

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

XV. VE XVI. YÜZYIL ANADOLU SAHASI TÜRKÇE
MESNEVİLERDE “BEZM”

Gıyasettin ATEŞ

2502160386

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mücahit KAÇAR

İSTANBUL-2021

ÖZ

XV. VE XVI. YÜZYIL ANADOLU SAHASI TÜRKÇE MESNEVİLERDE “BEZM”

GIYASETTİN ATEŞ

Bu tezin amacı içkili, sazlı ve sözlü eğlenceyi ifade eden bezm olgusunun eski Türk edebiyatında nasıl ele alındığını ortaya koymaktır. Bu amaçla 15. ve 16. yüzyıllarda Anadolu sahasında Türkçe kaleme alınan 40 adet mesnevideki bezm tasvirleri incelendi.

Bezmin en zengin biçimde yer aldığı türlerden biri de hikâye üzerine inşa edilen mesnevilerdir. Anadolu sahası eski Türk edebiyatında 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar kaleme alınan telif-tercüme, telif mesnevilerde çeşitli vesilelerle düzenlenen bezmlerin tasvir edildiği görülür. İncelenen mesnevilerde bezmlerin belli bir konu sıralamasına göre ele alındığı görülür. Bir zaman ve mekân tasviriyle başlanan bezmlerin düzenleme sebepleri belirtilir. Sonra bezmlerin alet ve gereçleri ile yapılan çeşitli ritüeller anlatılır. Daha sonra bezmde hazır bulunan kişilerden bahsedilir. İşret faslında sofraya tasvir, şarap, müzik ve şiir birbirini takip eder. Çeşitli hediyelerin dağıtıldığı bölüm ele alındıktan sonra bezm sona erer.

Mesnevilerdeki bezmlerin şarap, müzik ve şiir üzerine inşa edildiği görülür. Ele alınan diğer unsurlar bu bütünü tamamlayan ve süsleyen konumdadır. Mesnevilerdeki bezmler kurgu oldukları halde, ele alındığı dönemin sosyal ve kültürel yaşamını yansıtmaları bakımından zengin ve önemli metinlerdir.

Çalışmanın I. bölümünde ‘bezm’ kavramı ve bezm olgusunun tarihsel gelişimi hakkında bilgi verildi. Bezm tasvirlerinin incelenmesinde elde edilen malzeme iki bölümde incelendi. Bezme verilen adlar, bezmlerin kurulma sebepleri, bezmlerdeki zaman ve mekân tasvirleri, bezmlerin araç ve gereçleri, bezmlerin hazırlık safhaları ve bezmlerde hazır bulunan kişiler ‘dış unsurlar’ adı altında II. bölümde ele alındı. Çalışmanın III. bölümünde ise bezmlerdeki sofraya, şarap, musiki ve hediye tasvirleri ile bu tasvirlerde yer alan şiirler incelendi.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Bezm, Şarap, Müzik, Şiir.

ABSTRACT
“RECREATION” BETWEEN XV. AND XVI. CENTURY ANATOLIAN
TURKISH MATHNAWIS

GIYASETTİN ATEŞ

The aim of the dissertation is to describe how the concept of recreation, which means musical and verbal kind of entertainment, is treated in early Turkish Literature. Accordingly, recreational descriptions in 40 Turkish Mathnawis written in Anatolian region were examined.

One of the genres rich in recreational content is mathnawis which are built on stories. In early Turkish Literature from 13. Century to 18. Century It is seen that various mathnawis among translated and non-translated ones are narrated for different purposes in Anatolian Region. The examined mathnawis reveal that recreations are described depending on a specific subject list. First, the description of the time and setting is given, and then the reasons why recreations are held is stated. Next, various rituals which are held with recreational tools are told. After that, people who are available in the recreations are mentioned. During drinking part, a description of dining, wine, music, and poetry follows each other. Finally, recreation is ended after gift giving part.

It is considered that recreations in mathnawis are established on wine, music and poetry. The rest of the patterns remain as complementary and embellishing of the whole body. Although the entertainment patterns in mathnawis are fictional, they are significant and rich in terms of reflecting the socio-cultural period in which they are written.

In the first section of the study, information was given about the historical development of the definition and concept of “recreation”. The findings achieved by examining the portrayal of recreations are illustrated in two sections The titles given to recreations, the reasons for the creation of recreations, the portrayal of the time and setting during recreations, tools used, the preparation phases and the available people in recreations are studied in the second section under the title external components. The description of dining in recreations, wine, music, gift giving, and the sample poems are examined in the third section.

Key words: Mathnawi, Recreation, Wine, Music, Poetry

ÖNSÖZ

Tarihten günümüze insanların türlü sebeplerle çeşitli şekillerde eğlendikleri görülür. Bu eğlenceler milletlerin yazılı ve sözlü kültürel varlıklarına farklı biçimlerde yansımıştır.

Eski Türk edebiyatında eğlenme şeklini ifade eden kavramlardan biri ‘bezm’dir. İçkili, sazlı ve sözlü eğlence olan bezm olgusu, şairler tarafından çeşitli anlam katmanlarıyla hemen hemen her nazım şeklinde kullanılmıştır.

İlk dönem İslâmî kaynakları bezm (meclis) kavramıyla ifade ettikleri eğlencelerin İran Kısra’sından tevarüs eden sarayların bir âdeti, hükümdarlığın bir gereği ve hakkı olduğunu belirtirler. Âdâb ve nasihat türü eserlerde, el-İsfahânî ve Câhız’dan Gelibolulu Mustafa Âlî’ye uzanan çizgide bu anlayışı görmek mümkündür. Emevilerden Osmanlıya halife, sultan ve şehzadelerin saray yaşantılarında bu olgu tarih, edebiyat, musiki, minyatür vb. kaynaklardan günümüze ulaşmıştır.

Bu tezde bezm kavramı çerçevesinde ele alınan eğlencelerin 15. ve 16. yüzyılda Anadolu sahasında kaleme alınan Türkçe mesnevilerdeki yansımaları incelendi. Bu amaçla bu iki yüzyıla ait 40 mesnevide kaleme alınan bezm tasvirlerinde eğlenceyi oluşturan unsurlar kategorize edilerek çeşitli başlıklar altında ele alındı.

Çalışmanın kapsadığı dönem mesnevilerinde bir olgu birden fazla kavramla ifade edildiği gibi yer yer içerik benzerliği de görülür. Dil ve içerik bakımından zengin olan bu eserler araştırmacıya da malzeme bolluğunu sunmaktadır. Bu zenginliğin bir yansıması olarak çalışmada ele alınan konuyla alakalı çokça örnek verilmeye çalışıldı.

Siyaset ve savaş üzerine inşa edilen egemen tarih anlayışı geçmiş toplumların sosyal ve kültürel hayatlarını göz ardı etmiştir. Toplumlara sosyal ve kültürel yönlerine bir nebze de olsa ışık tutan kaynaklardan biri de edebî metinlerdir. Bu çalışmada bezm olgusu üzerinden dönemin yeme-içme, musiki, eğlence, hediyeleşme kültürü hakkında çeşitli bilgiler günümüze aktarıldı. Bu çalışma ile eski Türk edebiyatına bir katkı sunmayı hedeflerken aynı zamanda bu alanda yapılacak çalışmalara fayda sağlamak ümidindeyiz.

Tezin her aşamasında büyük emeği olan, süreç boyunca karşılaştığım her zorluğu kolaylaştıran, ilminden ve rehberliğinden sürekli istifade ettiğim, öğrenci dostu değerli hocam Prof. Dr. Mücahit KAÇAR’a en samimi duygularıyla teşekkürlerimi sunarım. Tez konusunu belirlemede büyük katkısı olan, her zaman desteğini gördüğüm ilk danışmanım Prof. Dr. Abdullah Azmi BİLGİN’e ve tez izleme jürisinde bulunarak beni onurlandıran, öneri ve yönlendirmeleriyle çalışmaya katkı sağlayan ve bana destek olan Doç. Dr. Songül AYDIN

YAĞCIOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Esra EGÜZ O DONOHOE hocalarıma da çok teşekkür ederim. Doktora öğrenimim süresince desteklerini gördüğüm, kapılarını her çaldığımda beni güler yüzle karşılayan değerli hocam Doç. Dr. Cemal AKSU'yu rahmet ve minnetle anarken daima desteklerini gördüğüm Prof. Dr. Muhammet Nur DOĞAN, Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ, Dr. Öğr. Üyesi Dr. Bilal ALPAYDIN, Arş. Görevlileri Yasemin KARAKUŞ ve Ömer ARSLAN'a da çok teşekkür ederim. Sunduğu araştırma imkânlarıyla İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)'ne çok teşekkür ediyorum. Bütün bu zorlu süreçte bana destek olan eşim Esra ve oyun zamanından çaldığım değerli kızım Ezgi Esma'ya teşekkür ederim.

İstanbul, 2021

Gıyasettin ATEŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR	xviii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BEZM KAVRAMI, BEZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MESNEVİLERDE BEZM TASVİRLERİ

1.1. Bezm Kavramı	19
1.2. Bezm Olgusunun Tarihsel Gelişimi / Müslüman Saraylarda Bezm Geleneği.....	21
1.3. Tavsif ve Tasvir Kavramları	30
1.4. Edebî Tasvir	32
1.5. Mesnevilerde Bezm Tasvirleri	35
1.5.1. Mesnevilerde Bezmin Adlandırılması	35
1.5.1.1. Bezm	37
1.5.1.2. Meclis.....	42
1.5.1.3. Sohbet	44
1.5.1.4. Iyş.....	46
1.5.1.5. İşret	48
1.5.2. Bezm Tasvirlerinde Düzen	50
1.5.3. Bezm Tasvirlerinde Anlatım ve Konu Yönünden Öne Çıkan Bazı Hususlar ..	60
1.5.3.1. Bezm-Cennet Benzerliği	60
1.5.3.2. İşret Atmosferinin Gökyüzü ile Kıyaslanması.....	63
1.5.3.3. Bezmlerde Sihirbazlık ve Çeşitli Oyunlar	68
1.5.3.4. Bezmdede Sohbet Edilmesi	69
1.5.3.5. Bezm Sohbetlerinde Soru-Cevap (müracâa) Bölümleri	77
1.5.3.6. Bezmdede Âşıkların Bitki ve Kuşlarla Diyalogları	79

İKİNCİ BÖLÜM

15-16. YÜZYIL MESNEVİLERİNDE BEZM TASVİRLERİ: DIŞ UNSURLAR

2.1. Bezmlerin Kurulma Sebepleri.....	80
2.1.1. Gamdan Kurtulmak ve Güzel Vakit Geçirmek İçin Düzenlenen Bezmler.....	81
2.1.2. Sevgililerin Buluşması Nedeniyle Düzenlenen Bezmler.....	94

2.1.3.	Musiki Dinlemek İçin Düzenlenen Bezmeler	99
2.1.4.	Bir Plan Dâhilinde Yapılan Bezmeler	100
2.1.5.	Savaş ve Av Zamanında Yapılan Bezmeler	104
2.1.6.	Kına Gecesi ve Düğün Sebebiyle Düzenlenen Bezmeler.....	107
2.1.7.	Baharın Gelişi / Nevruz Sebebiyle Düzenlenen Bezmeler.....	108
2.1.8.	Misafir Ağırlama, Elçi Gönderme veya Elçi Kabulü Nedenleriyle Düzenlenen Bezmeler.....	116
2.1.9.	Taç Giyme / Tahta Çıkma Nedeniyle Düzenlenen Bezmeler	119
2.1.10.	Hoşa Giden, Beğenilen Her Olaydan Sonra Düzenlenen Bezmeler.....	120
2.2.	Bezm Tasvirlerinde Zaman	125
2.2.1.	Gündüz-Gece Tasvirleri.....	131
2.2.1.1.	Gündüz	132
2.2.1.2.	Gece	139
2.2.2.	Mevsim Tasvirleri.....	149
2.2.2.1.	Bahar	149
2.2.2.2.	Yaz	173
2.2.2.3.	Sonbahar	176
2.2.2.4.	Kış	179
2.3.	Bezm Tasvirlerinde Mekân	196
2.3.1.	Bağ.....	198
2.3.2.	Çadır	220
2.3.3.	Saray	224
2.3.4.	Ev	239
2.3.5.	Hamam.....	240
2.3.6.	Gemi	241
2.3.7.	İrmak Kenarı.....	243
2.3.8.	Pınar Başı ve Havuz Kenarı.....	244
2.4.	Bezmelerin Hazırlık Safhası	245
2.4.1.	Sarayların İnşâ Edilmesi	256
2.4.2.	Çadırların Kurulması	257
2.4.3.	Bezm Mekânının Süslenmesi	258
2.4.4.	Tahtların Kurulması.....	263
2.4.5.	Mum ve Kandillerin Yakılması	269
2.4.6.	Micmerlerde Tütsü Yakılması	270
2.4.7.	Musahiplerin Toplanması	272

2.4.8. Bezmde Oturma Düzeninin Kurulması	272
2.4.9. Hizmetçilerin Hazır Bulunmaları	276
2.4.10. Mezelerin Hazırlanması.....	277
2.4.11. Sofra İçin Hazırlık Yapılması.....	279
2.4.12. Şarabın Hazır Bulundurulması	281
2.5. Bezmlerde Bulunan Kişiler	281
2.5.1. Bezmi Düzenleyenler.....	283
2.5.1.1. Padişah ve Şehzadeler.....	283
2.5.1.2. Vezir, Bey ve Pehlivanlar	289
2.5.1.3. Sevgililer	290
2.5.1.4. Periler	295
2.5.1.5. Güzeller.....	300
2.5.1.6. Çeşitli Toplumsal Zümreler	300
2.5.1.7. Sıradan Kişiler	301
2.5.2. Bezmin Katılımcıları	302
2.5.2.1. Padişah ve Şehzadeler.....	302
2.5.2.2. Seçkin Kişiler.....	304
2.5.2.3. Sevgililer	305
2.5.2.4. Kahramanlar, Askerler ve Pehlivanlar	306
2.5.2.5. Nedim ve Nedimeler	308
2.5.2.6. Bilgin ve Filozoflar	312
2.5.2.7. Halk Kitlesi	312
2.5.3. Bezmde Hizmet Edenler	314
2.6.3.1. Sakiler	314
2.6.3.2. Çalgıcılar.....	315
2.6.3.3. Şarkıcılar	317
2.6.3.4. Rakkâslar.....	318
2.6.3.5. Şakacılar.....	319
2.6.3.6. Hizmetçiler.....	320

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

15-16. YÜZYIL MESNEVİLERİNDE BEZM TASVİRLERİ: İÇ UNSURLAR

3.1. Ziyafet Ve Sofra Tasvirleri	330
3.2.1. Yemek, Tatlı ve Yiyecek Çeşitleri.....	340
3.2.2. Meyveler	355
3.2.3. İçecekler.....	359

3.2.4. Mezeler	360
3.2.5. Sofra Gereçleri.....	362
3.2. Bezm Tasvirlerinde Şarap	366
3.2.1. Şarap	379
3.2.1.1. Şarap Çeşitleri ve Adları	387
3.2.1.1.1. Âb-ı âteş-engîz / hayvân / ‘îş / mey / zindegân / Kızıl su / Su.....	387
3.2.1.1.2. Âb-ı ineb	388
3.2.1.1.3. Arak.....	388
3.2.1.1.4. Al şarap / Bâde-i âl / Revân âl	389
3.2.1.1.5. Âteş-i ter / Nâr-ı ter.....	389
3.2.1.1.6. Bâde	389
3.2.1.1.7. Bâkî Şarap / Mey-i Bâkî.....	390
3.2.1.1.8. Benevşî Şarap.....	390
3.2.1.1.9. Beyaz Şarap	391
3.2.1.1.10. Bint-i kerm / rez / ü'l-ineb / Duhter-i rez.....	391
3.2.1.1.11. Dem.....	391
3.2.1.1.12. Derya.....	392
3.2.1.1.13. Erguvan Şarabı / Şarâb-ı erguvân / Mey-i erguvânî / Râh-ı erguvânî	392
3.2.1.1.14. Eski Şarap / Şarab-ı köhne / Köhne-sâl	393
3.2.1.1.15. Gül Kokulu Şarap / Gül-âmîz mül / Râh-ı gül-fâm / Gül Mül.....	393
3.2.1.1.16. Gül-efsûn Şarap.....	393
3.2.1.1.17. Hâm Şarap / Mey-i Hâm	394
3.2.1.1.18. Hamr	394
3.2.1.1.19. Kırmızı Şarap / Mey-i surh / Bâde-i ahmer / Bâde-i hamra / Mey-i ahmer / Mey-i hamra	394
3.2.1.1.19.1. Şarâb-ı gül-gûn/ Bâde-i gül-fâm / -i gül-reng / -i gül-gûn / Mey-i gül-reng / gül-fâm / gül-gûn / gül-nâr / Hamr-ı gül-gûn.....	395
3.2.1.1.19.2. Şarâb-ı lâle-gûn	396
3.2.1.1.19.3. La'l-reng Şarap / Şarâb-ı La'l / la'l-peyker / la'l-gûn / Mey-i la'lîn / mercân / La'l-ı rahşende / La'l-i seyyâl / La'l-ı revân.....	396
3.2.1.1.19.4. Yâkût Şarap / Yakûtî Şarab / Mey-i yâkût / Yâkût-ı seyyâl / Yâkût- ı revân / Kızıl Yâkût.....	397
3.2.1.1.20. Kümeýt.....	398
3.2.1.1.21. Kut-ı revân / Câm-ı revân-bahş.....	398
3.2.1.1.22. La'l-i müzâb / Yâkût-ı müzâb.....	398
3.2.1.1.23. Mey	399

3.2.1.1.24. Mey-i ra'nâ.....	399
3.2.1.1.25. Sarı Renkli Şarap / Mey-i asfer.....	400
3.2.1.1.26. Muhammer Mey.....	400
3.2.1.1.27. Müdâm	400
3.2.1.1.28. Mül.....	400
3.2.1.1.29. Nebîz	401
3.2.1.1.30. Râh / Rûh	401
3.2.1.1.31. Rahîk	401
3.2.1.1.32. Revak (Rivak, revâkî, mürevvak) Şarap / Mey-i revâk	402
3.2.1.1.33. Reyhanî Şarap	402
3.2.1.1.34. Sabûh.....	402
3.2.1.1.35. Sâf ve Duru Şarap / Mey-i Sâf.....	403
3.3.1.1.35.1. Mey-i sâf / sâfî / Nûş-ı sâfî / Câm-ı sâfî.....	403
3.2.1.1.35.2. Şarâb-ı bî-gaş / Bâde-i bî-gaş / Mül-i bî-gaş	403
3.2.1.1.35.3. Şarâb-ı Nâb / La'l-i nâb/ Mey-i nâb / Yâkût-ı nâb / Bâde-i nâb .	404
3.2.1.1.36. Sahbâ.....	405
3.2.1.1.37. Süci	405
3.2.1.1.38. Şarâb	405
3.2.1.1.39. Şarâb-ı Hoşgüvâr / Mey-i Hoşgüvâr / Mey-i Hoş-hûr /Câm-ı hoş-güvâr	406
3.2.1.1.40. Şarâb-ı Tahûr	406
3.2.1.1.41. Şarâb-ı telh / telh-âmiz / Mey-i telh	406
3.2.1.1.42. Şîre	407
3.2.1.1.43. Taze Şarap / Şarâb-ı tâze / Bâde-i ter / La'l-i ter	407
3.2.1.1.44. Tolu	408
3.3.1.1.45. Ukar.....	408
3.2.1.1.46. Ümmü'l-habâis	408
3.2.1.2. Şarap İçmenin Âdâbı.....	408
3.2.1.3. Şarabın Etkileri	412
3.2.1.3.1. Sarhoşluk Vermesi / Akı Baştan Götürmesi.....	415
3.2.1.3.2. Utanma Duygusunu Ortadan Kaldırması	419
3.2.1.3.3. Uyku Getirmesi	421
3.2.1.3.4. Konuşturucu Olması.....	423
3.2.1.3.5. Coşkunluk ve Cesaret Vermesi	426
3.2.1.3.6. Gam Gidermesi / Mutluluk Getirmesi.....	428

3.2.1.3.7. Yüz ve Yanakları Kızartması	429
3.2.1.3.8. Akli Başa Toplaması	431
3.2.1.3.9. Hazmı Kolaylaştırması	432
3.2.1.3.10. Harap Gönülleri Tamir Etmesi	432
3.2.1.3.11. Kayıtsızlık Vermesi	433
3.2.1.3.12. Mahmurluk Vermesi.....	433
3.2.1.3.13. Bakışları Süzgünleştirmesi	433
3.2.1.3.14. Kişiyi Gamlandırması.....	434
3.2.1.3.15. Kişiyi Cömert Yapması	435
3.2.2. Kadeh ve Kadeh Çeşitleri	435
3.2.2.1. Kadeh	435
3.2.2.2. Kadeh Adları ve Çeşitleri.....	441
3.2.2.2.1. Âbgîne	441
3.2.2.2.2. Âb-ı Huşk / Âb-ı serd / Kuru su.....	441
3.2.2.2.3. Âfitâb / âfitâbe / Hurşîd / Câm-ı âfitâb	442
3.2.2.2.4. Altın Ayak / Altun Piyâle / Piyâle-i zer / Altun Sâğar / Sâğar-ı zer / Zer Ayak / Zer Kadeh / Câm-ı Zer.....	442
3.2.2.2.5. Altın Gemi / Keşti-i zer / Zevrâk-ı zer.....	443
3.2.2.2.6. Asâ	443
3.2.2.2.7. Aşkar Gözü	444
3.2.2.2.8. At Kulağı.....	444
3.2.2.2.9. Ayak.....	444
3.2.2.2.10. Cem Kadehi / Câm-ı Cem / Câm-ı Cemşîd / Kâse-i Cem	445
3.2.2.2.11. Billûr Kadeh / Câm-ı billûr	446
3.2.2.2.12. Bülbul / Belâbil	447
3.2.2.2.13. Gümüş Kadeh / Simîn Kadeh / Sîm Ayak / Gümüş Peymâne	447
3.2.2.2.14. Câm	447
3.2.2.2.14.1. Câm-ı bâde / Câm-ı bâkî / Câm-ı mey / Câm-ı mül / Câm-ı müdâm / Câm-ı rahîk / Câm-ı sahbâ / Câm-ı sâgar / Câm-ı şarâb.....	448
3.2.2.2.14.2. Câm-ı Safâ / safâ-bahş / -rîz	449
3.2.2.2.14.3. Câm-ı cevher / Câm-ı mücevher	449
3.2.2.2.14.4. Câm-ı direfşende	450
3.2.2.2.14.5. Câm-ı erguvânî-reng	450
3.2.2.2.14.6. Câm-ı Mercân.....	450
3.2.2.2.14.7. Câm- Meserret.....	450
3.2.2.2.14.8. Câm-ı Musaffâ.....	450

3.2.2.2.14.9. Câ-m-1 Mülemmâ	451
3.2.2.2.14.10. Câ-m-1 Mürevvak	451
3.2.2.2.14.11. Câ-m-1 Müzehheb	451
3.2.2.2.14.12. Câ-m-1 Nâb	451
3.2.2.2.14.13. Câ-m-1 rahşende.....	452
3.2.2.2.14.14. Câ-m-1 Şâhen-şâhi	452
3.2.2.2.14.15. Câ-m-1 zer-kâr / zer-nigâr	452
3.2.2.2.15. Çanak	452
3.2.2.2.16. Çifte Tolu	452
3.2.2.2.17. Çînî Kadeh / Çînî Sâğar	453
3.2.2.2.18. Dostkâmî / Dostgâni	453
3.2.2.2.19. Fağfûrî Kadeh	454
3.2.2.2.20. Hüsrevânî Kadeh / Câ-m-1 Hüsrevânî	454
3.2.2.2.21. Hilâlî Kadeh / hilâl / mâh.....	454
3.2.2.2.22. Kabak	455
3.2.2.2.23. Kadeh	455
3.2.2.2.24. Kâfûrî Kadeh.....	456
3.2.2.2.25. Kâse.....	456
3.2.2.2.26. Kâşî Kadeh.....	456
3.2.2.2.27. Kehrubâyî câm	456
3.2.2.2.28. Ke's	456
3.2.2.2.29. Keştî-i Cem	457
3.2.2.2.30. Kırmızı Renkli Kadeh / Câ-m-1 ahmer	457
3.2.2.2.30.1. Câ-m-1 lâle-reng.....	457
3.2.2.2.30.2. Gül Kadeh / Gül-gûn Kadeh / Gül-gûn Piyâle / Sâğar-ı gül / Câ-m-1 gül-gûn / gül-reng / gül-fâm.....	457
3.2.2.2.30.3. La'l-gûn Câm	458
3.2.2.2.30.4. Piyale-i âl.....	458
3.2.2.2.31. La'lîn Piyâle / La'lîn Ayak / La'lîn Kadeh / La'l Sâğar / Câ-m-1 la'lîn	459
3.2.2.2.32. Peymâne	459
3.2.2.2.33. Firûze Kadeh / Câ-m-1 pirûze.....	460
3.2.2.2.34. Piyacuk.....	460
3.2.2.2.35. Piyâle.....	460
3.2.2.2.36. Rıtl-ı girân	460
3.2.2.2.37. Sâğar	461

3.2.2.2.38. Sağrak	461
3.2.2.2.39. Sifâl	461
3.2.2.2.40. Şîşe	461
3.2.2.2.41. Tâs	462
3.2.2.2.42. Tolu	462
3.2.2.2.43. Yakutî Kadeh / Yakût Câm / Yâkût Ayak	462
3.2.2.2.44. Zerrîn Kadeh / Câm-ı zerrîn / Zerrîn Ayak	463
3.2.3. Sûrahi	464
3.2.4. Saki	470
3.3. Bezm Tasvirlerinde Musiki	479
3.3.1. Şarkıcılar / Mugannîler	488
3.3.2. Çalgıcılar / Sâzendeler	495
3.3.3. Müzik Aletleri	510
3.3.3.1. Berbat	513
3.3.3.2. Çarpâre	513
3.3.3.3. Çegan / Çegâne	514
3.3.3.4. Çeng	514
3.3.3.5. Çeşte	519
3.3.3.6. Def	519
3.3.3.7. Deplek	521
3.3.3.8. Dumrı	521
3.3.3.9. Dütâ	521
3.3.3.10. Erganûn (Org)	522
3.3.3.11. İkılık	522
3.3.3.12. Kânun	523
3.3.3.13. Kemânçe	523
3.3.3.14. Kopuz	524
3.3.3.15. Kûs	525
3.3.3.16. Muğnî	525
3.3.3.17. Mûsikâr	525
3.3.3.18. Nefir	526
3.3.3.19. Ney / Nây	526
3.3.3.20. Rebâb	527
3.3.3.21. Rûd	527
3.3.3.22. Rûh-efzâ	527

3.3.3.23. Santur	528
3.3.3.24. Sâz	528
3.3.3.25. Şeştâr / Şeştâ	528
3.3.3.26. Tanbûr	529
3.3.3.27. Âd	529
3.3.3.28. Zurnay	531
3.3.4. Musiki Perde ve Makam Adları.....	531
3.3.4.1. Acem	537
3.3.4.2. Buselik	538
3.3.4.3. Buselik-nevrûz	538
3.3.4.4. Bûzürg.....	538
3.3.4.5. Cânfezâ	539
3.3.4.6. Çârgâh	539
3.3.4.7. Dilkeş (Dilkeş-hâveran)	539
3.3.4.8. Dügâh.....	539
3.3.4.9. Evc / Eviç	540
3.3.4.10. Gerdâniye	540
3.3.4.11. Hicâz	540
3.3.4.12. Hisar	541
3.3.4.13. Hüseyinî	541
3.3.4.14. Irak	541
3.3.4.15. Isfahan	542
3.3.4.16. Kûçek	542
3.3.4.17. Mâhûr	542
3.3.4.18. Mâyê.....	543
3.3.4.19. Muhâlif.....	543
3.3.4.20. Muhayyer	543
3.3.4.21. Müberkâ	544
3.3.4.22. Nevâ	544
3.3.4.23. Nevrûz.....	544
3.3.4.24. Nevrûz-ı acem	545
3.3.4.25. Nihâvend	545
3.3.4.26. Nühüft	545
3.3.4.27. Pençgâh	545
3.3.4.28. Râhatülervâh	545

3.3.4.29. Râst.....	546
3.3.4.30. Rehâvî	546
3.3.4.31. Rekîb	546
3.3.4.32. Selmek.....	546
3.3.4.33. Segâh	547
3.3.4.34. Sipîhr	547
3.3.4.35. Sünbüle.....	547
3.3.4.36. Şehnâz	547
3.3.4.37. Uşşâk	548
3.3.4.38. Uzzâl	549
3.3.4.39. Zâvil	549
3.3.4.40. Zeng.....	549
3.3.4.41. Zirkeş.....	549
3.3.5. Musikinın Etkileri	549
3.3.5.1. Mutluluk Getirmesi	552
3.3.5.2. Gam Getirmesi	553
3.3.5.3. Uykü Getirmesi	554
3.3.6. Rakkaslar	555
3.4. Bezmlerde Şiir	560
3.4.1. Gazel.....	562
3.4.2. Müstezâd.....	577
3.4.3. Terci-i Bend.....	579
3.4.4. Murabba.....	579
3.4.5. Rubâî.....	580
3.4.6. Lugaz	581
3.4.7. Mesnevi Vezninde Okunan Şiirler.....	582
3.5. Bezmlerde Dağıtılan Hediyeler.....	585
SONUÇ	595
KAYNAKÇA	603
EKLER	616
ÖZGEÇMİŞ	621

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Çalışma Kapsamında İncelenen 15. Yüzyıl Türkçe Mesneviler.....	2
Tablo 2: Çalışma Kapsamında İncelenen 16. Yüzyıl Türkçe Mesneviler.....	2
Tablo 3 Bezmi Adlandırmada Kullanılan Kavramlar ve Bu Kavramlarla Yapılan Terkipler. 50	
Tablo 4 Bezm Tasvirlerinde Yer Alan Konuların Dağılımı	50
Tablo 5 Mesnevilerdeki Bezmlerin Sebeplerine Göre Dağılımını Gösteren Sayısal Tablo ..	124
Tablo 6 Bezmlerde Yer Alan Gündüz Tasvirleri Tablosu.....	138
Tablo 7 Bezmlerde Yer Alan Gece Tasvirleri Tablosu	148
Tablo 8 Bezmlerde Yer Alan Bahar Tasvirleri Tablosu.....	172
Tablo 9 Bezmlerde Yer Alan Kış Tasvirleri Tablosu.....	195
Tablo 10 Bezmlerde Yer Alan Mevsim Tasvirleri Dağılım Tablosu	196
Tablo 11 Bezmlerde Yer Alan Bağ Tasvirleri Tablosu	219
Tablo 12 Bezmlerde Yer Alan Çadır Tasvirleri Dağılımı Tablosu	223
Tablo 13 Bezmlerde Yer Alan Saray Tasvirleri Tablosu	239

KISALTMALAR LİSTESİ

/	: ve, veya
...	: Atlama
b.	: Beyit
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktora
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
m.ö.	: Milattan önce
No.	: Numara
OSEDAM	: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi
ö.	: Ölüm tarihi / yılı
t.y.	: Basım tarihi yok
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri, ve bu gibi
vd.	: ve devamı / ve diğerleri
vs.	: vesaire
YL	: Yüksek Lisans

BİBLİYOGRAFİK KISALTMALAR

DİA	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
Ümmî İsâ, MV	: <i>Mihr ü Vefâ</i> , (Çapanoğlu, 2014)
Tutmacı, GH	: <i>Gül ü Hüsvrev</i> , (Kızıлтаş, 2018)
Ahmed-i Dâî, ÇN	: <i>Çeng-nâme</i> (Tekin, 1992)
Şeyhî, HŞ	: <i>Hüsvrev ü Şîrîn</i> (Timurtaş, 1980)
Hassan, MM	: <i>Mihr ü Müşteri</i> , (Özdoğan, 1982; Baba, 1986; Kara, 1986; Özsoy, 1986; Tiken, 1986; Yılmaz, 1986)
Cemâlî, HH	: <i>Hümâ vü Hümâyûn</i> , (Horata, 2016, 2017)
Aşkî, HP	: <i>Heft-peyker</i> , (Aytaç, 2017)
Halîlî, FN	: <i>Fürkat-nâme</i> , (Tavukçu, 2008)
Cem Sultan, CH	: <i>Cemşîd ü Hurşîd</i> , (İnce, 2000)
Hamdî, TU	: <i>Tuhfetü'l-uşşâk</i> , (Güneş, 2014)
Hamdî, YZ	: <i>Yûsuf u Zülîhâ</i> , (Öztürk, 2001)
Behîştî, HP	: <i>Heft-peyker</i> , (Demirel, 1995)
Behîştî, İN	: <i>İskender-nâme</i> , (Ayçiçeği, 2014)
Behîştî, MM	: <i>Mihr ü Müşteri</i> (Polat, 2017)
Tâcîzâde Cafer Çelebi, HN	: <i>Heves-nâme</i> (Sungur, 2016)
Şerîfî-i Âmidî, ŞN	: <i>Tercüme-i Şeh-nâme-i Firdevsî</i> , (Kültüral, Beyreli, 1999)
Sûzî Çelebi, GN	: <i>Gazavât-nâme</i> , (Levend, 2000)
Ahmed Rıdvân, HŞ	: <i>Hüsvrev ü Şîrîn</i> (Tavukçu, 2000)
Kemalpaşazade, YZ	: <i>Yûsuf u Zelîhâ</i> , (Demirel, 2004)
Lâmî Çelebi, FŞ	: <i>Ferhâd ile Şîrîn</i> , (Esir, 1998)
Lâmî Çelebi, SA	: <i>Salâmân u Absal</i> , (Uludağ, 1997)
Lâmî Çelebi, VR	: <i>Veyse vü Râmîn</i> (Öztürk, 2009)
Nîğdeli Muhibbî, GN	: <i>Gül ü Nevrûz</i> , (Delice, 1995)
Zâtî, ŞP	: <i>Şem' u Pervâne</i> , (Armutlu, 1998)

Firâkî, HŞ	: <i>Hüsrev ü Şîrîn</i> , (Bayram, 2017)
Rahmî, ŞG	: <i>Şâh u Gedâ</i> , (Birinci, 2004)
Mustafa Çelebi, VG	: <i>Varka ve Gülşâh</i> , (Yıldız, 2008)
Bihîştî Ramazan, CA	: <i>Cemşâh u Alemşâh</i> , (Dindar, 1999)
Mâşîzâde Fikrî Çelebi, EE	: <i>Ebkâr-ı Efkâr</i> , (Özyıldırım, 2017)
Taşlıcalı Yahyâ, ŞG	: <i>Şâh u Gedâ</i> (Yoldaş, 1993)
Taşlıcalı Yahyâ, YZ	: <i>Yûsuf u Zeliha</i> , (Çavuşoğlu, 1979)
Muîdî, ŞP	: <i>Şem‘ u Pervâne</i> , (Özgül, 2008)
Sinoplu Beyânî, ŞG	: <i>Şâh u Gedâ</i> , (Birinci, 2004)
Ûdî, MM	: <i>Mâcerâ-yı Mâh</i> , (Kutlar, 2017)
Abdî, GN	: <i>Gül ü Nevruz</i> , (İnce, 2008)
Manisalı Câmî, MN	: <i>Muhabbet-nâme</i> , (Harmancı, 2003)
Yenipazarlı Vâlî, HD	: <i>Hüsni ü Dil</i> , (Köksal, 2003)
Gelibolulu M. Âlî, MM	: <i>Mihr ü Mâh</i> , (İçli, 2009)
Vücûdî, HY	: <i>Hayâl u Yâr</i> , (Aydemir, 2017)
Hâşimî, MV	: <i>Mihr ü Vefâ</i> , (Uçak, 2015)

GİRİŞ

Bezm (meclis) kavramı, Eski Türk edebiyatında şairler tarafından çeşitli anlam katmanlarıyla hemen hemen her nazım şeklinde kullanılmıştır. Neşeli ve hoş vakit geçirme manasına gelen eğlencenin bir türü olan bezm (meclis), bireylerin türlü vesilelerle eğlenmek ve neşelenmek amacıyla çeşitli araç ve gereçlerden yararlanarak düzenledikleri merasimlerdir. Bezm veya meclis olarak adlandırılan bu eğlencelere ait tasvirler özellikle mesnevilerde önemli bir unsurdur.

“Ziyafetler, işret ve musiki meclisleri, düğünler, karşılama, uğurlama, matem vb. merasimler her aşk mesnevîsinde mutlaka işlenmiş denebilecek tasvir konularındandır. Özellikle eğlence meclisleri, şairin âdeta okuyucuyu coşturmak istercesine zengin ve hareketli bir tasvir üslubuyla oluşturmaya çalıştıkları sahnelerdendir. Aşk, ıstırap ve hallerinin konu edildiği bölümlerde elden geldiğince kederli ve kasvetli bir atmosfer oluşturmaya çalışan şair, bu defa tam aksine neşe dolu tablolar sergilemeye çalışır ve her fırsatta gam ve kederin yerini neşeye bırakarak gittiğini vurgular” (Şentürk, 2002: 601).

Bu çalışma, yukarıda bahsi geçen bezmlerin Eski Türk edebiyatındaki yerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Mesnevi türündeki eserlerin taranması suretiyle bu eserlerden derlenen bezm metinleri tasnif edilecek, bezmlerle alakalı unsurlar bezm tasvirlerindeki konu sıralaması gözetilerek ele alınacaktır.

Eski Türk edebiyatında farklı amaçlarla kaleme alınan değişik türlerdeki eserlerde bezm ve âdâbı konu edinmiştir. Bu çalışmanın kapsamı XV. ve XVI. yüzyıl Anadolu sahasında yazılan Türkçe mesnevilerdir. Çalışma kapsamındaki mesneviler içerik bakımından tasnif edilirse, bunlar ‘aşk’, ‘kahramanlık’ ve ‘sergüzeşt-nâme’ konulu eserlerdir. Bezm konusunun işlendiği işret-nâme ve saki-nâmeler mesnevi nazım şekliyle kaleme alındıkları halde farklı bir edebî tür oldukları için çalışma kapsamına dâhil edilmedi. Bu kapsamda XV. ve XVI. asırda kaleme alınmış mesnevîlerin taranması ve bu eserlerde yer alan bezmlerle alakalı metinlerin derlenmesi çalışmanın birinci basamağını oluşturmaktadır. Bu metinlerden hareketle bezmin tanımı yapılacak, bezmle alakalı unsurlar tasnif edilerek incelenecektir.

Tez kapsamında 40 mesnevi incelenmiştir. Bu dönemin önemli bir eseri olan Şeyhî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi daha önce başka bir çalışmada (Gümüş, 2019) bezm bağlamında incelendiği için teze genel hatlarıyla yansıtılmıştır. Fuzûlî ve Şâhidî başta olmak üzere bu dönemde kaleme alınan *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde bezm tasvirleri bulunmadığından incelemeye alınmadılar.

Çalışma kapsamında incelenen XV. ve XVI. yüzyıla ait mesnevilerin yazar ve telif yıllarını gösteren tablolar aşağıda sunulmuştur. Çalışma kapsamında incelenen eserler ve yazarları çalışmanın esas konusunu oluşturmadıkları için aşağıda mesnevilerin şairleri hakkında kaynaklardaki genel bilgiler özetlenerek sunulmuştur.

Tablo 1: Çalışma Kapsamında İncelenen 15. Yüzyıl Türkçe Mesneviler

Sıra No:	Eser	Yazar
1	<i>Mihr ü Vefâ</i>	Ümmî İsâ
2	<i>Gül ü Hüsrev</i>	Tutmacı
3	<i>Çeng-nâme</i>	Ahmed-i Dâî
4	<i>Hüsrev ü Şîrîn</i>	Şeyhî
5	<i>Mihr ü Müşteri</i>	Hassan
6	<i>Hümâ vü Hümâyûn</i>	Cemâlî
7	<i>Heft-peyker</i>	Aşkî
8	<i>Fürkat-nâme</i>	Halîlî
9	<i>Cemşîd ü Hürşîd</i>	Cem Sultan
10	<i>Tuhfetü'l-uşşâk</i>	Hamdullah Hamdî
11	<i>Yûsuf u Zelîhâ</i>	Hamdullah Hamdî
12	<i>Mihr ü Müşteri</i>	Behiştî Ahmed Sinan
13	<i>Heft-peyker</i>	Behiştî Ahmed Sinan
14	<i>İskender-nâme</i>	Behiştî Ahmed Sinan
15	<i>Heves-nâme</i>	Tâcîzade Ca'fer Çelebi
16	<i>Tercüme-i Şeh-nâme-i Firdevsî</i>	Şerîfî-i Âmidî
17	<i>Gazavât-nâme</i>	Sûzî Çelebi

Tablo 2: Çalışma Kapsamında İncelenen 16. Yüzyıl Türkçe Mesneviler

Sıra No:	Eser	Yazar
1	<i>Hüsrev ü Şîrîn</i>	Ahmed Rıdvan
2	<i>Yûsuf u Zelîhâ</i>	Kemalpaşazade
3	<i>Ferhâd ile Şîrîn</i>	Lâmîî Çelebi
4	<i>Salâmân u Absal</i>	Lâmîî Çelebi
5	<i>Veyse vü Râmîn</i>	Lâmîî Çelebi
6	<i>Gül ü Nevrûz</i>	Nigdeli Muhibbî
7	<i>Şem' u Pervâne</i>	Zâtî
8	<i>Hüsrev ü Şîrîn</i>	Firâkî
9	<i>Şâh u Gedâ</i>	Rahmî
10	<i>Varka ve Gülşâh</i>	Defter Eminî Mustafa Çelebi
11	<i>Cemşâh u Alemşâh</i>	Bihiştî Ramazan
12	<i>Ebkâr-ı Efkâr</i>	Mâşîzade Fikrî Çelebi
13	<i>Şâh u Gedâ</i>	Taşlıcalı Yahyâ
14	<i>Yûsuf u Zelîha</i>	Taşlıcalı Yahyâ
15	<i>Şem' u Pervâne</i>	Muîdî
16	<i>Şâh u Gedâ</i>	Sinoplu Beyânî
17	<i>Mâcerâ-yı Mâh</i>	Ûdî
18	<i>Gül ü Nevrûz</i>	Abdî
19	<i>Muhabbet-nâme (Vâmîk ü Azra)</i>	Manisalı Câmiî
20	<i>Hüsn ü Dil</i>	Yenipazarlı Vâlî
21	<i>Mihr ü Mâh</i>	Gelibolulu Mustafa Âlî
22	<i>Hayâl u Yâr</i>	Vücûdî
23	<i>Mihr ü Vefâ</i>	Hâşimî

Ümmî Îsâ (ö. 1372'den sonra), *Mihr ü Vefâ* (774/1372-73)

Ümmî Îsâ hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır (Çapanoğlu, 2004: 5). Amil Çelebioğlu, *Mihr ü Vefâ* mesnevisinin 774/1372-73 yılında yazıldığını belirtir (Çelebioğlu, 1999: 62). Eser 795 beyit olup aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbı ile yazılmıştır. *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Rum melikinin oğlu Vefâ ile Ummân sultanının kızı Mihr'in aşk ve maceraları anlatılır.

Tutmacı (ö. XV. yüzyılın başları), *Gül ü Hüsrev* (808/1405-06)

Kaynaklarda Tutmacı'nın hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. *Gül ü Hüsrev* eserindeki iki beyitte geçen Tutmacı sözcüğünün onun adı mı yoksa mahlası mı olduğu belli değildir. Tutmacı *Gül ü Hüsrev*'de Ahmedî ile Şeyhoğlu Mustafa'dan övgüyle söz eder. *Gül ü Hüsrev*'in bitiriliş tarihinin 808/1405-06 olduğundan hareketle Tutmacı'nın da çağdaşı olan Şeyhoğlu Mustafa ve Ahmedî gibi 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın başları arasında yaşadığı düşünülmektedir (Kızıлтаş, 2018: 1-3). Şairin *Gül ü Hüsrev* dışında *Tabîat-nâme* adlı bir eseri vardır.

Tutmacı *Gül ü Hüsrev* mesnevisini 808/1405-06 tarihinde kaleme almıştır. İranlı şair Attâr'ın aynı addaki eserinin kısaltılarak yapılan tercümesi olan bu mesnevi, 5499 beyit olup aruzun mefâilün mefâilün feülün kalıbıyla yazılmıştır. Eserde Rum Kayseri'nin oğlu Hüsrev ile Huzistan şahının kızı Gülrüh (Gül) arasındaki aşk macerası anlatılır.

Ahmed-i Dâî (ö. 824/1421'den sonra), *Çeng-nâme* (808/1405-06)

Kaynaklarda Germiyanlı olarak gösterilen Ahmed-i Dâî'nin eserlerinden hareketle I. Murad, Germiyan Beyi II. Yâkub, Yıldırım Bayezid'in oğlu Emîr Süleyman ve II. Murad dönemlerinde yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın kızı ile Yıldırım Bayezid'in evlenmesi nedeniyle (1378) Kütahya'nın çeyiz olarak Yıldırım Bayezid'e verildiği yıllarda Dâî'nin orada kadılık yaptığı tahmin edilmektedir. Süleyman Şah'ın 1387 yılında vefatından sonra yerine geçen II. Yâkub (1387-1390) Dâî'yi himayesine almıştır. II. Yâkub'un Yıldırım tarafından mağlûp edilmesi ve Germiyan (Aydın, Saruhan, Menteşe) topraklarının Osmanlı ülkesine katılması sonucu Dâî'nin Emîr Süleyman'ın yanına gittiği tahmin edilmektedir. Emîr Süleyman'ın 1410 yılında öldürülmesi üzerine Dâî, Çelebi Mehmed'in himayesine girmiş ve Çelebi Mehmed'in oğlu Murad'a hocalık yapmak üzere sarayda görevlendirilmiştir. Çelebi Mehmed'in 1421'de vefatından sonra II. Murad'ın himayesine giren Dâî'nin ölüm tarihi bilinmemektedir. Eserleri şunlardır: *Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys es-Semerkandî*, *Miftâhu'l-cenne*, *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bir-nâme*, *Tercüme-i Eşkâl-i Nasîr-i Tûsî*

(*Tercüme-i Sî fasl fî 't-takvîm*), *Teressül*, *Tercüme-i Tezkiretü 'l-evliyâ*, *Tercüme-i Tıbb-ı Nebevî*, *Vesîletü 'l-mülûk fî ehli 's-sülûk*, *Farsça Dîvân*, *Ukudü 'l-cevâhir*, *Câmasb-nâme*, *Türkçe Dîvân*, *Vasıyyet-i Nûşirevân-ı Âdil be-Pesereş Hürmüz-i Tâcdâr*, *Çeng-nâme* (Kut, 1989: 56-58).

Emir Süleyman adına 808/1405-06 tarihinde Dâî tarafından kaleme alınan *Çeng-nâme*, mefâilün mefâilün feûlün vezniyle olup 1446 beyittir. 24 bölümden oluşan eserde çeng aletinin yapısı alegorik ve mistik bir şekilde anlatılır.

Şeyhî (ö. 834/1431-32 civarı), *Hüsrev ü Şîrîn*

Kütahya'da doğan Şeyhî, divân şairi Ahmedî'den ve dönemin diğer âlimlerinden ders aldı. Daha sonra İran'a giderek çeşitli ilimlerde tahsil gören şair memleketine döndükten sonra göz hekimliği yaptı. Şeyhî'nin İran'dan Kütahya'ya dönerken Ankara'ya uğrayarak Hacı Bayrâm-ı Velî'ye intisap ettiği rivayet edilir. Şeyhî, Germiyan Beyi II. Yâkub Bey'in himayesine girerek onun musâhib ve tabibi olur. Osmanlı hânedarıyla ilişkisi Emîr Süleyman Çelebi ile başlayan şair, daha sonra Çelebi Sultan Mehmed'in gözünü tedavi etmesinin ardından Osmanlı devletinin ilk reîs-i etibbâsı oldu. Kütahya'da vefat ettiğinde II. Yâkub Bey'in yanında olduğu tahmin edilmektedir. Kaynaklar ölüm tarihi konusunda farklı tarihler vermektedir. Şeyhî'nin 833/1429 senesinde ölen Yâkub Bey'e mersiye yazdığından hareketle bu tarihten sonra vefat ettiğine hükümlenmiştir. Eski edebiyatın kurucularından biri olduğu kabul edilen şair, *Hüsrev ü Şîrîn* ve *Har-nâme* adlı eserleriyle Türk edebiyatında mesnevi sahasının önemli simaları arasında yer almıştır (Biltekin, 2010: 80-82). *Ney-nâme* adlı ufak bir mesnevîsiyle Farsçadan çeviri olan *Hâb-nâme* adlı eserinin de olduğu bildirilmektedir (Timurtaş, 1980: 37-38).

Şeyhî, II. Murad'a ithaf ettiği *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisini 1421/1430 yılları arasında onun tahta çıktığı sırada yazmaya başlamış, fakat tamamlayamadan vefat etmiştir. Aruzun mefâilün mefâilün feûlün kalıbıyla yazılan eser, 6944 beyittir. Şeyhî'nin eseri Türk edebiyatında yazılan ikinci *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisidir. Nizâmî'nin aynı addaki eserinin tercümesi olan eser, Şeyhî tarafından bazı kısımlarını genişletmek, bazı kısımlarını da kısaltmak suretiyle nerdeyse aynen Türkçeye aktarılmıştır (Timurtaş, 1980). Mesnevinin son kısmını oluşturan “Şîrûye Vak'ası” daha sonra Rûmî adlı bir şair tarafından aynı vezinle tercüme edilmiştir. Şairin yeğeni Cemâlî de eserin sonuna padişaha methiye tarzında 109 beyitlik bir zeyil eklemiştir.

Hassan (ö.1431'den sonra), *Mihr ü Müşteri* (835/1431-32)

II. Murâd devri şairlerinden olan Hassân, önce Saruhan Beyliği'nden Hızır Bey'e; onun 1410 tarihinde Çelebi Mehmed tarafından öldürülmesinden sonra II. Murad'a intisap etmiştir. 1431 senesinde *Mihr ü Müşteri*'yi yazdığında 69 yaşında olduğunu söyleyen şairin 1362 yılında doğmuş olması gerekir. Sehî Bey'in *Heşt Bihişt*'indeki bilgilerden hareketle onun II. Murâd devrinde vefat ettiği anlaşılmaktadır (Kara, 1986: III).

Tebrizli Mevlânâ Muhammed Assâr'ın 778/1376-77 yılında kaleme aldığı *Mihr ü Müşteri* mesnevisinin Türkçe tercümesidir. Hassan'ın, II. Murad'ın emriyle 835/1431-32 tarihinde mefâîlün mefâîlün feûlün vezniyle kaleme aldığı eser, 5403 beyittir. *Mihr ü Müşteri*'nin asıl nüshası Fransa Bibliotheque Nationale'da olup mikrofilmi Süleymaniye kütüphanesindedir.

Cemâlî (ö.915-917/1510-1512), *Gülşen-i Uşşâk (Tercüme-i Hümayun-nâme)* (850/1446-47)

XV. yüzyılda yaşayan Cemâlî, Fatih devri şairlerinden olup asıl adı Bayezid'dir. Karaman veya Bursalı olduğu noktasında şüpheler bulunan Cemâlî'nin doğduğu tarih bilinmemekle beraber onun *Hüsrev ü Şîrîn*'e zeyil yazdığında on sekiz yirmi yaşlarında olduğundan hareketle 813-815 (1410-11/1412-13) yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Bayezid devrinin (1481-1512) sonlarına doğru ölen Cemâlî, Edirnekapı'daki Emîr Buhârî Tekkesi yanında gömülüdür. Cemâlî, *Hüsrev ü Şîrîn*'e yazdığı zeylin birinci bölümünde Şeyhî'nin ölümünden söz eder. İkinci bölümde ise II. Murad'ın methi yer alır ve burada Cemâlî mahlası yerine asıl adı olan Bayezid'i kullanır. Eserleri şunlardır: Zeyl-i Husrev ü Şîrîn, *Gülşen-i Uşşâk (Hümâ vü Hümayûn)*, *Divân*, *Miftâhü'l-ferec*, *er-Risâletü'l-acîbe fi's-sanâyi' ve'l-bedâyi'*, *Risâle*, *der-Beyân-ı Meşakkat-i Sefer ü Zaruret ve Mülâzemet* (Kut, 1993: 316-317; Horata; 2016: 20-39).

Gülşen-i Uşşâk (Tercüme-i Hümayunnâme): Cemâlî *Hümâ vü Hümayûn*'u *Gülşen-i Uşşâk* ismiyle 850/1446-47 tarihinde tercüme etmiştir. Mesnevi nazım biçiminde aruzun mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla yazılan eser, 4595 beyittir. Mesnevide Arap hanı Menûşek'in oğlu Hümâ ile Çin Fağfûru'nun kızı Hümayûn'un aşk hikâyesi konu edilmektedir. Horata, Cemâlî'nin *Gülşen-i Uşşâk* mesnevisini Hâcû-yı Kirmânî'nin *Hümâ vü Hümayûn* adlı Farsça mesnevisini örnek alarak yazdığını belirtir (Horata, 2016: 25).

Aşkî (ö.1457'den sonra), *Heft-Peyker* (861/1456-57)

XV. asır şairlerinden olan Aşkî'nin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. İstanbul'un Balat semtinde kendi adına yaptırdığı caminin tapu tahrir kayıtlarına göre adı

Abdürrezzâk'tır. Doğum tarihi bilinmeyen şairin Fatih Sultan Mehmed'in musahip şairi olması ve 1483 yılı mayıs ayında inşa ettirdiği caminin vakfiyesinden hareketle XV. yüzyıl başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Şairlik dışında kitâbet ve musiki ile de uğraşmıştır. Aşkî, II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde yaşamış ve bunlara ithafen yazdığı şiirler dolayısıyla çeşitli lütuf ve ihsanlara mazhar olmuştur. Ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen şairin kabri Molla Aşkî Mahallesinde kendi adıyla anılan caminin mihrap tarafında yer almaktadır (Aytaç, 2017: 24-29). Şairin eserleri *Divân* ve *Heft-peyker*'dir.

Sasani hükümdarı I. Yezdgird'in oğlu V. Behrâm'ın menkıbevi ve destani hayatının konu edildiği, Nizâmî-i Gencevî'nin aynı addaki eserin çevirisi olan *Heft-peyker* mesnevisinin eldeki tek nüshası British Library'de Or. 7079 numarasıyla kayıtlıdır. Aşkî, Anadolu sahasında bu mesneviyi tercüme eden ilk şairdir. Fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle kaleme alınan eserin yazılış tarihi 861/1456-57'dir. Hâtîme bölümünde yer alan bir beyitte eserin 5612 olduğu belirtilir. Ancak eserde bazı varakların eksik olmasından kaynaklı olarak bu nüshanın beyit sayısı 5043'tür.

Halîlî (ö. 890/1485-86), *Fürkat-nâme* (876/1471-72)

Diyarbakırlı olan şairin 810/1407-08 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Kendi eseri olan *Fürkat-nâme*'de, tahsilini Acem diyarında tamamladıktan sonra tasavvuf yoluna girdiğini ve bir arkadaşının ısrarı üzerine Diyâr-ı Rûm'a geldiğini söyler. Kaynaklarda da Fâtih Sultan Mehmed döneminde Diyarbakır'dan veya "diyâr-ı şark"tan İznik'e geldiği ve bu şehirde ikamet ettiği kaydedilmektedir. İstanbul'a gidip bir yıl kaldıktan sonra tekrar İznik'e dönen Halîlî, burada kurduğu dergâhta ömrünün sonuna kadar şeyhlik yapmıştır. İznik'te vefat eden Halîlî, Arapça-Türkçe mülemmalar yazmış olmakla beraber onun terakib-i bend, terci-i bend ve murabбалarı daha çok beğenilmiştir (Özkan ve İsen, 1997: 329-330).

Halîlî, *Fürkat-nâme*'yi 876/1471-72 yılında tamamlamıştır. Aruzun mefâilün mefâilün feûlün kalıbıyla yazılan eser, 1334 beyittir. *Fürkat-nâme*'de Halîlî kendi başından geçen bir aşk hikâyesini anlatır. İznik'te gezerken bedestende gördüğü bir güzele âşık olması üzerine sıkıntılı bir duruma düşen şair, bundan kurtulmak için İstanbul'a gider. Fakat sevgilisinden aşkının samimiyetine inandığını belirten bir mektup alınca geri döner. Âşığını önce şefkatle karşılayan sevgilisi daha sonra onu yalnız bırakır.

Cem Sultan (ö. 900/1495), *Cemşîd ü Hurşîd* (883/1478-79)

Cem, Fâtih Sultan Mehmed'in oğlu olup 27 Safer 864/23 Aralık 1459 tarihinde Edirne'de doğdu. Henüz on yaşında iken 1469'da Kastamonu'ya sancak beyi olan Cem, burada

kısa bir süre kaldıktan sonra önce İstanbul'a, oradan da Rumeli'ye gönderildi. Cem, babasının ölümünden sonra II. Bayezid ile taht kavgasına girişerek ordu toplayıp Bursa'ya gitti. On sekiz gün kadar şehirde kalarak adına para bastırdı, hutbe okuttu ve kendisini padişah ilân etti. 1481 Haziran ayında Yenişehir'de II. Bayezid'e yenilince çekildiği Konya'da da yeteri destek bulamadı. Bunun üzerine önce Tarsus'a, oradan da Mısır sultanından aldığı davet üzerine de Kahire'ye gitti. Buradan otuz kadar adamı ile Rodos'a geçti. Avrupalı devletlerin siyâsî oyunlarına hedef olan Cem Sultan, 27 Ocak 1495'te Roma'dan ayrıldıktan sonra 29 Cemâziyelevvel 900/ 25 Şubat 1495 tarihinde öldü. Gaeta denilen yerde toprağa verilen naşı 1499'da Napoli kralı tarafından Osmanlılara teslim edilerek Bursa'da Murâdiye Camii haziresine defnedildi. Eserleri şunlardır: Türkçe *Divân*, Farsça *Divân*, *Cemşîd ü Hurşîd (Âyât-ı Uşşâk)*, *Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân* (Şakiroğlu ve Kut 1993: 284-286).

Cemşîd ü Hurşîd (Âyât-ı Uşşâk), Selmân-ı Sâvecî'nin (778/1376) Farsça mesnevisinin Cem Sultan tarafından yapılmış Türkçe çevirisidir. Çin padişahı Fağfûr'un oğlu Cemşîd ile Rum kayserinin kızı Hurşîd arasındaki aşk macerası anlatılır. 883/1478-79 tarihinde Fâtih Sultan Mehmed adına yazılan eser mefâîlün mefâîlün feûlün vezniyle yazılmış olup 5374 beyittir.

Hamdullah Hamdî (ö. 909/1503-1504), *Yûsuf u Zülhâ* (897/1491-92), *Tuhfetü'l-uşşâk*

Fatih döneminin âlim ve mutasavvıflarından Akşemseddin'in oğlu olan Hamdullah Hamdî 853/1449-50 senesinde Göynük'te doğdu. Asıl adı Mehmed Hamdullah olmakla birlikte daha çok Hamdî Çelebi adıyla bilinir. *Yûsuf u Zülhâ* mesnevisini II. Bayezid'e sunan şair, padişahı beklediği iltifatı göremeyince padişahı övdüğü kısmı çıkararak onun yerine kötü talihinden bahseder. Ayrıca şair başka eserlerinden de sanatkâra ve sanat eserlerine pek değer verilmediğini belirterek devirden şikâyet etmiştir. Hamdî, Göynük'te 909/1503-04 senesinde vefat etmiştir. Divân sahibi olan şair, Anadolu sahasında hamse sahibi ilk şairdir. Hamsesi şu mesnevilerden oluşmaktadır: *Yûsuf u Zelîhâ*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Tuhfetü'l-uşşâk*, *Kıyâfet-nâme*, *Ahmediyye* (Öztürk, 1997: 452-454).

Bu çalışmada Hamdullah Hamdî'ye ait *Yûsuf u Zelîhâ* ve *Tuhfetü'l-uşşâk* mesnevileri incelendi. *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisi 897/1491-92 tarihinde fâilâtün/mefâîlün/fâilün vezniyle yazılmıştır. 6279 beyit olan eser Türk edebiyatında çok sevilmiş ve pek çok tezkire yazarının takdirini kazanmıştır (Öztürk, 1997: 453).

Tuhfetü'l-uşşâk mesnevisi ise aruzun mefâîlün mefâîlün feûlün kalıbıyla yazılmış olup 987 beyittir. Eserde Hristiyan bir kıza âşık olup onunla evlenebilmek için dinini terk eden

müslüman bir tüccarın oğlu ile bu kız arasında geçen olaylar konu edilmiştir. Şair eserini bitirirken eserinin tasavvufî sembolik bir mahiyette olduğunu belirtir.

Behiştî Ahmed Sinân (ö.1506’dan sonra), *Mihr ü Müşterî* (905/1499-1500), *Heft-Peyker* (913/1507-08) ve *İskender-nâme* (909/1503-04)

Kaynaklarda doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmayan Behiştî’nin eserlerindeki bilgilerden hareketle doğum tarihinin 877/1472-73 olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Babasının vefatının ardından Sultan II. Bayezid (1481-1512)’in sarayına intisap eden şair, yirmi yaşına kadar Sultan Bayezid’in hizmetinde bulunmuş, daha sonra bilinmeyen bir sebeple onun yanından ayrılmak zorunda kalmıştır. Sultan Bayezid’in yanından ayrıldıktan sonra Hatipoğlu adında âlim bir zatın yanına sığınarak burada on yıl kadar onun hizmetinde bulunmuş ve ilim tahsil etmiştir. Daha sonra oradan ayrılarak Hüseyin Baykara’nın yanına gitmiştir. Behiştî, Hüseyin Baykara’nın sarayında onun meclislerinden, Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501) ve Molla Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 898/1492)’den istifade imkânı bulmuştur. Hüseyin Baykara’nın ricası üzerine affedilen Behiştî tekrar İstanbul’a dönmüştür. Kaynaklarda Behiştî’nin ölüm tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. (Polat, 2017: 20-28). Eserleri şunlardır: *Hamse* (*Mihr ü Müşterî*, *Mahzenü’l-esrâr*, *Heft-Peyker*, *Leylâ vü Mecnûn*, *İskender-nâme*), *Mevlid-i Şerîf*

Bu çalışma kapsamında Behiştî’nin *Mihr ü Müşterî*, *Heft-Peyker* ve *İskender-nâme* mesnevileri incelendi. Behiştî’nin *Hamse*’sinde ilk sırada yer alan *Mihr ü Müşterî* mesnevisi, Assâr-ı Tebrîzî (ö. 784/1382-83)’nin aynı adlı eserinin mealen tercümesi olup 905/1499-1500 yılında tamamlanmıştır. Aruzün mefâilün mefâilün faülün vezniyle kaleme alınan eser, 4665 beyittir. *Hamse*’de ikinci sırada yer alan *Heft-Peyker* mesnevisi 913/1507-08 tarihinde yazılmıştır. Feilâtün feilâtün feilün vezniyle kaleme alınan eser, 1729 beyittir. *Hamse*’de son sırada bulunan *İskender-nâme* mesnevisi 909/1503-04 tarihinde yazılmıştır. Feülün feülün feülün feül vezniyle kaleme alınan eser, 5781 beyittir.

Tâcîzade Cafer Çelebi (ö. 921/1515), *Heves-nâme* (899/1493-94)

Cafer Çelebi, Ağustos 1452 tarihinde Amasya’da doğdu. Çeşitli medreselerde görev yaptı ve 1497’de Divân-ı Hümayun’a nişancı oldu. II. Bayezid’in Şehzade Ahmed lehine saltanatı bırakmayı düşündüğünde Şehzade Selim’i destekleyen yeniçerilerin baskısıyla II. Bayezid, 1511 yılında nişancı Cafer Çelebi’yi görevinden azletti. Bir süre görev almayan Cafer Çelebi, yeniden nişancı tayin edildikten sonra 20 Mart 1514 tarihinde Yavuz Sultan Selim’le Çaldıran seferine katıldı. 23 Ağustos 1514’te yenilen Şah İsmâîl’in hazinesini ve karısı Taclu

Hanım'ı bırakarak kaçması üzerine Yavuz Selim, Taclu Hanım'ı Cafer Çelebi'ye verdi. Çaldıran seferi dönüşünde kazaskerlik görevine getirildi. 4 Aralık 1514'te Amasya'ya dönen padişahın gelecek yıl sefere devam etmek için kışı burada geçirmek istemesi üzerine yeniçeri ayaklandı. Yavuz, 11 Temmuz 1515'te İstanbul'a döndükten sonra yeniçerileri kıskırtanlardan olduğu gerekçesiyle 18 Ağustos 1515 tarihinde Cafer Çelebi'yi idam ettirdi. Eserleri şunlardır: *Mahrûsa-i İstanbul Fetihnâmesi*, *Münşeât*, *Divân*, *Heves-nâme* (Erünsal, 2010: 353-356).

Bir sergüzeşt-nâme olan *Heves-nâme*, 899/1493-94 yılında kaleme alınmıştır. Mefâilün mefâilün feûlün vezniyle yazılan mesnevi, 3810 beyittir. Eserde şair, başından geçtiğini iddia ettiği bir aşk macerası işler.

Şerîfî-i Âmidî (ö.920/1514-15), *Tercüme-i Şeh-nâme-i Firdevsî*

Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan Şerîfî, Diyarbakırlı olup eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a gider. Şehzâde Cem'in yanında bulunan şairlerdendir. İstanbul'dan sonra gittiği Mısır'da 920/1514-15 senesinde vefat etmiştir (Bursalı Mehmed Tahir, 2016: 683; Kültürel, 1999: XIX).

Diyarbakırlı Şerîfî'nin *Şeh-nâme Tercümesi*, Türk edebiyatında *Şeh-nâme*'nin tam olarak tercüme edildiği tek manzum eser olma özelliğini taşır. Mısır'da Sultan Gavri'nin isteği üzerine kaleme alınan eser 10 yılda tamamlanmıştır. Eserin tamamı 56506 beyit olup kaynak metinden farklı olarak aruzun mefâilün mefâilün feûlün kalıbıyla yazılmıştır.

Sûzî Çelebi (ö. 931/1524), *Gazavât-nâme* (884/1479)

Asıl adı Mehmed b. Mahmûd b. Abdullah olan Sûzî Çelebi, 1455-1465 yılları arasında Prizren'de doğdu. Daha sonra Mihaloğulları'ndan Plevne kolunu temsil eden Gazi Ali Bey'in (ö. 906/1500-01) maiyetine girerek onun akınlarını yazdı. Ali Bey'in vefatından sonra oğlu Mihaloğlu Mehmed Bey'in akınlarını yazmaya devam etti. 916/1510-11 yılında Prizren'e dönerek burada İlyas Hoca mahallesinde Bistrica suyu kenarında bir külliye inşa ettirdi. Sûzî Çelebi, vefatına kadar bu külliyedeki camide imamlık ve medresede hocalık yaptı. 1 Muharrem 931/ 29 Ekim 1524 tarihinde Prizren'de vefat etti ve yaptırdığı caminin haziresine defnedildi (Sarıkaya, 2010: 4-5).

Eldeki tek eseri olup mesnevi tarzında kaleme aldığı *Gazavât-nâme*'si 1795 beyittir. *Gazavat-nâme* tevhid ve münâcât ile başlamakta, daha sonra Mihaloğlu Ali Bey'in akınları ve hayatının diğer önemli olayları anlatılmaktadır.

Ahmed Rıdvân (ö. 1528-1538 arası), *Hüsrev ü Şîrîn* (907/1502)

Doğum tarihi belli olmayan şair, Ohrilidir. Devşirme olan Ahmed Rıdvân, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî devirlerinde yaşamış, defterdarlık ve sancak beyliği yapmıştır. Son yıllarını Edirne’de geçiren şair, eldeki bilgilere göre 1528-1538 yılları arasında ölmüştür (Ünver, 1989: 123-124). Eserleri şunlardır: *Divan*, *İskender-nâme*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Rıdvâniyye*, *Mahzenü’l-esrâr*, *Heft-peyker*, *Kasîde-i Bür’e Tercümesi*.

Bu çalışma kapsamında Ahmed Rıdvân’a ait *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi incelendi. Nizamî’den tercüme olan eser 907/1502 yılının baharında tamamlanmıştır. Şair eserinin 6308 beyit olduğunu belirtmiştir. Bilinen nüshalarda beyit sayısı eksik olan eser mefâilün mefâilün feûlün vezniyledir. Eserde Sasani hükümdarı Hüsrev Perviz ile Ermen güzeli Şîrîn’in aşkı anlatılır.

Kemalpaşazade (ö. 940/1534), *Yûsuf u Zelîhâ*

Asıl adı Şemseddin Ahmed olan Kemalpaşazade, 15 Mayıs 1469 dünyaya geldi. Büyükbabası Kemal Paşa’ya nispetle Kemalpaşazade, Kemalpaşaoğlu veya İbn Kemal diye anılır. Arap dili ve edebiyatı, mantık ve Farsça öğrenimi gören Şemseddin Ahmed, önce askerî sınıfa girmiş daha sonra ilmiye sınıfına geçti. Dönemin âlimlerinden aldığı derslerle eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli yerlerde müderris, kadı, kazasker gibi görevlerde bulundu. Kamalpaşazade, Zenbilli Ali Efendi’nin ölümü üzerine Şâban 932/1526 yılında şeyhülislâmlığa getirildi. Şeyhülislâmken 2 Şevval 940 (16 Nisan 1534) tarihinde vefat etti. Kemalpaşazade hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimler başta olmak üzere tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanlarında birçok eser kaleme aldı (Turan, 2002: 238-240).

Saraç, Kemalpaşazade’nin eserlerinde nesir yanında nazmı da başarıyla kullandığını, onun divanının dışındaki hemen her eserinin gerekli gördüğü kısımlarında Arapça, Farsça ve Türkçe manzumelere yer verdiğini belirtir (Saraç, 2002: 244). Bu çalışma kapsamında incelenen mesnevilerden biri de Kemalpaşazade’nin *Yûsuf u Zelîha* eseridir. Bu eser Âşık Çelebi tarafından kendisinden önce aynı konuyu işleyen diğer mesnevilere göre daha sanatkârane bulunmuştur (Saraç, 2002: 245). II. Bâyezîd’e sunulan *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisi, mefâilün mefâilün feûlün vezninde yazılmış olup 7761 beyittir.

Lâmiî Çelebi (ö. 938/1531-32), *Ferhâd ile Şîrîn* (*Ferhâd-nâme*) (921/1515-16), *Salâmân u Absâl* (929/1522’den önce), *Veyse ü Râmîn* (933/1526-27’den sonra)

Asıl adı Mahmud olan Lâmiî Çelebi 878/1473-74 yılında Bursa’da doğdu. Nakşî şeyhlerinden Emîr Buhârî’ye intisap etti ve bütün ömrünü Bursa’da geçirdi. Otuz yedi yaşında

eser vermeye başlayan Lâmiî Çelebi, Yavuz Sultan Selim’e takdim ettiği *Hüsn ü Dil* eseri sayesinde kendisine bağlanan 35 akçe maaş ile ömrünü telif ve tercüme faaliyetiyle geçirdi. 938/1531-32 yılında vefat eden Lâmiî Çelebi’nin mezarı Bursa Orta Pazar Camii hazîresindedir. Lâmiî Çelebi, çok iyi bildiği Farsça sayesinde, bilhassa Molla Câmi’den yaptığı Farsça manzum ve mensur tercüme-telif eserlerle dikkat çekmiştir. Nazım, nesir ve nazım-nesir karışık olarak telif ve tercüme ettiği kitaplarının sayısı otuzu bulmaktadır. Eserlerini sanat endişesinden âzâde bir üslupla kaleme alan Lâmiî Çelebi, oluşturduğu nazım ve nesir dili sayesinde başta tasavvuf muhitleri olmak üzere ilim ve sanat çevrelerinde kalıcı bir şöhret kazanmıştır (Kut, 2003: 96-97).

Bu çalışma kapsamında Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn*, *Veyse vü Râmîn* ve *Salâmân u Absâl* mesnevileri ele alındı.

Ali Şîr Nevâyî’nin aynı adlı eserinin Osmanlı Türkçesine tercümesi olan *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisi 921/1515-16 yılında tamamlanıp Yavuz Sultan Selîm’e sunulmuştur. Aruzun mefâilün mefâilün feûlün vezniyle yazılan eser 8157 beyittir. Mesnevi nazım biçimiyle yazılmasına karşın eser, kaside, terci-i bend ve gazel gibi nazım biçimlerini de barındırmaktadır.

Salâmân u Absâl, Molla Câmi’den çeviri felsefî-alegorik bir aşk mesnevisi olup Yavuz Sultan Selim’e sunulmuştur. Fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazılan eser 1903 beyittir.

Lâmiî Çelebi’nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisi, İranlı şair Fahreddin Esad Gûrgânî’nin Pehleviceden Farsçaya aktardığı Horasan padişahının oğlu Râmîn ile Veyse arasındaki aşk hikâyesinin Türkçeye serbest çevirisidir. 1526 tarihinde Kânûnî Sultan Süleyman’ın isteği üzerine kaleme alınan bu mesnevi, aruzun mefâilün mefâilün feûlün vezninde olup 6765 beyittir.

Niğdeli Muhibbî (ö. 1537’den sonra), *Gül ü Nevruz* (944/1537-38)

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Niğdeli Muhibbî’nin XVI. yüzyılda yaşadığı ve Kânûnî devri (1520-1566) sonlarına doğru vefat ettiği tahmin edilmektedir (Delice 1995: 23).

Gül ü Nevruz mesnevisi 944/1537-38 tarihinde kaleme alınmış ve Kânûnî Sultan Süleymân’a sunulmuştur. Eser, Lutfî’nin (ö. 897/1492?) Celâleddîn Tabîb’den Çağataycaya tercüme-telif olan *Gül ü Nevruz*’unun Anadolu Türkçesine çevirisidir. Mesnevi, aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazılmasına karşın eserde, gazel, kaside, müstezat, murabba‘, mu‘aşşer, müseddes ve lügaz gibi farklı nazım türlerinde manzumeler de yer almaktadır. Mesnevide Nevşâd’lı şehzade Nevruz ile Ferhâr şahının kızı Gül’ün aşk macerası anlatılır.

Zâtî (ö. 953/1546), Şem‘ ü Pervâne (941/1534-35)

876/1471-72 yılında Balıkesir’de doğan Zâtî’nin adı tezkirelere göre Bahşî, İvaz, Satı veya Satılmış’tır. Geçimini dönemin padişah ve devlet adamlarına sunduğu kasideler ile Beyazıt Camii avlusundaki dükkânında remilcilik yaparak sağlamıştır. 953/1546 tarihinde vefat eden şairin cenazesi Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir. Daha çok rindliği ile ön plana çıkan Zâtî, şiirinde oldukça sade bir dil kullanarak atasöz, deyim ve tabirlere yer vermiştir. Şair, günlük hayatı ve dönemini şiirine başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Eserleri şunlardır: *Divân*, *Şem‘ ü Pervâne*, *Letâif*, *Edirne Şehrengizi* (Coşkun, 2013: 150-151).

941/1534-35’te kaleme alınan *Şem‘ ü Pervâne*, beşerî aşkı işlemesi bakımından diğer *Şem‘ ü Pervâne*’lerden farklı olup teliftir. 3937 beyit olan eser mefâilün mefâilün feûlün kalıbıyla yazılmıştır. Rum ülkesinin padişahı Jâle’nin oğlu Pervâne ile Çin hükümdarı Fağfur’un kızı Şem‘ arasındaki aşkı konu edinen eser, mutlu sonla biter.

Firâkî, Abdurrahmân Çelebi (ö. XVI. yüzyılın ikinci yarısı), Hüsrev ü Şîrîn

Doğum tarihi bilinmeyen Firâkî’nin asıl adı Abdurrahman’dır. Acem coğrafyasından göç etmiş bir aileye mensup olup Kütahya’da doğdu. Evliya Çelebi *Seyahat-nâme*’de Firâkî’nin kendi amcası olduğunu, İstanbul’a göç ederken evlerini Firâkî’ye bıraktıklarını, mezarının da Saray Camii haziyesinde olduğunu belirtir. Firâkî, bir süre ilim tahsili için farklı yerlerde bulundu; daha sonra tarikat ve tasavvufa yönelerek Kütahya’ya yerleşti. Kaynaklarda onun muhaddis, müfessir olduğu, vaizlik yaparak geçimini de bu yolla temin ettiği belirtilir. Şehzade Bayezid’in Kütahya’da bulunduğu yıllarda ona intisap eden Firâkî, *Ahlâk-ı Muhsinî* tercümesini Şehzade’ye sunar. XVI. yüzyılın ikinci yarısında vefat eden şairin eserleri şunlardır: *Tercüme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, *Kalem Kasidesi*, *Kırk Su’âl*, *Şerhu’l-fıkıh’l-ekber Tercemesi*, *Seg-nâme* ya da *Hilkat-ı Kelb Risâlesi*, *Seâdet-nâme*, *Sûret-i nâme-i Firâkî*, *Hüsrev ü Şîrîn* (Bayram 2017: 6-15).

Firâkî, Nizâmî-i Gencevî’den tercüme ettiği *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisini Pargalı İbrahim Paşa (ö. 1536) adına yazmıştır. Eser 1523 ile 1536 yılları arasındaki bir tarihte iki aylık bir sürede kaleme alınmıştır. *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi aruzun mefâilün mefâilün feûlün vezniyle yazılmış olup 2817 beyittir.

Rahmî, Pîr Mehmed Çelebi (ö. 975/1567-68), Şâh u Gedâ

Bursa’da doğan şairin asıl adı Pîr Mehmed’dır. Defterdar İskender Çelebi aracılığı ile Sadrazam İbrahim Paşa’ya takdim edilir. Kânûnî Sultan Süleyman’ın şehzadelerinin 936/

1529-30 yılındaki sünnet düğününde padişaha şiirlerini sunan Rahmî, zamanla Kânûnî'nin gazellerine tahmîsler yazar. Bursa'da müderrisen 975/1567-68 senesinde vefat eden şairin mezarı Bursa'nın Yenişehir ilçesindedir. Eserleri şunlardır: *Divân*, *Gül-i Sad-berg*, *Şehrengîz*, *Şâh u Gedâ* (*Şâh u Dervîş*) (Birinci, 2004:14-19; Tıgılı, 2007: 421-422).

Şâh u Gedâ (*Şâh u Dervîş*) mesnevisi, Hilâlî-i Çağatâyî'nin (ö. 936/1529-30) aynı adlı eserinin serbest şekilde tercümesidir. Mesnevide Şah ve Gedâ arasında geçen sembolik aşk anlatılır. 943-945/1536-1539 tarihleri arasında kaleme alınan eser Kânûnî Sultan Süleyman'a sunulmuştur. Aruzun feilâtün mefâilün, feilün vezniyle yazılan *Şâh u Gedâ*, 1734 beyittir.

Priştineli Defter Eminî Mustafa Çelebi (ö. 972/1564-65), *Varka vü Gülşâh*

Priştine'de doğan Mustafa Çelebi, tezkire eminliği ve defterhane-i hakanî eminliği, mukataat kâtipliği, mukataat eminliği, hazine defteri kâtipliği, tezkire eminliği gibi görevlerinde bulunmuş ve 972/1564-65 yılında vefat etmiştir (Yıldız, 2008: 12-18).

Mustafâ Çelebi'nin *Varka vü Gülşâh* mesnevisini 1548-1566 yılları arasında yazdığı tahmin edilmektedir. Aruzun mefâilün mefâilün feülün kalıbı ile yazılan eser, toplam 6712 beyittir. *Varka vü Gülşâh*, Ayyukî'nin Farsça aynı adlı eserinin Türkçe tercümesidir.

Bihîştî Ramazan Efendi (ö. 977-979/1569-72), *Cemşâh u Alemşâh*

Asıl adı Ramazan olan şairin babasının adı Abdülmuhsin olup Vize'de doğdu. Bihîştî tahsil için İstanbul'a giderek Molla Sinan, Merhaba Çelebi ve Şeyhülislâm Sâdî Efendi gibi dönemin âlimlerden ders okudu. Sâdî Efendi'nin vefatından sonra Merkez Efendi'ye intisap ederek seyrüsülûkünü onun yanında tamamladı ve hilâfet aldı. Daha sonra Çorlu'ya yerleşip burada vaizlik yaptı. Çorlu'da uzun yıllar dinî hizmetlerde bulunan Bihîştî orada vefat etti ve Bihîştî Zâviyesi olarak anılan evinin bahçesine gömüldü. Eserler şunlardır: *Hâşiyetü 'l-hâşiyeye 'alâ Şerhi 'Akâ'idi 'n-neseftiyye li 'l-hayâlî*, *Hâşiyetü Âdâbi Mes 'ûdî*, *Divân*, *Cemşâh u Alemşâh*, *Heşt Bihîşt*, *Şerh-i Manzûme-i Muammâ* (Uzun, 1992: 145-146).

Bu çalışma kapsamında şaire ait *Cemşâh u Alemşâh* mesnevisi incelendi. Eser fâilâtün mefâilün fâilün vezniyle 2397 beyit, 3 kaside ve 69 gazelden oluşur. Telif olan eserde şehzade Cemşâh ile vezirin oğlu Alemşâh'ın sergüzeşti ele alınır.

Mâşîzade Fikrî Çelebi (ö. 982/1574-75), *Ebkâr-ı Efkâr* (973/1566)

Şiirlerinde Fikrî mahlasını kullanan şairin asıl adı Derviş Mehmed'dir. Babası, Amasya II. Bayezid Medresesinde müftü ve müderris olan Mâşî Şemseddîn Ahmed'dir. 920-923/1514-18) yılları arasında Amasya veya İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir. Medrese eğitimi

Edirne’de Pîrî Paşazade’nin yanında tamamladı. Rumeli, Yanbolu, Köstendil, Semendire, Yenişehir ve Nevrekop kadılığı görevlerinde bulundu. 982/15741-75 tarihinde Nevrekop’ta vefat etti (Özyıldırım 2017: 29-34). Eserler şunlardır: *Hurşîd ü Mihr*, *Divân*, *Mihr ü Müşteri*, *Rû’ûs-ı Mesâî’l-i Kelâm Manzûmesi*, *Ebkâr-ı Efkâr*, *Behrâm u Zühre*, *Kıssa-i Fîrûz Şah Tercümesi*, *Hurşîd ü Nâhîd*, *Şükûfezâr*, *Şehr-engîz(ler)*, *Mihr ü Nâhîd* (Özyıldırım, 2017: 50-59).

Bu çalışma kapsamında şairin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisi incelenmiştir. Eserde şairin yaşamış olduğu sıradışı bir aşk hikâyesini konu edinir. 973/1565-66 tarihinde, fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün vezniyle yazılan eser 1582 beyittir.

Taşlıcalı Yahyâ (ö. 990/1582-83), *Şâh u Gedâ*, *Yûsuf u Zelîhâ*

Arnavut asıllı Dukakin ailesine mensup olup doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. Kuzey Arnavutluk’tan devşirilip İstanbul’a getirilen şair, Acemi Oğlanları Ocağındaki eğitiminden sonra yayabaşı ve ardından sipahi oldu. Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran ve Mısır seferlerine katıldı. Bosna İsvornik sancağına sürüldükten sonra bir daha İstanbul’a dönmedi. Ömrünün son yıllarında Gülşenî şeyhi Uryânî Mehmed Dede’ye intisap ederek tasavvufa yöneldi. Kaynaklarda Yahyâ Bey’in ölüm tarihi ve yeriyle ilgili farklı bilgiler bulunmakla birlikte 990/1582 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Mezarı Sırbistan’a bağlı İsvornik yakınlarındaki Lozniçe’dedir. Eserleri şunlardır: *Divân*, *Hamse* (*Şâh u Gedâ*, *Gencîne-i Râz*, *Yûsuf u Zelîhâ*, *Kitâb-ı Usûl*, *Gülşen-i Envâr*), *Şehrengîz-i Edirne*, *Şehrengîz-i İstanbul* (Kaya 2011: 156-157).

Bu çalışma kapsamında Taşlıcalı Yahyâ’nın *Şâh u Gedâ* ve *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevileri incelendi. 1537’de yazıldığı tahmin edilen *Şâh u Gedâ* mesnevisi feilâtün mefâilün feilün vezniyle olup 1972 beyittir. Özgün konusu ve telif olması nedeniyle eser orijinal kabul edilir. Özellikle olayın cereyan ettiği mekânın İstanbul olması bakımından eser hayli dikkat çekici bulunur.

Tez kapsamında incelenen *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevinin Mehmed Çavuşoğlu tarafından hazırlanan tenkitli neşri mefâilün mefâilün feülün vezniyle (Çavuşoğlu, 1979) 5179 beyittir.

Kalkandelenli Mehmed Mu’îdî (ö. XVI. yüzyıl), *Şem‘ ü Pervâne*

XVI. yüzyıl Kanunî Sultan Süleyman dönemi şairlerinden olan Mu’îdî’nin asıl adı Mehmed’dir. Üsküp yakınlarında Kalkandelen’de 1520’li yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir (Kara, 2009: 1). Medrese tahsilinden sonra hac yolculuğu sırasında Halep’e uğrayan şair, bir süre burada kalır. Hacdən sonra Mısır’a giden Mu’îdî, burada beytülmal kâtibi

iken vefat eder. Eserleri şunlardır: *Divân, Şem‘ ü Pervâne, Gül ü Nevruz, Vamık u Azra, Hüsrev ü Şîrîn, Kütüb-i Seb‘a, Miftâhü’ t-teşbîh* (Özgül, 2008: 4-13).

Bu çalışma kapsamında incelenen Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisi 1625 beyit olup feilâtün mefâilün feilün vezniyledir. Mu‘îdî, mesnevisine kaynaklık eden eserlerden bahsetmese de eserin muhtevası incelendiğinde, kendisinden önceki *Şem‘ ü Pervâne*’lerden önemli oranda yararlandığı görülmektedir.

Sinoplu Beyânî (ö. 1006/1597-98), Şâh u Gedâ

Cârullâhzade lakabıyla bilinen Beyânî’nin asıl adı Mustafa olup Bulgaristan sınırları içinde bulunan Rusçuk’ta doğdu. Müderrislik ve kadılık görevlerinde sonra Sofular Tekkesinde 20 yıl kadar şeyhlik yapan şair, 1006/1597-98 yılında vefat etti. Beyânî’nin asıl şöhretini sağlayan eser, 1006/1597-98 yılında Kınalızâde Hasan Çelebi’nin tezkiresini özetlemek suretiyle kaleme aldığı şuara tezkiresidir (İsen, 1992: 32; Birinci, 2004: 20-22).

Beyânî’nin *Şâh u Gedâ* mesnevisi, Hilâlî-i Çağatayî’nin aynı addaki eserinin tercümesi olup 1588 ile 1597 yılları arasındaki bir tarihte yazıldığı tahmin edilmektedir. Gazi Giray Hân’a (1588-1597) sunulan eser feilâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmış olup 1046 beyittir.

Ûdî (XVI. yüzyıl), Mâcerâ-yı Mâh (975/1567-68)

XVI. asır şairlerinden olan Ûdî hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. *Mâcerâ-yı Mâh* üzerinde inceleme yapan Oğuz, şair hakkındaki bilgilerin otobiyografik bir eser niteliği de taşıyan bu mesnevide anlatılanlardan ibaret olduğunu belirtir. Ûdî’nin, *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinin hikâyesinden hareketle II. Selim’in meclislerinde ud çalan bir müzisyen olduğu görülür. Şair, bilinmeyen bir nedenle Sultan Selim’in gözünden düşerek görevinden uzaklaştırılır. Bu duruma üzülen şair, yaşadığı yeri terk ederek bir arkadaşıyla Mısır’a gider. Sultan II. Selim’in fermanıyla (538-544) Kahire’den Manisa’ya dönen Ûdî, Şehzade Murad’a kul olarak verilir ve mehterbaşı olur (Kutlar, 2017: 6-13).

Ûdî’nin kaleme aldığı belirlenebilen tek eser sergüzeşt-nâme özelliği taşıyan *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisidir. Eser mefâilün mefâilün feülün vezniyle yazılmış olup 1270 beyittir. Şair Sultan II. Selim ve Şehzade Murad’ı övmek için kaleme aldığı eserini II. Selim adına 975/1567-68’de tamamlamıştır.

Abdî (XVI. yüzyıl), Gül ü Nevruz (985/1577-78)

Hayatı hakkında kaynaklarda kayda değer bilgi bulunmayan (İnce, 2008: 52) Abdî, eserlerinden *Niyâz-nâme-i Sa‘d ü Hüma, Cemşîd ü Hurşîd, Heft-peyker*’i II. Selim’e, *Gül ü Nevruz*’u da III. Murad’a takdim etmiştir.

Abdî'nin *Gül ü Nevruz* (*Nüzhet-nâme-i Abdî*) mesnevisi Celâl Tabîb'in aynı adlı eserinin Türkçe tercümesi olup 985/1577-78 tarihinde yazılmıştır. III. Murâd'ın isteği üzerine kaleme alınan eser mefâilün mefâilün feûlün vezniyle olup 2320 beyittir. Eser, Nevşâd ilinin padişahı Ferah'ın oğlu Nevruz ile Ferhar ülkesinin hükümdarının kızı Gül arasındaki aşkı konu edinir.

Manisalı Câmi'î (XVI. yüzyıl), *Muhabbet-nâme* (*Vâmık u Azrâ*)

Hayatı hakkında sınırlı bilgilere sahip olunan Câmi'î, Saruhanlı (Manisa) olup doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. *Muhabbet-nâme*'yi Kânûnî'nin vezirlerinden Sinân Paşa'nın isteği üzerine kaleme almıştır (Ece, 2002: 3-7; Harmancı, 2003:21-25). Bir diğer eseri de *Manisa Şehrengizi*'dir.

Muhabbet-nâme (*Vâmık u Azrâ*), İran şairi Unsurî'den tercüme olup Sinan Paşa'nın isteği üzerine yazılmıştır. Mefâilün mefâilün feûlün vezniyle kaleme alınmış olup 5240 beyittir.

Yenipazarlı Vâlî (1007/1598-99), *Hüsn ü Dil* (1002/1593-94)

Şairin asıl adı Ahmed olup 979/1571-72 tarihinde Yenipazar'da doğmuştur. Hoca Sâdeddin Efendi'nin öğrencilerindendir. Eğitimini tamamladıktan sonra kadılık mesleğini icra etmiştir 1007/1598-99 tarihinde Yenipazar'da vefat etmiştir. Eserleri şunlardır: *Hüsn ü Dil*, *Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, *Aşk-nâme* ve *Le'âl-i Aşk* (Köksal, 2020)

Tez kapsamında şaire ait *Hüsn ü Di* mesnevisi incelendi. Alegorik bir aşk hikâyesinin anlatıldığı *Hüsn ü Dil* mesnevisi, İran şairi Fettâhî-i Nişâbûrî (ö. 1448)'nin aynı adlı eserinden tercüme edilmiştir. Eser mefûlû mefâilün feûlün vezniyle yazılmış, 3500 beyittir.

Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/1599-1600), *Mihr ü Mâh* (968-69/1560-62)

Şair 948/1541 yılında Gelibolu'da doğdu. Osmanlı coğrafyasında çeşitli vilayetlerde divân kâtibi, tımar defterdarlığı, hazine defterdarlığı, müderrislik, kadılık, Amasya sancak beyliği, Rum defterdarlığı ve Cidde sancak beyliği görevlerinde bulundu. Tarihçiliği ve şairliği yanında, nesir üstadı da olan yazar farklı dillerde çok sayıda manzum ve mensur eser kaleme aldı. Dönemin sosyal hayatını eserlerine yansıtmasıyla ön plana çıktı. Âlî'nin eserlerinden biri de *Mihr ü Mâh*'tır (Kütükoğlu, 1989: 414-416).

Âlî, *Mihr ü Mâh* mesnevisini 968/1560-1561 veya 969/1561-62 tarihinde tamamlayıp Konya'da ya da Kütahya'da bulunan Şehzade II. Selim'e 969/1561-62 senesinde takdim etti. Çift kahramanlı bir aşk mesnevisi olan eser, eski astronomi anlayışına ve Batlamyus kozmogonisine uygun alegorik bir manzumedir. Âlî, mesnevideki kişilerin tasavvufi kavramlara sembol olduğunu belirtir. Hikâye kahramanlarına Mihr, Mâh, Bircîs, Nâhid, Mirrih,

Zühre, Utarid ve Keyvan gibi adlar verilmiştir. Tasvirlerde Mihr'in dişil, Mâh'ın da eril öge olduğu beliriyorsa da eserde Mihr ve Mâh'ın cinsiyetleri ile ilgili net bir bilgi yoktur (İçli, 2009: 63-64). *Mihr ü Mâh* mesnevisi aruzun feilâtün mefâilün feilün vezniyle yazılmış olup 1173 beyittir.

Vücûdî (ö. 1021/1612-13), *Hayâl ü Yâr*

Vücûdî'nin asıl adı Mehmed olup Lârende'de (Karaman) doğdu. Kınalızâde Ali Çelebi'nin yanında yetişen şair onunla birlikte Şam, Mısır, Bursa, Edirne ve İstanbul'da bulundu. Daha sonra İstanbul'da Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'ye dânişmend olup müderrisliğe geçti. 1006/159-98'de tekrar ilmiye sınıfına döndü ve Lârende'deki Emîr Mûsâ Medresesi'nde görev yaptı. Müderrislik ve müftülük pâyelerine ilâve olarak Lârende kadılığına tayin edildi. Lârende'de 1021/1612-13 yılında vefat etti. İlmî kariyeri yanında tarihçiliği ve edebî kimliği de ön plana çıkan Vücûdî, eserlerinde atasözleri ve deyimlerden önemli ölçüde faydalanmıştır. Eserleri şunlardır: *Hayâl ü Yâr*, *Şâhid ü Ma'nâ*, *Risâle-i Gazâ (Gazavât-ı Mustafa Paşa)*, *Risâle fi't-tefsîr*, *Ahvâl-i Âlem-i Berzâh*, *Fevâiyhu's-sülûk fî nesâyihi'l-mülûk* (Aydemir, 2017: XIV-XXV; Göger ve Sarıkaya 2016: 661-662).

II. Murad'da takdim edilen *Hayâl ü Yâr*, 3482 beyit olup feilâtün mefâilün feilün vezniyledir. Lirik ve didaktik bir üslupla kaleme alınan eser, ilahî aşkın temsili anlatımını konu edinir.

Hâşimî (ö. XVI. yüzyıl), *Mihr ü Vefâ* (948/1541-42)

Şairin asıl ismi Cafer'dir. Doğum tarihi bilinmeyen şair, Bursalı olup Emir Sultan'la amcazadedir. Hâşimî, kendisinin Haşimoğulları soyundan geldiğini ve seyit olduğunu belirtir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Hâşimî'nin ölüm tarihi hakkında tezkirelerde farklı tarihler mevcuttur. En geç tarih 1036-37/1626-28'dir. Ondan bahseden kaynaklar, şairin tarih düşürme ve muamma sanatlarındaki başarısına dikkat çeker (Ece, 1996: 1-3). *Mihr ü Vefâ* ile birlikte *Divân*'ı mevcuttur.

Mihr ü Vefâ mesnevisinin Avusturya / Gotha ve Erzurum Atatürk Üniversitesi nüshalarının tenkitli metni toplam 6532 beyittir. Aruzun mefâilün mefâilün feülün kalıbıyla yazılan mesnevinin bitiriliş tarihi 948/1541-42'dir.

Yukarıdaki mesnevilerde yer alan bezm tasvirleri, çalışmamızda 'dış unsurlar' ve 'iç unsurlar' şeklinde kategorize edilerek incelenmiştir. Dış unsurlardan kasıt bezmlerin kurulduğu zaman ve mekân, bezmlerin kurulma sebepleri, hazırlık aşamaları ile bezmlere katılanlar

hususundaki verilerdir. İç unsurlar ise bu tasvirlerdeki şarap, musiki, şiir, sofrâ ve ihşanat (hediye) bölümleridir.

Tezin kapsamı zaman ve eser bakımından iki temel sınırlılığa sahiptir. Tez, zaman bakımından XIII. asırdan XVIII. asra kadar varlığı sürdürmüş olan eski Türk edebiyatı edebî geleneğinden yalnızca XV. ve XVI. yüzyılları kapsamaktadır. Çalışmanın diğer bir sınırlılığı ise tür ve şekil yönündedir. Tahkiyeye dayalı olay örgüsüne sahip mesnevîlerin incelemesinden oluşan bu çalışma, bu yönüyle söz konusu iki asırda kaleme alınan ‘aşk’, ‘kahramanlık’ ve ‘sergüzeşt-nâme’ dışındaki eserleri kapsam dışında bırakmaktadır.

Edebî metinlerde işlenen sosyal ve kültürel unsurlar, genel anlamda anlatılan konuların gölgesinde kalmıştır. Özellikle kasîde ve gazelde bu tür unsurlar daha az ve detayda gizli olup asıl konuyu anlatmaya yarayan birer dekor (zemin ve şekil hüviyetinde), benzetme veya mukayese görevindedirler. Mesnevîler ise sosyal ve kültürel unsurlar bakımından daha zengin metinlerdir. Mesnevîlerde ele alınan ve çalışmamızda ayrıntılı olarak ortaya koymayı amaçladığımız bezmlerdeki mekân ve mekânı süsleyen ve tamamlayan unsurlar, yeme ve içki kültürü, musiki, musiki aletleri vb. bilgiler geçmiş yüzyıllara ait beşerî unsurların ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEZM KAVRAMI, BEZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE MESNEVİLERDE BEZM TASVİRLERİ

Tezin I. bölümünde bezm kavramı, bezm olgusunun tarihsel gelişimi, incelenen mesnevilerdeki bezm olgusunun daha iyi anlaşılır olması gayesiyle ‘tavsif’ ve tasvir kavramları ile ‘edebî tasvir’ hakkında kısaca bilgi verildi. Akabinde bezmlerin mesnevilere yansıma şekilleri hakkında genel çerçevede bilgiler ele alındı. İncelenen eserlerde yer alan bezme ait unsurlar tezin temel konusunu teşkil ettiğinden bunlar çalışmanın II. ve III. bölümlerinde daha detaylı incelendi.

1.1. Bezm Kavramı

Mesnevîlerde “bezm” ve “meclis” aynı anlamda kullanılan iki kelimedir. Sözlükte “oturmak” anlamındaki **cülûs** kökünden türeyen ve mekân ismi olan **meclis**, oturacak yere denir (İbn Manzûr, 1997: II, 327; *Kâmûsu’l-muhît*, 15.11.2019). Bir konuyu konuşmak, görüşmek için yapılan toplantı, içtimâ; bir iş veya karâra bağlanması gereken bir mesele hakkında konuşmak, görüşmek üzere bir araya gelmiş kimseler topluluğu; bir başkan ve belli sayıdaki üyelerden meydana gelen resmî heyet, kurul; sohbet etmek, eğlenmek amacıyla bir araya gelmiş dost ve arkadaş topluluğu; toplantı yeri; bir tiyatro eserinde oyuncuların oyuna girip çıkmasıyla belirlenen bölümlerden her biri, sahne (*Kubbealtı Lugatı*, 15.11.2019), kitaplarda her bir bölüm manalarına gelir. İlim, zikir, sohbet gibi bir kelimeyle tamlama halinde kullanıldığında ise oturumun amacı, türü veya niteliği belirtilmiş olur (Bozkurt, 2003: 241). Meclis, “oturulan, toplanılan, bir araya geline bir mekân” anlamına gelmesi nedeniyle Pehlevice olan bezm kelimesiyle eş anlamlı kullanılmıştır (Armutlu, 2015: 60).

Bezm kelimesi Farsça sözlüklerde Dihhodâ “*meclis-i şarâb u ceşn ü mihmânî*”, Hasan Enverî “*bezm, meclis-i şâdî vü ceşn ü mihmânî*”, Muhammed Pâdşeh “*meclis-i umûmen ve meclis-i ayş ü neşât, husûsen*” ve Mu’in “*meclis-i şarâb u tarab u mihmânî vü ziyâfet*” ifadeleriyle tarif edilir (Armutlu, 2015: 60). Mütercim Asım ise bezm için “*iyş, işret, sohbet ve ziyafet meclisi*” der (Mütercim Asım Efendi, 2009: 83).

Bu tariflerden hareketle bezm genel anlamıyla oturulan her yer, kavramsal olarak da misafir ağırlamak, eğlenmek, şarap içmek ve yemek-içmek için bir araya gelinerek toplanılan

yer anlamındadır. Bezm denilince şarap içilen, eğlenilen, yemek yenilen, açık ve kapalı mekânlarda kurulan, düzenlenen büyüklü-küçüklü eğlence akla gelir.

Bezm kavramı ile anlatılan olgu, içinde barındırdığı zengin kültürel unsurlar sebebiyle toplumların tarihine ışık tutan önemli bilgiler içermektedir.

“Mutluluk ve sevinç üzerine kurulmuş, eğlencenin ağır bastığı toplumsal şenlik, âdet, töreler ve bunlara uygun davranış biçimleri olarak bakıldığında bezm kelimenin anlam katmanlarının genişlediği gibi işlevsel yönü de artmaktadır. Klasik Fars Edebiyatında yazılan ve incelemesi yapılan mesnevîlerde bezm, eğlencenin çok ötesinde ama eğlenceyi de içinde barındıran, çok yönlü işlev ve boyutları bünyesinde taşıyan, içeriği daha kapsamlı olan, çok boyutlu bir olgu ve bir toplumun kültür tarihinin arşiv belgesidir. Bu derinlik ve genişlik mesnevîlerde kendini göstermiştir” (Armutlu, 2015: 61).

Şiirde bezm kelimesiyle oluşmuş mazmunlardan biri de ‘bezm-i elest’ tir. Kur’an’da “*Rabbîn âdemoğullarının bellerinden zürriyetlerini alıp onlara öz benliklerine şahit tutarak ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ diye sorduğunda onlar ‘Rabbimizsin, buna tanıklık ederiz.’ demişlerdi*” (Araf 7/172) mealindeki ayette geçen ruhların Allah huzurunda toplanmasına bezm denilmiş ve bu meclis ‘elestü bi-Rabbiküm?’ ifadesinde yer alan ‘elest’ ile adlandırılmıştır. Divan şiirinde ‘bezm-i elest’ ile kavramlaştırılan bu metafor çeşitli anlam katmanlarıyla sıkça kullanılmıştır (Şentürk, 2020: 125-129).

Bezm kelimesiyle oluşmuş mazmunlardan biri de ‘bezm-i fenâ’ dır. Yokluk anlamına gelen ‘fenâ’ kelimesi ile yapılan bu terkip farklı anlamlara gelecek şekilde şiirde kullanılmıştır. En belirgin anlamları dünya hayatı ile ‘fenâ’ kavramının tasavvufi anlamı olduğu görülür. Ruhlar âlemindeki ilk toplantı ‘elest bezmi’ne mukabil dünya hayatı ‘fenâ bezmi’dir. Kişilerin yaşam anlayışı dünyanın geçiciliği karşısında takındığı iki tavırla ortaya konulur. İlk dünya geçici olduğu için fırsat varken yiyip içilmelidir. Diğer tavır ise dünyadan yüz çevirip âhirete yönelme şeklindedir (Aydın Yağcıoğlu, 2018).

Bir eğlenme şeklini ifade eden bezm, hükümdarlığın bir sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu durumu Doğu edebiyatının en eski örneği olan *Şeh-nâme*’de görülmektedir. Bununla beraber *Siyaset-nâme* ve *Kabûs-nâme* de bezm kurmayı, içki içmeyi eski İran kültürünün etkisiyle hükümdarın bir hakkı olarak sunmaktadır (İnalcık, 2017: 11-21). Buradan hareketle Emevîlerden başlamak üzere Müslüman hükümdar ve idarecilerin ekserisi bu âdeti yerine getirmişlerdir. Abbasî dönemi âlimlerinden olan Câhız (ö. 255/869), eski Kısra Saraylarına sürekli göndermelerde bulunarak bezmi, hükümdarın hakkı ve bir hükümdarlık sembolü olarak kabul eder. Aynı zamanda dönemin idarecilerinin bu konudaki davranışlarından örnekler vererek anlatır.

1.2. Bezm Olgusunun Tarihsel Gelişimi / Müslüman Saraylarda Bezm Geleneği

Bezm kültürünün tarihsel çizgisi hakkında İnalçık “yüksek saray kültürünün, hükümdarlık âyîn ve âdâbının simgesi olan işret meclisi geleneği bu kültürü paylaştan büyük İslâm imparatorluklarında İran, Hindistan ve Türkiye’de ortak çizgilerle yüzyıllarca sürdüğünü” belirtir (İnalçık, 2017: 281). Çalışmanın bu bölümünde Müslüman Türk ve Arap saraylarında yüzyıllarca süren bu geleneğin tarihsel gelişimi hakkında kısaca bilgi verildi.

Araplarda geceleri yapılan eğlence meclislerine “ay ışığı” manasına gelen “semer” denilmiştir. (İbn Manzûr, 1997: 357). Bu meclisler sıcak çöl ikliminin serin gecelerinde bir ateş etrafında, çadırlarda veya meyhanelerde sazlı, sözlü ve içkili olarak tertip edilmiştir. Mugannîyeler şarkı söyler, kıssalar, esâtîr, eyyâmü’l-Arab’dan hâtıralar anlatılır ve meclis müfâharelerle devam ederdi. Câhiliye şiirinde müsamere meclislerinin de bahsi geçer. Lebîd b. Rebîa, muallakasında latif gecelerin ay ışığında arkadaşlarıyla sabaha kadar yaptıkları sohbetlerden söz eder (Bozkurt, 2006: 75).

Cahiliye döneminde Arap asıllı olmayan ve kendilerine ‘kayne’ veya ‘mugannîye’ denilen câriyeler, zengin evlerinde ve kabile reislerinin büyük çadırlarında şarkı söyleyip raks ederek ev sahibini ve misafirlerini eğlendirirlerdi. Arap yarımadasının muhtelif şehirlerinde belli zamanlarda kurulan panayırlarda da eğlenceler düzenlenirdi. Şairler şiirlerini okur, edebi yarışmalar yapıldı (Bozkurt, 1994: 473). “İslâm öncesi dönemde Arap Yarımada’sındaki şairlerin pek çoğunun şiirleri şarkı olarak bestelenmiş ve genelde kadın şarkıcılar tarafından da seslendirilmiştir” (Aycan, 2017: 159). Bunlara ilaveten Arap Yarımada’sında Bizans ve Sasani Devletleriyle birer tampon devlet vazifesi gören Gassani ve Lahmi saraylarında Bizans ve İran musikisi icra edilmiştir (Aycan, 2017: 158).

İlk dönem İslâm kaynaklarında Emevî ve Abbasî saraylarının hemen her alanda olduğu gibi eğlence kültüründe de Kisrayı örnek aldıkları belirtilir. Bu konuda Sasaniler dönemine ait herhangi bir yazılı kaynak olmadığı için Kisra saraylarındaki bu kültüre ait ilk bilgilerin kaynağı yine ilk dönem İslâmî kaynaklar olmaktadır. Bunlardan başka Sasanilerin yıkılışından yüzyıllar sonra kaleme alınan *Şeh-name*, kadîm İran geleneğinin başlıca ve temel kaynağı kabul edilir. Firdevsî (934?-1020) halk arasında eski İran efsanelerini toplayarak meydana getirdiği bu eserde İslâm öncesi İran saraylarındaki bezmler tasvir edilir.

“Sasanî padişahları, ortak mutlulukları paylaşmak amacıyla büyük törenler düzenlemiş ve böyle törenleri önemsemişlerdir. Bu törenlerde binlerce hizmetçi bulundurulmuş, araç-gereç

kullanılmış, binlerce şarkıcı ve çalgıcılar, köleler, aşçılar görev almıştır. Padişahın büyüklüğü, devletin gücünü yansıtan bir gösterge olduğu için böyle törenler düzenlemeyi Sasanî şahları ciddi bir görev saymışlardır” (Armutlu, 2015: 61).

Emevî saraylarında bezm çerçevesinde eğlenceler oldukça yaygındır. Suriye ve diğer bölgelerin fethi ile beraber elde edilen ganimetler Emevî toplumundaki refah seviyesinin yükselmesine, halkın zenginleşip zevk ve eğlenceye dayalı bir hayat yaşamaya başlamalarına neden olmuştur. Şam’da Muaviye (ö. 60/680), el-Hadra isimli sarayını inşa ettirmiş, kendinden sonra gelen devlet başkanlarının muhteşem saraylar yaptırarak lüks bir hayat sürmeye başlamalarına da örnek olmuştur. (Aycan, 2017: 162).

Fetihlerle beraber refahın artmasıyla Emevi toplumunun hayat anlayışı ve zevklerini değiştirmiştir. Hz. Osman devrinde insan sesi ile musiki aletinin çıkardığı ses arasındaki ahenk ve uyum fark edilmiş, ikaanın (ritm) şarkı melodisine tatbik edildiği son derece gelişmiş türdeki şarkı söyleme sanatı Hicâz’da yaygınlaşmıştır. Burada kadınsı erkeklerden oluşan profesyonel müzisyenler muhannesûn adı altında ortaya çıkmışlardır (Aycan, 1998: 161).

Fetihlerle beraber özellikle Hz. Osman devrinde ortaya çıkan yabancı kökenli müzisyenler çoğaldılar. Rum ve İran asıllı olup ve o kültürle yetişip Hicâz şehirlerine getirilen yabancı unsurlar içerisindeki çeşitli köleler, özellikle de cariyeler, kendi dillerinin yanında, Arap diliyle de şarkı söyleyip, gazelleri besteleyerek okumaya başladılar. İlk halifeler zamanında daha çok şiirde ön planda iken Emevîler döneminde şiirin yerini şarkı almıştır. Şiir ve şarkı temalarında aşk konusu ön plana çıkmıştır.

Câhız, Emevî ve Abbasî saraylarında eski İran saray kültürü örnek alınarak eğlence meclislerinin yeniden düzenlendiğini belirtir (Câhız, 2015: 28). Saraylarda içkili, müzikli eğlence, rakkaseler, şairler, kadın-erkek şarkıcılar vb. eğlence vasıtalarının hemen hepsi, dinî yaşantıya duyarlı bazı halifelerin dönemleri istisna, neredeyse hiç eksik olmamıştır (Cahız, 2015; Aycan, 2017).

Emevîlerin ilk halifesi Muaviye b. Ebî Süfyan’ın aslında musikiden hoşlanmadığı, ömrü boyunca realist ve gerçekçi biri olduğu belirtilir (Aycan, 2017: 174). Halifeler içerisinde sarayda eğlence geleneğini ilk başlatan ve eğlence kültürünün oluşumunu sağlayan Yezîd b. Muaviye (ö. 684)’dir (Aycan, 2017: 175). Yezîd b. Muaviye’den sonra gelen Mervan b. el-Hakem ve Abdülmelik b. Mervan ise musiki ve müzisyenlere karşı mesafeli davranmışlardır. Fakat bunlardan sonra Emevî tahtına oturanlar eğlenceye daha düşkün kimselerdir. Bu dönemde toplum ve sarayda eğlence, musiki ve müzisyenler daha görünür olmuştur. Aycan’a göre Mervan dönemine kadar halk arasında olan cariyeler müzisyenler özellikle Velîd döneminde ve Velîd’den sonra Emevî sarayına yerleşerek saraya ve halifeye hükmeder duruma da

gelmişlerdir (Aycan, 1998: 175). II. Velîd zamanında (743-744) halk musikiye ve şarkıcılara çok fazla rağbet etmiş, bu sebeple meşhur şarkıcı ve müzisyenlere bolca para harcanmıştır.

Câhız, Emevî halifelerinin eğlence hayatıyla ilgili şöyle yazar:

“Velîd. B. Abdülmelik bir gün içer bir gün içmezdi. Süleyman b. Abdülmelik üç gecede bir içerdi. Ömer b. Abdülaziz hilafete geçtikten vefatına kadar hiç içmedi ve hiç müzik dinlemedi. Hişâm her cuma sarhoş olurdu. Yezîd b. Velîd ve Velîd b. Yezîd eğlence ve içkiye düşkündürler. Yezîd b. Velîd ya sarhoş olur ya da mahmur olurdu. Başka hali bilinmezdi. Mervan b. Muhammed salı ve cumartesi geceleri içerdi” (Câhız 2015: 82).

Emevîler dönemi işret meclislerini yönetici sınıfın ve halkın düzenlediği eğlenceler şeklinde iki grupta ele almak mümkündür. “*Emevî döneminde evlerde düzenlenen müzikli eğlenceler başlangıçta haftanın belirli günlerinde ve belirli yerlerde yapılırken zamanla yaygınlaşarak Hicâz dışındaki şehirlerde de kendine zemin bulmuştur*” (Aycan, 2017: 200). Kadın şarkıcıların şarkı söyledikleri Dâru’l-Kıyânlar ile Beytu’l-Hammâr veya Hânâtu’l-Hammârîn adıyla anılan meyhaneler şehirlerdeki eğlence mekânlarıdır.

Özetle Emevîler döneminde pek çok devlet adamının destek ve yakınlığıyla musiki ve eğlence hayatı bir sektör haline gelmiştir (Aycan, 2017: 172).

Kaynaklarda İran topraklarının Arap müslümanlar tarafından fethiyle beraber Sasanî ülkesinde meslek sahipleri, sanatçılar, okuma yazma bilen bürokratların hizmetçi sınıfı olarak İslâm Emevî ve Abbasî toplumuna geçtiği belirtilir. Özellikle Abbasîler döneminde İran kökenli bürokratlar devlet idaresinde ciddi görevler almaya başlarlar. Bu bürokratlardan biri olan İbn Mukaffâ (723/759), Pehlevî dilinden yaptığı çevirilerle kadîm İran-Hint geleneğini İslâmî ilimler yanında Arap-İslâm kültürü çevresine dâhil etmiştir.

İnalcık’a göre Hind-İran ve eski Yunan geleneğini, bu kadim kültür mirasını ilk kez en kapsamlı biçimde İslâm kültürüne aktaran, Arap geleneğini İran geleneğine karşı öne çıkarma çabasıyla tanınan Câhız (776-869) olmuştur. Arap gelenekleri yazıya dökülünce, özellikle Câhız’ın eserleriyle bu İranî gelenek, âdâb (edeb) genel adı altında bağımsız bir edebiyata vücut vermiştir. Âdâb, düşünce, söz ve davranışta zarafet diye tanımlanır. Buna erişmek için belli kuralları öğrenmek ve yaşama uygulamak gerekir. Bu kuralların genel ölçüsü itidaldir (İnalcık, 2017: 4, 6, 8).

Diğer yandan İran kökenli olan Nevruz, Mihrican ve Sadak bayramları Abbasîler tarafından resmen tanınmış, hanedan ve halk bu günleri çeşitli kutlama ve eğlencelerle geçirmişlerdir (Ahsen, 2019: 322-330). Bu durum Fars kültürünün Abbasîler üzerindeki etkisini gösteren bir diğer olgudur.

Kaynaklarda Abbasî halifelerinin büyük bir kısmının eğlenceye düşkün oldukları belirtilir. İlk Abbasî halifesi Ebü'l-Abbas es-Seffâh'tan itibaren Mansûr, Mehdi nedimleriyle eğlence düzenlemişlerdir. Hâdî-İlelhak, müziği çok sevdiğinden, musiki sanatına büyük katkıları olan İbrahim el-Mûsîlî, İbn Cami ve Zübeyr b. Dahmân gibi kişileri yakınları arasına almış, onlardan güzel bir parça dinlediğinde, takdirini bildirip yüklü miktarda bağışlarda bulunmuştur. Harûnürreşîd de şarkıcı ve müzisyenleri korumuş ve çokça bahşiş vermiştir. Harûnürreşîd İran geleneğine uyarak sanatkârları mesleklerine göre sınıflandırmıştır. Bu dönemde devletin ileri gelenleri, vezirler ve dönemin aristokrat zümresinde de eğlence meclisleri yaygındır (Bozkurt, 1994: 485).

Abbâsî halifelerinin içki ve eğlenceyle olan ilişkileri hakkında bilgi veren Câhız, onların hangi günlerde işret ettiklerini ayrıntısıyla açıklar:

“Ebü'l-Abbâs es-Seffâh cumartesi ve salı akşamları içerdi. Mehdi ve el-Hâdî bir gün içer bir gün içmezlerdi. Reşîd her cuma iki kere içerdi. Bu günleri ileri veya geriye alabilirdi. Ancak kimse onu içerken görmemiştir. Bu günlerde sadece nedimleriyle birlikte otururdu. Me'mûn ilk günlerinde salı ve cuma günleri içerdi. Mu'tasım perşembe ve cuma günü içmezdi. Vâsık da her gün içki içmiş olabilir. Ancak cuma gündüz değil gece içerdi” (Câhız, 2015: 83).

Abbâsî saraylarındaki eğlencelerde şarkı ve dans genellikle santur, rebap, kanun ve flüt eşliğinde icra edilmiş, şarkıcı câriyeler perde arkasından teganni etmekle beraber misafirlere hürmet için bazen aradaki perde kaldırılmıştır. Yine bu dönemde müzik ve şarkının yanında güzel hikâyeler anlatan hikâyeciler de saraylardaki eğlencelere katılmışlardır. “*Dünyaca ünlü Bin Bir Gece Masalları bu tür eğlencelerin bir ürünü sayılabilir*” (Bozkurt, 1994: 485).

Abbâsîler dönemindeki müzik ve eğlence meclislerinde yaşanan aşırılıklara zaman zaman bizzat halifeler tarafından çeşitli yasaklar konularak tepki gösterildiği belirtilir. Bunlar şarkıcılığı ve içkiyi yasaklama, şarkıcıları tutuklama, müzik ve eğlence aletlerini kırma, şarkıcı cariyelerin diğer cariyelerle aynı fiyata satılmasını emretme şeklindedir (Bozkurt, 1994: 485).

Köprülü, Anadolu Selçuklularında en üstün unsur olarak Acem tesiri olduğunu belirtir. Ona göre Anadolu Selçuklu medeniyetini terkip eden bütün unsurlar bakımından en çok göze çarpan bilhassa İran nüfuzudur. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra tahta çıkan sultanların Keykubâd, Keyhüsrev, Keykâvus vb. gibi eski İran mitolojisinden alınmış unvanları kullanmaları, Alâeddîn Keykubâd'ın Konya ve Sivas surlarının üzerine *Şeh-nâme*'den bazı beyitleri kazdırması, Konya saraylarının dâhili hayatı ve hükümdarların Acem şairlerine ve edebiyatına karşı gösterdikleri iltifat ve bağlantının samimiyeti İran tesirinin en bariz örnekleri olarak görülür. Hükümdarların hususi hayatları, eğlenceleri, saray teşrifatı bakımından da Anadolu Selçukluları üzerine en belirgin tesir İran nüfuzudur. Bununla beraber Köprülü,

Moğolların İslâm dünyası istilası (1220-1258) nedeniyle Türkistan, İran ve Hârezm bölgelerinden kaçıp Anadolu Selçuklu ülkesine yerleşen birçok âlimin bu İran tesirini büsbütün kuvvetlenmesi neticesini doğurduğu tespitini yapar (Köprülü, 2011: 193-195).

Anadolu Selçuklu hakkında bilgi veren temel kaynaklardan biri İbn Bîbî (ö. 684/1285)'nin Farsça kaleme aldığı *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* (*Selçuk-nâme*) eseridir. Eserde Selçuklu sultanlarının düzenledikleri eğlence meclisleri hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu dönemde saray ve devlet erkânı tarafından tertip edilen bezm, bir egemenlik simgesi olarak görülmüştür (İbn Bîbî, 1996).

Selçuklu Sultanları, yaz ve kış mevsimlerini geçirmek için çeşitli saraylar inşa etmişlerdir. Alâeddîn Keykubâd (1220-1237) Alanya'da Alâiyye Sarayını kış mevsiminde, Konya Beyşehir Gölü ortasında Kubâd-âbâd Sarayını ise yaz mevsiminde gezinti-seyran, av ve bezm amacıyla kullanmıştır. İbn Bibi'nin aktardığına göre Selçuklu sultanı I. Alâeddîn Keykubâd yaptırdığı bu saray ve kasırlarda çeşitli zamanlarda şair ve musiki sanatçılarıyla işret meclisleri düzenlemiştir. Konya'da Alâeddîn Köşkü, Kayseride Devlethane Sarayı, II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından inşa edilen Hıdırellez Köşkü bezm için kullanılan yerlerdir. Sultan veya devlet erkânının yolculukları esnasında bir nehir veya göl kenarında, bir kervansaray veya uygun bir bahçede konaklayarak düzenledikleri eğlence meclisleri hakkında yine İbn Bibi bilgi verir.

Anadolu Selçuklularında eğlence düzenlenmesine vesile teşkil eden nedenler oldukça çeşitlidir. Bunlar arasında veliaht tayin etme, tahta oturma, elçilerin kabulü, zafer kutlamaları, düğün, av şenlikleri, bayramlar, misafir ağırlama ve uğurlama çeşitli oyun ve eğlencelere vesile olmuş, her türlü sanat ve müzik erbabı bu eğlencelere katılmıştır (Ersan, 2006; Uyumaz, 2007).

İşret meclisleri her türlü güzel sanatın, özellikle musiki ve şiir sanatının en mükemmelinin sunulduğu yerlerdir. Bu dönem işret meclislerinde de hükümdarlar in'am, caize, hil'at ve rütbe tevcihi gibi bağışlarda bulunmuşlardır. Tüm bunların yanında içkili bezimler, sultan veya devlet adamlarının zehirlenerek ortadan kaldırılması için uygun bir ortam olarak değerlendirilmiştir (Ersan, 2006; Uyumaz, 2007).

Bu dönemde işret meclisleri geleneğinin sürdürülmesi sünni İslâm çevrelerince yer yer tepkiyle karşılanmıştır (İbn Bîbî, 1996: 115).

Moğol istilasını nedeniyle Bizans'a karşı Batı Anadolu sınırlarında yığılmış büyük Türk nüfusu Türkmen beyleri liderliğinde Batı Anadolu'ya geçtiler. Bu nüfus hareketi sonucu Batı Anadolu'da Türkmen beyleri idaresinde küçük beylikler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olan Germiyan Beyliği Anadolu Selçuklularından sonra sahip olduğu maddi refah nedeniyle şair ve sanatkarların sığındığı merkez olmuştur. Bu dönemde Batı Anadolu uç beyliklerinde Türk dili

ve halk kültürü egemendi ve beyler, yüksek Fars kültürüne yabancı idiler. Beylerin Selçuklu-İran merkezlerindeki yüksek zürefa kültürüne yönelmeleri, bazı âlim ve şairleri bu bölgeye çekmiştir. Türkmen beylerinin şair ve sanatkârları himaye etmeleri sonucu 1350-1450 yıllarında Germiyanlı musahip şairler ortaya çıkmıştır. Beylere İslâm-İran kültürü saraydan destek gören nedim-musahip şairler tarafından aktarılmıştır. Beylerin saraylarında İran yüksek kültürünü temsil eden musahip şairler Farsçadan yaptıkları çeviri ve uyarlamalar ile bu kültürü hamilerine tanıtmaya çalışmışlardır. İran civanmertlik kurallarını öğretmek için kaleme alınan *Kabus-nâme* bu dönemde beyler için defalarca Türkçeye çevrilmiştir.

Germiyanlı musahip saray şairleri arasında Şeyhoğlu Mustafa, önde gelen ilk şair sayılmaktadır. Şeyhoğlu Mustafa, Süleyman Şah (1361-1387) döneminde hükümdarın yakını ve musahibi olmuştur. Şeyhoğlu, Süleyman Şah için saray hayatı, protokol ve devlet idaresi hakkında didaktik-ansiklopedik eserler yazmış veya Farsçadan Türkçeye çevirmiştir. Süleyman Şah adına *Kabûs-nâme*, *Marzuban-nâme* eserlerini Türkçeye tercüme etmiştir. Bu dönemin ünlü şairi Şeyhî, Emir Süleyman Çelebi musahiplerinden olmuştur. Hayatının büyük kısmını, Yakub Bey'in ve sonra Osmanlı padişahlarının musahipliği ve nedimliği ile geçirmiştir. Ahmedî, eserlerini Germiyan beyleri Süleyman Şah ve II. Yakûb (1387-1429)'un musahibi olarak yazmıştır.

Bununla beraber Germiyan ve Osmanlı beyleri hizmetinde musahip-nedim şairlerden Şeyhî, Şeyhoğlu Mustafa ve Ahmedî ile birlikte Farsça örneklerle geliştirilmiş divân ve sanatındaki orijinallik ile Osmanlı klasik edebiyatının kurucuları arasında sayılmaktadır. Batı Anadolu beyliklerinin en büyüğü olan Germiyan beylerinin sarayına mensup şairler, klasik edebiyata öncülük etmişlerdir.

XV. asrın ikinci yarısından itibaren Herât'ın önemli bir kültür ve medeniyet merkezi olmasını sağlayan Hüseyin Baykara ile veziri Ali Şîr Nevâî'nin tertip ettikleri ve birçok âlim ve sanatkârın yetişmesine vesile olan ilim ve kültür meclisleri dikkat çekmektedir. “Baykara Meclisi” diye bilinen bu eğlence ve şiir sohbetleri pek çok Türk sarayında sanat, edebiyat ve şiirin himaye edilmesinde örnek olmuştur. Divân edebiyatında Hüseyin Baykara ismi daha çok sazlı sözlü eğlencelerle anılmaya sebep olmuş ve birçok şair kendi dönemindeki meclisleri Baykara meclislerine benzetmiştir.

Ahmet Kartal, bu dönemin bir tanığı olan Zeynüddîn Muhammed-i Vâsîfî'nin kaleme aldığı *Bedâyi 'ul-vekâyi'* den hareketle yazdığı makalelerde Baykara meclisleri hakkında önemli bilgiler vermektedir (Kartal, 2017, 2018, 2019, 2019a, 2020). Bu makalelerde Baykara meclislerinin hüviyetini, dönemin idarî, sosyal, kültürel ve sanat hayatını anlamada yardımcı olacak bilgiler mevcuttur. Kartal, “Baykara Meclisi”ni özetle şöyle tanıtmaktadır:

“Mâverâünnehir ve Türkistân bölgesinde Türk kültür ve medeniyetinin oluşumunda ve gelişiminde etkili olan Hüseyin Baykara’nın adıyla özdeşleşen kültür ve medeniyet meclisleri, sultanların ve erkân-ı devletin ve ileri gelen kimselerin himâye ve desteğiyle tertip edilmektedir. Türkistan bölgesinin edebî ve kültürel hüviyetini yansıtan bu meclisler, sultan ve devlet adamlarının yanı sıra dönemin önde gelen âlimleri, arifleri, sanatkârları, çeşitli hünere sahip olanlarla meslek erbabı katılmaktadır. Saray, köşk, bahçe gibi mekânlarda kurulan bu meclislerde edebiyat, sanat, dinî ve ilmî mevzular görüşülmüştür. Bunların yanında meclise katılanlar, şarkılar söylemekte, tavla, satranç gibi çeşitli oyunlar oynanmaktaydı. Bu meclise katılanlara burada çeşitli içeceklerin, tatlıların ve yemeklerin sunulduğu ziyafetler de verilmekteydi. Bu meclislerin, etkin bir şekilde bir yandan edebî ve kültürel gelişmelere katkı sağlarken diğer taraftan da birçok önemli edip, tarihçi, sanatkâr ve âlimin yetişmesine hem imkân verdiği hem de zemin oluşturduğu görülmektedir” (Kartal, 2017: 31, 32).

Kadîm İran saray geleneği olan bezm Germiyanoglu Beyliğinden nedim şairler vasıtasıyla Osmanlı Sarayına taşınmıştır. Bu dönemde kaleme alınan âdâb kitapları, mesneviler ile özellikle hanedanın teşvikiyle Farsçadan Türkçeye çevrilen eserlerde bezm olgusu yer almıştır.

Osmanlı döneminde sarayda ve saray çevresinden toplumun değişik katmanlarına uzanan bir eğlence kültürü mevcuttur. Osmanlı’da cülûs, doğum, sünnet, evlenme, bayram, zafer, baharın gelişi gibi nedenlerle çeşitli eğlenceler tertip edilmiştir. Bu eğlencelerden bazılarının anlatıldığı ‘sûr-nâme’ adı verilen manzum ve mensur edebî tür buradan doğmuştur.

İdrîs-i Bitlisî *Kanûn-i Şehinşâhî* adıyla bir nasihat-nâmeyi I. Selim’e sunmuştur. Bitlisî bu eserinde işret meclisini sultanların bir âdeti olarak takdim eder ve hükümdarların bezm konusunda itidalli olmaları tavsiyesinde bulunur (İnalcık, 2017: 221-225).

XVI. yüzyılda bezmin âdâbı konusunda eser kaleme alanlardan biri de tarihçi ve şair Gelibolulu Mustafa Âlî’dir. Eserlerinde Câhız’ın mutlak etkisi görülen şair, onun eserlerini çeşitli ilave ve çıkartmalarla Türkçeye çevirmiştir. Bezmi bir saray geleneği olarak gören yazar, hükümdar, şehzade ve zürefâ ehlinin meclislerinin âdâbı üzerinde durmuştur. *Mevâ’idü’n-nefâis fî-kavâidi’l-mecâlis*, *Nushatu’s-selâtin*, *Mehâsinü’l-âdâb* eserlerinde yazar çeşitli toplumsal gözlemleriyle birlikte bezmin âdâbını ele alır.

Osmanlı saraylarında bazı hükümdar ve şehzadeler özel hayatlarında çeşitli sebeplerle bezm düzenlemişlerdir. İnalcık, Batı Anadolu’da Türkler arasında şarap içme âdetinin erken zamandan beri yaygın olduğunu belirtir. En eski bir rivayet olarak Yahşi Fakîh (1400’lere doğru), Osman Gazi’nin Bilecik Tekfuru ile “sayd ve işretle” meşgul olduğunu kaydeder (İnalcık, 2017: 121). Orhan Gazi’ye Cenevizlilerin şarap sunduğunu, Yıldırım Bayezid’in 1392 Anadolu seferinde orduda harâcgüzâr olarak bulunan İmparator II. Manuel’le işret meclisinde şarap içtiğini yazar (İnalcık, 2017: 274). Bezmlerin Yıldırım Bayezid (1389-1402) döneminde

eşi Sırp prensesi ve Çandarlı Ali Paşa'nın saray geleneği olarak başlattığı ileri sürülür (İnalcık, 2017: 283). Süleyman Çelebi zamanını daha çok iştret meclislerinde geçirmiştir (İnalcık, 2017:106). Yine Osmanlı'nın sanatta gelecek çizgisini belirleyen II. Murad iştret meclislerine düşkünlüğü ile bilinir (İnalcık, 2017: 105). II. Murad Edirne Tunca nehri kıyısında bir köşk yaptırarak musahipleriyle burada sohbet düzenlemiştir (İnalcık, 2017: 283, 284). II. Bayezid'in oğlu Korkud'un Güney ve Batı Anadolu'daki sancak beyliklerinde düzenlediği bezmlerin Hüseyin Baykara'nın iştret meclislerini aratmayacak nitelikte olduğunu söyleyen İnalcık, onun meclislerinde şair ve musiki üstatlarının hazır bulunduğunu belirtir (İnalcık, 2017: 225). III. Murad zevk u sefaya düşkün olup II. Murad'a benzerdi (İnalcık, 2017:287,289). Lale devri padişahı III. Ahmed kışın Topkapı Sarayında, ilkbaharın gelişiyle İstanbul'un en güzel semtlerini süsleyen köşklere giderdi (İnalcık, 2017: 310).¹ III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi tarafından tutulan *Rûz-nâme*'de at, atış, güreş müsabakaları, tomak oyunu, cambaz, çengi ve Frenk rakkaslarının gösterisi, hokkabaz oyunları, Frenk operası, gölge oyunları, yelken bezinden balon uçurulması, meddahları temaşa ve musiki konserleri gibi padişaha ait çeşitli eğlenceler yer alır (Bozkurt, 1994: 486-487)

Tarım, Osmanlı sarayında iç mekânlarda düzenlenen eğlencelere sadece davetli kişilerin katılımı ile yapılanlara bezm/meclis denildiğini belirtir. Padişahın katıldığı bu meclislerin özel şenlikler dışında kalan, kişisel tercihlerle oluştuğunu ifade eden Tarım, Osmanlı sarayındaki eğlenme anlayışının en iyi ifadesinin bu özel meclisleri göz önüne alarak anlaşılabilceğini vurgular (Tarım, 2007: 4).

“Saray bezmleri yemekli olmayıp, meyve ve yemişler yanında alkollü ve alkolsüz çeşitli içkilerin sunulup içildiği meclislerdir. Kırmızı şarap, öd, amber, bal yasemin şerbetleri özellikle tercih edilmektedir” (Tarım, 2007: 7).

Musiki meclisleri ve hükümdarların musiki ile ilişkilerinde sarayın eğlence anlayışına dair bilgiler edinilebilmektedir. Tarım, Osmanlı sarayında 16. yüzyılda en ciddiye alınan etkinliklerden biri olan müziğin padişah meclislerinde dinlenildiği kadar da üzerinde konuşulan bir konu olduğunu belirtir. Osmanlı padişahlarının zafer kazanmış bir komutan olmaktan başka sanatçı olma istek ve kaygılarının olduğunu, bunun da eğlence meclislerini şekillendirdiğini ifade eder (Tarım, 2007: 5).

Padişah ve şehzade bezmlerinde şiir ve musiki birbirini tamamlayan iki unsurdur. Osmanlı padişah ve şehzadelerin birçoğu şair ve musikişinastır. Bu sanatların icra edildiği

¹ Osmanlı Sarayı'ndaki eğlence anlayışı için bkz. Halil İnalcık, (2017), **Has-bağçede 'Ays u Tarab Nedimler Şairler Mutripler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

yerler padişah bezmleridir. Ancak seçkin kişilerin katılabildiği hükümdar bezmlerinde dönemin şair ve musikişinasları bu bezmlerin nedimleridir.

Alvan, *Saz ve Söz Meclisi* adlı eserinde şiir ve musikiyle ilgilenen padişah ve şehzadeler hakkında bilgi verir. Osmanlı padişah ve şehzadelerinden II. Murad (ö. 1451), Sultan II. Mehmed (ö. 1481), II. Bayezid (ö. 1512), Cem Sultan (1495), Şehzade Korkud (ö. 1513), Yavuz Sultan Selim (ö. 1520), Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 1566), II. Selim (ö. 1574), III. Murad (1595), III. Mehmed (ö. 1603), Sultan I. Ahmed (ö. 1617), IV. Murad (ö. 1640), Sultan IV. Mehmed (ö. 1693), Sultan II. Ahmed (ö. 1695), II. Mustafa (ö. 1703), III. Ahmed (ö. 1736), I. Mahmud (ö. 1754), III. Mustafa (ö. 1774), I. Abdülhamid (1789), III. Selim (ö. 1808), II. Mahmud (ö. 1839), Sultan Abdülaziz (ö. 1876), V. Murad (ö. 1876) aynı zamanda şair ve musikişinaslardır (Alvan ve Alvan, 2019: 145-166).² Bu tabloya kronolojik bir gözle bakıldığında imparatorlukta tüm zamanlarda önemli iki alan olarak şiir ve musikiye büyük değer verildiği görülür. Şiir ve musikinin değer bulduğu yer padişah ve şehzadelerin özel meclisleridir.

Padişah ve şehzade bezmlerinin dönemin minyatürlerine yansımasından hareketle sarayın eğlence hayatı hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Tarım, müzik, şiir, edebiyat ve sanata dair küçük toplantılar için Osmanlı tarihinde veya minyatüründe eğlence meclisi tabiri kullanılabildiğini ifade eder. Meclis kelimesinin diğer bir anlamının kitap içinde yer alan minyatürlü sayfa olmasının sebebinin eğlence meclislerinin tasvir edilmesinden kaynaklandığını belirtir. Bu sebeple içinde insan olan bütün resimlere meclis denilmiştir (Tarım, 2007: 4-5).

Tarım, görsel kaynaklardaki meclislerin bu konuda en iyi anlatıma sahip olduğunu belirterek Sultan I. Selim, Kanunî Sultan Süleyman ve II. Selim'in bezmlerini tasvir eden üç farklı minyatüre makalesinde yer verir (Tarım, 2007: 7, 13, 14, 15). Bir başka çalışmada Tarım, Sultan Süleyman'ın musiki meclislerine ait yedi adet minyatürü inceler (Tarım, 2017). Yine İnalcık, çeşitli dönemlere ait saray meclisi minyatürlerini eserinde kullanmıştır (İnalcık, 2017: 61, 147, 236, 238, 282, 288, 293, 299). Bunlardan Kanunî (s. 288), II. Selim (s. 61), III. Mehmed (s. 293), IV. Murad (s. 299)'ın özel meclisleri tasvir edilmiştir.

Osmanlı sarayındaki bezm anlayışının anlaşılmasında yardımcı olacak kaynaklardan biri de bu dönemde inşa edilen köşk ve kasırlardır. Meclisler Topkapı Sarayında genellikle bahçedeki köşklerin birisinde öğle yemeğinden ve yatsı namazından sonra yapıldığını belirten Tarım, İncili Köşk, III. Murad Köşkü ve Yalı Köşkü böyle eğlencelerin yapıldığı yerler

² Osmanlı'da şair ve musikişinas padişah ve şehzadeler hakkındaki bilgi için bkz. Türkân Alvan ve M. Hakan Alvan, (2019), *Saz ve Söz Meclisi -Şiir ve Musikî Medeniyetimiz-*, Şule Yayınları, İstanbul.

olduğunu söyler. Seferde ve göçte bu eğlencelerin aynısının padişah veya vezirlerden birinin çadırında gerçekleştiğini belirtir (Tarım, 2007: 5).

II. Mehmed İran şahinşahlar geleneğini örnek alarak saray bahçesinde bir köşk yaptırmıştır (İnalcık, 2017: 286). Topkapı sarayında eğlenceler Hünkâr Sofasında yapılırdı (İnalcık, 2017: 289). Ayrıca Has-bahçede çok sayıda kasır inşa edilmiştir. En ünlüleri Yalı Köşkü, Sepetçiler Kasrı, Sinan Paşa Köşkü, Çinili Köşk, Topkapı Kasrıdır. Saray bahçelerinden Ağa Bahçesi ve Gülhane Bahçesi özellikle anılır. Topkapı Sarayı dışında Tersane Sarayı ve Bahçesi, Aynalıkavak Kasrı, Üsküdar Sarayı, Fener Bahçesi, Büyükdere Feridun Bahçesi, Mirgûn (Emirgan) Bahçesi ve İhlamur Bahçesi ünlüdür. Sultanlar Boğaziçi gezilerinde kasırlara gittiklerinde, dönüşte Beşiktaş Sarayında ikamet ederlerdi (İnalcık, 2017: 290-291).

Lâle Devrinde Kâğıthâne Deresinde padişah için Sad-âbâd Kasrı inşa edilir. Yine bu dönemde inşa edilen Hayr-âbâd, Kasr-i Cinân, Feyz-âbâd Şevk-âbâd kasırlarının hepsi işret meclislerine sahne olan köşklere (İnalcık, 2017: 308).

İnalcık saray Has-bahçelerinde, kasırlarda ve özel halvette düzenlenen geleneksel işret meclislerinin şair, mutrip, hânende, gûyende, rakkas gibi sanatçılara hükümdar önünde yeteneklerini sergileme imkânı sunan yarışma meydanı olduğunu belirtir (İnalcık, 2017: 282).

1.3. Tavsif ve Tasvir Kavramları

“Tasvîr” resim, şekil, bir nesneye şekil vermek, bir nesnenin resmini yapmak, bir şeyi resim gibi göz önüne gelecek şekilde ayrıntıları ile anlatma, mekân içinde yer alan nesnelerin sergilenmesi, edebî türlerde yer, kişi ve eşyayı öteki nesnelerden ayırıp bütün özellikleriyle ifade etme şeklinde tarif edilmiştir (*Kâmûsu'l-muhît*, 15.10.2020; *Kubbealtı Lugatı*, 15.10.2020; Elmalı, 2011:135; Akdeniz, 2007: 1).

Muallim Nâci “tasvir” yerine “tavsif” kelimesini kullanmakta ve tavsifi, “*bir şeyi göz önüne getirerek tecessüm ettirecek sûrette o şeyin haline münasip birtakım tabirât ile tarif etmektir*” (Muallim Nâcî, 1889: 2002) diye tanımlamaktadır. Oysa tasvir ile tarif aynı şey değildir. Muallim Nâci’nin tanımı tarifi de kapsamaktadır.

“Tarif, muhakeme ve düşünceye dayanır, mantığa, bilime ve felsefeye aittir. Tasvir ise yetkin olmayan bir tanımdır. Diğer taraftan bilim de her zaman tanım yapamaz ve tasvirin imkanlarından faydalanır. Bundan dolayı tasvirleri ilmî ve edebî olmak üzere ayrıca ikiye ayırmak gerekmektedir” (Akdeniz, 2007: 4).

Edebî eserlerde genelde övgü ve hayâle dayalı tasvirler bulunmaktadır ancak zaman içerisinde bilimin de etkisiyle edebî eserlerde realist tasvirler de görülmeye başlanmıştır:

“Edebî eserlerde övgü tasvirlerinden realist tasvirlerle geçiş, bilim ve teknik sahasındaki tasvir anlayışının edebiyata yansmasıyla mümkün olmuştur. Antikiteden beri bilimin anlatım araçlarından birisi realist tasvirler olmuştur. Coğrafya, botanik, mimarlık, askerî bilimler vb. içinde gelişen realist tasvir, edebî tasvir geleneğini etkilemiştir” (Akdeniz, 2007: 4).

Mehmed Âkif tasviri, hakiki tasvir, hakikatle hayalin karıştığı tasvir, yazarın görmek istediği gibi yaptığı tasvir diye üçe ayırmaktadır:

“Gözümüzle görebildiğimiz mahsûsâtı bize gösterebilecek yahut hâriçte vücudu olmayan ihtisâsâtı duyurabilecek melekeye edebiyatta tasvir derler. Bununla beraber mutlak olarak zikredildiği zaman tasvir yalnız mahsûsâta münhasır kalır. Tasvir üç türlü olur. Birincisinde edib bir müstensih ressam tavrı takınarak tersîm edecek levhayı aynen alır; kendisinden hiçbir çizgi ilave etmez. İkincisinde o levhayı olduğu gibi çizmeyerek, gerek ilâve, gerek tayy suretiyle yer yer tadilat icra eder. Üçüncüsünde ise tasvir edeceği şeyi olduğu gibi göstermek tarafına hiç yanaşmayarak, onu evvelce kendisi bambaşka bir nazarla, bambaşka bir şekilde gördükten sonra öylece gösterir. Yani başkalarının gördüğü gibi değil, kendisinin görmek istediği gibi göstermeye çalışır. Şu taksime göre birinci tasvir sırf hakiki, üçüncüsü büsbütün hayali, ikincisi ise hakikatle hayalin mümtaz bir şekli oluyor” (Ersoy, 2016: 47).

Ömer Ferruh (ö. 1987) tasviri hayalî ve hissî (somut) diye ikiye ayırır. Hayalî tasviri “betimlenen ögenin benzetme ve istiarelerle hâfizada canlandırılması”, hissî tasviri de “betimlenen ögenin sözlerle resminin yapılması” şeklinde tanımlar. Ona göre, somut tasvir daha güzel ve edebîdir (Elmalı, 2011:136).

Batı retoriği ise tasviri dört başlık altında toplar. Bunlar:

a) **Nesnel tasvir (description objective, dénotative)**: Nesnel tasvirler, tahkiyede zamanı askıya alır. Yazar, kahramanları ve hikâyenin akışını bir tarafa bırakır ve araya girerek okuyucuya genellikle mekânla ilgili bilgi verir.

b) **Öznel tasvir (description subjective, connotative)**: Öznel tasvir, anlatan yahut “bakan” kişinin duygularını ifade eden tasviridir.

c) **Sistematik Tasvir**: Hiçbir şey atlanmadan, sırayla, adım adım her şey anlatılıyorsa sistematik bir tasvir söz konusudur.

d) **Seçici Tasvir (sélective)**: Şu yahut bu ilgi çekici şey seçilerek yapılan tasvirlerdir (Akdeniz, 2007:).

P. Fontanier Batı retoriği geleneği çerçevesinde tasviri sekiz sınıfa ayırmıştır. Bunlar:

1. Yer Tasviri (Topographie) : Bir dağın, ovanın, şehrin, köyün, evin, bahçenin tasviridir.
2. Zaman Tasviri (Chronographie): Zamanın, bir periyodun, bir sürenin tasviridir.
3. Cisimlerin Tasviri (Prosopographie): Figürlerin, cisimlerin, fizik niteliklerin, dıştan görünüşün tasviridir.
4. Gelenek ve Seciye Tasviri (L'éthopée): Geleneklerin, karakterlerin, kusur ve faziletlerin, gerçek yahut hayalî bir şahsın ahlakî niteliklerinin tasviridir.
5. Portre (Portrait) : Canlı bir varlığın fizikî ve ruhî niteliklerinin tasviridir.
6. Paralel (Parallèle): Aralarında benzerlikler yahut farklar bulunduğunu göstermek için iki nesnenin fizikî yahut ahlakî tasvirinin art arda yahut birlikte yapılmasıdır.
7. Tablo (Tableau): Hareketlerin, tutkuların, olayların vb. canlı ve hareketli tasvirleridir.
8. Canlı Tablo (L'hypotypose): Bu tasvirlerde nesnelerin takdimi o kadar canlı ve o kadar enerjiktir ki unutulmaz bir imaj ve tablo yaratır” (Akdeniz, 2007: 5).

Edebî metinlerde tasvirin hangi görevleri yerine getirdiği konusunda araştırma yapanlar tarafından bu görevler şu 14 başlık altında toparlanmıştır. Bunlar süsleme, ifade etme, sembol olma, hikâyeleştirme, bilgi verme ve açıklama, duyguları ifade etme, gerçeğe benzerlik sağlama, yazıya sembolik bir değer kazandırma, şiirsel bir etki sağlama, ispatlama, görselleştirme, okuyucuyu oyalama, dramlaştırma ve bir metnin bölümlerini birbirinden ayırma görevleridir (Akdeniz, 2007:12-14).

1.4. Edebî Tasvir

“Nesneyi, okuyanın veya dinleyenin zihninde estetik duygular uyandırarak şekillendirecek tarzda tarif etmek” (Şentürk, 2002: 21) olan “edebî tasvir”, eski Türk edebiyatında aynı işlev ve anlamda tavsif, vasf ve sıfat kelimeleriyle de karşılanmıştır. “Tavsîf”, “sıfatlarını zikredip saymak” (Şemseddin Sami, 2015: 1192-1193) manasına gelir. Farsça ve Türkçede kullanılan bu kelime yerine Arapçada “vasf” denmiştir. “Vasf” ve “sıfat” müterâdif kelimeler olup “bir nesneyi sıfatlamak manâsındadır ki hulkan ve halkan alâyimini tadâd ve beyân eylemekten ibârettir” (Kâmûsu’l-muhît Tercümesi, 26.10.2020).

Mesnevîlerde geçen “sıfat-ı rûz”, “sıfat-ı bahâr”, “sıfat-ı esb” vb. başlıkların sıfat kelimesini “gündüzün vasfı”, “baharın vasfı”, “atın vasfı” şeklinde mi yoksa “gündüzün sıfatı”, “baharın sıfatı”, “atın sıfatı” şeklinde mi kabul etmek gerektiği tam bir kesinlik arz etmez. Şentürk, bu başlıkların her biri altında tasvir edilen nesne hakkında birden çok özellik anlatıldığından, eğer ikinci mana kastedilmiş olsaydı, sıfatın çoğulu olan “sıfât” şeklinin kullanılması gerektiğini belirtir (Şentürk, 2002: 12).

Mesnevîlerdeki ara başlıklarda bazen de “vasf” kelimesi bulunur. Vasf ile sıfat kelimeleri arasında küçük bir anlam farkı mevcuttur. Cürcânî’nin *Ta’rifât*’ında belirttiği üzere,

“Vasf vasfedenle, sıfat ise sıfatlananla kaimdir” kaidesine nazaran vasfedeni şair olarak kabul edecek olursak şairin tasvir ettiği nesneler hakkındaki yorumlarını “vasf” diye isimlendirmek gerekmektedir. Eski şair ve müelliflerimizin edebî tasvirler için “sıfat” kelimesini kullanış şekilleri onun “tavsif” manasında kullanıldığını göstermektedir. Serlevhâlardaki “sıfat kelimesi de “tavsif” manasındadır” (Şentürk, 2002: 12-13).

Farsçadan Türkçeye geçtiği düşünülen tavsif kelimesinin bir edebî ıstılah olarak ne zamandan beri kullanıldığı ise belli değildir. Nizamî’nin eserlerinde görüldüğü üzere tasvirî şiirlerin serlevhâlarında “sıfat” ve “vasf” kelimeleri kullanılmış, tasvirî şiir yazmaya “tavsif” denmiştir. İran edebiyatı belâgat kitaplarında da “tasvir” kelimesi XIX. asırdan itibaren görülmeye başlamaktadır.

Cahiliyye devri ile ilk İslâmî asrın şiirini mevzularına göre tasnif eden eski müellifler, bu şiirin bir nevini de vâsf, sıfat ve teşbih olarak adlandırmışlardır. Bu tür tasvir için Ebü'l-Abbas Sa'lebî (291/904) *Kavâ'idü'l-eş'âr*'da teşbih, Kudâma b. Cafer (h. 320'den sonra) vâsf, Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed Tabâtaba'l-Alavî (322/934) vâsf, Ebu Temmâm (231/846) vâsf, el- Abdalakânî (431/1040) vâsf, İnâb eş-Şacarî (542/1147), sıfat ifadesini kullanmışlardır (Çetin, 1973: 79-92).

Tasvir de kasideye bağlı olup, eskiden beri mevcuttur. Arap şiirinde klasik kasidede şair, terk edilmiş bir konak yerinin tasviri ile şiirine başlar. Nesib/teşbîb denen bu kısımda sevgiliye duyulan özlem, ayrılık ve hatıra temleriyle şair sevgilisinden ve aşkıdan bahseder. Şair sevgiliyle yaşadığı hatıralara yer verir. Çöl ve vahalardaki terkedilmiş konak yerlerinin dağınık durumu, isli ocak taşları, su kapları, testi kırıkları, çadır izleri vb. kalıntıları özlemle dile getirerek ağlar. Çevre tasvirleri arasında şair sevgilisinden ve onun güzelliğinden bahseder. Devamında şair, buradan ayrılarak bindiği devesinin ve atının üzerinde çölde geçen uzun, yorucu ve tehlikeli bir yolculuğa çıkar. Şair bu yolculuğu ayrıntılarıyla anlatır. Bu esnada şairin bindiği devenin, rastladığı bir çöl hayvanının tasviri ve en sonunda kasideye asıl hüviyetini veren medh-fahr bölümü gelir (Çetin, 1973: 72). Kasidedeki tasvirî parçalar arasında tabiat, çöle mahsus av hayvanları, bedevî hayatında mühim yeri olan deve, göçebe kabilelerin geride bıraktıkları izleri, eski harabeler vb. çoğu fazla zengin ve güç bir lügat malzemesiyle yapılmış en ince teferruata kadar inen tasvirleri vardır. Bununla beraber bazen, hareket halinde tabiat ve hayat levhalarının pek canlı ifadelerine de rastlanır (Çetin, 1973: 90).

Tahkiye, hareket ve olayların sunumu; tasvir ise kişi, nesne ve mekânın sunumudur. Karaköse ise tasvirler arasındaki bağlantılardan hareketle yek-ahenk gazellerinin bir bölümünün “kısa hikâye” şeklinde olduklarını söyleyerek tasvirin beyitler arası bağlantı kurma fonksiyonuna işaret eder (Karaköse, 2004).

İran edebiyatından tercüme veya telif-tercüme şeklinde edebiyatımıza geçen mesnevilerdeki ifade kalıpları, teşbih ve istiare malzemeleri, üslup özellikleri İran edebiyatıyla aynıdır. Bu özellik başlangıcından XIV. asra kadar kayda değer bir değişikliğe uğramadan devam etmiştir. XV. asırdan itibaren ortaya çıkan telif mesneviler ile konuları bakımından daha orijinal eserler görülmeye başlanmıştır. Bu yenilik beraberinde yeni ve mahalli özellik taşıyan tasvir ve tabloların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

XV ve XVI. asırda telif eserlerle beraber İran edebiyatından tercüme geleneği de devam etmiştir. Daha önce tercüme yoluyla kaleme alınan eserlerin bir kısmının bu dönemde tekrar işlendiği görülmektedir. Bu durumun farkında olan şair, asıl maksadın güzel söz söylemek olduğunu, bu yeteneğin de en yetkin halinin kendisinde bulunduğunu belirtir. Burada şairlerin

Üslup farklılıkları ortaya çıkar ki bu farklılığın en belirgin özelliğİ de mesnevilerini oluştururken ortaya koydukları edebi tasvirlerdir. şair bir eseri sleyerek onu kuruluaktan kurtaran temel unsurun tasvir olduğunun farkındadır. Bu sebeple bu dönemde tercüme artık birebir şeklinde olmayıp şair, türlü vesilelerle güzel tablolar tasvir ederek şairlik gücünü ispat etmeye çalışır.

Kasidelerin nesib/teşbib bölümleri ve gazellerde görülen tasvirlerin kullanım amacı ile mesnevilerdeki tasvirlerin fonksiyonu daha fazla ve farklıdır.

“Mesnevi planında gerekli yerlere dağılacak şekilde yerleştirilen bu tasvirler eserin monotonluğunu gideren onu tezyin edip renklendiren en mühim parçalardır. Mesnevi şairi şiirdeki maharet ve ustalığını bu tasvirlerde ortaya koyar, eserini bu tasvirler sayesinde renklendirip etkili hale sokar” (şentürk, 2002: 39).

Mesnevilerde tasvirler fonksiyonları bakımından zaman, mekn, varlık, hadise ve psikolojik tasvirler şeklinde tasnif edilebilir. Ayrıca mesnevilerde okuyucunun zihninde belli birtakım mefhumları uyandırmak için de kullanılan kliēleřmiř birtakım kalıp tasvirler bulunur.

Mesnevilerde hangi tasvirin nerede ve nasıl kullanılacağını en iyi tatbik eden ve kendinden sonraki şairlere usul gösterenlerden biri Firdevs-i Tus’dır. Mesnevi nazım şeklinin genel planını düzenleyen ve bu planı kendisinden sonraki bütün şairlerce de kabul edilip tatbik edilen şair ise Nizam olmuştur.

şentürk, mesnevilerdeki tasvirleri tavır ve üslupları bakımından idealist tasvirler ve realist tasvirler olmak üzere iki başlık altında ele almanın mümkün olduğunu belirtir. İdealist tasvirler, Firdevs’nin *şeh-nme*’sinde olduğ gibi olağnst mekn, insan ve eşyanın tasavvurundan kaynaklanarak gelişen tasvirlerdir. Realist tasvirler ise nesneleri olduğ gibi aksettirmeye çalışan, bunun için de nesne en çok neye benziyorsa onunla tavsif etmek suretiyle çizilen tasvirlerdir (şentürk, 2002: 45).

Mesnevlerdeki edeb tasvirler fonksiyonları bakımından zaman, mekn, varlık, hdise ve psikoloji tasvirleri şeklinde beş grupta incelenebilir. (şentürk, 2002: 36). Mesnevilerde n plana çıkan tasvir konuları ise şunlardır: Kanlı savaşlar, ejderhalarla mücadeleler, fırtınalı deniz yolculukları, garip yaratıklar, mekn, memleket ve ülkeler, gece-gündüz, mevsimler, hayvan, eşya, bitki, gök cisimleri, psikolojik tasvirler, eğlence, sofra, şarap, av, spor, sevgililerin sevişmeleri vb.

İfade tarzları bakımından şairlerin nesne veya fiilleri kendisinin anlatması, şahısları veya bitki, hayvan ve cansızları teşhis yoluyla karşılıklı konuşturmak suretiyle tasvirlemesi, kahramanlardan birine kendi kendini anlattırması gibi türlü şekiller görülmektedir. şair umumiyetle tasvir edeceğİ nesne veya fiili kendi ağızından ifade etmekle beraber bazen

kahramanlardan birini çiçek, kuş, dağ, gece vb. nesnelerle dertleştirmek, bazen de diğer bir kahramanla muhavere ettirmek suretiyle de aksettirebilir. Bazen de bunu kahramanın kendi kendini anlatması yoluyla halleder. Bu yerine göre kahramanın kendi kendini methetmesi veya ağlayıp sızlaması vb. şekillerle olabilir (Şentürk, 2002: 45).

1.5. Mesnevilerde Bezm Tasvirleri

1.5.1. Mesnevilerde Bezmin Adlandırılması

Bezm olgusunun ele alındığı türlerden biri de mesnevilerdir. Mesnevilerde olayın akışına bağlı olarak çeşitli vesilelerle hikâyelerdeki kahramanların düzenledikleri bezmler tasvir edilir. Bu bezmler hikâyenin akışı içinde bir üst başlık belirtilmeden ele alındığı gibi ‘bezm’, ‘meclis’, ‘sohbet’, ‘işret’ vb. eğlenceyi ifade eden kavramların yer aldığı başlıklar altında da verildiği görülür. Genelde Farsça olan bu başlıklarda ‘sıfat-ı bezm’, ‘bezm sahten’, ‘meclis aresten’, ‘sıfat-ı sohbet’ gibi kalıp ifadeler yer alır.

İçkili eğlenceyi belirten bezmin mesnevilerde farklı kelimelerle adlandırıldığı görülür. Genel hatlarıyla bu eğlenceler bezm, meclis, sohbet ‘iş ve işret kelimeleri ve bu kelimelerle yapılan tamlamalarla ifade edilir. Bunlardan meclis, sohbet ‘iş ve işret Arapça, bezm ise Farsçadır. Tezde bu kavramların Türkçe karşılığı olarak ‘eğlence’ kelimesini kullanıldıysa da incelenen mesnevilerde bu kavramların Türkçe karşılığı yer almamaktadır. Örneğin Şerîfî’nin *Şeh-nâme Tercümesi*’nde geçen ‘eglenür’ ifadesi de eğlence manasında değildir. Hüsrev, Ermen ülkesinde ağırlandırken:

Orada bir niçe gün eglenür ol
Tutar anda Medâyin’den yana yol (ŞN, 51175)

beytinde olduğu gibi bu dönemde ‘eglenür’ kelimesi “vakit geçirmek, beklemek, kalmak, oyalanmak, durup dinlemek, aldanmak, avunup teselli bulmak, geç kalmak” (Dilçin, 1983: 78; Şentürk, 2020: 55-56) manasındadır.

Bu kelimelerden başka eğlenceyi ifade etmek için âlem, dem ve tarab kelimeleri de kullanılır:

- 1833 İki meclis bir olsa ‘âlem itsek
Kopuzı çenge uydursak dem itsek (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2874 Bu dem mânendi dünyâda dem olmaz
Bu ‘âlem gibi hergiz ‘âlem olmaz (T. Cafer Çelebi, HN)
- 259 Dem-i pîrüz vaqt-i hurrem idi
‘Âlemün içi ‘işret ü dem idi (Fikrî Çelebi, EE)

- 913 Sürür-ı vaşl ile mesrūr u hurrem
Geçüp ‘âlemden eylerlerdi ‘âlem (Firâkî, *HŞ*)
- 1721 Yiyelüm içelüm iy şāh-ı ‘âlem
Sürelüm devletünde ‘îş ile dem (Manisalı Câmiî, *MN*)
- 1285 Muttasıl el-kışsa itdiler tarab
Hâtır-ı âsûde birle rûz u şeb (Lâmiî Çelebi, *SA*)
- 867 Tarab âb-ı meyile tâzelendi
Felekler nağmeden âvâzelendi (Lâmiî Çelebi, *VR*)
- Meclis, topluluk gibi anlamlara gelen ‘encümen’ kelimesi yalnızca Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde saki anlatılırken geçer. Bu nedenle encümen kelimesinin eğlenceyi ifade eden bir kavram olmadığı söylenebilir.
- 3658 Hırāmân olur sākî-i encümen
O kebg-i derî idi meclis çemen (Behiştî, *İN*)
- Arapçada oyun, eğlence gibi anlamlara gelen ‘lehv’ ve ‘lu‘b’ kelimeleri bezm tasvirlerinde az da olsa yer almakla birlikte özellikle ‘lehv’ kelimesinin bezmle eşdeğer manada kullanıldığı söylenebilir:
- 3204 İder idük lehv ile dürlü neşât
Bîş idi firdevsden rûy-ı bisât (Aşkî, *HP*)
- 1420 Yine esbâb-ı lehvi tâze kılduk
Şafâ vü zevkî bî-endâze kılduk (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 1233 Bile yanınca ol maḥbûbe kızlar
Cihân lu‘betleri merḡûbe kızlar (Firâkî, *HŞ*)
- Tasvirlerde daha çok bezmin niteliğini vurgulamak için neşât, zevk, safa, temâşâ, tarab, nûş vb. müteradif kelimelerle atıf silsilesi oluşturulur:
- 2371 Bu üslûb üzre bir dem şöḥbet oldu
Şafâ vü zevk u ‘îş ü ‘işret oldu (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 566 Eylediler ‘ayş ü ‘işret rûz ü şeb
Kıldılar zevk ü temâşâ vü tarab (Muhibbî, *GN*)
- 427 Gördüm anda bir iki meclis-i ḥâş

Zühre-sāzende müşteri-rakḳāş

428 İçi her birinün tolu ra‘ nā
‘İş ü nūş-ı neşât u zevk-i şafā (Fikrî Çelebi, *EE*)

5133 Nireye kim baḥayduñ şohbet idi
Şafā vü zevk ü şevk ü ‘işret idi (Tutmacı, *GH*)

1254 Şāh-ı zerrīn-serīr u gülgün-pūş
İtmedi ‘ayş nūş u cūş u ḥurūş (Rahmî, *ŞG*)

Bazı tasvirlerde yer alan ‘harifâne’ ve ‘âşıkâne’ eğlenme tabiri dikkat çeker. Bu ifade dost, arkadaş ve âşıkların düzenledikleri bezmlerdeki samimi eğlence şeklini ifade ettiği söylenebilir:

34016 Ḥarifâne bugün gel mey içelüm
Yiyelüm oynayalum hoş geçelüm (Şerîfî, *ŞN*)

3413 Çün olmaz i‘timād itmek cihāna
Kılalum ‘İş ü ‘işret ‘âşıkâne (Behiştî, *MM*)

İncelenen mesnevilerde bezm, meclis, sohbet ‘iş ve işret kelimeleri ile yapılan adlandırmalar aşağıda ele alındı. Bu adlandırmaların aynı anlam çerçevesinde çok sayıda örneği mevcuttur. Bu ifadelerin tümünü buraya almak yerine farklı eserlerden seçilen yeterli sayıdaki örnek kullanımlar verilmekle yetinildi. Bu örneklerle metinlerdeki konu başlıklarında geçen kullanımlar dâhil edilmedi.

1.5.1.1. Bezm

Meclisle eş anlamı olan bezm kelimesi, şarap içilen, eğlenilen, yemek yenilen, açık ve kapalı mekânlarda düzenlenen büyüklü-küçüklü eğlenceye verilen addır. Bezm kelimesi yalın haliyle bu anlamda kullanıldığı gibi bazı kelimelerle tamlama oluşturarak da eğlence merasimi anlamında kullanılabilir:

1372 Mürğ u māhî o bezme oldu kebāb
Sāğār-ı gülden içdiler mey-i nāb (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

1903 İdüp ol ḳasr-ı mīnādan yaña ‘azm
Gelüp Ferḥad u ḥāḳān ḳurdılar bezm (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

1784 Emr ḳıldı bezme bünyād etdiler
Bāde birle diller şād etdiler (Muhibbî, *GN*)

- 327 Ne dem kim devr ide bezmi piyâle
Şarâbı ta' n ider âb-ı zülale (Ûdî, MM)

Bezm sözcüğünün bazı kelimelerle oluşturduğu terkipler, eğlence meclisinin adını ve niteliğini belirtmek için kullanılır. Tasvirlerde yer alan bu terkipler örnekleriyle aşağıda ele alındı.

Bezm-i safâ / Safâ bezmi

Bezm kelimesi, eğlence, zevk ve safayı belirtmek için 'safâ' kelimesiyle tamlama oluşturur:

- 4525 Ki kılmış meyl-i ' âşık cân-ı ma'sûk
Şafâ bezminde ansuz hâtırı yok (Lâmiî Çelebi, FŞ)

- 956 Bundan özge olur mı bezm-i şafâ
Pür ola anda bâde-i hamrâ (Gelibolulu M. Âlî, MM)

Bezm-i âlî

Bezm kelimesi, eğlencenin yüce ve değerli niteliği için 'âlî' sözcüğüyle tamlama oluşturur:

- 929 Bezm-i ' âlî kuruldı çün ol şeb
Meh gümüş tebsi nuql idi kevkeb (Lâmiî Çelebi, FŞ)

- 1800 Ziyâfet kaydını gördürdi fı'l-hâl
Kurup bir bezm-i ' âlî kıldı iqbâl (Lâmiî Çelebi, VR)

- 334 Râm olup emre ol iki bende
Bezm-i ' âlî kuruldı gülşende (Muîdî, ŞP)

Bezm-i âyîn

'Bezm-i âyîn' terkiibi, eğlencenin kurallı bir merasim olduğunu belirtmek için kullanılır:

- 731 Çü gördük bezm-sâz olmuş reyâhîn
Düzetdük biz de bir hoş bezm-i âyîn (T. Cafer Çelebi, HN)

Bezm-i bâde / iş / işret / mey / sahbâ / şarab

Bezmin içkili olduğunu belirtmek için bezm sözcüğü 'bâde', 'iş', 'mey', 'işret', sahbâ' ve 'şarâb' kelimeleriyle tamlama oluşturur:

- 269 Anuñla haylî ceng oldu arada
Ki telh oldu o demde bezm-i bâde (Ûdî, MM)

2419 Görüp şāh oldu anı hurrem ü şād
Urur ol şavka bezm-i ‘īşa bünyād (Firākî, HŞ)

2471 Bezm-i ‘işretde şem‘a döndi hemān
İçini od yakar taşı handān (Hamdî, YZ)

4261 Çü hem-dem ola mey bezminde dildār
İder deryā-yı dil bir kaçre efkār (Behiştî, MM)

1964 Gönlümüz seyr-i gülistān ister
Bezm-i sahbâ-yı erguvân ister (Vücûdî, HY)

2227 Çün bezm-i şarābı āhir itdi
Şubḥ irdi vü menziline gitdi (Y. Vâlî, HD)

Bezm-i cânân

Bezm kelimesi, işretin sevilen kişiyle yapıldığını belirten ‘cânân’ sözcüğüyle terkip oluşturur:

1406 Oldı gūyā ki gökde bedri tamām
Bezm-i cânân içinde bir tölî cām (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Bezm-i cennet-âsâ / cennet-âyîn

Meclisteki eğlencenin niteliğini cennetle kıyaslamak için ‘cennet-âsâ, cennet-âyîn’ kelimeleriyle terkip oluşturulur:

2152 Tırup bu şevk ile ol dem nigārîn
Müheyyâ kıldı bezm-i cennet-âyîn (Firākî, HŞ)

452 Biri ol bezm-i cennet-âsādan
Gülüstān-ı bihişt-ārādan (Fikrî Çelebi, EE)

Bezm-i dil-keş / dil-âvîz

Bezm kelimesinin ‘dil-keş’ ve ‘dil-âvîz’ sözcükleriyle oluşturduğu terkiplerde eğlencenin gönül çekici, cezbedici olduğu vurgulanır:

1756 Müzeyyen itdiler bir bezm-i dil-keş
Kodılar cânâ od u ‘ûda âteş (Manisalı Câmiî, MN)

2940 Perizād’a buyırdı Lāhicān tîz
Müheyyâ eyledi bezm-i dil-âvîz (Manisalı Câmiî, MN)

Bezm-i gülşen / gülzâr

Eğlencenin gül bahçesinde tertip edildiğini belirtmek için bezm kelimesi ‘gülşen’ veya ‘gül-zâr’ kelimeleriyle tamlama oluşturur:

- 3409 Ayıtdı Mihre şeh ey serv-i gül-bâr
Demidür eyleyelüm bezm-i gül-zâr (Behiştî, *MM*)
- 1035 O bezm-i gülşen içre câmlar gül
Sürâhî gonce vü âvâzı bülbül (Zâtî, *ŞP*)

Bezm-i hâs / hâlî

Bezme özel ve seçkin kimselerin katıldığını belirtmek için ‘hâs’ veya ‘hâlî’ kelimeleriyle terkip oluşturulur:

- 4033 Olur çünkü düşmen işinden hâlâş
İder bezm-i hâlî gelürler havâş (Behiştî, *İN*)
- 3729 Buyurdu şeh kuruldu bezm-i hâlî
Şeh ol gün de düzetti ‘ayş-ı ‘âlî (A. Rıdvan, *HŞ*)

Bezm-i hüsvay-âyîn / sultân / şâhî / şehâne

Eğlencenin padişah veya şehzadelerin tertip ettiğini veya bunlara yakışacak nitelikte olduğunu belirten ‘şâh’, ‘sultan’ ve ‘hüsvay-âyîn’ kelimeleriyle tamlama oluşturulur:

- 1211 Hüsvayî bezm kılmaga şehler
Kurdılar Kaykubâdî hârgeler (Rahmî, *ŞG*)
- 1040 Cinâna dönmiş idi bezm-i sultân
Pür olmuş idi anda hür ü gılmân (Ûdî, *MM*)
- 541 Kırup bezm-i şâhî idup ‘îş ü nüş
Gehî mey içüp gehî ider sâz güş (Behiştî, *İN*)
- 326 Müzeyyen bezm-i şeh meh-pârelerle
Nitekim âsumân seyyarelerle (Ûdî, *MM*)
- 732 Bu meclisde düzüb bezm-i şehâne
Neşâ etmişdi Şîrîn hüsvayâne (A. Rıdvan, *HŞ*)

Bezm-i kâm-kârî

Bezm kelimesi, kişinin istediğine kavuştuğunu belirten ‘kâm-kâr’ kelimesiyle terkip oluşturur:

- 1868 Buyurdi ‘azm-i bezm-i kām-kārī
Bezendi aşr-ı gül-reng-i bahārī (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Bezm-i müşerref / şerîf

Mecliste yüksek mertebeli kişilerin bulunduğunu belirtmek için bezm sözcüğü ‘müşerref’ ve ‘şerîf’ kelimeleriyle terkip oluşturur:

- 3669 O bezm-i müşerref olunca tamām
İderler biri birine iltiyām (Behiştî, İN)

- 750) Toldı sākîler ile bezm-i şerîf
Her biri sâde ruh şûh u zarîf (Behiştî, HP)

Bezm-i sabuh

Bu terkip ile bezmin sabah düzenlendiği belirtildiği gibi ‘sabûh’ kelimesinin şarap anlamı da göz önünde bulundurularak kelime tevriyeli kullanılır:

- 2090 Yakın görmişdi rûhına fütûhı
Buyurdi düzdiler bezm-i şabûhı (Şeyhî, HŞ)

Bezm-i sohbet

Bezmlerin sohbet yeri olma niteliğini belirtmek için bezm kelimesi ‘sohbet’ sözcüğüyle terkip oluşturur:

- 4123 amu cem‘ olıca ‘azm eylediler
Ki bezm-i şöhbete cezm eylediler (Hâşimî, MV)

Bezm-i şâdî / şâdumânî / neşât / Müferrih bezm

Bezmlerin mutluluk verici ve neşeli yerler olduğunu belirtmek için bezm kelimesi ‘şâdî’, ‘şâdumânî’, ‘neşât’ ve ‘müferrih’ sözcükleriyle terkip oluşturur:

- 4359 Bırakdı ‘askeri içre münâdî
Didi her hayme içre bezm-i şâdî (Mustafa Çelebi, VG)

- 1375 Pes idüp ‘îş ü nûş-ı kāmurânî
ılır Çîn ehli bezm-i şâzumânî (Lâmiî Çelebi, FŞ)

- 3918 Müheyyâ eyledi bezm-i neşâtı
Çekildi anda ‘işretler simâtı (Taşlıcalı Yahyâ, YZ)

- 3392 Pes andan Lâhicân’ıla Perîzâd
İderler bir müferrih bezme bünyâd (Manisalı Câmiî, MN)

Bezm-i zîbâ / latîf

Bezm kelimesi, eğlencenin süslü ve güzel olduğunu belirtmek için ‘zîbâ’ ve ‘latîf’ kelimeleriyle tamlama oluşturur:

- 1271 Naẓar iden o bezm-i zîbāya
Bağmaz idi behişt-i ra’nāya (Rahmî, ŞG)
- 1301 Bir bezm-i latîf olup güşāde
Âmāde kılındı cām-ı bāde (Y. Vâlî, HD)

Bezm-i rûz

Bezmin gündüz yapıldığını belirtmek için ‘bezm-i rûz’ terkihi kullanılır:

- 3703 Tamām oldı çü ‘ömri bezm-i rûzun
Ulaştı şāma bezmi sâz u sözün (Lâmiî Çelebi, VR)

Bezm-i şeb / şâm

Bezmin akşam veya gece vaktinde yapıldığını belirtmek için bezm kelimesi ‘şeb’ ve ‘şâm’ sözcükleriyle terkip oluşturur:

- 2305 Çün oldı bezm-i şebde Zühre ney-zen
Bular mest oldı geçdi cām-ı meyden (Kemalpaşazade, YZ)
- 3711 Kıruldı çünki bu bezm-i şebāne
Hemāndem cān u dilden ol yegāne (Lâmiî Çelebi, VR)
- 3743 Şalındı hizmet-i Şehrūya ādem
Kılındı bezm-i şāmuñ ‘özri muhkem (Lâmiî Çelebi, VR)

1.5.1.2. Meclis

Sözlükte ‘oturacak yer’ anlamına gelen meclis kelimesi, yalın haliyle bezm anlamında kullanıldığı gibi belli sözcüklerle terkipler oluşturarak da aynı anlam çerçevesinde kullanılır:

- 437 O bāğ içinde bir meclis kurulmuş
İrem bāğına beñzer taht urulmuş (Ahmed-i Dâî, ÇN)
- 431 Hemān muṭriblere kıldı işāret
Hemān-dem meclis oldı pür-ṭarāvet (Hamdî, TU)
- 4585 Oturmağ turmağ işi çünki bitdi
Mihñ Bānū söz açup meclis itdi (Lâmiî Çelebi, FŞ)

- 2692 Buyurdu luṭf-ıla ol şâh ol dem
Düzeler meclisi zibâ vü ḥurrem (Şerîfî, ŞN)

Meclis sözcüğünün farklı kelimelerle oluşturduğu terkipler, bezm olgusunu ifade etmek için kullanılır. Meclis kelimesinin bu tür kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda verildi:

Meclis-i bâde / mey

Meclis sözcüğü, içkili eğlenceyi ifade eden ‘mey’, ‘bâde’, ‘câm’, ‘ayş’ ve ‘işret’ kelimeleriyle tamlama oluşturur:

- 330 Diledi kim ideydi meclis-i mey
Aña ḥâlet vireydi nağme-i ney (Mu‘îdî, ŞP)
- 395 Yine germ oldu meclis-i bâde
İrdi maḫşûda niçe üftâde (Mu‘îdî, ŞP)
- 714 Yine kıldı Vezîr iḳbâl ü ikrâm
Müheyyâ oldu yine meclis-i câm (Hamdî, TU)
- 1299 Hâşılı tâ olunca âḥir-i şeb
Meclis-i ‘ayş idi vü zevḳ u ṭarab (Rahmî, ŞG)
- 245 O dem kim meclis-i ‘işretde ol yâr
Alup ‘aqlumı itmiş çâr-nâ-çâr (Ûdî, MM)

Meclis-i hâs / âli

Meclis kelimesi, bezmin ve katılımcılarının seçkin ve özel kimseler olduğunu belirten “hâs” ve ‘âli’ sözcükleriyle terkip oluşturur:

- 2516 O gün eylediler bir meclis-i ḥâş
Ki ol meclisde meh olmuşdı raḳḳâş (Cem Sultan, CH)
- 427 Gördüm anda bir iki meclis-i ḥâş
Zühre-sâzende müşteri-ṛaḳḳâş (Fikrî Çelebi, EE)
- 2021 ‘Âlem aḡyârdan olup ḥâlî
Oldı tertîb-i meclis-i ‘âlî (Vücûdî, HY)

Meclis-i mehveşân / Mahbûb Meclis

Meclis sözcüğünün ay yüzlü anlamına gelen ‘mehveş’ ve sevgili manasındaki ‘mahbûb’ kelimeleriyle oluşturduğu terkipler güzellerle yapılan bezmi ifade etmek için kullanılır:

- 753 Gönli Şâh’uñ o demde bâde çeküp
Meclis-i mehveşân sâde çeküp (Beyânî, ŞG)

- 1511 Kırılmış bir güzel maḥbûb meclis
Kamunun ḥaddi lâle çeşmi nergis (Zâtî, *ŞP*)

Meclis-i şâh

Meclis kelimesi, eğlencenin padişah veya şehzadelerin tertip ettiğini veya bunlara yakışacak nitelikte olduğunu belirten ‘şâh’ kelimesi ile tamlama oluşturur:

- 1250 Fünûn-ı çeng ü ‘ûd ü neyle dâyim
Olam her meclis-i şâhîde kâyim (Ûdî, *MM*)

Meclis-i zîbâ / ra‘nâ / hûb

Bezmin süslü ve güzel olduğunu belirtmek için meclis kelimesi, ‘zibâ, ‘ra‘nâ’ ve ‘hûb’ sözcükleriyle terkip oluşturur:

- 489 Kurulup gine meclis-i zîbâ
Sürülür bezme râḥ-ı rûḥ-efzâ (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 2913 Çıkdı eşcâra zeher günbed-i ḥazrâya nücûm
K’ide bu meclis-i ra‘nâyı temâşa bu gice (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 962 Bir meclis-i hûbı kıldı tezyîn
Gösterdi ekâbirâna âyîn (Y. Vâlî, *HD*)

Ulu Meclis

Bezmin büyük ve gösterişli olduğunu belirtmek için meclis kelimesi ‘ulu’ sözcüğüyle tamlama oluşturur:

- 32348 Ulu meclis kuruldı içdiler cām
İçüp cāmı gözetdiler ser-ancām (Şerîfî, *ŞN*)
- 35022 Pes andan Kâbil’ün ulularından
Getürüp ulu meclis düzdi rûşen (Şerîfî, *ŞN*)

1.5.1.3. Sohbet

Sözlükte iki veya daha fazla kişi arasında karşılıklı olarak dostça, arkadaşça yapılan konuşma anlamına gelen sohbet kelimesi, bezmi tanımlamada kullanılan kavramlardan biridir:

- 816 Pes ol şâh-ı cihân ü hûr-ı Cennet
Diledi bâğ içinde kıla şöḥbet (Tutmacı, *GH*)
- 3610 Ki şâhâ sini ister şâh Kayşer
Ki şöḥbetde içesin meyle sâgar (Cem Sultan, *CH*)

- 1828 Düzet mer'î tutup her faşl çağın
Üç aylık 'işret ü şöhet yarağın (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 922 İrişmeyüp bu hâlün âhirine
Dönüp geldüm yine şöhet yirine (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 567 Bir yañadan dahı şöhet kıldı şâh
Gice gündüz 'ayş ü 'işret kıldı şâh (Muhibbî, *GN*)

Tasvirlerde 'sohbet' kelimesi nitelik, nicelik ve aidiyet belirten kelimelerle tamlama oluşturur. Bu kullanımlarla ilgili örnekler aşağıda verildi:

Âlî Sohbet

Âlî sohbet terkibiyle bezmin yüceliği ile bezme atfedilen önem vurgulanmak istenir:

- 364 Oturdu ol gece şeh-zâde halvet
Buyurdu kıldılar bir 'âlî şöhet (A. Rıdvan, *HŞ*)

Hûb Sohbet

Sohbet kelimesinin, bezmin güzel olduğunu belirten 'hûb' sözcüğüyle oluşturduğu tamlama, eğlence meclisinin adını ve niteliğini belirtmek için kullanılır:

- 830 Düzüldi 'âkıbet bir hûb şöhet
Ki varup kıla ol maḥbûb şöhet (Tutmacı, *GH*)
- 3147 Didi Hurşîd idün bir hûb şöhet
Kılalum anuñ ile cānı rāḥat (Cem Sultan, *CH*)

Mey ve Ney Sohbeti

Bezm, içilen şarap ve dinlenen musikiyle tavsif edilir:

- 2304 Mey ü ney şöhetin kıldılar ol gün
Olinca dāmen-i eflāk gülgün (Kemalpaşazade, *YZ*)

Sohbet-i hâs

Sohbet kelimesi, bezmin seçkin ve özel olduğunu belirten 'hâs' kelimesiyle tamlama oluşturarak eğlence meclisinin adı olur, bezmin niteliğini belirtir:

- 3119 Bular bunda kıılırken 'ıyş u 'işret
Nigārīn ider iken ḥāş şöhet (Tutmacı, *GH*)
- 2730 Yine kıldı gönülden bir ḥoş 'işret
Mey-i şāf ile itdi ḥāş şöhet (Cem Sultan, *CH*)

- 4548 Felekler rûz u şeb bezmünde raqqās
Müdām olsun saña bu şöhet-i hūş (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Sohbet-i câm

Sohbet kelimesi bezmin içkili özelliğini belirten ‘câm’ sözcüğüyle terkip oluşturur:

- 615 Çü encâma irişdi şöhet-i câm
Yüridi meskenine H^vâce bî-kām (Hamdî, *TU*)

Sohbet-i şâh

Sohbet kelimesinin eğlencenin padişah veya şehzadelerin tertip ettiğini veya bunlara yakışacak nitelikte olduğunu belirten ‘şâh’ kelimesiyle oluşturduğu tamlama bezmin adı, aidiyeti ve niteliği belirtmek için de kullanılır:

- 1578 Şöhet-i Şâh’dan tırup bir mâh
Didi sensin begüm güzellere Şâh (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

Sohbet-i şâm

Bezmin gece düzenlendiğini belirtmek için ‘sohbet-i şâm’ terkihi kullanılır:

- 2143 Gice çün anda ârâm eylediler
Turup şeb şöhet-i şâm eylediler (Hâşimî, *MV*)

1.5.1.4. Iyş

Bezmi tanımlamada kullanılan kelimelerden biri de yaşama, yaşayış, hayattan zevk alma, yeme içme gibi anlamlara gelen ‘ıyş’tır. Metinlerde ‘ıyş’ kelimesi ‘ayş’ ve ‘îş’ şeklinde de yazılabilir:

- 1260 Pes andan meşgûl olduĝ ‘ıyşa iy yâr
Biraz-dem okudum dîvân-ı eş‘âr (Halîlî, *FN*)
- 2570 Çü buldı iki ‘âşık ‘ıyşa fırsat
Giceyile daĝı yig oldu şöhet (Cem Sultan, *CH*)
- 1400 Pes andan eylediler ‘îşe bünyâd
Yine ‘işret sarâyı oldu âbâd (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 3152 Perîler âyîni üzre Perîzâd
Düzetdi bezmi itdi ‘îşe bünyâd (Manisalı Câmiî, *MN*)

Iyş kelimesinin farklı sözcüklerle oluşturduğu yeni terkipler bezmin niteliği, niceliği ve aidiyeti belirtmek için kullanılır. Bu terkiplerle ilgili örnekler aşağıda verildi:

Iyş-ı câvidân / bâki / müdâm

Eğlencenin ebedî veya cennete özgü olduğunu vurgulamak için iyş kelimesi ‘câvidân’ ve ‘bâkî’ kelimeleriyle terkip oluşturur. ‘Bâkî’ ve ‘müdâm’ ile yapılan tamlamalarda bu kelimeler tevriyeli kullanılarak eğlencenin içkili olduğu da belirtilmiş olur:

3298 Çıkuban tahta Cemşîd ile Hürşîd
Hemân lahza iderler ‘iyş-ı câvîd (Cem Sultan, CH)

1834 Otursak bir arada ittifâkî
Fenâ dünyâda itsek ‘îş-i bâkî (T. Cafer Çelebi, HN)

1197 Hep ‘ayş-ı müdâm iderler idi
Bu işi müdâm iderler idi (Y. Vâlî, HD)

2038 Kaynadukça dem-i maḥabbet-i cām
Germ olup meclis oldı ‘iyş-ı müdâm (Vücûdî, HY)

Iyş-i âlî

Bezmin yüce olduğunu belirtmek için iyş kelimesi ‘âlî’ sözcüğüyle terkip oluşturur:

3729 Buyurdi şeh kuruldı bezm-i ḥâlî
Şeh ol gün de düzetti ‘ayş-ı ‘âlî (A. Rıdvan, HŞ)

Iyş-ı bâde

Bezmin içkili özelliğini belirtmek için ‘bâde’ kelimesiyle terkip oluşturulur:

1060 Çü ‘ayş-ı bâde ḥaddin geçmişidi
Meyûn devri nihâyet bulmuşidi (A. Rıdvan, HŞ)

Iyş-ı dil-hâh

Eğlencenin gönül çekici olduğunu vurgulamak için iyş kelimesi ‘dil-hâh’ kelimesiyle tamlama oluşturur:

1891 Bu yârân ile dün vaqt-i seḥergâh
Oturmuşduk iderdük ‘îş-i dil-ḥâh (T. Cafer Çelebi, HN)

Iyş-ı hâs

Iyş kelimesi, bezmin özel olduğunu belirten ‘hâs’ kelimesiyle tamlama oluşturur:

1401 Her kişi olup meşakkatden ḥalâş
İder idi gice gündüz ‘ayş-ı ḥâş (Aşkî, HP)

4888 Çü ol dem ‘iyş-ı ḥâş oldı
Güzeller zevk ile rakḳâş oldı (Cem Sultan, CH)

Iyş-ı hüsrevânî / şehâne

Iyş kelimesi bezmin padişahların veya şehzadelerin tertip ettiğini veya bunlara yakışacak nitelikte olduğunu belirten ‘hüsrevânî’ ve ‘şehâne’ kelimeleriyle tamlama oluşturur:

4602 Çü Kayşer kıldı ‘ıyş-ı hüsrevânî
İçildi her yaña âb-ı zindegânî (Cem Sultan, CH)

1198 Bu resme şöhet ü ‘ıyş-ı şehâne
İdüp her yañada muṭrib terâne (Cem Sultan, CH)

Iyş-ı kâmurânî

Iyş kelimesi saadet, bahtiyarlık anlamındaki ‘kâmurânî’ sözcüğüyle terkip oluşturarak bezmin niteliğini belirtir:

1375 Pes idüp ‘îş ü nûş-ı kâmurânî
Kılur Çîn ehli bezm-i şâzumânî (Lâmiî Celebi, FŞ)

Iyş-ı nihân

Iyş kelimesi gizli anlamındaki ‘nihân’ kelimesiyle tamlama oluşturarak bezmin gözlerden uzak, gizli yapıldığını vurgular:

3315 Bu gice ol gicedür ki eyleyevüz ‘ıyş-ı nihân
Çünkü fırsat bulup el virdi bize devr-i zemân (Cem Sultan, CH)

Iyş-ı şeb-gîr

‘Gece vakti olan’ anlamına gelen ‘şeb-gîr’ kelimesi ile yapılan tamlama bezmin gece düzenlendiği belirtilir:

5339 Bu fikr ile şeh itdi ‘ayş-i şeb-gîr
Kıatup Şîrîn gâmından şekkere şîr (Şeyhî, HŞ)

1.5.1.5. İşret

Bezmi ifade eden kavramlardan biri de işret kelimesidir. İçki içme anlamına gelen işret, içkili eğlencenin de adı olur.

4204 Yine Cemşîd ü Hurşîd itdi şöhet
Biri birisiyle zevk u ‘işret (Cem Sultan, CH)

3619 Pes idüp bezm ü ‘işret şadumâne
Sürüp keştiyi oldılar revâne (Lâmiî Celebi, FŞ)

3337 Yine ‘işret oldı nây ü çengle
Geldiler gül-sâ mey-i gül-rengle (Muhibbî, GN)

- 1027 Sîmberler tûrurdu hîdmetde
Oturanlar neşât u ‘işretde (Mu‘îdî, ŞP)

Bezmin adını, niteliğini ve aidiyetini belirtmek için işret kelimesi farklı sözcüklerle tamlama oluşturur. Bu tamlamalar, ilgili örnekleriyle aşağıda ele alındı:

İşret-i hoş

İşret kelimesi, eğlencenin güzel olduğunu belirtmek için ‘hoş’ kelimesiyle tamlama oluşturur:

- 3564 Bu resme itdiler ‘işret-i hoş
Kamu ‘işretde olan eyledi cûş (Cem Sultan, CH)

İşret-i cân-fezâ

Bezmin yaşama sevinci, can bağışlayacağını belirtmek için bezm kelimesi ‘cân-fezâ’ sözcüğüyle tamlama oluşturur:

- 2796 Yine seyr u şafâya başladılar
‘İşret-i cân-fezâya başladılar (Hamdî, YZ)

İşret-i pîrûz

Bu terkip bezmin hayırlı ve kutlu olduğunu belirtmek için kullanılır:

- 4006 Cum‘ a idi hoş mübârek rûz idi
Vaqt-i ‘ayş u ‘işret-i pîrûz idi (Aşkî, HP)

Divan edebiyatında çok yaygın bir kullanıma sahip ‘ıyş ü işret’ kavramı içkili eğlenceyi, zevk ve sefayı ifade eder. İçki içme anlamına gelen işret sözcüğü mesnevilerde çoğunlukla ‘ıyş’ kelimesiyle birlikte kullanılarak yeme-içme, içki içme manasına gelir. “‘İyş’ ve ‘işret’ kelimeleri ayrı ayrı kullanıldığı gibi (yukarıda örnekleriyle ele alındı), ‘ıyş ü ‘işret şeklindeki kullanımı da vardır. Bazen de bu iki kelime bezmin niteliğini ve özelliğini belirten kelimelerle yan yana kullanılır:

- 4275 Girü şâh ile kıldı ‘ıyş u ‘işret
Biri birisine gösterdi şefkat (Cem Sultan, CH)

- 17477 Oturdu kıldı andan ‘îş ü işret
Didi fırsat olur elde gânimet (Şerîfî, ŞN)

- 1791 Çün olındı ‘ayş ü ‘işret niçe dem
Etdiler pes bezm mânend-i ‘adem (Muhibbî, GN)

Özetle eğlenceyi ifade eden bezm olgusu genel hatlarıyla bezm, meclis, sohbet, ıyş ve işret kelimeleri ile bu kelimeler çerçevesinde oluşturulan yeni terkiplerle ifade edilir. Bezme ad

olan kelimeler ve terkipler aşağıda tablo halinde sunuldu. Bu tabloda da görüldüğü üzere bezm kavramının kullanımı daha yaygındır.

Tablo 3 Bezmi Adlandırmada Kullanılan Kavramlar ve Bu Kavramlarla Yapılan Terkipler

No:	Kavram	Terkipler
1	Bezm	Bezm-i âlem, safâ bezmi, bezm-i âlî, bezm-i âyîn, bezm-i bâde, bezm-i ‘îş, bezm-i işret, bezm-i mey, bezm-i sahbâ, bezm-i şarâb, bezm-i cânân, bezm-i cennet-âsâ, bezm-i dil-keş, bezm-i dil-âvîz, bezm-i gülşen, bezm-i gülzâr, bezm-i hâs, bezm-i hâlî, bezm-i hüsrev-âyîn, bezm-i sultân, bezm-i şâdumânî, bezm-i şâhî, bezm-i şehâne, bezm-i kâm-kârî, bezm-i müşerref, bezm-i sohbet, bezm-i şâdî, bezm-i neşât, müferrih bezm, bezm-i zîbâ, bezm-i latîf, bezm-i rûz, bezm-i sabûh, bezm-i şeb, bezm-i şâm.
2	Meclis	Mahbûb meclis, meclis-i bâde, meclis-i mey, meclis-i hâs, meclis-i mehveşân, meclis-i şâh, meclis-i zîbâ, meclis-i ra’nâ, hûb meclis, ulu meclis.
3	Sohbet	Âlî sohbet, hûb sohbet, mey ve ney sohbeti, sohbet-i hâs, sohbet-i câm, sohbet-i şâh, sohbet-i şâm.
4	‘İyş	Iyş-ı câvidân, iyş-ı bâki, iyş-ı müdâm, iyş-i âlî, iyş-ı bâde, iyş-ı dil-hâh, iyş-ı hâs, iyş-ı hüsrevânî, iyş-ı şehâne, iyş-ı kâmurânî, iyş-ı nihân, iyş-ı şeb-gîr
5	İşret	İşret-i hoş, işret-i cân-fezâ, işret-i pîrûz.

1.5.2. Bezm Tasvirlerinde Düzen

Bezm, eğlence olgusunu tamamlayan unsurların birleşiminden oluşur. Şairler bezmi tasvir ederlerken -her bezm tasvirinde bütün detaylarıyla aynı sıralamanın varlığından söz etmek mümkün olmamakla beraber- konuya ait unsurları belli bir sıralama gözeterek ele aldıkları görülür. Bu unsurları iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci gruptakiler doğal, her bezmde mutlak surette var olanlardır. Bunlar; bezmlerin kurulma sebepleri, bezmin zamanı, bezmin mekânı, bezmlerin hazırlık safhası, bezmlerde bulunan kişilerdir. Çalışmada bezmlerdeki doğal unsurlar ‘dış unsur’ olarak tanımlandı ve tezin II. bölümünde ele alındı. İkinci gruptakiler ise her bezmde farklılık arz eden ve eğlencenin aracı olan unsurlardır. Bunlar; sofrası, şarap, musiki, şiir ve bezmlerde dağıtılan hediyelerdir. Çalışmada ‘iç unsur’ olarak adlandırılan bu unsurlar tezin III. bölümünde ele alındı. Bezmlerde işlenen konular aşağıda tablo halinde gösterildi.

Tablo 4 Bezm Tasvirlerinde Yer Alan Konuların Dağılımı

Dış Unsurlar	İç Unsurlar
Bezmlerin Kurulma Sebepleri	Sofra ve Ziyafet Tasvirleri
Zaman Tasvirleri	Şarap Tasvirleri
Mekân Tasvirleri	Musiki Tasvirleri
Bezmlerin Hazırlık Safhası	Şiir
Bezmlerde Bulunan Kişiler	Bezmlerde Dağıtılan Hediyeler

Çalışmada dış unsur olarak adlandırılan konular her bezmde var olmakla beraber bunlar şairlerin tercihine göre şekillenirler. Zaman, mekân vd. unsurlar şairin dilediği ölçüde tasvirde var olur. Bu nedenle bu konular bazen bir kelime veya bir beyit ile ele alınırken bazen de sayfalarca uzunluktaki tasvirlerle yer edinirler.

Bezmlerde iç unsurlar belli bir konu sıralamasıyla ele alınır. Şentürk eserinde bu sıralama hakkında şöyle der:

“Aslında ziyafet, iştret ve musiki meclisleri çoğunlukla birbirini takip eden ve bütünleyen konulardır. Eğlence meclislerini konu edinen birçok tasvir önce bir sofraya ve ziyafet tablosu, ardında sakilerin sundukları kadehlerle başlayan iştret faslı ve keyiflenen kahramanların neşesini artıracak birbirinden güzel sazende ve mugannîlerin eşliğinde bunu takip eden bir musiki meclisi, nihayet yalnız kalan âşıkların sevişme sahnesi ile bütünleşir” (Şentürk, 2002: 601).

Bezm belli bir düzen gözetilerek icra edilir. Bezmin hazırlıkları tamamlandıktan sonra bezmi kuran kişi ve kişilerin meclise teşrif etmesiyle bezm başlar. Daha sonra ziyafet için sofraya kurulur. Yemekler yenildikten ve sofraya kaldırıldıktan sonra saki meclistekilere şarap sunmaya başlar. Şarap faslına musiki eşlik eder. Güzel sesli hânendeler, katılımcıların hislerini ve iştretin coşkusunu ifade eden, çoğunlukla gazel ve mesnevi formlarındaki şiir güftelerini okurlar. İştret faslı katılımcıların sohbetiyle devam eder. Burada farklı konulardan hikâyeler anlatılır, âşıklar birbirlerine sitemlerini arz ederler. Sevgililerin bezmi çoğunlukla bunların kavuşması, gece düzenlenen bezmler şarabın etkisiyle uykunun gelmesi, hükümdar meclisleri ise konuklara çeşitli hediyelerin takdimiyle hitama erer.

Bezm, statüsü en yüksek olan kişi veya kişilerin meclise gelmesiyle başlar. Bezmdede yemek faslı varsa bu ziyafetin bitiminde şarap bezme getirilir:

3650 Yinildi ni‘ am oldılar çünkü sîr
Getürdi mey ortaya şâhib-serîr (Behiştî, İN)

1188 Çü ni‘ met yindi kıldılar du‘ âyı
Döşerler âlet-i bezm ol arayı

1189 Yeñi başdan kıırıldı tâze meclis
Dolup gülşen gibi âvâze meclis (Mustafa Çelebi, VG)

Aşkî’nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh’ın bir bahar mevsiminde av dönüşü köşkte düzenlediği bezmde ilkin yemek faslı, akabinde sakinin şarap sunumu gelir. Şaraptan

sonra sohbet faslına geçilir. Böylece anlatımda zaman, mekân, yemek, şarap ve sohbet şeklinde bir düzen takip edilir:

1499 Bir gün ol şimşād-ķadd ü gül-‘izār
Kim evān-ı ‘ayş idi faşl-ı bahār

...

1534 Devletinde pādişāhuñ bir serā
Yapmışam kim ferşidür ‘arş-ı sema

...

1554 Geldi evvel araya dürlü ta‘ām
Yendi ol deñlü ki kāmın aldı kām

1555 Çün yimekten iştihā oldu berī
Sākī-i gül-ruḥ yürütdi sāğarı

1556 İçdi Hüsrev bir niçe tolu ķadeḥ
Germ oldu kellesi göñli feraḥ

1557 Kıldı çün ruḥsārını yākūt mey
Cebhesinüñ güllerinden geldi ḥey

1558 Didi kim ey şāḥib-i zerrīne-kāḥ
Cāygāhuñ ḥübdur bergüñ ferāḥ

(Aşkī, HP)

Bezm tasvirlerinde yemek faslından sonra şarap ve musiki tasviri şeklindeki sıralama Behiştî’nin *İskender-nâme*’sindeki bir mecliste değişir. İskender, Hindistan seferi öncesi beyleri toplayarak savaş kararını bildirmek için kurduğu bezmde içki ikramı, müzik dinletisi ve rakkasın dansından sonra yemek faslı gelir. Yemekler yendikten sonra hazım için tekrar içki ikramı yapılır:

1936 Muğanni şehe karşı dutmışdı şaf
Kimi çār-pāre çalar kimi def

1937 Alur cām ele sākī-yi ḥōş-ḥırām
Şurāḥī gelüp bezme virdi selām

...

1942 Şurāḥi ider ḳahḳaha ḥande cām
Çalar çengi rakḳāş ider ḥōş-ḥırām

...

1960 Tolup ḳurş-ı līmū vü şandal-simāt
Virürdi müferreḥ cüvāriş neşāt

1961 Çekerler simâta şu denlû ni‘am
Olur cümle zevvâklar kıaddi ham

...

1966 Yemekler yinüp çünkü oldu tamâm
Şunar sâğarı sâķī hażm-ı ta‘âm

1967 Şalup mey deñizine altun gemi
Kimi ğarķ oldu şinâver kimi (Behiştî, İN)

Ziyafet sofrası bezmin temel unsuru olmamakla birlikte çoĝu mecliste şarap sunumundan önce bir sofra tasviri yer alır. Özellikle misafir ağırlanan meclislerde kişinin zenginlik ve üstünlüğünü belirtme amacını güden detaylı ve uzun sofra tasvirlerinin yapıldığı görülür. Taşlıcalı Yahyâ Şâh u Gedâ mesnevisinde yemek, şarap, musiki ve sohbet şeklinde bir sıralamayla bezmi tertip eder:

1371 Dil-rubâlarla hem-nişîn oldu
Halka sohbet nîĝin idi

1372 Mürĝ u mâhî o bezme oldu kebâb
Sâĝâr-ı gülden içdiler mey-i nâb

1373 Öpüşüp her nigâr-ı ĝonca-dehen
Gül kıoparladı biri birinden

1374 Nâylar nâle vü fiĝân itdi
Dil-i maħzûnı şâd idi

1375 Her ne yirde ki nûş-ı bâde olur
Eksilür ĝam şafâ ziyâde olur

1376 Ney olur idi her yana nâlân
Bir yana ‘andelîb iderdi fiĝân (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Lâmiî Çelebi, *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Behram Şâh’ın tahta oturmasıyla bezm başlar. Şahın emri ile dişi ve erkek güzeller saf şeklinde beraber otururlar. Her güzelin elinde kadehten bir yıldız, her güzelin başından altından bir taç...

842 Çıkup taht üzre sultân-ı felek-ķadr
Şeref ehline oldu ĝün gibi şadr

- 843 Bulup zīnet gülinden taht-ı eyvān
Yüz ol deñlü görindi bāğ u būştan
- 844 Pes emr idüp şehenşah-ı felek-taht
Cüvān-sāl u cüvān-devlet cüvān-baht
- 845 Gözi āhūlarile şīr-i nerler
Olup şaf şaf oturdılar berāber
...
- 848 Elinde her mehūn sāğārdan ahter
Başında her nigaruñ zerden efser
...

(Lâmiî Çelebi, VR)

Bezmlerdeki işret faslı saz, söz ve şarap birlikteliğinden oluşur. Bu başlıkta çeşitli mesnevilerden alınan örnek işret faslı tasviri ile bu üç unsurun nasıl ele alındığı anlatılacaktır.

Halilî'nin *Fürkat-nâme*'sinde olduğu gibi şairler bu üç unsurun birlikteliğinin oluşturduğu işret atmosferini genelde "sıfat-ı sohbet" başlığı altında verirler. Halilî, önce müzik daha sonra saki ve şarap tasvirini yapar. Bu mutluluk tablosu karşısında duygulanan âşığın gözlerinden yaş akar. Sevgilisinin ayağına baş koyan âşık, 'gözüm' redifli gazel okur. Akşam olunca da işret sona erer. Bu tasvirde görüleceği üzere musiki, şarap ve şiir işret meclisinin temel unsurlarını teşkil ederler:

Şıfāt-ı sohbet

- 1262 Pes andan düzdi muṭribler terāne
Fiğāna başladı çeng ü çegāne
- 1265 Çü çengī çenge uruben düzetdi
Felekde Zühre āhengin gözetdi
- 1266 Olup güyendeler her demde güyā
Okırlardı müdām [eş'ār-ı] ğarrā
- 1267 Yüritdi sākīler la' līn kadehler
Gönülden gitdi ğam geldi feraḥlar
- 1270 Revān itdi feraḥlardan gözlerüm yaş
Dil-ārāmuñ ayağında kōdı baş

1271 Oğudum işbu şi' ri düzdüm âvâz
Nevâma bûlbûl-i cân oldu dem-saz

Gazel

1272 Çün gülşen-i cemâlüne kıldı nazar gözüm
Tañ mı dökerse eşkile hûn-ı ciğer gözüm
...

(Halilî, FN)

Şarap ve musiki beraberlerinde bezmde hizmet eden güzellerin vasıflarının anlatılmasını getirir. Şarapla birlikte saki, musikiyle birlikte de sâzende, gûyende ve rakkaselerin özellikleri ve yaptıkları anlatılır. Ümmî İsâ'nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde işret ortamında şarap, musiki ve rakkaselerin dansı birbirini takip eder:

448 Ol kadar ilettiler şem' u şarâb
Kişi gerek kim yiye nuql u kebâb

449 Def ü ney çeng-ile çeşte âvâzı
Toptolu oldu kûh u şahrâ yüzi

450 Aldı rakşâslar eline çârpâre
Her birinün yüzi aq gözi qara

451 Her bir[i] [bir] yaña döner rakş urur
Eyle döner kim felekler hep döner (Ümmî İsâ, MV)

Bezmlerde kadın karakterlerin yanında görülen güzellerden bazıları bezmde hizmet ederlerken bazıları da sahibelerinin eğlencesine eşlik eder, şarap içer, türlü davranışlarıyla meclisi şenlendirirler. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül'ün esaretten kurtulmak için bağda düzenlediği işret meclisinde ona güzeller eşlik eder. Havuz başında düzenlenen bu eğlencede kimi kızlar suya girip birbirlerine su sıçratır, kimileri de ateşten kaçır gibi sudan kaçır:

3113 Gehî kılr idi ol çengiler sâz
Ağaçdan gâh murgân-ı hoş-âvâz

3114 Gehî 'ıyş u gehî 'işret gehî zevk
Gehî derd ü gehî hasret gehî şevk

3115 Tekellüfsüz kimi şuya düşerdi
Kimine şu saçup şuya düşerdi

3116 Kimisi birbirine şu şaçardı
Kimisi şudan od bigi kaçardı

3117 Eger anda düşeydi pîr-i şad-sāl
Döneydi hālî hâlden hâle der-hāl

3118 Şehâne oturup ol māh-pāre
Bulara karşı iderdi nezāre

3119 Bular bunda kılurken ‘ıyş ü ‘ışret
Nigārîr ider iken hāş şoḥbet (Tutmacı, GH)

Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Mihr ile Nâhid’in evlenmelerinden sonra iki sevgilinin mutlu bir tablo eşliğinde anlatılan bezmlerinde şarap içen sevgililerin birliktelikleri tasvir edilir. Bu tasvirinde daha çok sevgili ve şarap unsurlarına vurgu yapılır:

4249 El urdı Mihr-i meh-peyker şarāba
Yine meyl eyledi çeng ü rebāba

4250 Yanında dilberi mey nūş kıldı
Şarāb-ı tâze gibi cūş kıldı

4251 Yine ‘ışk âteşi olmuş idi tîz
Yine cām olmuş idi raḡbet-engîz

4252 Didi nūş ideyüm cānā mey-i nāb
Ki geşt-i ‘ışka meydür şübhesiz āb

4253 Cemālün gibi olıcaḡ nazar-gāh
Gözüme zerre gelmez mihr ile māh

4254 Elümde cām ağzumda leb-i yār
Ola mı bundan özge hîç bāzār

4255 Olıcaḡ hem-nişîn şoḥbetde cānān
Taḥammül ide mi hergiz bir insān

4256 Elinde gāh sāḡar gāh ṭanbūr
Gehî mest ü gehî çün çeşm-i maḥmūr

4257 Kaçan kim ideydi sāḡar-ı mül
Lebi ḥurmāsın eylerdi tenaḡḡul

- 4258 Bir elde cām-ı zerrīn içi pür mül
Bir elde dest-i dilber dest-i gül
- 4259 Nedīmi hūr olupdur sāgārı māh
Nice mey içmesün ol gāh u bī-gāh
- 4260 İşidüp bāng-ı bûyî şekkerin nûş
Muğannî sâz[ı] itmişdi ferāmûş
- 4261 Çü hem-dem ola mey bezminde dildār
İder deryā-yı dil bir kaṭre efkār
- 4262 Melik ser-mest ü devlet sâz-kārī
Elinde cām-ı mey yanında yārī
- 4263 İçüp dilber şarāb-ı erğuvānī
Çeker yanına māh-ı mihr-bānı
- 4264 Yanında huşk-vārī var idi hūş
Şarāb-ı selsebīli çeşme-i nūş
- 4265 Mey-i şāfī zihī ṭāvūs-ı ...
Leb-i şīrīn zihī ṭurmā-yı bī-ḥār
- 4266 Dili dildārı şevkıyle pür-cūş
İderdi cām-ı cānān ‘ışkına nūş (Behiştî, MM)

Ağasındaki tasvirde Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde iki sevgili musiki eşliğinde şarap içerek eğlenirler. Bu iştret atmosferi anlatılırken şarap, kadeh, saki, içilen şarabın üstünlüğü ve etkisi iç içe geçer:

- 2557 İdüp Cemşîd ile Hurşîd şöhet
Mey ile eylediler cānı rāḥat
...
- 2561 Bu resme zevk iderdi ol iki ‘āşık
Bu ḥāletdeyiken ol iki şādık
- 2562 İderdi devr meclisde kadehler
O meclis ehli bulmuşdı feraḥlar
- 2563 Muğannîler çeküp sūz ile āvāz
Yine muṭribler itdi sâza āgāz
- 2564 Mey-i şāfī döküben cāma ol gün
İçüben bakmadılar nāma ol gün

- 2565 Çün oldı arada bu ‘ aşk bâkî
Yirinden tırdı yüz nâz ile sâkî
- 2566 Alup billûr ele yâkût ayağı
Mey ile gözedürdi şol u sağı
- 2567 Kadehler pür idi yâkût u mercân
Şürâhîler dökerdi âb-ı hayvân
- 2568 Şarâb ile iderdi devr sâğar
Hâcel olurdı görse âb-ı Kevşer
- 2569 Gice olinca içerler cām-ı bâde
Kamusınuñ dil ü cānı şafâda
- 2570 Çü buldı iki ‘ âşık ‘ ıyşa fırsat
Giceyile dağı yig oldı şöhet

(Cem Sultan, CH)

Yine Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Cemşîd ile Huşîd güzel bir bahçede işret ederler. Burada da özel kişiler birbirini bulunca bezm kurarlar. Kadehler dönmeye başlayınca gam yerini mutluluğa bırakır. Mugannîler çalıp söylemeye, güzeller raks etmeye başlar. Ayrıca tasvirde çok sayıda farklı kadeh ve şarap adı bir zenginlik unsuru olarak sıralandığı görülür:

- 4883 Şehenşeh buluban bir bâğ-ı ra‘ nâ
Bulınmazdı cihânda aña hem-tâ
- 4884 Çü buldı kendözine mûnis-i hâş
O bâğ içinde itdi meclis-i hâş
- 4885 Oturdı bir yire Cemşîd ü Hurşîd
İkisi dağı hâşıl kıldı ümmîd
- 4886 Kadeh devr eyledi ol şöhet içre
Mey-i şâfî içildi ‘ işret içre
- 4887 Yüridi her yaña gül-gün kadehler
Gidüp gam yirine geldi ferahlar
- 4888 Çü ol dem ‘ ıyş-ı hâş oldı
Güzeller zevk ile rakqâş oldı
- 4889 Muğannîler ururken çenge hoş çeng
Felekde anlara Zühre iderdi âheng

4890 Yüridi her yaña çün şāğar-ı mül
Şürāhī dimege başladı kulkul

4891 Çü devr eyledi meclisde piyāle
İderdi ta‘ ne mey āb-ı zülāle

4892 Yüridi her yaña cām-ı muşaffā
Cefā gidüp şafālar oldu peydā

4893 İçildi her yaña cām-ı belābil
Şürāhīler eyledi şavt-ı ğalāgil

4894 Belābil ğuş idüp nūş itdiler mey
Göñülden şād olup diñlediler ney (Cem Sultan, CH)

Kemalpaşazade'nin *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisinde Zelîhâ dördüncü sarayın duvarına kendisini Yûsuf ile çemende işret eder gibi bir resim yaptırır (b. 4839-4845). Bir resme nakşedilen işret tasviri sadece Yûsuf u Zelîhâ hikâyelerinde karşımıza çıkar. Bu resimde Yusuf ve Zelîhâ bir çemende işret eder gibi çizilir.

4839 Olur dördünci hâne çünkim ābād
Ururlar ol iki taşvîre bünyād

4840 Zelîhâ-yıla Yûsuf ‘ işret eyler
Oturup bir çemende şöhet eyler

4841 Açılmışlar çemende şan gül-i ter
Tutuban lâle gibi la‘l sâğar

4842 Olup birbirinün la‘line sākî
İderler birbiriyle ‘ ayş-ı bākî

4843 Bu anuñ cām-ı la‘lin nūş kılmış
Bunuñ ol neşvesinde cūş kılmış

4844 Ne şekker-leb ki ol yirde dölendi
Nazar kılsa aña ağzı şulana

4845 Akıdup ağzınuñ şuyın çü bāde
Kıla sâğar gibi ağzı küşāde (Kemalpaşazade, YZ)

Bezmde eğlenenin güzel geçtiğini vurgulamak için ‘kıyakî’ kelimesiyle nitelendirme yapılır:

- 951 Çāk olursa yaķamuz itme te‘accüb ki yine
Yār ile şöhetümüz geĉdi kıyākī bu gice (Mu‘îdî, *ŞP*)

1.5.3. Bezm Tasvirlerinde Anlatım ve Konu Yönünden Öne Çıkan

Bazı Hususlar

Bezmlerde üslup ve içerik bakımından bazı hususlar dikkat çeker. Bunlardan biri şairlerin tasvir ettikleri bezmleri çeşitli yönlerden cennetle mukayese etmeleridir.

1.5.3.1. Bezm-Cennet Benzerliği

Güzellik ve zevkin yüksek düzeyinin ancak cennette olabileceği tasavvur ve inancı mesnevilerde eğlence meclisleri ile cennetin kıyaslanması şeklinde tezahür eder. Mekân, saki ve güzeller, şarap, ziyafet sofrası vb. unsurlar cennettekilerle mukayese edildiği gibi bezmin kendisi de cennetle kıyaslanır.

- 1941 Olup bezm-i ‘ālī çü bāğ-ı cinān
Ara yirde olmışdı kevşer revān (Behiştî, *İN*)
- 2576 Çünkü ol hūr-i cinān bizüm ile ‘ıyş kılar
Oldı bu meclisümüz Cennet-i Me’vā bu gice (Cem Sultan, *CH*)
- 2362 Ele sākī çün aldı cām-ı zerrīn
Şafā-bağş oldı meclis cennet-āyīn (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde İskender’in Dârâ’nın kızı ile düzenlediği bezmin öncesinde yer alan kış tasvirinde, ideal bir kış eğlencesinin özellikler belirtilirken bundan daha iyisinin ancak Firdevs cennetinde olabileceği belirtilir:

- 1801 Sa‘âdetlü oldur ki çün ola Dey
Yanında nigār ola destinde mey
...
- 1804 Hemīn sākī vü muṭrib ü yār ola
Dağı şāhib-i ‘ayş ile çār ola
...
- 1806 Kebāb ola nuḳl ola âteş ola
Ruḥ-ı mehveş ü ‘ūd-ı dil-keş ola
...
- 1808 Dileyen kişi bundan özge şafā
Meger bāğ-ı Firdevs içinde bula (Behiştî, *İN*)

Heves-nâme’de meclis cennet, şarap da her taraftan akan ırmak olur. Mahmur bir sevgili cennette selsebil şarabı içiren huri gibidir:

2038 Bihişte beñzedi meclis şafâdan
Mey ırmağ oldu ağıdı her yañadan

2039 İçirdi hamrı bir dildâr-ı mahmûr
Nitekim selsebîli hûr-ı maşşûr (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘, ney dinlemek için gülistanda kurduğu mecliste şaraba musiki eşlik ederken, ay yüzlü güzeller raks ederler. Bu haliyle bezm cennet, Şem‘ de cennetteki huri olur. Sarı kadehler ise cennetteki temiz şaraptır:

346 Cennet ol bezm-i hûş ü şem‘ idi hûr
Devr iden bâdeler şarâb-ı tahûr (Mu‘îdî, *ŞP*)

Bezm, bütün unsurlarıyla o kadar muhteşemdir ki burayı görenler dönüp cennete asla bakmazlar. Ūdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim’in düzenlediği bezm cennete dönüp sazende ve şarkıcı olan hûr ve gılman ile dolmuş. Hepsî, güneşin kıskanmasına sebep olacak nitelikte. Akşam olmasıyla beraber mumlar yakılır. Bu mumlar gökte parlayan yıldızlar gibidir. Bu haliyle Şâh’ın meclisini görenler asla cennete bakmazlar:

1040 Cinâna dönmiş idi bezm-i sulţân
Pür olmuş idi anda hûr ü gılmân

1041 Kimi sâzende vü kimisi hoş-hon
Kamusi reşk-i mihr-i çerh-i gerdûn
...

1051 Uyandı çeşm-i encüm gibi her şem‘
Pür oldu hâle-âsâ şem‘ ile cem‘

1052 Şanasın çerhe döndi meclis-i şâh
Veyâhud yire indi encüm ü mâh

1053 Temâşâ eyleyen ol bezm-i şâhı
Cinâna kılmaya hergiz nigâhı (Ūdî, *MM*)

Aşki’nin *Heft-peyker* mesnevisinde cennete benzetilen bezmin kurulduğu yer miskle yoğrulmuştur. Yine aynı eserde Behram Şâh’ın baharda düzenlediği bezmin bağ tasvirinde çemenin ortasında geçmekte olan Nil suyunun lezzetinden Selsebil adındaki cennet pınarı utanır. Yine Şâh’ın sahrada düzenlediği bezm, hoşluk ve süsüyle cennet bahçesini utandırır:

3082 Düzdü bir hoş bezm mânend-i bihişt
Bezmgâhın eyledi ‘anber-sirişt

4358 Çeşmeler nâfından ağıdı rûd-ı Nîl
Lezzetinden şerm kıldı Selsebîl

4387 Rûz-ı sa‘d u hürrem idi pâdişâh
Bezm için şahrâda kurdı bargâh

4388 Düzdi bir şâhâne meclis kim cihân
Görmemişdi virmemiş idi nişân

4389 Meclisinüñ lutf u zîb ü zîneti
Şermsâr iderdi bâğ-ı cenneti (Aşkî, HP)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevîsinde bezmdeki eğlence tablosu cennet ehlini ve cennet gülşenini kışkandıracak niteliktedir:

1646 Bir lebi gonca gelüp gül bigi açdı dilümüz
Reşk ider bezmümüze gülşen-i Cennet bu gice

1677 Şu deñlü itdiler kim ‘ıyş ü ‘ışret
Göreydi reşk iderdi hâk-ı Cennet (Zâtî, ŞP)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Mihin Bânû ile Şîrîn güzel vakit geçirmek Ferhâd tarafından yapılan sarayda bezm tertip ederler. Hazırlık için havuz su ile doldurulur. Havuz kenarı ve sarayın içi ipek ve atlas kumaş ve halılarla donatılır. Bezmin başlamasıyla saray ve havuz cennet iklimine dönüşür:

4509 Hemân emr itdiler ki ol kaşr-ı zîbâ
Ser-â-tâ-pâ döşensün ferş-i dîbâ

4510 Kenâr-ı havz u şahn-ı kaşrı bî-kâl
İdüp kâlîlelerle zeyn fi’l-hâl

4511 Mişâl-i gülşen-i ‘Adn oldı her sū
Arada havz-ı Kevşer gibi ol şu

4512 Nihâlîler şalup üstine zer-keş
Felek-veş cümleñ şadrı münakkaş

4513 Meger tutmuş pelengân taraf-ı âbı
İderler bu şafâdan nüş h‘âbı

4514 Zâhir olmağ için aşhâb-ı ‘îşe
Gererler sine puştîler hemîşe

4515 Müyesser ola diyü vaşl-ı dildâr
Urup divâra yüz kalmış durur zâr

4516 Tütüp bâlişler orta yirde meydân
Olurlar gûy-veş her yaña gerdân

4517 Urup cārū gibi rū taş işigde
Komişlar perdeler hoş baş işigde

4518 Çü bu yüzden urıldı ‘îşe bünyād
O kaşır u havz oldu cennet-âbād (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

1.5.3.2.İşret Atmosferinin Gökyüzü ile Kıyaslanması

Tasvirlerde yer alan hususlardan biri de bezm atmosferinin gökyüzü ile kıyaslanmasıdır. Bezmlerdeki işret bölümlerinden önce yer alan gece tasvirlerinin bazısında gökyüzü işret mekânı olurken gök cisimleri bu işretin birer unsuru olur. *Heves-nâme*’de havanın kararmasıyla gökyüzü yasemin bahçesine dönüşür. Büyükayı yıldızlar kümesi Samanyolunda Ülker’e karşı meclis kurar. Zühre çengî, Ayı deffâf, felekler rakkas olur:

1077 Çü virdi rûz-ı rûşen kâr u bârı
Semenzâr oldu çerhûñ sebzezârı

1078 Görüp âşâr-ı leyl olmuş hüveydâ
Felek kıldı hezârân şem‘ peydâ

1079 Şafağ âfâkı idüp tâze gülşen
Cihânı nûr-ı meh-tâb itdi rûşen

1080 Kūdūm-ı şeb nücūm-ı âsmāna
Tağıtdı kıldı beñdeş büstāna

1081 Çiçekler hūd yakup yir yir meşā‘ il
Zemīn olmuşdı eflāke müşākil

1082 Benātü’n-na‘ ş şahñ-ı âsmānda
Kenār-ı cūybār keh-keşānda

1083 Kılup Pervīn’e karşı şöhet-i hāş
İderdi birbiriyle ‘ işret-i hāş

1084 Eline Zühre çeng almış tarabnāk
Dutup meh dāyire rakş urur eflāk

1085 Nücūm ol bezme şekker leblebüler
Tedāvīr-i havāmil pür sebūlar (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Rahmî'nin *Şâh u Gedâ* mesnevisinde Şâh'ın bahar mevsiminde av yerinde düzenlediği bezmin zaman tasvirinde karanlık gökyüzü bezm sofrası olarak tasvir edilir:

1196 Bir gice kim meger bu çarh-ı berîn
Oldı reşk-i nigâr-hâne-i Çîn

1197 Çekdi nâ-geh sipihr-i firûze
‘Anberîn zâr-ı revzen rûze

1198 Mâh-ı nev yakdı şem‘-i nūrânî
Rûşen oldı felek şebistânı

1199 Bezm-i gerdûnda kılmağa âheng
Râstî Zühre oldı çengine çeng

1200 Şahını ‘anber ziyâ ile taldı
Hâle bir şufre mâh çerâğ oldı

1201 Yakdı bir nice şem‘ler pervîn
Bezm-i aflâkı itmege tezyîn

1202 İtmege mâkiyân mihri kebâb
Oldı aḥker nücûm-ı sîh-i şibâb

1203 Bir tabaḡdan felek zümür-rûd-gûn
Anda nuḡl itdi encûm-i gerdûn

1204 Çarh bir şîşe idi nîl-reng
Anda ‘aks-i şafaḡ mey-i gül-reng

1205 Kılmaḡ için bu bezmgâha nazar
Hâleden açdı mâh-ı nev manzar (Rahmî, ŞG)

İşret meclisi tasvirlerinde bezm ile kozmik unsurlar arasında çeşitli yönlerden ilişki kurulur. Tasvirlerde genellikle bezm gökyüzüne, bezmdeki unsurlar da gökteki yıldız ve gezegenlere benzetilir. Meclisteki sevgili güneş olunca meclisteki güzeller ay olur. Bazen de gök cisimleri meclisteki mutluluk tablosunu kıskançlık ve gıpta ile seyrederek.

Özellikle *Ûdî Mâcerâ-yı Mâh*'taki bezmler ile gök cisimleri arasında sürekli bir ilişki kurar. *Âşık*'ın Mısır'da Mâh'ın misafiri olduğu meclis tasvirinde içkinin sunumuyla birlikte bezm bir manastıra döner, güzeller ise orayı görmeye gelenlerdir. Diğer yandan Mâh güneş gibi bezme gelince diğer güzeller ay olur. Gece kadir gecesidir; gökteki cisimler bu bezme gıpta ile bakarlar.

“Sofra samanyolu olmuş gibi; buradaki güzeller de yıldızlara dönmüş idi. Mutribin sazının sesi arzuda Zühre’yi utandırırđı. Şarkıcının sesi gökyüzünde yankılanır, sesinden felek inlerdi. Gökte yeni ay, meclisin kadehi olmak için bezmi sürekli kıskanırdı. Zühre’nin haberi olsaydı bezme mutrip olurdu... Güneş ansızın battı; nurlu ay gün gibi doğdu. Güzeller açılmış, gülen gül gibi uyanarak sevgiliye döndüler. Bunların nuruyla aydınlanan bezm sanki kadir gecesiydi. Karanlık gece ile sevgilinin saçları aynı renk olunca, meclis manastırı sanki Erjeng’teki nakış oldu.”

- 405 Simâtı keh-keşân olmuş idi şan
Nücûma dönmiş idi anda hûbân
- 406 Şadâ-yı sâz-ı mutrib ol arada
İderdi zühreye ٲa‘nı hevâda
- 407 ٲutardı âsumânı şavt-ı hoş-hân
İnilerdi şadâdan çerh-i gerdûn
- 409 Meh-i nev sâgarı olmağ için hem
Felekde reşk iderdi bezme her dem
- 410 Bileydi zühre-i zehrâ hevâda
Olurdu mutrib-i bezm ol arada
- 411 Çiçekler kalmamış idi cihânda
Ki gelmiş olmayaydı biri anda
- 412 Alınmışdı ruhınuñ alına gül
Şalınmışdı saçları bağında sünbül
- 413 Benefşe hattı-ı ‘anber-bârına hem
Bezimde pâ-y-mâl olmuşdı ol dem
- 414 Görüp hâl-i ‘izârıyla o mâhı
Yakınmış lâleler dâğ-ı siyahı
- 415 Geçüp hayretde kalmış idi her kes
Nigehbân olmuş idi anda nerges
- 416 ٲulundu nâ-gehân sultân-ı hâver
Hemân gün gibi ٲoğdı mâh-ı enver
- 417 Uyandı şem‘ler hûbâna döndi
Açılmış şol gül-i handâna döndi

418 Kamunuñ nûrî bezme tölmiş idi
 Şanasın leyletü'l-şadr olmış idi

419 Şeb-i târîke oldı zülfi hem-reng
 Şan oldı deyr-i meclis naşş-ı erjeng (Üdî, MM)

Mâcerâ-yı Mâh'taki bir diğér tasvirde, “cennete dönen Şehzadenin bezmindeki hûr ve gılmanların kimisi çalar, kimisi söyler. Bunları gökteki güneş kıskanır. Kimisi de rakkas tavus gibi cevalân eder. Rakkaselerin tümü, insanların uyacağı kimseler olmuşlardı. Heveste her biri Nâhid kıskançlığında; ay yüzlüler, bayram hilali gibi ferahlık kaynağı. Bunların danslarını felek ve güneş döne döne taklit ederdi. Bu şevki çok işiten gezegenler Allah'a çokça yalvardılar. ‘Allah’ım! Bizi tez akşama ulaştır ki hepimiz meramımıza ulaşalım. O bezmi biz de seyredelim, nice bir görelim savaş günlerini’ dediler. Gökteki yıldızların duaları hemen kabul oldu; o anda ay sinisini yardı. Akşam olunca bezmin perdedarı ve yıldız gözden perdeyi götürdü. Gökyüzü, ay parçası güzellerle süslü olan şâhın bezmi gibi yıldızlarla bezendi. Yıldız gözü gibi bütün mumlar uyandı. Bezm mum ile hâle gibi doldu. Sanki şâhın meclisi feleğe döndü ya da yıldız ve ay yere indi. Şâhın bezmini seyredenler asla cennete bakmazlar.”

1040 Cinâna dönmiş idi bezm-i sultân
 Pür olmış idi anda hûr ü gılmân

1041 Kimi sâzende vü kimisi hoş-şon
 Kamusı reşk-i mihr-i çerh-i gerdün

1042 Kimi cevlânger ü tâvûs-ı rakşâş
 Kamusı olmış idi kıdvetü'n-nâs

1043 Hevâda her birisi reşk-i nâhîd
 Müferrih mâh-rûlar çün meh-i 'îd

1044 Bularuñ rakşına eflâk [ü] hurşîd
 İderdi döne döne kaşd-ı taqlîd

1045 Bu şevkı işidüp seyyâre hayli
 Tazarru' cylediler haşşâ haylî

1046 Ki yâ rab bizi ırgür tîz şâma
 Yitevüz cümlemüz tâ kim merâma

1047 Temâşâ idevüz biz dahı bezmi
 Niçe bir görevüz eyyâm-ı rezmi

1223 Bu şevk ü şevket ile bezm-i şāhī
Felekde māt iderdi mihr ü māhı

1224 Bu bezmüñ sāgarı olmağ için māh
Dem-ā-dem eyler idi reşk ilen āh (Ūdī, MM)

İşret meclislerinde eğlence atmosferinin coşkusuyla gökteki yıldızlar (gezegenler) hareket etmeye (seyretmeye) başlar, melekler bezmi görmek için gökten yere inerler:

4259 Yine bir bezme bünyād itdi bunlar
Ki seyre başlayalı heft ahter

4260 Ne anuñ bigi bezme kimse irmiş
Ne hōd ireni görmiş ü ne şormış (Tutmacı, GH)

3390 O yirde eylediler bir güzel bezm
Melekler itdi gökden görmege ‘azm (Zâtî, SP)

1.5.3.3.Bezmlerde Sihirbazlık ve Çeşitli Oyunlar

Bazı bezmlerde hokkabazlar yetenekleriyle çeşitli oyun ve gösteri sergilerler. Bezmlerde bazen de satranç oynandığı görülür.

704 Gāh dem-sāz-ı sāz olurlar idi
Gāh şatranc-bāz olurlar idi (Bihiştî Ramazan, CA)

Lâmiî Çelebî'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın babası, gama müptela olan Ferhâd'ı eğlendirmek için meclise çeşitli gösteriler yapabilen sihirbazlar getirir:

1528 Olup miskīn ata bu hāle ğam-ġīn
Hıttādan çok ğarāyib eyledi Çīn

1529 Semen-berler kamu hūb u feraḥ-nāk
Hüner-verler beġāyet cüst ü çālāk

1530 Müşa‘bidler füsūn ehli felek-veş
Odı şu gösterürler şuyı āteş

1531 Qaparlar mühreyi tās-ı felekden
Çekerler sürmeyi çeşm-i melekden

1532 Bulardan dahı pür-mekr ü füsūnraḥ
Hisāb u ‘add u ğāyetden füzūnraḥ

1533 İdüp her gün anuñ bezminde hāzır
Dilerdi ki eyleye tefrīḥ-i hātır (Lâmiî Çelebî, FŞ)

Bezmlerde bazen de satrancın oynandığı görülür. Lâmiî Çelebî'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde iki sevgilinin düzenlediği bezmde satranç oynanır (b. 3361-3403):

3361 Didi dildâre şâh olup güher-senc
Bilür var mı bu ahterlerde satranç

3362 İşâret kılsañuz meydâna gelsün
Ki haşımı bulunur merdâne gelsün

... (Lâmiî Çelebî, VR)

Yine Lâmiî Çelebî'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde iki sevgilinin düzenlediği bezmde tavla (nerd) oynanır (b. 3404-3424):

...

3421 İşâret itdi sulţân kurdılar nerd
Gelüp cüft oldu fi'l-hâl ol iki ferd

3422 Geçincek nice yüzden 'uğde vu hal
Kamer kıldı o necmi Mühre evvel

... (Lâmiî Çelebî, VR)

Ayrıca Lâmiî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde bir gösteri tasviri yer alır (b. 3686-3698).

1.5.3.4.Bezmde Sohbet Edilmesi

Bezmin bir diğer adı da sohbettir. Buna sebep bezmde çeşitli konularda sohbet ediliyor olmasındandır. Aşk, kişisel sıkıntılar, tarihî ve efsanevî olaylar ile âşıkların karşılıklı sitemleri gibi konulara daha çok tesadüf edilir.

...

433 Her biri tâze nâzenî'n çelebi
Nârven kâmeti vü gönçe lebi

434 Gönçe-i ter idüp tebessümler
Dürc-i gevher kıılır tekellümler

435 Eyleyüp nûş-ı bâde-i gül-fâm
Niçe nûşîn-leb açar idi kelâm

436 Başlayup her birisi destâna
Okur efsûnlar ile efsâne (Fikrî Çelebi, EE)

Bezme katılanlar sohbet eder, dert ve sıkıntılarını birbiriyle paylaşırlar. Çoğunlukla bu aşk derdidir. Êdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh*'ında Âşık (Êdî) ile eski bir dostu dertleşmek için meclis kurup sohbet ederler. Âşık'ın arkadaşının aşk derdi vardır ve rakip yüzünden sevgilisiyle arası bozulmuştur. Êdî, arkadaşına öğüt verip onu teselli etmeye çalışır. Bu sohbette Âşık'ın arkadaşı Âşık'ın da bir derdi olduğunu anlar ve ısrar edince de Âşık, aşk sırrını ifşa eder:

- 185 Didüm kim n'eylemişsin hâlûn iy yâr
Neden olduñ bu derde sen giriftâr
...
- 188 Baña aḥvâlûñi bir bir beyân it
Ḳamu esrâruñı cümle 'ayân it
...
- 190 Didi ol 'âşık-ı rüsvây [ü] bed-nâm
İşit imdi ideyin hâlüm i' lām
- 191 Meger kim var idi bir yâr-ı ġârüm
Ḳadîmî hem-demüm hem ġam-ġüsârum
- 192 Bu mürde cismüme cânum ol idi
Cihânda dînüm îmânum ol idi
...
- 196 Meger var idi anuñ bir nedîmi
Raḳîbümdi benüm ol ḥar ḳadîmî
- 197 İçi buġz ü ḥasedle ṭolmış idi
Ezelden baña düşmen olmuş idi
...
- 199 Meger ḥâlî bulup ol yâr-ı cânı
Benümçün söylemiş ḥaylî yalanı
- 200 Beni ġamz eyleyüp dil-dâra ol ḥar
Düşürmiş âl ile âḥir anı ter
- 201 Nâzar kılmaz olup efgendesine
Ḥimâyet itmez oldu bendesine
- 202 Vefâ vü meylini eyler raḳîbe
İder cevır ü cefâyı ben ġarîbe
- 203 Diger-ġün oldu hâlüm şimdi iy yâr
Nâzar kılmaz olupdur baña dil-dâr

- 204 Kimesne yok idem hālüm hikāyet
Hemān derdüm saña itdüm şikāyet
- 205 Meded luṭf eyleyüp kıl baña dermān
Veyāḥud cānumı gel eyle ḳurbān
...
- 210 İştüdüm çünkü anuñ iftirākın
Be-ğāyet ḥasret ile iştiyākın
- 211 Didüm iy yār-ı ġārum n’eylemiştir
Vişālūñ hecre tebdīl eylemiştir
- 212 Saña ger bu cefā her ān olursa
Aña ḥaḳdan olur dermān olursa
- 213 Şabırdur çāresi birkaç gün anuñ
Ola şāyed gele yirine cānuñ
...
- 227 Umaram ḥazret-i ḥaḳdan ki iy yār
Ola yārūñ saña yār-ı vefā-dār
- 228 Ne müşkildür kişiye itdügi pend
Ola āḥir yine ol pendine bend
...
- 230 Bu vech ile kaçan pend itdüm aña
Bañardı ol daḥı dıḳḳatle bana
...

(Ūdī, MM)

Bazen de bezme katılanlar savaşa davet edilir. Behiştî’nin *İskende-name*’sinde İskender, Hint seferi öncesi bir meclis kurup kendisine bağlı beyleri davet eder. Yemek, şarap, musiki ve hediye fasıllarından sonra İskender beylere hitap eder. Yapacağı seferin amacını anlattıktan sonra onlardan destek ve katılım ister. Onun hitabını dinleyen beyler bu davete icabet edeceklerini belirtirler:

- 1979 Teveccüh idüp şāh-ı ‘āli-cenāb
Didi beglere eyleyüben ḥıṭāb
- 1980 Ki iy ser-firāz ü cihān-ġirler
Bezmd e bulut rezmd e şirler
...
- 2011 Didiler ḳamu iy cihān-pehlevān
Fidā yoluna baş u cān u cihān

2012 Komışuz yoluñda kamu cān u baş
Sa‘ ādetdür itmek önünde savaş

2013 Cihān mülkine olmadan tāt-dār
Yeg ölmek önünde eyā şehr-i yār

... (Behiştî, *İN*)

Bazı meclislerde sohbetin konusu tarihî ve efsanevî kişi ve olaylar olur. Lâmiî Çelebi’nin *Ferhād ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhād, âyine-i İskender’in sırrını çözmek için Hızır’ın tavsiyeleriyle kaleyi fethedip cām-ı Cemşîd’i ele geçirdikten sonra kurulan mecliste İskender ve Cemşîd gibi tarihi kişilerin efsaneleri anlatılır:

2890 Yine hākān düzüp ‘iş için esbāb
İçerler cām-ı Cemden bāde-i nāb

2891 Sikenderden idüp gāhî terāne
Gehî Cimşîdden dirler fesāne (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Bezmelerde sohbet faslında farklı hikâyeler anlatılır. Bu hikâyeler bezmdeki sohbet mevzuuyla uyum gösterir. Eğer konuşulan konu aşk ise anlatılan hikâyeler de aşk temalı olur. Taşlıcalı Yahya’nın *Şāh u Gedā*’sında bezmde hakiki aşığın vasıflarının anlatıldığı hikâyeler yer alır. *Heft-peyker*’de ise haftanın yedi günü kurulan meclislerde anlatılan hikâyeler eserin temel konusunu teşkil eder. *Heft-peyker*’deki eğlencelerde şarap ve müzik gibi unsurların anlatımı daha kısa ve arka planda kalırken her gece bir başka ülkenin padişahın kızının anlattığı hikâyeler ön plana çıkartılır. Her hikâye günün rengine uyumlu olacak şekilde işlenir. Ayrıca eserde bu hikâyelerin uyumak, akli başa getirmek, gam ve tasayı gidermek için anlatıldığı belirtilir. Armutlu, ilk dönem Farsça mesnevilerdeki kadın karakterlerin önemli özelliklerinden birinin de efsane söylemeleri olduğunu belirtir. Buradaki amaç ya kişilerin gönüllerini elde etmek ya da onları aldatmak, kandırmaktır (Armutlu, 2016: 97).

Aşkî *Heft-peyker* mesnevisinde Nizamî’nin Farsça mesnevisindeki hikâyelerini değiştirmeyerek Türkçeye aktarmıştır. Bezmdede yedi gün boyunca anlatılan bu hikâyelerin beyit aralıkları şöyledir:

Cumartesi gecesi Hint prensesi Fûrek, saraylarında sürekli siyah elbiseler giyen kadının hikâyesini anlatır. Bir zamanlar Ferhar Şāhının cariyesi olan bu kadın neden sürekli siyah giydiğini soranlara cevap verir (b. 1744-2259). Pazar gecesi sarı renkli kümbette Rum prensesi Hümây, Behram Şah’a bir zamanlar Irak mülkünde yaşayan âdil bir hükümdar ile cariyesinin hikâyesini anlatır (b. 2286-2521). Pazartesi gecesi yeşil kümbette Harezm prensesi Hoşperi,

Behram Şâh'a Rum'da yaşayan Bişr adındaki dürüst bir gencin âşık olduğu kadına kavuşma hikâyesini anlatır (b. 2545-2770). Salı gecesi bezminde kırmızı kümbette Saklâb prensesi Nesrin-nûş, Behram Şâh'a Rus diyarındaki bir şehrin hükümdarının güzel kızı ile onunla evlenmek isteyen gencin hikâyesini anlatır (b. 2796-3104). Çarşamba günü Behram Şâh mavi elbiseler giyerek mavi renkli kümbete gider. Akşam olunca Mağribli prenses Âzeryûn, Mısırlı Mâhân adındaki gencin hikâyesini anlatır. Bir gün arkadaşlarıyla birlikte bağda eğlenen Mâhân, içkiliyken yürüyüşü çıkar. Hikâyede bu yürüyüş sırasında gencin başına gelenler işlenir (b. 3132-2593). Behram, perşembe günü sandali renk elbise giyerek sandal renkli kümbete gider. Bütün günü burada eğlenerek geçirir. Gece olunca Çin prensesi Yağmanâz, Behram Şâh'a Hayr ve Şer adında iki gencin hikâyesini anlatır (b. 3624-4000). Cuma günü Behram Şâh beyaz elbiseler giyerek beyaz saraya gider. Bütün gün eğlenen Şâh, gece olunca İranlı prenses Dürsitî'den bir hikâye anlatmasını ister. Kız, annesinden duyduğu dindar bir gencin perilerle olan aşk macerasını anlatır (b. 4026-4352).

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde ise Şâh üç arkadaşıyla bağda işret meclisi kurar. Gündüz başlayan eğlence gece olunca da devam eder. Gece şarabın etkisiyle Şâh, arkadaşlarından başlarından geçen birer hikâye anlatmalarını ister. Bezmede anlatılan dört hikâye şöyledir:

- 1421 Didi iy hüsn ile perî rûlar
Kaşları fitne çeşmi cādûlar
- 1422 Sözlerüñüz gıdâ-yı rûh ancak
Şoĥbetüñüz cılâ-yı rûh ancak
- 1423 Her biriñüz birer hikâyet idün
‘ Âşıkâne birer rivâyet idün
- 1424 Ol hikâyet u şart ile ammâ
Başuñuzdan geçen kazıyye ola

1. Hikâye

İlk hikâyede Şâh'ın arkadaşlarından birinin sürekli ağlayıp inleyen garip ve fakir bir âşığı vardır. Halk içinde onun adını kötüye çıkartır ve insanlar da sevgiliyi kınarlar. Sevgili dayanamaz ve âşığından ne istediğini sorar. Âşık, sevgili tarafından kendisine eziyet edilerek öldürülmesini ister. Sevgili onu alıp تنها bir yere götürür. Onun aşkını sınamak için bıçağın tersiyle boynuna vurur ve âşık hiç kıpırdamaz. Sevgili, onun aşkının samimiyetine inanır ve âşığı yanından ayırmaz. Şâh ise bu hikâyede âşığın sevgiliyi zahmete soktuğu gerekçesiyle aşkını noksan bulur (b. 1426-1458).

2. Hikâye

Şâh'ın ikinci arkadaşının dertli ve abdâl bir âşığı vardır. Bir gün sevgiliye dikkatle baktığı için sevgili ona kızar. Âşık, sevgiliyi incittiği için gözünün birini vurup çıkarır. Bu durum karşısında sevgili onun aşkının samimi olduğuna karar verir ve ölünceye kadar onu yanına almaya karar verir. Şâh, âşığın yaptığını hatalı bulur ve sevgilinin kör bir âşığa sahip olmasını yazıklar. Ayrıca aşk halini bilmeyen nice eşek gözünü çıkarır, kolunu yakar (b. 1469-1485).

3. Hikâye

Üçüncü hikâyede biri zengin biri fakir iki kişi Şâh'ın arkadaşına âşık olur. Zengin olan sevgili için bütün malını feda eder ama sevgili yine de ona meyletmez. Fakir olan ise bir gün canından başka bir şeyi olmadığını belirterek sevgili uğrunu ölmek istediğini söyler. Bir hançer çıkarıp kendisine saplarken sevgili hançeri zorla elinden alır. Âşığın samimiyetine inanır ve beraber yaşamaya başlarlar. Şâh, âşığın hayâ ehli olması gerektiğini belirterek, birlikte yaşamanın sevgiliyi incittiğini söyler. Ayrıca âşığa her türlü uyku da haramdır (b. 1495-1525).

4. Hikâye

Dördüncü hikâyeyi Şâh anlatır. Şâh'ın aşkıyla dövünmekte olan Gedâ'ya günün birinde birisi, sevgilisinin diyarından getirdiği bir taş verir. Gedâ bu taşla dövünsün, onu muska gibi taşıсын, onunla biraz rahat ve teselli bulsun ister. Gedâ taş o kadar değer verir ki zarar gelir diye onunla dövünemez, onu yüzüne gözüne sürer. Şâh böyle bir âşığın gerçek âşık olduğunu belirtir (b. 1538-1582).

İşret meclislerinde, sohbet esnasında hikâyelerin anlatıldığı eserlerden biri de *Heves-nâme*'dir. Şarabın etkisiyle şairin arkadaşlarının dilleri çözülür ve başlarından geçen aşk hikâyelerini anlatırlar (b. 754-781):

- 746 Çü geldi meclis ehlinüñ gözine
Şu' â' ı düşdü anlaruñ yüzine
...
- 748 Kâmu tayyibü'n-nefs eyledi devr
Söze başlandı her yüzden 'ale'l-fevr
- 749 Kızaru utanu meclisde her yâr
Açılup gül gibi keşf itdi esrâr
- 750 Bular düşmiş imiş gavğâ-yı 'ışka
Esir olmuş imiş sevdâ-yı 'ışka

751 Yolında hâk olup bir lâle-rûyuñ
Olup şeydâsı bir zencîr-mûyuñ

752 Cemâlin kıblegâh itmişler imiş
İşigin secdegâh itmişler imiş

753 Hikâyet eyledi her biri hâlin
Beyân itdi ser-â-ser kıl u kâlin

...

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde iki sevgilinin bezminde bulunan Semenendâm, Gülpeyker, Perirû, Semenbuy, Kamerruhsar, Dilcû, Melekmanzar, Şekerhand, Kamerveş ve Şekergüftar adlı hizmetkâr kızlar ile Mihrâb, Cemşîd ve Hurşîd hâle münasip güzel mesel söylerler:

2600 Çü gördi bunları Hurşîd ol dem
Hemân dem cân dilden oldu hurrem

2601 Hicâb [u] şermi ref' itdi yüzinden
Söze girüp şeker dökdi sözünden

2602 Didi Hurşîd kim her bir şeker-rîz
Disün bir hoş meşel bize dil-âvîz

2603 Bu sözi işidüp ol mâh-rûlar
Yire urdılar öninde kamu ser

2604 Dehân açıbanı ol beste-lebler
Dehânında kamusu saçdı şekker

(Cem Sultan, *CH*)

Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* menevisinde iki sevgilinin bezminde Hüsrev mecliste bulunanlardan mesel söylemelerini ister. Bezimde bulunan on güzel ile Şavur, Şîrîn ve Hüsrev birer mesel dile getirirler (b.3236-3271):

3231 Çü seyr itdi biraz yâkût-ı seyyâl
Gözi pür-fitne kıldı yanağı al

3232 Hicâb ü şerm götrüldi aradan
Söze başladı her dil mâcerâdan

3233 Buyurdi şâh kim her bir şekker-rîz
Bizümçün bir meşel disün dil-âvîz

3234 Ki ya'ni ' âlemün hâli hiyeldür
Serâser dâstân ile meşeldür

(Şeyhî, *HŞ*)

Bezmede âşıklar hakkında güzel temsiller söylenir. Hâşimî'nin *Mihr ü Vefâ*'a mesnevisinde iki sevgili bezmede eğlenirken Daye mecliste bulunan güzellerden iki şehzade için hale uygun güzel mecazî temsiller söylemelerini talep eder (b. 2452-2501):

2452 Didi bunlara Dâye ey perîler
Ki celb-i qalbe ser-cümle cerîler

2453 Murâdum var iki şeh-zâdeyiçün
Bu iki serv-şad âzâdeyiçün

2454 İde her biriñüz bir hûb temşîl
Mecâz u isti'âre bula tekmil (Hâşimî, MV)

Lâmiî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Râmîn bezmede bulunanlardan nükte söylemelerini ister (b. 3786-3834):

3779 Buyurdu şâh kim her bir füsûn-sâz
Disünler nükteler dilden açup râz
...

3786 Didi Pervâne ben zâr u siyeh-rûz
Olurken kendü sevdâm ile pür-sûz

3787 Toğundı çeşmüme bir şem'-i rûşen
Ki itdüm âteş-i 'ışkını külhan (Lâmiî Çelebi, VR)

Bezmlerde sohbet konularında biri de farklı iklimlere ait güzellerdir. Bezme katılanlar farklı diyarların güzellerini vâsf ettiklerinde, mecliste bunları dinleyen hükümdar veya şehzade bu güzellerden birine kulaktan âşık olur. Mustafa Çelebi'nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisinde Şam şâhı Muhsin Şâh, bir bahar mevsiminde bağda düzenlediği bezmin sohbet konusu, farklı memleketlerdeki kızların güzellikleridir. Mecliste Semerkant, Buhara, Hıta, Çin ve Maçin, Horasan, Bulgar, Rus, Hoten, Şam, Irak ve Rum güzelleri konuşulur (b. 4718-4733). Şâh'ın meclisinde bulunan bir tâcir Yemen'de gördüğü Gülşâh'tan bahseder ve onun güzelliğini anlatır (b. 4743-4820). Muhsin Şâh bunu dinleyince gönlü muhabbet ateşiyle yanar ve kulaktan âşık olur (b. 4823-4827):

4698 İçerler dest-i sâķiden çü bâde
Getürdi bildüğün her kişı yâde

4699 Göñül den ref' içün bâr-ı melâli
Añıldı her yirüñ şâhib-cemâli
...

4717 Metâ'-ı hüsnini her bir diyâr uñ
Huzûrında didiler şehryâr uñ (Mustafa Çelebi, VG)

Ayrıca sohbet faslında farklı diyarların güzellerinin anlatıldığı diğer bezmler şöyledir:
A. Rıdvan, *HŞ*, 2907-2919; **Firâkî**, *HŞ*, 549-609.

Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil* eserinde bezmlerdeki temsili kişiler arasındaki üstünlük kavgaları yer alır. Bazı eserlerde kadeh ile sürahi arasında görülen üstünlük yarışı *Hüsn ü Dil*'de Def ile Gül (b. 2923-2949), Ney ile Nahl (b. 2963-3001), Nergis ile Kâse-i Çîn (b. 3014-3048) ve Çeng ile Benefşe (b. 3064-3103) arasında görülür.

Bezm tasvirlerinde yer alan diğer sohbetler: **T. Cafer Çelebi**, *HN*, 1554-1957; **Muhibbî**, *GN*, 1316-1343, 2963-3055, 4910-4965, **Cem Sultan**, *CH*, 4974-5061.

1.5.3.5.Bezm Sohbetlerinde Soru-Cevap (müracâa) Bölümleri

Özellikle aşk mesnevilerinde soru-cevap şeklinde iki sevgilinin karşılıklı konuşmaları ya da tanışmaları yer alır. Bu tarz konuşmalar işret meclislerinde de geçer. Soru-cevap faslı Halîlî'nin *Fürkat-name*'sinde işret meclisinden hemen önce yer alırken, Tâcîzade'nin *Heves-nâme*'si ile Muîdî'in *Şem ü Pervâne*'sinde işret faslında gerçekleşir.

Mecliste herkes yerine oturduktan sonra güzel sevgili (yâr) ile şair (âşık) arasında tanışma faslı yer alır. Sevgili, şaire kim ve vaziyetinin nasıl olduğu ile ilgili çeşitli sorular sorar, şair de cevap verir (b. 2668-2707). Bu karşılıklı konuşmalardan sonra sevgili, sakilerden içki sunmaları ister:

2668 Hıfâb idüp baña ol lâle-ruhsâr
Didi hoş geldün ey zâr u dil-efgâr

...

2682 Didi ne yirdedür câyûñ maķâmuñ
Kimüñledür selâmuñ yâ kelâmuñ

2683 Didüm kim 'ışķ kûyıdur mekânım
Olupdur 'arş u ferş âstânım

...

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde *Şem'*, şarabın *Pervâne*'ye etki ettiğini gördükten sonra ona çeşitli sorular sorar. İki sevgili arasında soru-cevap şeklinde bir sohbet gerçekleşir:

...

955 Mest ü germ olup ol yüzi şulular
Yağdı yağmur gibi yine tolular

956 Şem' gördi ki bâde geldi göze
Dönüp ol mübtelâyı çekdi söze

- 957 Pes eyitdi ki ey belā dīde
Dürlü dürlü ğam ile rencide
- 958 Kimesneñ var mı kandedür vaṭanuñ
Ne içün yok libās ü pīrehenüñ
- 959 Didi bir ‘ aşıkum ğarīb ü gedā
Menzilüm kūy-ı ‘ aşk u şehr-i vefā
- 960 Aydur ol yirde var mı āb u şemer
Didi toḥm-ı belā vü ḥūn-i ciger
- 961 Aydur andan saña nedür ḥāsıl
Didi cānuma derd olur vāşıl
- 962 Aydur uşanmaduñ mı bu ğamdan
Didi ğam dūr olur mı ādemden
- 963 Aydur odlara atma kendüzünü
Didi şabr idemez gören yüzünü
- 964 Aydur umar mısun vefā benden
Didi konulmaz ol kerem senden
- 965 Aydur olsañ yolumda qurbānum
Didi bayrama irişe cānum
- 966 Aydur ölmekden aşşı var mı saña
Didi oldur bu derd-i ‘ aşka devā
- 967 Begenüp her cevābı Şem‘ -i münīr
Diledi kim ola ğarībe zāhīr
- 968 Her ne söylerse ol cefā-pīşe
Şem‘ bir bir iderdi endīşe
- 969 Sūz-ı Pervāne Şem‘ e kılup eşer
Bu daḥı oda yaqdı cān ü ciger
- 970 Key perişān ü bī-ḡarār oldı
Cem‘ -i ḡaṭırla aña yār oldı
- 971 Ol gice şoḡbet eyleyüp iki yār
Birbirine güherler itdi nişār

972 Yüz sürüp gâh izine bu anuñ
Gâh elin ol öperdi cānānuñ

973 Şubha dek ‘ıyş ü ‘ışret eylediler
Âşık ü yâr vahdet eylediler (Mu‘îdî, ŞP)

1.5.3.6.Bezmde Âşıkların Bitki ve Kuşlarla Diyalogları

Bazı bezmlerde âşıklar, aşk derdinden çiçek, ağaç, kuş ve bulut gibi unsurlarla konuşurlar. Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Cemşîd, eğlencede içkinin etkisiyle uyuyakalır. Rüyasında gördüğü kıza âşık olur. Mecliste herkes eğlenirken Cemşîd rüyanın etkisiyle ağlamaktadır. Gül, bülbül, lale, menekşe, nergiz, selvi, süsen ve gonca şehzadeyi teselli etmek için meclise gelip Cemşîd’le konuşurlar fakat onu teselli edemezler (1261-1303).

1261 Kāmu şoḥbet kııurdı līk Cemşīd
Özinden ğamla olmış idi nevmīd

1262 Bulut bigi dökerdi yire bārān
Akıdurdı velī şu yirine kıan

1263 Kııurdı şoḥbet nūş eyleyüp mül
Ḥitāb idüp ağaca gör ne dīr gül

...

1269 Ḥitābını tamām eyledi çün gül
İşit kim ne didi Cemşīd’e bülbül

...

(Cem Sultan, CH)

T. Cafer Çelebi’nin *Heves-nâme*’sinde şairin işret meclisi (b. 1420-1424) tasvirinden sonra aşk derdiyle hüznü olan şair, hal diliyle bülbül, gül, lale, şakayık, menekşe, yasemin, süsen, bulut ve su ile konuşur (b. 1425-1490).

İKİNCİ BÖLÜM

15-16. YÜZYIL MESNEVİLERİNDE BEZM TASVİRLERİ: DIŞ UNSURLAR

Bu çalışmanın kapsamını oluşturan 15-16. yüzyıl mesnevilerdeki bezm tasvirlerinden hareketle bezmlerin neden kurulduğu, bezmlerdeki zaman ve mekân tasvirleri, bezmlerin hazırlık safhasını oluşturan unsurlar ile bezmlerde hazır bulunan kişiler ‘dış unsur’ olarak adlandırılıp bu unsurlarla ilgili bilgiler çalışmanın II. bölümünde ele alındı.

2.1.Bezmlerin Kurulma Sebepleri

Kişilerin bir arada eğlenerek vakit geçirmek için düzenledikleri bezmlerin belli amaç ve sebeplerle kurulduğu görülür. Hemen hemen her ortamda en küçük bir olayın bile bezme gerekçe olabildiği mesnevilerde bezmlerin kurulma amacı ve gerekçesi bazen verilirken bazen de belirtilmez. Bezmin gerekçelerinin açıkça anlatılmadığı durumlarda vaka akışından bezmin nedeni tespit edilebilmektedir.

Tasvirlerdeki bezm kurma sebeplerinde ön plana çıkan husus fırsatı ganimet görme anlayışıdır. Dünyanın geçiciliği karşısında ele geçirilen her fırsat bezm kurmak için bir sebep teşkil eder. Bu bakış açısı ve yaklaşımı, istinasız bütün mesneviler için geçerlidir. Bu anlayışın tezahürü olan birkaç örnek beyit şöyledir:

674 Eger dün geçdi yarın gelmeyüpdür
Ġanîmet dut bugün furşat demidür (Ahmed-i Dâî, ÇN)

4919 ‘Ayş ü nûş it fevt-i fırşat eyleme
Hoş geçür gel ‘ömri zay‘ at eyleme

4920 Ġande-dâr ol gül gibi iy ğonce-leb
Elde olsun lâle-veş cām-ı țarab

4921 Gel bugün cām-ı meyi nûş idelüm
Ġuşşa-yı dehri ferāmûş idelüm (Muhibbî, GN)

1720 Geçen ğod geçdi şâhâ dem bu demdür
Ġudâ bilür yarınki dem ne demdür

1721 Yiyelüm içelüm iy şāh-ı ‘ālem
Sürelüm devletünde ‘îş ile dem (Manisalı Câmîî, MN)

Ayrıca bazen bezm birden fazla gerekçeyle de düzenlenebilir. Örneğin bahar mevsiminde iki sevgilinin düzenlediği bir bezm baharın gelişi ve sevgililerin buluşması gibi iki gerekçeye dayandırılabilir. Çalışmanın bu bölümünde incelenen mesnevilerde bezmlerin kurulma sebepleri ve amaçları bu perspektiften tespit edilerek genel hatlarıyla belli başlıklar altında aşağıda ele alındı. Ayrıca bu bölümde kapsam dâhilinde taranan mesnevilerdeki bütün bezmlerin beyit aralıkları belirtilerek verildi.

2.1.1. Gamdan Kurtulmak ve Güzel Vakit Geçirmek İçin Düzenlenen Bezmler

Bu başlık altında verilen bezmlerin ekseriyeti zamanı güzel geçirmek, gamdan kurtulmak, keder ve elemi gidermek, dertleşmek, dünyanın fâni olduğu bilinciyle felekten kâm almak, bazı sıkıntılı durumların bitimi gibi sebeplerle tertip edilirler. Bazı bezmler hayatın normal seyri içinde herhangi bir sebep aranmaksızın eğlenerek zaman geçirme isteğinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar. Buradaki bezmlerin gerekçeleri farklı gibi görünüyorsa da temel olarak güzel vakit geçirmeyi hedefledikleri söylenebilir.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül, gönülden gam ve kederi gidermek amacıyla bağda bezm tertip eder (b. 813-870). Bu bezmde de gönül musiki ile huzur bulur. Dünyanın geçiciliği karşısında zamanı güzel geçirmek önceliklidir:

- 816 Pes ol şāh-ı cihān u hūr-ı cennet
Diledi bāğ içinde kıla şöhbət
...
- 820 Meger kim çeng ü ‘ūd āvāzesine
Gönül ārām idüp baña ısına
- 821 Niçün ola gönülde guşsa müdgām
Giçer çünkim hemîşe şādī vü gam
- 822 Gelün zevk idelüm kim öliserüz
Cihāndan şöyle hasret kalısaruz
...
- 826 Pes imdi eldeyiken görelüm hoş
Dime yarın beri gün görevüz uş

827 Virelüm bir nefes gönül murâdın
Alalum dünyânuñ her dürlü dâdın

828 Cihânuñ şādılığı ğam deger mi
Bu dirlik bir nefes mâtem deger mi

829 Yiyüp içüp temāşā kılalum key
Gehî şayd u gehî nuql u gehî mey (Tutmacı, GH)

Mesnevilerde hükümdarlar devletin ileri gelenleriyle bezm kurarlar. Normal zamanlarda devlet işlerinin görüşüldüğü bu tür meclislerde bazen de şarap eşliğinde eğlenilir. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Sıfahan şâhı gündüz devlet erkânıyla birlikte bezmde işret eder (b. 2883-2889):

2883 Oturdı tahtına şâh-ı Sıpāhān
Derildi katına şāhib-külāhān

2884 Müdevver oturup erkān-ı devlet
Müheyyā eylediler bezm ü 'işret
...

2887 Dimāğına çü mey fi'li irişdi
Mey ile 'ışk sevdâsı qarışdı

2888 Yine düşdi ögine hasret-i Gül
Yine efgāna başladı çü bülbül

2889 Yine dükendi şabrı vü qararı
Yine oldu perişān rûzigārı (Tutmacı, GH)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender, gamdan kurtulmuş halde vaktini eğlenerek geçirir (b. 538-554):

538 Ki bir gün Sikender o şāhib-ķırān
Cihān-gīr u gerden-keş ü nev-cüvān

539 Oturmuş müşerref idüben serir
Yanında Aristō muķarreb vezir

540 Cihān ğuşşasından buluban ferāğ
Muşāhibleri ile eylerdi lāğ

541  urup bezm-i      idup ‘     n   
Geh   mey ic  p geh ider s  z g    

...

(Behi  t  ,   N)

XVI. y  zy  l mesnevilerinden     ’nin kurgu tarih olan eseri *M  cer  -y   M  h*’, yaz  ld  ğı d  neme     k tutması nedeniyle   nemlidir. Eserde   ehzade Selim (II. Selim)’e atfedilen bezm tasvirleri yer alır. Bu eserde aynı zamanda hik  yenin kahramanı olan     , arkada  larıyla dertle  mek i  in g    ene gider, bezm kurarlar (b. 149-271).   ki arkada   gamdan kurtulmak ve aralarındaki   ekingenli  i kald  rmak i  in   araba ihtiya   duyarlar:

149 Ben  m var idi bir y  r-     ad  m  m
Ezelden olmu   idi hem ned  m  m

150 Ba  a bir g  n dedi ol y  r-   g  rum
Ben  m se  sin   ad  m   g  m-g  s  rum

151 Ben  m h  l  m d   er-g  n oldu   imdi
  ara ba  tum gibi d  n oldu   imdi

152 Sa  a a  v  l  mi bir bir diyeyin
Anu  la derd  me derm  n ideyin

153 Bug  n lu  f eyley  p ol ba  a hem-dem
Ola kim h  ll ola m    killer  m hem

154 Sen    le ge  t-i g    en eyleyel  m
Da  ı l  z  m olan   s  yleyel  m

155 Gerekd  r hem bize c  m-   mu  aff  a
Anu  la   alb  m  z ola m  cell  a

156 H  c  b   ref   ide ol aramuzdan
  ik  yet eyleyev  z yaramuzdan

...

(    , MM)

Yine *M  cer  -y   M  h* mesnevisinde yer alan bir di  er bezm   ehzade Selim’e aittir. Bu bezmde   ehzade e  lenceli zaman ge  cirmek i  in bezm tertip eder (b. 300-340):

...

325   a  an kim meclis-i h     itse ol     h
Felekde re   k iderler mihr ile m  h

326 Müzeyyen bezm-i şeh meh-pârelerle
Nitekim âsumân seyyârelerle

327 Ne dem kim devr ide bezmi piyâle
Şarâbı ta' n ider âb-ı zülale

328 Şurâhîñüñ o şeh bezminde her ân
Döker ayağına şu niçe ğılmân

329 Simâtı keh-keşân olmuş idi şan
Ki olmuş mihr ü mâh aña iki nân

...

(Ûdî, MM)

Mesnevilerde insan dışı varlıklardan olan perilere ait bezm tasvirleri de yer alır. Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde periler şâhının hamamda bir altın tahta oturarak güzellerle beraber güzel vakit geçirdiği bir bezmi tasvir edilir (b. 1392-1425):

...

1509 İçine şu bigi oldu revâne
Gözi tuş oldu bir nâzûk civâna

1510 Bir altun kürsiye geçmiş oturmuş
Melâmet burka' ın yüzden götürmüş

1511 Kırılmış bir güzel maḥbûb meclis
Kamunuñ ḥaddi lâle çeşmi nergis

1512 Kimisi çağırup kimi çalardı
Olar ḥammâma âvâze şalardı

1513 İderdi anlara ḥammâm âheng
Olaruñ her birisi çâbük ü şeng

1514 Uşûl üzre iderlerdi kımıldı
O sâ' at anları Naccâr bildi

1515 Eyitdi ol yiğit şâh-ı perîdür
Bular ol pâdşahuñ leşkeridür

(Zâtî, ŞP)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde yer alan bir başka bezmde Şem', kızlarla beraber içi şarapla dolu bir havuz başında eğlenerek güzel vakit geçirir (b.1470-1504):

1470 Görür var anda bir havz-ı müdevver
Laîf ü nâzûk ü maḥbûb u cevher

1471 İçinde ḳomamışlar hîç âbı
Ṭolınca aña ḳoymışlar şarâbı
...

1476 Anı maḥbûbeler almış araya
Gül olmuş her biri bâğ-ı şafâya

1477 Var idi Şem' ile on ḳız muḳarreb
Ḳamusı bî-bedel şehd ü şeker-leb
...

1500 Ğam-ı ' âlemden itmîşler ferâğat
İder bunlar bu resme ' ıyş ü ' işret (Zâtî, ŞP)

Dünyanın fâniliği karşısında zamanı eğlenerek geçirmek için düzenlenen bezmlerin bazıları Aşķî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Gûr tarafında icra edilir. Dünyanın fâniliği ve cefası Behram'ı eğlenceye yönelten sebeplerdendir (b. 1341-1346):

1341 Gördi çünkim bu cihânı pür-cefâ
Eylemez bir kimseye mihr ü vefa

1342 Bildi dünyâ ḥâne-i ḥâkî durur
Ḥâşıl andan gerd-i ḡamnâkî durur

1343 Gice gündüz Ḥüsrev-i Cemşîd-feş
' Ayş u ' aşḳ ile serin ḳılmışdı ḥaş

1344 Bî-beḳâ mülk'eylemezdi i' timâd
Mülki ' ayş u ' aşḳ ile olmuşdı şâd

1345 Gâh olurdu salṭanatda kâr-sâz
Gâh ' aşḳ u ' ayşdan açardı râz

1346 Olmadı bî-' aşḳ u ' işret bir nefes
Rûz u şeb bula yeg? idi heves (Aşķî, HP)

Aşķî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh, bütün vaktini eğlenerek geçirir. Eğlence mekânı için Şeyde adında bir usta Behram için yedi kümbetli bir saray inşâ eder. Her

bir kümbetin bir yıldızı ve bir rengi vardır. Keyvanı kara, Güneşi sarı, Zühreyi beyaz, Utaridi mavi, Ayı yeşil, Müşteriyi sandal, Merihi kırmızı temsil eder. Ayrıca yedi iklimin padişahlarının kızlarının her biri farklı bir kümbette oturur. Padişah, haftanın yedi günü gideceği kümbetin renginde kıyafet giyer ve buradaki kızların biriyle eğlenerek vakit geçirir (b. 1710-1722):

- 1710 Girüp ol cennet içine şehriyār
‘Ayş kıldı itdi şükr-i Kirdigār
- 1711 Gördi kim Hāk bir ‘aṭā kılmış aña
Kim anı gören kişi kalur ṭaṇa
- 1712 Yidi kişver rām olmuş ‘ahdine
Yidi şeh duḥtın getürmiş mehdine
- 1713 Günbedüñ her birini ol nīk-rāy
Eyledi bir pādişeh duḥtına cāy
- 1714 Her ne dürlü reng ile olsa serā
Şāḥibi ol resme geyerdi ḳabā
- 1715 Günde bir günbedde šāh-ı Cem-tebār
Gūş idüp ney nūş iderdi ‘uḳār
- 1716 Yidi günbedde yidi günü tamām
Geçirürdi ‘işret ile šād u kām
- 1717 Çünki başlar idi ‘ayş āhengine
Geyer idi cāme ḥāne rengine
- 1718 Bānu-yı ḥāne idüp dürlü niyāz
Şehriyāra dir idi ol ser-firāz
- 1719 Düzedürdi her biri biñ kīmyā
Tā ki šād u ḥürrem ola pādišā
- 1720 Şāh çün meyden olurdı lāle-gün
Diyüp efsāne iderlerdi fūsun
- 1721 Gerçi kim bu resme yapıdı bir ḥişār
Olmadı āḥir ecelden restegār

1722 Bu dü-rûze mülkde Behrâm-ı Gûr
'Âkıbet gör nice oldı şayd-ı gûr (Aşkî, HP)

Heft-peyker'de bu anlatımdan sonra Behrâm Şâh'ın bir hafta boyunca tertip ettiği bezmler sırasıyla tasvir edilir. Behram Şâh, cumartesi günü siyah elbiseler giyerek siyah renkli kümbetteki Hint padişahının kızının yanına gidip bezm kurar. Gündüz başlayan bezmde gece olunca Şâh, Hint kızından kendisine bir hikâye anlatmasını ister (b. 1723-1739). Pazar günü Behram Şâh sarı elbiseleriyle sarı kümbete gelerek Rum ikliminin padişahının kızıyla sabahtan başlayarak akşama değin eğlenir. Akşam olunca da Şâh, kızdan kendisine bir hikâye anlatmasını ister (b. 2262-2280). Pazartesi günü Behram Şâh yeşil elbiselerini giyerek yeşil kümbete gider. Akşama kadar burada eğlenen padişâh, akşam olunca kızdan hikâye anlatmasını ister (b. 2523-2544). Behram Şâh, salı günü uykusundan mahmur kalkar. Mevsim kış olduğundan günler kısadır. Şâh kırmızı elbiselerini giyinerek kırmızı kümbete gider. Gece olunca Behram kızdan bir hikâye anlatmasını ister (b. 2772-2796). Behram Şâh, çarşamba günü mavi elbiseler giyerek mavi renkli kümbete gider ve gününü işret ederek geçirir (b. 3105-3130). Perşembe günü Şâh sandali renk elbise giyerek sandali kümbete eğlenmeye gider. Gece olunca Behram kızdan bir hikâye anlatmasını ister (b.3594-3610). Behram Şâh, cuma günü beyaz elbiseler giyerek beyaz kümbete gider. Gündüz burada eğlenen şâh gece olunca Çinli kızdan kendisine bir hikâye anlatmasını ister (b.4001-4025).

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisindeki bezmlerde anlatılan efsûn, efsâne ve hikâyelerde de çeşitli bezmler yer alır. Behram Şâh'ın pazar günü düzenlediği bezmde Rum kızının gece olunca anlattığı hikâyedeki hükümdar, bahar mevsiminde bağda eğlence yapmaktadır (b. 2314-2317):

2314 Nâ-gehân günlerde bir gün şehriyâr
Kılur idi bâğda 'ayş-ı bahâr

2315 Ergavânî câm ü bâng-ı erganûn
Kehrübâsın eylemişdi la'l-gûn

2316 Lâle gibi destine yâķût-câm
Alup oturmuş idi hoş şâd-kâm

2317 Geldi bir hâcib didi bugün şehir
İrdi bir h'âce Hıfâ'dan mu' teber
...

(Aşkî, HP)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh, çarşamba günü gecesinde Rum güzelinden kendisine bir efsane anlatmasını ister. Anlatılan bu hikâyede Mısır'da yaşayan Mâhân adındaki genç bir azizin işret meclislerinden tasvirler yer alır. Mâhân, dünyadan kâm almak için vaktini eğlenerek geçirmektedir. Şarabın sarhoşluğuyla mest olan gencin perilerle olan eğlenceleri de tasvir edilir (b. 3131-3152, 3202-3212, 3462-3517):

...

3132 Didi şehir-i Mısrda bir nev-cevân
Var idi nîkû-siyer şîrîn-zebân

3133 Yûsuf-ı Mısrî gibi idi 'azîz
Adı Mâhân key sehlî vü sîm-rîz

3134 Bir nice hem-serleri anuñla yâr
Olup idinmişler idi 'ayş-ı kâr

3135 Câm-ı la'lîn ile yâkûtî şarâb
Eyler idi devr söylerdi rebâb

3136 Dehrde bilürler idi yok karar
'İşret eylerler idi leyl ü nehâr

...

(Aşkî, HP)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın gamlanması sebebiyle durumunun iyi olmadığını gören babası, bezm kurarak meclise sihirbâz ve benzeri eğlendirici unsurlar getirir. Ferhâd'a Güzel vakit geçirterek onun derdini unutacağını ümit eder (b. 1528-1533):

1528 Olup miskîn ata bu hâle gam-gîn
Hıfâdan çok ğarâyib eyledi Çîn

1529 Semen-berler kamu hûb u feraḥ-nâk
Hüner-verler beğâyet cüst ü çâlâk

1530 Müşa'bidler füsûn ehli felek-veş
Odi şu gösterürler şuyı âteş

1531 Kâparlar mühreyi fâs-ı felekden
Çekerler sürmeyi çeşm-i melekden

1532 Bulardan daħı pür-mekr ü füsûnraķ
Ĥisâb u ‘add u ġâyetden füzûnraķ

1533 İdüp her gün anuñ bezminde ĥâzır
Dilerdi ki eyleye tefrîĥ-i ĥâtır (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Yukarıdaki bezmin devamında Ferhâd’ın babası, oğlunu bu dertten kurtarmak için bu sefer Hıta ve Çin’den doktorlar getirtir. Fakat bu doktorlar Ferhâd’ın rahatsızlığına çare bulamazlar. Bunun üzerine babası dört kasır inşa ettirir. Ferhâd’ın her mevsim bu kasırların birinde eğlenerek vaktini geçirmesini planlar. Bu şekilde Ferhâd’ın iyileşeceğini düşünür (b. 1540-1986):

Bahar Bezmi:

...

1867 Çü gördi şâh-i Çîn bu ‘îş ü nûşı
Dil ü cândan hemîn itdi ĥurûşı

1868 Buyurdi ‘azm-i bezm-i kâam-kâri
Bezendi kaçır-ı gül-reng-i bahârî

1869 Açıldı faşla lâyıķ bâb-ı ‘işret
Müheyyâ oldı her esbâb-ı ‘işret

...

Yaz Bezmi:

...

1903 İdüp ol kaçır-ı minâdan yaña ‘azm
Gelüp Ferhâd ü ĥâķân ķurdılar bezm

1904 Girü evvelki şöĥbet tâzelendi
Bu minâ ķubbeler âvâzelendi

1905 Yine devr eyledi ċînî ķadeĥler
Gönüldi ġuşşalar geldi feraĥlar

...

Sonbahar Bezmi:

...

1932 Bu faşl içre yine şeh-zâde vü şâh
Varup zer kaçır-ı ķıldılar ķarab-ġâh

1933 Kemer zer câme zer mey zer ķadeĥ zer
Zer-ender-zer eger taĥt u ger efser

1934 Müretteb cümle bezm âlâtı altun
Ki reşk odına yandı mihr-i gerdûn
...

Kış Bezmi:

1975 Pes ol kâfûrî kaçır içinde dil-şâd
Geyüp sincâb ü kâkum şâh ü Ferhâd

1976 İderler mankal-ı zerrini pür-nâr
Kılurlar bâdelerden çihre gülnâr

1977 Tutarlar elde fağfûrî kadehler
Niçe fağfûrî kâfûrî kadehler

... (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Sıkıntılardan sonra gelen ferahlık bezm düzenleme gerekçelerindendir. Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde deniz yolculuğu sırasında gemilerin fırtınaya yakalanması sonucu Cemşîd bir tahta parçasına tutunarak ıssız bir adaya çıkar. Cinlerden Nâzperverd'in çağırdığı atla Cemşîd Rum ülkesine gelir. Aynı şehirde adamlarına da kavuşan şehzade, çektiği bu sıkıntılardan sonra iki hafta boyunca bezmde eğlenir (b. 1995-1997):

1995 Şehenşeh didi çekdüm derd ü miñnet
Kılayın şimdi bârî 'ıyş u 'ışret

1996 İşâret kıldı sulţân geldi sâķî
Mey-i şâfî eline aldı sâķî

1997 İki hefte şeh anda 'ışret itdi
Mey-i şâf ile göñlin rāhat itdi (Cem Sultan, CH)

Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem' gam ve elemden kurtulmak için bezm kurar (b. 441-450). Dilediğince bezmde eğlenen Şem' şarap içer, musiki dinler:

441 Tünd-i bād oldı çün 'ayn ü ār
Nâz ile 'azm-ı çāder itdi nigār
...

447 Hoş ferahlr virüp sürūd-ı nağam
Ne elem kaldı cān u dīlde ne ğam

448 Şubh olunca piyāle devr itdi
Geldi şādî sürūr u ğam gitdi

449 Oķınup sūznāk maṭla‘ lar
Yine çağrıldı çār mıṣra‘ lar

450 Mey ü neyden nigār alup kāmın
Geçürürdi bu resme eyyāmın (Mu‘îdî, ŞP)

Şeh-nâme Tercümesi’nde Rüstem ile Keykubâd gam gidermek için bezm kurarlar (b. 9011-9015):

9011 Pes andan Rüstem’i tahtına aldı
Eline cām-ı mey şundı vü güldi

9012 Didi kim tut mey-i gül-reng içelüm
Zamâne guşşasından hoş geçelüm

9013 Yir öpdî aldı cāmı içdi Rüstem
Yüreginde kıomadı zerrece ğam

9014 Kadehler bir zamân devr eyledi hoş
Tolular alup ele virdiler boş

9015 Şafâ bağışladı başlarına mey
Kebâbı yidiler gūş itdiler ney (Şerîfî, ŞN)

Yine Şeh-nâme Tercümesi’nde Siyâvuş’un Keresyuz’ü yendiğı haberini alan Efrâsiyâb, üzüntüden kurtulmak için bezm düzenler (b.16030-16034):

16033 İki üç gün ulayu şöhet itdi
Yidi vü içdi ‘îş ‘işret itdi

16034 Diledi kim ide def‘ -i melâli
Gönülden gidere ol infi‘ âli (Şerîfî, ŞN)

Muhibbî’nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Nevşâd ülkesinin hükümdarı Ferruh’un oğlu Nevruz, kutlu bir gecede eğlenmek için bezm kurar (b. 670-759):

670 Bir müşerref gicede Nevruz Şâh
Menzil-i sa‘ d üzre toğmışdı çü mâh

671 Hem-çü encüm cem‘ idüp dil-berlerin
Yanına aldı güneş peykerlerin

- 672 Kıldılar bünyād ‘ayş ü ‘işrete
Taldılar deryâ-yı zevk ü şöhbete (Muhibbî, GN)

Yine Muhibbî’nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Nevruz, gamdan kurtulmak için işret meclisi düzenler (b. 2180-2183):

- 2180 İtmek-içün terk-i gam def -i melâl
Emr kıldı pes şeh-i ferhunde-fâl

- 2181 Dâr-ı ‘ayş ü nûşî âbâd etdiler
Şevk birle bezme bünyâd etdiler

- 2182 Seyr kıldı sâkiyân-ı mâh-rû
Aldılar boş câmı aldılar tolu (Muhibbî, GN)

A. Rıdvan’nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Hüsrev gamdan kurtulmak için bezm düzenler (3704-3725):

- 3704 Bu h‘âbiçün kıl imdi nûş-ı bâde
Gam-ı dünyâyı vir bâdeyle bâde

- 3705 Buyur bugün gene meclis düzülsün
Yıķılsun dâr-ı ahzânlar bozulsun

- 3706 Gene devr eylesün zerrîn kadehler
Boşalşun gamlar u tolsun ferahlar

- 3707 Muğannîler gene kılsun ser-âgâz
Yetişdürsün felek gûşına âvâz

- 3708 Gene bezmünde rakş urşun güzeller
Gene kavlıle söylensün ‘ameller

...

(A. Rıdvan, HŞ)

Kemalpaşazade’nin *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisinde Zelîhâ güzel vakit geçirmek için bezmde eğlenir (2272-2305):

- 2275 Buyurdı kim kırıla meclis-i mey
Yüriyüp sâgar-ı mey çalına ney

- 2276 Zelîhâ sözine ney-veş tutup gûş
Perîler ney gibi tîz itdiler cûş

- 2277 Mey ü ney hîdmetin görmege ta‘cîl
Tıururlar ney gibi bağlayuban bil

(Kemalpaşazade, YZ)

Kemalpaşazade'nin *Yûsuf u Zelihâ* mesnevisinde Zelihâ'nın eğlenmesi için gece düzenlenen bezmin sabahından şarabın mahmurluğunu atabilmek için yine bezm düzenlenir (b. 2306-2309):

2307 Yine bir yire cem^ç olup perîler
Tutarlar lâle gibi la^ç l sâğar

2308 Humâruñ şikletini ref^ç iderler
Giceki mey şudâ^ç ın def^ç iderler (Kemalpaşazade, YZ)

Vücûdî'nin *Hayâl u Yâr* mesnevisinde gönüldeki keder ve elem içki ile giderilir; gamın pası şarap ile yıkanır (b. 1963-2209):

1968 Gül-i ter gibi aluben ele cām
İdelüm dürd-i derdi cāna hārām

1969 Seyr idüp elde tâze ter gül mül
Reşk odıyla kebâb ola bülbul

1970 Dilden alup küdürret ü elemi
Yuyalum bâde ile jeng-i ğamı

1971 Cām-ı la^ç l-i lebin sunup sākî
Eylesün mest ^ç aşk-ı ^ç uşşākı

1972 Şavt-ı muṭrib terâne-i bülbul
Dikse diye surâhîler kulkul

1973 Başa çıksun şafâsı şahbānuñ
Alalum ayağını devrānuñ (Vücûdî, HY)

Yukarıda 12 farklı mesneviden bezm örnekleri sunuldu. Bu bezmlerin dünyanın faniliği karşısında zamanı hoşça geçirmek, gamdan kurtulmak gibi temel nedenlerle kurulduğu görülür. Yukarıda verilen örneklerle yetinilerek bu çalışma kapsamında incelenen eserlerde gamdan kurtulmak, güzel vakit geçirmek için düzenlenen bezmlerin yazar, eser ve beyit aralıkları aşağıda verildi:

Gamdan kurtulmak ve güzel vakit geçirmek için kurulan diğer bezmler: **Tutmacı**, GH, 3448-3472; **Şeyhî**, HŞ, 1197-1207, 1231-1234, 1266-1314, 1998-2018; **Hassan**, MM; 3634-3703; **Cemâlî**, HH, 1401-1435, 1667-1680, 2046-2054, 2460-2518, 4410-4431, 4446-4461;

Cem Sultan, *CH*, 1179-1326, 1614-1636, 1700-1717, 3452-3481, 3590-3648, 3704-3708; **Hamdî**, *YZ*, 2469-2472, 2514-2516, 2795-2801, 3239-3240; **Behiştî**, *HP*, 986-108, 1245-1253, 1326-1353, 1424-1435, 1499-1512, 1582-1586, 1652-1654; **Şerîfî**, *ŞN*, 2220-2231, 12034-12039, 12046-12056, 13218-13236, 13474-13477, 17010-17017, 17476-17480, 17493-17494, 20739-2071, 20888-20891, 25575-25581, 25807-25816, 26046-26052, 29248-29252, 29769-29814, 32348-32351, 32569-32585, 33888-34041, 35022-35026, 38275-38277, 44103-44106, 44861-44864, 49293-49296; **Sûzî Çelebi**, *GN*, 1748-1755; **A. Rıdvan**, *HŞ*, 364-375, 633-655, 724-732, 783-788, 1033-1037, 1353-1363, 2904-2920, 3727-3927; **Kemalpaşazade**, *YZ*, 4972-4988; **Lâmî Çelebi**, *FŞ*, 2625-2643, 3564-3566, 4392-4398, 4497-4519; **Lâmî Çelebi**, *SA*, 696-713, 917-926; **Muhibbî**, *GN*, 1275-1418, 2818-2834, 4463-4475, 4897-4972, 5570-5635; **Firâkî**, *HŞ*, 546-631, 712-737; **Bihîştî Ramazan**, *CA*, 628-664, 676-704; **Abdî**, *GN*, 741-745, 839-916, 1809-1878, 2105-2113; **Manisalı Câmîî**, *MN*, 1711-1729, 1947-1950, 3819-3823; **Y. Vâlî**, *HD*, 1300-1326, 1573-1581, 2225-2227, 2295-2297; **Vücûdî**, *HY*, 1963-2209; **Hâşimî**, *MV*, 2722-2740, 4467-4470.

2.1.2. Sevgililerin Buluşması Nedeniyle Düzenlenen Bezmeler

Bezmelerin kurulma sebeplerinden biri de sevgililerin buluşmalarıdır. Bu çalışmanın kapsamını oluşturan mesnevilerin ekseriyeti aşk türünden eserler olduğu için âşık ve maşûkun türlü vesilelerle bir araya gelerek eğlence tertip ettikleri bezmler, eğlence meclisleri arasında önemli bir yekûn oluşturmaktadır. İçerik bakımından daha zengin ve detaylı bir anlatıma sahip bu bezmler sohbet konuları ve okunan şiir bakımından dikkat çekicidir.

Bezm, bir tür sevgiliyle buluşma anlamına da geldiğinden sevgililer için bir fırsat olarak telakki edilir. Bu fırsatı ganimet sayan sevgililer, rakip ve ağıyardan çekincelerini dile getirirler. Halîlî'nin *Fürkat-nâme*'sinde bu durum şöyle anlatılır (b. 1257-1283):

1257 Bulunmaz degme gün bu resme fırsat
Bugünkü fırsatı görgil ganimet

1258 Eger olmaya-y-ıdî ta' n-ı ağıyâr
Dün ü gün eyleridük şöhet iy yâr

1259 Hele şimdi kılalum 'ıyş ü 'ışret
Ele girince bu nev' ile fırsat

...

(Halîlî, *FN*)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrav* mesnevisinde Gül ile Hürmüz'ün ilk buluşmaları bir bağda gerçekleşir. İki sevgili bağda bulunan bir kasırda baş başa eğlenerek zaman geçirirler (b. 1539-1579):

1539 Eline aluban Hürmüz elini
Revân oldu tutup oda yolını

1540 Var idi bir makâmı bâğ içinde
Nitekim kaşır olur uçmağ içinde
...

1578 Kolin birbiri boynına kılup tavk
Müheyyâ eylediler tâ şehir zevk

1579 Bular ol gice bir 'ıyş eylediler
Ki dâyim dost dostı eyle diler (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrav* mesnevisinde baharın gelmesiyle beraber iki sevgili bağda bezm tertip ederler (b.1580-1626):

1580 Turup girdiler andan bâğ içine
Ki ol bâğ içi ne uçmağ içine

1581 Bahâr idi vü andan mevsim-i gül
Figân iderdi her budahda bülbül
...

1590 Oturmuş Hürmüz-i bî-dil şahâne
Gül almış dikenî şalmış yabâne

1591 Bir elini Gül'ün boynına şalmış
Bir eline tolu bir cām almış
... (Tutmacı, GH)

Mu'îdî'nin *Şem ü Pervâne*'sinde Şem sevgilisi Pervâne'yi yanına davet eder. İki sevgilinin buluşması münasebetiyle Şem Pervâne için bezm kurulmasını emreder (b. 915-973):

...
936 Bir zamân kaldı çün bu hâlet ile
Didi hâdimlere işâret ile

937 Ne turursun bu özge mihmândur
Nice mihmân ki cismüme cândur

938 Böyle fermān idince Şem‘ -i münîr
Döşenüp yir yirin bisât-ı harîr

939 Yine tertîb-i şoḥbet eylediler
Ayağ üstinde ḥidmet eylediler

940 Şıḡayup sîm-i sâ‘ idin sâḳî
İtdi rāḥat şikeste-‘ uşşâḳı

941 Bezm-i ‘ âli ḳurıldı çün ol şeb
Meh gümüş tebsi nuḳl idi kevkeb

942 Dökilüp orta yire ḥırman-i gül
Āfitāb olmuş idi sâḡar-ı mül

943 Şoḥbet esbâbı cümle ḥâzır idi
Şeker[ü] nuḳl ü piste vâfir idi

944 Çalınup nây u çeng ü rûḥ-efzâ
Ḳopdı meclisde fitne vü ḡavḡâ

945 Geldi bezme kemānce itdi enîn
Ne enîn cân-fezâ şadâ-yı ḥazîn

...

973 Şubḡa dek ‘ ıyş ü ‘ işret eylediler
Āşık ü yâr vahdet eylediler (Mu‘ îdî, ŞP)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘ ile Pervâne’nin ilk buluşmaları bir sarayda gerçekleşir. Sarayda kurulan bezmde sakinin elinden şarap içen iki sevgili karşılıklı duygularını, naz ve sitemlerini musiki eşliğinde okunan gazellerle dile getirirler (b. 1582-1678):

1583 Getürdiler şarâb-ı erguvânî
Eṭibbâ ḳavli üzre rûḥ-ı şânî

1584 Nice mey cânâ ol cânlar baḡışlar
Dil-i pür-derde dermânlar baḡışlar

...

1677 Şu deñlü itdiler kim ‘ ıyş u ‘ işret
Göreydi reşk iderdi ḥalk-ı Cennet

1678 İki ay ile gün bigi pür-şevk
Bu resme gice gündüz sürdiler zevk (Zâtî, ŞP)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde iki sevgili, kış mevsiminin gelmesiyle beraber kapalı alanda bezm kurarlar. Zâtî, bu işret meclisinden önce ihtiyar bir misafire benzettiği kışı uzunca tasvir eder. Ateşe karşı oturan iki sevgili, ateşte pişen yemekleri yer, şarap ve musiki eşliğinde üç ay boyunca eğlenerek vakit geçirirler (b. 1679-1735):

1680 İrişdi nâ-gehân faşlı zemistân
Cihâna geldi bir pîr oldu mihmân
...

1709 Ol ehl-i meclise faşl-ı zemistân
Odi itdi Halîl-âsâ gülistân

1710 Sürerlerdi aña karşı şafâlar
İderdi şan yalûñ yüzlü vefâlar
....

1734 Olinca tâ ki üç ay ol iki mâh
Tutup hürşîd câmı elde her gâh

1735 Mey-i telh ile 'âlemden alup dâd
Gam-ı devr acısından oldu âzâd (Zâtî, ŞP)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzâde Selim ile Mâh'ın buluşmaları sebebiyle bezm-i şâhî kurulur (b. 1179-1229):

1183 İrişdi nâ-gehân eyyâm-ı 'ideyn
Bezendi bezm-i şâhî oldu pür-zeyn

1184 Qurıldı âlet-i bezm-i şehen-şâh
Ki ya' nî 'îş ideler mihr ile mâh
...

1223 Bu şevk ü şevket ile bezm-i şâhî
Felekde mât iderdi mihr ü mâhı

1224 Bu bezmüñ sâgarı olmağ içün mâh
Dem-â-dem eyler idi reşk ilen âh
... (Ûdî, MM)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Nahid ile evlenen Mihr, sevgilisiyle beraber bezm tertip edip eğlenir (b. 4230-4269):

...

4245 Çıkup tahta yine dilşād u ḥandān
Oturdı yanına ol māh-ı tābān

4246 Nigāruñ kaldurup yüzden niķābın
Giderdi mihr-i Mihrinden seḥābın

4247 Düzinüp kuşanup ol serv-i āzād
‘Arūsāne oturdı yār ile şād

4248 Mükellef zīver ü kālā-yı şāhī
‘Aceb zeyn eylemiş necm ile māh

4249 El urdı Mihr-i meh-peyker şarāba
Yine meyl eyledi çeng ü rebāba (Behiştî, MM)

Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde iki sevgilinin kurduğu bezmler tasvir edilir. Bunların birinde iki sevgili şarap eşliğinde gönülden melaleti giderirler (b. 2715-2725):

2715 Kılurlar yine bir hoş ‘ıyş ü ‘işret
Gönülde komadı endūh-ı melālet

2716 Yine bir hūb ‘işret kıldı anlar
Mey ile cānı rāḥat kıldı anlar

2717 Kılurlar yine bir hoş meclis-i ḥāş
Gelüp bir yire iki mūnis-i ḥāş

2718 Girü devr eyledi zerrin ḳadeḥler
Cefālar gitdi vü geldi feraḥlar (Cem Sultan, CH)

Sevgililerin buluşma yerleri bezmlerdir. Özellikle aşk konulu mesnevilerde sevgililerin her mutlu anlarında bezm düzenledikleri görülür. Bu bölümde, yukarıda farklı eserlerden verilen örneklerle yetinilerek sevgililerin buluşması sebebiyle düzenlenen diğer bezmler aşağıda verildi.

Sevgililerin buluşması sebebiyle düzenlenen diğer bezmler: **Tutmacı, GH**, 1636-1643; **Şeyhî, HŞ**, 3092-3097, 3103-3141, 3175-3282, 3288-3310, 3318-3332, 5316-5339, 6104-6375; **Cemâlî, HH**, 2700-2780; ; **Cem Sultan, CH**, 2263-2320, 2512-2690, 2726-2754, 3296-3318, 4174-4278, 4883-4937, 4938-5061; **Behiştî, HP**, 242-307; **Şerîfî, ŞN**, 26152-26175; **Kemalpaşazade, YZ**, 4839-4845; **Lâmîû Çelebi, VR**, 2853-2863, 3172-3862; **Lâmîû Çelebi,**

SA, 1222-1285; **Muhibbî**, GN, 2963-3062, 3335-3340, 4072-4091, 5567-5569; **Firâkî**, HŞ, 2151-2222; **Manisalı Câmîî**, MN, 3374-3535; **Hâşimî**, MV, 2339-2516.

2.1.3. Musiki Dinlemek İçin Düzenlenen Bezmler

Gamdan kurtulmaya çare aramanın neticesi olarak musiki dinlemek, bezm kurma sebeplerinden biri sayılmıştır. Aslında bütün bezmlerde eğlencenin temel unsurlarından biri, çoğu zaman olmazsa olmazı musikidir.

Muhibbî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Nevruz'dan ayrı düşen Gül, ayrılık acısına şarap ve neyi ortak eder. Bunun için bezm kurup şarap gibi coşar, ney gibi feryat eder. Gül ney gibi Susen'e derdini anlatır, mey gibi gözlerinden yaş akıtır (b. 3559-3691):

3559 Turdı bir gün Gül ederek ney-veş âh
Derd ü gamdan mey gibi hâli tebâh

3560 Emr kıldı ney gibi efgân ede
Mey gibi çeşmini hûn-efşân ede

3561 Meclis etdi bezm içine geldi ney
Câm-ı la'linler ayaklar oldu mey
...

(Muhibbî, GN)

Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem', ney dinlemek için gülistanda bezm kurar (b. 315-403):

329 Bir gice tahtı üzre yatmış iken
Baş şalup dürlü fikre batmış iken

330 Diledi kim ideydi meclis-i mey
Aña hâlet vireydi nağme-i ney

331 Karşusunda tururdu hâdemeler
Dün ü gün hizmete mülâzımler

332 Didi Kâfûr 'Anbere fi'l-hâl
Demidür devr ide piyâle-i âl

333 Gönlüm anlamaz oldu bâde gerek
Kişi geh zevk ü geh şafâda gerek

...

(Mu‘îdî, ŞP)

2.1.4. Bir Plan Dâhilinde Yapılan Bezmeler

Bir plan dâhilinde yapılan bezmeler genel anlamıyla içkinin sarhoşluk etkisinden faydalanarak hedeflenen neticeye varmak için kurulur. Tarihte de örnekleri bilinen bu olgu, mesnevilerde de kimi zorlukları aşmak veya amaçlara ulaşmak için başvurulmuş bir yöntem olarak karşımıza çıkar. Armutlu, bu tür bezmeleri ‘aldatmaya dayalı göstermelik bezmeler’ diye adlandırır (Armutlu, 2015: 78).

Ümmî İsâ’nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Mihr, esir düştüğü her durumda, içinde bulunduğu zorluklarla başa çıkmak için şarabın sarhoşluk etkisinden faydalanır. Bunlardan birinde Mihr, Vefa ile kaçabilmek için kendisiyle beraber bulunan Dâye’den bezm kurmasını ister. Bu eğlence esnasında şarabın etkisiyle etraftakiler sarhoş olup kendilerinden geçerken, Mihr de Vefâ ile ata binerek kaçmayı başarır (b. 441-462):

457 Aldı Mihr eline bir ulu ayak
Toptolu kıldı anı mey-i revâk

458 Her kişiye bir ayağı bitürür
İçdüğü sâ‘at şol kadem yaturur

459 Geceye dek anda ‘işret itdiler
Her biri esiriyüben yitdiler

460 Bir ata bindi Vefâ birin hâtun
Her birisi bağladı bir boğça ton

461 Bâğbân uyur kapuyu açdılar
Birer ata binüben[in] kaçdılar (Ümmî İsâ, MV)

Bazı meclislerin birden fazla amaçla tertip edildiği görülmektedir. Bunlardan biri Ümmî İsâ’nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Mihr, Zengi Bey’in elinden kurtulmak için eğlenirken Zengi Bey’i ise Mihr’e âşık olduğu için onunla eğlenmek istemektedir. Eğlencenin sonunda herkes dağılır ve Mihr, beyin içkisine “dâr-ı hûş-ber” katar. Mihr, bu şekilde uyutulan Zengi Beyden kurtulur (b. 515-557):

517 Buyurur bezm iletin getürdiler
‘İşrete meşgûl olup oturdılar

...

552 Geldük ol al'e begi 'iş eyledi
Esridüp bunları Mihr'i n'eyledi

553 Ol beg eydür sarāyı alvet ıluñ
Ben alayım Mihr ile cümle gidüñ

554 Gitdi zengīler [vü] Mihr durdı örü
Aldı ayak eline geldi girü

555 Dār-ı huş-ber atdı sundı Mihr aña
Didi iç kim iresin masūduña

556 Bir adeh benüm elümden iç i yār
Kim bizüm derdümüze ola tīmār

557 Aldı zengī adehi nūř eyledi
řol sā' at ' alı ferāmūř eyledi (Ümmî İsâ, MV)

Mu'îdî'nin *şem' ü Pervâne* mesnevisinde şem', Pervâne ile gizlice buluşmaktadır. şem, bu buluşmalardan başkalarının haberdar olmasını istemediğinden dedikodulardan sakınmak için başka meclislere iştirak eder; rakiplerle gönülsüz bir şekilde eğlenir (b.1023-1035):

1023 Vehm idüp līk ta' n u ıybetden
ālī olmaz idi ' ıyş ü ' işretten

1024 açan āgyāruñ adın eylese yād
Ağlar iken olurdı urrem ü řād

1025 Būlbūl-i dil-figār olup gülsüz
' ıyş iderdi gönüllü gönülsüz
... (Mu'îdî, şP)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Isfahan řāhı güzelliğinin şöhretini duyduğı Gül'ü babasından ister. Gül'ün bu evlilik teklifini kabul etmemesi üzerine Huzistan, Isfahan řāhı tarafından virana çevrilip Gül açırılır. Isfahan řāhının elinde tutsak olan Gül, esaretten kurtulmak için bir gece bağıda işret edeceğini söyleyerek buradan açma planı yapar (b. 3104-3119):

3104 İrişdi bāga ün ol serv-i āzād
Gül ü řimřād ıldı dād u feryād

3105 Çemen beñzer idi ħuld-ı berīne
Gül-i ra‘nā içinde ħūr-ı ‘īne
...

3118 Şehāne oturup ol māh-pāre
Bulara karşı iderdi nezāre

3119 Bular bunda kılurken ‘ıyş u ‘ışret
Nigārīn ider iken ħāş şöħbet (Tutmacı, GH)

Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Çin hakanı Fağfur, Cemşîd’in aşk derdine düştüğünü görünce onu bu dertten kurtarmak için ülkesindeki bütün güzelleri bezme davet eder. Böylece Fağfur, şehzadenin gönül verdiği kızı bulacak ve onu bu dertten kurtaracaktır. Bezmede hükümdar, oğluna hangi kıza gönül verdiğini sorar. Şehzade ise sevdiği kızın bu mecliste olmadığını belirtir (b. 1378-1400):

1378 Çü şeb gīsūsını şāne urdı şādan
Cemāl-i rüz arada oldu pinhān

1379 Güzeller perdeden bīrūn olurlar
Hümāyūn’uñ serāyına gelürler
...

1381 Semen-rūlar oturdı bir araya
Şeker-gūlar ellerinde cām-ı billūr

1382 O meh-rūlar kamu olmışdı pür-nūr
Tutarlardı ellerinde cām-ı billūr
...

1388 Didi Fağfūr Cemşîd’e açup dil
Ki kangısına virdüñ bunlaruñ dil

1389 Bu meclis içre yāruñ kim durur idi
Enīs ü ğam-güsāruñ kim durur idi
...

1395 Benüm yārum bu arada degüldür
Vefā-dārum bu arada degüldür (Cem Sultan, CH)

Lâmiî Çelebi’nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Firûz Şâh kendisine sığınan Mûbed Şâh, Şehrû, Veyrû ve Veyse’yi bezmede ağırlar. Firuz Şâh Veyse’nin güzelliğinden etkilenip

âşık olur. Veyrû ile evli olan Veyse'nin kendisine kalması için bezmde Veyrû'nun içkisine zehir katıp öldürür (b. 1800-1864):

- ...
- 1853 Bu dem idüp şafâdan baħrler nûş
Olalum Veyse'nün şevķiyle pür-cûş
...
- 1855 Bunı didi vü kıldı yaķâsın çāk
Dizi üstine geldi cüst u çālāk
- 1856 Elinden yire şaldı zer ayağı
Hemân mestâne kıldırdı çanağı
...
- 1858 Urup her birisi ser pây-i şāha
Muṭī'üz didi emr-i pâdişāha
- 1859 Birünidi çü ĥadden ol tekellûf
İçen yüz yire urdı bî-tevaķķuf
- 1860 Bilür dā'im sürenler rûzigārı
Ṭolu şimdi mi urdı mîvezārı
- 1861 ' Aceb niş-i ġam u derd idi ol nûş
Yıķıldı oturanlar deng ü medhûş
- 1862 Hem evvelden dimişdi şāh-ı pür-ĥāl
Ki sākī şaklaya dārū-yı kıtāl
- 1863 Kimün olunsa sırren kaçd-ı cānı
' İşāret demlerinden şuna anı
- 1864 Çü ĥüsn-i Veyse kıldı şāhı meftün
Naşibi oldu Veyrû'nuñ ol afyon

(Lâmiî Çelebi, VR)

Hamdullah Hamdî'nin *Tuhfetü'l-uşşâk* mesnevisinde Hristiyan İstanbul'da İmparatorun veziri, çok güzel olan kızı için en az onun kadar güzel bir eş bulma arayışındadır. Ülkesine tüccar olarak gelen Hocaşade'yi kızı için uygun görür. Vezir, Hocaşade'yi tanımak, kızıyla tanıştırmak ve kızına âşık etmek için farklı zamanlarda çeşitli bezmler düzenler (b. 431-442, 463-559, 579-615, 714-754).

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Mihr ü Mâh* mesnevisinde Mâh, Zerre'nin iftirasına uğrayarak Mihr'den uzaklaşmıştır. Mâh, Mihr'den ayrı kaldığı için dertlidir. Bu derdine çare bulmak amacıyla bezm düzenler. Bezme Müşteri, Utarid, Behram, Keyvan ve Nahid'i davet eder ve sıkıntısını gidermeleri için bunlardan yardım ister (b. 927-1010):

938 Bulmadı Meh çü derdine çäre
Bunı fikr eyledi ol âväre

939 Meclis esbâbın eyleyüp ihzâr
Aldı yanına bir iki ğam-h'âr

940 Ola kim bula derdine dermân
Şabr ide olmaya biraz nālân (Gelibolulu M. Âlî, MM)

Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisinde Zelîhâ, Yusuf'a olan aşkından dolayı onu kınayan Mısırlı kadınları bezme davet ederek onların Yusuf'un güzelliğini görüp mahcup olmalarını ister (b. 4704-4782):

4704 Çün Zeliḥâya vâşıl oldı haber
Ḥâtrın ğayret itdi zîr ü zeber

4705 'İşret esbâbı düzdi ol hoş-rây
K'ide ol bî-ḥaberleri rüsvây

4706 Ta' n iden zenleri ziyâfet ide
Ne ziyâfet kamu fezâḥat ide (Hamdî, YZ)

Bezm tasvirlerinde bir plan dâhilinde yapılan diğer bezimler şöyledir: **Şerîfî**, *ŞH*, 11236-11255, 43539-43544, 49867-49869, 52694-52698, 54871-54880; **Kemalpaşazade**, *YZ*, 5858-5940; **Taşlıcalı Yahya**, *YZ*, 2760-2811, 3917-3924; **Y. Vâlî**, *HD*, 962-974, 1890-1904; **Hâşimî**, *MV*, 4117-4208, 5479-5492.

2.1.5. Savaş ve Av Zamanında Yapılan Bezmler

Mesnevilerde savaşlardan önce, savaş günlerinde günün yorgunluğunu atmak için, kuşatma sürerken veya zafer kazanılması neticesinde bezm kurulduğu görülür. Diğer taraftan ava çıkıldıktan sonra kahramanlar, gönüllerince avlandıktan sonra av alanında bezm tertip ederler. Savaş ve av sebebiyle kurulan bezmler bu başlık altında verildi.

Lâmîî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın âyine-i İskender'in sırrını çözmek için Hızır'ın tavsiyeleriyle kaleyi fethedip câm-ı Cemşîd'i ele geçirmesinden sonra bezm kurulur, câm-ı Cemşîd'den içki içilir (b. 2890-2891):

2890 Yine hākān düzüp ‘îş için esbāb
İçerler cām-ı Cemden bâde-i nāb

2891 Sikenderden idüp gāhî terāne
Gehî Cimşiddeden dirler fesāne (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde İskender, Hindistan seferi öncesi beyleri toplayarak savaş kararını bildirmek için bezm kurar. Yemek ziyafeti ve içki ikRâmından sonra İskender beylere çeşitli hediyeler takdim eder. Daha sonra beylere Hindistan’a sefer düzenlemek istediğini belirterek onların görüşlerini sorar. Beyler de şahın emrinde olduklarını bildirirler. Bu bezmin sebebi beylerin gönüllerini hoşnut kılıp onları savaşa razı etmektir (b. 1934-2026):

...
1934 Çü dergāhına geldi begler tamām
İder bezm-i sultān-ı zu’l-ihtirām

1935 İder bezmi dilberler ārāste
Füzūn oldu şādi vü ğam kāste
...

2011 Didiler kamu iy cihān-pehlevān
Fidā yoluna baş u cān u cihān

2012 Komışuz yoluñda kamu cān u baş
Sa‘ ādetdür itmek öñünde savaş
... (Behiştî, İN)

Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde doğu seferini tamamlayan İskender’in Rum’a döneceğinden haberdar olan Rus, Eflak ve Leh hükümdarları Rusların öncülüğünde İskender’e savaş açarlar. İskender, bu ittifakı yendikten sonra seçkin adamlarıyla bezm kurar (b. 4033-4044):

4033 Olur çünki düşmen işinden hālāş
İder bezm-i hālî gelürler havāş

4034 Yiyüp içdiler itdiler ‘îş ü nūş
Kimi cūş idüp oldu kimi hamūş (Behiştî, İN)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevîsinde Lâlâ Nasır, Pervâne’yi ava götürür. Pervâne ve beraberindekiler gönüllerince avlandıktan sonra bir yeri mekân edinip çadır kurarlar. Akabinde gece olunca da bezmde eğlenirler (b. 1012-1090):

1012 Toyınca itdiler av u şikârı
Gelüp bir yirde kıldılar qarârı

1013 Qurılmışdı otağı ğirdi ol şâh
Felekden yire irdi gūyiyâ mâh
...

1024 Yenildi h^vân olındı şükr-i Yezdân
Qurıldı meclis-i mey oldu fermân
...

(Zâtî, ŞP)

Şeh-nâme Tecümesi’nde Rüstem ve Keyhüsrev bir zafer sonrası bezm kurarlar (b.

25539-25556):

25539 Serîr üzre oturdı şâh-ı ‘âlem
Geçer bir kürsi-yi zer üzre Rüstem

25540 Urup arslan gibi pençe zemîne
Oturur şâh-ı İrân qarşusına

25541 Döşediler pes andan nüzl ü ni‘met
Ki her birinde var bir dürlü lezzet

25542 Pes andan düşdiler nuql ü şarâba
Vururlar dişleri tâze kebâba

25543 Söze iderler andan fetḥ-i bâbı
Ki nice itdiler Efrâsiyâb’ı

25544 Ne oldı ceng içinde mâcerâdan
Ne işler geçdi-y-ise ol yañadan
...

25555 Çalınur şevk-ile çeng ü çeğâne
Fiğânı çengün irdi âsumâna

(Şerîfi, ŞN)

Savaş ve av münasebetiyle kurulan bezmler için bu kadar örnekle yetinildi. Aynı sebeplerle kurulan diğer bezmlerin beyit aralıkları şöyledir:

Savaş sebebiyle düzenlenen bezmler: Şerîfi, ŞN, 3832-3834, 10869-10871, 24475-24486, 4796-4799.

Av münasebetiyle düzenlenen bezmler: Seyhî, HŞ, 877-885; Şerîfi, ŞN, 10985-10990, 51776-51780; A. Rıdvan, HŞ, 413-421, 1050-1062, 3150-3155, 3162-3165; Rahmî, ŞG, 1196-

1301, **Mustafa Çelebi**, VG, 4355-4371; **Sinoplu Beyânî**, ŞG, 751-783; **Manisalı Câmîî**, MN, 1504-1519.

2.1.6. Kına Gecesi ve Düğün Sebebiyle Düzenlenen Bezmeler

Mesnevilerde düğün de bezm olarak tanımlanmakla birlikte düğün merasimleri başlı başına bir eğlence türü olduğu için incelenen mesnevilerdeki düğün tasvirleri bu çalışmaya dâhil edilmedi. Bununla beraber mesnevilerde görülen önemli bir husus ise düğün eğlencelerinde bezm diye tarif edilen ayrıca bir eğlencenin varlığıdır. Düğünlerde genellikle yemek ziyafetinden sonra seçkin kimselerin iştirak ettiği ve bezm olarak tanımlanan bu bölümde içki ve müzik eşliğinde eğlenilir. Düğün merasimlerinin bir başka yerinde, evlenen iki sevgilinin buluşmaları da bezm olarak tanımlanır.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüsrev'in düğünlerinde davetliler için verilen ziyafetten sonra bezm kurulur (b. 5175-5202):

- 5175 Ta'âm çün yindi sofra götürüldi
Şîre âlâtı geldi bezm uruldu
- 5176 Şunardı sâkıyân-ı mâh-peyker
Eliyle bâde vü ağzıyla şeker
...
- 5178 Kadeh çün devre başladı pey-â-pey
Hired mest oldu ol resme ki hey hey
- 5179 Yürekler kızdı vü yüzler kızardı
Şular kim katı mest idi kızardı
...
- 5182 Kılurdu râst muṭrıblar ser-âğâz
Nevâ vü İşfahân nev-rûz u şehnâz
- 5183 Fiğânlar kıparurdu nâle-i ney
Ki gâyet hûb olur sâz-ı ney ü mey
- 5184 Gehî zâr ile kılur erğânûn sâz
Gehî çeng ile zîr olur ser-âğâz
...
- 5193 Pey-â-pey muṭrıbân-ı bûlbûl-âheng
Kamu Gül medhîn oḡurdı urup çeng

(Tutmacı, GH)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Nahid'in kına gecesi münasebetiyle bezm tertip edilerek sabaha kadar eğlenilir (b. 3955-3958):

3955 Oturdu her yaña bir bülbül-âvâz
Pür oldı câme-kâne nağme-i sâz

3956 Yenildi yine anda ni‘ met-i hâş
Çeküp muṭrib yine rakş urdı rakḳâş

3957 Alup dil-dârı geldiler serāya
Yine geldi perîler bir araya

3958 İdüp ol gice çok tertîb ü şöhret
İderler şubḥ olunca ‘îş ü ‘işret (Behiştî, MM)

İncelenen mesnevilerde kına gecesi ve düğün sebebiyle düzenlenen diğer bezmler şöyledir: **Şeyhî**, *HŞ*, 6513-6518; **Cem Sultan**, *CH*, 4601-4626; **Behiştî**, *İN*, 1801-1867; **Behiştî**, *HP*, 633-645; **A. Rıdvan**, *HŞ*, 4138-4152; **Lâmiû Çelebi**, *VR*, 2271-2283; **Muhibbî**, *GN*, 6631-6664; **Zâtî**, *ŞP*, 3380-3390; **Firâkî**, *HŞ*, 2419-2425; **Mustafa Çelebi**, *VG*, 1188-1234; **Hâşimî**, *MV*, 6081-6130, 6138-6169.

2.1.7. Baharın Gelişi / Nevruz Sebebiyle Düzenlenen Bezmler

Mesnevilerde bahar mevsimi işret zamanı olarak telakki edilir. Kış mevsiminde insanlar kapalı alanlara hapsolür, doğada yaşam için çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalır. Bu yönüyle kış insanlar üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bahar mevsimiyle birlikte havaların ısınması, bitki ve ağaçların yeşillenip çiçek açmaları, kuşların coşkun ötüşleri insanlar tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. Böylece insanlar doğaya yönelir, medeniyetin başlangıcı olan tarım toplumlarında yeniden üretim faaliyeti başlar.

İlk bahar mevsiminde insanlar bağ, bahçe, çimen, nehir kenarları vb. yerlere giderek bir yandan doğadaki bu değişimi temaşa ederlerken diğer yandan eğlenerek güzel vakit geçirirler.

Şeh-nâme Tercümesi'ne göre bahar/nevruz Cemşîd'in tahta çıkış zamanıdır. Mutluluğa vesile olan bu olay çeşitli kutlamalarla anılan yüzlerce yıllık bir geleneğe dönüşür:

1025 Oturdu devlet-ile çünki tahta
İrişdi ‘izz-ile iḳbâle bahta

1026 ‘ Aceblediler ol tahtı halāyık
Gören didi ki bu Cemşīd’e lāyık

...

1034 ‘ Acem’de kaldı andan bu deme dek
Bu resm ü kâ’ide tütme aña şek

1035 Ki nev-rûz olsa şöhet eyleyeler
Ulular biribirin toylayalar

1036 Yiyüp içüp geçerler şād u handān
Tutup meydān çalarlar top u çevgān (Şerîfî, ŞN)

Şeh-nâme Tercümesi’inde İskender’in doğu seferiyle İran topraklarını ele geçirmesinden sonra dini kaygılarla bu geleneği yasakladığı belirtilir. Yazar ilkinde olumlu bir yaklaşımla ele aldığı bu hadisenin yasaklama gerekçelerini sıralarken nevruzu ‘âfet’ yani belâ, sakınılması gereken bir davranış olarak sunar. Bu günlerde bütün halk bir araya gelir, kızlar ve gelinler süslenir, şarkılar söylenir, şarap içilir. Bu şekildeki eğlenceler üç gün üç gece sürer:

36894 Dağı ol ilde var-ıdı bir âfet
Ki itmiş ol vilāyet anı ‘ âdet

36895 Hāmel burcına vaktın k’irişe gün
Gelürdi bir araya il-ile gün

36896 Ki ya‘nî rûz-ı nevrûz oldu rûşen
Cihān yüzi olurdu bāğ u gülşen

36897 Dirilür anda kızlar sîm-tenler
Gelinlerden gözin ırmaz gelenler

36898 Boyun kulağ açuk yüzler küşāde
Nazardan men‘ yok bilişe yada

36899 Elin nakş eylemiş her bir nigārin
Ki gören kişinüñ alur qarārın

36900 Şalınur seyr ider her serv-kāmet
Koparur ‘ işve-y-ile yüz kıymet

36901 Semen sîmâlu her bir sîm-ğabğab
Perî-peyker gül-endâm u şeker-leb

36902 Şanasın her biri cennetde hûrî
Yüzi bağışlaraya güne nûrî

36903 Bilemez kimse bilinüñ nişânın
Ki vaşf eyleye bir kılca beyânın

36904 Bular bu vaşf u bu ârâyiş-ile
Girürler söze yad u biliş-ile

36905 Muğân-ıla oturuban mağânî
Çekerler hoş şarâb-ı ergavânî

36906 Şarâb-ıla kaçan kim olalar mest
Olur her biri yâr-ıla hem-dest

36907 Çekerler üç gün üç gice piyâle
Düşerler anca fitneyle vebâle

...

(Şerîfî, ŞN)

Mesnevilerde bahar mevsimi gül, eğlence ve şarap vaktidir. Bu mevsimde gül sohbeti yapılır, sunulan kadehlerden şarap içilir. Baharda bağrını yırtmayanın başına göğün yıkılması yeridir. Bu mevsimde şarap içmeyen zevksizi öldürmek gerekir:

1934 Bahâr eyyâmı gül devrânıydı
Şafâ evânı mül devrânıydı

1935 Kuruñ bezmi kılalum şöhet-i gül
Şunuñ câmı idelüm ‘işreti mül

(Manisalı Câmiî, MN)

1064 Bu faşl içre yaqasın itmeyen çāk
Yiridür başına yıkılsa eflāk

1065 Bu devr içinde câmı kılmayan pür
Mezâkı yokdur anuñ urup öldür

(Mustafa Çelebi, VG)

Üdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim (II. Selim), Bayezid’i yendikten sonra çadır kurar, bütün mir ve askerleri davet edip bunlara çeşitli hediyeler verir. Eserde bu bölümden sonra bir bahar tasviri ve bezm yer alır. Aslında bu bahar faslı düşmanın yenilmesinden sonra gelen rahatlığı temsil ettiği yorumu yapılabilir. Bu nedenle buradaki

bezmin hem zafer kutlamak için hem de baharın gelişi münasebetiyle kurulduğu söylenebilir (b. 1017-1057):

1017 Çün aķın şaldı dehre ceyş-i ezhār
Çetirler ķurdı bāġa ġayl-i eşcār

1018 Bezendi cennetāsā oldı ġülşen
Dil-i ġamġın olurdı anda rūşen

1019 Buyurdı şāh-ı ġül ol dem hezāra
Ki tenbīh eyleye cümle bahara
...

1034 Revān oldı kaçan kim ġülşene şāh
Şanasın rūġ buldı anda her kāh

1035 Bisāt-ı meclis-i şāhī ķurıldı
Ķulaġı çeng ile ‘ ūduñ burıldı
...

1057 Bezimde şem‘ lerle ķaldı ol şāh
Felekde encüm ile nitekim māh (Ūdī, MM)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde bahar/nevruzun gelmesiyle Şem‘ ve Pervâne eğlencelerini ġülistana taşırlar. Zâtî, bu bezm anlatımında önce uzunca bir bahar/nevruz tasviri yapar. Baharla beraber açılan çiçekler, rüzġârın yumuşak esintisi, kuşların ötüşü vb. halleri tasvir ettikten sonra bülbülün aġzından ġülistanın durumu, gonca ve ġülistanın bülbül üzerinde yaptığı etkiyi bir murabbayla dile getirir (b. 1736-1876):

1736 Şıfāt-ı şubġ-ı nev-rüz-ı muţarrā
İdüpdür ġāme bu arada inşā

1737 Meger nīlüfer-i cūy seherġāh
Ķörindi ġavż-ı nīli içre nā-ġāh
...

1769 Ķomaz şabr u ķarārı ġül bir āfet
Nice olmaz ķişi mest-i melāmet

1770 Ķülistān mihr ü verde oldı maţla‘
Dilinde ‘ andelībūñ bu murabba‘
...

1787 Ķöriceķ Şem‘ ü Pervâne bu faşlı
Eyitdiler ki bunun budur aşlı

1787 Gülistānda uravuz ‘ıyş otağın
Yaavuz zevk ü şādānuñ erāğın
...

1789 Görürler gülsitānuñ nīk-bahtı
Çekildi ol yaaya ‘ıyş-ı rahtı

1790 Gülistān içre var idi güzel köşk
Anuñ şuyı gül-āb u toprağı müşk
...

1815 Seherden gün kıızınca itdiler nūş
Ziyāde oldu mihr u am ferāmūş

1816 Şu deñlü çekdiler nār-ı şarābı
Aıtdı ruqları gülden gül-ābı
...

(Zâtî, ŞP)

Aşķî’nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şāh bahar mevsimi dolayısıyla bağıda bezm
tertiple eder (4356-4390):

4360 İ’tidālî ile nev-rūzî hevā
Virür idi ‘āleme zīb ü baha

4361 Bād-ı nev-rūzî idüp ‘ahdin[i] nev
Cāyını reyhāna eyledi girev

4362 Oldı serbend āsumānveş tīre hāk
Jengden āyīnesin eyledi pāk

4363 Germligi ‘arz eyledi eşir
Serdligin terk kıldı zemherir

4364 Mesken iken berf-i kāfūriye kūh
Virdi cūya dīde ābından şūkūh
...

4387 Rūz-ı sa‘d u hūrrem idi pādīşāh
Bezm içün şahrāda kırdı bargāh

4388 Düzdi bir şāhāne meclis kim cihān
Görmemişdi virmemiş idi nişān

4389 Meclisinüñ luṭf u zīb ü zīneti
Şermsār iderdi bāġ-ı cenneti

4390 Otururken kāmṛān [u] şādmān
Gördiler bir peyk irişdi devān (Aşkî, HP)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde baharın gelişiyle beraber Şâh Keyvân'a ait cennet misali bahçeye gidilir. Bir gün burada Şâh Keyvân, Mihr'le beraber bezm tertip eder (b. 3327-3457):

3328 Şehün bir bāġ[ı] var idi nice bāġ
Dil-i mīnūya urmış lāle-veş dāġ
...

3406 Çıkup oturdı Keyvân şâh tahta
Çodılar kürsî-i zer nîk-bahta

3407 Oturdı kürsîde serv-i gül-endām
İdüp dil mürġine sünbül saçın dām

3409 Ayıtdı Mihr'e şeh ey serv-i gül-bār
Demidür eyleyelüm bezm-i gül-zār

3410 Olup mesned-nişin bāġ içre çün gül
Olalum mest gülşende çü bülbül

3411 İçelüm bâde vü gūş idelüm sâz
Ne resme göstere kim bile dem rāz
...

3414 Bu mevsimde kişi içmese bâde
Virür lāle gibi 'ömrini bâda

... (Behiştî, MM)

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde baharın gelişiyle Şâh ve arkadaşları güzel vakit geçirmek için baġa giderler. Bahar vesilesiyle sıkıntılarından kurtulmak isteyen bu yârenler, gam askerleriyle savaşmak için şarap içip eğlenirler (b. 1316-1584):

1316 Bir dem irdi ki güldi rūy-ı cihān
Vaşl ile şanki 'aşık-ı giryān

1517 Gülşene Hızır irüp yitişti bahār
Olmış iken zebūn-ı zahme-i hār

...

1409 Virdiler girü şöhbete zîver
Oldı bezmün görir gözi şâgar

1410 Şımağa ya‘ni cünd-i gamla savaş
Kadeh oldı orada hazır baş

1411 Leşker-i guşşa ile kılmağa ceng
Neyi tir itdi kurdı yayını çeng

...

1414 Bu sürür ile ol perî-rûlar
Biri birine içdi tolular (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Tacizâde Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sinde bir bahar mevsiminde Kâğıthâne'de, ırmak kenarındaki bağda şair ve arkadaşları ile sevgili ve beraberindeki kızların meclisleri tasvir edilir. Bu eserde tasvir edilen bezmlerin tümü baharın gelişi sebebiyle düzenlendiği için burada beyit aralıkları verilmekle yetinildi: 720-782, (792-804, 888-892, 1019-1023), 970-1011, 1077-1103, 1400-1407, 1410-1490, 1491-1957, 2028-2032, 2036-1046, 2060-2490, 2360-2371, 2518-3022, 3244-3262.

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde Edirne güzellerinin bir bahar mevsiminde kurdukları bezm tasvir edilir (b. 256-284):

...

265 Oldı nîlûfer ile şafha-i mâ
Encüm ü çerh-i âbgîne-nümâ

266 Naḥl-i bādāmı zeyn itdi çiçek
Bir gül-endām oldı gönlekçek

...

273 Lâleveş tutdu her büt-i mehzûn
Câm-ı la‘lîn ile mey-i gül-gûn

...

(Fikrî Çelebi, EE)

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde bir sevgili arayışında olan şair bir bahar mevsiminde Edirne'ye gider. Şair, bu mevsimde toplumun farklı kesimlerinden kişilerin kurmuş oldukları bezmleri tasvir eder. Baharın gelişiyle Tunca ırmağının kenarında doğayla bütünleşen bu insanlar, şarap ve müzik eşliğinde eğlenir, suya girerler. Daha sonra Tunca'nın karşı yakasına geçen şair, bir bahçe tasvirinden sonra burada müşahade ettiği meclisleri tasvir eder. Güzel bir sevgili arayışında olan şair bu tasvirlerde, iştret unsurlarından ziyade bu

meclislerde hizmet eden güzelleri ele alır. *Ebkâr-ı Efkâr*'daki işret tasvirlerinin yer aldığı bezmler şöyledir: 'Güzellerin meclisi' (b. 338-393), 'çelebiler meclisi' (b. 427-449), 'beyler, ağalar meclisi' (b. 452-475), 'Rumeli abdalları meclisi' (b. 485-505), 'hâceler (tüccarlar) meclisi' (b. 514-539).

Bahar bezminin yer aldığı bir başka eser de *Gazavat-nâme*'dir. Sûzî Çelebi'nin *Gazavat-nâme*'sinde Eflâk banının kızı olan Meryem'in gamlı olduğunu gören Bânû, bahar mevsiminin gelmesiyle Meryem'i seyr-i gülistana davet eder (b. 1203-1291):

...

1215 Senüñ 'ışkuñ ğamın yir cümle 'âlem
Saña bârî neden bu ğuşşa vü ğam

1216 Huşûşâ kim bahâr eyyâmı irdi
Kara yer dürlü dürlü renge girdi

1217 Züleyhâ-yı zamân âvâzelendi
Yine gül Yûsufından tâzelendi

1218 Ağaçlar gökden inmiş hûra beñzer
Çiçekler yüzlerinde nûra benzer

1219 Bahâr eyyâmıdır 'işret demidür
Gülistân seyri cennet 'âlemidür

...

1230 Yüri iy serv seyr-i sebze-zâr it
Çemende bir maķâmı ihtiyâr it

1231 Ben atam Bandan isterven icâzet
Sen anda toĝrı var iy serv-kâmet

(Sûzî Çelebi, GN)

Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisinde iki sevgili baharın gelişi sebebiyle bağa eğlenmeye giderler (b. 4192-4291):

4192 Şeker leb depredüp şîrîn zebânı
Şehûñ şehd eyledi la'lîn dehânı

...

4194 Zemîni şimdi kim kıldı feraḥ gül
İder gül 'ışkı ile nâle bülbül

- 4195 Çemen geydi semenlerden kabāyı
Semen oldu çemenlerden hevāyī
- 4196 Gelüpdür handeye kebk-i derīler
İde pervāz per açup perīler
- 4197 Olup şāḥ üzre tūtīler sūḥan-gūy
Feşāḥatden iletmişler durur gūy
- 4198 Müzeyyen eyledi gülzārı sūnbül
Nevāgerler düşürdi bāğa gulḡul
- 4199 Be-ḡāyet gön̄lüm olmışdur hevā-dār
Teferrücgāhumuz olsun semenzār
- 4200 Varup hem-derd olalum bülbül ile
Ki hoşdur gül mül ile mül gül ile
...

(Cemâlî, HH)

Bezm tasvirlerinde baharın gelişi sebebiyle düzenlenen diğer bezmler: **Ahmed-i Dâî**, ÇN, 340-724; **Şeyhî**, HŞ, 981-986, 2863-3051; **Hassan**, MM, 4150-4206; **Aşkî**, HP, 1499-1558; **Lâmiî Çelebi**, VR, 815-888; **Muhibbî**, GN, 1450-1565; **Mustafa Çelebi**, VG, 4685-4836; **Abdî**, GN, 2190-2205; **Manisalı Câmîî**, MN, 1934-1937.

2.1.8. Misafir Ağırlama, Elçi Gönderme veya Elçi Kabulü Nedenleriyle Düzenlenen Bezmler

Mesnevilerde misafir ağırlama, bir ülkeye elçi gönderilmesi veya bir elçi kabulü gibi durumlar bezm kurmak için birer sebeptir. Özellikle elçi kabulünde yapılan merasimler bir iştret meclisi atmosferine dönüşür.

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde doğu seferi sırasında Hindistan'a giden İskender, Hindistan hükümdarı Keyd tarafından misafir edilir. Bu ziyaret münasebetiyle bezm kurar (b. 2182-2202):

- 2182 Konukluk tamām oldu gitdi 'avām
İki şeh qalup aldılar ele cām
- 2183 Şurāḡī gelüp bezme öpdi zemīn
Dizildi güzeller çü dendān- ı sīn

2184 Muğannî virür bezme şevk ü şafâ
Ziyâde olur açıla iştihâ

2185 Çü devr itdi üç kerre la‘lîn cām
Olur şehlerüñ ‘ārızî lāle-fām

...

(Behiştî, *İN*)

Yine Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde Çin hakanının İskender’i Hoten ülkesine daveti münasebetiyle kurulan bezmin tasviri yer alır. Bu ziyaret sırasında İskender, Fağfûr’un tahtına geçer ve iki hükümdar birlikte eğlenirler (b. 3638-3720):

3638 Gelüp şāha bir şubḥ Ḥāḳān-ı Çīn
Didi iy şehin-şāh-ı rūy-i zemīn

3639 N’ola luṭf idüp Ḥusrev-i ser-firāz
Bir iki gün olursa bende-nüvāz

3640 Müşerref olup maḳdemi ile Çīn
Ola kūçeler ḳaşr-ı ḥuld-ı berīn
...

3643 Getürdi şehi şehre şāh-ı Ḥoten
Şeref buldı şāh ile zībā-mihen

3644 Çıkup taḥt-ı Fağfûra şāḥib-ḳırān
Merātiblerince oturdı mihān

3645 İdüp meclis ārāste şehriyār
Getürdi mey ü mīve-i ḥōş-güvār

(Behiştî, *İN*)

Ûdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Mısır’a giden Ûdî, daha sonra âşık olacağı Mâh lakaplı güzele misafir olur. Ûdî’yi evine davet Mâh, Mısır’daki diğer güzellerle birlikte bezimde hoşça vakit geçirir (b. 385-423):

...

385 Gice mihmānumuz ol gel gidelüm
Senüñle ‘îş ile ‘işret idelüm

386 Şorayın cümle-i aḥvālî saña
Ḥikāyet eylesin ḥālî baña

387 Ola kim hânemüzde şād olasın
Ġam ile ġuşşadan āzād olasın

388 Niçe bir olasın derd ile giryān
Ola kim idevüz derdüñe dermān

...

(Ūdî, MM)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Mihin Bânû, Şîrîn'in Ferhâd'a olan meylini fark ettikten sonra Şîrîn'de meydana gelen mutsuzluğu gidermek için teşekkür bahanesiyle Ferhâd'ı misafir eder (b. 4579-4846):

4579 Olup ol şāh-veş bunlar sipāhî
Gelüp kıldı müşerref bezm-i şāhı

4580 Görüp Ferhādı Bānū itdi ikrām
Didi itsün bu kürsî üzre ārām
...

4643 Düzildi şöyle bezm-i hüsrev-āyīn
Ki hayrān qaldı çarḡ-ı keġ-rev-āyān
...

(Lâmiî Çelebi, FŞ)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şāh Keyvān, kendisine misafir olan Mihr'in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine bezm tertip eder (b. 2393-2443):

2393 Buyurdi şeh bezendi meclis-i hāş
Oturdi muṭrib ü deffāf u rakḡāş
...

2413 Alup sākî elinden cāmı Keyvān
Ayıtdı ' işkuña ey şūḡ-ı mihmān

2414 Ayağ üzre ṭurup baş urdi mihmān
Didi nūş olsun ey sulṭān-ı devrān

2415 Ṭapuña āb-ı hayvān olsun ol şu
O varduğı yire varmaya ḡayḡu
...

(Behiştî, MM)

Şeh-nâme Tercümesi'nde pehlivan Zāl'ın hükümdar Menûçehr'in yanına gelmesi nedeniyle devletin ileri gelenlerinin de katıldığı bir bezm tertip edilir (b. 6598-6605):

6598 Pes andan çekdiler nūzl-ile ni' met
Oturdi yir yirin erbāb-ı devlet
...

6600 Getürdiler şarāb-ı ergāvānı
Tūrup devr itdūrūr sākīler anı

6601 İçildi tölular zerrīn kadehler
Boşaldı guşşa dil töldi feraḥdan

6602 Tūrarak şāhuñ artdı Zāl'a meyli
İder in'ām-ıla iḥsān ḥayli (Şerîfî, ŞN)

Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil* eserinde Mihr, Dil'i ağırlamak için bezm düzenler (b. 2906-2950):

2908 Başına urındı efser-i zer
Geldi der-i şāha Mihr-i şaf-der

2909 Himmetle Dil olmağa ziyāfet
Niyyet kılup itdi geldi da'vet (Y. Vâlî, HD)

Bezm tasvirlerinde misafir ağırlamak için kurulan diğer bezmler: **Tutmacı**, *GH*, 1928-1929; **Şeyhî**, *HŞ*, 2087-2097; **Hassan**, *MM*, 3261-3332; **Cemâlî**, *HH*, 1965-1971, 2113-2125; **Aşkî**, *HP*, 4026-4037; **Cem Sultan**, *CH*, 3545-3584; **Behiştî**, *İN*, 2993-2994; **Behiştî**, *HP*, 745-771; **Şerîfî**, *ŞH*, 2691-2702, 6195-6198, 12518-12528, 16256-16263, 17600-17603, 17688-17690, 26626-26631, 26646-26651, 35094-35106, 38369-38373, 38588-38638, 40304-40307, 40308-40348, 44237-44273; **A. Rıdvan**, *HŞ*, 2939-2956; **Lâmîî Çelebi**, *VR*, 1800-1864, 2691-2819; **Firâkî**, *HŞ*, 1128-1157; **Manisalı Câmîî**, *MN*, 1748-1822, 4992-5087; **Abdî**, *GN*, 1675-1687, 44572-44574, 44590-44593; **Y. Vâlî**, *HD*, 1191-1197, 2951-3003, 3004-3051, 3052-3105.

2.1.9. Taç Giyme / Tahta Çıkma Nedeniyle Düzenlenen Bezmler

Bezm kurma sebeplerinden biri de hükümdarların tahta çıkmaları ve taç giymeleridir. *Şeh-nâme Tercümesi*'nde Cemşîd'in tahta çıktığı gün nevruz kabul edilir. Bugünde avâm ve havâs herkes bezm kurup işret etmeye başlar (b. 1015-1033):

1015 Özine çünkü baḥtı yahşî baḥdı
Yaşadı 'âcdan bir 'âli taḥtı
...

1025 Oturdı devlet-ile çünkü taḥta
İrişdi 'izz-ile iḳbāle baḥta

1026 ‘ Aceblediler ol tahtı ħalāyık
Gören didi ki bu Cemşid’e lāyık

1027 Şehūñ üstine şacdılar güherler
Nişār eylediler çok sīm ü zerler

1028 Çü ol tahta oturup oldı pīrūz
Kodılar ol günūñ adını nev-rūz

1029 Oturdılar ulular şād u ħandān
Olurlar ‘ işe meşgūl ins-ile cān

1030 Çalınur her tarafda ceng çeğāne
İrer āvāz-ı muṭrib āsumāna

1031 Rebābını inīlledür rebābī
Şunarlar sākiler yir yir şarābı

1032 Ney-ile çeng egerçi oldı dem-sāz
Virür her birisi bir dürlü āvāz (Şerîfi, ŞN)

Yine *Şeh-nâme Tecümesi*’nde İskender İran’ı ele geçirdikten sonra tahta geçer, bezm kurup şarap içer (b. 37136-37137):

37136 Şıfāhān’dan Sikender bağladı raht
Gelüp Iştāhr şehrin eyledi taht

36137 Oturdı hoş maḳām-ı Keykubād’a
Eline aldı ol dem cām u bāde (Şerîfi, ŞN)

Taç giyme/tahta çıkma nedeniyle düzenlenen bezmlere tarihî-efsanevî konulu eserlerde yer verilir. Tez kapsamında incelenen eserlerin çoğu aşk konulu olduklarından taç giyme/tahta çıkma nedeniyle düzenlenen bezmlerin *Şeh-nâme Tercümesi* dışındaki eserlerde yer almadığı görülür.

2.1.10. Hoşa Giden, Beğenilen Her Olaydan Sonra Düzenlenen Bezmler

Mesnevilerde toplumu veya bireyi ilgilendiren her güzel olay bezm kurmaya vesile edilir. Seferlerden sonra ülkeye dönüş, kıtlıktan sonra gelen bolluk ve bereket, doğumdan sonra

çocukların anne ve babaları tarafından belli bir zamandan sonra ilk görüldüklerinde veya mutlu bir haber alınması gibi hadiseler bezm kurmak için birer gerekçe teşkil eder.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Rum Kayser'i, Hürmüz'ün kendi oğlu olduğunu öğrendikten sonra seçkin ve sıradan herkesin katılabildiği büyük bir bezm düzenler (b. 2071-2089):

2071 Pes ol şād ile 'işret eyledi sâz
Düzetdi her tarafdan muṭrıḅ āvāz

2072 Bezendi şehir ü bāzār u maḥalle
Düzendi ḥūb-rûlar geydi ḥulle
...

2088 Bu resme şād olup şeh-zāde vü şāh
Bir ay 'ıyş eylediler gāh u bī-gāh

2089 Şafā vü cūş idi vü şād-kāmī
Çü ola ḳoma elden ḥiç cāmı (Tutmacı, GH)

Yine Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, Isfahan şahının elinden kurtulduktan sonra Rum diyarına varınca önce bir kasırda bir ay eğlenir. Daha sonra Rum Kayseri'nin bağına geçerek eğlencesine burada devam eder. Bu bezm esareten kurtuluş ve sevdiklerine kavuşma gerekçeleriyle tertip edilir (b. 3440-3447):

3440 Gül oturmuş 'imārī içre çün gül
Ḥātūnlar çevre yanında çü bülbül

3443 Yüz adım yirde bir ḳaşr-ı mu'allā
Düzetmişler idi bir evc-i a'lā

3444 Gelürdi her yañadan dürlü āvāz
Ḳopardı her tarāfdan sūz ilen sâz

3445 Oturup māh-rûlar rûy-der-rûy
Mey-i gül-reng içerlerdi be-her sūy (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Hüsrev'in Rum ülkesine geri gelmesi üzerine onu karşılamaya çıkan Rum Kayser'i ve beraberindekilerin katılımıyla bezm tertip edilir (b. 4257-4264):

4244 Ḥaber irişdüginde şāh-ı Ḳayşer
Sevinmekden göge degdürdi efser

4257 Çü asret kavışup syış oldu
şehün şükrine şehr ryış oldu

4258 şu deñlü kıldılar řr-ı şhı
Ki oldu yir yüzi çün püşt-i mhı

4259 Yine bir bezme bünyd itdi bunlar
Ki seyre başlayalı heft ater (Tutmacı, GH)

Aşkı'nin *Heft-peyker* mesnevisinde kıtlıktan sonra bolluk ve berekete kavuşan halk her tarafta eğlenmeye başlar. Behram-ı Gr halk eğlenebilsin diye Hindistan'dan getirttiği çalgıcı, şarkıcı, rakkas ve sihirbazları çeşitli şehirlere gönderir (b. 1393-1408):

1393 demı bisyr idi bisyrdan
Ni'met efzn idi ni'met-hrdan

1394 Halk emın oldu irişdi rhata
Başladılar her tarafdı 'işrete

1395 Raķř urdı teş üstinde kebb
Söyler idi barbaş ü çeng ü rebb

1396 Hvz-ı meydi şanda kim kılsañ naşar
Meclis idi nireye itseñ güzer

1397 henındür 'aynı şatuban zere
Her kişi tiğin değişdi şğara

1398 Bezm ile halk olmış idi eyle şd
K'eylemezdi kimse tiğ u tiri yd
...

1402 Halkına emr eylemişdi kendüzi
Kim iki kısm eyleyeler gündüzi

1403 İdeler birinde kesb ü kişt ü kr
İdeler birinde 'işret itiyr
...

1405 Altı biñ üstd-ı destn-szlar
Muşrib ü rakķř u lu'bet-bzlar

1405 Cem‘ kılp itdi her şehre revān
Tā ola halk anlaruñla şādmān (Aşkî, HP)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd’ın doğumu sebebiyle bezm tertip edilir. Bir evlada kavuşmanın verdiği sevinçle kurulan bu tür bezmlere genelde halk da davet edilir (b. 1375-1379):

1375 Pes idüp ‘îş ü nûş-ı kāmuranî
Kılur Çîn ehli bezm-i şāzumānî

1376 Güneşler devr idüp peymānelerden
Tolar gök na‘re-i mestānelerden

1377 Diyüp dilden ğam-ı devrāna yā hū
Kara kayguyı def eyler kızıl şu (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Şeh-nâme Tercümesi’nde Şîrûye’nin doğumu münasebetiyle yapılan ziyafet ve eğlenceler toy, düğün ve işret olarak tanımlanır. Yedi gün süren bu eğlenceye yakın uzak herkes davet edilir (52397-52946):

52937 Çü nāme kıysere irişdi geldi
Anuñ-içün yidi gün toy kıldı
...

52939 Ulu toy eyledi pes ulu düğün
Halâyık yidi ol toydan yidi gün
...

52944 Dögilür her yaña dāyire vü def
Tutarlar dört yaña çalıcılar şaf

52946 İçilür her yaña mey çalınur ney
Bu ‘işret yidi gün olur pey-ā-pey (Şerîfî, ŞN)

Çalışma kapsamında incelenen mesnevilerdeki hoşâ giden, beğenilen her olaydan sonra düzenlenen diğer bezmler şöyledir: **Tutmacı**, GH, 5129-5135; **Şeyhî**, HŞ, 4175-4205; **Cem Sultan**, CH, 3147-3195, 3504-3509, 4517-4531; **Behiştî**, HP, 377-379, 1040-1045; **Şerîfî**, ŞN, 2222-2231, 2376-2379, 2783-2784, 6972-6987, 7252-7256, 10444-10448, 10893-10897, 22415-22417, 28731-28733, 29891-29904, 33339-33341, 43928-43933; **Muhibbî**, GN, 557-594; **Zâtî**, ŞP, 2555-2572; **Firâkî**, HŞ, 2071-2085; **Manisalı Câmîi**, MN, 2940-2945, 3149-3157, 4400-4413.

Tezde incelenen mesnevilerde yer alan bezmlerin kurulma sebepleri genel hatlarıyla on başlık altında ele alındı. Bu bezmlerin gerekçelerine göre dağılımı aşağıda tabloda verildi.

Tablo 5 Mesnevilerdeki Bezmlerin Sebeplerine Göre Dağılımını Gösteren Sayısal Tablo

Sıra No.	Sebep	Bezm sayısı	%	Bezm sayısı (<i>Şeh-nâme Tercümesi</i> Dışında)	Yüzdelik
1	Gamdan Kurtulmak ve Güzel Vakit Geçirmek İçin Düzenlenen Bezmler	122	%37	97	%37
2	Sevgililerin Buluşması Nedeniyle Düzenlenen Bezmler	38	%11	37	%14
3	Musiki Dinlemek İçin Düzenlenen Bezmler	3	%1	3	%1
4	Bir Plan Dâhilinde Yapılan Bezmler	24	%7	19	%7
5	Savaş ve Av Zamanında Yapılan Bezmler	20	%6	13	%5
6	Kına Gecesi ve Düğün Sebebiyle Düzenlenen Bezmler	14	%4	14	%5
7	Baharın Gelişi / Nevruz Sebebiyle Düzenlenen Bezmler	37	%11	36	%14
8	Misafir Ağırlama, Elçi Gönderme veya Elçi Kabulü Nedenleriyle Düzenlenen Bezmler	43	%13	28	%10
9	Taç Giyme / Tahta Çıkma Nedeniyle Düzenlenen Bezmler	2	%1	-	%0
10	Hoşa Giden, Beğenilen Her Olaydan Sonra Düzenlenen Bezmler	31	%9	18	%7
	Toplam:	334	%100	265	%100

Mesnevilerde yer alan 334 bezm on farklı gerekçeye göre dağılımı yapıldı. Bu bezmlerin %37'si gamdan kurtulmak ve güzel vakit geçirmek için düzenlendiği görülür. Bunu %13'le misafir ağırlama, elçi kabulü veya elçi gönderme nedeniyle düzenlenen bezmler, %11'le sevgililerin buluşmaları ve baharın gelişi sebebiyle düzenlenen bezmler takip eder.

Hacmi itibariyle *Şeh-nâme Tercümesi*'nde yer alan bezm sayıca daha fazladır. Genel dağılım üzerinde etkisinin fazla olabileceği endişesiyle bu eserde yer alan bezm sayısı genel toplama katmadan oran hesaplandı. Yapılan hesaplamada *Şeh-nâme Tercümesi*'nin genel dağılımda oransal ciddi bir değişime neden olmadığı görülür.

2.2.Bezm Tasvirlerinde Zaman

Bezm tasvirlerinde ele alınan hususlardan biri de zamandır. Bezmlerde zaman, anlatı süresi ve anlatı zamanı şeklinde ele alınmaktadır.

Anlatı süresinde eğlencenin ne kadar sürdüğünü gündüz, gece, bütün gün, günlerce, ay, aylarca veya bütün yıl şeklindeki belirli ve belirsiz zaman dilimlerinden faydalanılarak belirtilir. Süre belirten anlatımlarda herhangi bir tasvire yer verilmez. Gündüz başlayan eğlencelerin ne zaman sona erdiğini, “akşam olunca”, “seherden gün kızınca” “vakt-i şâm irişince” vb. ifadelerle; gündüz başlayıp gece de devam eden veya gece başlayan bezmlerin sonu “subh olunca”, “subh-dem”, “ol gice bir ‘ıyş eylediler” vb. ifadelerle dile getirilir.

Anlatı zamanında ise bezmlerin ne zaman kurulduğu belirtilir. Bu zaman dilimleri genel hatlarıyla gündüz, gece ve mevsimlerdir. Anlatı zamanı yalın haliyle belirtildiği gibi bazen de çeşitli edebi sanatlarla tavsif ve tasvir edilir.

Mesnevilerde gece, gündüz ve çoğunlukla bahar mevsimi olmak üzere dört mevsim tasvirleri yer alır. Gece ve gündüz tasvirleri bir günün bitimi ve yeni bir günün başlangıcını, mevsim tasvirleri ise bir yılın bitimi ve yeni bir yılın başlangıcını okuyucuya hissettirmek gibi temel işleve sahiptir.

“Şair, hikâyeyi anlatırken “ertesi gün” yahut “bir gün sonra” gibi ifade yerine çoğu zaman bir sabah tasviriyle yeni bir günün başladığını en renkli ve parlak bir biçimde aksettirme yolunu tercih ettiği gibi yeni bir sahnenin başlangıcını veya hadiseler arasındaki zaman mesafesini okuyucuya çoğunlukla uzunca bir bahar tasviriyle haber vermeye çalışır” (Şentürk, 2002: 189-190).

Temel fonksiyonu gün ve yıl farklarını okuyucuya hissettirmek olan zaman tasvirleri, vakayla uyumlu bir atmosfer yaratmak, yeni bir mekân dekorunu sunmak, şairin sanat kabiliyetini göstererek eserini tezyin etmek gibi gayeler için de kullanılmıştır. Bütün bezmlerde zaman tasvirlerinin bulunması gibi bir durum söz konusu değildir. Her şairin kendine özgü üslup, kurgu ve sanat yeteneğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan zaman tasvirleri, bir veya birkaç beyit olabildiği gibi onlarca beyit uzunlukta da olabilir. Bu çalışmada bezmlerde işlenen zaman tasvirleri gündüz-gece ve mevsimler olmak üzere iki başlık altında ele alındı.

Mesnevilerde bezmler gündüz veya gece kurulur. Vaka süresi, “gündüz başlayan bir meclis gece de devam edebilir” şeklinde olabildiği gibi “gece kurulan veya gündüzden başlayıp gece boyunca da devam eden bir meclis, seher vaktinde sona erer” şeklinde de olabilir. Bezmlerin ekseriyeti seher vakti biter ve meclis dağılır. Bazı bezmlerde eğlencenin ne zaman sona erdiği belirtilmez. Bezme iştirak edenler, eğlenip sarhoş olmalarıyla birlikte ya sızıp uyurlar ya da dağılırlar. Bezm süresi hakkında bilgi veren beyitler “süre belirten ifadeler” başlığı altında verilecektir.

Bezmlerde vaka zamanı -yukarıda da değinildiği gibi-, ya herhangi bir tavsif ve tasvirde bulunmaksızın olayın belirli veya belirsiz hangi zaman diliminde meydana geldiği, yalın bir şekilde dile getirilir; ya da gündüz, gece ve mevsim tasvirleriyle bu okuyucuya hissettirilir. Bu çalışmada birinci kategorideki zaman kullanımıyla ilgili kısaca bilgi vererek konuyla alakalı örneklerle yer verilecektir. Bu çalışmayı ilgilendiren temel kısım ise ikinci kategorideki zaman tasvirleridir. Bunlar gündüz, gece ve mevsimler alt başlıklarında incelenecektir.

Bezmin ne kadar sürdüğünü belirten vaka süresi, gündüz, gece, gün, ay, bayram, mevsimler gibi muayyen zaman dilimleri olduğu gibi günlerce, aylarca vb. belirsiz zaman dilimleri de olabilir.

Gündüz yapılan meclislerin çoğunda gündüz olduğuna dair herhangi bir ifade yer almaz. Olayın akışı ve özellikle bahardaki bağ, bahçe tasvirlerinden hareketle meclisin gündüz olduğu okuyucunun kavrayışına bırakılır. Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh ü Gedâ* mesnevisindeki bezm buna örnek verilebilir. Bu bezmin ‘hava kararınca da devam ettiğini’ belirten gece tasvirinden gündüz başladığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık gece bezmlerinin genelinde eğlencenin gece olduğu bezmin girişinde belirtilir. Diğer yandan bezmin bittiğini belirten “subh-dem” veya “seher vakti irişince” gibi ifadelerden hareketle bezmin gece başladığı anlaşılmaktadır. Aşağıda bezmlerin süresini ifade eden farklı mesnevilerden örnekler verildi.

Bezm tasvirlerinden alınan aşağıdaki beyitlerde gündüz başlayan bezmlerin akşam olunca son bulduğu belirtilir:

1281 Ma‘a’l-kışşa bu ‘ıyş olunca aḥṣām
Şafâ vü ‘işretile buldı encām (Halîlî, FN)

1406 Ma‘al-kışşa perîler dutdılar cām
Cihân-ı bî-vefâdan aldılar kām

1407 Elinden tâ sipîhr-i lâceverdi
Koyınca sāğar-ı yâḳût-ı zerdi (T. Cafer Çelebi, HN)

1815 Seherden gün kızmınca itdiler nûş
Ziyâde oldu mihr u ğam ferâmûş

1868 Olar birbirine ‘arz eyleyüp şevk
O gün aḥşam olunca sürdiler zevk (Zâtî, ŞP)

2950 Çün zulmet-i leyl zâhir oldu
Ol bezm-i şehâne âhir oldu (Y. Vâlî, HD)

459 Geceye dek anda ‘işret itdiler
Her biri esiriyüben yitdiler (Ümmî İsâ, MV)

Bazı bezmlerin sabah gün doğumuyla başladığı ve gece oluncaya kadar devam ettiği görülür. Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Keyvân Şâh ile Mihr’in bağdaki bezmleri gece olunca da devam eder:

3456 İderler ol gün anda ‘îş ü ‘işret
Gice irişdi oldu germ şöḥbet

3457 Yine geldi şarâb-ı nâb şâha
İrişdi Zührenüñ âvâzı mâha (Behiştî, MM)

Mesnevilerde gece yapılan eğlencelerin seher vaktine kadar devam ettiği görülür. Yeni bir günün başlangıcını haber veren seher vakti aydınlığı, sevgililer için bazen ayrılık, içkiden sarhoş olanlar için uyku, şah meclisinde bulunanlar için dağılma zamanıdır. Behiştî’nin *Mihr ü müşteri* mesnevisinde Mihr, Keyvân Şâh ile gündüz başladığı eğlencesine gece de devam eder. Mihr’e âşık olan Nahid, gece yeşil elbiseler giyerek Mihr ile bağda hasret giderir. Seher vakti olunca Nahid gitmek zorunda kalır. Bu bakımdan seher vakti iki âşık için ayrılık anlamı taşır:

3612 Bu ḥâletde iken ol iki dil-ḥâh
Belürdi nâ-geh âşâr-ı seher-gâh

3613 Zârûrî olup ol serv-i şeker-bâr
Öpüp Mihri serâya gitdi nâ-çâr

3614 Çü gitdi mâh kaldı Mihr bîmâr
Yeñi sevdâ ile oldu dil-efgâr

3615 Gidüp dilber kalur çün cism bî-cân
İder bülbül gibi gül-şende efgân

- 3616 İdüp çün şubḥ-ı şâdık cübbeyi çāk
Şabā gibi şaçardı başına ḥāk (Behiştî, MM)

Bazen gündüz başlayan bezmlerin seher vaktine kadar devam ettiği görülür. Ūdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Ūdî, arkadaşıyla dertleşmek için gülşende kurduğu bezmin gündüz olduğunu belirtir. Akşam olmasıyla birlikte âşık, ayrılmak isteyince arkadaşı ısrar eder, gecedan seher vaktine kadar sohbetin devam etmesini ister:

- 153 Bugün luṭf eyleyüp ol baña hem-dem
Ola kim ḥall ola müşkillerüm hem
...

- 168 Anuñla hem-dem olduk şâm irince
O mâhuñ vaşlına eyyâm irince

- 169 Didüm kim vaḳt-i şâm irişdi iy yâr
Yine bâḳî durur şoḥbet yûri var
...

- 172 Bu şeb luṭf eyleyüp hem-dem olalum
Senüñle şubḥ-dem ḥurrem olalum (Ūdî, MM)

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde Şâh ve arkadaşlarının bağda tertip ettikleri bezm gündüz başlayıp sabaha kadar devam eder:

- 1583 Kışşalardan şafa sürüp vâfir
Şoḥbet oldı bu vech ile âḥir

- 1584 Hûblarla o mâh-tâb-ı felek
‘İyş u nûş itdi şubḥ-ı şâdıkā dek (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Bazı bezmler gece başlayıp sabah vaktine kadar sürer.

3760. Olurlar ol gice tâ şubḥ bîdâr
İderler ‘İş ü ‘İşret ol iki yâr (Behiştî, MM)

- 3958 İdüp ol gice ço tertîb ü şöhret
İderler şubḥ olunca ‘İş ü ‘İşret (Behiştî, MM)

Zâtî'nin *Şem ü Pervâne* mesnevîsinde Şem ile Pervâne'nin ay ve güneş misali gece ve gündüz eğlendikleri belirtilir:

- 1677 Şu deñlü itdiler kim ‘İyş ü ‘İşret
Göreydi reşk iderdi ḥalk-ı Cennet

- 1678 İkisi ay ile gün bigi pür-şevk
Bu resme gice gündüz sürdiler zevk (Zâtî, ŞP)

Aşağıda verilen örnek beyitlerde bezmlerin üç gün üç gece sürdüğü belirtilir:

2780 Bu resme üç gice üç gün tamāmı

Hümā çekdi Hümāyūn ile cāmı (Cemālî, HH)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde âşık, Mısır'da Mâh tarafından gece bezme davet edilir. *Gice mihmânumuz ol gel gidelüm / Senüñle 'îş ile 'işret idelüm* şeklindeki davete âşık icabet eder ve meclis sabaha kadar sürer. Devamında ise bu şekilde üç gün ve üç gece eğlenilir:

420 Giceden meclis-i hâşında ol yâr

Dem-i şubh irişince oldu bîdâr

422 Beni bu vech ile ol pür-zarâfet

İdüpdür üç gice üç gün ziyâfet

423 Çün oldu üç gün içre meclis âhîr

Hemândan arada 'ışk oldu zâhîr (Ûdî, MM)

Bazı bezmler iki hafta boyunca sürer:

1997 İki hefte şeh anda 'işret itdi

Mey-i şâf ile gönlin râhat itdi (Cem Sultan, CH)

Bazı bezmler bir ay sürer. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde farklı sebeplerle düzenlenen bezmlerin bir ay boyunca sürdüğü belirtilir:

2088 Bu resme şâd olup şeh-zâde vü şâh

Bir ay 'ıyş eylediler gâh u bî-gâh

2089 Şafâ vü cûş idi vü şâd-kâmî

Çü ola koma elden hiç cāmı (Tutmacı, GH)

3448 Bir ay bizendi şâr bu resme nâ-gâh

Bu kez meyl itdi bâğa şâh ilen mâh (Tutmacı, GH)

Bazı bezmlerin iki ay sürdüğü görülür:

2754 Bu resm ile iki ay ol iki cân

Biri biriyle kıldı 'ıyş pinhân (Cem Sultan, CH)

Zâtî'nin *Şem ü Pervâne* mesnevîsinde Şem ile Pervâne kışın sarayda şarap içerek üç ay boyunca eğlenirler:

1734 Olinca tâ ki üç ay ol iki mâh

Ṭutup hûrşîd cāmı elde her gâh

1735 Mey-i telh ile 'âlemden alup dâd

Ġam-ı devr acısından oldu âzâd (Zâtî, ŞP)

Bezmlerde anlatı zamanında ise zamanla ilgili herhangi bir tavsif ve tasvir yapılmadan olayın belirli veya belirsiz hangi zaman diliminde meydana geldiği belirtilir. Bu tür ifadeler örnekleriyle aşağıda ele alındı.

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde işret meclisinin Ramazan Bayramı'nda kurulduğu belirtilirken ayrıca iki sevgilinin buluşması da ikinci bir bayram olarak yorumlanmıştır:

1181 Hem ermiş idi eyyâm-ı ramazân
Mışırdan geldi hem mâh-ı ramazân

1182 Çekerdi şâh günde iki şavmı
Vişâli 'îdini gözlerdi yevmî

1183 İrişdi nâ-gehân eyyâm-ı 'îdeyn
Bezendi bezm-i şâhî oldu pür-zeyn (Ûdî, *MM*)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde cuma günü anlatılan hikâyelerin birinde padişah kızı bir ikindi vakti bezmde annesinden duyduğu hikâyeyi rivayet eder. Yine *Heves-nâme*'de güzeller ikindi vaktine kadar şarap içerler:

4028 Cem' olup bir yire vaqt-ı 'aşrda
Şâd u hürrem oturdu kaçrda (Aşkî, *HP*)

1019 Şuña dek ol şanemlerle mey içdi
Ki ikindi oldu öyle vaqtı geçdi (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Bezmin zamanı 'bir gün', 'günlerden bir gün', 'mübarek bir gün', 'bir bahar mevsimi' şeklinde belirsiz de olabilir:

1522 Nâ-gehân günlerde bir gün şehriyâr
Eyledi ol yañaya 'azm-i şikâr (Aşkî, *HP*)

2314 Nâ-gehân günlerde bir gün şehriyâr
Kılur idi bāğda 'ayş-ı bahar (Aşkî, *HP*)

3080 Tevsenini rām görüp şehriyâr
Bir mübârek rûzı kıldı ihtiyâr (Aşkî, *HP*)

4073 Ol gün anda 'ayş idenüñ her biri
Bir nigâr idi yoğ idi hem-seri (Aşkî, *HP*)

Tasvirlerde bazı bezmlerin gece vakti yapıldığı belirtilir:

1971 Hâtırım bu gice itmez hiç qarâr
Şöyle beñzer âdemiden kimsevâr (Aşkî, *HP*)

3205 Nüş iderdük zevk ile her lahza kās
Bedr idi meh giceden geçmişdi bās

(Aşkî, HP)

385 Gice mihmānumuz ol gel gidelüm
Senüñle ‘iş ile ‘işret idelüm

(Ûdî, MM)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisinde Şem‘, ney nağmesini dinlemek için geceleyin bağda meclis kurmak ister. Karanlık olan gülşeni aydınlatmak için Kâfur yer yer mumlar yakar:

329 Bir gice tahtı üzre yatmış iken
Baş şalup dürlü fikre batmış iken

330 Diledi kim ideydi meclis-i mey
Aña hâlet vireydi nağme-i ney
...

335 Rüşen olmağîçün şeb-i deycûr
Şem‘ler yakdı cā-be-cā Kâfûr

(Mu‘îdî, ŞP)

Bazen de bezmin zamanı bahar mevsimidir:

1499 Bir gün ol şimşād-ķadd ü gül-‘îzār
Kim evān-ı ‘ayş idi faşl-ı bahār

1500 Düzinüp tāvūsveş her reng ile
Halvet oturmuş idi Serheng ile

...

(Aşkî, HP)

Buraya kadar bezm tasvirlerinde vaka süresi ve vaka zamanı şeklindeki kullanımlar örnekleriyle ele alındı. Bezmlerde yer alan gün ve mevsim tasvirleri ise aşağıda ele alındı.

2.2.1. Gündüz-Gece Tasvirleri

Mesnevilerde bulunan gece ve gündüz tasvirlerinin bir günün bitimini ve yeni bir günün başlangıcını okuyucuya hissettirmenin yanı sıra, çizilen yeni bir tasvirle eseri biraz daha süslemek ve şairin sanat kabiliyetini göstermek amacıyla nazmedildiği söylenebilir. Şair, zaman farkını belirtmek için “ertesi gün”, “bir gün sonra” “gece olunca” gibi ifadeler yerine çoğu zaman bir sabah veya gece tasviriyle yeni bir günün ve gecenin başladığını renkli ve parlak bir biçimde anlatmaya çalışır. Gün farklarını ifade etme gayesiyle nazmedilen gece ve gündüz tasvirlerinde kullanılan malzemeler birbirinden farklı iki gruptan oluşmaktadır. Gündüz

tasvirlerinde temel unsur güneş ve aydınlıkla ilgili ifadeler iken gece tasvirlerinde bu unsurlar ay, yıldız ve karanlık gökyüzüdür.

2.2.1.1.Gündüz

Gün farkını ifade etmek için çizilen gündüz tasvirlerinde çoğunlukla sabah ve güneşin doğuşu ele alınır. Burada doğan güneş hakkında çeşitli yorumlar yapılır. Ayrıca aydınlığın tabiatta ve yeryüzünde meydana getirdiği değişiklikler işlenir.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, gönülden gam ve kederi gidermek amacıyla gündüz bağda bezm tertip etmek ister. Bu meclisten önce bir gece ve ardından yeni bir gün tasviri yer alır. Bundan da anlaşılacağı üzere önceki günü gece tasviriyle bitiren şair, yeni günün başlangıcını da güneşin, karanlık askerlerini yenerek gökyüzünü aydınlattığını belirterek başlatır: “Yıldızların sultanı bayrak dikip de karanlık askerlerini yok ettiğinde; bu altın kalkan kılıcını gösterdiğinde; zırh, bulutu pare pare kıldığında; feleğin mumu (güneş) yine yüzünü gösterdi. Ufku baştan başa aydınlattı”:

813 ‘ Alem diküp yine sultān-ı encüm
Çü zengî leşkerini eyledi güm

814 Çü bu zerrīn-siper gösterdi tîğī
Çü cevşen pâre pâre kıldı mîğī

815 Yine şem‘ -i felek gösteriben yüz
Münevver eyledi âfākı düpdüz (Tutmacı, GH)

Behiştî *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Keyvân Şâh ile Mihr’in tertip ettikleri bezimde, bahar tasvirinden sonra bir beyitle yeni günün başlangıcını güneşin doğuşuyla başlatır. Burada güneş padişah, açık yeşil gökyüzü ise taht olarak tasavvur edilir: “Âlemi aydınlatan sabahın padişahı, bir seher vakti zeberced tahta ayak bastı”:

3405 Çü şāhenşāh-ı şubh-ı ‘ âlem-ārā
Zeberced tahta başdı bir seher pā (Behiştî, MM)

Heft-peyker eserinde Behram Şâh’ın bezimleri anlatılırken yedi güne ait gündüz ve gece tasviri yer alır. Her günün başlangıcında bir gün doğumu-aydınlık, her gecenin başlangıcında bir gün batımı-karanlık tasviri yer alır:

“... Cem soylu Şâh günde bir kümbette ney dileyerek şarap içerdi. Yedi gününü yedi kümbette iştret ve eğlenceyle geçirirdi. Eğlenceye başlayınca kümbet renginde elbise giyerdi. Her gün farklı bir kümbette olacak şekilde gündüz ve gece sofrası kurup eğlenirdi...”:

1715 Günde bir günbedde şāh-ı Cem-tebār
Gūş idüp ney nūş ıderdi ‘uqār

1716 Yidi günbedde yidi günü tamām
Geçirürdi ‘ışret ile şād u kām

1717 Çünki başlar idi ‘ayş āhengine
Geyer idi cāme hāne rengine
...

4354 Buncılayın rūz u şeb idüp neşāt
Günde bir günbedde düşürdi bisāt

4355 Aña işbu āsumān-ı kûbbe-sāz
Heft kûbbe derlerini kıldı bāz (Aşkî, HP)

Heft-peyker’de Behram Şāh’ın yedi gün düzenlediği bezmlerdeki gündüz tasvirleri şöyledir:

Cumartesi Bezmi

“Gece, eyer takımını düşürdü ve sabah oldu; suda turuncu sarı göründü. Gökyüzü hakiki fecir üstüne nakışlı elbiseyi giydirdi. Beyaz doğan kuşu dağdan göründü; Siyah kanatlı karga görünmez oldu. Sabah, Feridun taçlı Cemşîd gibi başına altın taç taktı. Gün ortaya çıkınca uyku baştan gitti; sabah, güneş dünyayı aydınlattı”:

1724 Rahtını düşürdi şām irdi seher
Zāhir oldı ābdan nārenc-i zer

1725 Şubh-ı şādık üstine şaldı revān
Perniyān-ı Şüşterisin āsumān

1725 Kūhdan görindi şehbāz-ı sepīd
Zāğ-ı müşkīn-bāl oldı nā-bedīd

1726 Nitekim Cemşīd-i Efrīdūn-nitāc
Şubh urındı başına zerrīne tāt

1727 Zāhir oldı rūz başdan gitdi hāb
‘Ālemi pūr-nūr kıldı āfitāb

Pazar Bezmi

“Siyah saçlı gece, yanaklarını gizleyince güneş, âleme yüzünü gösterdi. İşin ustası, siyahlığı döndürünce kırmızı ve altın sarısı ortaya çıktı. Görünen turuncular suya battı; nurdan

çok hazineler orta çıktı. Ay, Ülker yıldız kümesini boynuna atınca güneş gökyüzüne girerek parlamaya başladı. Dünya, karanlık geceden kurtularak hakiki fecir gibi nurla doldu”:

2262 Gizledi ruh çünkü şām-ı müşk-mū
‘Āleme ‘arz eyledi Hūrşīd rū

2263 Nīlini çerh eyleyüp ūstād-ı kār
Kıldı sürh ü zerd-i zerrīn āşikār

2264 Batdı āba görinen nārenciler
‘Arz olındı nūrdan çok gençler

2265 ‘İkd-ı Pervīni atup meh boynına
Çerhe girüp başladı mihr aynına

2266 Kıtulup ‘ālem şeb-i deycūrdan
Şubh-ı şādık gibi tıldı nūrdan

Pazartesi Bezmi

“Doğudan ata binen Hüsrev ortaya çıkarak keskin kılıcını çekti. Karanlık askerleri onu görünce tarumar olup dağıldılar. Gece Hintlisi, Çin şahının keskin kılıcını çektiğini görünce batıya doğru kaçtı. Sabah, Keyhüsrev gibi altın renkli ayakkabılarını giyerek gül renkli sancağı yukarı çekti. Yusuf’un kuyudan yüzünü gösterdiğini gören Zeliha saçlarını gizledi”:

2523 Şarkdan çün hüsrev-i zayğam-süvār
Zāhir oldı çekdi tīg-ı ābdār

2524 Anı görüp Zengbāruñ leşkeri
Tārūmār olup tağıldı her biri

2525 Çīn şehin çün gördi çekmiş tīg-ı tīz
Hindu-yı şeb garba eyledi gūrīz

2526 Şubh keyhüsrev gibi zerrīne keş
Geydi kıldı efrāşte gül-gūn direfş

2527 Çāhdan gösterdi Yūsuf rüyını
Gördi gizledi Zelihā mūyını

Salı Bezmi

“Tekrar güneş, sabah vakti ufuktan doğarak âleme sevgisini gösterdi. Âlemin karanlığını uzaklaştırdı; yüzünün aydınlığı dünyaya nur saçtı. Etrafı mavi renkle kaplı Hüsrev,

sarı tacıyla at binerek ortaya çıktı. Seher, kara yağız atın terk ettiğini görünce, beyaz at üstüne sarı nakış işledi. Su, içindeki ateşi ortaya çıkardı; mavi denizden kırmızı şarap göründü”:

2772 Şubḥ-dem girü ufukdan çünki mihr
Ṭālī‘ oldı ‘āleme gösterdi mihr

2773 Zūlmetini ‘ālemūñ eyledi dūr
Şem‘-i ruḥsārı cihāna virdi nūr

2774 Tāc-ı zerle ḥüsrev-i nīlī-ḥişār
Zāhir oldı zaygama olmış süvār

2775 Edhemini gördi terk itmiş seher
Eşhebi üstine urdı zeyn-i zer

2776 Āşikārā eyledi nārını āb
Baḥr-ı nīliden görindi la‘l-i nāb

Çarşamba Bezmi

“Güneş, kırmızılığını arz ettiğinde gökyüzü siyahlığını maviye döndürdü. Gökyüzü, bir kimyager gibi siyah taştan sarılığa döndü. Âlemin yanağı Hindular gibi kara iken, yenilenerek Halluhî aydınlığa büründü. Seher üstadı, zifiri karanlığı giydirerek, zümrüt renkli saraya altın kadehi bıraktı. Gökyüzü çimenliği tazelenerek sarı ceylan yeşillikler arasında göründü”:

3106 ‘Arz kıldı çünki yāḳūtını mihr
Ḳıldı pīrūze sevādını sipihr

3107 Kīmyāger gibi idüp kīmyā
‘Arz eyledi şebeden kehrübā

3108 Hindular gibi iken ‘ālem ruḥı
Tāze vü ter olup oldı Ḥalluhî

3109 Geydürüp şeb ḳırın üstād-ı seher
Ḳaşr-ı zümrüd-fāma ḳodı cām-ı zer

3110 Tāzelendi sebzezār-ı āsumān
Āhu-yı zer sebzeden oldı ‘ayān

Perşembe Bezmi

“Beyaz doğan doğudan görününce, siyah kanatlı karga görünmez oldu. Sarı kanatlarını dağın tepesinde açınca, sabah tavusu cilveye başladı. Dünyanın süslü kadını, kara şalı sırtından

atarak kırmızı ve beyaz (elbise) giydi. Doğudan gelen güneş, nuruyla gökyüzü sahnesindeki yıldızları değersizleştirdi. O sefadan dünya nur ile doldu; genç yaşlı herkes işine yöneldi”:

3594 Şarḳdan görindi çün bâz-ı sefid
Zâğ-ı müşkîn-bâl oldu nâ-bedîd

2595 Kûllesinden kûhuñ açup bâl-i zer
Cilveye başladı tâvûs-ı seher

3596 Şâhid-i zîbâ-yı dünyâ sürḥ ü al
Geydi egninden çıkardı kara şâl

3597 Nûrî ile âfîtab-ı ḥâverî
Kıldı kem şahın-ı semâda aḥteri

3598 Ol şafâdan nûr ile tıldı cihân
Kârına başladı her pîr ü cevân

Cuma Bezmi

“Güneş gökyüzünde yüz gösterince sabah, elbisesini beyaz yaptı. Karanlık yağdıran gece ense gösterince; güneş, altın renkli padişahlık sancağını dikti. Geceleyin görünen nergis gibi bunca yıldızlar yerini aydınlık nilüfer kümbetine bıraktı. Gece siyah elbisesini çıkardı; dağ ve sahra sarı sırmalı Şam kıyafetini giydiler. Gece, âlemi zift gibi yapmışken, hakiki fecir Utarid gibi aydınlık yaptı”:

4001 Āsumāndan çünki yüz gösterdi şîd
Câmesini şubḥ eyledi sefid

4002 Zengibâr-ı şâm gösterdi kafa
Dikdi ḥâver ḥüsrev-i zerrin-livâ

4003 Gicede bunca görünen ‘ebheri
Virdi bir bir günbed-i nîlûferi

4004 Câme-i kühlîsini çıkardı şâm
Kûh u şahrâ geydiler zer-beft-i Şâm

4005 ‘Ālemi şeb kılmış iken mişl-i kîr
Şubḥ-ı şâdık eyledi mânend-i tîr

(Aşkî, HP)

Heves-nâme'de güzelin beraberindeki kızlarla çadırda düzenlediği meclislerden biri gündüz başlar, vakit ikindi olur. Şaraptan sarhoş olan felek, kadehteki şarabı eteğine dökerek kızıl yapar:

1019 Şuña dek ol şanemlerle mey içdi
Ki ikindi oldu öyle vaḳti geçdi

1020 Elinde kim dutardı cām-ı zer-kār
Felek ser-mest olup kıldı nīgūsār

1021 İçindeki şarāb-ı la' l-peyker
Dökilüp dāmenini itdi aḥmer

1022 Pes ol gül ruhlar u gül yüzlü mehler
Semen-berler cemāl iline şehler

1023 Koyup yirinde bezm āletlerini
Taḡıtdılar bu cem' iyyetlerini (T. Cafer Çelebi, HN)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Şem ile Pervâne kışın soğuktan dolayı dışarı çıkamazlar ve eğlencelerine ateş ile ısınan sarayda devam ederler. Baharın gelişiyle beraber iki sevgili işret otağını bağda kurarak eğlencelerini burada devam ettirmek isterler. Bu bahar mevsimi eğlencesi, aydınlık ve göz alıcı bir nevruz sabahının tasviriyle başlar: “Bir sabah nilüfer ansızın, beyaz havuz içinde görüldü. Bir gül, Rum'dan yüz gösterdi; Şam bağında bütün çiçekler açıldı. Sabah, kızarak gül bahçesine; gülistan ise sevgilinin güzelliğine döndü. İç su ile dolu olan gümüşten kale, altından bir top ile harap oldu. İnsanların güneşten beklentisi, gelip beyazı (kar) helâk edip dağıtmasıydı. Hava, karları eritince de ırmaklar gülzarın bağrına su taşımaya başladı”:

1736 Şıfât-ı şubḥ-ı nev-rüz-ı muṭarrā
İdüpdür ḥāme bu arada inşā

1737 Meger nīlūfer-i cūy sehergāh
Görindi ḥavz-ı nīli içre nā-gāh

1738 Ki bir gül Rūm'da arz itdi dīdār
Açıldı Şām bāğından her ezhār

1739 Kızardı şubḥgeh gülzāra döndi
Gülistān şan cemāl-i yāre döndi

1740 Gümüşden kal‘a k’anda habs idi şu
Harâb oldu bir altun top ile o

1741 Güneşden bu idi halkuñ ümîdi
Gelüp kahr eyledi diyü sefidî

1742 Hevâ evrâk-ı sîmi eyleyüp hâl
Şu çekdi şafha-yı gülzâra cedvel (Zâtî, ŞP)

Doğan güneşin, sabah aydınlığının ve bu aydınlığın tabiattaki yansımasının işlendiği gündüz tasvirleri ile ilgili yukarıda verilen örnek metinlerle yetinildi. Bezmlerde yer alan diğer gündüz tasvirleri şöyledir: **Şeyhî**, *HŞ*, 2087-2088, **Cem Sultan**, *CH*, 2645-2649, 2726-2729, 3590-3591; **T. Cafer Çelebi**, *HN*, 1410-1412; **A. Rıdvan**, *HŞ*, 3709-3712; **Bihiştî Ramazan**, *CA*, 628-632; **Fikrî Çelebi**, *EE*, 256-264.

Tablo 6 Bezmlerde Yer Alan Gündüz Tasvirleri Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Tasvir sayısı	Yüzdelik
1	<i>GH</i>	Tutmacı	1	%5
2	<i>HŞ</i>	Şeyhî	1	%5
3	<i>CD</i>	Cem Sultan	3	%15
4	<i>HP</i>	Aşkî	8	%40
5	<i>MM</i>	Behiştî	1	%5
6	<i>HN</i>	T. Cafer Çelebi	2	%10
7	<i>HŞ</i>	A. Rıdvan	1	%5
8	<i>ŞP</i>	Zâtî	1	%5
9	<i>CA</i>	Bihiştî Ramazan	1	%5
10	<i>EE</i>	Fikrî Çelebi	1	%5
		Toplam:	20	%100

Tabloda da görüldüğü üzere incelenen eserlerin 10 tanesinde 20 bezmde gündüz tasviri vardır. Bu tasvirlerden 8'i Aşkî'nin *Hetf-perker* mesnevisinde yer alır.

2.2.1.2.Gece

Mesnevilerdeki gece tasvirlerinin amacı okuyucuya biri günün bitimini hissettirmek ve okuyucuyu yeni bir günde meydana gelecek olaylara hazırlamaktır. Çeşitli uzunlukta yapılan bu tasvirlerde gökyüzü ele alınır. Şairler yıldız, ay ve karanlık gökyüzü arasında hayali yorumlarla çeşitli ilişkiler kurarlar.

“Gece tasvirlerini konuya uygunluk açısından değerlendirmek gerekirse, üzücü bir vakanın cereyan ettiği ve âşıkların birbirinden ayrı kaldıkları gecelerin tasviriyle ıyş ü işret, neşe vb. hallerin terennüm edildiği gecenin tasviri arasında gerek tavır gerekse kullanılan malzeme yönünde bir hayli fark mevcuttur. Zevk ve eğlence gecesi tasvirinde ayrılık ve keder gecesinin katran rengindeki karanlığına mukabil gündüz kadar aydınlık bir gece tasavvur edilmektedir. Hava misk, amber ve öd kokularıyla dolmuş, yeryüzündeki akarsular ise âdeta karanlıklar içinde akan âb-ı hayat kesilmiştir. Gece koyuluk ve karanlığı dolayısıyla ve bilhassa yıldızlı ve mehtaplı gecelerde açıkça görülen lacivert rengi sebebiyle bu renkle tavsif edilmiş, türlü mekân ve unsurlara benzetilmiştir” (Şentürk, 2002: 151, 155, 158).

Ümmî İsâ'nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Mihr ile Zengi Beyin işret meclisinden önce bir gece tasviri yer alır: “Gece olup da cevher (güneş) suya düşünce insanlar uykuya vardı. Dünya kara cübbesini giydi; gündüz aydınlığı gizlendi. Sema, yıldızlarla kendisini süsledi; şebnem incileri gül yüzüne çaktı. Gök, dost dostuna kavuşsun diye tekrar üstüne bir kara atlas çekti”:

546 Çün gice oldı güher düşdi şuya
Dünyâ halkı vardı cümle uyğuya

547 Ol kara cübbesini geydi cihân
Rüşenâ-yı gündüz kıldı nihân

548 Gök bezedi yıldızı kendüzine
Çakdı şebnem incüler gül yüzine

549 Bir dağı bir kara atlaş üstüne
Çekdi eydür dost irişsün dostına (Ümmî İsâ, MV)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsnü* mesnevisinde şair yeni günün başlangıcını güneşin karanlık askerlerini yenerek gökyüzünü aydınlatmasıyla başlatır: “Kadeh (güneş), felekten baş aşağı düşünce, akıbet batıya meyletti. O güzel yüzlü sevgili yanağını gizleyince, Rum ve Hallûh şâhları hezimete uğradı. Karanlık, dünyayı baştan başa tutunca bunlar, güzelce ayrılmaya karar verdiler. Karanlık askeri yine fırsat bulunca, dünyayı tutmaya yöneldi”:

809 Felekden ser-nigün olıbanuñ cām
Çü meyl-i mağrib eyledi ser-encām

810 Çü ol zîbâ nigârîn gizledi ruḥ
Hezîmet oldu şâh-ı Rûm u Ḥalluḥ

811 Cihânı çün ser-â-ser tutdı zûlmet
Ḳarâr eyledi bunlar ḥoş ferâgât

812 Yine çün buldı fırsat leşker-i zeng
Cihânı tutmağa eyledi âheng (Tutmacı, GH)

Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisindeki ayın aydınlattığı bezmin gecesini nevrüz gününden daha aydınlıktır. Havayı misk kokusu kaplamış, güzel sesler feleğe çıkmaktadır:

1401 Meger bir gicekim beñzerdi rûza
Mey ü ney birle şeh düşmişdi sûza

1402 İdüp rûşen cihânı nûr-ı mâhuñ
Dili ḥurrem kıldı baḥtî şâhuñ

1403 Ne şeb k'irmezdi aña nûr ile rûz
Virürdi zevk sankim rûz-ı nevrûz

1404 Olup gîsû-yı yâruñ müşk-rîzi
Hevânuñ ol gice tutmuşdı ḥîzi

1405 Şebüñ zülfinde bûy-ı nâfe-i Çîn
Meşâmı dillerüñ ḥoş-bûy-ı müşkin

1406 İrürüp mûrg-i ḥoş-âvâz çerḥa
Girürdi neğmelerden mâh çerḥa

1407 Felek ol sâza eylerdi semâ'ı
İrürdi gûş-ı rûze şeb vedâ'ı

1408 Taḥayyürden şehir urmaz idi dem
Ki ya' nî olmamışdı bâda hem-dem

1409 İdüp şeb mâh ile pür-nûr bâğı
Tutardı elde san zengî çerâğı (Cemâlî, HH)

Hassan'ın *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde batan güneş kadehten dökülen şaraba benzetilir ve yıldızlar meze olur. Zühre elinde udla ufuktan görünüp yeryüzüne mutlu fal açar:

3261 Çü mağrib sâgar-ı Hürşîdî açdı
Kevâkib nuqlını eflâke saçdı

3262 Ufuğdan görünüp Nâhîd-i bâ-‘ûd
Cihân yüzine açdı fâl-ı mes‘ûd (Hassan, MM)

Aşkî'nin *Heft-peyker* eserinde Behram Şâh'ın bezmleri anlatılırken yedi güne ait gündüz ve gece tasviri yer alır. Her günün başlangıcında bir gün doğumu-aydınlık, her gecenin başlangıcında bir gün batımı-karanlık tasviri yer alır. Behram Şâh'ın yedi gün boyunca düzenlediği bezmlerdeki gece tasvirleri aşağıda ele alındı:

Cumartesi Bezmi

“Gece, amberden külâh giyince kâfurun üstüne siyah misk saçtı. Nilüfer renkli kümbet lâlesini gizledi ve yüz binlerce nergis gösterdi. Dünya, hırsızlar gibi siyaha büründü, la’l taşını (güneş) çalarak siyahlık gösterdi”:

1734 Çün gice urındı ‘anberden külâh
Saçdı kâfur üstine müşk-i siyah

1735 Lâlesini günbed-i nîlûferî
Gizledi gösterdi yüz biñ ‘ebheri

1735 Düzdiler gibi cihân geydi siyeh
La‘li uğurladı gösterdi şebah

Pazar Bezmi

“Gece, siyah renkli perdeyi çekince, güneş yanağını gizledi. Sema yıldızlarını arz etti; dünya, elbisesini siyah yaptı. Kâfur, siyah renk oldu; aydınlık, karanlık ile kendini gizledi”:

2276 Çün gice çekdi niķâb-ı ‘anberî
Gizledi ruh âfîtab-ı hâverî

2277 ‘Arz kıldı aķterini âsumân
Müşkfâm itdi libâsını cihân

2277 Ğâliye-reng eyleyüp kâfurını
Zulmet ile kıldı pinhân nûrını

Pazartesi Bezmi

“Seher kâfuru (beyaz) üzere olan dünya, tekrar misk ve amber saçan oldu. Lutf eder gibi yeryüzü bahçesinden gülü kopararak, yerine zamane sümbülünü döktü. Kara Hind askeri cüret ederek tandaki kırmızıyı siyaha çevirdi”:

2533 Çünkü kâfūr-ı seher üzre cihān
Oldı girü müşk ile ‘anber-feşān

2534 Luṭf ile bostān-ı ‘ālemden güli
Koparup dökdi zamāne sünbüli

2535 Cür’et idüp şām-ı Hinduvî-sipāh
Kırmızı-i şubhı eyledi siyah

Salı Bezmi

“Gece kâfura (beyaz) misk (siyah) çekince (giydirince) Çin padişahı, sarı sancağı garba döktü. Mavi renkle çevrili güneş, yanağını gizledi; Zengibar padişahı (karanlık), ‘emri geçen’ oldu. Yedi renkli dünya tek renk olunca, semada yedi renk ortaya çıktı”:

2785 Çekdi şeb kâfūra çün müşkīn raḡam
Dökdi garba şāh-ı Çīn zerrīn-‘alem

2785 Gizledi ruh hüsrev-i nīlī-ḡiṣār
Nāfızü’l-emr oldı şāh-ı Zengibār

2787 Çünkü yek-renk oldı dehr-i heft-reng
Zāhir oldı āsumānda heft reng

Çarşamba Bezmi

“Dünya misk (siyah) perdesi ile kapanınca batı kuyusunda güneş kayboldu. Âlem felek gibi nil renkli oldu; denizde timsah sarı balığı yuttu. Sarı renkli kıyafet gizlenince dünya, Abbāsî (siyah) kıyafeti giydi”:

3118 Çünkü bağlandı cihān müşkīn-niḡāb
Çāh-ı Mağribde güm oldı āfītāb

3119 Çerḡ bigi oldı ‘ālem nīl-reng
Māhi-i zer yutdı deryāda neheng

3120 Cāme-i zer-beftin eyleyüp nihān
Kisvet-i ‘Abbāsiyi geydi cihan

Perşembe Bezmi

“İnci ile bu deniz ki siyah renk olunca tekrar arzu timsahı doldu. Gecenin efendisi gümüş ve altın harcayarak kâfur üstüne misk ve amber saçtı. Gece Hintlisi türlü hüner göstererek hile ve oyun ile felekten sarı tası kaptı”:

3607 Giceye dek şâh-ı Cemşîd-iqtidâr
Câm-ı zerden içdi yâķûti ‘uķâr

3608 Dürle bu deryâ ki kühlî-rengdür
Çün girü kâm-ı nehengi kıldı pür

3609 Hâce-i şeb harc idüp sîm ü zeri
Şaçdı kâfur üzre müşk ü ‘anberi

3610 Gösterüp Hindü-yı şeb dürlü hüner
Çerhden lu‘bile kapdı tās-ı zer

Cuma Bezmi

“Gece siyahlığını gizlemişken dünya, tekrar onu meydana çıkarttı. Ayın gözü onunla aydınlandı; yıldızlar ile feleği gül bahçesine çevirdi. Çin padişahının gezi alanı daraldı; Hindular siyah paslı çadırı kurdular”:

4012 Her ne kim dilerdi şāhuñ hātırı
Meclisüñ olmışdı kamu hāzırı

4013 Eylemişken şām kühlîni nihān
Āşikārā eyledi girü cihān

4014 Çeşm-i māh anuñla rüşen eyledi
Encüm ile çerhi gülşen eyledi

4015 Çîn şehinüñ oldı seyrāngāhı teng
Kurdı Hindûlar siyāhî çetr-i zeng (Aşkî, HP)

Heves-nâme’deki bir akşam tasvirinde günün kadehi dolunca akşam olur ve ufukla şafak dudak dudağa gelir. Ansızın feleğin sarayındaki ikizlerin birbirine sarıldığını gören yıldız, feleğin damını taşlar. Boynuz kapıya ayın mektubunu asar:

2033 Günün peymānesi tıoldı şeb oldı
Ufuk birle şafaķ leb ber-leb oldı

2034 Görüp aşr-ı felekde nā-gehānī
Şarılmış birbirine tev'emānı

2035 Sipihrüñ taşladı bāmını yıldız
apuya nāme-i māh aşdı boynuz (T. Cafer elebi, HN)

Heves-nāme'de şair, arkadaşlarıyla beraber sevgilinin bezmine gidecekleri akşamın tasvirinde gökyüzünü bir bezm tahayyülüyle tasvir eder:

3244 ü şeb oldu felek gösterdi ayın
Yine cem' iyyet-i hāş itdi Pervīn

3245 Düşüp meh ortada sīmīn piyāle
Mişāl-i hāla-i bezm oldu hāle

3246 Yine āheng-i 'iştet eylediler
Yine tertīb-i şobet eylediler

3247 Gice şeb-dīzini gül-gūn-ı rūza
oşup fāl urdılar ūn bat-ı rūza (T. Cafer elebi, HN)

Sinoplu Beyānī de gece vakti gökyüzünü bezm olarak tasvir eder: Zühre, gece lacivert gökyüzünde engiyle rast makamında ahenk tutar. Şafak, o bezmin kızıl şarabıdır, tabaklar yıldız mezesiyle doludur:

751 Bu gece kim bu ar-ı minā-reng
Zühre engine rāst tutup āheng

752 Bāde-i sür idi o bezme şafak
Āterān nulı ile olu abak (Sinoplu Beyānī, ŞG)

Muhibbī'nin *Gül ü Nevrūz* mesnevisinde Gül'ün gece arkadaşlarıyla tertip ettii bezm tasvirinde şair, elence iin gecenin önemini dile getirir. Şaire göre bezmin esası gece olduu gibi örnek güzel hadiseler de gece vuku bulmuştur:

1785 Şobetüñ dāyim esāsı gicedür
'Ālemüñ zev ü şafāsı gicedür

1786 Gicede hāl-ı cihān rāat eder
Şey efendüm gicede da' vet eder

1787 Mear-i 'ālem refī' -i enbiyā
Gice mi' rāc eylemişdür siyyemā

1788 Mâh-ı ‘âlem gicede tâli‘ olur
Şem‘ -i encüm gicede lâmi‘ olur

1789 Dûst birle dûst bulur şeb-i vişâl
Giceler içinde olur gizlû hâl

1790 Hoş bilür ‘ârif hevâsın gicenüñ
Tuymasun câhil şafâsın gicenüñ (Muhibbî, GN)

Vücûdî’nin *Hayâl u Yâr* mesnevisinde Yâr’ın işret meclisi bir gece tasviriyle başlar. Burada çeşitli benzetmelerle gece tasvir edilmekle birlikte asıl önemli olan gece vaktinin âlemin ağıyardan temizlenmiş olmasıdır. Ortamda yabancıların gitmesiyle birlikte yüce meclis yani bezm düzenlenir: “Sarhoş, testi kıran felek, yine ansızın güneş kabağını kırdı. Semanın eteğine şarap dökülünce şarap şafak, şarap kabarcığı ise yıldız oldu. Felek, hilal kadehi görüldüğü zaman çoşarak ‘iç, iç’ derdi. Âlem yabancılarından arınınca yüce meclis kuruldu”.

2018 Yine çarh-ı sebû-keş bed-mest
Kıldı nâ-geh kedûyı mihri şikest

2019 Dâmen-i çarha dökülüp mey-i nâb
Oldı bâde şafak habâbı şihâb

2020 Gördi câm-ı hilâli eyledi cûş
Dirdi ol dem felek be-nûş be-nûş

2021 ‘Âlem ağıyardan olup hâlî
Oldı tertîb-i meclis-i ‘âlî (Vücûdî, HY)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisinde Şem‘ ile Pervâne gece baş başa meclis kurarlar. Eğlence yemekten sonra şarap ve musiki eşliğinde devam eder. Konuya uyumlu olacak şekilde bezmin gereçlerinden gümüş tepsi Ay’a, mezeler yıldızlara benzetilirken kadeh de Güneş’e benzetilir. Gecenin ruhuna uygun olarak “bu gice” redifli gazel okunur. Sevgililerin gece başlayan eğlencesi sabaha dek sürer:

941 Bezm-i ‘âlî kuruldı çün ol şeb
Meh gümüş tebsi nuql idi kevkeb

...

946 Güş-ı ‘uşşâka şöyle dokındı
Anda bu şi‘ r-i dilkeş okındı

Gazel ez-zebān kāl ki münāsib hāl bud

947 Cām-ı mey nūş idelüm şun bize sākī bu gice
Dünkiden kalmadı mı gizlüce bākī bu gice

948 ‘Ayš u ‘işret gūnidür hasret ü miḥnet gitdi
Vaşl-ı dilber demidür añma firķāti bu gice

949 Āh idüp şevķ ile çarḥuñ yüregin dağlıyalum
Yaķalum odlara nüh ṭāk u revākı bu gice

950 Şem‘-veş karşuda pır pır yanar ol meh-liķā
Yine yüz ṭutdı bize devlet-i bākī bu gice

951 Çāk olursa yaķamuz itme te‘accüb ki yine
Yār ile şoḥbetümüz geçdi kıyākī bu gice

952 Muṭribā çün bu maķāma gele dem-sāz ola nāz
Yüri seyr eyle şıfāhān ü ‘ırākı bu gice

...

971 Ol gice şoḥbet eyleyüp iki yār
Birbirine güherler itdi nişār (Mu‘îdî, ŞP)

Zâtî’nin Şem‘ ü Pervâne mesnevîsinde Lâlâ, bir bahar mevsiminde Pervâne’yi ava götürür. Pervâne ve beraberindekiler gönüllerince avlandıktan sonra bir yeri mekân edinip çadır kurarlar. Akabinde gece olunca da eğlenirler. Zâtî, eğlence anlatımından önce bir gece tasviri yapar. “Semanın sarı yatağının yere düştüğünü gören bütün yıldızlar gülüştiler. O yataktan kırmızı şarap dökülünce semanın eteği baştanbaşa mey rengine büründü. Felekten atılan yıldızlar topluluğu gelip dünya yurdunda açıldılar:

1014 Bu ara bir şeb-i ġarrā şıfâtı
Şeb-i kadr aña kıl virmiş berâtı

1015 Sipihrüñ zer yatağı yire düşdi
Görüp anı kumu encüm gülüşdi

1016 Dökildi ol yatağdan rāḥ-ı aḥmer
Kim oldu dāmeni mey-gün ser-â-ser

1017 Kevâkib encümin atdı felekde
Gelüp açıldılar milk-i melekde (Zâtî, ŞP)

Zâtî, Şem‘ ü Pervâne mesnevîsinde Şem’in kına gecesini bezm olarak adlandırır. Bu bezmde yapılan gece tasviri şöyledir: “Dönen dünyanın bağı süslenince Pervin yine bir deste mum yaktı. Bütün yıldızlar baştanbaşa mum yaktı; kayan yıldızlar göğü aydınlatarak yere indi. Hepsi, bir hoş gümüş kandil yakarak lacivert kubbeyi aydınlattı. Yalın yüzlü güzeller mum yakıp semayı aydınlatınca nur erişip karanlık yok oldu”:

3380 Şeb-i hınnâ şıfâtıdur bu ara
Şafâ kesb eyle kıl bunu temâşâ

3381 Vişâk-ı çarh-ı gerdân oldı tezyîn
Yine bir deste şem‘ i yakdı Pervîn

3382 Ser-â-ser cümle encüm şem‘ yakdı
Şihâb ucın alup yire bırakdı

3383 Xamu bir hoş gümüş kândîl uyardı
Münevver itdi tāk-ı lāciverdi

3384 Yalın yüzlü güzeller yakdılar mum
İrişdi nūr zulmet oldı ma‘düm (Zâtî, ŞP)

Taşlıcalı Yahyâ’nın Şâh u Gedâ mesnevisinde gündüz bağda yarânlarıyla eğlenceye giden Şâh’ın eğlencesi gece olunca da devam eder. Akşam olunca kısa bir gece tasviri yer alır: “Ay, gökte bir mum yakınca yıldızlar pervâne gibi onun etrafında toplandılar. Sevgilinin sohbetini süslemek için bir deste şem ve pervin geldi. Gökteki dolunay ise sevgilinin elindeki şarap dolu kadeh gibi oldu. Ay yüzlülerle o karanlık gece hurilerin gözündeki karalık gibi oldu:

1404 Yakdı eflâkde kamer bir şem‘
Oldı pervâne-veş nücüm aña cem‘

1405 Kılmağa yâr şöhetin tezyin
Geldi bir deste şem‘ ile pervîn

1406 Oldı gūyâ ki gökde bedri tamâm
Beym-i cânân içinde bir tölî cām

1407 Mâh-rûlarla ol şeb-i deycûr
Oldı şankim sevâd-ı dîde-i hûr (Taşlıcalı Yahyâ, ŞH)

Bezmlerde yer alan gece tasvirleri çeşitli örnekleriyle yukarıda ele alındı. Bu bezmlerde yer alan diğer gece tasvirlerinin beyit aralıkları şöyledir: **Şeyhî**, *HŞ*, 1998-1999, 3175-3189, 3288-3289, 3318-3322; Cem **Sultan**, *CH*, 2674-2678, 4523-4525; **Behiştî**, *HP*, 1326-1329; **T. Cafer Çelebi**, *HN*, 1491-1496, 2060-2073; **Lâmiî Çelebi**, *VR*, 3703-3707; **Lâmiî Çelebi**, *SA*, 917-924; **Zâtî**, *ŞP*, 3380-3383; **Taşlıcalı Yahya**, *YZ*, 2773-2775; **Ûdî**, *MM*, 1049-1051; **Y. Vâlî**, *HD*, 3052-3054.

Tablo 7 Bezmlerde Yer Alan Gece Tasvirleri Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Tasvir sayısı	Yüzdelik
1	<i>MV</i>	Ümmî İsâ	1	%3
2	<i>GH</i>	Tutmacı	1	%3
3	<i>HŞ</i>	Şeyhî	4	%11
4	<i>MM</i>	Hassan	1	%3
5	<i>HH</i>	Cemâlî	1	%3
6	<i>CD</i>	Cem Sultan	2	%6
7	<i>HP</i>	Aşkî	7	%20
8	<i>HP</i>	Behiştî	1	%3
9	<i>HN</i>	T. Cafer Çelebi	4	%11
10	<i>VR</i>	Lâmiî Çelebi	1	%3
11	<i>SA</i>	Lâmiî Çelebi	1	%3
12	<i>GN</i>	Muhibbî	1	%3
13	<i>ŞP</i>	Zâtî	3	%9
14	<i>YZ</i>	Taşlıcalı Yahya	1	%3
15	<i>ŞG</i>	Taşlıcalı Yahya	1	%3
16	<i>ŞP</i>	Muidî	1	%3
17	<i>ŞG</i>	Beyanî	1	%3
18	<i>MM</i>	Ûdî	1	%3
19	<i>HY</i>	Vücûdî	1	%3
20	<i>HD</i>	Yenipazarlı Vâlî	1	%3
		Toplam:	35	%100

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere incelenen eserlerin 20'sinde bezmlerde gece tasvirlerine yer verilmiştir. Bezmlerde gece tasvirleri en fazla Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde görülür. Aşkî'yi Tâcîzade Cafer Çelebi ve Zâtî takip eder.

Gece tasvirleri gündüz tasvirleriyle sayıca kıyaslandığında gecenin yer aldığı eser ve tasvir sayısıyla daha fazla olduğu görülür. Gündüz tasviri 10 eserde yer alırken gece tasviri 20 eserde yer alır. Tüm mesnevilerde toplamda 20 gündüz tasvirine karşılık 35 gece tasviri yer alır.

2.2.2. Mevsim Tasvirleri

Bezm tasvirlerinde yer alan bir diğer zaman unsuru dört mevsimdir. Temel fonksiyonu yıl farklarını okuyucuya hissettirmek olan mevsim tasvirleri, edebî eserlere teknik ve estetik yönlerden de katkı sağlar.

“Mevsimler mesnevilerde en sık rastlanan tasvirlerden olup özellikle bahar mevsimi zengin kadrosu ve renkli unsurlarıyla bu eserleri tezyin edip renklendiren birer tablo mevzuu teşkil etmektedir. Mevsim tasvirlerinin mesnevileri tezyin etmenin yanı sıra eserdeki hadiseler arasındaki zaman farklarına okuyucunun dikkatini çekme ve hadisenin geçtiği sahneye dekor oluşturma gibi mühim rolleri de vardır. Gece ve gündüz tasvirleri gün farklarını ifade ettiği gibi mevsimler de yıl farklarını okuyucuya ihsas ettirir. Bunun yanı sıra mevsim tasvirlerinin diğer mühim bir vazifesi konunun psikolojik atmosferini aksettirmektir. Mesnevilerde hâkim mevsim bahardır. İdealist bir edebiyatın mahsulleri olduklarından bu durum bir bakıma pek tabiidir. Sonbahar ve kış tasvirleri oldukça az, yaz tasviri ise hemen hemen yok denecek kadardır” (Şentürk, 2002: 181).

Bezmlerde görülen mevsim tasvirlerinden yukarıda değinilen fonksiyonların yanında özellikle bahar mevsimi eğlenmek için bir gerekçe olarak kullanılır. Bu sebeple mesnevilerde bezmler dört mevsimde görülmekle birlikte bahar mevsiminde yapılanlar çoğunluk teşkil eder. Kış mevsiminde kurulan bezmler bahara göre az, yaz ve sonbahar mevsiminde kurulanlar ise nadirdir.

2.2.2.1. Bahar

Bahar mevsiminde doğada meydana gelen değişim, şairlere ilham kaynağı olmuştur. Şairler bahardaki tabiat güzelliğinden ilham alarak his ve yetenekleri ölçüsünde duygu ve heyecanlarını dile getirdikleri manzumelerle bir yandan sanat kabiliyetlerini ortaya koyarken diğer yandan da eserlerini süslemişlerdir. Divan edebiyatında kasidelerdeki nesib bölümü ile bazı gazellerde bahar tasvirleri yer almaktadır. Mesnevi türünün sunduğu geniş ifade imkânları sayesinde ilkbahar bu türde olabildiğince uzun ve detaylı ele alınmıştır.

Mesnevilerdeki bahar tasvirleri, yeni bir sahnenin başlangıcını, hadiseler arasındaki zaman mesafesini ve hadisenin akışı içerisinde meydana gelen mekân değişikliklerini

okuyucuya fark ettirebilmek gibi zaman, zemin ve dekor değişikliklerini aksettirme işlevlerine sahiptir. Bunlara ilaveten şair, mesneviyi renklendirip süslemek gayesiyle bahar tasvirlerini birer tezyinî unsur olarak da kullanır.

Mekân tasvirlerinde de değinileceği gibi bahar tasvirleri ile bağ, bahçe tasvirleri iç içe geçmiş görünmektedir. Bahardaki zaman hadisesi doğadaki değişimden hareketle anlatıldığı için akarsular, ağaçlar, kuşlar, çiçekler gibi unsurlar hem bahar tasvirlerinde hem de mekân tasvirlerinde yer alır. Bahar tasvirlerinde havaların ısınmasıyla eriyen kar sularının bağ, bahçe gibi yerlere ulaşarak buradaki otların yeşermesi, çiçeklerin açılması ve ağaçların yeşillenmesi hadisesi, kısaca doğadaki değişim ele alınmaktadır. Mekân tasvirinde ise bağ, bahçe, çemen gibi yerlerde var olan, durağan bir doğa tablosunun betimlemesi yapılır. Bu yönüyle mesnevilerdeki bahar ve bahçe tasvirlerinde ortak unsurlar işlenmesine karşın, bunların işlev ve anlatımı arasında bir nüans bulunmaktadır.

Bunlara ilaveten bağ ve bahçe tasvirlerinde saray, taht, havuz, şadırvan gibi mimari unsurlar da yer alır. Şentürk'e göre bu durumda bahçe tasvirleri ırmakları, meyveleri, köşkleri, şadırvan ve tahtlarıyla Kur'an ve hadislerde geçen cennet tasvirleriyle tam bir uyum sağlamaktadır (Şentürk, 2002: 194).

İncelenen mesnevilerde zaman tasvirlerinin çoğu bahar mevsimine aittir. Bazı bahar tasvirlerinde bağ ve bahçe işret yeri, çiçekler de orada işret eden birer fert olarak tasavvur edilir. Hikâye kahramanları bahçelerdeki bu cümbüşten ilham alarak kendileri de bezm kurmak ister. Şairin bu tür tasvirlerle okuyucuya, yeni bir sahnenin başlangıcı olan bezmi hissettirmek için bunu yaptığı söylenebilir.

Bahar mevsimi ile eğlence arasında kurulan bağın türlü vesilelerle dile getirildiği görülür. Behiştî *Mihr ü Müşteri*'de, *Bu mevsimde kişi içmese bâde / Virür lâle gibi 'ömrünü bâda* diyerek bu mevsimde içki içmeyenin ömrünün lâle gibi kısa ve boşa geçmiş olacağı belirtir. Mu'îdî *Şem ü Pervâne*'de, *Mevsim-i 'ayş idi zamân-ı bahâr / Sebze yüzünde kalmamışdı gubâr* diyerek Aşkî de *Heft-peyker*'de, *Bir gün ol şimşâd-ı kadd ü gül- 'izâr / Kim evân-ı 'ayş idi faşl-ı bahâr* ifadeleriyle bahar mevsiminin eğlence ve işret vakti boyutuna değinmişlerdir.

Çalışmanın bu bölümünde incelenen mesnevilerde, bahar mevsiminde kurulan bezmlerdeki ilkbahar tasvirleri verildi. Bu tasvirlerden bazıları anlaşılır olması için genel hatlarıyla günümüz Türkçesine çevrildi.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül ile Hüsmüz'ün ikinci buluşmaları gene bir bahar mevsimi ve bağda gerçekleşir. İki sevgilinin gündüz başlayan işret meclisleri sabaha kadar sürer. Burada meclisteki bahar tasviri şöyledir: “Bahardır ve gül mevsimidir; her budakta

bülbül figan eder. Çemen bir güzel gibi süslenmiş; nergis güle sarı kadehten şarap sunar. Gül ve bülbül arkadaş olmuş; seçkin kuşlar türlü cıvıltılar çıkartır...”

1581 Bahār idi vü andan mevsim-i gül
Figān iderdi her budaḥda bülbül

1582 Çemen bizenmiş idi çün nigārīn
Güle nergis şunardı cām-ı zerrin

1583 Gül ile bülbül olmuş idi dem-sāz
Kılurdı degme kuş bir dürlü āvāz

1584 Benefşe lāle vü sünbül perişān
Şararmış çiğdem ü ser-sebz reyḥān

1585 Emīr-i ‘āşıkān rengīn ṭonanmış
Ḥasedden lāle bağı oda yanmış

1586 Şaḳāyık kırmızı nesrīn şayurı
Ḳaṭīfe giymiş idi al sūrī

1587 Kucaşmış birbiriyle serv ü şimşād
Ḥazīn yapraklara ḥarket virür bād

1588 Gül ü bülbül biri birine rāzī
Ḥadīş-i ‘ışk idi vü ‘ışk-bāzī

1589 Dūḳār olmuş vü irmiş vaşla dü yār
Melālet yoḥ şetāret çoḥ zihī kār (Tutmacı, GH)

Aşķi’nin *Heft-peyker* mesnevisinde ‘Heft Bahār ve Hikāyet-i Vezīr-i Zālīm’ başlıklı hikāye bir bahar tasviriyle başlar. Bir bahar günü Behram Şāh sahrada meclis tertip ederek eğlenirken:

“Bircis ile Zuhāl arasında 120 derecelik mesafe olunca yıldızların şāhından Hamel şeref buldu. Yeşillik Hızır gibi gençleşti; akarsular dirilik pınarı oldu. Çeşmeler Nil ırmağının ortasından aktı; onun lezzetinden Selsebil utandı. Öd giyimli toprak, amber kokulu oldu; sabah nefesli rüzgār, misk satıcısı oldu. Bahar havası itidal ile âleme süs ve zarafet verirdi. Bahar rüzgārı, sözünü yenileyerek yerini reyhana rehin bıraktı. Kara toprak, gökyüzü gibi oldu;

aynasını pastan temizledi. Esir maddesi sıcaklığı sundu; zemherir sertliğini terk etti. Dağ, beyaz kara mesken iken, göz suyundan ırmağa azamet verdi. Eril nergis uykulu gözlerini sıhhatini gözeterek süzerdi. Taze sümbülden rüzgâr misk ferahlığında; menekşe, zülfünün kıvrırcığından misk süren. Ar'ar, şimşir ve selvi ağacı gölge yaptı; kumru, keklik ve sülün kuşları öttü. Sarhoş nergis süs için süssenden sarı kadehi eline aldı. Nilüfer gözü, uykudan işkence gördüğü için sudan kale yaptı. Bahar, dallardaki nevr yaprağında kıyamet olmaksızın yıldız yağdırırdı. Şenbelidin gözyaşı gözünün içindeyken zaferanından safâ göründü. Yaprak üzerine yazı yazan bitki lâleye kanlı diye berat yazdı. Nesrinin alanı jaleden inci ile dolu; gülistan lâle kanından kırmızıdır. Rüzgâr merzengûşun kulağına söyleyip sıcaklığın coşkusu sakınleştirdi. Gerçi çokları kıvrırcığını kıvrıcık üzerine ettiler fakat Deylemiler gibi gerdan giyeni yoktur. Reyhan güle yazı yazarak çalıştı, yerine canla fakat söz verdi. Süsen çiçeği sıcaklık ile öyle ısındı ki akrebin zehrini yumuşatırdı. Yasemin ki seher vakti açılır, dilber kulağı gibi gümüş ve altın doludur. Söğüt, erguvan ve yaseminin kırmızı ve beyaz sancak diktiklerini görünce hayran kaldı. Seher vakti, altından taç giyerek gül, şahlar şahlığına hizmet için kemer bağladı. Temizlik için aslını silip dururdu; toprak, rüzgâr gibi ona sevgili oldu. Bülbül her gece sabaha kadar uyumadan davul gibi avâz ederdi. Yeşillikler ortasındaki kırmızı gül, şarapla dolu yakut renkli kadehe benzedi. Servilerdeki üveyik kuşu haykırışı çeng gibi sanılır. Kumrunun âhı ile güzel sesli kekliğin gülüşü, biri can verirken biri gönül arzular:

4356 Çün idüp teşlîş Bircîs ü Zuhal
Şâh-ı encümden şeref buldı Hâmel

4357 Hızır gibi sebze oldu nev-cevân
Oldı ‘ayn-ı zindegî âb-ı revân

4358 Çeşmeler nâfından ağıdı rûd-ı Nîl
Lezzetinden şerm kıldı Selsebîl

4359 ‘Anberîn-bû oldu hâk-i ‘ûd-pûş
Oldı bād-ı şubh-dem nâfe-fürûş

4360 İ‘tidâli ile nev-rûzî hevâ
Virür idi ‘âleme zîb ü bahâ

4361 Bād-ı nev-rûzî idüp ‘ahdin[i] nev
Câyını reyhâna eyledi girev

- 4362 Oldı serbend āsumānveş tīre ḥāk
Jengden āyīnesin eyledi pāk
- 4362 Germligi ‘arz eyledi eşīr
Serdligin terk kıldı zemherīr
- 4364 Mesken iken berf-i kāfūrīye kūh
Virdi cūya dīde ābından şükūh
- 4365 Nergis-i ner çeşm-i ḥāb-ālūdını
Sūzer idi gözedüp bihbūdını
- 4366 Sünbül-i terden şabā nāfe-güşāy
Ca‘d-ı zülfinden benefşe müşk-sāy
- 4367 Sāye şaldı ‘ar‘ar u şimşād u serv
Bāng kıldı kumri vü kebk ü tezerv
- 4368 Zīver içün nergis-i sermestine
Sūsen aldı şūşe-i zer destine
- 4369 Çeşm-i nīlūfer şikence ḥābdan
Gördügiçün düzdi ḳal‘a abdan
- 4370 Şāḥlardan nevr berginden bahār
Bī-ḳıyāmet aḥter iderdi nişār
- 4371 Dīdesindeyken sirişk-i şenbelīd
Zā‘ferānından şafā oldı bedīd
- 4372 Berg üzre kātib olucı nebāt
Lāleye ḥūnī diyü yazdı berāt
- 4373 Şaḥn-ı nesrīn ṭolu lü‘lū’ jāleden
Gülsitāndur la‘l kānı laleden
- 4374 Bād merzengūşuñ eydüp gūşına
Virdi teskīn germligi cūşına
- 4375 Ca‘dını ca‘d üzre itdi gerçi çok
Deylemīler gibi gerden-pūşı yok

- 4376 Yazdı reyḥān ḥaṭ güle cehd eyledi
Cāyına cānla velī ‘ahd eyledi
- 4377 Oldı sīsēnber ḥarāretl’eyle germ
Kim iderdı ‘aḳrebūñ niṣini nerm
- 4378 Yāsemen kim açılur vaḳt-i seḥer
Gūṣ-ı dil-ber gibidür pür-sīm ü zer
- 4379 Ergavān u yāsemen sürḥ ü sefīd
Dikdi rāyet gördi ḥayrān ḳaldı bīd
- 4380 Efser-i zerrīn geyüp vaḳt-i seḥer
Gül ṣehinṣehliḡa bağlandı kemer
- 4381 Aşlını silüp dururdı ḫünki pāk
Bādveṣ aña hevā-ḥāh oldı ḥāk
- 4382 ‘Andelīb āvāz çekdi miṣl-i kūṣ
Uyımaz her gice tā vaḳt-i ḥurūs
- 4383 Beñzedi sebz’ortasında sürḥ gül
Kāse-i yāḳūta kim pür ola mül
- 4384 Servler üstinde bāng-ı fāḥte
Şanasın kim çeng durur sāḥte
- 4385 Āh-ı ḳumrī ḥande-i kebk-i derī
Cān virür biri diler göñül biri
- 4386 Döşedi şahrā zümüröd-gün bisāṭ
Oldı efzūn murḡ u māḥīde neṣāṭ
- 4387 Rūz-ı sa‘d u ḥürrem idi pādişāh
Bezm içün şahrāda ḳurdı bargāh
- 4388 Düzdı bir şāhāne meclis kim cihān
Görmemişdi virmemiş idi nişān

4389 Meclisinüñ luṭṭ u zīb ü zīneti
Şermsār iderdi bāġ-ı cenneti

4390 Otururken kāmṛān [u] şādmān
Gördiler bir peyk irişdi devan (Aşkî, HP)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* eserinde Keyvân Şâh ile Mihr'in tertip ettikleri bezmde şâhın bağının tasvirinden sonra gelen bahar tasviri hacmi ve detayı bakımından önemlidir:

“Keyvân Şâh, baharı geçirdiği baġa tekrar varır. Kış bitmiş ve baharla beraber baġ cennete dönmüştür. Yasemin, çınarın altında çadır kurar; saba rüzgârı çemene amber saçar. Pejmürde olan yerdeki bitkiler, mutedil hava ile tekrar hayat bulur. Bulut, gökte can suyu yağdırır; toprak, bitkileri besleyip büyötmektedir. Irmaġın kenarında bitkiler yeşerir; bunların en özeli de lâle yanaklı sevgilidir. Rüzgârın şükûfenin tacını kaptığını gören gül gülerken servi ise mutlu olur. Lâle, jale şarabı ile doldurduğu kırmızı kadehi elinde tutar. Sanavber dans eder, şimşad alkış tutar; nergis ise bazen mahmur bazen de sarhoş olur. Söġüt, güneşin kılıç çekip havanın ısıttığını görünce sağlı sollu hançer takar...”:

3368 Geçürürmiş bahârı anda Keyvân
Yine ol bâġa vardı kıondı sulṭân

3369 Bahâr irmişdi geçmişdi zemistân
Behişt-i ‘Adn olmuş idi bûstân

3370 Semen ḥayme kıurup zîr-i çenâra
Şabâ ‘anber şaçardı merġ-zâra

3371 Yerüñ pejmürde olmuşdi nebâtı
Havâ-yı mu‘tedil virdi ḥayâtı

3372 Bulut gökden döker âb-ı ḥayâtı
Zemîn perverde eylerdi nebâtı

3373 Kenâr-ı cûya kıılmış sebze izḥâr
Çü ḥaşş-ı sebz yâr-ı lâle ruḥsâr

3374 Şükûfe tâcını kıapduġını bād
Görüp gül ḥande eyler serv olur şād

- 3375 Mey-i jâle pür idüp cāma lâle
Dutardı elde yâkūtî piyale
- 3376 Şanevber raqş ider şimşād urur dest
Gehî maḥmūr nergis gāh ser-mest
- 3377 Görür germ oldı çekdi tîğ hūrşîd
Daḳındı şaḡlu şollu ḥançerin bîd
- 3378 Şabā dönmiş idi ‘İsî demine
Devā idi ḡam-ı hicrān semine
- 3379 Nevā-yı bûlbûl ü āvāz-ı destān
Ser-ā-ser eyleyüp deşti gülîstan
- 3380 Sürûd ile kılup ḥurrem bahārı
Getürdi raqşa serv ile çenārı
- 3381 Açup gül dürcini deryā-yı ḥaḍrā
Şadef gibi bulutdan cezḇ ider mā
- 3382 Müzeyyen eyleyüp gül gülsitānı
Cinān bāḡına döndürdi cenānı
- 3383 Olur ḥār cefā-kār u dil-āzār
Güli Ḍaḥḥāk dūşında hemîn mār
- 3384 Olup serv-i sehî gül-şende raqqāş
Oḡur üstinde ḡumrı ma‘nî-i ḥāş
- 3385 Bahāruñ ḥüsnine ḡalmışdı ḥayrān
Dönerdi raqş urup üftān ü ḥîzān
- 3386 Hemîşe ḥurrem u ser-sebz ü dil-şād
Ḥazānuñ cevṛ ü āsîbinden āzād
- 3387 Tehî ise n’ola dest-i dırāzı
Hele yok kimseye hergiz niyāzı

- 3388 Müca‘ad eyleyüp zülf-i hamını
Muṭarrā itdi sünbül perçemini
- 3389 Şunup zerrīn ḳadehler nergis-i mest
Uzatmış gül anı almağ içün dest
- 3390 Benefşe yār ‘ıṣḳı ile meftūn
Nigārı ḥasretinden gönli maḥzūn
- 3391 İçind[en] mātemi ṭaşına urmış
Nigār ayrılığı boynunu burmış
- 3392 Düşüben deşne-i ser-tīze sūsen
Fedā itmişdi serv ayağına ten
- 3393 Eline lāle almış cām-ı la‘līn
Ki gül-zāruñ ide bezmini tezyin
- 3394 Dimāğı cām-ı şahbādan müşevveş
Dilinde dāğ var cānında āteş
- 3395 Hevādan itdügince dūrri ğaltān
Müşerref olur idi bāğ u bostān
- 3396 Şabā ‘İsī demini kıldı izhār
Ki buldı tāze cān mevtā-yı eşcār
- 3397 Olup nāfe-güşā bād-ı ṭarab-nāk
‘Abīr-āmīz oldı nāfe-i ḥāk
- 3398 Nesīm-i ‘anber-āmīz-i bahārī
Mu‘aṭṭar kılmış idi lāle-zārı
3399. Cihān ḥalkın idüp ol būy şeydā
Dimāğa ṭolmış idi tāze sevda

3400 Güneş nûr ile yaprak zıll[i] ey cān
İderdi kâgad-ı sebzi zer-efşân

3401 İdinmiş tıfl-ı gönice esb-i çübîn
Şabâ hinkine binmiş berg-i nesrîn

3402 Açılmış bâğda hîriyy ü gül-nār
Biri ‘âşık biri ruhsâr-ı dil-dār

3403. Eline aldı sîmîn kâsesin gül
Şalâ-yı bezm kıldı halka bülbül

3404 Şabâ urdukça Mihr-i yârdan dem
Olurdi pür gülün mirât[ı] şebnem (Behîştî, MM)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd’ın babası, gama müptela olan Ferhâd’ı bu dertten kurtarmak için Hıta ve Çin’den doktorlar getirtir. Fakat bu doktorlar Ferhâd’ın rahatsızlığına çare bulamazlar. Bunun üzerine babası dört kasır inşa ettirir. Ferhâd’ın her mevsim bu kasırların birinde eğlenerek vaktini geçirmesini planlar. Bu şekilde Ferhâd’ın iyileşeceğini düşünür. Bahar mevsiminde, bahar kasrında yapılan bezmin zaman tasviri şöyledir:

“Gül çehreli güneş, Hamel (Koç) burcuna geçince dünya bahçesinde gül yüz açtı. Sanatkâr meşşâta ortaya çıkarak dünya gelininin yüz süsleyicisi oldu. Gecenin saçlarını misk kokulu tarakla taradı; günün yanaklarına gül sürdü. Gülün çehresinden peçeyi kaldırdı; bulut şişesinden gül suyu saçtı. Suyun yüzünü ayna yapıp getirdi ki gül yüzünü göstere sin. Bu şölen ufkun ruhunu mesrûr etti ki nergis bakınca gözüne nur doldu. Tan yeli bu sevinçle feleğe girdi; yaseminin külâhını çarha fırlattı. Ağaçlar ellerini silkerek raksa girdi; çiçekler sarhoşça üstlerini yırttı. Sular çağlayarak alkış yaptı; yaseminler taze yapraktan def çaldı. Lale, gülşende bu bezmin aşkına eline yakuttan kadeh aldı. Gonca, altından ne kadar düğümlediye de tan yeli seherden gelip birer birer açtı. Narçiçeği ateşle gösteri yapan gibi varınca, taze yapraklardan kıvılcımlar çıkardı. Bağın bütün gül-bünleri bu eğlenceye ısınarak bazularını yakıp dağladılar. Şakayık bu müzikli bezmi görünce tabaklarla gösteri oyunu kurup gürültü yaptı. Menekşe taze miskten buhur edip tan yelinden can kokusu eridi. Çemende bülbüller şevke gelip âşıkâne nağmeler söylemeye başladı...”:

1836 Bu ‘işret-hânesinün bezm-sâzı
Bize bu perdeden depret di sâzı

- 1837 Çü kıldı şāh-ı Çīn mey bezmine ‘azm
Yaşadı yir dahı mey ‘azmine bezm
- 1838 Hāmel taḥvīlin idüp mihr-i gül-çih̄r
Cihān bāğına yüz gül açdı ol mihr
- 1839 Girü meşşāṭa-i şun‘ āşikārā
‘Arūs-ı dehre oldı çihre-ārā
- 1840 Şebūñ zūlfine müşkīn şāne urdı
Günūñ ruḥşārına gül-gūne sürdi
- 1841 Götürdi çihre-i gülden niḳābı
Seḫābī şīşeden şaçdı gülābı
- 1842 Şuyuñ rūyın idüp āyīne-girdār
Getürdi kim gül ide ‘arz-ı dīzār
- 1843 Ruḥ-ı āfākı bu sūr itdi mesrūr
Ki bakup çeşm-i nerges oldı pūr-nūr
- 1844 Şabā bu şādī-y-ile girdi çarḫa
Külāḫın yāsemen dügdürdi çarḫa
- 1845 Ağaclar rakşa girdi silkiben dest
Çiçekler cübbeler çāk itdi ser-mest
- 1846 Şular şūrīde olup çaldılar kef
Semenler berg-i terden tutdılar def
- 1847 Bu bezmūñ ‘ışkına gülşende lāle
Eline aldı yāḳūtī piyāle
- 1848 Ne ‘aḳd itdiyse gonca naḳd-ı zerden
Şabā bir bir gelüp açdı seḫerden

- 1849 İrüp gülnār āteş-bāz-vārī
Uçurdu berg-i terlerden şerārī
- 1850 Bu ‘īşe germ olup her gül-bün-i bāğ
Yağup bāzūlarını kıldı pür-dāğ
- 1851 Şakāyık gördi çün bu bezm-i sāzı
Kurup hengāme itdi kāse-bāzī
- 1852 Buğūr idüp benefşe müşk-i terden
İrişdi būy-ı cān bād-ı seherden
- 1853 Kılup şevk ile bülbüller terāne
Çemende şöhet itdi ‘āşıkāne
- 1854 Mağarr-ı şāh-sār üstinde kumrī
Okırdı medhler mānend-i muḳrī
- 1855 İşidüp bāğda āvāz-ı sārī
İderdi ḥande kebk-i kūhsārī
- 1856 Kanat şalduḳca bülbül gül ğamından
Yanardı oda gül bülbül ğamından
- 1857 Kanardı bağırlı gülmekden seḥābuñ
Kızarurdu cemāli āfitābuñ
- 1858 Gül-i bādām olup şevk ile pür-cüş
Göz idüp nergese dirdi ki mey nūş
- 1859 Bu işlerden süzüp nerges gözini
Ururdu ḥ‘āba ya‘nī kendüzini
- 1860 Olursa ḥ‘ābdan tañ mı girān-ser
Ki itmişdür dimāğın jāleler ter
- 1861 Güzeller ḥazz alur nāz uyḥusından
Şabīler mest olur yaz uyḥusından

1862 İdüp bu ẖ'āb-ı nāza ğonce ẖande
Dehānın açuban kalmış çemende

1863 Ki yimişdür şu deñlü za'ferānı
Yumulmaz gülmeden hergiz dehānı

1864 Şafāsından bu bezmüñ şanma tenhā
Hemānā goncedür medhüş u şeyzā

1865 Benefşe bengidür ser-mest bülbül
Uğutdur serv [ü] kan hayrāndur gül

1866 Şu kim tutmaz bu demde cām-ı gül-gün
Kılur ğam dāğı bağırn lāle-veş ẖün (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Bu tasvirden sonra gelen bezm, bahar mevsiminde olması nedeniyle bütün unsurlarıyla pembe bir gülün özelliklerini taşır:

“Çin padişahı bahardaki bu bezmi görünce can ü gönülden coşup kām alıcı bezme yönelir. Baharın gül renkli sarayı süslenir. Saray gül renkli kumaşlarla döşenir; felek gibi dönen gül renkli taht kurulur. Tahtına oturan padişahın sağına da şarap gibi gül yanaklı şehzadesi oturur.

Mecliste yüz tane gül yüzlü güzel ellerinde gül renkli şarapla ayakta bekler. Saki erguvan renkli şarap sunar. Mugannîler, gül mevsimindeki erkenci kuşlar gibi tiz sesleriyle şarkı söyler. Tan yeli gibi atılgan güzeller bezme gül yaprakları saçar. Bezm ehli, güneşin şafak denizine batması gibi başına kadar gül yapraklarına batmıştır. Birbirlerine gül saçarlar; gül suyu karışımı içkiler içerler. Çin şehzadesi bu bezme ısınarak Cem âdetince gül renkli kadehten şarap içer. Gül yanaklı (şehzadesi) kadehten suya kandıkça hânın yüzü güneş gibi aydınlık olur. Sürekli sayısız parlak güneş göstererek bazen inci saçar bazen cevher. Yalnızca hân değil, bezme katılanlarda ona âşıktırlar; Hıtâ ve Çin memleketleri onun sevdası ile doludur. Bu şekilde felek ölçen yıldızlar kadar üç ay mevsimin hesabı birer birer görülür. Bunlar gül renkli saray içinde gül renkli kıyafetlerle kırmızı şarap içip başkaldırmazlar”:

1867 Çü gördi şāh-i Çīn bu 'iş ü nüşı
Dil ü cāndan hemīn itdi ẖurüşı

1868 Buyurdı 'azm-i bezm-i kām-kāri
Bezendi ḵaşr-ı gül-reng-i bahārī

- 1869 Açıldı faşla lâyıķ bāb-ı ‘işret
Müheyyā oldı her esbāb-ı ‘işret
- 1870 Döşendi kaşır içi dībā-yı gül-reng
Kuruldu taht-ı gerdün-sā-yı gül-reng
- 1871 Şeh oturdu sağında şāh-zāde
Kılur ‘arızların gül-reng bāde
- 1872 Felek evcine virdi mihr ü meh zeyn
Kırān itdi şeref burcında Sa‘deyn
- 1873 Konup şolında tahtuķ kürsī-i zer
Oturdu anda Mülk-ārā-yı şafder
- 1874 Ayağ üstinde yüz gül-çihre-i şeng
Tutardı ellerinde cām-ı gül-reng
- 1875 Şunup sākī şarāb-ı ergavānı
Getürürdi tamarda cūşa kanı
- 1876 Muğannīler çekerdi nağme-i tīz
Nitekim vaķt-i gül mürğ-i şehir-ķīz
- 1877 Nevā-yı çenge def kılduķca āheng
Hurūş-ı ney giderdi niçe ferseng
- 1878 Şehir yili gibi çābūk güzeller
Nişār-ı bezm iderlerdi gül-i ter
- 1879 Batup bezm ehli gül-bergine tā fark
Şafaķ baħrine gün olmış gibi ğarķ
- 1880 Şaçarlardı biribirine güller
İçerlerdi gülāb-āmīz müller

1881 Bu bezme germ olup şeh-zâde-i Çîn
Çekerdi cām-ı gül-günı Cem-âyîn

1882 Kadehden gül-ruhı oldukça sîr-âb
Olurdu rûy-ı hân gün gibi pür-tâb

1883 Bakup yüzine varurdu özinden
Dem ururdu sürûr eşki gözinden

1884 İdüp her lahza bî-had mihr-i zâhir
Nişâr eylerdi geh gül geh cevâhir

1885 Ne hân bezm ehli hep şeydâsı idi
Hıfâ vü Çîn tolu sevdâsı idi

1886 Bu resme tâ nücûm-ı çarh-peymây
Hisâb-ı faşlı bir bir gördi üç ay

1887 Bular ol kaş-ı gül-reng içre gül-pâş
Mey-i la‘lîn içüp kıldurmadı baş (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Şem ile Pervâne kışın soğuktan dolayı dışarı çıkamazlar ve eğlencelerine ateş ile ısınan sarayda devam ederler. Baharın gelişiyle iki sevgili eğlencelerini bağa taşırlar. Bu eğlence tasvirinde yer alan ilkbahar dekoru şöyledir:

“Bahar mevsiminde günün aydınlanmasıyla görünen güneş ile gülşendeki bütün çiçekler açılınca gülşen, sevgilinin yanağına benzer. İnsanların güneşten beklentisi karı dağıtmasıdır. Kışın kar gümüştten bir kale gibi suyu hapsedince baharda, altından bir top olan güneş o kaleyi yıkar. Bu şekilde hava ısınır ve karlar eriyince su ırmaklar vasıtasıyla gülşenin bağına taşınır. Güneş, sabahleyin Cemşîd gibi altından bir kadeh ile şebnem şarabını içince fazlasıyla ısınır ve kış askerini dağıtır. Felek goncaya sevgisini gösterince gonca yakasını yırtar. Sabah yeli İsâ'nın nefesi, yeşil yapaklar içindeki gül ise Musâ'nın ateşidir. Kumru, ‘yâ Kerim’ derken Tur bülbülü ise gülzarın ‘Kelîm’idir. Tazelik padişahı asker çekince her ağaç güzel bir çadıra dönüşür. Saba yeli, suyu mavi bir elbise edince suyun kabarcıkları elbisenin kenarındaki gümüştten düğme olur... Allah bağın kasrını imar edince herkes orayı görmek ister. Güller tazelik kasrının şadırvanı, gönüller ise ondan mutluluk derleyen olur. Gül yolunarak; bülbül ise feryat ederek halkı gülistana çağırır. Zambak, bütün dünyanın gönlünü açmak için halkı mum ile bağa davet

eder... Allah'ın emriyle tabiat süsleyicisi, gülşene öyle güzel bir suret verir ki onu seyredenler 'bu nakışlı resme Mâni rastlamadı' der. Zaman, fazlasıyla ihtiyarlamışken baharın gelişiyle dünya taze Firdevs cennetine döner. Gül, âlemin şuurunu güzel kokulu kılar; su akarak servin ayağına gelir. Yumuşak hava âleme coşku vererek kışın şiddetini unutturur. Yerin kanının şarap gibi coştüğünü görenler, o kırmızılığı lale sanırlar. Saba, İsâ'nın nefesinden üfleyince insanlar nasıl coşup dirilmesin? İnsanın gönlü ferah olmasın mı; yakalar gonca gibi açılmasın mı? Kişi şarap ile hem dem olmasın mı; o zamanda âdem divane olmasın mı?... Gül bir afet gibi kişide sabır ve karar bırakmazken kişi nasıl melamet sarhoşu olmaz! Gülistan güle doğuş yeri olur; bülbül ise bir murabba dillendirir”:

1736 Şıfât-ı şubḥ-ı nev-rûz-ı muṭarrâ
İdûpdür ḥâme bu arada inşâ

1737 Meger nîlüfer-i cûy sehergâh
Görindi ḥavz-ı nîli içre nâ-gâh

1738 Ki bir gül Rûm'da arz itdi dîdâr
Açıldı Şâm bâğından her ezhâr

1739 Kızardı şubḥgeh gülzâra döndi
Gülistân şan cemâl-i yâre döndi

1740 Gümüſden ḳal‘a k’anda ḥabs idi ſu
Ḥarâb oldu bir altun ṭop ile u

1741 Güneşden bu idi ḥalkuñ ümîdi
Gelüp ḳahr eyledi diyü sefidî

1742 Hevâ evrâḳ-ı sîmi eyleyüp ḥal
Şu çekdi şafḥa-yı gülzâra cedvel

1743 Seḥer ſeb-nem şarâbın çekdi ḥürſîd
Bir altun câm ile mânend-i Cemſîd

1744 Ziyâde germ oldu çekdi ḥançer
Şitâ cündını ṭağıtdı ser-â-ser

1745 Benefşe gök dere ḡarḳ oldu zâhir
Biter düſında şan peyk-i mübâſir

- 1746 Aña ‘ arz eyledi mihrini eflāk
Yaķasın çekdi ğonce eyledi çāk
- 1747 Nesīm-i şubḥ-dem enfās-ı ‘ İṣā
Gül aḥḍar beĝr içinde nār-ı Mūsā
- 1748 İdindi virdi kumrī yā Kerīm’i
Būlbūl-i Ṭūr gūlzāruñ Kelīm’i
- 1749 Tarāvet pādşāhı çekdi leşker
Her ağaç oldu bir maḥbūb çāder
- 1750 Şabā bir mā’i ḥārā itdi ābı
Kenārında gūmiş döĝme ḥabābı
- 1751 Diş urdı lālenūñ la‘ line jāle
Dişin ğün çekdi vāķıf oldu ḥāle
- 1752 Açıldı gūlsitāna ḥār ile gül
Derūndan nāle izḥār itdi būlbūl
- 1753 ‘ Aceb mi gül gelūp açılsa her bār
Kim anuñ cāmı içre za‘ ferān var
- 1754 İmāret itdi kaşr-ı bāĝı kādır
Aña olmaķ diler her kimse nāzır
- 1755 Tarāvet kaşrı şādurvānı güller
Şafālar kesb ider andan ğöñüller
- 1756 Gūlistāna gelūñ dir yolunup gül
Oķır ḥalkı idūp feryād būlbūl
- 1757 Oķır mum ile ḥalkı bāĝa zanbaķ
Diler cūmle cihānuñ ğöñlin açmaķ
- 1758 Yanında sūsenūñ çini sürāḥī
Ṭarāvetdür anuñ içinde rāḥı

- 1759 Elinde nergisüñ zerrīn ayağı
Şakāyık götürür la‘līn kabağı
- 1760 Yine gülzāra naqqāş-ı ṭabī‘at
Ḥudā emriyle şöyle virdi şū‘ret
- 1761 Temāşā eyleyenler dirdi anı
Bu resm-i naqşa ṭuş olmadı Mānī
- 1762 Ziyāde pīr olmışken zamāne
Cihān Firdevs’e ol döndi civāne
- 1763 Dimāğın ‘ālemüñ gül kıldı hoş-bū
Aķışdı geldi serv ayağına şu
- 1764 Hevā-yı nerm vidi ‘āleme cūş
Şitānuñ şiddeti oldu ferāmūş
- 1765 Zemīnūñ mey bigi cūş itdi kanı
Görenler lāle şandı yir yir anı
- 1766 Şabā enfās-ı ‘Īsā’dan urur dem
Nice cūş itmesün ol dem bir ādem
- 1767 Dil-i ādem feraḥnāk olmasun mı
Yaķalar ğonceveş çāk olmasun mı
- 1768 Mey ile olmasun mı kişi hem-dem
O dem dīvāne olmasun mı ādem
- 1769 Ŗomaz şabr u ķarārı gül bir āfet
Nice olmaz kişi mest-i melāmet
- 1770 Gülistān mihr ü verde oldu maṭla‘
Dilinde ‘andelbūñ bu murabba‘
- 1771 Budur ol bī-bedel rūşen-murabba‘
Olupdur mihr ü zevķ sevene maṭla‘

- 1772 Nakş taşnîf itmeden saña bu dehr-i pür-hiyel
Seyr-i nakş-ı dil-güşâ-yı gülşeni idin ‘amel
1773 Bağda Cennet mişâl oldı ser-â-ser her maḥal
Ḡonce-i ḳalbūñ açılsun gül bigi gülzâra gel
...
1784 Sa‘d aḥterler toḡupdur naḥs-ı encüm tolanup
Sür şafâyı gül toḡarken gülşen içre bulunup
1785 Gülsitândan Zâtiyâ dir saña güller yolunup
Ḡonce-i ḳalbūñ açılsun gül bigi gülzâra gel (Zâtî, ŞP)

Taşlıcalı Yahyâ’nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde işret meclisinden önce bir bahar tasviri yer alır. Baharın gelişinin doğaya etki ve yansıması bahçedeki çiçek, ağaç ve kuşlarda görülen değişim türlü teşbih ve tezatlıklarla kurulu bir üslupla anlatılır:

“Gülşen, diken yaralarından dolayı halsiz düşmüşken bahar gülşene Hızır gibi yetişir. Çemen gökyüzüne, gül ay ve güneşe, laleler yıldızlara, karanfil Merihe, zambak Utaride, sarı gül ve lâle kuyruklu yıldıza, çiçekler de gezegen ve diğer gök cisimlerine benzer. Papağan yeşil kanatlı melektir. İki taze nergis, gözleriyle teraziye benzer. Bülbül gök gürlemesi gibi ah ü figân edince uyuyan bütün çiçekler uyanır. Hz. Peygamber’in ümmete imâm olması gibi gonca imâm, onun ümmeti ise çiçeklerdir. Ağaçlar dünyanın güzelliğini görmek için baştan ayağa göz olurlar. Beyaz çiçeğiyle bütün ağaçlar Tûr dağı gibi nura gark olur. Çemen denizine süs veren kudret, bülbül yuvalarını da kayık yapar. Ağaçlarda açılan çiçekler yelken açan kadırgalar gibidir. Yasemin ise âdeta çimen denizinin gemisine bir gümüş lenger olur. Kuzey rüzgârı ise gayb erenleri gibi gülşende dolaşır”:

- 1316 Bir dem irdi ki güldi rûy-ı cihân
Vaşl ile şanki ‘âşık-ı giryân

1517 Gülşene Hızır irüp yitişti bahâr
Olmış iken zebûn-ı zaḥme-i ḥâr

1318 Döndi gökyüzine fezâ-yı çemen
Lâleler oldı encüm-i rûşen

1319 Yüce taḡlarda açılursa maḥâl
Oldı her âsumânı lâle Zühâl

1320 Gül-i ḥûbuñ benefşe çâkeridür
Belki ol âftâba müşteridür

- 1321 Mihr ü mâhuñ mişâlidür güller
Şanki Merîhdür kıaranfiller
- 1322 Eline aldı hâmesin zanbaķ
Benzemişdür ‘Uṭāride el-ḥaķ
- 1323 Bezm-i gülşende gösterür dîdār
Zühre gūyā ki oldu zülfe-i nigār
- 1324 Tıfl-ı ğonca olup Mesîḥ-āsā
Māder oldu nücūm Meryem aña
- 1325 Lāle-i zerd ile gül-i esfer
Gökde kıuyruklu yılduza benzer
- 1326 Tuṭî-i sebze-pūşı eyleme şek
Oldı gūyā yeşil kıanatlu melek
- 1327 Bir nihāl üzre iki nergis-i ter
‘Aynı ile terāzūya benzer
- 1328 Ra‘d-veş bülbül āh u zār idicek
Uyur iken uyandı cümle çiçek
- 1329 Oluben ‘ayn-ı ‘andelîb seḥāb
Ağlayup gülşene dökerdi gül-āb
- 1330 Gāh olup yāsemen mişāli şahāb
Yire eylerdi kendüzin pertāb
- 1331 Gül budağında ğoncalar gūyā
Oldı pervîn- gülşen-i ḥaḍrā
- 1332 Āl-i ‘Oşmān durur gül-i ḥamrā
Sāyiri hep yeniçeridir aña
- 1333 Gül ile lāleden meger ol ḥîn
Dağlar yakdı sînesine zemîn

- 1334 Bezm-i gülşende şem^c idi güller
Aña pervâne idi bülbüller
- 1335 Bir yeşil kaşra döndi rûy-ı çemen
Oldu cām-ı zeberced-i sūsen
- 1336 Her çiçek şanki cām-ı rûşendür
Gonca ebkârına o revzendür
- 1337 Çıkarup başlarını leyl ü nehār
Seyr ider halkı şāhdān-ı bahār
- 1338 Oldı şanki Ahmed-i Muhtār
Aķ imāmeyle ümmet ezhār
- 1339 Her zaḥmını çekmeden her bār
Gömgök olmış idi çeşm-i bülbül-i zār
- 1340 Kılmağa zīnet-i cihāna nazār
Başdan ayağa dīde oldı şecer
- 1341 Her dıraht oldı Tūr-ı Mūsā-vār
Aķ şukūfeyle ğarķa-i envār
- 1342 Çemenün baḥrına viren revnāk
Kıldı bülbül yuvālarını zevrāk
- 1343 Oldı eşcārda çiçek peydā
Yilken açdı kadırgalar ğüyā
- 1344 Geşt-i baḥr-ı sebzevāta meger
Yāsemen oldı bir gümüş lenger
- 1345 Gülşen içre ricāl-i ğayb-miṣāl
Cevalān eyler idi bād-ı şimāl

(Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisinde Şem‘, gam ve elemden kurtulmak için bezm kurar. Bu meclis bir bahar mevsiminde bağda rüzgârın ansızın esmesi nedeniyle çadır içinde gerçekleşir:

“Bir ilkbahar mevsiminde Şem‘ bağa seyre çıkar. Her taraf gönül açıcı güzelliktedir; şebnem gülün yanağına inci takar. Bahar mevsimi eğlence zamanıdır; yeşillikler üstünde toz kalmamıştır”:

428 Tûrdı bu fikr ile hırâmân ol
İtdi bir bāğ içini seyrân ol

429 Gül kulağına dür takup şeb-nem
Nev-bahâr idi her taraf hurrem

430 Mevsim-i ‘ıyş idi zamân-ı bahâr
Hem-ser olmuş ‘ayâr-ı leyl ü nehâr (Mu‘îdî, ŞP)

Üdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim’in Şehzade Bayezid’i yendikten sonra kurduğu işret meclisinden önce bahar ve bağ tasviri yer alır. Bu mecliste bahar ve bahçe tasviri art arda hatta iç içedir. Bunun sebebi, daha önce de belirtildiği gibi mesnevilerde baharın gelişiminin tabiattaki değişim üzerinden anlatılmasıdır. Bu nedenle baharla ilgili yapılan bir zaman tasviri, aynı anda mekân unsurlarını da barındırabilir.

Bu tasvirde çiçekler birer asker, ağaçlar çadır, gülşen cennet olur. Şâh’ın ansızın gülzarı seyredebilmesi için gül bülbülü tembihleyerek, bütün çiçeklerden gülşeni süslemelerini ister. Bülbülün çağrısını duyan çiçek ve ağaçlar bahçeyi bir gelin gibi süslerler. Bağdaki çiçek ve ağaçlar kişileştirilir, bazıları işret meclisinin birer ferdi bazıları da bezmi amâde etmede birer hizmetkâr olur. Gülşen bezmi hazır hale gelince teşrif için Şâh’a haber verilir:

1017 Çün akın şaldı dehre ceyş-i ezhâr
Çetirler kurdı bāğa hayl-i eşcâr

1018 Bezendi cennetâsâ oldı gülşen
Dil-i gamgîn olurdu anda rûşen

1019 Buyurdı şâh-ı gül ol dem hezâra
Ki tenbîh eyleye cümle bahara

1020 Müzeyyen eyleye gülzârı nâ-gâh
Ki varup seyr ide anı şehen-şâh

- 1021 Nidā itdi çıkup serv üzre bülbül
Ki tezyîñ eyleye gülzârı sünbül
- 1022 İşitdi bu nidâyı çünki ezhâr
Tonandı nev-^ç arûsa döndi gülzâr
- 1023 Bezendi gonçe-i zîbâlar ile
Döşendi yolları dîbâlar ile
- 1024 Xamu şaf şaf olup serv-i hoş-endâm
K'ideler tâ selâm-ı şâha ikrâm
- 1025 Benefşe hâksâr itdi özini
Uyardı h^vâbdan nerges gözini
- 1026 Reh-i şâha bakardı çeşm-i şehlâ
Nigehbân olmuş idi nerges-âsâ
- 1027 Müheyyâ oldılar zerrîn-ğadehler
Tutarlar bezm için zerrîn ħadehler
- 1028 Bezendi lâleler maħbûba döndi
Göhüller yakıcı âşûba döndi
- 1029 Gülüp açıldı cümle gonçe-i ter
Pür oldu şahn-ı gülşen sîm ile zer
- 1030 Xamusı nağd-ı bergin itdi ihzâr
K'ideler ħâk-i pâ-y-ı şâha îşâr
- 1031 Şabâ ferrâş-ı kıldı bâğ-ı tezyîñ
Görenler eyler idi aña taħsîn
- 1032 Silüp süpürdi itdi yolları pāk
Çemen üzre ħomadı zerrece ħâk
- 1033 Çü döndi bâğlar bâğ-ı cinâna
Haber oldu o dem şâh-ı cihâna

(Ûdî, MM)

Sonuç olarak bezmlerde yer alan bahar, yıl farkını belirtmenin yanı sıra, renkli tasvirlerle eseri süslemek, şairlik kabiliyetini göstermek gibi kaygılarla da sıkça kullanılmıştır. Mesnevilerde bezm zamanı bahar olarak kabul edilmiş ve gül mevsimi ile şarap birbirini bütünleyen iki unsur olmuştur. Bu sebeple incelenen mesnevilerde baharın diğer mevsimlere oranla daha fazla yer aldığı görülür.

Yukarıda bezm tasvirlerinde yer alan bahar mevsimine ait farklı eserlerden örnekler sunuldu. Diğer bahar tasvirlerinin beyit aralıkları ise şöyledir: **Ahmed-i Dâî**, ÇN, 340-404; **Şeyhî**, HŞ, 2863-2894; **Sûzî Çelebi**, GN, 1203-1219; **Lâmiî Çelebi**, VR, 815-830; **Muhibbî**, GN, 1450-1455; **Mustafa Çelebi**, VG, 4685-4692; **Fikrî Çelebi**, EE, 265-272; **Manisalı Câmîî**, MN, 3374-3379.

Tablo 8 Bezmlerde Yer Alan Bahar Tasvirleri Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Tasvir sayısı
1	GH	Tutmacı	1
2	ÇN	Ahmed-i Dâî	1
3	HŞ	Şeyhî	1
4	HP	Aşkî	1
5	MM	Behiştî	1
6	GN	Sûzî Çelebi	1
7	FŞ	Lâmiî Çelebi	1
8	VR	Lâmiî Çelebi	1
9	GN	Muhibbî	1
10	ŞP	Zâtî	1
11	VG	Mustafa Çelebi	1
12	ŞG	Taşlıcalı Yahya	1
13	EE	Fikrî Çelebi	1
14	ŞG	Muidî	1
15	MM	Ûdî	1
16	MN	Manisalı Câmîî	1
		Toplam:	16

2.2.2.2.Yaz

Temel fonksiyonu yıl farkını okuyucuya hissettirmek olan mevsim tasvirlerinden yaz tasvirinin kullanımı daha azdır.

“Bahar tasvirlerinin gerek zaman farklarını belli etmek gerekse eseri renkli tablolarla süslemek bakımından sık sık kullanılmasına karşılık yaz ve diğer mevsim tasvirlerinin yok denecek kadar az kullanıldığı görülmektedir. Çünkü baharın dışındaki diğer mevsimler aşırı sıcaklık ve soğuklukları sebebiyle onun yerini tutamayacakları gibi çiçekler, kuşlar, renkler vb. dekor teşkil edecek ayrıntılı ve zengin unsurlar bakımından da bahar derecesinde değiller. Hal böyle olunca yaz mevsimi yalnızca konuya uygun bir dekor teşkil etmek amacıyla kullanılabilmiştir” (Şentürk, 2002: 239).

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd’ın babasının, gama müptela olan Ferhâd’ı bu dertten kurtarmak için inşa ettirdiği dört kasırdan biri yaz kasıdır. Bu kasırdaki yaz mevsimi bezmi mevsim tasviriyle başlar:

“Kuzey yarım küre ısınınca bağı, gülün güzelliğinden arındırdı. Gül yaprağı toprak içinde, ağaç yaprak içinde gizlendi. Bitkilerin Hızır’ına istek gelince güveleyip âb-ı hayat suyuna düşerdi. Ağaç kargası ile tutinin kanadı dolanarak tavus gibi cilveler eder. O elbise boyuna kısa gelince çirkin ayakları ister istemez göründü. Şaşkın kafasını salınca utancından bir ayağını eteğinin altına koydu. Ya da uykusunun geldiğini anlayıp bir ayağını kanadının altına çekti. Gönül çekici gümüş ırmak, yeşilin zümrüt yüzeyi çalılıklarına su kanalları çekti. Çimenler içinde yer yer biriken su ay görünüşlü, felek gidişli bir ayna gibi. Öyle bir ayna ki bağıın gelinine (çiçek) yüz olmuş; yeşillikler ise aynadaki paslı çizgilerdir. Cennetten olan meyveler hûri gibi yeşil elbiselere büründüler. Her biri elindeki yeşil tabağa gül suyu ve şeker doldurmuş. Zümrüt yeşili elbiseler içinde serv ve şimşir ağacı çimende mutlu bir şekilde salınmaktalar. Gülşendeki her dal zümrüt rengiyle kış yılanının gözüne diken görünür.”

1888 Çü esdi germ olup dehrüñ şimâli
Cemâl-i gülden itdi bâğı hâlî

1889 Yaşundı berg-i gül toprağ içinde
Nihân oldı şecer yaprağ içinde

1890 Gelüp dil-teşnelik hıızr-ı nebâta
Düşerdi güvleyüp âb-ı hayâta

1891 Tonandı perr-i tütî zâg-ı eşcâr
Kim idi cilveler tāvūs-girdâr

- 1892 Çü geldi addine ol cāme kūtāh
Açıldı pāy-ı zıştı ḥāh u nā-ḥāh
- 1893 Şalup hayret serin utandüğundan
Çeküp bir pāyın itdi zīr-i dāmen
- 1894 Ya fehm itdi özine uyhu çağın
Peri içine çekdi bir ayağın
- 1895 Zümürüd şafhası sebzenün ḥaş
Cedāvil çekdi sīmīn cūy-ı dil-keş
- 1896 Çemenler içre yir yir cem‘ olan şu
Kamer-manzar felek-girdār gözgü
- 1897 Niçe gözgü ‘arūs-ı bāğa ruhşār
Ki olmuş sebze añā haṭṭ-ı jengār
- 1898 Fevākih kim cināndandur ürüندی
Yaşıl ṭonlarla hūrī-veş bürüندی
- 1899 Elinde her birinün zarf-ı çīnī
Gülāb u kand ṭoldurmuş içini
- 1900 Zümürüd cāmelerle serv ü şimşād
Çemende şalınurlar hurrem ü şād
- 1901 Zümürüd-reng her bir şāh-ı gül-zār
Şitā ef̣isi ‘aynine gelür hār
- 1902 Bu faşl içre ki zīb-i ‘ālem idi
Zemīn ser-sebz ağaclar hurrem idi

(Lâmiî Çelebi, FŞ)

Bu yaz tasvirinden sonra gelen işret meclisi tasviri, yeşil rengin hâkim olduğu bir eğlence tablosudur. Bu anlatımda ‘çinî’ kelimesi yeşil anlamında kullanılmıştır. Sırça renkli sarayda yapılan bezme Ferhâd ve babası Çin hakanı katılır. Şarap dolu kadehler çinidir:

“Meclisteki güzeller melekler gibi yeşil giyimli olup güneşler (kadeh) felek gibi bezmi devretti. Şarap, yeşil döngüdeki felek gibi yeşil kadeh içinde görüldü. Yasemin gibi beyaz

göğüslü, selvi boylu güzeller, yeşil elbiseler giyerek dans ederler. Yeşil başlı ve neşeli şarkıcılar yeşil içinde yeşilden dem vururlardı. Bu nefesler ölüye can verse ayıp mı; ki burada saki Hızır'dı, âb-ı hayat ise mey. Çimenler baştan başa dile gelerek 'işret yeşildir' der. Yeşil deniz gibi şah ve şehzade üç ay boyunca eğlenirler”:

1903 İdüp ol kaşr-ı mīnādan yaña ‘azm
Gelüp Ferhād ü hākān kurdılar bezm

1904 Girü evvelki şöhet tāzelendi
Bu mīnā kubbeler āvāzelendi

1905 Yine devr eyledi çīnī kadehler
Gönüldi guşşalar geldi ferahlar

1906 Girü nergesleyin başdan tutup cām
Sürildi devr içildi rāh-ı gül-fām

1907 Şafādan çarḥa girdi necm-i gerdūn
Felek çeng aldı Meh def Zühre kânūn

1908 Yüritdi sākīler kulḳul ayağı
Götürdi hūblar başbaş çenāğı

1909 Güzeller sebz-pūş olup melek-vār
Güneşler bezmi devr itdi felek-vār

1910 Görindi bāde çīnī sāgar içre
Felek-mānend çarḥ-ı ahḍar içre

1911 Semen-ber serv-kāmet dil-rübālar
Geyüp rakş eyler çīnī kabālar

1912 Muğannīler olup ser-sebz ü hurrem
Ururdi sebz-ender-sebzden dem

1913 Bu demler virse tañ mı mürdeye cān
Ki sākī Hızır idi mey āb-ı hayvān

1914 Ser-â-tâ-pâ zübân olup çemenler
Dir idi çağırup *el- 'îşu aḥẓar*

1915 Bu üslûb ile rûz u şeb ulayu
Şafâ vu zevk ü şevk ü hû vu yâ hû

1916 Olup deryâ-yı aḥḍar gibi pür-cûş
Şeh ü şeh-zâde üç ay itdiler nûş (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Ferhâd ile Şîrîn mesnevisindeki bu yaz tasvirinden başka Bihiştî Ramazan'ın *Cemşâh u Alemşâh* mesnevisinde kısa bir yaz tasviri yer alır (b. 676-679).

2.2.2.3. Sonbahar

Mesnevilerde şairler sonbaharı keder, hüzn, yalnızlık, ölüm ve üzüntülü hallerin sembolü olarak ele almışlardır. Bu eserlerdeki sonbahar tasvirleri, diğer zaman dilimlerinde olduğu gibi birer dekor unsuru olmanın yanı sıra, vakayla uyumlu olarak psikolojik atmosfer yaratmak için şairlerce de kullanılmıştır.

Mesnevilerde böyle bir işleve sahip sonbaharın, mutlu ve şen bir atmosfere sahip işret meclislerinde tasvirlerine az rastlanılması doğal bir durumdur. İncelediğimiz mesnevilerin sadece birinde meclis, bir sonbahar tasviriyle başlar. Lâmiî Çelebi'ye ait *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın babasının yılı dört mevsime taksim ederek inşa ettirdiği saraylarda Ferhâd'ın iyileşmesi için kurduğu bezmlerden biri de sonbahar mevsimindedir:

“Kehribar renkli feleğin güneşi dünyanın renk ve yüzünü sarı yaptı. Güneş, Yusuf gibi tartıya çıkınca dünyanın Zeliha'sı sarı hazineyi açtı. Ağaç yaprakları sarardı; yerin çehresi gök renkli güneş oldu. Çimenler zaferan ile boyandı; ağaçlar baştan başa altına bandı. Dünyanın elbisesi 'safra-i faki' idi; parlayan güneş bağın güzelliği idi. Altın sürülmüş yapraklar yere döküldü; bütün ırmaklar sarı balıkla doldu. Sarı yüzlü yapraklar altın suyu ile yazılınca gümüş renkli akan ırmaklar sanki altındı. Dünya âşık gibi soğuk âh edince bir nefeste dağın yüzü saman gibi (sarı) oldu. Ağaçlar baştan sona tutuşarak ateş oldu; gökten ateş saçılması da onun içindir. Sarı yapraklar içinde her siyah karga bağırlı dağlı sarı lale gibidir. Çimenler içinde bu yanak dolu idi ki âlem çoğunlukla rüzgârın getirdiği hazine idi. Havanın sarı yağdıran eli yine su kılıcına altın kakma işlerdi. Her ağaç sarı renkli bir kuş gibi silkindikçe bağa kanatlar saçardı. Bulut zaferana benzemişti ki yeşili sarı kılmış.”

- 1917 Çü kıldı kehrübā-gūn mihr-i gerdūn
Cihānuñ reng ü rüyın kehrübā-gūn
- 1918 Güneş Yūsuf gibi mīzāna geçdi
Zelīḫā-yı cihān genc-i zer açdı
- 1919 Diraḫtuñ bergi oldı kehrübā-reng
Zemīnuñ çihresi mihr-i semā-reng
- 1920 Çemenler za‘ferān ile boyandı
Ağaclar ser-te-ser altuna bandı
- 1921 Libās-ı dehr idi şafrā-i fāḫi‘
Cemāl-i bāğ idi şan şems-i lāmi‘
- 1922 Güneş gibi şarardup çihre ayva
‘İnebler aşdı ‘unḫūd-ı Süreyyā
- 1923 Dökilüp yire evrāk-ı zer-endūd
Pür oldı māhī-i zer birle her rūd
- 1924 Zer-āb ile yazup her berg-i zer rüy
Zer idi āan revān sāmāb her cūy
- 1925 Cihān ‘āşık gibi kıldı şovuk āh
Ki kūhuñ itdi bir demde ruḫın kāh
- 1926 Tıtuşdı her dirāḫt od oldı yek-sān
Anuñ-çündür hevādan āteş-efşān
- 1927 Şaru yaprağ içinde her siyeh-zāğ
Mūza‘fer lāledür kim bağrı pür-dāğ
- 1928 Çemenler içre bu avurd idi pür
Ki ‘ālem genc-i bād-āverd idi pür
- 1929 Hevānuñ yine dest-i zer-fişānı
Ururdi tiğ-i āba zer-nişānı

1930 Her ağac şanki bir mürğ idi aşfer
Şaçardı bâğa silkindükce perler

1931 Seḥāb olmuşdı beñzer za‘ferān-bīz
Ki zırnīḡ ile itmiş sebze-āmīz (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Sonbahar tasvirinden sonra gelen işret meclisi sarı rengin hâkim olduğu bir betimleme ile anlatılır:

“Bu mevsimde şah ve şehzade altın saraya vararak burayı eğlence yeri yaptılar. Kemer sarı, giysiler sarı, şarap sarı ve kadeh sarı... taç ve taht sarı içinde sarı... İntizam içindeki bezmin bütün araç ve gereçleri altından olunca feleğin güneşi kıskançlık ateşine yandı. Yıldızlarla dolu gök atlası gibi yere sarı renkli döşekler serdiler. Bunların üstüne geçip oturan mutripler, yüzlerindeki peçeyi kaldırarak şarap içtiler. Ud çalan bezme katılanlara yine ateş düşürdü; neyler yine yanık bir şekilde feryat kıldı. Yine çeng inledi; yine şeştâ ile def birlikte ahenk tuttu. Rebâb hicâz doruğunda şehnaz makamında çaldı; Irak ve Isfahan’dan seslendi. Kanun ve berbat dile geldi; nakş, tasnif ve terâne söylendi. Yine saki elinde altın kadehle, güneş gibi bezmi baştan başa dolandı. Rakkaslar, ipekten sarı elbiseleriyle feleğin güneşi gibi raksa durdular. Yine sürahiler boyunlarını uzattı; güzeller yine oyunlar oynadı. Selvi boylular altın külahı ters çevirerek felekte ay ve güneşi kırdılar. Güzeller turuncu kıyafetler giydiler; meyler içildi, merhabalar kılındı. Bu bezmde meze için sofralar gökteki yıldızlar gibi turunç ve limon ile doluydu...”

1932 Bu faşl içre yine şeh-zāde vü şah
Varup zer kaçrı kıldılar țarab-gāh

1933 Kemer zer cāme zer mey zer kadeh zer
Zer-ender-zer eger taht u ger efser

1934 Müretteb cümle bezm ālâtı altun
Ki reşk odına yandı mihr-i gerdūn

1935 Mişāl-i atlas-ı çarḡ-ı pür-aḡter
Zemīne şaldılar zerrīn döşekler

1936 Geçüp üstine mutribler oturdı
Mey içüp perdeyi yüzden götürdi

- 1937 Yine od urdı bezm ehline ‘avvād
Yine sūz ile neyler kıldı feryād
- 1938 Yine efgān u zārī eyledi çeng
Yine şeş-tā vu def oldu hem-āheng
- 1939 Rebāb idüp hicāz evcinde şehnāz
‘Irāk u ısfahāndan virdi āvāz
- 1940 Gelüp kânūn ile ber-bat zübāna
Dinildi naķş u taşnıf ü terāne
- 1941 Yine sāķī elinden sāğar-ı zer
Tolandı bezmi gün gibi ser-ā-ser
- 1942 Giyüp raķķāşlar zer-beft ü dībā
Turup raķş itdiler mihr-i felek-sā
- 1943 Şurāhīler yine çekdi boyunlar
Şanemler yine oynadı oyunlar
- 1944 Kec idüp serv-ķadler zer külāhı
Şikest itdi felekde mihr ü māhı
- 1945 Güzeller geydi nārenci ķabālar
İçildi mey kılındı merķabālar
- 1946 Bu bezme nuķl içün nārenc ü līmūn
Pür idi süfreler çün necm-i gerdūn
- 1947 Üç ay bu ķaşr içinde şāz u hurrem
Sürūd u bāde-y-ile sürdiler dem (Lâmiî Çelebi, FŞ)

2.2.2.4.Kış

Mesnevilerde mutlu hadiseler nasıl ki bir bahar tablosu eşliğinde anlatılıyorsa ayrılık, nefret, soğukluk da kış tablosu içinde işlenmiştir. “*Pek çok şair “kış-soğukluk ve nefret” esprisini benimsemiş ve hemen her seferinde bu tür konuları bir kış dekoru içerisinde değerlendirmiştir*” (Şentürk, 2002: 255, 256).

İşret meclislerinde bahardan sonra en fazla görülen tasvir kışa aittir. Lâmiî Çelebi'ye ait *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisindeki işret meclislerinde iki kış dekoru karşımıza çıkar. Birincisi Ferhâd'ın babasının yılı dört mevsime taksim ederek inşa ettirdiği sarayda Ferhâd'ın iyileşmesi için kurduğu bezmdir. Buradaki kış dekoru, yılın dört kısma ayrılması sebebiyledir. Aynı eserde Ferhâd'ı okyanusta boğulmaktan kurtaran tüccar gemisi Aden ülkesine vardığında mevsim kıştır ve yolda çekilen sıkıntılar unutulmak için bezm kurulur. Bir diğer kış bezmi Zâtî'nin *Şem'ü Pervâne* mesnevîsinde yer alır. İki sevgili kavuşmuş ve eğleniyorken aniden kış bastırır. İnsanlar eğlencelerini saray gibi kapalı alanlara taşımak zorunda kalırlar.

Bir diğer kış mevsimi tasviri Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender'in Dârâ'nın kızı ile eğlencesinden önce yer alır. Bezm tasvirinin yer aldığı sayfaların kayıp olmasından dolayı elimizde yalnızca kış dekoru vardır. Bu eğlencenin neden kış mevsimiyle tasvir edildiği ise izaha muhtaçtır.

Lâmiî Çelebi'ye ait *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde kış bezmi öncesinde yer alan mevsim tasviri şöyledir:

“Rüzgâr ağaç yapraklarını savurunca kış, gümüş görünümlü arkları mermere çevirdi. Hava buluttan kürk giydi; bulut dahi havadan gümüş su yağdırdı. Su, gümüşten değil, belki saçılmış inci; öyle inci ki kırılmış elmas kırıntısı. Bülbül çemende beyaz saçtığı için bağ ve bahçenin yüzü gül olmuş. Ya da yağmur, buzdan buğday taneleri olmuştur ki sinek gibi benefsec (menekşe) toplardı. Çin kuyumcusu çemen çocukları için güzey yüzlü ay, gümüş levha düzerdi. Behmen dünyanın ak sakallarını esir alıp baştan ayağa demir zincire bağlamış. Yeryüzü korkudan çeliğe gark oldu; deniz balık gibi zırh giydi. Ay çeşme başısı donarak buz oldu; yıldızlar bu donan sudan damlacıklardır. Felek morardı, güneşi titreme tuttu; kükreyen aslan gökte soğuktan dondu. Feleğin değirmeni ahenk ölçülü iken dünya, güneşin yüzeyini görmezdi. Gümüşten pervaneler semayı tutup güneşin mumunu söndürdü. Kar, bahar için beyazlığını ortaya koyarak, daima çiçek yağdırırdı. Bulut içindeki her saf damla meğer su değil, pamuk tohumudur. Yeryüzü pamuk tarlasına döndü; ağaçlar ilkbahara benzedi. Feleğin beyaz Ankası gibi her toprak kümesi kar ile kaplandı. Yeryüzüne çadır davranışlı kurulmuş; gümüş ip, etrafında nehirler. Soğuktan ağzı çarpılan bulutun ağzındaki tükürük durmaz akardı. Yer örs olmuştu, su çelik; demirci rüzgâr soğuk demir döverdi. Soğuk yüzünden yakasını yırtan zaman, başına toprak saçmak istedi. Rüzgâr gibi kara ve denize yüz vurup, kara yerden zerrece bir iz bulamadı. Balıkları semenderin halini kısılandı; teni ateş için gözyaşına boğulmuş. Felek ister istemez her akşam, karanlığın siyahlığını yakmak için şafaktan ateş salardı. Sabahın rüzgârıyla üflerdi, boyunu bükerek üstüne düşerdi. Soğuk ateşi öyle cansız etmiş ki eline alsan buz gibi

sert gelirdi. Bu şekilde ateş, can Halil'ine her zaman gülistan gibi tan mı olsa? Can ve gönül bağına nurlar açınca, kışın meyvesi ateş olsa ayıp mı?":

- 1948 Şavurdu çün şecer bergini şarşar
Şunuñ sîmâbını dey kıldı mermer
- 1949 Hevâ dahı bulutdan geydi sincâb
Bulut dahı hevâdan şaçdı sîmâb
- 1950 Degül sîmâb belki dürr-i menşûr
Niçe dūr hırde-i elmâs-ı meksûr
- 1951 Meger saçmış çemende beyza bülbül
Ki olmuş bağ u râğuñ rûyı gül gül
- 1952 Yağoz habbü'n-nebât olmuşdur emtâr
Benefsec cem' eylerdi meges-vâr
- 1953 Çemen etfâli içün zer-ger-i Çîn
Düzerdi mâh-ı tâl'at levh-i sîmîn
- 1954 Esîr idüp cihân Zâlini Behmen
Ser-â-tâ-pây itmiş kayd-ı âhen
- 1955 Hâzerden ğarķ olup pûlâda ğabrâ
Zirihler geydi mâhî gibi deryâ
- 1956 Kâmer ser-çeşmesi oldı toñup buz
Bu şudan katrelerdür anda yulduz
- 1957 Gögerdi çarķ mihri tutdı lerze
Şovukdan gökde toñdı Şîr-i şerze
- 1958 Daķîķ-âhenc iken çarķ âsiyâbı
Cihân görmezdi kurş-ı âfîtâbı
- 1959 Gümüş pervâneler tutup sipehri
Söyündürdi meger kim şem'-i mihri

- 1960 Bahār için berā‘at idüp izhār
Çiçekler yağdururdu berf her bār
- 1961 Şehāb içindeki her katre-i nāb
Meger kim penbe tohmıdur degül āb
- 1962 Ki döndi şahın-ı ğabrā penbe-zāra
Ağaclar beñzedi evvel bahāra
- 1963 Olup berf ile her bir tūde-i hāk
Mişāl-i beyza-i ‘Ankā-yı eflāk
- 1964 Kırılmışdı yir üzre hayme-girdār
Tınāb-ı sīm eṭrāfında enhār
- 1965 Bürūdet lakve kılmışdı şehābı
Akar tırmazdı ağzınıñ lu‘ābı
- 1966 Zemīn örs olmuş idi āb pūlād
Şovuķ āhen döğerdi bād-ı haddād
- 1967 İdüp sermā elinden yaķasın çāk
Zemān başına saçmaķ istedi hāk
- 1968 Yüz urup bād gibi baħr ü berre
Kara yirden nişān bulmadı zerre
- 1969 İdüp māhī semender hāline reşk
Teni od için olmuş ğarka-i eşk
- 1970 Felek zūlmet zugālin kām u nā-kām
Şafaķdan od şalup yaķmağa her şām
- 1971 Nesīm-i şubh birle dem iderdi
Düşüp üstine kıddin ham iderdi
- 1972 Odı şol resme bī-cān eylemiş berd
Gelürdi elde tıtsañ yah gibi serd

1973 Bu üslûb ile tañ mı olsa âteş
Halîl-i cāna her dem gülsitân-veş

1974 Açar çün cān u dil bâğına envār
Şitānuñ olsa tañ mı mîvesi nār (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Bu kış tasvirinden sonra beyaz rengin hâkim olduğu bir bezm tasviri yer alır:

“Şâh ve Ferhâd beyaz saray içinde kürk giyip sevinçliydim. Altın mangalı ateş ile doldururlar; şarap içerek yanakları pembe olur. Elde beyaz Çin porseleninden kadehler tutarlar. Ud çalıp ateş yakarlar; kızaran çehreleriyle mutluluk toplarlar. Mutlu ve saki olan güzelleri okşayarak ellerine altın körük alırlar. Mesih gibi her nefeste ölü karanlığı göz önünde ihya ederler. Cam kadehi mey ile doldurup su ve ateş arasında uyum sağlarlar. Kâfur (beyaz) soğutunca onlar bu iki ateşle ısınırlar. Öyle ateş ki saf akıke benzer; yanağı taze gül bağına benzer. Gül değil, parlak görünüşlü güzeldir; siyah perçemli, yalın yüzlü dilberdir. Bu güzellik ile o gül yüzlü acaba kim; taştan yastık, külden yatan edinmiş? Böylece şeh ve şehzade üç ay kadeh ölçücü gece gündüz işret ederler.”

1975 Pes ol kâfūrî kaşr içinde dil-şād
Geyüp sincāb ü kākum şāh ü Ferhād

1976 İderler mankal-ı zerrini pür-nār
Kılurlar bādelerden çihre gülñār

1977 Tutarlar elde fağfūrî kadehler
Niçe fağfūrî kâfūrî kadehler

1978 Ururlar ‘ūda od u oda ‘ūdı
Kızardup çihreler dirler sürūdı

1979 Şıgayup sş‘id ü sākı güzeller
Alurlar ellerine minfağ-ı zer

1980 İderler her nefesde çün Mesîhā
Zugāl-i mürdeyi göz göre ihyā

1981 Mey ile pür idüp cām-ı zücācı
Virürler mā vü nāra imtizācı

1982 B r det vird gince ya‘n  k fur
Olurlar bu iki  te le ma r r

1983 Niçe  te  ‘a   -i n ba be zer
Ru   b    g l-i s r- ba be zer

1984 Degül g l h bdur t bende-man ar
Siyeh per eml  yaln  yüzlü dilber

1985 Bu hüsn ile ‘aceb kim ol yüzi g l
 dinmi  ya du n  a  pisterin k l

1986 Me‘al-k   a   h     h-z de    ay
D n   g n ‘  ret ider b de-peym y (L mi  Çelebi, F  )

Z t ’nin * em‘   Perv ne* mesnev sinde k   mevsiminin başlamasıyla birlikte insanlar e lencelerini saray gibi kapalı alanlara taşırlar. Bu eğlence meclisinden önce ansızın gelen bir k   mevsimi tasviri yer alır.  em ile Perv ne de bu mevsimde odunla ısıtılan sarayda vakitlerini e lenerek geçirmektedirler:

“K   mevsimi ansızın eri ti; dünyaya bir ihtiya r gelerek misafir oldu. Me er bulut sarhoş deve idi; sabretmeyerek dünyaya kefen saçtı. Yeryüzü onu görüp yüzü bozardı; saba servisinin nefesi suyu sertle tirdi (so uttu). O demde yumuşak hava eşyalarını toplayınca sular çok so udu. Felek yere güneşi arz etmediği için su ve toprak sertle ti. Sıcaklık yerin mizacını zayıflatmı tı; beyaz (kar) ona yeti erek tesir etti. O an saba r zg r  bulut dalını oynatınca bulut, yere nurunu çokça döktü. Yere sa ılanlar bıktırarak düzeye gelince Behram bu ihtiya r fele i tıra  etti. O zaman hava fazlasıyla erlik ederek bu kocakar  fele in beynini da ıttı. K   hallacı, felek yay  ile yere bolca pamuk ya dırdı. Miskin pamu a sarılması gibi bu kuru toprağı taze kar kapladı. Felek, k  n şiddetinden kaygılanınca iyiliği (iyilik, üstünlük) pamukta korudu. Yere akçe dökerek mal saçtı; felek ölçülü bir köle oldu. Selvi, havanın sertle ti ini görünce bir beyaz elbise giydi. Uzun boylu aydın günün güzeli soğuktan bozularak bir yere geldi. Bulut bu zamanın sayısız azabını hatırlayıp, akçeler dökerek hesabını gördü. Su g nahk r peri gibi  i eye girdi; ateş cennet bahçesinin g l  oldu. Karın  leme kakum giydi ini gören ateş soyunarak oca a d  t . K  , bunca semmur sincab giydi i halde güneşi tiril tiril titretti. Güneş gidince hava yumu amadı; yemeğe kavu ma i tahı arttı.

- 1679 Ey fikr ıssı gör vaşf-ı şitâyı
Nice tebrîd itmişdür hevâyı
- 1680 İrişdi nâ-gehân faşlı zemistân
Cihâna geldi bir pîr oldı mihmân
- 1681 Meger kim uştur-ı ser-mest idi ebr
Kefen saçdı cihâna itmeyüp şabr
- 1682 Zemîn anı görüp bozardı rûyı
Dem-i serv-i şabâ saht itdi şuyı
- 1683 Hevâ-yı nerm devşirdi o dem raht
Anüñçün oldılar şular katı saht
- 1684 Zemîne ‘ arz-ı mihr itmezdi eflāk
Anüñçün saht olurdu âb ile hāk
- 1685 Mizâcın za‘ if itmişdi yirüñ hār
Yitişdi virdi kâfūrî aña kār
- 1686 Şabâ deprettdi şāh-ı ebri ol an
Yire envārını dökdi firāvān
- 1687 Şaçıldı yire saçı idüp ibrām
Tırāş itdi bu pîr çarhı Behrām
- 1688 Hevâ ol dem ziyāde erlik itdi
Bu çarh-ı pîre-zen mağzın tağıtdı
- 1689 Felek yay ile hallāc-ı zemistân
Zemîne penbeler itdi firāvan
- 1690 Bürüdi berf-i ter bu hāk-ı huşki
Şararlar penbeye gūyā ki müşki
- 1691 Şitānuñ şiddetinen eyleyüp bāk
Bihini penbede hıfz itdi eflāk
- 1692 Zemîne aqçe döküp saçdı malı

Felek oldu ğulām-ı i‘tidāl

1693 Görür kim serv serd olmuş hevâyı
Geyür bir penbesi çıkmış kıbayı

1694 Uzun boylu nigâr-ı rûz-ı rûşen
Bozıldı bir yire geldi şovukdan

1695 Bu dehrûn yâd idüp bî-ıhad ‘azâbın
Sehâb akçe döküp itdi hesâbın

1696 Şu girdi şîşeye mücrim perîves
Gül-i gülzâr-ı Cennet oldu âteş

1697 Görür kaçum geyürdi ‘âleme kıâr
Yalın bulındı düşdi ocağa nâr

1698 Geyürken bunca semmûr sincâbı
Şitâ ditretti dir dir âftâbı

1699 Gidüp kıurş-ı hûr olmadı hevâ nerm
Vişâli h‘ânına oldu iştiâ germ (Zâtî, ŞP)

Bu kış tasvirinden sonra Şem‘ ile Pervâne’nin sarayda düzenledikleri işret meclisinin tasviri şöyledir:

“O zaman çarenin ateşe tapmak olduğunu gören bütün halk, ocağı mihrap edinir. Ateş heva şahına dil uzatınca ateş semanın burcuna fırlatıldı. Odunun yeri karanlık zindan oldu; odunu ateşe yakarak aydınlattılar. Ocağı ateş ile ısıtarak sarayın havasını yumuşak kıldılar. Gümüş yüzlüler nefes vururdu; sarı sinekler ateşe üşüşürdü. O zaman onlar üfleyerek evliya gibi kuru ağaçta çiçek meydana getirdiler. Onlar ateşe nasıl ısınmasın; nefesinde o cana canlar bağışlar. Kızarmış yüzü, siyah kâkülü ile yalın yüzlü güzel ateş par par yanar. Bunlar ocağa ateş doldurunca bahar erdi de güller açılmış gibi oldu. Kış mevsimi, o meclistekilere ateşi İbrahim Halil peygamber gibi gülistan etti. Ateşe karşı sefa sürerlerdi; ateş yalın yüzlü gibi vefa ederdi. Kuşlar çiğlikten veda ederek ateşte semâ ederdi. Ateşte döne döne pişer, sonunda güzellerin önüne gelirdi. Kuşlar döne döne o kadar çevrilirdi ki sonunda bezme yol bulurdu. Sıcaktan dolayı yanakları gül gül olan bülbül, sefa ve zevk ile diz çöktü. Dudağında güzel, şirin beni olan sevgili, mûsikâre figan ettirdi. O aldatıcı cadı ve sihirli göz, ona sihir edip her üfürdüğünde bağlı yavrular, ben görmüş gibi ağız açıp figan etti. Kuş gibi her makamı bir kanat

ile baştan başa şaşırtıcı şekilde seyreder. Papağan ve kumru sevgili ile birlikteyken def ve dumrı çalarlardı. Halka sefalardan nasip sunarlar, gönül aldatıcı bu şiiri okurlar...”

1700 Görürler oda tapmağdur o dem bāb
Ocağı cümle halk idindi mihrāb

1701 Dil uzatdı çün od şah-ı hevāya
Kemend itdi odın burc-ı semāya

1702 Oduñ oldı yiri zindān-ı tennūr
Oduñı oda yaqup itdiler nūr

1703 Ocağı āteş ile itdiler germ
Hevāsını sarāyuñ kıldılar nerm

1704 Ururdı sīm-sīmālar nefesler
Üşerdi āteşe zerrīn megesler

1705 Nefes idüp o dem anlar velī var
Bitürdiler qurı ağaçda gül-nār

1706 Nice germ olmasunlar nāra anlar
Deminde ol bağışlar cāna cānlar

1707 Kızarmış beñzi qara perçemi var
Yalıñ yüzlü güzel par par yanar nār

1708 Bular tıldurdılar kânūna āzer
Bahār irdi açıldı şan ki güller

1709 Ol ehl-i meclise faşl-ı zemistān
Odı itdi Halīl-āsā gülistān

1710 Sürerlerdi aña qarşu şafālar
İderdi şan yaluñ yüzlü vefālar

1711 İderdi mākiyān anda semā‘ı
Kılurdu hāmlıklar ile vedā‘ı

1712 Olurdu puhte anda döne döne
Gelürdi anlaruñ āhir öñine

- 1713 Şu deñlü döne döne çevrilürdi
O bezme ‘ âkıbet ol yol bulurdi
- 1714 Harâretten olup ruhsârı gül gül
Şafa vü şevk ile diz çökdi bülbül
- 1715 Fiğân itdürdi mûsikâre ol yâr
Lebinde bir güzel şîrîn beñi var
- 1716 Perestü beççeler açup dehânı
Şanasın beñ görüp itdi fiğâmı
- 1717 Kim ol cādū firīb ü çeşmi sehğhâr
Aña şîhr idüp üfürdükçe her bâr
- 1718 Ser-â-ser her mağâmı nite kim tayr
‘ Acepdür bir kanad ile ider seyr
- 1719 Oluban yârda tûti vü kumri
Tutarlardı yanınca def ü dumrı
- 1720 Şafâlardan şunup halka naşîbi
Okırlardı bu şî‘ r-i dil-firîbi
- 1721 Bu şî‘ r-i bî-naẓîre ol ki nâzır
Şafâ kesb ide bundan qalbi vâfir
- 1722 Ayağ şun destüme sâķî cihân ma‘ nâda bir demdür
Cihânda bir demi zâyî‘ geçürmez şol kim âdemdür
- 1723 Ele al cāmı hürmetle harîm-i dehr-i dün içre
Saña ‘ ömr-i muğharrem haşr olunca şanma mağremdür
- 1724 Cihânda öl diril bir hoş kıyâmet yâr ile haşr ol
Ölmeden ğam yimez ol kim Mesîh anuñla hem-demdür
- 1725 Şafâ sür ‘ ıyş u ‘ işret kıl yüzini ğuşşanuñ görme
Ölümdeñ evvel öldüren cihânda âdemi ğamdur

1726 Cihānda ‘ālim oldur ‘ayn ü kıadd ü kākül ü ağızın
Temāşā eyle yaruñ kimseye kıalmaz bu ‘ālemdur

1727 Bu bir kaç dane ğarra meşnevidür
Velī pür-nūr iden pertavidür

1728 Kaçan kim çenge çengi çeng ururdu
Rebāb anı göüp öte tıururdu

1729 İderdi tıurmayup āh u fiğānı
Gülince ol kıalurdu kıılca cānı

1730 Düzen virüp özine geldi kıanun
İle nakş itmegi idindi kıanun

1731 Vişālūñ olduğıçün şöñi hicrān
Yüzini yırtup itdi āh u efgān

1732 Fiğānlar eyleyüp iderdi neyler
Kışı āh itmeyüp ‘ālemde n’eyler

1733 Metā‘-ı vuşlatuñ hicrānı vardur
Anuñçün neyleruñ efgānı vardur

1734 Olinca tā ki üç ay ol iki māh
Tıutup hūrşīd cāmı elde her gāh

1735 Mey-i telh ile ‘ālemden alup dād
Ġam-ı devr acısından oldu āzād (Zâtî, ŞP)

Bir diğerkış mevsimi tasviri Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde İskender’in Dârâ’nın kıızı ile eğlencesinin öncesinde verilmektedir. Aslında eğlencelerin kış mevsiminde tertip edilmesi nadir görülen hallerdendir. Bu eğlencenin de kış mevsimiyle tasvir edilmesi, savaşıta iki adamının ihaneti sonucu öldürülen Dârâ’nın kıızı ile İskender’in evlenmesinin İranlıları mutlu eden bir hadise olmamasından kaynaklanıyor olabilir.

“Kış olunca mutlu kışı odur ki yanında yar elinde de şarap olsun... Kış gelip de ay kararınca bütün halk sığınacak bir köşe edinir. Suyu, gümüş titreyen yapan kış acaba zamana ne öğretir? (Kış) su ile billur hisar yapar; yılan soğuktan yerin dibine girer. Kıl bağıın süsünü bozdu; bülbül gidip gülistan boş kaldı. Yer ve gök nesrin yaprağı olur; ahunun kanı donup misk

olur. Kış yağmacı gibi kılıç çeker; her başını kaldıran ateşi tirkeş eder. Kardan okun korkusu âleme solar; samur ve vaşak postu halka cevşen olur. Okçu rüzgâr oku çekince her bir oku fitne ve fesat olur. Semenderin ateşle işi gibi herkes Hindû gibi ateşe düşer. Ocağında ateş olmayanın gözüne yıldız kıvılcım görünür. Gece olunca bağı kebap olur; ‘güneş ne zaman doğar’ deyip durur. Sallanan söğüt gibi eli boş olur; yılan gibi cansız ve kıvrımlı olur. Gecesi ayrılık zamanı gibi uzun, günü kavuşma vakti gibi kısa olur. Parlayan ateş hokkabaz olur; şamatacı gibi halk başına toplanır... Kış, zamanın Zâl’ına zincir vurur; incinmiş av kış korkusundan şehre kaçar. Soğuktan felek bile mavi oldu; o ırmağın ayağı donarak battı. Gök sincap, yer vaşak postu giydi; taş soğuktan ikiye ayrılırdı. Mermer ocakta donarak kül oldu; rüzgâr üşümekten koşardı. Cehennem içinde nar soğuktan dondu; yerin altında yılan urgan oldu. Felek, zehir içmiş gibi karardı; ırmak, yağmur ve kardan denize döndü. Pul, su yüzeyinde zamanın binasını yaptı; sanki bütün yeryüzü deniz oldu. Sudaki canlılara buz ayak bağı oldu; felek kubbesindeki hava dondu. Gökteki ay değil, kışın soğuğu zarar vermesin diye felek göğsüne kızgın demir vurdu. Ateş ışık gibi değerli olur; insanlar pervâne gibi üstüne toplanır. Ateş ud gibi ayağını uzatınca halk da ateş üstündeki titreyen duman olur. Yer şişe satan dükkân oldu; deniz rüzgârdan coşar. Rüzgârın tokadından yüz kararır; bulut karanlıktan yol bulamazdı. Balık suyu bırakıp karaya yüz tuttu. Sinek ve pire memleketi terk ettiler; nefes, ağzın içinde donar. Bu inleyen halk Halîl gibi ateşe düşer; kıymetsiz ateş lale bahçesi olur. Bütün kuşlar yuvalarını terk ederek semender gibi canlarını ateşe atarlar. Güneş taşın donduğunu, bulutun cübbesinden başını çıkardığını gördü. Çarh hallacı pamuk işi yapan oldu, onun pamuğuyla her yer dolar. Feleğin mumu bulutu fanus yapıp pervâne gibi onun dönüşüne melekler üşüştü. Süsenin elindeki keskin kılıç düşer, üstün diye yelle kavga edemezdi. Her çocuk elini kolunun içine çeker; daldaki her çubuktan bir ses çıkar. Burunlar soğuktan oluk olur; dünya donarak demir dağa döndü. Yer ve gök değirmen olur; undan bu toprak görünmezdi. Saba yeli kulakları sağır edecek kadar sert eser. Kış oku taşın bağına geçince taş, elinden bela ve sıkıntı çekerdi. Fakir yılan gibi halka olup yatar, emir bile ayağını uzatamaz. Sabanın ayağı yara olsun diye kış zulmü şişeden su döker.”

1801 Sa‘ âdetlü oldur ki çün ola dey
Yanında nigâr ola destinde mey
...

1811 Zemistân irüp çün ola tîre mâh
İdinür kamu halk künci penâh

1812 Zamâna ‘aceb dey ne ta‘ lîm ider
Ki sim-âb lerzende-i sîm ider

- 1813 İdüp mäh ile āb-gīne hışār
Şovukdan yirün қа' rına girdi mār
- 1814 Bozup ziver ü zīnet-i būstān
Tehī kaldı bülbül gidüp gül-sitān
- 1815 Zemīn ü semā berg-i nesrīn olur
Tonup āhunuñ kanı müşgīn olur
- 1816 Çeküp tīg ider çünki dey türk-tāz
İder āteşi ca' be her ser-firāz
- 1817 Şolar 'āleme tīr-i berfīne-bağ
Olur halka cevşen samūr u vaşak
- 1818 İde tīr-keşin bād çün kim güşād
İder her bir[i] fitneyile fesād
- 1819 Düşüp nāra Hindū gibi her kişi
Semender gibi āteş ile işi
- 1820 Kimün kim ocağında olmaya nār
Kevākib görünür gözine şerār
- 1821 Gice olıcak bağı olur kebāb
Ne vaktin doğa duyuban āfitāb
- 1822 Tehī-dest çün bīde lerzān olur
Yılan gibi bīcān u piçān olur
- 1823 Düni fırkat eyyāmı gibi dırāz
Güni vuşlat evķātı mānendi az
- 1824 Olur şa' bedde-bāz rahşende nār
Üşer başına halk hengāme-vār
...
- 1838 Zemistān urur Zāl-i devrāna kayd
Kaçar şehre sehminden āzürde şayd

- 1839 Şovukdan dahı çarh oldu kebūd
Ayağı toñup pūya kıldı [o] rūd
- 1840 Semā geydi sincāb ü ğabrā vaşak
Şovukdan olurdı hācer iki şak
- 1841 Ocağda toñup mermer oldu remād
Üşüyüp tek-u-pūya eylerdi bād
- 1842 Şovukdan toñup dūzağ içinde nār
Zeminün resen oldu ka‘ rında mār
- 1843 Olup berf [ü] bārāndan rūd baħr
Karardı felek şanki nūş itdi zehr
- 1844 Yapüp pul şu yüzinde bināy-ı dehr
Şanasın ser-ā-ser zemīn oldu baħr
- 1845 Olup murğ-ı ābiye yağ bend-i pā
Felek tākı içinde toñdı havā
- 1846 Degül meh felek şadrına urdı key
Zarar itmeye tā ki sermā-yı dey
- 1847 Mu‘ azzez olur nūr mānendi nār
Üşer üstine ħalk pervāne-vār
- 1848 Uzađup ayağın o da hem-çü ‘ūd
Olur ħalk nār üzre lertzān çü dūd
- 1849 Zemīn oldu dükkān-ı şīşe-fürüş
İder bāddan baħr cūş u ħurüş
- 1850 Olup lağme-i bāddan rū siyāh
Bulut tīrelıkden bulamazdı rāh
- 1851 İdüp baħride tābe-i āz rū
Koyup ābı dutdı balık ħuşka rū

- 1852 Diyârı idüp terk keyk ü meges
Dehân içre efsürde olur nefes
- 1853 Düşer çün Halîl oda bu halk-ı zâr
Olur nâr-ı muṭriḳ hemîn lâle-zâr
- 1854 İdüp terk cümle tıyûr âşiyân
Atarlar semender gibi oda cân
- 1855 Güneş gördi kim oldu efsürde taş
Bulut cübbesinden çıkarmadı baş
- 1856 Olup çarḫ ḥallâcı pes penbe-kâr
Ṭolar penbesiyle anuñ her kenâr
- 1857 İdüp ebri fânûs şem‘-i felek
Çü pervâne gerdine üşdi melek
- 1858 Elinden düşer süsenün tîḡ-ı tîz
İdemezdi yeg diyü yelle sitîz
- 1859 Yenine çeküp destini her gedâ
Virür şâḥda her çubuk bir şadâ
- 1860 Burunlar şovukdan olup nâv-dân
Demür taḡa döndi toñuban cihân
- 1861 Zemîn ü semâ oluban âsiyâb
Görinmezidi ârddan bu türâb
- 1862 Şabâ yili hışm ile şöyle eser
Ki eyler şadâsı kulaqları ker
- 1863 Geçüp sîney-i senge tir-i şitâ
Çekerdi elinden belâ vü cefa

1864 Olur halka çün mār yatsa faķīr
Ayağın uzatmaz meger kim emīr

1865 Döker āb-gīne [de] ‘adv-i şitā
Ki [hem] ola mecrūh pāy-i şabā

1866 Bu kālāyı nesc eyleyen pūr-hüner
Bu efsāneden şöyle virdi haber

1867 Ki İskender ol şāh-ı āfāķ-gīr
Keyān mülkine oldu çün kim emīr (Behiştî, *İN*)

Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde yer alan yukarıdaki tasvirde kış tasviri yapılırken bu mevsiminde ideal bir bezminin nasıl olacağı da işlenir. Bu metni ilgi çekici kılan husus bir bezm tasviri değil, olması gereken ideal bir bezmin anlatımıdır. Aşk mesnevilerinde bezm mevsimi bahardır. ‘Bezm ü rezm’ yani savaş ve eğlence üzerinde inşa edilmiş eskilerin yaşam biçimine göre bahar savaş, kış da eğlence mevsimidir. Bu çalışmada incelenen eserlerde bezmin mevsimi bahar verilir ve bezmlerin kahir ekseriyeti bu mevsimdedir. Bu eserlerde yer alan az sayıdaki kış bezmlerinde ise ideal bir kış bezmini telkin etmesi bakımından önemlidir. *İskender-nâme*’de şair, mutlu bir kış eğlencesinin nasıl olması gerektiğini ele alır:

“Mutlu bir kış odur ki kişinin yanında sevgilisi ve elinde şarap olsun. Kırmızı şarap ve ay yüzlü saki kalp aynasına sefa versin. Güzel nağme söyleyen bülbül, eline ud alsın; uddan türlü türlü sesler gelsin. Saki, mutrip, sevgili ve eğlence sahibi ile birlikte dört olsun. Eğer sevgili şarkı da söylüyorsa kişiye şarkıcı ve saki olarak yeterlidir. Kebap, meze ve ateş olmalı; ay yüzlü yanak ve gönül çekici ud olmalı. Gâh şarap vermeli gâh şarkıcı olmalı; gâh buse almalı gâh kucaklamalı. Bundan başka sefa isteyen, istediğini ancak Firdevs bağında bulur. Kişi eline parlayan kadehi alıp içine parlayan kırmızı şarabı doldurmalı. Sevgilinin aşkına içip kanı şevkten şarap gibi coşmalı.”

1801 Sa‘ âdetlü oldur ki çün ola dey
Yanında nigār ola destinde mey

1802 Mey-i surh ile sākī-i meh-liķā
Vire qalb āyinesine şafā

1803 Ele ‘ūd ala bülbül-i hōş-nevā
Gele ‘üddan dürlü dürlü şadā

- 1804 Hemîn sâķî vü muṭrib ü yâr ola
Daķı şāķib-i ‘ayş ile çâr ola
- 1805 Velî çünki dil-dâr ola nağme-ger
Kişie muğannî vü sâķî yiter
- 1806 Kebâb ola nuķl ola âteş ola
Ruķ-ı mehveş ü ‘ūd-ı dil-keş ola
- 1807 Gehi mey vire gâh ola nağme-kâr
Alüp bûse geh gâh idesin kenâr
- 1808 Dileyen kişi bundan özge şafâ
Meger bâğ-ı Firdevs içinde bula
- 1809 Ele ala cām-ı direfşendeyi
Koya içine la‘l-i rahşendeyi
- 1810 İde dilberi ‘aşķına anı nûş
İde şevķden mey gibi ķanı cûş (Behiştî, *İN*)

Yukarıda örnekleri verilen kış tasvirlerinde beyaz renk ile soğukun hâkim olduğu tablolar çizilmiştir. Bezmlerde yer alan diğer kış tasvirleri şöyledir: **Hassan**, *MM*, 3634-3669; **Lâmî Çelebi**, *FŞ*, 3624-3627; **Muhibbî**, *GN*, 5570-5632.

Tablo 9 Bezmlerde Yer Alan Kış Tasvirleri Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Tasvir sayısı
1	<i>MM</i>	Hassan	1
2	<i>İN</i>	Behiştî	1
3	<i>FŞ</i>	Lâmî Çelebi	2
4	<i>GN</i>	Muhibbî	1
5	<i>ŞP</i>	Zâtî	1
		Toplam:	6

İncelenen mesnevilerin 5’inde altı adet kış mevsimi tasviri yer alır.

Bu bölümde ‘Bezm Tasvirlerinde Zaman’ başlığı altında bezmlerde yer alan zaman tasvirleri ele alındı. Tasvirlerde zamanın ‘bezmin zamanı ve süresi’ şeklinde yer aldığı görülür. Bezmler gündüz ve gece vakitleri ile dört mevsimde kurulur. Bu zaman dilimlerinden gece

düzenlenen bezmler gündüze göre, bahar mevsiminde düzenlenen bezmler diğer üç mevsime göre daha fazladır. Kış mevsiminde düzenlenen bezmler sonbahar ve yaza göre sayıca üstündür.

Tablo 10 Bezmlerde Yer Alan Mevsim Tasvirleri Dağılım Tablosu

Mevsimler	Tasvir Sayısı	Yüzdelik
İlkbahar	16	%64
Yaz	2	%8
Sonbahar	1	%4
Kış	6	%24
Toplam:	24	%100

Tabloda görüldüğü üzere bezmlerde daha çok bahar tasvirleri yer alır. Baharın eğlence mevsimi görme anlayışının doğal bir sonucu olarak mesnevilerdeki tasvirlerle de bunun yansıdığı görülür. Kış mevsiminde iklimin eğlence için elverişli olmamasına karşın kapalı alanlarda bezmlerim icra edildiği görülür. Bu nedenle bezmlerdeki kış tasvirleri %24 ile azımsanamayacak bir orandır.

2.3.Bezm Tasvirlerinde Mekân

Bezm tasvirlerine bir zaman ve mekân tasviriyle giriş yapma, mesnevilerin çoğunda görülen bir özelliktir. Mekân tasvirleri genellikle zaman tasvirlerinden sonra yer alır. Bezmin yapıldığı bu yerlere ‘bezm-gâh’, ‘bezm-sâz’, ‘işret-gâh’, ‘işret-âbâd’ ve ‘tarab-gâh’ adı verilir:

1938 Hemîn gülşen olmışdı ol bezm-gâh
Sipâhı çemen serv idi pâdişâh

1959 Döker bezmine şol kadar nuql şâh
Ki şekkerden olur şan [ol] bezm-gâh

4486 Gerek ola bezm-gâh-ı laîf
Müzeyyen ola hem-çü ‘Adn-i şerif (Behiştî, *İN*)

731 Çü gördük bezm-sâz olmuş reyâhîn
Düzetdük biz de bir hoş bezm-i âyîn (T. Cafer Çelebi, *HN*)

1553 Oña şalmazdan öñ iş tarhın üstâd
Temâm olunca her bir ‘işret-âbâd

- 1932 Bu faşl içre yine şeh-zâde vü şâh
Varup zer kaşrı kıldılar tarab-gâh (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 1276 Hâneyi çün ‘işret-âbâd etdiler
Şevk birle bezme bünyâd etdiler (Muhibbî, GN)
- 485 Eyledüm andan öte çünki nigâh
Gine gördüm laîf ‘işretgâh (Fikrî Çelebi, EE)

Eğlencenin düzenlendiği yer, herhangi bir tasvir yapılmadan belirtildiği gibi detaylı ve hacimli tasvirlerle de anlatılır. Bu çevredeki her detayın okuyucunun hayalinde hissettirme arzusuna, özellikle saray ve bağ/bahçe tasvirlerini birer tezyini unsur olarak esere nakşetme ve şairin sanat kabiliyetini gösterme gayretine bağlanabilir.

Eğlenceler, tabiat güzelliklerini barındıran bağ, gülistan, bahçe, çemen/merg-zâr gibi adlarla anılan açık alanlarda; saray, kasır, köşk, çadır ve hamam gibi kapalı alanlarda düzenlenir. Bunlara ilaveten bezmler, savaş meydanında, av alanında, ova ve sahrada da yapılır. Bütün halkın iştirak ettiği toplumsal eğlencelerde ise şehir süslenir ve şehrin her yeri eğlence mekânı olur. Bu duruma Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev*’indeki *Bezendi şehri ü bâzâr u maḥalle / Düzeni hûb-rûlar geydi ḥulle* ile Aşkî’nin *Heft-peyker*’indeki *Halḳ emîn oldu irişdi râḥata / Başladılar her taraḫda ‘işrete* beyitleri örnek verilebilir.

Bezm tasvirlerinde birçok unsur ve eğlence atmosferinin sürekli cennetle kıyaslandığı görülür. Bezmin yapıldığı yer, mimari yapılar, bezmin araç ve gereçleri, meclisteki güzeller ve hizmetçiler, içki ve yiyecek gibi unsurlar çeşitli yönleriyle cennetle mukayese edilir. Şentürk’e göre işret meclislerinde daha çok eğlence dekoru hazırlamak için çizilen bazı tasavvur kalıpları Kur’an ve hadislerde geçen cennet tarifinden ilham alınmıştır (Şentürk, 2002: 604, 605).

Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde İskender’e tavsiyelerde bulunanlardan Hipokrat, şarabın gereklerini anlatırken bezm kurulacak yerin Adn cenneti gibi süslü olması gerektiğini söyler: *Levâzımları çok şarâ buñ şehâ / Ri‘âyet gerek kim bulasın şafâ // Gerek ola bezm-gâh-ı laîf / Müzeyyen ola hem-çü ‘Adn-i şerif* (Behiştî, İN, 4485-4486). Bütün şehrin süslendiği eğlencelerde ise şehir cennet; güzeller cennet hurisi olur: *Virür hûblar yüzi meclislere nûr / Şehir şankim behişt idi bular ḥûr* (Tutmacı, GH, 5134).

İncelenen mesnevilerden hareketle bezmlerin kurulduğu yerlerden bağ, çadır, saray, ev, hamam, ırmak ve havuz kenarları ile pınar başları hakkında bilgi verildi. Özellikle bağ ve saray tasvirlerindeki mekân-cennet benzerliğine dair örnekler de yine ilgili alt başlıklarda ele alındı.

2.3.1. Bağ

Bezmin düzenlendiği mekânların başında gelen bağ, içinde farklı türlerden ağaç, çiçek ve otların olduğu, kuşların öttüğü, ortasında havuz bulunan veya içinde ırmak geçen yeşil alanlardır. Bu alanlara bağ demenin yanında, bağçe, benevşe-zâr, gülistan, gülşen, gülzâr, çemen, ravza, lâle-zâr, sahra, sebze-zâr, semen-zâr, merg-zâr ve bostan da denir:

- 2954 Bir bağçe-i feraḥ-fezâda
Bir tâkçe-i teraḥ-zidâda (Y. Vâlî, *HD*)
- 816 Pes ol şâh-ı cihân u ḥūr-ı cennet
Diledi bağ içinde kıla şöḥbet (Tutmacı, *GH*)
- 514 Gine irdüm daḥı bir araya
Bir çemenzâr-ı cennet-ârâya
- 515 Şuyu şîrîn ü ḥoş çü mâ'-i furât
Nice mâ'-i furât âb-ı ḥayât
- 516 Bülbul-âbâd u mergzâr-ı laṭîf
Bâğ-ı cennet gibi şerîf ü münîf (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 1615 O kaşruñ çevresi bir 'âli bustân
Ki içine giren raḥat olur cân (Cem Sultan, *CH*)
- 32569 İrişdi nâ-gehân bir mürğ-zâra
İnüp atdan oturdı bir kenâra (Şerîfî, *ŞN*)
- 3007 Bir ravza-i ḥübı kıldı tezyîñ
Kim her gören eyler idi taḥsîn (Y. Vâlî, *HD*)
- 3056 Zeyn eyledi benefşe-zârı
Gönderdi okumağa hezârı (Y. Vâlî, *HD*)
- 2469 Seyr ider servi şaḥn-ı şaḥrâda
Ġuşşadan ḳalbi ḳa' r-ı deryâda (Hamdî, *YZ*)

Bağlarda düzenlenen bezmlerde bahçede bulunan göz alıcı, büyük bir ağaç altında taht kurulur:

835 Bulup bir sidre-i tûbâ-ı hırâmı
Ki dün gün tã' at içreydi kıyâmı

836 Güneş gibi urup tahtında zer-taht
Ki mişlin görmemiş çarh-ı cüvân-baht (Lâmiî Çelebi, VR)

Bezm metinlerinde meclisin kurulduğu mekânlardan bağ, bazen yalın haliyle belirtilir bazen de uzunca tasvirlerle ele alınır. Aşağıdaki örneklerde bezmilerin bağda gerçekleştiği belirtilmekle yetinilmiştir:

1539 Eline aluban Hürmüz elini
Revân oldu tıutup oda yolını

1540 Var idi bir maqâmı bāğ içinde
Nitekim kaşır olur uçmağ içinde (Tutmacı, GH)

1580 Turup girdiler andan bāğ içine
Ki ol bāğ içi ne uçmağ içine

1581 Bahâr idi vü andan mevsim-i gül
Fiğân iderdi her budağda bülbül (Tutmacı, GH)

1963 Emr idüp kullarına şevk ile Yâr
Didi yokdur bu dem gönülde karâr

1964 Gönülümüz seyr-i gülistân ister
Bezm-i sahbâ-yı erguvân ister (Vücûdî, HY)

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde Şâh, yarânlarıyla beraber bir bahar mevsiminde bağda eğlenmeye gider. Gedâ, Şâh'tan önce bu gülşene gider. Gedâ, bağbanın çiçekleri keserek yaptığı bahçe düzenlemesini görünce üzülür ve bağbana kızar. Gedâ bu haldeyken ansızın Şâh bağa gelir:

1347 Oldu bir gülşene şu gibi revân
Gitdi bir pāk bād gibi hemân

1348 Gördi bir bağbân-ı nādânı
Degşürür gonc-i gülistânı
...

1367 Söyleşürken Gedâ bu hayret ile
Şâh geldi o bāğa devlet ile (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Özellikle bahar mevsiminde bezmler, içinde ağaçların olduğu, çiçeklerle süslü, ortasında havuzun yer aldığı bağlarda gerçekleşir. İncelenen mesnevilerde yer alan bu bağ tasvirlerinden örnek pasajlar aşağıda ele alındı.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül'ün esaretten kurtulmak için bezm düzenlediği bağın tasviri şöyledir:

“O selvi (Gül) bağa varınca gül ve şimşir aman dilediler. Çemen, yüce cennete benziyordu; sarı-kırmızı renkli gül cennet güzeliydi. Cennete benzeyen bu bağ anlatılamaz. Bağda menekşe, lale, nergis, gül, nesrin ve sünbül sonsuz sayıdalar. Nereye bakarsan bağ ve gül bahçesi; elma ve nar birbiriyle söyleşir. Bağda güzel bir saray yapılmış; saraydaki süsleri görenler hayran kalırdı. Bu sarayda mücevherlerle bezenmiş altın bir taht kurulmuş; tahtın minderi renkli sırmalı kumaştan. Bu saraya geçen Gül, burada oturdu; çemen onunla süslendi. Sarayın önünde gümüşten düzgün bir havuz; o havuz bile incilerle süslü...”

3104 İrişdi bâğa çün ol serv-i âzâd
Gül ü şimşâd kıldı dâd u feryâd

3105 Çemen beñzer idi huld-ı berîne
Gül-i ra‘ nâ içinde hûr-ı ‘îne

3106 Ne vaşf idem ki nice bâğ idi ol
Ne bâğ kim şanasın uçmağ idi ol

3107 Benefşe lâle vü nergis be-ğâyet
Gül ü nesrîn ü sünbül bî-nihâyet

3108 Nereye baħar iseñ bâğ u gülzâr
Biri birine söyler alma vü nâr

3109 Yayılmış anda bir hoş hâlî eyvân
Ki nakşına gören ƙalurdı hayrân

3110 Ƙurılmış bir muraşsa‘ taht-ı zerrîn
Bisâtî cümlesi zer-beft u rengin

3111 Giçüp anda ƙarâr eyledi ol mâh
Anuñlan buldı zînet ol çemengâh

3112 Öñinde bir gümüşden havz-ı mevzûn
Muraşşa‘ ol dañı bir dürr-i meknûn (Tutmacı, GH)

Yine Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrav* mesnevisinde Gül, İsfahan şahının elinden kurtulduktan sonra Rum diyarına varınca ilkin sarayda bir ay eğlenir. Daha sonra Hüzmüz’le birlikte Rum kayserinin bağına geçerek eğlencesine burada devam eder. Gül ile Hüzmüz’ün meclis kurduğu bağın tasviri şöyledir:

“Şâh ile ay (Gül) bu kez bağa yöneldiler. Hükümdarın büyük bir bağı vardı; sekiz cennet onu kıskanırdı. Burada yeşillikler arasında havuz vardı; sanki cennetten bir bahçeydi. Her taraftan su akardı; reyhanlara can verirdi. Nar, narenc, elma ve dut sayısızdı; ihtiyar biri bunları yese gençleşirdi. Erik, armut, badem, kayısı... kimisi yeşil kimisi olgunlaşmış. Gül, nesrin, süsen, taze sünbül sürekli birbiriyle söyleşirdi. Menekşe, lale, reyhan, menşur ile âşıkların hükümdarı şuri ve asfur çiçekleri bağda ayak basılacak yer kalmayacak kadar çoktu. Göz alabildiğince nesrin, cemendi, çınar, serv, nar ve narvedi vardı. Baştan başa serv ve şimşir çekilmiş; söğüt ve şimşir üst üste dolaşmış. Altın ve gümüş taşlarından güzel, ölçülü bir saray inşa edilmiş. O saraya karşılıklı güzel ve revnaklı, altından süslü iki taht konulmuş. Tahtın minderi gayet nazik, güzel ve ölçülü atlas, diba ve iksun kumaşındandı. Sarayın baş tarafında yine bir gök mavisi rengindeki taht süslüydü. Yuvarlak, örülmüş altın kubbeler, ortada asılı misk ve amber dolu. Yel onu oynatınca buruna misk ve amber kokusu gelirdi. Bu saraydaki eşya, giysi ve kumaşlar kalemin yazıp nakledemeyeceği kadar çoktu.”

3448 Bir ay bizendi şâr bu resme nâ-gâh
Bu kez meyl itdi bâğa şâh ilen mâh

3449 Var idi şehriyârûñ bir ulu bâğ
Ki reşk iderdi aña sekiz uçmağ

3450 Burası sebz arası havzaydı
Cinândan şanasın bir ravzaydı

3451 Añardı her yaña âb-ı revânı
Reyâñine bağışlar idi cânı

3452 Firâvân nâr u nârenc elma vü tut
Ki yise nev-cüvân olurdu fertût

3453 Erük ü armud u badam u mişmiş
Kimi ser-sebz ü kimisi irişmiş

- 3454 Gül ü nesrīn ü sūsen sūnbül-i ter
Biri birine söylerdi mükerrer
- 3455 Benefşe lāle vü reyḥān u menşūr
Emīr-i ‘āşıkān sūrī vü ‘asfūr
- 3456 Bu çiçekler şunuñ bigi çoğ idi
Ki ayaḡ başmağa boş yir yoğ idi
- 3457 Göz irdügince nesrīn ü çemendi
Çınār u serv ü nār u narvendi
- 3458 Çekilmiş ser-be-ser serv ile şimşād
Tolaşmış ber-be-ber bīd ile şimşād
- 3459 Yapılmış anda bir hoş қаşr-ı mevzūn
Taşınuñ biri gümüş biri altun
- 3460 Qurılmış iki zerrīn taḥt-ı zībā
Biri birine qarşu ḥūb u ra‘nā
- 3461 Be-ḡāyet nāzūk ü maṭbu‘ u mevzūn
Bisāṭı aṭlas u dībā vü eksūn
- 3462 Var idi anda şol deñlü tecemmül
Ki şerḥ itmege ‘aql itmez tahammül
- 3463 Yine şadrında bir pīrūze-gūn taḥt
Firāvān anda daḡı zīnet ü raḥt
- 3464 Müşebbek ḳubbe-i zerrīn müdevver
Aşılı ortada pūr-müşg ü ‘anber
- 3465 Nice kim yil aña ḡarket virürdi
Meşāma müşg ü hem ‘anber irürdi

3466 Hem andağı metā‘ u raht u cāme
Nite naql ide ‘ aql u yaza hāme (Tutmacı, GH)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde baharın gelişyle beraber Şâh Keyvân'a ait cennet misali bahçeye gidilir. Günlerden bir gün Şâh Keyvân, Mihr'le beraber bezm tertip eder. Bu mecliste bahar tasvirinden önce şâha ait bağın uzunca ve cennetle kıyaslanarak tasviri yapılır. Tasvirde toprak, su, havuz, çiçek, ağaç, hava, meyve gibi unsurlar daha fazla ön plana çıkar.

“İnsan gözünün bir benzerini görmediği bu bağın çeşmesinde ölümsüzlük suyu akardı. Kasrının burcu Keyvan idi; kapıcısı ise Rıdvan. Can bağışlayan havası ruh besleyen; ağaçların görüntüsü gölge yayan. Göğü iç açıcı, toprağı misk, otu sümbül, reyhan ve nesrin. Onu gören cennet, gizlenmiş; suyunu kıskanan kevserin gözü yaşlı. Ölümsüzlük suyu yüz üstü serilerek, havuzu koşarak can atıp gelirdi. Parlak ve gül suyu ırmağı gören kevser havuzunun ağzının suyu aktı. Bütün selvi ağaçları eteğini çekerek havuzun kenarında onu seyrederdi. Taze şimşir ağacı tuba misali ateşten kurtulmuş bir halde her tarafta naz ile yürüyor. Gönül kapan bağ gayet sevgiliye döndü; top ve el gibi gayet gönül rahatlatıcı bağ. Ruh bağışlayan esintisi rahatlık veren; kimyasının tozu göz sürmesi. Ağacı dilber boyu gibi pek güzel; bahçesi sevgilinin yanağı gibi süslü. Selvi ve ar'ardan ona sur çekilmiş; cennet gibi bütün etrafı bayındır. İçi içe yetişen şimşir ve ar'ar birbirine sarılmış. Yüksekklere uzanan selviler rüzgâr estikçe bazen birbirini kucaklar, bazen de naz ile yürürler...”

3327 Didi ol naql-bend-i meclis-i rāz
İdüp bu bezmde izhār i‘ cāz

3328 Şehūn bir bāğ[ı] var idi nice bāğ
Dil-i mīnūya urmuş lāle-veş dāğ

3329 Naẓīrin görmemişd[i] çeşm-i insān
Akardı çeşmesinden āb-ı hayvān

3330 ẖuşūrīnuñ burūcı burc-ı Keyvān
Kapusındaki der-bān idi Rıdvān

3331 Havā-yı cān-fezāsı rūḥ-perver
Diraht-ı ḥod-nümāsı sāye-güster

3332 Fezāsı dil-güşā vü ḥāki miskīn
Giyāhı sümbül ü reyḥān u nesrīn

- 3333 Onı görüp cinān olmışdı pinhān
Şuyı reşkiyle kevşer çeşmi giryān
- 3334 Yüzi üzre serinüp āb-ı hayvān
Gelürdi cān atup havzına pūyān
- 3335 Görüp ol rüşen ü cüllāb-ı cūym
Akıtdı havz-ı kevşer ağz[ı] şuyın
- 3336 İderdi seyr her serv-i resīde
Kenār-ı havzda dāmen-keşīde
- 3337 Hırāmān her tarafda tāze şimşād
Çü tūbā tīşe vü āteşden āzād
- 3338 Çevirdi yār gāyet dil-rübā bāğ
Çü gūy u dest gāyet dil-güşā bāğ
- 3339 Nesīm-i rūḥ-baḥşı rāḥat-efzā
Ġubār-ı kīmyāsı kuḥl-ı havrā
- 3340 Diraḥtı ḳadd-i dilber gibi ra‘ nā
Riyāzi ḥadd-i cānān gibi zībā
- 3341 Çekilmiş serv ü ‘ar‘ ardan aña sūr
Cinān-āsā ḳamu eṭrāf[ı] ma‘ mūr
- 3342 Biten şimşād u ‘ar‘ ar şāḥ-der-şāḥ
Biri birin ḳoçar güstāḥ güstāḥ
- 3343 Şabā esdükce her serv-i ser-efrāz
Ḳoçar geh biri birin geh ider nāz
- 3344 İdinmiş ḡonce-i sūri ‘amārī
Gül-i şad-berg olmuş çetr-vārī

- 3345 Çekilmiş her tarafda naḥl-i ḥurmā
Nigārīn ḳaddi veş bālā vü ra' nā
- 3346 Çemen bezminde gül gelmiş çü maḥbūb
Şaçup şu ebr şalmış şāḥ-ı cārūb
- 3347 Şekerden kūze aşmış idi emrūd
Bitürmiş idi zer ḥelvā-yı bī-dūd
- 3348 Çıkarılmış dāye-veş pistān incīr
Ki eṭfālūn ide ağızını pür şīr
- 3349 Şalınur şāḥda engūr ü 'unnāb
Biri Zühre biri Pervīn-i pür-tāb
- 3350 Kirās idüp 'arūs-ı bāğı tezyīn
Daḳar boynına silki la' l-i rengin
- 3351 Pür olmuş idi şeftālūsı cüllāb
Olurdi şerbetinden teşne sīr-āb
3352. İder ḥelvāsını ḥelvālar iḥzār
Ki seyr iden ola sīr idüp ifṭār
- 3353 Açuban ḥoḳḳa-i yāḳūt-ı rümmān
İderdi naṭ' -ı sebze la' l-efşān
- 3354 Bitüp pistān-ı dilber bigi her sīb
Virürdi büstāna nūkheti ṭīb
- 3355 Ruḥ-ı dilber gibi biryān-ı rengīn
Velī çün ḡabḡabı biryān-ı sīmīn
- 3356 Olurdi püşte lezzetden dehen-bāz
Ḥalāvet 'āleminde dimege rāz
- 3357 Şabā seyr ide varsa ol araya
Atardı şāḥlar sībī şabāya

- 3358 Şabā yili süvāre şah̄n-ı meydān
Bih ü nārenc gūy u şāh̄ çevgān
- 3359 Müşebbek sâyeden anuñ zemīni
Munaḳkaş saḳfı hem-çün naḳş-ı Çīnī
- 3360 Gül-i sürḫi ṭurı çün rûy-ı dil-dār
Gül-i zerdi çü reng-i ‘āşık-ı zār
- 3361 Zemīn giymiş idi pīrûze kâle
Düzilmiş çün ‘aḳīḳīn dügme lâle
- 3362 Olup ebr aña çetr-i sâye-güster
Görünmez berg-i terden anda aḫter
- 3363 Diraḫtistānı ḳamu āsmān-gīr
Zemīni pūr derāhīm ü denānīr
- 3364 Meger kim raḳs urur şāh̄-ı gül-i ter
Ki düzdi dāmenine dügme-i zer
- 3365 Ṭolup nāf-ı semen müşg-i Hıṭāyī
Mu‘ aṭṭar eylemiş idi havayı
- 3366 Şaḳāyıkdan dönüp yir āsmāna
Çemen dönmiş idi bāḡ-ı cināna
- 3367 ‘Arūs-ı ḡonceye berg-i diraḫtān
Şaçardı sīm ü zer çün nīk-baḫtān
- 3368 Geçürürmiş bahārı anda Keyvān
Yine ol bāḡa vardı ḳondı sultān (Behiştî, MM)

Tâcîzade Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sinde bir bahar mevsiminde şairin arkadaşlarıyla birlikte eğlenmek için gittiği Kâğıthâne'deki bezmin mekânı 'sıfat-ı cây-ı meclis' başlığı ile tasvir edilir. Bahar mevsiminde doğanın olağanüstü güzelliği yeniden canlanır ve şair bu atmosferi bir bezm metaforu ile işler.

“Burada menekşe, lale, nesrin ve nergis bağda büyük bir bezm kurmuşlardır. Gül kuşlardan kebab yapmak için ateş yakıp sert şiş getirmiş. Sarı süsen ve taze zambak bezm ehli için içi şarap dolu gümüş ve altın sürahileri yere koymuş. Bülbüller ney çalar, güller defle onlara eşlik eder. Reyhanlar el ele tutuşarak oturmuş, lale sarhoş olup külâhını eğri kılmış. Siyah gözleri süzölmüş nergis nesrine mest bakar. Gül, meclis ehline iltifat etmek için bir tabak renkli helva getirmiş. Lale damağı ıtırly şarap yapmak için kadehin dibine anber koymuş.”

Sıfat-1 Cāy-1 Meclis

- 720 İnüp girdük çün ol gülzāra ḥandān
Ne gördük bir ‘ aceb bağ u gülîstān
- 721 Zemīninde biten ra‘ nā giyālar
Elif-ḳad sebz-cāme dil-rübālar
- 722 Benefşe lāle vü nesrīn ü nergis
Düzetmiş bir ulu şāhāne meclis
- 723 Kebāb itmege ḳuşlardan firāvān
Gül od yakmış getürmüş sīḥ-i ağşān
- 724 Çiçekler bir yire gelmiş ser-ā-ser
Şaru süsenler ile zanbak-ı ter
- 725 Ḳomış yir yir gümüş altun şurāḥī
İçinde içmeğe bezm ehli rāḥı
- 726 Olup hoş nāy-ı bülbül nağme-perdāz
Dutup def güller olmuş aña dem-sāz
- 727 Oturmuşlar reyāḥīn dest ber-dest
Külāhın lāle kec kılmış olup mest
- 728 Süzilmiş nergesün çeşm-i siyāhı
İder nesrīne mestāne nigāhı
- 729 Ḳılup gül meclis ehline nevāziş
Getürmüş bir ṭabak rengin cevāriş

- 730 Dimāğı dutmağa bāde mu‘ attar
 omış sāğār dibine lāle ‘ anber (T. Cafer elebi, HN)

Yine *Heves-nāme*’de bir bahar mevsiminde gece tasvirinde mehtabın bağ ve ırmağa yansıması tasvir edilir:

- 1086 Düşüp şahraya tāb-ı māh mes‘ ūd
 Şan oldu ferş-i mīna sīm-endūd

- 1087 Olup mazhar şafā-yı māh-tāba
 Letāfet şol adar gelmişdi āba

- 1088 K’anı görüp zıl l-i b d u ‘ ar‘ ar
 Olup b -h ş d şmişdi ser- -ser

- 1089 Yaturdı s yeler b -t b epsem
 Seperdi yüzlerine  b şeb-nem

- 1090 Alup ağız’ l sini g ncen   b d
 H ber virüp iderdi bülbüli ş d

- 1091 Yakındur diyü vaşl-ı gül zam nı
 ‘ An dilde alurdı m jdeg n  (T. Cafer elebi, HN)

Fikr  elebi’nin *Ebk r-ı Efk r* mesnevisinde şair, tabiatın davetine uyarak Tunca’nın karşı yakasına geçer. Genel bir bahçe tasvirinden sonra bahçedeki çiçekleri, meyve ağı ları ve değırmeni tasvir eder. Bu bahçe tasvirinden sonra  elebiler, beyler ve ağılar, Rumeli abdalları, h celer, gayrı müslim güzeller ile kadınların düzenledikleri bezmler anlatılır (b. 397-426):

- 397 Arzu  emv tın eylemiş ihy 
 Nefh-i  s  gibi nes m-i şab 

- 398 ‘  zzet idüp fa  re sebze-ter
 Y z m z başa geld   z didiler

- 399 H rde p r zeler la  f  emen
 P r anu la h z ne-i gülşen

- 400 Sebz r olmiş idi t ze civ n
 A a  b-ı rev ne  t-ı rev n

- 401 Ele almış benefşeler miftāh
Dimiş açmağa bāğı yā fettāh
- 402 Tutar idi pür olunup sāgar
Elde zerrīn-ķadeh mey-i aşfer
- 403 Yüzine ebr jāleler saçmış
Hābdan ‘ abherūñ gözin açmış
- 404 Uyanur hābdan çü nergis-i ter
Nīm nārenc ile humārın açar
- 405 Her dıraht üzre mīve-i sīr-āb
Hey nice mīve şīşe-i cüllāb
- 406 Hey nice şāh nice mīve-i ter
Biri şekker birisi ney-şekker
- 407 Ter ü sīr-āb u ābdār u țarī
Tāze habbu’n-nebāt jāleleri
- 408 Gül-i ruhsārı yārveş rengīn
Leb-i cānāneleri gibi şīrīn
- 409 Düzse üstād şāf şekkerden
Ne şekker şekker-i mükerrerden
- 410 Gerçi mişli olur hüviyyetde
Olmaz ammā naẓīr lezzetde
- 411 Kimi virmiş henüz tāze çiçek
Dönmiş ol yāra ki ola gönlekcek
- 412 Çiçegin kimi dökmiş ezhāra
Sīmi āşıķ nite ki dildāra
- 413 Sībi āsībsüz çü ğabğab-ı ter
Bīh zenehdān-ı yārdan bihter

- 414 Şarı yâķūt yâ çerâġ-ı mihr
Yâ zeneġdân-ı dil-ber-i gül-çihir
- 415 Sîb-i rengîn çü şem‘a-ı rûşen
Kân tamar şanasın yañaġından
- 416 Tatlu incîr tûp ħelvâdur
İçi ħaşġâş ile ‘aselden pür
- 417 Tatlu emrûd kûze-i cüllâb
Nice kûze fuķâ‘-ı şerbert-i nâb
- 418 Leb-i nâr-ı şikeste-dendânı
Şan ki yâķūt-ı şâf-ı rümmânî
- 419 Tatlu şeftâlüler güzel şîrîn
Şeffe şeftâlusi gibi nûşîn
- 420 Berg-i sebz ile çeşmi bādāmuñ
Şan gözi kaşı bir gül-endāmuñ
- 421 Tāze şarı kirâslar şekerîn
Şan ki ħabbü’n-nebâtdür çüpîn
- 422 Kızılı la‘l-i yârdan ħoşter
Regelenmiş ‘aķîde-i şekker
- 423 Şan ki kandîl-i ħûşe-i engûr
‘İķd-ı pervîndür dahı pür-nûr
- 424 Girye vü zâr u nâliş-i tûlâb
Ya gözinden aķan o şerbet-i nâb
- 425 Kadd-i Ferġâd gibi her dülâb
Aķıdur şîr ü şekkeri nice âb
- 426 Nice tûlâb kim feleklerdür
Çevre yanındaki meleklerdür

(Fikrî Çelebi, EE)

Mecliste eġlence mekânı gül bahçesi olduġu zaman bahçedeki bitki, su ve hava gibi unsurları içeren ince tasvirler yapılır. Bu güzel bahçe cennetle kıyaslanarak burası için ‘ikinci

cennet' gibi ifadeler kullanılır. Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne*'sinde Şem'in, ney dinlemek için kurduğu meclis gülistan içinde çadırdı icra edilir:

“Süsüyle ikinci cennet olan bir gülşen vardı. Belki de cennet ondan utandığı için hayal gözünden gizlenmiştir. Gülşendeki güller yaz, kış canlı; bülbülü gece, gündüz ötmekte. Deste deste sünbüller açılıp; her tarafta hoş güller açılmış. Yasemini taze, servisi serbest, şimşir ağaçlarının sonu yoktu...”

315 Var idi bir güzel gülistānı
Zīb ü zīynetde cennet şānī

316 Bil ki cennet hicāb idüp andan
Oldı pūşīde çeşm-i efsaneden

317 Gülleri yaz ü kış teressümde
Bülbülü rûz ü şeb terennümde

318 Şaçılup deste deste sünbüller
Hoş açılmış taraf taraf güller

319 Semeni tâze serv i âzāde
Hod nihāyet yoğ idi şimşāde

320 Çevre yanı laţif aşar şular
Şu kenārında serv-i dil-cûlar

321 Her taraf dāne dāne şeb-nem-i ter
Hokķa-i lâleler pür idi kuh-sār

322 Şāh nev-bādeler alup dirhem
Nev-bahār idi her taraf hurrem

323 Bûy-ı reyhān ki bâğı tutmuş idi
Şemmesi her dimāğı tutmuş idi

324 Dürlü dürlü şükûfe açılmış
Dökülüp sīm-i nāb saçılmış

(Mu'îdî, *ŞP*)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisinde Şem‘, gam ve elemden kurtulmak için bezm kurmak ister. Bahar mevsimi, eğlence zamanıdır; çiçekler bahçede bezm kurmuşlardır. Bağda aniden rüzgâr eser, tufan olur. Çemendeki yeşillikler gizlenir, çiçekler dağılır, bülbül feryat eder. Bu olumsuzluklar karşısında Gül de bağda bulunan çadırda bezm kurmak zorunda kalır:

- 428 Turdı bu fıkır ile hırāmān ol
İtdi bir bāğ içini seyrān ol
- 429 Gül kulağına dūr taqup şeb-nem
Nev-bahār idi her taraf hurrem
- 430 Mevsim-i ‘ıyş idi zamān-ı bahār
Hem-ser olmuş ‘ayār-ı leyl ü nehār
- 431 Gül ü mül ğam-güsār ü mūnis idi
Bir müzeyyen kıyāķı meclis idi
- 432 Lāleler mest olup yine kan zil
Boynun egmiş benefşe lā-ya‘kıl
- 433 Cām-ı pīrūze tāze bīr kılar
Şem‘-i kāfūrı gönçe zanbaqlar
- 434 Şem‘ evirdükçe sebze de güller
Aña pervāne idi bülbüller
- 435 Şīve vü nāz ile bu gönçe-dehen
Ol gülistānda cilve eyler iken
- 436 Katı yıl esdi sebze de nā-gāh
Hiç görünmez oldu tozdan rāh
- 437 Kopardı çün gül-şen içre bu tūfān
Oldı toprakda sebzeler pinhān
- 438 Gözi nergislerūn olup hīre
Germ kıldı hevā yüzün tīre
- 439 Oldı āşūfte turre-i sūnbül
Yile virdi çemende hırmen-i gül

440 İtdi bñlbñl řazñ olup feryād
Kaldı şayetde baş şalup řimřād

441 Tñnd-i bād oldı řñn ‘ayn ü ār
Nāz ile ‘azm-ı řāder itdi nigār (Mu‘idī, şP)

şairin kendi sergñzeřtini anlattığı *Mācerā-yı Māh* mesnevisinde Ūdī, arkadaşıyla dertleşmek iřin gñlřende bezm kurar. Goncalarla donatılan gñlřende binlerce bñlbñl öter. Karanlık gönñl orada aydınlanır. Sñnbñllerle sñslñ gñl bahçesindeki gñlleri seyreden āřık, buranın gñzellięini cennete, her bir goncayı da cennet hurisine benzetir:

160 Temāřā eyledñk bir meręzārı
Hezārān bñlbñl eyler anda zārī

161 Bezenmiş gñnçelerle řařn-ı gñlřen
Dil-i tārīk olurdı anda rñřen

162 Temāřā eyledñm hep gñllerini
Mñzeyyen eylemiş sñnbñllerini

163 şanasın cennet-i ma‘mñra dñnmiř
Anuñ her gñnçesi bir řñra dñnmiř (Ūdī, MM)

Yine Ūdī’nin *Mācerā-yı Māh* mesnevisinde şehzade Selim’in şehzade Bayezid’i yendikten sonra kurduğu işret meclisinden önce bahar ve baę tasviri yer alır. Gñl, bñlbñlñ tembihleyerek bahardan řāh’ın gelişi iřin bağı çiçeklerle sñslemesini ister. Bu tasvirde de bahar ve bahçe tasviri art arda hatta iř iře geşmiş durumda. Bunun sebebi daha önce de belirtildiği gibi mesnevilerde baharın gelişi tabiattaki değişim üzerinden verilmektedir. Bu nedenle yapılan bir zaman tasviri aynı anda mekān tasviri özelliklerini de taşır:

1017 Čñn aķın řaldı dehre ceyř-i ezhār
Četirler řurdı bāęa řayl-i eřcār

1018 Bezendi cennetāsā oldı gñlřen
Dil-i ğamĝin olurdı anda rñřen

1019 Buyurdı řāh-ı gñl ol dem hezāra
Ki tenbñh eyleye cñmle bahara

1020 Mñzeyyen eyleye gñlzārı nā-ĝāh
Ki varup seyr ide anı şehen-řāh

- 1021 Nidā itdi çıkup serv üzre bülbul
Ki tezyīn eyleye gūlzārı sūnbül
- 1022 İşitdi bu nidāyı çünkü ezhār
Tınandı nev-[ ] arūsa dōndi gūlzār
- 1023 Bezendi ġone-i zībālar ile
Dōřendi yolları dībālar ile
- 1024 amu şaf şaf olup serv-i ġoř-endām
K'ideler tā selām-ı řāha ikrām
- 1025 Benefşe ġāksār itdi özini
Uyardı ġvābdan nerges gözini
- 1026 Reh-i řāha baķardı çeşm-i řehlā
Nigehbān olmiş idi nerges-āsā
- 1027 Müheyyā oldılar zerrīn-ķadeġler
Tutarlar bezm içün zerrīn ķadeġler
- 1028 Bezendi lāleler maġbūba dōndi
Gōġüller yakıcı āřūba dōndi
- 1029 Gūlöp açıldı cümle ġone-i ter
Pür oldu řāġn-ı gūlřen sīm ile zer
- 1030 amusı naķd-ı bergin itdi iġzār
K'ideler ġāk-i pāy-ı řāha īřār
- 1031 řabā ferrāřı ķıldı bāġı tezyīn
Görenler eyler idi āña taġsīn
- 1032 Silöp süpürdi itdi yolları pāk
emen üzre ķomadı zerrece ġāk

1033 Çü döndi bāğlar bāğ-ı cināna
Haber oldu o dem şāh-ı cihāna (Ūdî, MM)

Bağlar çeşitli yönleriyle cennete benzetilir veya cennetten daha üstün tutulur. Bu kıyaslamada öne çıkan unsurlar eserlerin çoğunda aynı muhayyele ve ifadelerle dile getirilir. Bağ cennet olunca, sevgili cennetteki huridir. Baharın doğaya getirdiği canlılık ile bağ Firdevs cenneti olur. Bazen de çemen Huld-ı berin yani en yüce cennet olurken sevgili huri olur. Bağın sahip olduğu güzellik, cenneti utandırdığı için cennet görünmez olmuştur. Bağlarda inşa edilen köşkler cennet köşkleridir. Bazen bağ Cennetü'l-mamûr, goncalar ise hûr olur. Bağ, güzelliği ile sekiz cenneti suyu ile de Kevser'i kıskandırır. Bağdan geçen ırmak 'Hamr' ırmağı, türlü meyveleri cennet meyveleri, ağaçlar ise yeşil elbise giymiş hurilerdir. Bu tür benzetmelerin geçtiği mekân tasvirlerinden alınan örnekler aşağıdadır:

Halîlî'nin *Fürkat-nâme* mesnevisinde sevgilinin bağa gelişi cennete giren huri gibidir. Bağı şöyle bir seyreden sevgili, bir ağacın altına geçip oturur. Burada sevgili huriye, bağ ise cennete benzetilir:

1245 Revân oldu revân bir bāğa girdi
Şanasın hûrdur uçmağa girdi
1245 Temâşâ iderek bûstân içinde
Oturdu bir dırahtistân içinde (Halîlî, FN)

Mu'îdî'nin *Şem' u Pervâne* mesnevisinde gül bahçesi süs ve güzelliği bakımından ikinci cennettir. Belki de cennet bu gülistanın güzelliğinden utandığı için hayal gözünde gizlenmiştir:

315 Var idi bir güzel gülistânı
Zîb ü zîynetde cennet şânî
316 Bil ki cennet hicâb idüp andan
Oldı pûşîde çeşm-i efsaneden (Mu'îdî, ŞP)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde ise bağ cennete, köşk de cennetteki kasra benzetilir:

1539 Eline aluban Hürmüz elini
Revân oldu tûtup oda yolını
1540 Var idi bir maķâmı bāğ içinde
Nitekim kaçır olur uçmağ içinde

1580 Turup girdiler andan bāğ içine
Ki ol bāğ içi ne uçmağ içine (Tutmacı, GH)

Yine aynı eserde bağdaki çemen huld-ı berine, Gül hur-i îne, bağ ise cennete benzetilir:

3105 Çemen beñzer idi huld-ı berine
Gül-i ra' nā içinde hūr-ı ' îne

3106 Ne vaşf idem ki nice bāğ idi ol
Ne bāğ kim şanasın uçmağ idi ol (Tutmacı, GH)

Yine *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hürmüz'ün meclis kurduğu bağ sekiz cenneti kıskandıracak güzelliktedir. Yeşillikler içinde havuz bulunan bu yer âdeta cennetten bir bahçedir:

3449 Var idi şehriyāruñ bir ulu bāğ
Ki reşk iderdî aña sekiz uçmağ

3450 Burası sebz arası havzaydı
Cināndan şanasın bir ravzaydı (Tutmacı, GH)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* eserinde gülşen Cennetü'l-mamûr'a, içindeki goncaları da hurilere benzetir:

162 Temâşâ eyledüm hep güllerini
Müzeyyen eylemiş sünbüllerini

163 Şanasın cennet-i ma' mûra dönmiş
Anuñ her gönçesi bir hûra dönmiş (Ûdî, MM)

Yine *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde baharın gelişi nedeniyle doğadaki olağanüstü güzellik ile gülşen âdeta cennete döner; gamlı gönül aydınlanır. Bağlar cennet bağına döndüğü zaman eğlence için Şâh'a haber verilir:

1017 Çün akın şaldı dehre ceş-i ezhâr
Çetirler kurdı bāğa hayl-i eşcâr

1018 Bezendi cennetâsâ oldı gülşen
Dil-i gamgîn olurdı anda rûşen

1033 Çü döndi bağlar bāğ-ı cināna
Haber oldı o dem şâh-ı cihāna (Ûdî, MM)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh bahar mevsiminde av dönüşü Serheng tarafından inşa edilen sarayda dinlenmek için bezm tertip eder. Sarayın olduğu yeri beğenen

Behram, buranın suyu cennetten gelen Kevser çeşmesindendir. Ayrıca sarayın çevresi gül bahçesi, bağ ve bostandır. Bir bahçedir ki cennet mollasının talebesidir. Bu yerin güzelliğini gören Behram Şah'ın Serheng'in davetini kabul etmesi üzerine Serheng sarayı cennet gibi süsleyerek hazırlar:

1524 İrdi ol Serheng kūyına rehi
Kim nihān itmişdi aşrında mehi

1525 Gördi bir hoş hūb u hūrrem sebzezār
Çeşme-i Kevşerden ābı hoş-güvār
...

1534 Devletinde pādişāhuñ bir serā
Yapmışam kim ferşidür 'arş-ı sema

1535 Çevresi gülzār u bāğ u būstān
Ravzadur şāgirdi mollāsı cinān

1541 Bildi şeh Behrām olur mīhmān
aşrını zeyn itdi nitekim cinān (Aşkî, HP)

Heft-peyker'deki bir başka tasvirde de bezm yeri, güzel havası nedeniyle Firdevs cennetine benzetilir:

3139 Bāğ idi firdevs gibi hoş-hevā
Rāhat-efzā rūh-perver dil-güşā (Aşkî, HP)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde baharın gelişiyile beraber Şāh Keyvān'a ait bağa gidilerek bezm tertip edilir. Bağdaki kasrın burcu Keyvan burcudur; onun kapısında Rıdvān beklemektedir. Cennet bu bağın güzelliğini gördükten sonra utancından kendini gizlemiş; Kevser, buradaki suyu kışkandığı için sürekli ağlamaktadır. O ırmağın berrak ve gül suyunu görünce Kevser havuzunun ağzının suyu aktı. Selvi ve ardıç bahçeyi şenlendirerek cennet gibi bütün etraf bayındır olmuş. Şakayıktan dolayı yer, gökyüzüne; çimen ise cennet bağına dönmüş. Kışın geçmesiyle bahar gelmişti; bostan Adn cenneti idi. Gül, gülistanı süsleyerek gönlü cennet bağına döndürdü:

3330 uşūrınuñ burūcı burc-ı Keyvān
apusındaki der-bān idi Rıdvān

3333 Onı görüp cinān olmuşdı pinhān
Şuyı reşkiyle kevşer çeşmi giryān

3335 Görüp ol rûşen ü cüllâb-ı cûyın
Akıtdı havz-ı kevşer ağz[1] şuyın

3341 Çekilmiş serv ü ‘ar‘ ardan aña sūr
Cinân-âsâ kamu eṭrâf[1] ma‘ mūr

3366 Şakâyıktan dönüp yir âsmâna
Çemen dönmiş idi bâğ-ı cinâna

3369 Bahâr irmişdi geçmişdi zemistân
Behişt-i ‘adn olmuş idi bûstân

3382 Müzeyyen eyleyüp gül gülsitânı
Cinân bâğına döndürdi cenânı (Behiştî, MM)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde bahar kasrının bahçesi cennete, bağın içinden geçen ırmak ise Hamr (şarap) ırmağına benzetilir. Yine yaz mevsimi tasvirinde bu mevsimin meyveleri cennetin en seçkin meyveleri, ağaçlar da yeşil elbise giyen hurilerdir:

1770 O gülşen şanki cennet bâğı idi
İçinde nehri Hamr ırmağı idi

1898 Fevâkih kim cinândandur üründi
Yaşıl tınlarla hūrî-veş büründi (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Yukarıda farklı mesnevilerdeki bezm tasvirlerinde yer alan bağlar örnekleriyle ele alındı. Bu tasvirlerde bağa ait unsurlardan çiçekler, ağaçlar, kuşlar, meyvelerin uzun denebilecek tasvirlerle ele alındığı görülür. Yine bu tasvirlerde bağ, çeşitli unsurlarıyla daima cennetle kıyaslanır.

Bezm tasvirlerinde yer alan diğer bağ tasvirleri şöyledir: **Ahmed-i Dâî**, ÇN, 411-436; **Şeyhî**, HŞ, 1266-1269, 2904-2907; **Hassan**, MM, 4150-4178; **Cemâlî**, HH, 4205-4216; **Cem Sultan**, CH, 1179-1183, 1614-1620, 4883-4884, 4940-4947; **Şerîfî**, ŞN, 26646-26649, 32569-32571, 35094-35097, 44237-44241; **Sûzî Çelebi**, GN, 1229-1234; **Lâmiî Çelebi**, VR, 3173-3175, 3291-3302; **Lâmiî Çelebi**, SA, 1222-1257; **Muhıbbî**, GN, 1456-1468; **Bihîştî Ramazan**, CA, 638-652, 682-689; **Manisalı Câmîî**, MN, 4992-5017; **Fikrî Çelebi**, EE, 485-488; **Y. Vâlî**, HD, 2910-2911.

Tablo 11 Bezmlerde Yer Alan Bağ Tasvirleri Tablosu

Sıra No:	Eser	şair	Tasvir sayısı
1	GH	Tutmacı	2
2	ÇN	Ahmed-i Dâî	1
3	HŞ	Şeyhî	2
4	MM	Hassan	1
5	HH	Cemâlî	1
6	HP	Aşkî	1
7	CH	Cem Sultan	4
8	MM	Behiştî	1
9	HN	Tâcîzade Cafer Çelebi	2
10	ŞN	Şerîfî	4
11	GN	Sûzî Çelebi	1
12	VR	Lâmîî Çelebi	2
13	SA	Lâmîî Çelebi	1
14	GN	Muhibbî	1
15	CA	Bihîşî Ramazan	2
16	ŞG	Taşlıcalı Yahya	1
17	EE	Fikrî Çelebi	1
18	ŞG	Muidî	2
19	MM	Ûdî	2
20	MN	Manisalı Câmîî	1
21	HD	Yenipazarlı Vâlî	1
		Toplam:	34

İncelenen 40 mesnevinin 21'inde yer alan 34 bezmde bağ tasvir edilir. Bezmler ekseriyetle bağ ve saraylarda geçmesine rağmen bezmlerdeki bağ tasvirleri sayıca azdır.

Telif özelliğini taşıyan sergüzeşt-nâmelerin hepsinde mekân olarak bağın yer aldığı görülür. Fakat Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim'in eğlenceleri sarayda geçerken bu eserdeki Âşık'ın bezmi ise bağda gerçekleşir. Sergüzeşt-nâmelerdeki hikâye kahramanları sıradan kişiler olduğundan bunlara ait bir saray veya köşkten de söz edilemez. Bu nedenle yerli özelliği taşıyan eserlerde bezmler bahar mevsiminde bağ ve ırmak kenarlarında gerçekleşir.

2.3.2. Çadır

Hayme, otağ, bârgâh, hargâh, çetr gibi sözcüklerle adlandırılan çadır, bezmlerin tertip edildiği mekânlardan biridir.

33888 Buraya çünkü geldün gel varalum
Otağda bir zamân şöhet kılalum (Şerîfî, ŞN)

1013 Kırılmışdı otağı girdi ol şâh
Felekden yire irdi gūiyā mâh (Zâtî, SP)

Çadırlar farklı büyüklüğe ve değişik renklere sahiptir.

2912 Gülşende kırup otağ-ı gül-gün
Meclis yasadı iñen hümâyûn (Y. Vâlî, HD)

Çadırlar genelde bahar mevsiminde bağda veya av nedeniyle av alanında kurulur. Mekân tasvirlerinde daha çok bağlar ön plana çıkarıldığı için çadırlarla ilgili detaylı tasvir yapılmaz. İncelenen eserlerde bezmlerin kurulduğu çadırlar aşağıda ele alındı.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül, gönülden gam ve kederi gidermek amacıyla bağda, havuzun önünde çadır kurdurarak bezm tertip eder. Bu eğlence havuz kenarında kurulan çadırda olması yönüyle dikkat çekicidir:

816 Pes ol şâh-ı cihân u hür-ı cennet
Diledi bāğ içinde kıla şöhet

817 Buyurdu ol nigârîñ kullarına
Cihân bendeydi aña kulları ne

818 Ki havz öñinde şaluñuz bisâtı
Ki anda kıluram bugün neşâtı

819 İledüp bârigâhı anda kıruñ
Şarâb u nuql u muñrıblar getürüñ (Tutmacı, GH)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh, bahar mevsiminde sahrada kurduğu çadırda bezm tertip eder:

4387 Rûz-ı sa'd u hürrem idi pâdişâh
Bezm içün şahrâda kırdı bargâh

4387 Düzdi bir şâhâne meclis kim cihân
Görmemişdi virmemiş idi nişân (Aşkî, HP)

Tâcîzade Cafer Çelebi *Heves-nâme*'de bahar mevsiminde, beraberindeki kızlarla Kâğıthane'ye eğlenmeye gelen ve şairin âşık olduğu güzelin konakladığı çadırı tasvir eder. Irmak kenarına kurulan çadır oldukça büyük ve gösterişlidir. Çadırın içi süslü ve kıymetli halılar ile keçeden kilimlerle döşenir. Buhur için öd ve anber yakılarak etrafa micmerler konulur:

Sıfat-ı Çader

- 792 Çıkarup kurdılar bir hayme vâlâ
Ki andan pest idi çarh-ı mu' allâ
- 793 Dil ü cân riştesinden târ u pûdı
Ser-â-ser nûr-ı maḥẓ olmuş vücûdı
- 794 Felek-hey'et zemîn-kirdâr şâbit
‘İmâdı mihver evtâdı şevâbit
- 795 Uzanup her yaña zerrîn-ṭınâbı
Şeb olmadan ‘iyân itdi şihâbı
- 796 Kenârında pes ol âb-ı revânuñ
Dutup ol haymeyi şaldılar anuñ
- 797 İçine kadri âlî nice kâlî
Pelengine daḥı birkaç nihâlî
- 798 Münakkaş nâzûk ü ğarrâ nemedden
Döşendi şol kadar kim geçdi ḥadden
- 799 Buḥûr için yakup çok ‘ûd u ‘anber
Kodılar her tarafda nice micmer
- 800 Duḥanı micmerüñ şol deñlü tütüdi
Ki ol eṭrâfa müşġin perde tütüdi
- 801 Tamâm oldı çü bu âyîn u tertîb
Bu vaz‘ -ı nâdir u ârâyiş u zîb

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Rahmî'nin *Şâh u Gedâ* mesnevisinde Şâh bahar mevsiminde av yerinde bezm düzenlemek ister. Bunun için de çadırın kurulmasını emreder:

1206 Şāh-ı gītīsītān-ı leşker-keş
İricek ‘ askerine hurrem-veş

1207 Emr kıldı ki rūsi mehterler
Kurular kahramānī çāderler

1208 Ol kazāda niteki lāle-i bāğ
Aña hār-gāh şalup kurıldı otāğ

1209 Sāyebānlar irişdi eflāka
İrdi evtārı merkez-i hāke

1210 Çetr-i şāhīde şemse-i zerrīn
Gūyiyā āfītāb-ı çarh-ı berin

1211 Hüsrevī bezm kılmaga şehler
Kurdlar Kaykubādī hārgehler

1212 Kılmaga bezm-i sāye sultānı
Kurdlar anda çetr-i hākānı (Rahmî’nin ŞG)

Mu‘îdî’nin Şem ‘ ü Pervâne’inde Şem‘, gülistan içinde kurulan bir çadırda bezm tertip eder:

326 Dem-be-dem anda kurdurup çāder
‘Iyş iderdi bu hūr-i meh-peyker

327 Lāle-veş kursa bāğ içinde otāğ
Gül-i terden yaqardı hüsni çerāğ

328 Sebze şahnında bāğ içinde idi
Gönçe-veş āl otāğ içinde idi (Mu‘îdî, ŞP)

Mu‘îdî’nin Şem ‘ u Pervâne mesnevisinde Şem‘, gam ve eleminden kurtulmak içim bezm kurmak ister. Bu meclis bir bahar mevsiminde bağda rüzgârın aniden esmesi nedeniyle çadır içinde gerçekleşir. Çadırda altından taht kuruludur. Mum ile aydınlatılır. Sandal ve öd ağacından tütsü yakılır. Havada misk kokusu yükselir:

441 Tünd-i bād oldu çün ‘ ayn ü ār
Nāz ile ‘azm-ı çāder itdi nigār

- 442 Görüp ol serv-i kâmeti fi'l-hâl
İtdi kâfûr ü 'anber istikbâl
- 443 Ğurre olup sa'âdet-i bahta
Tâc-ı zerrîn giyüp çıkdı tahta
- 444 Şem'î zeyn itdi şanma tahtla tâc
Tâc u taht anuñ ile buldı revâc
- 445 Yine Şem'î ile rûşen oldı otağ
Yine meyden piyâle yakdı çerâğ
- 446 Yandı çün her tarafda şandal u 'ûd
Dûd-ı müşğîn hevâyâ itdi şu'ûd (Mu'îdî, ŞP)

Yukarıdaki örnek metinlerden de görüldüğü üzere bezmilerin düzenlendiği mekânlardan biri de çadırlardır. Bağ, gülşen, av yeri vb. yerlerde kurulan çadırların içi güzel kumaşlarla süslenir; atlas, ipek gibi halılarla döşenir; güzel koku için çeşitli tütsüler yakılır.

Bezm tasvirlerinde yer alan diğer çadır tasvirleri şöyledir: **Firâkî**, HŞ, 1129-1134; **Rahmî**, ŞG, 1268-1270.

Tablo 12 Bezmlerde Yer Alan Çadır Tasvirleri Dağılımı Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Tasvir sayısı
1	GH	Tutmacı	1
2	HP	Aşkî	1
3	HN	Tâcîzade Cafer Çelebi	1
4	HŞ	Firâkî	2
5	ŞG	Rahmî	1
6	ŞG	Muidî	2
		Toplam:	8

İncelenen bezmlerde toplam 8 adet çadır tasviri yer alır. Özellikle telif mesnevilerdeki bezm mekânlarının bağ olmasına karşın Türklerde gelişmiş çadır kültürünün eğlence mekânlarına taşınmadığı söylenebilir. Bahar bezmlerinde açık alanların tercih edildiği görülür.

2.3.3. Saray

Hangi mevsimde olursa olsun eğlence bezmlerinin vazgeçilmez mekânı saraylardır. Taşra, bağ veya gülşen içinde inşa edilen yapıların kasır, köşk ve tâk diye tanımlandığı görülse de bu tür yapıları adlandırmada saray-kasır ayrımı yapıldığı söylenemez. Saraylar eşsiz mimari planı, ölçülü yapılışı, yüksekliği, duvarlarındaki türlü resim ve nakışları, aydınlığı, insanlar üzerindeki büyüleyici etkileriyle ön plana çıkarılır. Cennetle kıyaslanan bu yapılarda eğlence için altın ve mücevher süslemeli tahtlar kurulu, kıymetli halılar döşeli ve ipek kumaşlar serilidir.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, İsfahan şahının elinden kurtulduktan sonra Rum diyarına varınca önce bir kasırda bir ay eğlenir. Daha sonra Rum kayserinin bağına geçerek eğlencesine burada bulunan görkemli kasırda devam eder.

3442 Yanınca iki yüz daḡı 'imārī
Kimi Ḥalluḡ kimi Türk ü Tatārī

3443 Yüz adım yirde bir ḡaşr-ı mu'allā 16
Düzetmişler idi bir evc-i a'lā

3444 Gelürdi her yañadan dürlü āvāz
Ḳopardı her tarāfdan sūz ilen sāz

3445 Oturup māh-rūlar rūy-der-rūy
Mey-i gül-reng içlerdi be-her sūy

3448 Bir ay bizendi šār bu resme nā-gāh
Bu kez meyl itdi bāḡa šāh ilen māh (Tutmacı, GH)

Aşķi'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Şîde adlı mimar Behram Şāh'ın eğlenmesi için yedi kümbetli bir saray inşa eder. Her kümbetin bir yıldızı ve rengi vardır. Keyvânı kara, Güneşi sarı, Zühreyi beyaz, Utaridi mavi, Ayı yeşil, Müşteriyi sandal, Merihi kırmızı temsil eder. Ayrıca yedi iklim padişahı kızlarının her biri farklı bir kümbette oturur. Padişah, haftanın yedi günü gideceği kümbetin renginde kıyafet giyer ve bu kümbetlerde eğlenerek vakit geçirir.

1699 Çün serîr-i salṭanatda pādīšāh
Āsumān evcine irürdi külāh

1700 Mülk nāfindan ḡopardı bī-sütūn
Yidi günbed her biri bir Bī-sütūn

- 1701 Günbedüñ her birini bir aḥtere
Nisbet eylemişdi ol merd-i sere
- 1702 Rengini her günbedüñ ṭālī‘ -şinās
Ṭab‘ -ı aḥterce idüpdürdi kıyās
- 1703 Günbedüñ kim şāḥibi Keyvān idi
Ḳaralığda müşkveş pinhān idi
- 1704 Ol ki buldı Müşteriden pāyeyi
Şandalī kılmış idi pīrāyeyi
- 1705 Ol ki Mirriḥe iderdi nisbeti
Sürḥden eylemiş idi kisveti
- 1706 Mihre ol kim pāyede mensüb idi
Zerd idi hem zer gibi maḥbūb idi
- 1707 Ol ki zībi Zühreden aldı nüvīd
Rūyı rūy-ı Zühre gibiydi sefīd
- 1708 Ol ki bulmuşdı ‘ Uṭaridden şafā
Ezraḳ idi nitekim reng-i semā
- 1709 Ol ki Meh burcından iderdi ‘ ubūr
Sebz idi ser-tābe-pā mānend-i ḥūr
- 1710 Girüp ol cennet içine şehriyār
‘Ayš kıldı itdi şükr-i Kirdigār
- 1711 Görđi kim Ḥaḳ bir ‘aṭā kılmış aña
Kim anı gören kişi ḳalur ṭaña
- 1712 Yidi kişver rām olmuş ‘ahdine
Yidi şeh duḥtın getürmiş mehdine
- 1713 Günbedüñ her birini ol nīk-rāy
Eyledi bir pādişeh duḥtına cāy
- 1714 Her ne dürlü reng ile olsa serā
Şāḥibi ol resme geyerdi ḳabā

1715 Günde bir günbedde şāh-ı Cem-tebār
Güş idüp ney nūş iderdi ‘uqār

1716 Yidi günbedde yidi günü tamām
Geçirürdi ‘işret ile şād u kām

1717 Çünki başlar idi ‘ayş āhengine
Geyer idi cāme hāne rengine (Aşkî, HP)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Çin hükümdarı olan Ferhâd’ın babası, gama müptela olan oğlunu bu dertten kurtarmak için Hıta ve Çin’den doktorlar getirir. Fakat bu doktorlar Ferhâd’ın rahatsızlığına çare bulamazlar. Bunun üzerine babası dört kasır inşa etmek ister. Ferhâd’ın her mevsim bu kasırların birinde eğlenerek vaktini geçirmesini planlar. Bu şekilde Ferhâd’ın iyileşeceğini düşünür. Her kasır ait olduğu mevsimin rengiyle uyumlu, etrafı yeşilliklerle bezeli, bahçesinde su kanalı geçen içi de farklı tablolarla nakışlı şekilde inşa edilmesi planlanır. Bu sarayların güzelliği cennetle kıyaslanacak kadar gönül alıcıdır. Şair ilkin, yapımı planlanan bu dört sarayın mimari özelliklerini anlatır. Daha sonra inşası tamamlanan bu yapılar hakkında kısaca bilgi verir:

1540 Çü hâkân gördi bundan bitmedi iş
Ferah yirine hâşıl oldu teşvîş

1541 Bu kez bir fikr dahı eyledi ol
Ki ol yüzden bula maşşūdına yol

1542 Ki kıla dört ‘ālî kaşr bünyād
Ola her faşl bir kaşr içre Ferhâd

1543 Düzüp her kaşr içinde ‘îşe esbāb
Ferāğat birle nūş ide mey-i nāb

1544 Olup her kaşruñ eṭrāfı semen-zār
İçinden aqa cennet gibi enhār

1545 Bahārî kaşrınıñ urup esāsı
Kıla gül-reng rûy-ı dil-güşāsı

1546 Yine ol kaşr-ı tâbistānî muḥkem
Ola büstân gibi ser-sebz ü ḥurrem

- 1547 Dağı şol qaşr kim oldur hazānā
Ola rengi ser-ā-ser za‘ferānī
- 1548 Hem ol qaşr-ı şitāyī çarh-peyvend
Düşe kâfūra reng ü rûyı mânend
- 1549 Bu resme dört qaşr-ı çarh-girdār
Ola her biri bir faşla nümūdār
- 1550 Behişt-āsā ola her beyti ma‘mūr
Nihādı hūr u ğilmān üzre maqşūr
- 1551 Bu cennetlerde tāvūs-ı cinān-sāz
Ura ol şāh-ı güller cilve-i nāz
- 1552 Muqarrerdür bulardan şāh-zāde
Tena‘‘um birle olur dil-küşāde
- 1553 Oña şalmazdan öñ iş tarhın üstād
Temām olunca her bir ‘işret-ābād
- 1554 Hüner-verler kılalar şan‘atın fāş
Añar hārā-tirāş u h‘āh naqqāş
- 1555 Birisi yonup envā‘-ı ruḥāmı
Felek-āyīn ide her şaḥn u bāmı
- 1556 Hiyāzınıñ kılup tarhın mümehhen
Gören diye budur şarḥun mumerred
- 1557 Biri her dem çeküp yüz naqş-ı dil-keş
Kıla her qaşrı cennet-veş mūnaqqāş
- 1558 Geçüp Erteng-veş yüz reng-i zībā
Kim anı görse ola deng ü şeydā

1559 Çü hâkân eyledi bu resme râyı
Şanaşın buldı derdine devâyı (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Yapımı tamamlanan bu dört kasrın özellikleri kısaca anlatılır. Bahar kasrında gül, yaz kasrında yeşil, sonbahar kasrında sarı, kış kasrında ise beyaz renk hâkimdir. Her kasrın mimarî planında yer alan ırmak ve havuz da ait olduğu mevsimle uyumludur:

1765 Bu üslûb ile her bir kaçr-ı ‘âlî
Temâm oldu irişüp mâh u sâli

1766 Bahârî kaçrı bulup zîb ü tezyîn
Cemâl ü rengi oldu gülşen-âyîn

1767 Kâmu sûretlerinüñ naķşı gül-reng
Gülistân içre olmış ‘işret-âheng

1768 Serîr ü ferşi üzre hûb u zîbâ
Döşenmişdi kâmu gül-günî dîbâ

1769 Gül ü gülnâr idi ser-cümle ravzı
Pür idi la‘l ü yâkût ile havzı

1770 O gülşen şanki cennet bâğı idi
İçinde nehri Hamr ırmağı idi

1771 Geyüp gül-çihreler gül-günî kaftan
İderlerdi o gülşenlerde cevân

1772 Yine bir kaçr-ı tâbistânî-üslûb
Der ü dîvârı mînâ-reng ü merğûb

1773 Ser-â-ser tâķınıñ sebz idi taşı
Ne taşı kâşî idi içi taşı

1774 Zeberced idi havzınıñ hicâri
Zümürürd üzre enhâr idi câri

1775 Havâlî sebze-zâr u cennet-ârâ
Ki ser-gerdânı idi çarķ-ı harâ

- 1776 Melek-veş hulle-püş atyârı cümle
Felek-veş sebz-reng eşcârı cümle
- 1777 Degül eşcârı belki her giyâsı
Geyerdi Hızır-veş ahdar libâsı
- 1778 Yine bir kaşrının rengi hazânî
Ferah-bahş-ı dil ü cân za‘ferânî
- 1779 Müzehheb tâk-ı bezm-ârâsı anuñ
Muṭallâ ferş-i gerdün-sâsı anuñ
- 1780 Hüner kilki ile itmiş hüner-kâr
İçin zer-kâr u taşın dağı zer-kâr
- 1781 İçinün şüreti rûh-ı muşavver
Taşının şemsesi mihr-i münevver
- 1782 Hiyâzının zer idi ferş ü hıştî
Şuyı bal idi enhârı behiştî
- 1783 Şanemler cilve-ger mihr-i semâ-veş
Ser-â-tâ-pâ libâsı kehrübâ-veş
- 1784 Kâmu ma‘şûk u âşûb-ı zemâne
Velîkin tonları hep ‘âşıkâne
- 1785 Riyâzı ser-te-ser nesrîn ü nerges
Gören şanur döşenmiş zerd-atlas
- 1786 Zemistânî yine bir kaşr-ı enver
Ser-â-ser içi taşı ak mermer
- 1787 Ne mermer ‘arş u ferşi sîm idi ham
Kâmer-manzar münevver idi her câm
- 1788 Tolu her kaşr hür-ı sîm-tenden
Kâmunun hüllesi berk-i semenden

- 1789 Şafâdan havzı sîm-i nâb idi şan
Tele'lü'de şuyı sîmâb idi şan
- 1790 Döşenmiş nehrinüñ mecrâsı billûr
Kılur cennetde sūd ırmağıdur devr
- 1791 Şadef-gün ol hıyâz içindeki şu
Olurdu şıçrasa her kaçre lûlû
- 1792 Semen-zâr idi şahın-ı bāğı düpdüz
Revân kâfûr idi ırmağı düpdüz
- 1793 Bu resme çâr şûret-hâne-i Çîn
İçinde çâr kaçrı ravza-âyîn
- 1794 Cemâl ü şûreti bāğ-ı İrem-veş
Niçe bāğ-ı İrem Beytû'l-Harem-veş (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ermen ülkesinde Ferhâd, kanal açıp dağdan getirdiği suyun döküldüğü yere bir saray ve havuz inşa eder. Havuz su ile dolduktan sonra saray da donatılır ve Bânû ile Şîrîn burada işret ederler. Bu işret meclisinden önce bir mekân tavsifi yer alır. Saray Çin güzeli kadar güzeldir. Sarayın mermerleri ayna kadar parlak olup duvarlarında süslü resimler yer alır. Kubbeler duaya el açmış gibi revakları ise siyahtır...
- 4498 Tölup ol havz çün kıldı temevvüc
Temâm itdi şafâ ehli teferruç
- 4499 Mihîn Bânû-y-ile dahı nigârîn
Tolanup her nefes havzuñ kenârın
- 4500 Varup girdiler ol eyvân içine
Niçe eyvân nigâristân-ı Çîne
- 4501 Ki her bir mermeri âyîne-manzar
Cilâsından tayınur pây-ı şarşar
- 4502 Meger sizmiş kudûmın ol perînüñ
Ki gözler çeşmi yollar manzarınuñ

- 4503 Görüp dīvārda naḡş-ı muşavver
Açup ḡayretle ḡalmıḡ aḡzını der
- 4504 Açup her kūḡürī dest-i du‘āyı
Dilerdi maḡdemi ol meh-liḡāyı
- 4505 Revāḡınuñ ḡaṡ-ı müşḡīn-nihādı
‘Uyūn-ı ehl-i sevdānuñ sevādı
- 4506 Sifīd içinde nīl-i kuḡl-sāzı
Ḳılur her çeşm-i bedden ihtirāzı
- 4507 Şafaḡ ḡül-ḡünesinden şurḡ-çihre
Zer-ābından alur ḡurşīd behre
- 4508 Didiler eyleyüp bir bir temāşā
Bu işler ādem işi ola ḡāşā
- 4509 Hemān emr itdiler ki ol ḡaşr-ı zībā
Ser-ā-tā-pā döşensün ferş-i dībā
- 4510 Kenār-ı ḡavz u şahn-ı ḡaşrı bī-ḡāl
İdüp ḡālīlelerle zeyn fi’l-ḡāl
- 4511 Mişāl-i ḡülşen-i ‘Adn oldu her sū
Arada ḡavz-ı Kevşer gibi ol şu
- 4512 Nihālīler şalup üstine zer-keş
Felek-veş cümleñ şadrı mūnaḡḡaş
- 4513 Meger tutmıḡ pelengān ṡarf-ı ābı
İderler bu şafādan nūş ḡvābı
- 4514 Zāhir olmaḡ içün aşḡāb-ı ‘işe
Gererler sine puştīler hemīşe
- 4515 Müyesser ola diyü vaşl-ı dildār
Urup dīvāra yüz ḡalmıḡ durur zār

4516 Tütüp bâlişler orta yirde meydân
Olurlar gûy-veş her yaña gerdân

4517 Urup cārū gibi rû taş işigde
Kômışlar perdeler hoş baş işigde

4518 Çü bu yüzden urıldı ‘îşe bünyād
O kaşr u havz oldu cennet-âbād (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Zâtî’nin *Şem ü Pervâne* mesnevisinde sihirbaz Neccâr’ın ağaçtan yaptığı ve iki peri tarafından taşınan kuşa binen Pervâne, Şem’in sarayına iner. Bu eğlence mekânında sarayın içinde bulunan havuz tasviri dikkat çekicidir:

“Sevimli, nazik ve cevher olan bu yuvarlak havuzun içi şarap ile doludur. Ortasına konulan ve yanan mum parlak halka şeklindeki ışık sebebiyle ay sanılır. Havuzun kenarında da baştan başa şadırvanlar konulmuş. Bu şadırvanların her biri daha önce kimsenin bilmediği beyaz, gül ve menekşe renklerinde farklı içeceklerle doldurulmuş.”

1469 İnüp ol murğdan girdi sarāya
Ki şems ide nazar bend olmuş aya

1470 Görür var anda bir havz-ı müdevver
Laîf ü nâzûk ü maḥbûb u cevher

1471 İçinde kômamışlar hîç âbı
Tolınca aña koymışlar şarābı

1472 Kômışlar ortasında şem‘-i rahşân
Şanasın hâle içre mäh-ı tâbân

1473 Kim ol havzuñ kenārında ser-â-ser
Düzüp bir nice şadırvân kômışlar

1474 Pür olmuş her biri bir dürlü meyden
Bu vaşfı görmemiş bir kimse şeyden

1475 Kimi anuñ beyāz u kimi gül-gün
Benefşe kimisi kimi gül-efsün (Zâtî, ŞP)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Şem ve Pervâne baharın gelmesiyle beraber eğlencelerini gülistandaki saraya taşırlar. Gülşen içindeki köşkün ve onun önünde bulunan havuzun tasviri yapılır:

- 1790 Gülistân içre var idi güzel köşk
Anuñ şuyı gül-âb u toprağı müşk
- 1791 Felekden kubbesi merfû' u a' lâ
Müzehheb sakfı vü ferşi mücellâ
- 1792 Muşaffâ sîm hâlişden ruḥâmı
Gören Cennet şanurdu ol maḳâmı
- 1793 Öñinde var anuñ bir ḥavz-ı ra' nâ
Dil-i mü'min bigi âbı muşaffâ
- 1794 Ne şu şerm eyler âb-ı Kevser andan
Ezel bezminde ol âb-ı revândan
- 1795 Şunulmuş çeşm-i ḥayvâna bir taş
Ol âbuñ dirisidür Hızır u İlyâs
- 1796 Geyürür gâh aña bârân zirihler
Şabâ nakḳâşı ki bâğla girihler
- 1797 Ki anda ḳatre-i bârân-ı nîsañ
Yapar kûbbe çeker ḥavlı firāvân
- 1798 Gören ol kûbbe vü ḥavlıyı ol an
Şanurdu hâle içre mâh-ı tâbân
- 1799 Eli şulı laṭîf üstâd-ı bennâ
Ḳomışdı anda şâdurvân-ı ğarrâ
- 1800 Ol üstâduñ eli şuyına bakmış
O şâdurvânuñ ağızı şuyı akmış
- 1801 O ḥavz u köşki ḳuşatmış gülistân
Hemân Firdevs'e beñzerdi o büstân

1802 Yaşıl muma müşâbih cümle servi
Şanur şu‘le gören anda tezervi

1803 Fiğânlar idüp anda dirdi kımrî
Şafâ sür zâyi‘ itme nağd-ı ‘ömri

1804 Ser-â-ser ferşi ol köşkün döşendi
Burhûr itdiler içinde sipendi (Zâtî, ŞP)

Ûdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim’in bezm düzenlediği saray, altın ve gümüşle süslüdür. Bu sarayın bahçesi güzellikte cennet gibi olup içindeki bülbüller sultanı metheder. Saraydaki taht türlü mücevherle süslü olması nedeniyle tavus gibidir. Sarayın sütunları yükseklikte göğe erişebilmektedir:

314 Serâyı reşk-i hûr-ı bâğ-ı rıdvân
Olupdur servler şan anda ğilmân

315 Zer ü zîverle zeyn olmuş kuşûrî
Görürse bulmaya cennet kuşûrî

316 Şanasın mahfil olmuş serv-i bustân
Oğur her bülbül anda medh-i sulţân

317 Olupdur cennetâsâ gülsitânı
Dili şādân ider şāz-ı revânı

318 Olalı ol serây-ı şāh bünyād
Mişālîn görmedi ‘âlemde şeddād

319 Meh-i nev resm-i na‘l-i esb-i gül-gün
Rikâbı reşk-i mihr-i çerh-i gerdün

320 Yiter gerd-i semendi nüh sipihre
Ziyâ virür şu‘â-yı na‘li mihre

321 Cevâhirle muraşşâ‘ taht-ı kāvūs
Gelüpdür şanasın cev lâna tāvūs

322 İrişür âsumâna her sûtûnı
Özine hem-ser itmiş bî-sûtûnı

323 Gevâhir anda şan seyyârelerdür
 Veyhüd âbda âvârelerdür

324 Görinür naķş-ı kudret her yirinde
 Kamu arz ü semâ yirlü yerinde (Ûdî, MM)

Saray damında bezm kurulması örneği de Lâmiî Çelebi'nin *Salâmân u Absâl* mesnevisinde yer alır. Salâmân gece vakti arkadaşlarıyla sarayın damında işret eder:

925 Bâm-ı kasr üzre Salâmân-ı selîm
 ‘Ayş idüp aħbâb ile ol şeb delim (Lâmiî Çelebi, SA)

Saray tasvirlerinde dikkat çeken bir başka husus, neredeyse bütün şairlerin bezm mekânını cennetle özdeş tutmalarıdır. Saraylar ihtişamı, güzelliği ve süsleriyle cennete benzetilir. Sarayların içinde veya yanında inşa edilen havuz Kevser havuzu, sarayın bahçesi ise Firdevs cennetidir. Eyvân, tezyinî unsurlarıyla Huld cenneti olunca bezmdeki sevgili de huri olur. Saray cennet, şarap Kevser, meclisteki güzeller de hurilere benzetilir. Bazen de köşklerin inşa edildiği yeşil alanlar ön plana çıkarılır. Köşklerin bahçeleri güzellikleriyle cennet olur. Bezm tasvirlerinde geçen saray-cennet benzerliğine örnekler aşağıda verildi:

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân, Mihr'in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine eğlence meclisi tertip eder. Şâh'ın emri ile peri suretli güzeller sarayı öyle süslerler ki gönül açan cenneti unuttururlar:

2395 Perîler şöyle zeyn itdi serâyı
 Unutdurdı behişt-i dil-güşâyı (Behiştî, MM)

Zâtî'nin *Şem ‘ ü Pervâne* mesnevisinde gülistan içinde tarif edilen köşkün suyu gül suyu, toprağı ise misktir. Bu köşkün kubbesi felekten daha yüksek ve yüce; çatısı süslü, döşemeleri ise parlaktır. Berrak gümüş ve halis mermerden olan burayı gören cennet sanır. Köşkün önünde bulunan parlak havuz müminin gönlü gibi saftır. Ezel bezminde akan havuzdaki sudan kevser utandır. Havuz ve köşkü kuşatan gülistan Firdevs cennetine benzer:

1790 Gülistân içre var idi güzel köşk
 Anuñ şuyı gül-âb u toprağı müşk

1791 Felekden kubbesi merfû‘ u a‘lâ
 Müzehheb saķfı vü ferşi mücellâ

1792 Muşaffâ sîm hâlişden ruḥâmı
 Gören cennet şanurdı ol maķâmı

1793 Öñinde var anuñ bir havz-ı ra' nā
Dil-i mü'min bigi bı muşaffā

1794 Ne şu şerm eyler āb-ı Kevşer andan
Ezel bezminde ol āb-ı revāndan
...

1801 O havz u köşki kuşatmış gülistān
Hemān Firdevs'e beñzerdi o büstān (Zâtî, ŞP)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüsrev'in düğününde davetliler için verilen ziyafetten sonra bezm kurulur. Burada Gül için süslenen kasrın salonu tezyinatıyla Huld cennetini hayran bırakır. Sarayda kurulan tahta oturan Gül, güzelliğiyle huri, daha da öte şekillenmiş ruhdur. Boyu ise cennet bağındaki servi; dudakları yüce Firdevs cennetindeki Kevser suyudur:

5185 Düzüldi Gül-ruh için kaşr-ı eyvān
Ki kaldı zînetine huld hayrān

5186 Kuruldi bir muraşşa' taht-ı zerrīn
Ki zerrīn tahta giçdi ol nigārīn

5188 Geçer taht üstine ol hūr-peyker
Ne hūrī belki ol rûh-ı musavver

5191 Boyı cennet bāğınuñ 'ar' arıydı
Lebi Firdevs-i a' lā kevşeriydi (Tutmacı, GH)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh'ın, bütün vaktini eğlenerek geçirmek için Şide adında bir mimara inşa ettirdiği yedi kümbetli saray âdeta cennettir. Şah böyle bir yerde eğlenebildiği için Allah'a şükreder:

1710 Girüp ol cennet içine şehriyār
'Ays kıldı itdi şükr-i Kirdigār (Aşkî, HP)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh, perşembe günü sarı renk elbise giyerek sandali kümbete eğlenmeye gider. Behram'a huriler saf ve kokulu şarap sunar. Şarabın tadı şirin, rengi de akîk gibi kırmızıdır. Sandal renkli köşk en yüce cennet, içki Kevser suyu, güzeller ise cennet hurileridir:

3605 Şunar idi hūriler cām-ı raḥīḳ
Ta'mı şīrīn rengi mānend-i 'aḳīḳ

- 3606 Kaşr-ı şandal-reng idi Huld-ı Berîn
Âb-ı Kevşer mey şanemler hûr-ı ‘în (Aşkî, HP)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim gülistan içinde bulunan sarayda bezm kurar. Şair sarayı, Rıdvan cennetinin kıskanılan güzellikteki bağına benzetirken bahçedeki serviler de sanki gılmandır. Altın ve gümüş ile süslenen bu sarayı cennet görürse buranın bir eksikliğini bulamaz. Bütün bu haliyle gülistan âdeta cennet gibidir. Saki ise cennette şarap sunan gılmandır:

- 314 Serâyı reşk-i hûr-ı bâğ-ı rıdvân
Olupdur servler şan anda gılmân

- 315 Zer ü zîverle zeyn olmuş kuşûrı
Görürse bulmaya cennet kuşûrı

- 316 Şanasın mahfil olmuş serv-i bustân
Okur her bülbül anda medh-i sultân

- 317 Olupdur cennetâsâ gülsitânı
Dili şādân ider şāz-ı revanı

- 328 Şurâhî'nün o şeh bezminde her ân
Döker ayağına şu niçe gılmân (Ûdî, MM)

Lâmîî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd'ın babası, gama müptela olan Ferhâd'ı bu dertten kurtarmak için dört kasır inşa ettirir. Yapılan bu kasırların etrafı yasemin bahçesi olup içinden cennet ırmakları akar. Bu dört saray uyumlu renkleriyle ait olduğu mevsimi göstermektedir. Saraylar bayındır haliyle cennet gibi; her birine hûr ve gılman konularak tahsis edilmiştir. Bu cennet saraylarda cennet tavusu gül dallarıyla naz cilvesi yapar. Ustalardan biri havuzlarının tarhlarını düzelterek orayı gören, “sarhun mumerred” yani camdan yapılmış olan salon budur der. Bir tanesi de her zaman gönül alıcı yüzlerce süs çekerek her bir kasrı cennet gibi süsledi. Bu dönüşümlü dört kasır dört cennetten daha eşsiz oldular:

- 1544 Olup her kaşruñ eṭrâfı semen-zâr
İçinden aḳa cennet gibi enhâr

- 1545 Bahârî kaşrınıñ urup esâsı
Kıla gül-reng rûy-ı dil-güşâsı

1546 Yine ol aşr-ı t bist n  mukem
Ola b st n gibi ser-sebz   hürrem

1547 Daı ol aşr kim oldur az n 
Ola rengi ser- -ser za‘fer n 

1548 Hem ol aşr-ı it y  ar-peyvend
D  e k f ra reng   r y  m nend

1549 Bu resme dört aşr-ı ar-gird r
Ola her biri bir fala n m d r

1550 Behi t- s  ola her beyti ma‘m r
Nih d  h r u  lm n üzre ma  r

1551 Bu cennetlerde t v s-ı cin n-s z
Ura ol  -ı güller cilve-i n z

1556 H y z n n  lup t r n m mehhen
Gören diye budur ar n mumerred

1557 Biri her dem ek p yüz na -ı dil-ke 
 la her aşr  cennet-ve  m na   

...

1666 Ki şöyle dört aşr-ı ar-gird r
Olupdur dört cennetden bed   r (L mi  elebi, F )

L mi  elebi’nin *Ferh d ile   r n* mesnevisinde inşa edilen dört kasırdan biri olan yaz kasrının etrafı yeşil ve cennet s sleyiciydi. Yeşil k inatın ba ı onun için döner. Sonbahar kasrının havuzlarının döşeme ve tu laları sarı; suyu bal ve ırmakları cennettendir:

1775 H v l  sebze-z r u cennet- r 
Ki ser-gerd n  idi ar-ı ar 

1782 H y z n n zer idi fer    h  t 
 uy  bal idi enh r  behi t  (L mi  elebi, F )

Bezmlerin kurulduğu mek nlardan olan saraylar, büyüklük, yükseklik ve ihtiyaçlarıyla tasvirlerde ön plana ıkarılır. İ leri ve dı ları nakı  ve resimlerle süslü bu mek nlar yükseklikte burçları fele e de ecekmi  gibi abartılarla olabildiğince uzun ve detaylı i lenmi tir. Yukarıda

çeşitli eserlerden verilen örneklerle yetinildi. Bezm tasvirlerinde yer alan diğer saray tasvirleri şöyledir: **Aşkî**, *HP*, 1534-1552, **Şerîfî**, *ŞN*, 44242-44245. **Lâmiî Çelebi**, *VR*, 2691-2718; **Manisalı Câmiî**, *MN*, 1748-1752.

Tablo 13 Bezmlerde Yer Alan Saray Tasvirleri Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Tasvir sayısı
1	<i>GH</i>	Tutmacı	1
2	<i>HP</i>	Aşkî	2
3	<i>ŞN</i>	Şerîfî	1
4	<i>FŞ</i>	Lâmiî Çelebi	5
5	<i>VR</i>	Lâmiî Çelebi	1
6	<i>ŞP</i>	Zâtî	1
7	<i>MM</i>	Üdî	1
8	<i>MN</i>	Manisalı Câmiî	1
		Toplam:	13

İncelenen mesnevilerdeki bezmlerde 13 saray tasviri yer alır. Bezmlerin genellikle saray ve bağlarda geçmesine oranla saray tasvirlerinin az yapıldığı söylenebilir.

Tabloda yer alan *Mâcerâ-yı Mâh* dışındaki eserler tercümedir. Yerli unsurlarla kaleme alınan *Mâcerâ-yı Mâh* dışındaki eserlerde bezmin mekânı olarak saray yer almaz. Kahramanlar sıradan kişiler ve hikâyeler ise yerli olduğundan mekân da sıradanlaşır. Daha önce de belirtildiği gibi bu kategorideki eserlerde bezmler bahar mevsiminde bağ ve ırmak kenarlarında gerçekleşir.

2.3.4. Ev

Bezmlerin yapıldığı mekânlardan biri de evlerdir. Mesnevilerde evde düzenlenen bezmlere nadir rastlanır:

4521 Evine gelüben eyledi şöhet
 Komadı dilden bir zerre melâlet (Cem Sultan, *CH*)

Sûzî Çelebi’de bezmin yeri olarak konak yer alır:

1751 Yine gülşen gibi güldi konaqlar
 Bezendi lâle-ruhlarla otaqlar (Sûzî Çelebi, *GN*)

Üdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde geçen eğlence meclislerinden birinde Mısır’a giden Üdî, daha sonra âşık olacağı Mısırlı güzel Mâh’ın cennet misali evine misafir olur:

- 385 Gice mihmānumuz ol gel gidelüm
Senüñle ‘îş ile ‘işret idelüm
...
- 387 Ola kim hānemüzde şād olasın
Ġam ile ġuşşadan āzād olasın
...
- 394 Dönüp ol māh ile pes yola girdük
Hemān-dem āsitān-ı yāre irdük
- 395 İrişdük çünkü ol bāġ-ı cināna
Şafā virdi şafāsı mürde cāna (Ūdî, MM)

2.3.5. Hamam

İncelediğimiz mesnevilerin yalnızca birinde eğlence mekânı olarak hamamın kullanıldığı görülür. Bu eğlence de periler tarafından tertip edilir. Zâtî’nin *Şem ü Pervâne* mesnevisinde sihirbaz Neccâr, Pervâne’nin derdine çare bulmak için perilerin şâhından yardım ister. Neccâr’ın gittiği hamamda peri şâhı beraberindekilerle eğlenmektedir. Şair perilerin eğlendiği hamamın tasvirini şöyle yapar:

“Eşsiz olan bu hamamı eğer İskender görseydi ona cām düzerdi. Bir sevimli hamam vardı; kadeh ona aydınlık güneş olmak isterdi. Yaradılışı ısı ile dolu olan burası bir tabib gibi hastaya şifa verir. Ona kavuşanlar rahata erer; onunla baş başa kalanlar safvet bulur. Can onun kâbesine ulaşınca ona kurban olmadan sefa süremez. Bir güzel, sesli şarkı söylese o, nağme tutarak güzele eşlik eder. Bütün beyaz göğüslü güzeller onun koynuna girer; onda padişah hazinesi gibi bir hazine vardır. O taş bağırlı güzeli görenler taç ve kaftanı terk eder...”

- 1392 Bu ara bî-bedel evşâf-ı hāmmām
Düzerdi görse İskender aña cām
- 1393 Meger var idi bir mabûb hāmmām
Kim aña mihr-i pür-şevk olmağa cām
- 1394 Kim ol bir te-ṭabî‘at pür-ḥarâret
Ṭabîbāsā virür bîmāra şıḥḥat
- 1395 Olur rāḥat irenler vuşlatine
Bulur şafvet girenler ḥalvetine

- 1396 Visâli Ka‘ besine irişen cân
Şafâ sürmez eger olmazsa kırbân
- 1397 Ser-agâz eylese bir hûb âvâz
İder âheng ü olur aña dem-sâz
- 1398 Girür kıoyına cümle sîm-sîne
Var anda pâdşâh bigi hazîne
- 1399 Varup ol taş bağırlu dil-rübâyı
Görenler terk ider tâc u kabayı
- 1400 Şoyup eyler tırâş ol halkı der-hâl
Baş açık yalın ayak eyler abdâl
- 1401 Gıdâsı kalb-i ‘ âşık bigi âteş
Virür halka harâret dil-rübâveş
- 1402 Egerçi kim mülâ’im dil-rübâ çok
Vefâ itmekde yüz yur ol kadar yok
- 1403 O gökden gösterür nîm-âftâbı
Varānuñ ayağına döker âbı
- 1404 İrişmiş başına sevdâ buhârı
Gözi yaşlar döker gördükçe yârı
- 1405 Gözinden n’ola ger gitmezse çeşmek
Naccâr olmaz başından hiç münfek (Zâtî, ŞP)

2.3.6. Gemi

Bezmin yapıldığı yerlerden biri de gemilerdir. Lâmiû Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Âyine-i İskender’de Ermen güzelini gören Ferhâd’ın davranışlarında dengesizlik artmaya başlar. Bunun çaresini arayan babası doktorların tavsiyesiyle Ferhâd’la deniz yolculuğuna çıkarlar. Denizde çıkan büyük bir fırtına gemilerini parçalar. On gün kadar bir tahta parçasına tutunan Ferhâd, o sırada oradan geçmekte olan bir tâcir gemisi sayesinde kurtulur. Tâcirler, yolculuk esnasında gemide zaman zaman eğlenerek vakit geçirirler. Burada

eğlence mekânının gemi olduğu görülür. Bu bezmde mekân gemi olmakla birlikte geminin özelliklerine değinilmez:

3559 Görüp ol halk anuñ hulk-ı ‘aẓîmin
Dağı biñ ‘öẓr ile lütf-ı ‘amîmin

3560 Yüzinde gün gibi husrev-nişânlık
Sözinde baħr-veş gevher-feşânlık

3561 Olurlar hep esîr ü zârı anuñ
Dil ü cân ile hizmet-kârı anuñ

3562 Ola diyü tenine kuvvet ü kût
Düzerler nuql ü câmin la‘l ü yâkût

3563 Bulup şeh-zâde dağı ‘izzet ü kâdr
Hilâl iken olur günden güne bedr

3564 O tâcirlerle idüp ihtilâtı
Berâ-yı hâtır eyler inbisâtı

3565 Gehî şûr u şeğab gâhî terennüm
Gehî ‘îş ü tarab gâhî terennüm

3566 Giderken işbu hâlet birle şeyzâ
Olur deryâda birkaç keştî peyzâ

...

3619 Pes idüp bezm ü ‘işret şadumâne
Sürüp keştîyi oldılar revâne

(Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Muhibbî’nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde deniz yolculuğu sırasında gemide bezm kurulur:

4377 Görmeyüp arzuñ ebed kıra yüzün
Seyr kılduğ niçe gün deryâ yüzün

4378 ‘Ays ü ‘işret eyler-iken bir gece
Zevk muhabbet eyler-iken bir gece

(Muhibbî, *GN*)

Hâşimî’nin *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Şah-ı Hâver, Tatarlarla yaptığı savaştan sonra beraberindekilerle açıldıkları denizde gece gemide bezm kurarlar (2143-2145):

- 2143 Gice çün anda ârām eylediler
Turup şeb şöhet-i şām eylediler
- 2144 Yakup her bir gemide biñ meşā‘il
İşine her biri tā şubh-şā‘il
- 2145 İrince şubh oldı ‘ıyş u ‘ışret
Kemāli birle idüp zevk u şöhet (Hâşimî, MV)

2.3.7. Irmak Kenarı

Bezmin kurulduğu yerlerden biri de ırmak kenarlarıdır. Genelde bahar mevsiminde doğanın yeniden canlanmasıyla eğlenceler ırmak kenarındaki bağlarda icra edilir.

Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şârîn* mesnevisinde Hüsrev Ermen diyarındayken Şîrîn'le beraber Aras nehri kenarında bezm düzenlerler:

- 3106 Gezüp menzil-be-menzil deşt ü tağı
Kılurlardı teferrüc bâğ ü râğı
- 3107 İrerler ol şuya ki adı Aresdür
Yiri müşkîn havâsı hoş-nefesdür
- 3108 Görürler bir zülâl-i pâk ü şâfî
Gönül derdinedür kâfî vü şâfî
- 3109 Tolu nîlûfer ü süsenler olmuş
Kenârı sebze vü gül-şenler olmuş
- 3110 Güle karşı göz açmış mergis-i mest
Çiçekler bağlamış şaf dest-be-dest
- 3111 Şunı virmiş leb-i la‘îni lâle
Urur dendân-ı dürrin aña jâle
- 3112 Göz irdüğince sebz-istân u gül-şen
Arada ol ulu şu pâk ü rûşen
- 3113 Begendi ol maķâmı bu iki şâh
Buyurdılar tutuldı hayme hargâh (Şeyhî, HŞ)

Tacizâde Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sinde bir bahar mevsiminde şairin arkadaşlarıyla birlikte eğlenmek için gittiği Kâğıthâne'deki bezm bağda, ırmak kenarında gerçekleşir:

- 733 Oturduk taraf-ı cûda fâriğü'l-bâl
Getürdük ortaya yâķût-ı seyyâl (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Ebkâr-ı Efkâr mesnevisinde güzel bir sevgili arayışında olan şair, Tunca ırmağının kenarındaki mesire alanında gördüğü çeşitli meclisleri anlatır. Bu eserdeki meclislerin kurulduğu mekânı realitede var olması yönüyle dikkat çeker:

- 338 Zînet itmiş kenârını Tunca
Serv-i bâlâlar ile boyunca
- 339 Şehrden cānibinde Cāmi' -i Şāh
İşret-ābād u hoş nişimengāh
- 340 Nağme-i kumrî nāliš-i bûlbûl
Çerha tölmişdi şûriş ü ğulğul
...
- 343 Sāz yanınca eyler āb-ı revān
Niçe şavt-ı hāzīn birle terān
- 344 Her çemende şadā-i nûş-ā-nûş
Cism ü cāna virürdi cûş u hūrûş
- 345 Neseminde nesimi cān-perver
Şuyı mā-verd toprağı ' anber
- 346 Virmiş idi şeref gül ile giyāh
Hûb ' işret-serā neşimengāh (Fikrî Çelebi, *EE*)

2.3.8. Pınar Başı ve Havuz Kenarı

Tasvirlerde yolculuk esnasında pınar başlarında, bağ, bahçe gibi yerlerde ise havuz başında bezmlerin düzenlediği görülür.

- 4181 Koyup sebz üzre gül şan raht-ı ' ıyşı
Leb-i cûy üzre oldu bāde tayı
- 4182 Kenār-ı cûda rāh-ı erğuvānī
İçerlerdi kim oldur ruh-ı şānī (Hassan, *MM*)

Tasvirlerde havuz çoğu zaman saray veya bağ tasvirlerinin içinde yer alır. Bu nedenle bu tasvirlerdeki havuz bezm mekânı değil, bezmin mekânını tamamlayan bir unsurdur. Yolculuk esnasında karşılaşılan pınarların oluşturduğu havuzlar ise bezm mekânı olur. Manisalı Câmiî'nin *Muhabbet-nâme* mesnevisinde Şehzade Vamık av dönüşü bir pınardan akan suyun oluşturduğu havuzun kenarında çadır kurar, burada bezm icra eder:

1504 Meger şehre yakîn bir ' ayn-ı şâfî
Var idi şuyı cân derdine şâfî

1505 Müşemmen havz idi etrâfı mermer
Şuyı andan içerdi havz-ı kevşer

1506 İçerden cüş idüp taşra taşardı
Bir içim şuyın içen biñ yaşardı

1507 Her etrâfı döşenmişdi çemenler
Pür olmuşdi semenler yâsemenler

1508 Bir ağaç bitmiş anda sanki Tûbâ
İrişmişdi şerâdan tâ şüreyyâ
...

1511 Çün irdi ol yire şâh-ı cüvân-baht
Buyurdi kırdılar havz üstine taht (Manisalı Câmiî, MN)

Bir diğer pınar başı tasviri yine Manisalı Câmiî'nin *Muhabbet-nâme*'sinde 1711-1713 beyitleri arasında yer alır.

2.4.Bezmlerin Hazırlık Safhası

Bir işret meclisi, *Meclisüñ her ne ise kânûnı / Tonaduñ anlar ile hâmûnı* (Vücûdî, HY, 1967) beytiyle işaret edilen kural ve kaidelere, meclisin hazırlık aşamasından başlamak üzere riayet edilerek icra edilir.

Bezmlerde işret faslından önce hazırlık safhası yer alır. Şairler bezmin hazırlığı için yapılanlardan bazen detay vererek bahsederlerken bazen de bunları geçirirler. Metinlerde bezmin hazırlık evresinde eğlence mekânından, mekânın döşenmesi ve süslenmesinden, güzel kokulardan, yeme, içme için gerekli olan araç ve gereçlerden, bezmde kurulacak tahttan ve

oturma düzeninden, bezmde hizmet edenlerden, çalgıcı ve şarkıcılardan yer yer bahsedilir. İncelenen mesnevilerde bezmlerin hazırlık aşamasında yapılanlar bu bölümde ele alındı.

Bezm için gerekenlerin hazır olduğunu belirtmek için hazır ve muntazam anlamlarına gelen ‘ihzâr’, ‘müheyyâ’, ‘ârâste’ ve “müretteb” ifadeleri, bezmin gereçleri için de ‘âlât-ı bezm’, ‘esbâb-ı bezm’, ‘safâ esbâbı’ ve “bezm iletin” tamlamaları kullanılır:

2873 Bir eksüksüz tarâb esbâbı hâzır
Mücâvir ‘îş ü şādî ‘ğam müsâfir (T. Cafer Çelebi, *HN*)

2226 Esbâb-ı tarab olup güşâde
Dil şevkine itdi nûş-ı bâde (Y. Vâlî, *HD*)

756 Meclis ârâste oldu çün mey ile
Toldı âvâz-ı çeng u def ney ile (Sinoplu Beyânî, *ŞG*)

939 Meclis esbâbın eyleyüp ihzâr
Aldı yanına bir iki ğam-h^vâr (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)
Bezm-i kurmakla görevli kişiye ‘emir-i meclis’ denir:

3264 Emîr-i meclise buyurdi ol dem
Ki düz bir bezm minû gibi hurrem (Hassan, *MM*)

Bezm tasvirlerinin çoğunda bu ifadelerle geçirilen hazırlık safhası hakkında detay verilmeden işret atmosferine geçilir. Bu duruma örnek olarak Ūdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Ūdî, arkadaşıyla dertleşmek için gülşende kurdukları bezmin hazırlık safhası için “bezmin gereçleri hazırlanmıştı, sürahinin içi dolu, ayakta beklemektedir” ifadelerini kullanır:

164 Müheyyâ olmuş idi âlet-i bezm
K’idevüz cünd-i ğamla anda biz rezm

165 Şurâhîñün pür olmuş idi varı
Çekerdi ayağ ile intizârî

166 Oturduĸ ‘ârifâne bezme ol dem
Hemân bir ben idüm bir daĸı hem-dem (Ūdî, *MM*)

Yine *Mâcerâ-yı Mâh*’ta Âşık’ın Mısır’da iken Mâh tarafından davet edildiği bezmin hazırlıkları hakkında detaylı bilgi verilmeden geçilir:

399 Dökildi âlet-i bezm ol arada
Döner pervâneveş ortada bade

- 400 Şurāh̄inūn el üstinde ayağın
Sürerdi sāk̄i-i meclis ayağın (Ûdî, *MM*)

İncelenen mesnevilerden bezmin gereçlerinin hazırlanmasıyla ilgili örnekler aşağıda verildi:

- 517 Buyurur bezm iletin getürdiler
‘İşrete meşğul olup oturdılar (Ümmî İsâ, *MV*)

- 2884 Müdevver oturup erkân-ı devlet
Müheyyâ eylediler bezm ü ‘işret (Tutmacı, *GH*)

- 3427 Şafâ esbâb[1] olduğda müheyyâ
Nişâr-ı nuql-ı meclisdür Şüreyyâ (Behiştî, *MM*)

- 1730 Çün düzüldi meclis âlâtı tamâm
Bānu-yı Hinde girüp virdi selâm (Aşkî, *HP*)

- 4012 Her ne kim dilerdi şāhuñ hātırı
Meclisūñ olmışdı kamu hāzırı (Aşkî, *HP*)

- 2890 Yine hākān düzüp ‘İş için esbâb
İçerler cām-ı Cemden bāde-i nāb (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Bazı tasvirlerde ise bezm için yapılan hazırlıklar hakkında nispeten bilgi verilir. Ahmed-i Dâî’nin *Çeng-nâme*’sinde bezm için mezeler, kızıl üzüm, şekerli leblebi ve şarap hazırlanır:

- 503 Dükeli meclis âlâtı düzilmiş
Gönüller açılup gözler süzilmiş

- 504 Süzilmişdür bakışları mühennâ
Lisânı hāzır u nuqlî müheyyâ

- 505 Şarâb-ı la‘l-i rengin cām-ı yâkūt
Mevîz ü piste vü bādām u mâ kūt

- 506 Kızıl üzüm şekerlü leblebiyle
Süde şeker katar her leb lebiyle

- 507 Sücinūñ şîşede görsen mizâcın
Şanasın od ile şu imtizâcın (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

Hassan'ın *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân meclis emirinden bezm için gerekli hazırlıkları yapmasını ister. Emir-i meclis cennet bahçesi gibi gönül çekici bir yer bulur. Hıtalı köleler, mutrip ve mugannî getirtir. Bezm meze, badem ve şeker ile dolar. Güzeller kâfur kokulu mumlar götürür; beyaz göğüslüler mum gibi ayakta dururlar. Güzellik şarabıyla sarhoş olan saki elinde kadeh ile hizmet için bekler:

3264 Emîr-i meclise buyurdı ol dem
Ki düz bir bezm mînû gibi hurrem

3265 Varup fi'l-hâl düzdi esbâb-ı bezmi
Ferahla feth idüp her bâb-ı bezmi

3266 Güzellerden serâ buldı şafâlık
Nitekim bâğ-ı cennet dil-güşâlık

3267 Çekilüp şaf Hıfâî bendelerden
Göz-ile kalb ü şaf dirrendelerden

3268 Olup mutribler ü hoş râh-zen cem'
Oturup micmere? ayağ üzre olup cem'

3269 Her ara şanki la'l ü çeşm-i dilber
Yüridi nuql-ile bādām u şeker

3270 Güzeller şem' -i kâfûrî götürüp
Şanemler şem' -veş pây üzre durup

3271 Güzel sâkî mey-i hüsn ile ser-mest
Dururdu hîdmet üzre cām der-dest (Hassan, MM)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde şehzade Cemşîd'in bağda düzenlemek istediği bezmin hazırlık safhasında bağda çadır kurulur, halılar serilir, musiki aletleri akort edilir. Şehzadenin gelişi için güllerden yol yapılır:

1184 Didi şeh kim varuñ görûn o bağı
Benüm için kuruñ anda otağı

1185 Bulurlar varuban bir bezmgâhı
Kururlar anda şehçün bârgâhı

1186 Cihānuñ yıķmađa kōhne ribātın
Dōşerler şoĥbet ü meclis bisātın

1187 Görüben şoĥbet ü meclis yarağın
Burarlar ‘ūd u kânūnuñ ķulagın

1188 Tamām idüp şehi āgāh iderler
Geline bāđa gülden rāh iderler (Cem Sultan, CH)

Heves-nāme’de sevgili, beraberindeki kızlarla çadırda düzenlediği bezmlerin birinin tasvirinde işret gereçleri hazırlanmış, çadırın ortası gül harmanı dökülmüş, sade ve renkli mezeler getirilmiştir:

924 Ne gördüm ġāyet olmuş germ şoĥbet
Müretteb bī-ķuşūr esbāb-ı ‘işret

925 Açup ol ĥaymenüñ dāmenlerini
Döküp ortaya gül ĥırmenlerini
...

927 Kııarmış her birisi tāb-ı mülden
Pür olmuş şaĥn-ı meclis tāze gülden

928 Dökilmiş nuķller rengīn ü sāde
Ėadeĥ gerdān ber ü sīne ġüşāde (T. Cafer Çelebi, HN)

Heves-nāme’deki sevgilinin gece düzenlediği bezmin tasvirinde sevgilinin emriyle çadır mumlarla aydınlatılır, keklik ve çil kebabı ile güvercin kanı şarap getirilir. Kınalı eller kadeh tutar, güzeller halka şeklinde oturur. Mezeler hazırlanır; eteklerine gül doldurup getirirler. Gül, reyhan ve sünbül dağıtırlar. Şaraba nesrin ve nergis katılır. Suda testide duran şarap sürahilere boşaltılır:

1092 İşāret eyledi ol māh-ı tābān
Ki yir yir yaķdılar şem‘-i firāvān

1093 Müheyyā eyleyüp esbāb-ı bezmi
Şanemler itdi ‘īş u nūşa ‘azmi

1094 Getürüp keklik ü çilden kebābı
Gögercin ķanına beñzer şarābı

- 1095 Dutup altun ayak hınnâlu eller
Oturdı halka bağlayup güzeller
- 1096 Göñüller mürğını dutmağ içün cām
Nuķullar dāne vü ol halkadur dām
- 1097 Getürdiler varup dāmān ile gül
Tağıtdılar gül ü reyḥān u sünbül
- 1098 Reyāḥīn ile zīnet buldı meclis
Şarāba dōkdiler nesrīn u nergis
- 1099 Görüp pākīze bint-i kermi şudan
Şurāḥiler çeküp aldı sebūdan
- 3177 Buyurdı kırdılar çetr-i hümayūn
Ki reşkinden göyüñdi cān-ı gerdūn
- 3178 Tīnāb-ı ḥayme-i ‘anķa nişāne
Felekler üzre kırdı āşiyāne
- 3179 Çekildi çarḥa hem-ser sāyebānlar
Ki vaşfindan muķaşşırdur beyānlar
- 3180 Muḥaşşal zeyn idüp meydān-ı bāğı
Çemende kırdılar gül-gūn otağı

(T. Cafer Çelebi, HN)

Lâmiî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Râmîn sevgilisi Veyse'yi ağırlamak için bağda düzenleyeceği bezmin hazırlık safhasında bağın en güzel yerine gül renkli çadır kurdurur. Göge gölgelikler çekilir. İçine yıldızlar gibi mücevher işlemeli tahtlar karşılıklı kondurur. Karşısına övgüsünün defter defter yapılmasına olanak olmayan altın tahtlar kurulur. Kâinatın nakışlarının bütününi içerir; suretinde semanın şekilleri görünür. Cevherler yıldızlar gibi konulmuş; öyle cevherler ki her biri parıldayan yıldız. Işığı güneş gibi dünyayı aydınlatan; gece ve gündüz saati onda belli. Astronomi ilmiyle uğraşanlar sanatlarını harcayarak dakikaların hepsini (incelikle) yazıp derç ettiler. Dünya vasfı yerden ta göge (ne varsa) hazırlanan bezimde bir yere toplanmış. Şâhın merasimi baştan başa mükemmel; usul üzere hakkıyla tertip buldu. O gül bahçesi cennet gibi süslendi ki gökten hûr ve gılman övgüde bulundular.

3181 Uruldı taht-ı zerrinler muḳābil
Degüldür defter itsün medḥi ḳābil

3182 Nūḳūş-ı kāyinātı cümle ḥāvī
Ayān resminde eşkāl-ı semāvī

3183 Kevākib gibi vaż' olmuş cevāhir
Ne cevher her biri bir necm-i zāhir

3184 Güneş gibi ziyāsi 'ālem-efrūz
Mu' ayyen anda sa' āt-i şeb ü rūz

3185 Nücūm ehli idüp şan' atlerin ḥarc
Deḳāyık cümle merḳūm u derc derç

3186 Cihān vaşfi şerādan ta şureyyā
Ḳılınmış anda bir bezm-i müheyyā

3187 Mükemmel ser-te-ser āyīn-i şāhī
Bulup resm uzre tertibin kemāhi

3188 O gülzār oldı cennet gibi tezyīn
Ki gökden ḥūr u ḡilmān didi taḥsin (Lâmiî Çelebi, VR)

Veyse vü Râmîn mesnevisinde yukarıda gündüz başlayan bezm akşama kadar devam eder. Akşam bezmi için gerekli hazırlıklar yapılır. Şahın Nesim-i dil-güşa adında Hintli hizmetçisi micmerleri aydınlatır. Anber ve öd tütsüler ki bu kokulardan ilk bahar rüzgârı utanır. Micmerlerde misk yakar, buhurından Çin miski utanır.

3708 Şehün vāridi bir Hindū ḡulāmı
Nesīm-i dil-güşā ḳonmışdı nāmı

3709 Sarāy u ḳaşrınūn ferrāşı idi
Ne meclis ḳılsa gevher-pāşı idi

3710 Çü bezm-i şām ideydi şāh-ı pür-sūz
Nesīm ol dem olurdu micmer-efrūz

3711 Kırıldı çünkü bu bezm-i şebâne
Hemândem cân u dilden ol yegâne

3712 Dütüzdi ‘anber ü ‘ūd-ı kāmārī
Hıcel kıldı nesīm-i nev-bahārī

3713 Yakup micmerler itdi dehri müşkîn
Görüp dem-beste kıldı nâfe-i Çin

3714 Gıdâlandı buğûrından melekler
Mu‘anber oldu dūdından felekler

3715 Meger çarh idi fânûs-ı hayâli
Ki bu dūdile gerdân oldu hâli (Lâmiî Çelebi, VR)

Firâkî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Hüsrev’in aşk derdiyle gamlı ve perişan olduğunu gören nedimler, onu bu dertten kurtarmak bezm düzenlerler. Bezmin yapılacağı yere ferraşlar ipek dokuma halılar serer. Altın micmerlerde öd ve amber yakılır. Altın işlemeli süslü taht kurulur. Hüsrev bağdaş kurarak oturur, yuvarlar bir yastık alıp yaslanır:

717 Muṭî‘ olduğda Pervîz-i bigâne
Müheyyâ oldu bezm-i Hüsrevâne

718 Gelüp ferraşlar maḥbûb u zîbâ
Döşendi yir yirin eñsüz ü dîbâ

719 Fûrûzân itdiler zerrîne micmer
Yakup hoş nûkhet için ‘ūd u ‘anber

720 Kırıldı zer-nişân taht-ı muraşsa‘
Oturdu Hüsrev-i ‘âlem murabba‘

721 Alup bir girde-bâliş yaşdanur şâh
Yüzi ḥurşîd-i ḥâver astarı mâh (Firâkî, HŞ)

Ûdî *Mâcerây-ı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim ile Mâh’ın bezminin öncesinde meclisin süslenmesinden katılımcılara verilecek hediyelere değin yapılan hazırlıklar hakkında özet bir tablo sunar. Diğer bezmlerin hazırlık aşamasında yapılanlar ile bu tasvirde anlatılanlar paralellik arz eder.

“Bayram günleri erişince şâhın bezmi süslenir. İki sevgilinin eğlenmesi için şahlar şahının meclisinin gereçleri hazırlanır. Bütün çiçekler şâhın meclisine gelerek ortamı süslerler. İnci ve cevherlerle süslü Şahın tahtı kurulur, hûr ve gılman niteliğindeki hizmetçiler meclise gelir. Elllerinde gümüş ve altın işlemeli sarı tabaklar... Kimisinin elinde meze, kimisinin elinde şarap dolu kadeh. Kimisinin elinde atlastan kimisinin de seraserden ipek kumaş, bezmi baştan başa süslerler. Mâh’a hediye edilmek üzere nice kıymetli kaftan hazırlanır.”

- 1183 İrişdi nâ-gehân eyyâm-ı ‘îdeyn
Bezendi bezm-i şâhî oldı pür-zeyn
- 1184 Kurıldı âlet-i bezm-i şehen-şâh
Ki ya‘nî ‘îş ideler mihr ile mâh
- 1185 Şurâhîler ser-â-ser pür-mey-i nâb
Harâm oldı bezimde nergese ẖvâb
- 1186 Gözin açdı çü gördi nerges-i mest
Bezimde sâkî urmuş ayağa dest
- 1187 İşâret kıldı pes ol demde ezhâr
K’ideler meclis-i şâhîde ihzâr
- 1188 Şeh-i gül terk idüp pes tâc ü tahtı
Nitekim mîveler berg ü dırahtı
- 1189 Kamusı[n] naqd-i berg-i zerdûn ezhâr
Getürüp bezm-i şâha kıldı işâr
- 1190 Kurıldı pes o dem evreng-i şâhî
Şu‘âsı mât iderdi gökde mâhı
- 1191 Ser-â-ser encümāsâ dürr ü gevher
Niçe encüm ki reşk-i mâh-ı enver
- 1193 Geçüp mihr-i sipihrāsâ o sultân
Cinân-ı bezmi tutdı ẖur ü gılmân

1194 Düzildi zühre-ṭal‘ at māh-rūlar
Ḳamu sāzende vü gūyende bular

1195 Kimi çengī vü ‘ūdī kimi raḳḳāş
Ḳamusı olmış idi çāker-i ḥāş

1196 Elinde kiminūñ la‘līn ṭabaḳlar
İçi pūr sīm ile zerrīn varaklar

1197 Kimisi sükkerī pūr-nuḳl-i zībā
Kimisi pūr mey ile cām-ı şahbā

1198 Kimi atlas tutar kimi serāser
Müzeyyen itdiler bezmi ser-ā-ser

1199 Müheyyā olmış idi niçe ḥil‘ at
Ola tā kim anuñla māha ‘izzet

1200 Pūr oldı hāle-i bezm içre ḥübān
Nitekim encüm ile māh-ı tābān

1201 Simāt-ı şāh döndi keh-keşāna
Şafā virdi şafāsı bu cihāna

1202 Müretteb oldı çünkim bezm-i şāhī
Buyurdı Şāh gelsün diyü Māh’ı (Ūdī, MM)

Manisalı Cāmīi’nin *Muhabbet-nāme* mesnevisinde Merzüban Şāh, misafirlerini uğurlamak için düzenleyeceği bezm için gerekli hazırlıkların yapılmasını emreder. Sabah erkenden bezmin kurulacağı yere gidilir. Yedi yerde sütunları altın işlemeli büyük çadır kurulur. Bu çadırlarda altın işlemeli, kıymetli taşlarla süslü yedi taht kurulur. Yerlere kıymetli halılar serilir.

5018 Buyurdı ḳullarına Merzübān şāh
Varalar ol maḳāma çın şehergāh

5019 Yidi yirde ḳuralar çetr-i ‘ālī
Döşeyeler aña zerrīn nihālī

5020 Hemân dem ‘azm iderler ol mekâna
İrişdiler scherden bûstâna

5021 Yidi yirde yidi tâķ-ı mu‘allâ
Ḳurarlar aṭlas u dībâ vü zībâ

5022 Sütûnların zer-endûd itmiş üstâd
Niçe yıllar çalışmış itmiş âbâd

5023 Ḳomışlar yir yir anda gevher-i şâf
Gice olsa virür gün gibi şeffâf

5024 Yidi yirde ḳurarlar taḥt-ı zerrîn
Cevâhirle müzeyyen sâķ-ı sîmîn

5025 Müzeyyen ḳıldılar pây-ı serîri
Döşediler ḥarîr üzre ḥarîri (Manisalı Câmiî, MN)

Vücûdî'nin *Hayâl u Yâr* mesnevisinde Yâr, bir bahar gecesinde eğlenmek için gülistanda bezm kurmak ister. Yâr emrindekilere bezm için neler yapmalarını gerektiğini söyler. Geceleyin güzellerin toplanmasını, saz ekipmanlarını hazırlamalarını, bir meclisin kanunu ne ise ona göre bezmi donatmalarını ister:

1963 Emr idüp kullarına şevk ile Yâr
Didi yokdur bu dem göñülde karâr

1964 Göñlümüz seyr-i gülistân ister
Bezm-i sahbâ-yı erguvân ister

1965 Meh-likâlar bu gice cem' olsun
Ruhları bezm-gâh-ı şem' olsun

1966 Cümle çeng ü çegâne âlet ü sâz
Vireler ehl-i bezme sûz u güdâz

1967 Meclisüñ her ne ise kânûnı
Tonaduñ anlar ile hâmûnı
...

1976 Böyle emreyleyüp o dem cânân
Gitdi bâğa misâl-i âb-ı revâ (Vücûdî, HY)

Hâşimî'nin *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde iki sevgilinin bezminde bulunan hizmetkârlar Mihr'in göz işaretiyle bezm için gerekli hazırlıkları yaparlar:

2344 İşâret itdi Mihr-i mâh-sîmâ
Gözinüñ gûşesiyle idüp imâ

2345 Ki ihdâr ideler âlât-ı meclis
Biline tâ nedür hâlât-ı meclis

2346 Diyince hâzır itdiler şarâbı
Küleng ile kebûterden kebâbı

2347 Ne var ise cihânda cerb ü şîrîn
Getürdiler çü meclis buldı yirin

2348 Şürâhîler dizildi cümle zerden
Kamusı la'1 u yâkût u güherden (Hâşimî, MV)

İncelenen mesnevilerde bezmlerin hazırlık safhasında yapılanların anlatıldığı bölümler yukarıda genel hatlarıyla verildi. Bezm tasvirlerinde çok farklı türden kültürel unsurun barındırıldığı bölümlerden biri de bu metinler olduğunu söyleyebilir. Çeşitli meslek grupları, bu gruplara mensup bireylerin davranış şekilleri, yiyecek içecek çeşitleri, güzel kokular, barınma, mekân süslemesi ve döşemesi gibi reel hayattan akisler bu metinlerde daha fazladır. Tezde, daha anlaşılır olması için bezmlerin hazırlık aşamasında yapılanlar aşağıda alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

2.4.1. Sarayların İnşâ Edilmesi

Bezm alelâde yapılan bir eğlence değildir. Hükümdarlığın bir sembolü olarak görülmesi, onun düzenlenmesinde belli bir resm ve âyin gerektiren bir kutlama olduğunu gösterir. Hükümdarlara ait bezmlerin daha görkemli olacağı da düşünüldüğünde bunların düzenlenmesi yüksek masraf ve emek gerektirir. Bu bakımdan bir bezm her şeyden önce bir mekânda icra edilir. Mekânın da hükümdarlığın şanına yakışacak nitelikte olması gerekir. Tarihte örnekleri olduğu gibi bazı mesnevilerde de bezm için özellikle sarayların ve köşklerin inşâ edildiği görülür. Hazırlık aşamasının bir mekân tasarımıyla başladığı bu tür meclislerde eğlencenin hayatın akışı içinde önem verilen bir etkinlik olduğunu görülür. Bu amaçla inşâ edilen sarayların ve köşklerin tespiti ve incelenmesi 'mekân tasviri' bölümünde ele alındığı için tekrara düşmemek adına burada birkaç örnek vermekle yetinildi.

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Şîde adlı bir mimar Behram'ın eğlenmesi için yedi kümbetli bir saray inşâ eder:

1699 Çün serîr-i salţanatda pâdişâh
Âsumân evcine irürdi külâh

1700 Mülk nâfindan kopardı bî-sütûn
Yidi günbed her biri bir Bîsütûn

1701 Günbedüñ her birini bir ahtere
Nisbet eylemişdi ol merd-i sere (Aşkî, HP)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Çin hükümdarı olan Ferhâd'ın babası, Ferhâd'ın rahatsızlığına iyi gelir düşüncesiyle bezm için dört kasır inşâ etmek ister. Ferhâd'ın her mevsim bu kasırların birinde eğlenerek vakit geçirmesini planlar. Her kasrın rengi ait olduğu mevsimle uyumlu, etrafı yeşilliklerle bezeli, bahçesinin içinde su kanalı, duvarı farklı tablolarla nakışlı olacak şekilde planlanır:

1540 Çü hâkân gördi bundan bitmedi iş
Ferah yirine hâşıl oldu teşvîş

1541 Bu kez bir fikr dahı eyledi ol
Ki ol yüzden bula maşşûdına yol

1542 Ki kıla dört 'âlî kaşr bünyâd
Ola her faşl bir kaşr içre Ferhâd

1543 Düzüp her kaşr içinde 'işe esbâb
Ferâgat birle nûş ide mey-i nâb (Lâmiî Çelebi, FŞ)

2.4.2. Çadırların Kurulması

Bezmin hazırlık aşamasında meclis için çadır ve gölgelik kurulur. Bu çadırlar genelde baharda bağ ile havuz ve ırmak kenarlarında kurulur. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül, bağda düzenleyeceği bezm için hizmetçilerden havuz kenarına halıları sermelerini ve sultan çadırını kurmalarını ister:

817 Buyurdı ol nigârîñ kullarına
Cihân bendeydi aña kulları ne
...

819 İledüp bârigâhı anda kuruñ
Şarâb u nuql u muţrıblar getürüñ (Tutmacı, GH)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde şehzade Cemşîd'in bağda düzenlemek istediği bezmin hazırlık safhasında bağda çadır kurulur, halılar serilir:

1184 Didi şeh kim varuñ görûn o bağı
Benüm için kuruñ anda otağı

1185 Bulurlar varuban bir bezmgâhı
Kırarlar anda şehçün bârgâhı

1186 Cihānuñ yıķmağa köhne ribâtın
Döşerler şöhet ü meclis bisâtın (Cem Sultan, CH)

Heves-nâme'de bahar mevsiminde, beraberindeki kızlarla Kâğıthane'ye gelen sevgilinin konaklayacağı ve içinde eğlence tertip edeceği çadır ırmak kenarındaki bağda kurulur:

792 Çıkarup kırdılar bir hayme vâlâ
Ki andan pest idi çarh-ı mu'allâ

793 Dil ü cân riştesinden târ u pûdı
Ser-â-ser nûr-ı maḥẓ olmuş vücûdı

794 Felek-hey'et zemîn-kirdâr şâbit
İmâdı mihver evtâdı şevâbit

795 Uzanup her yaña zerrîn-ṭınâbı
Şeb olmadan 'iyân itdi şihâbı

796 Kenârında pes ol âb-ı revānuñ
Dutup ol haymeyi şaldılar anuñ (T. Cafer Çelebi, HN)

2.4.3. Bezm Mekânının Süslenmesi

Bezmin kurulduğu yerler olan bağ, saray ve çadırların içi süslenerek hazır hale getirilir. Tasvirlerde daha çok saraylarda ve köşklere yapılan bezmilerin mekân süslemelerinden bahsedilir. Hazırlık aşamasında saray ve köşklere yerlere renkli ve kıymetli halılar serilir, duvarlara değerli kumaşlar, kapı ve pencerelere perdeler asılır. Meclis çiçeklerle donatılır, meclisin ortasına gül yaprakları dökülür.

Mekân süslemelerinde öne çıkan unsurlardan biri de yere ipek gibi kıymetli halıların serilmesidir. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, bağda düzenleyeceği bezm için hizmetçilerine gerekli hazırlıkları yapmalarını, havuzun önüne halıları sermelerini emreder:

818 Ki havz önünde şaluñuz bisâtı
Ki anda kıluram bugün neşâtı (Tutmacı, *GH*)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh bahar mevsiminde av dönüşü dinlenmek ve eğlenmek için Serheng tarafından yapılan sarayda işret meclisi kurar. Bu sarayı yaptıran Fitne, Serheng'ten istediği gereçlerle bezmi süsler:

“Bir bezm yeri hazırla ki bahçesinden huri ona baksın... Gerekli hazırlıklar yapıldı ve Behram'ın ava çıkması beklendi... Behram'ın kendisine misafir olacağını öğrendikten sonra kasrı cennet gibi süsler. Yere sarı halılar serer; bağı daha iyi seyredebilmesi için görüş alanını açar. Ayrıca Rum ve altın işlemeli Çin kumaşlarını atının ayaklarının altına serer.”

1506 Hâzır eyleyüp düzet bir bezmgâh
Ravzasından hür aña kılsun nigâh
...

1541 Bildi şeh Behrâm olur mihmân
Kaşrını zeyn itdi nitekim cinân

1542 Ferş-i zer döşedi açdı manzarın
Kılmağa bâğuñ temâşâ 'ebherin

1543 Her ne kim esbâb-ı bezm idi kamu
Hâzır itmiş idi ol merd-i nikû

1544 Şayddan çün 'avdet itdi pâdişâh
Bâz-ı çetri açdı per tâ evc-i mâh

1545 Dağı eylemişdi ol merd-i güzîn
Çok kumâş-ı Rûm hem zer-beft-ı Çîn

1546 Dürlü fâhîr nesneler hâdden ziyâd
Kim görenüñ göñlini iderdi şâd

1547 Zîr-i pây-ı esbine kıldı nişâr
Didi olsun nâşirüñ Perverdigâr

1548 Resm-i şâhî geldi yirine dürüst
Bâd-ı pāsından şehenşeh indi cüst (Aşkî, *HP*)

Hazırlık faslından bezm için havuz kenarlarına halılar serilir. Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd, dağdan su getirir ve suyun döküldüğü yere de bir havuz ile saray inşâ eder. Mihîn Bânû ile Şîrîn'in bezminin hazırlık safhasında yer kıymetli halılarla döşenir. Havuz kenarı ve sarayın ortası halılarla süslenir. Her taraf Adn cenneti gibi güzel, su da Kevser havuzu gibidir. Halıların üstüne zerkeş salınca hepsinin uçları felek gibi nakışlı olur. Orta yere yastıklar konulur, eşiklere perdeler asılır...

- 4498 Țolup ol ȥavȥ çün kıldı temevvüc
Temâm itdi şafâ ehli teferrüc
- 4499 Mihîn Bânû-y-ile dahı nigârîn
Țolanup her nefes ȥavzuñ kenârın
- 4500 Varup girdiler ol eyvân içine
Niçe eyvân nigâristân-ı Çîne
...
- 4509 Hemân emr itdiler ki ol ȥaşr-ı zîbâ
Ser-â-tâ-pâ döşensün ferş-i dîbâ
- 4510 Kenâr-ı ȥavȥ u şaĥn-ı ȥaşr-ı bî-kâl
İdüp ȥâlîlelerle zeyn fi'l-hâl
- 4511 Mişâl-i gülşen-i 'Adn oldı her sũ
Arada ȥavȥ-ı Kevşer gibi ol şu
- 4512 Nihâlîler şalup üstine zer-keş
Felek-veş cümleññ şadrı münakkaş
- 4513 Meger tutmış pelengân ȥarf-ı âbı
İderler bu şafâdan nüş ĥvâbı
- 4514 Zâhir olmağ içün aşĥâb-ı 'îşe
Gererler sine puştîler hemîşe
- 4515 Müyesser ola diyü vaşl-ı dildâr
Urup dîvâra yüz ȥalmış durur zâr
- 4516 Țutup bâlişler orta yirde meydân
Olurlar gũy-veş her yaña gerdân
- 4517 Urup cârũ gibi rũ taş işigde
Țomışlar perdeler ĥoş baş işigde

4518 Çü bu yüzden urıldı ‘îşe bünyâd
O aşr u avz oldu cennet-âbâd (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevîsinde baharın gelişiyile iki sevgili kış boyunca sarayda düzenledikleri eğlenceleri bağı taşıır. Eşyalar saraydan bağdaki köşke taşınır. Köşkün içi halılarla döşenir:

1804 Ser-â-ser ferşi ol köşkün döşendi
Burhûr itdiler içinde sipendi

1805 Kâmu esbâb-ı ‘ıyş oldu muheyyâ
Yirince he biri maħbûb u ra‘ nâ (Zâtî, ŞP)

Heves-nâme’de sevgilinin konaklayacağı ve içinde eğlence tertip edeceği çadırın içi kıymetli keçe halılarla döşenir:

796 Kenârında pes ol âb-ı revânuñ
Dutup ol aymeyi şaldılar anuñ

797 İçine adri âlî nice âlî
Pelengîne dağı birkaç nihâlî

798 Münakaş nâzük ü ğarrâ nemedden
Döşendi şol adar kim geçdi adden (T. Cafer Çelebi, HN)

Bezm için mekân gül renkli kumaşlarla süslenir. Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrin* eserinde bahar bezmi için yapılan hazırlıklarda baharla uyumlu olması için sarayın içi gül renkli ipekli kumaşlarla süslenir:

1868 Buyurdu ‘azm-i bezm-i kâm-kârî
Bezendi aşr-ı gül-reng-i bahârî

1869 Açıldı faşla lâyı bâb-ı ‘işret
Müheyyâ oldu her esbâb-ı ‘işret

1870 Döşendi aşr içi dîbâ-yı gül-reng
uruldu taht-ı gerdûn-sâ-yı gül-reng (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrin* mesnevisinde sonbahar bezminin hazırlıkları yapılırken yere altın döşekler serilir. Altın döşeklere geçip oturan mutripler, yüzlerindeki peçeyi kaldırıp şarap içerler:

1935 Mişâl-i atlas-ı çar-ı pür-ahter
Zemîne şaldılar zerrîn döşekler

1936 Geçüp üstine muṭribler oturdı
Mey içüp perdeyi yüzden götürdi

(Lâmiî Çelebi, FŞ)

Bezmin yapılacağı yere gül yaprakları dökülür. Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* ile Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevilerinde güzeller bezm yerine ipekten halılar serip meclis ortasına taze gül dökerler:

1878 Şeher yili gibi çâbük güzeller
Nişâr-ı bezm iderlerdi gül-i ter

1879 Batup bezm ehli gül-bergine tâ fark
Şafaḳ baḥrine gün olmuş gibi ğark

1880 Şaçarlardı biribirine güller
İçerlerdi gülâb-âmîz müller

(Lâmiî Çelebi, FŞ)

942 Dökilüp orta yire hırman-i gül
Âfitâb olmuş idi sâğar-ı mül

(Mu'îdî, ŞP)

Manisalı Câmiî'nin *Muhabbet-nâme*'sinde ise meclisin ortasına kıymetli taşlar olan la'l ve mercan dökülür:

3395 Dökerler şahñ-ı bezme la'l ü mercân
Şalarlar su yirine âb-ı hayvân

(Manisalı Câmiî, MN)

Gülşende yere altın ve gümüş süslü ibrişim halılar serilir, yaldızlı döşekler döşenir. Sarı renkli mendiller üstüne serilir:

1469 Yaydılar ḳalılar anda ibrişim
Böyle memzûc anuñ-ile zer ü sîm

1470 Döşediler pes müzehheb pisteri
Yaydıla üstine mendil-i zeri

(Muhibbî, GN)

Bazen de eğlence için bütün şehir süslenir. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Hüsrev'in Rum ülkesine geri gelmesi üzerine düzenlenen eğlencelerde bütün şehir süslenir:

5132 Tönandı vü bezendi şehir ü bâzâr
Çalındı çeng ü ney geh zîr ü geh zâr

(Tutmacı, GH)

2.4.4. Tahtların Kurulması

İslâm aydını tasavvurunda yer alan cennet imajı ile işret meclisleri, özellikle mekân ve atmosfer tasvirleri arasında paralellik vardır. Bu meclislerin hazırlık aşamasında sarayların eyvanlarında kurulan taht, dinî ve tarihî referanslara sahiptir. Kur'an'da cennetten bahsedilirken iman edenler için “*onlar karşılıklı yaslanmış vaziyette mücevherâtla işlenmiş tahtlar üzerindeler*” (Vâkıa, 15-16) beyanının şairlere ilham kaynağı olduğu söylenebilir. Diğer yandan taht, tarih boyunca hâkimiyet ve hükümdarlık sembolü olarak kullanılmıştır. Altın kaplamalı ve kıymetli taşlardan süsleriyle ön plana çıkan tahtlar, işret meclislerinde de bir toplumsal statü ve oturulacak en ideal yer olarak tasvir edilir.

Şeh-nâme'ye göre taht sahibi olan ilk hükümdar Cemşîd'dir. Fil dışından yapılan tahta oturan Cemşîd, emrindeki dev ve periler tarafından havaya kaldırılır. Bu tahtı gören halk şaşkın kalır. Cemşîd'in tahta çıktığı gün nevrüz kabul edilir ve her yerde kutlamalar yapılır:

- 1015 Özine çünkü bahtı yahşı bahtı
Yaşadı 'âcdan bir 'âli tahtı
- 1016 Düzetdi taht-ı zîbâ sîm ü zerden
Muraşsa' eyledi la'l ü güherden
- 1017 Tırur dîv ü perî hizmetde dâyim
Boyun egmiş kamu kulluğa kâyim

- 1018 Götürürler havâya tahtın anuñ
Tutarlar buyruğun şâh-ı cihânuñ
...

(Şerîfî, ŞN)

Tahtlar için genellikle 'murassâ' ve 'taht-ı zerrîn' ifadeleri kullanılır. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere tahtlar zümrüt, inci, yakut ve firuze gibi kıymetli taşlarla süslü ve altın kaplamalıdır. Şehzade Selim'in sarayındaki taht padişahlara layık, çok renkli ve göz kamaştıran güzelliği ile cevelân eden tavusa benzetilir:

- 321 Cevâhîrle muraşsa' taht-ı kâvûs
Gelüpdür şanasın cevâlâna tãvûs (Ûdî, MM)

Bazı hükümdar tahtlarının fil dışından yapıldığı belirtilir. *Şeh-nâme*'ye göre ilk taht sahibi olan hükümdar Cemşîd'in tahtı fil dışındandır:

- 1015 Özine çünkü bahtı yahşı bahtı
Yaşadı 'âcdan bir 'âli tahtı

- 1016 Düzetdi taht-ı zîbâ sîm ü zerden
Muraşşa‘ eyledi la‘l ü güherden (Şerîfî, ŞN)

Ûdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim ile Mâh’ın bezminde Şehzade için kurulan, inci ve mücevherle süslü taht için ‘evreng’ denir. Tahtın parlaklığı gökteki ayı mat eder. Baştan başa nurlu ayı kışkandıracak nitelikteki inci ve mücevherlerle süslüdür. Tahtın her bir sütunu göğe sütun olmuş; bu haliyle taht, başının üstünde sütunsuz göğü taşıyor gibidir:

- 1190 Kırıldı pes o dem evreng-i şâhî
Şu‘âsı mât iderdi gökde mâhı

- 1191 Ser-â-ser encümâsâ dürr ü gevher
Niçe encüm ki reşk-i mâh-ı enver

- 1192 Sütün olmuş göge her bir sütünü
Şan almış başa çerh-i bî-sütünü

- 1193 Geçüp mihr-i sipihrâsâ o sultân
Cinân-ı bezmi tıtdı hûr ü gılmân (Ûdî, MM)

Yine Rahmî’nin *Şâh u Gedâ*’sında taht için ‘evreng’ ifadesi yer alır:

- 1213 Kırıldılar Şâh’a bir ‘aceb evreng
Çarh-ı gerdün gibi zümür-rüd-reng (Rahmî, ŞG)

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül’ün tahtı, mücevherle bezeli, altın kaplamalıdır. Tahtın minderi de renkli sırmalı kumaştandır. Aynı eserdeki bir başka bezimde Gül için bir bahar mevsimi bağdaki köşkte, altından süslü karşılıklı iki taht kurulur. Tahtın örtüsü ipekli kumaş olan diba, atlas ve iksundur. Ayrıca aynı eyvanın ortasında da firuze renkli, süslü bir başka taht yer alır. Tacını takıp tahta geçen Gül’ün karşısında güzeller saf bağlar:

- 3109 Yayılmış anda bir hoş hâlî eyvân
Ki nakşına gören kalurdı hayrân

- 3110 Kırılmış bir muraşşa‘ taht-ı zerrîn
Bisâti cümlesi zer-beft u rengin

- 3459 Yapılmış anda bir hoş kaşr-ı mevzûn
Taşınuñ biri gümüş biri altun

- 3460 Kırılmış iki zerrîn taht-ı zîbâ
Biri birine qarşu hûb u ra‘nâ

3461 Be-ġāyet nāzūk ü maṭbu‘ u mevzūn
Bisāṭı aṭlas u dībā vū iksūn

3462 Var idi anda şol deñlü tecemmül
Ki şerḥ itmege ‘aql itmez tahammül

3463 Yine şadrında bir pīrūze-gūn taḥt
Firāvān anda daḥı zīnet ü raḥt

...

3468 Giçer taḥta oturur ol semen-ber
Ṭutar şaf qarşusına ḥūb-rūlar

3469 Giderüp mu‘ cīr ü ālāt-ı mıḡna‘
Urur başına bir tāk-ı muraşşa‘

3470 Muraşşa‘ ṭonları vū taḥt u tācı
Ki her bir ṭaşı bir iḡlīm ḥarācı (Tutmacı, GH)

Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Nahid ile Mihr, diba halılarla serili eyvanda, mücevherle süslü altın tahta bağdaş kurarak otururlar:

4230 Yürüyüp ferş-i dībā üzre yekser
Gelür taḥtına dildāruñ ber-ā-ber
...

4235 ȶurulmış taḥt-ı zerrīn-i muraşşa‘
Oturur dilber üstinde murabba‘ (Behiştî, MM)

Meclislerde en yüksek unvan ve makama sahip kişi ve kişiler tahta otururken bir alt derecedekiler için ise kürsü kurulur. Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Keyvān Şah ile Mihr’in birlikte katıldıkları bezmde şāh olan Keyvān tahta otururken, bir alt konumdaki şehzade Mihr kürsüye oturur:

3406 ȶıkup oturdı Keyvān şāh taḥta
ȶodılar kürsī-i zer nīk-baḥta

3407 Oturdı kürsīde serv-i gül-endām
İdüp dil mürġine sūnbül şaḡın dām (Behiştî, MM)

Lāmī Çelebi’nin *Ferhād ile Şîrîn* mesnevisinde bahar kasında yapılan eğlencede göġe deġecek kadar yüksek olan gül renkli taht kurulur:

1868 Buyurdi ‘azm-i bezm-i kām-kāri
Bezendi aşr-ı gül-reng-i bahārī

1869 Aıldı faşla lāyık bāb-ı ‘işret
Müheyyā oldu her esbāb-ı ‘işret

1870 Döşendi aşr ii d bā-yı g l-reng
uruldu taht-ı gerd n-sā-yı g l-reng (L m i elebi, F)

Ermen melikesi B n , meclisine davet ettiği Ferh d’ı altın kaplamalı kürsüye oturturken, şapur’u ise kürsünün yanına oturtur:

4580 Görüp Ferh d  B n  itdi ikr m
Didi itsün bu k rs  üzre  r m

4581 T rup Ferh d dağı taş işigde
od  yüz hürmet ile baş işigde

4582 Geçüp oturdu k rs -i zer üzre
Dili dilber ęamından  zer üzre

4583   ol ge herle zeyn oldu bu k rs 
F r ği ‘arşa şald  n r-i udsi

4584 Oturdu k rsin n yanında ş p r
Olup bu r z u bahta c n  mesr r

4585 Oturma turmağ işi  nki bitdi
Mih n B n  s z açup meclis itdi (L m i elebi, F)

Tasvirlerde taht ile birlikte ta  da anılır. Mecliste kurulan tahta oturacak kişi ta  da takar:

5187 ızıl y  t idi başında t c 
Ki her aşıyd  bir il m har c 

5188 Geçer taht üstine ol h r-peyker
Ne h r  belki ol r h-ı musavver (Tutmacı, GH)

443  urre olup sa‘  det-i bahta
T c-ı zerr n giyüp ıkd  tahta

- 444 Şem‘i zeyn itdi şanma tahtla tâc
Tâc u taht anuñ ile buldı revâc (Mu‘îdî, ŞP)

Lâmiî Çelebi’nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde bağda bir ağaç altına kurulan Behram Şâh’ın tahtı tasvir edilir. Taht ile kozmik unsurlar arasında çeşitli yönlerde ilişki kurulur ve hükümdarın tahtı ile ‘kürsi makamı’ nı birbirine ulaştırılır. Bu taht, ay tahtın etrafına kondurulan sandalyeler de süsleyici yıldızlar olur:

“Feleğin dönüşünün işaretleri onda ortaya çıkmış. Dünyanın bütün büyüleri apaçık ortada. Gökler gibi mücevher bir usturlap. Her taraf yıldızlar gibi inciyle dolu. Onun her bir ayağı yukarıya burçların asılı olduğu kürsi makamına çıkar. Her tarafa yıldızların ayın etrafını süslediği sanılacak kadar altın sandalyeler koydu. Böylece güneşin, feleğin kalbini ateşe verdiği gönül çekici bir düzen kuruldu” (Öztürk, 2009: 285).

- 837 Rumûz-ı devr-i gerdûn anda peydâ
Tılsımât-ı cihân yekser hüveydâ

- 838 Felek-âyîñ suturlâb-ı mücevher
Güherler her taraf mânend-i ahter

- 839 Kılur her pâyesi anuñ ‘urûca
Ta‘ azzüm kürsi-i zâtü’l-burûca

- 840 Dizüp her yâne zerrîn şandelîler
Şan etrâf-ı mehi zeyn itdi ahter

- 841 Bu yüzden oldı bir tertîb-i dil-kes
Ki qalb-i çarha urdı mihr âteş (Lâmiî Çelebi, VR)

Yine Lâmiî Çelebi’nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Râmîn’in sevgilisi Veyse’yi ağırlamak için bağda kurduğu bezmin çadırına konulan tahtlar, süs ve özellikleriyle diğer bütün tahtlardan farklıdır. Yıldızlar gibi mücevher işlemeli, karşısına övgüsünün defter defter yapılmasına olanak olmayan altın tahtlar kurulur. Kâinatın nakışlarının bütününü içeren bu tahtların yüzünde semanın şekilleri görünür. Cevherler yıldızlar gibi konulmuş; öyle cevherler ki her biri parıldayan yıldız. Işığı güneş gibi dünyayı aydınlatan; gece ve gündüz saati onda belli. Astronomi ilmiyle uğraşanlar sanatlarını harcayarak dakikaların hepsini (incelikle) yazıp derç ederler.

- 3181 Uruldı taht-ı zerrînler muqâbil
Degüldür defter itsün medhî kâbil

3182 Nükûş-ı kâyinâtı cümle hâvî
Ayân resminde eşkâl-ı semâvî

3183 Kevâkib gibi vaz' olmuş cevâhir
Ne cevher her biri bir necm-i zâhir

3184 Güneş gibi ziyâsı 'âlem-efrûz
Mu' ayyen anda sa' ât-i şeb ü rûz

3185 Nücûm ehli idüp şan' atlerin harc
Değâyık cümle merkûm u derc derç (Lâmiî Çelebi, VR)

Tasvirlerde Süleyman tahtı sadece *Muhabbet-name*'de bahsi geçer. Manisalı Câmiî'nin eserinde Vamık ve Azra periler tarafından Süleyman tahtına oturtulurlar:

3387 Süleymân tahtına geçmiş idi şâh
Yine bir taht ' Azrâ ol yüzi mâh (Manisalı Câmiî, MN)

Şeh-nâme Tercümesi'nde Rüstem ve Keyhüsrev bir zafer sonrası bezm kurarlar (b. 25539-25556). Hükümdar Keyhüsrev tahta otururken pehlivan olan Rüstem ise altın bir kürsüye oturur:

25539 Serîr üzre oturdı şâh-ı 'âlem
Geçer bir kürsi-yi zer üzre Rüstem

25540 Urup arslan gibi pençe zemîne
Oturur şâh-ı İrân karşısına (Şerîfî, ŞN)

Bazı tasvirlerde tahtların fil dışından yapıldığı belirtilir. *Şeh-nâme*'de İskender'in elçi kılığında huzuruna çıktığı Melike Kaydâfe'nin tahtı altından, türlü cevherlerle süslü, ayakları fil dışındandır. Melikenin tahtının yanına İskender için altından bir kürsü konulur.

40312 Kurulmuş taht-ı zerrîn ayağı 'âc
K'olur gözler anı görmege muhtâc

40317 Cevâhirle muraşsa' tahtı anuñ
Ki her cevher harâcudur cihânuñ

40318 Oturmuş tahtınuñ üstinde hâtûn
Konulmuş aña yakın kürsi altun

40399 Kodılar tahta yakın kürsi-yi zer
Oturdı kürsi üzre ol server (Şerîfî, ŞN)

Yine Behiştî'nin *Heft-peyker*'inde de taht fil dışındandır:

- 1345 Taht-ı 'âc üzre çıkup sîm-beden
Kıldı 'İsî gibi hürşîd(i) vâtan (Behiştî, HP)

2.4.5. Mum ve Kandillerin Yakılması

Kapalı alanlarda ve gece bağda düzenlenen bezmlerde mum ve kandil yakılır. Bu nedenle bezmlerin hazırlık safhasında temin edilmesi istenen ürünlerden biri de mumdur.

Ümmî İsâ'nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Mihr, Mağrib ülkesinin hükümdarının elinden kurtulmak için yanında bulunan Dâye'den bezm kurmasını ister. Mihr şehirden mum ve şarap getirtir:

- 443 Viribi şehre götürün şem' ü şarâb
Hoş çalınsun zu[r]nây u çeng ü rebâb
- 444 Bir 'îyş eyleñ bunda bugün şahâne
Kalmadu ortada ayruķ bahâne
- 445 Bezm uralum çenglerle bile
Ne ki var rakķâs[lar] gelsün dile
- 448 Ol kadar iletdiler şem' u şarâb
Kişi gerek kim yiye nuķl u kebâb (Ümmî İsâ, MV)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Fitne, Behram'ın meclisi için Serheng'ten mum almasını ister:

- 1505 Hem buķūr u bŭy için 'ūd u gül-âb
Nuķl-i şâyeste bile şem' ü şarâb (Aşkî, HP)

Heves-nâme'de sevgilinin konaklayacağı ve içinde eğlence tertip edeceği çadırın için buhur için öd ve anber yakılarak etrafa micmerler konulur:

- 796 Kenârında pes ol âb-ı revânuñ
Dutup ol haymeyi şaldılar anuñ
- 799 Buķūr için yakup çok 'ūd u 'anber
Kodılar her tarafda nice micmer
- 800 Duķanı micmerün şol deñlü tütđi
Ki ol eķrâfa müşğîn perde tütđi

- 801 Tamām oldu çü bu âyîn u tertîb
Bu vaz‘ -ı nâdir u ârâyiş u zîb (T. Cafer Çelebi, HN)

Zâtî’nin Şem‘ ü Pervâne mesnevîsinde Pervâne’nin av yerinde çadırda yaptığı işret meclisinin hazırlık safhasında yalın yüzlü güzeller mum yakarlar:

- 1019 Yaluñ yüzlü güzeller yaqdılar şem‘
Muşâhibler ser-â-ser oldılar cem‘ (Zâtî, ŞP)

Mu‘îdî’nin Şem‘ ü Pervâne mesnevisinde Şem‘’in bezminde, karanlık geceyi aydınlatmak için hizmetçilerden Kâfur, yer yer mum yakar:

- 335 Rûşen olmağîçün şeb-i deycûr
Şem‘ ler yaqdı cā-be-cā Kâfûr (Mu‘îdî, ŞP)

2.4.6. Micmerlerde Tütsü Yakılması

Bezm yerinin güzel kokması için taze çiçek ve gül ve gül suyundan yararlanıldığı gibi buhurdân ve micmere güzel kokular konulur, tütsüler yakılır. Meclislerde öne çıkan kokular öd, sandal ve amberdir.

- 366 Virür meclis-i Hüsrev-i Çîne zîb
Dimâğî mu‘ attar ider ‘ûd-ı tîb (Behîştî, MM)

- 2877 Olupdur hayme bûyâ goncelerden
Gül-âb ile şulanup cür’alardan

- 2878 Sipîhr kadr ü rif atde ber-â-ber
Muṭallâ şemsesi hırşîd-i enver

- 2879 İdüpdür anı micmerler buḥârı
Şebîh-i nâfe-i müşg-i tatârı

- 2880 Firāvân şem‘ -i kâfûrî firûzân
Nedür şüretde her bir şem‘ -i sūzân (T. Cafer Çelebi, HN)

- 366 Getürdiler iki biñ micmer-i zer
Buḥûr eylediler ‘ûd ile ‘anber

- 367 İki biñ meş‘ al-i sîm ü zer-endûd
Şabâḥ olunca yandı şâf u bî-dûd (A. Rıdvan, HŞ)

35103 Getürdiler şarāb-ı hoş-güvārı
Buḥur eylediler ‘ūd u kımārī (Şerîfî, ŞN)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh'ın bahar mevsiminde av dönüşü yapacağı bezm için Fitne Serheng'ten güzel kokular temin etmesini ister:

“Buhur ve koku için öd ve gül suyu; kıymetli mezeler ile mum ve şarap al. Bir bezm yeri hazırla ki bahçesinden huri ona baksın... Ayrıca meclisin yâri olan reyhan ile şarabın yâri olan kıymetli mezeler... Gerekli hazırlıklar yapıldı ve Behram'ın ava çıkması beklendi.”

1505 Hem buḥūr u bûy için ‘ūd u gül-âb
Nuḳl-i şâyeste bile şem‘ ü şarāb

1506 Hâzır eyleyüp düzet bir bezmgâh
Ravzasından hūr aña kılsun nigâh
...

1520 Daḥı reyḥānī ki meclis yārıdur
Nuḳl-i şâyeste ki rāḥuñ yārıdur

1521 Hâzır olındı kamu esbāb-ı kār
Muntazır çıkmağa şayda şehriyar (Aşkî, HP)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Keyvân Şâh ve Mihr'in katılacakları bezmin hazırlık faslında, micmer ve buhurdân gibi kaplarda öd ve amber yakılarak ortama güzel koku yayılması sağlanır:

3416 Getürüp şeh buḥūr u ‘ūd-sûzı
Oḳutdı yanına micmer-fürûzı

3417 Buyurdı def i yaḳdı ‘ūd u ‘anber
Dimâḡın ‘âlemüñ kıldı mu‘ aşşar (Behiştî, MM)

Bezm için köşklerin içi halılarla döşenir, üzerlik tohumundan tütsü yakılır:

1359 Muḡannîler gelüp meclis bezendi
Buḥūr eylediler ‘ūd u sipendi (A. Rıdvan, HŞ)

1790 Gülistân içre var idi güzel köşk
Anuñ şuyı gül-âb u topraḡı müşk
...

1804 Ser-â-ser ferşi ol köşküñ döşendi
Burḥūr itdiler içinde sipendi (Zâtî, ŞP)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘’in bezmi için hizmetçilerden Amber bağda etrafa yüz tane micmer asar:

- 336 Geldi bu hâli gördi çün ‘Anber
Aşdı her tarafda yüz micmer (Mu‘îdî, *ŞP*)

Yine Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘’in bağda tertip ettiği bezm, aniden çıkan fırtına nedeniyle çadıra taşınır. Eğlence başlamadan önce çadırdaki sandal ve öd ağacından tütsüler yakılarak ortamın güzel kokması sağlanır:

- 446 Yandı çün her tarafda sandal u ‘ūd
Dūd-ı müşgîn hevāya itdi şu‘ūd (Mu‘îdî, *ŞP*)

Bezmdede hizmet eden güzeller micmerde amber yakarlar:

- 1237 Her per-i rû yakardı micmerler
Dütüzüp zülfi gibi ‘anberler
1238 Almağa bûy-i şevk-i kût-i meşām
Puhte diller yakardı ‘anber-i hām (Rahmî, *ŞG*)

2.4.7. Musahiplerin Toplanması

Bezmdede işret başlamadan nedimler mecliste yerlerini alırlar:

- 3418 Gelüp bir kaç nedîm-i ehl-i hikmet
İderler Mihr ü Keyvân ile şöhet (Behîştî, *MM*)
938 Bulmadı Meh çü derdine çäre
Bunı fikr eyledi ol âväre
939 Meclis esbâbın eyleyüp ihzâr
Aldı yanına bir iki gam-h‘âr (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)
1515 Muşâhibler gelüp bezme dirildi
Kıyağı şöhet-i şâhî kûrıldı (Manisalı Câmiî, *MN*)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevîsinde Pervâne’nin av yerinde kurulan çadırdaki işret meclisinin hazırlığı için yalın yüzlü güzeller mum yakar, musahipler baştan başa toplanırlar:

- 1019 Yaluñ yüzlü güzeller yakdılar şem‘
Muşâhibler ser-â-ser oldılar cem‘ (Zâtî, *ŞP*)

2.4.8. Bezmdede Oturma Düzeninin Kurulması

Bezm tasvirlerinde görülen bir başka husus oturma düzenidir. Kişiler sahip oldukları makam, unvan, yetenek ve bezmdede bulunma amaçlarına göre bir kural dâhilinde otururlar.

Câhız, Bâbek oğlu Erdeşir'den Yezdecird'e kadar İran hükümdarlarının mecliste bir perde arkasında eğlendiklerini belirtir (Câhız, 2015:30).

Câhız, bezmlerdeki oturma düzenini ilk kez Bâbek oğlu Erdeşir'in kurala bağladığını, mecliste bulunanları üç tabakaya ayırdığını belirtir:

1 Soylu süvariler ve prensler ilk tabakadadır. Bunların meclisi hükümdarın örtüsünden on arşın ötede olmalıdır.

2 Ardından ikinci tabaka gelir ki onların oturdukları yer ilk tabakadan sonra on arşın uzaktadır. Bunları hükümdarların nedimleri, şeref ve ilim ehlerinden sohbet arkadaşları oluşturur.

3 Ardından üçüncü tabaka gelir ki, onların oturdukları ikinci tabakadan on arşın ötede başlar. Bunlar komiklik yapan hokkabazlar, oyun ve eğlenceyle uğraşan kimselerdir. Bu üçüncü tabakadan da aslı bozuk, seviyesiz, uzuvları eksik, aşırı uzun veya çok kısa sakat, kusurlu, anası babası belli olmayan, dokumacılık, hacamatçılık gibi matah olmayan işlerle uğraşan kimselerin çocukları, gaybı dahi bilseler, orada bulunamazlar (Câhız, 2015: 28).

Hükümdar meclisinde birinci tabakanın hemen karşısında musikişinas ve şarkıcılar yer alır. İkinci tabakanın karşısında ikinci sınıf müzisyenler bulunur. Üçüncü tabakanın karşısında ise çalgıcılar oturur (Câhız, 2015: 29).

Mesnevilerdeki bezm tasvirlerinde hükümdar, şehzade ve sevgililer gibi yüksek konuma sahip kişi ve kişiler bezmde bulunan tahta; nedimler, güzeller, çalgıcılar, şarkıcılar ve rakkaseler ise yere oturur. Bezmden oturma düzeni daire veya saf şeklindedir.

Tutmacı'nın Gül ü Hüseyin mesnevisinde Sıfahan şâhının devlet ricaliyle kurduğu bezm "müdevver" yani daire şeklindedir:

2883 Oturdu tahtına şâh-ı Sıpâhân
Derildi kıatına şâhib-külâhân

2884 Müdevver oturup erkân-ı devlet
Müheyyâ eylediler bezm ü 'işret (Tutmacı, GH)

Bazı bezmlerde 'halka' şeklinde bir oturma düzeni yer alır:

1371 Dil-rubâlarla hem-nişîn oldı
Halka sohbete nigîn idi (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

2175 Câm-ı mey gibi halka-i sohbet
Mey-i şevk ile oldı pür-hâlet (Vücûdî, HY)

"Bezmden hazır bulunanlar bir daire/halka şeklinde otururlar. Bu dairenin iki ucunu birleştiren kişiye 'ser-halka' denilirdi. Saki, 'ser-halka'ya kadeh sunduktan sonra, bezmdeliklerin hepsini dolaşıp tekrar 'ser-halka'ya gelir ve ikinci sunum/dolum başlar. Buna devr denir" (Armutlu, 2016:39-40).

İki hükümdarın bulunduğu bezmde hükümdarlar eşit statüde oldukları için ikisi de tahta geçer. Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin Hakan'ının İskender'i Hoten ülkesine daveti sırasında İskender, Fağfur'un tahtına geçer, iki hükümdar bezmde eğlenirler:

3644 Çıkup taht-ı Fağfura şâhib-kırân
Merâtiblerince oturdı mihân

3645 İdüp meclis ârâste şehriyâr
Getürdi mey ü mîve-i hûş-güvâr
...

3726 Şeh-i Çîn ile 'îş idüben müdâm
Kıomazdı elinden şehin-şâh cām

3727 İder 'işret iki şeh-i bi-naẓîr
Bir oldu iki tâc u iki serîr (Behiştî, *İN*)

Manisalı Câmiî'nin *Muhabbet-nâme* mesnevisinde Merzüban Şah Vamık ile aynı tahta otururlar:

4404 Tekelûf eyledi sulţân aña taht
Didi lâıık durur benden saña taht

4405 Edeb itdi ri' âyet geçmedi şâh
Hayānuñ perdesini açmadı şâh

4406 Çok itdi Merzübān ibrām u ikdām
Getürdi yanına şâhı ser-encām

4407 Ki bir tahta oturdı iki sulţân
Du' âlar itdi meclis ehli yeksân (Manisalı Câmiî, *MN*)

Yemen Şâhı, şehzade Nevruz'a çok değer verdiği için bezmde onu kendi tahtına alır:

4896 'İzzet-ile iki şâh-ı nāzenîn
Oldılar taht üzre ol-dem hem-nişîn (Muhibbî, *GN*)

Meclislerde hükümdarlar tahta otururken diğer davetli, nedim ve hizmetçiler yere otururlar. Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde bu durumun değiştiği görülür. Bânû'nun Ferhâd'ı davet ettiği bezmde Ferhâd'ın bilgili ve asil biri olduğunu nedimelerinin sorduğu sorulara Ferhâd'ın verdiği cevaplarla anlayan Bânû, Ferhâd'dan yerden kalkarak tahta oturmasını ister. Ferhâd ise kendisinin geda olup yerde oturmasının onun için iyi olduğunu

belirtir. Bunun üzerine Bânû da kendi tahtını kaldırtarak yere serilen renkli döşek (minder) üzerine, Ferhâd'la diz dize oturur:

4690 Çü Bânû gördi Ferhâduñ ibâsın
Gözetdi lâ-cerem anuñ rızâsın

4691 Buyurdı götrilüp taht-ı murassa‘
Yir üzre şaldılar ferş-i mülemma‘

4692 Oturdu ol bisât üstine Bânû
Olup Ferhâd ile zânû-be-zânû (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Bezmede hizmet eden güzeller saf saf otururlar. Bunlardan bazıları bir müzik aleti çalarken, bazıları da dans eder. Hazırlık aşamasında saki de meclise gelir:

2393 Buyurdı şeh bezendi meclis-i hâş
Oturdu muṭrib ü deffâf u raḳḳâş
...

2396 Oturdılar güzeller daḥı şaf şaf
Kimisi ney çalardı kimisi def

2397 Şadâ-ger rûd u ‘ûd âteş fûrûzân
Ciger biryân u micmer şem‘-i sûzân (Behiştî, MM)

1216 Mâh-rûlar virup o bezme şeref
İki cânibde ṭurdılar şaf şaf (Rahmî, ŞG)

Hükümdar bezminde şehzade hükümdarla aynı tahta otururken vezir ise daha düşük seviyede olan kürsüye oturur. Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn*'inde bahar bezmi için göğecik kadar yüksek olan gül renkli taht kurulur. Tahta oturan Şâh, sağına da şehzade Ferhâd'ı oturtur. Şâh'ın solundaki sarı kürsüye ise vezir Mülk-ârâ oturur:

1870 Döşendi kaşır içi dîbâ-yı gül-reng
Ḳuruldı taht-ı gerdûn-sâ-yı gül-reng

1871 Şeh oturdu sağında şâh-zâde
Ḳılur ‘arızların gül-reng bâde
...

1873 Ḳonup şolında tahtuḥ kürsî-i zer
Oturdu anda Mülk-ârâ-yı şafder (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Heves-nâme'de sevgilinin çadırda kurulan cennet-misal meclise şair ve arkadaşları davet edilir. Şair, etkileyici bir şiir okuduktan sonra sevgili, onu yanına oturmaya davet eder.

Sevgili bezme katılanların iki saf halinde oturmalarını emreder. Sevgilinin yanında bulunan kızlar ile şairin erkek arkadaşları çadırın iki yanına karşılıklı otururlar:

...

2659 Bu şî‘r-i sūznāk ol cāna te’şîr
İdüp yanında gösterdi baña yir

2660 Dağı emr itdi bezm ehli iki şaf
Otursun kim ola meclis müşerref

2661 Oturdılar iki yaña olayı
Biri merdüm biri hūrî alayı (T. Cafer Çelebi, HN)

1683 Tevazzu‘ eyledi ço Hūr-zāde
Bile oturdu tahta şāh-zāde

1684 Oturdu ikisi taht üzre hurrem
Perîyle oluban şāh hem-dem (Cem Sultan, CH)

2.4.9. Hizmetçilerin Hazır Bulunmaları

Meclisteki hizmetçiler, mekânın süslenmesinden sofranın kurulmasına kadar bezmin her aşamasında hizmet edenlerdir. Bunların dışında çalgıcılar, şarkıcılar, rakkaseler ve sakiler de hizmetçi statüsünde mecliste bulunurlar. Bezmdaki hizmetçiler ile ilgili bilgiler ‘mecliste bulunan kişiler’ bölümünde daha detaylıca ele alındığı için burada birkaç örnek vermekle yetinilmiştir.

Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Keyvân Şāh ve Mihr’in katıldıkları bezmda hizmet için altın kemerleri bağlı güzeller el bağlayıp huzurda beklerler:

3419 Tırur karşısına zerrîn kemerler
Kamu gün yüzler ü alnı kamerler

3420 Kamu el bağlayup düzmişler aqtār
Olup hāmūş hem-çün nakş-ı dīvār

3421 İderdi pūşt-i pā her şūh-ı seyrān
Muşavver ten gibi bî-hūş u bî-cān

3422 Yanar şem‘ -i fūrūzān gibi her hūr
Olur bezm içi bunlaruñla pür-nūr (Behiştî, MM)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender'in Hindistan seferi öncesi beyleri toplayarak savaş kararını bildirmek için kurduğu meclis güzel kızlar ve dilberler tarafından hazırlanır:

1934 Çü dergâhına geldi begler tamâm
İder bezm-i sulţân-ı zu'l-ihtirâm

1935 İder bezmi dilberler ârâste
Füzûn oldı şâdi vü ğam kâste (Behiştî, *İN*)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Pervâne'nin av yerinde çadırdaki yaptıkları işret meclisinde yalın yüzlü güzeller hizmet ederler:

1019 Yaluñ yüzlü güzeller yaqdılar şem'
Muşâhibler ser-â-ser oldılar cem' (Zâtî, *ŞP*)

Mu'îdî'nin *Şem' u Pervâne*'sinde Şem' sevgilisi Pervâne'yi yanına davet eder. İki sevgilinin buluşması münasebetiyle Şem', misafiri olan Pervâne için sohbet meclisi kurulmasını emreder. Hizmetçiler yere ipekten halılar sererler. Bunlar yine sohbet düzenleyip ayakta hizmet ederler:

936 Bir zamân ğaldı çün bu ħâlet ile
Didi ħâdimlere işâret ile

937 Ne tırursun bu özge mihmândur
Nice mihmân ki cismüme cândur

938 Böyle fermân idince Şem' -i münîr
Döşenüp yir yirin bisât-ı ħarîr

939 Yine tertîb-i şoĥbet eylediler
Ayaĝ üstinde ħidmet eylediler

...
943 Şoĥbet esbâbı cümle ħâzır idi
Şeker[ü] nuĝl ü piste vâfir idi (Mu'îdî, *ŞP*)

2.4.10. Mezelerin Hazırlanması

Bezmin hazırlık aşamasında mecliste şarabın yanında yemek için hafif yiyecekler olan mezeler de hazırlanır. Meze için 'nuĝl' kelimesi kullanılır. Mezeler genelde tatlı, meyve ve kuruyemiş cinsinden olur:

504 Süzilmişdür baĝışları mûhennâ
Lisânı ħâzır u nuĝli müheyyâ

505 Şarāb-ı la‘l-i rengīn cām-ı yāķūt
Mevīz ü pūste vü bādām u mā ķūt

506 Kızıl üzüm şekerlü leblebiyle
Süde şeker katar her leb lebiyle (Ahmed-i Dâî, ÇN)

732 Şeker nuķl ile idüp bezmi memlū
Kebāb itdük firāvān kebg ü tīhū (T. Cafer Çelebi, HN)

Aşķî’nin *Heft-peyker* mesnevisinde Fitne, Serheng’ten Behram’ın meclisi için özel mezelerin de hazırlanmasını ister:

1505 Hem buķūr u bŷy içün ‘ūd u gül-āb
Nuķl-i şāyeste bile şem‘ ü şarāb
...

1520 Daķı reyķānī ki meclis yāridur
Nuķl-i şāyeste ki rāķuñ yāridur

1521 Hāzır olındı ķamu esbāb-ı kār
Muntazır çıķmaķa şayda şehriyar (Aşķî, HP)

Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde Çin Hakanı’nın konuķu olan İskender için hazırlanan bezme şarap ve meyve getirilir. Sofra meze ve şekerle donatılır. Ortaya bademli helva konulur:

3645 İdüp meclis ārāste şehriyār
Getürdi mey ü mīve-i ķōş-güvār

3646 İdüp meclisi zeyn nuķl ü şeker
Sipihr itmiş idi hemīn cām-ı zer

3647 Ne denlü bu ‘ālemde na‘mā ki var
ķamu hāzır itmiş idi tāc-dār

3648 Dökilmiş idi bezme ķelvā-yı naķz
Lezīz eylemiş anı bādām-ı maķz (Behiştî, İN)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne*’sinde Şem‘’in Pervâne’yi davet ettiķi mecliste hizmetçiler yere ipekten halılar sererler. Sohbet için gerekli hazırlıklar yapılır; tatlı, meze ve fıstık bolcadır.

936 Bir zamān ķaldı ķün bu ķālet ile
Didi ķādimlere işāret ile
...

938 Böyle fermān idince Şem‘-i münīr
Döşenüp yir yirin bisāt-ı ķarīr
...

- 941 Bezm-i ‘âli kurlıdı çün ol şeb
Meh gümüş tebsi nuql idi kevkeb
...
943 Şoĥbet esbâbı cümle ĥâzır idi
Şeker[ü] nuql ü piste vâfir idi (Mu‘îdî, ŞP)

2.4.11. Sofra İçin Hazırlık Yapılması

Bezmlerde kurulan sofrâ, hazırlanmasında özen gösterilen öğelerden biridir. Bezme katılımcıların gelmesiyle önce sofrâ kurulur ve hazırlanan yemekler yenir. Yemek faslı bittikten sonra ortaya şarap getirilir ve saki şarap sunumuna geçer. Sofra için yapılan hazırlıklarda genelde sofranın çeşitli bakımlardan zenginliğine vurgu yapılır. Ayrıca sofradaki yiyecekler türlü mübalağalı benzetmelere konu edilir. Bu başlıkta bezmin hazırlık aşamasında yapılanlar ele alınmış, sofrâ tasvirleri ise ayrı bir başlıkta, çalışmamızın III. bölümünde daha detaylı incelenmiştir.

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh'ın bahar mevsiminde av dönüşü yapacağı bezm için Fitne, Serheng'ten koyun, kuzu, kuş ve balık satın almasını ister:

- 1504 Eylemegil kimse ile kı̇l ü kı̇l
Güsfeñd u murğ u berre şatun al
...
1519 Kıldı ĥâzır yekser ol merd-i sere
Güsfeñd ü murğ u mâhî vü bere
...
1521 Ĥâzır olındı kamu esbâb-ı kâr
Muntazır çıkmaga şayda şehriyar (Aşkî, HP)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde cuma günü anlatılan hikâyede meclis için bütün sebeplerin yani gereçlerin hazırlandığı belirtilen beyitten sonra bunların açıklaması yapılır. Bu tasvirde meclis sofrasında yer alan yemek ve meyveler sıralanır:

“Tanıdıklardan biri bir gün bizi sarayına davet etti. Bütün gerekenleri tertip etmiş; her ne isteniyorsa hazırlamış: Kuzu büryan, kuş kebabı sıcak; yumuşak, taze çok sayıda beyaz pide. Zerde, kalye, pilav, gurba, dâne, kîpâ ve çeşit çeşit çorba. Meyveler güzel, nazik ve cazibeli; kavun, karpuz, üzüm ve elma. Portakal ve erik anılmazdı; sofrâ nar ile doluydu.”

- 4029 Didi kim bir gün bizi bir âşinâ
Geldi eyledi serâyına şalâ
...
4030 Eylemiş esbâbı heb ârâste
Ĥâzır olmuş her ne ise ĥâste

4031 Berre-i büryān kebāb murğ germ
Girdeler isfīd ü tāze saht u nerm

4032 Zerde vü kılye birinc ü ğürbā
Dāne vü kīpā vü dürlü şūrbā

4033 Mīveler hūb u latīf u dil-firīb
Hinduvāne ħarbūze engūr u sīb

4034 Hīç añılmazdı nārenc ü alū
Nār-ı pistān ile hān idi tolu (Aşkî, HP)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrin* mesnevisinde Ferhâd'ın eğlenmesi için dört saray inşâ edildikten sonra bir yıllık eğlence için vezir Mülk-ârâ gerekli hazırlıkları yapar. Mahzenlerin kapıları açılır, yiyeceklerin ve içeceklerin en lezzetlileri ve güzelleri ayarlanır:

1542 Ki kıla dört 'ālī қаşr bünyād
Ola her faşl bir қаşr içre Ferhād

1543 Düzüp her қаşr içinde 'işe esbāb
Ferāğat birle nūş ide mey-i nāb

...

1825 Buyurdu yine Mülk-ārāya ol hān
Ki 'iş esbābına olğıl şitābān

...

1828 Düzet mer'î tutup her faşl çağın
Üç aylık 'işret ü şöhet yarağın

1829 İşitdi hükm-i hānı çünki destūr
Hemān tırdı yirinden şād u mesrūr

1830 Varup maḥzenler üzre açdı ebvāb
Düzetdi 'iş içün bir yıllık esbāb

1831 Ki her bir ravza içinde üçer ay
Kılup 'işret olalar cām-peymāy

1832 Aña lāyık girü me'kūl ü meşrūb
Nefāyisden nefāyis hūbdan hūb (Lâmiî Çelebi, FŞ)

2.4.12. Şarabın Hazır Bulundurulması

Bezmin hazırlık aşamalarından biri de bezmde içmek için gerekli olan şarabın hazırlanmasıdır. Mecliste hazır bekletilen şarap, yemekler yenildikten sonra saki tarafından sunulur.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, bağda düzenleyeceği bezm için havuzun önünde halıların serilmesini, sultan çadırının orada kurulmasını, şarap, meze ve mutriplerin getirilmesini ister:

819 İledüp bârigâhı anda kuruñ
Şarâb u nuql u muṭrıblar getürüñ (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüsrev'in düğünlerinde davetliler için verilen ziyafetten sonra bezm kurulur. Üzüm şarabı gelince bezm başlar. Ay yüzlü sakiler elleriyle şarap, ağızlarıyla da şeker sunarlar (5175-5207):

5175 Ta'âm çün yindi sofra götürüldi
Şîre âlâtı geldi bezm uruldi

5176 Şunardı sâķi-yân-ı mâh-peyker
Eliyle bâde vü ağızıyla şekker (Tutmacı, GH)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh'ın bezmi için Fitne'nin Serheng'ten almasını istediği gereçlerden biri de şaraptır:

1505 Hem buḥûr u bûy içün 'ûd u gül-âb
Nuql-i şâyeste bile şem' ü şarâb (Aşkî, HP)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Keyvân Şâh ve Mihr'in katıldıkları bezmde yemekler yenildikten sonra şarap dolu sürahiler mecliste hazır bekletilir:

3423 Yinildi nûzl ü ni' met oldu âḥir
Şurâḥîler olur meclisde ḥâzır (Behiştî, MM)

2.5.Bezmlerde Bulunan Kişiler

Hükümdarlığın bir sembolü olarak kabul edilse de bezm, toplumsal statüsü en yüksek olandan en düşük olana kadar hemen herkesin düzenleyebildiği ve iştirak edebildiği bir eğlencedir. İncelediğimiz mesnevilerde bir padişah veya şehzadenin bezm kurabildiği veya bezme iştirak edebildiği gibi kural ve görkemleri fark arz etmekle beraber sıradan bir kişi veya halk kitlesinin de bezm kurabildiği veya bezme iştirak edebildiği görülür. Bu itibarla bezmdeki

kişileri statü, durum ve görev bakımından üç gruba ayırmak mümkündür: Bezm düzenleyenler, bezme katılanlar ve bezmde hizmet edenler.

Mesnevilerde bezmdeki en yüksek makama sahip kişi için ‘meclis emîri’ veya ‘mîr-i meclis’, bezme katılanlar için ‘ehl-i bezm’, ‘ehl-i meclis’ veya ‘meclisiyân’ denir: *Pes andan eyledi tedbîr-i meclis / Oturdu şadra oldu mîr-i meclis* (b. 889) // *Bir şâh durur emîr-i meclis / Kim saçları sâye-i humâdur* (b. 2563) // *Yine meclis emîri bir güzel şâh / Ki şerminden erir gökde anu mâh* (b. 2890) (T. Cafer Çelebi, HN).

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisinde Şem‘’in kurduğu ve kendisinden ‘mîr-i meclis’ diye bahsedildiği bezmde, ona eşlik eden güzeller için ‘ehl-i bezm’ ifadesi kullanılır:

337 Mîr-i meclis ki anda Şem‘ oldu
Hûblar çevresinde cem‘ oldu

342 Gün gibi devre başlayınca kadeh
Ehl-i bezme irişdi zevk ü ferah

402 Ehl-i meclis ki mey-perest oldu
Tıramaz ayağ üzre mest oldu (Mu‘îdî, ŞP)

Yine Ūdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Mısır’a giden Âşık (Ūdî), Mâh’ın meclisinde bulunan Mısır’ın diğer güzelleri için ‘ehl-i sohbet’, kendisi için de ‘efgende’ der:

394 Dönüp ol mâh ile pes yola girdük
Hemân-dem âsitân-ı yâre irdük

396 Meger kim ehl-i şöhet hâzır imiş
Kamu ahvâle anlar nâzır imiş (Ūdî, MM)

Lâmîî Çelebi’nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Cürcân hükümdarı Behram Şâh’ın bezminde bulunanlar sırasıyla açıklanır. Bunlar, şehzade, emir, komutan ve hür kimseler ile cariye güzellerdir:

876 O bezm ehli kamu şehzâdelerdi
Emîr u server u âzâdelerdi

...

878 Ser-â-tâ-pâ kamu çün şem‘ -i enver
Kemer-zer müze zer tâc u kabâ zer

879 Olar kim dil-rubâ duhterler idi
Seref nûrın şaçar ahterler idi

880 Bütân-ı Türk u Rûm u Çîn ü Berber
Benefşe zülf ü gül-büy u semen-ber

- 881 Boyı her birinün bir serv-i âzād
Perestârı saçınun ‘ūd u şimşād
- 882 Cevāhir içre olmuş tenleri güm
Görenler dir budur çarḥ-ı pür-encüm
- 883 Cemāli her birinün āfet-i cān
Şacı küfri uğrılar dilden îmān
- 884 Gözi cāduları āhū-yı ḥūn-ḥār
Beni Hindūlarī āteş perestār
- 885 Yaķasından baķanlar sīnesine
Nazar şalmaz seher āyīnesine
- 886 Yeñinden seyr idenler sâ‘idini
Yeñiler cānı içre nūr-ı dīni
- 887 Bu ḥāletler kılup bezm ehlini mest
Nice serdārlar götürüldi ber-dest (Lâmiî Çelebi’nin VR)

2.5.1. Bezmi Düzenleyenler

2.5.1.1. Padişah ve Şehzadeler

Tarihî, destanî ve aşk mesnevilerinde ana karakterler padişah ve padişah çocuklarıdır. Tasavvufî, alegorik ve aşk mesnevilerinde dahi bu durum değişmez. Bu nedenle *Şeh-nâme*, *İskender-nâme* ve *Heft-peyker* gibi hükümdarların efsanevî hayatlarının konu edildiği eserlerde bezmler hükümdarlar tarafından icra edilir. Aşk mesnevilerinde sevgililer genelde hükümdar çocukları olduklarından bu eserlerdeki bezmler de şehzadeler tarafından icra edilir.

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Rum kayserinin düzenlediği bezmler yer alır. Bunlardan biri Rum kayserinin Hüsmüz’ün kendi oğlu olduğunu öğrendikten sonra düzenlediği bezmdir. Bütün şehir süslenerek hükümdar ve şehzadeyle beraber halk da eğlenir:

- 2071 Pes ol şād ile ‘işret eyledi sāz
Düzetdi her tarafdan muṭrıḃ āvāz
- 2088 Bu resme şād olup şeh-zāde vü şāh
Bir ay ‘ıyş eylediler gāh u bī-gāh (Tutmacı, GH)

Bir diğer bezm, Hüsvrev’in Rum ülkesine geri gelmesi üzerine Rum kayseri tarafından düzenlenir. Hüsvrev’i karşılamaya çıkan Rum kayseri ve beraberindekiler kutlama yaparlar:

4244 H̱aber irişdüginde řāh-ı Ḵayşer
Sevinmekden göge degdürdi efser

4257 Çü ẖasret ḵavışup āsāyiř oldu
řehũñ şükrine şehr ārāyiř oldu

4259 Yine bir bezme bünyād itdi bunlar
Ki seyre başlayalı heft aħter (Tutmacı, GH)

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde hükümdar olan Behram şah'ın düzenlediğı bezmler yer alır. Behram şah özel olarak saray inşa edip bütün zamanını yedi iklimin padişahlarının kızlarıyla bezm kurarak geçirir:

1699 Çün serîr-i saltanatda pâdiřāh
Āsumān evcine irürdi külāh

1700 Mülk nāfindan ḵopardı bî-sütün
Yidi günbed her biri bir Bîsütün

1701 Günbedũñ her birini bir aħtere
Nisbet eylemişdi ol merd-i sere

1702 Rengini her günbedũñ řālî' -řinās
şab' -ı aħterce idüpdürdi kıyās

...

1710 Girüp ol cennet içine řehriyār
'Ayş kıldı itdi şükr-i Kirdigār (Aşkî, HP)

Yine Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde hükümdar olan Behram řāh, bahar mevsiminde sahrada bezm tertip eder:

4387 Rûz-ı sa'd u ẖürrem idi pâdiřāh
Bezm içün řahrāda kurdı bargāh

4388 Düzdi bir řāhāne meclis kim cihān
Görmemişdi virmemiş idi niřān

4389 Meclisinũñ luřf u zîb ü zîneti
řermsār iderdi bāğ-ı cenneti (Aşkî, HP)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde hükümdar olan Keyvān řāh, bir bahar mevsiminde bezm düzenleyerek Mihr'i de meclisine davet eder:

3368 Geçürürmiş bahārı anda Keyvān
Yine ol bāğa vardı ḵondı sultān

3406 Çıkup oturdı Keyvân şâh tahta
Kodılar kürsî-i zer nîk-bahta

3409 Ayıtdı Mihre şeh ey serv-i gül-bâr
Demidür eyleyelüm bezm-i gül-zâr (Behiştî, MM)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender'in hükümdar vasfıyla düzenlediği bezmler yer alır. Bunların birinde İskender, vezir ve nedimleriyle beraber vaktini işretle geçirir:

538 Ki bir gün Sikender o şâhib-kırân
Cihân-gîr u gerden-keş ü nev-cuvân

539 Oturmuş muşerref idüben serîr
Yanında Aristô muşarreb vezir

541 Kırup bezm-i şâhî idüp 'îş ü nûş
Gehî mey icüp geh ider sâz gûş

542. Eline alup cām-ı şâhen-şehi
Gehî pür ider idi gâhî tehî (Behiştî, İN)

İskender-nâme'deki bir diğer bezmde İskender, hükümdar sıfatıyla Hindistan seferi öncesi kendisine bağlı beyleri toplayarak savaş kararını bildirir:

1930 Çü ĩrân işi bitdi şâhib-kırân
Diledi ide rāst Hind'e 'inān

1931 Kāmu beglere nāme gönderdi şāh
Geleler ki hāzır idüben sipāh

1934 Çü dergāhına geldi begler tamām
İder bezm-i sulţān-ı zu'l-ihtirām (Behiştî, İN)

İskender-nâme'de Sind hükümdarı sefer sırasında ülkesine gelen İskender'in şerefine bezm tertip eder. Bir diğer bezmde Çin Hakan'ı, İskender'i Hoten ülkesine davet edip onuruna bezm düzenler. Burada İskender, Fağfur'un tahtına geçer ve iki hükümdar zamanlarını bezmde eğlenerek geçirirler:

2993 Yine eyledi iki şeh 'îş ü nûş
Yine mevc urup baħr-i mey itdi cûş

2994 Yine sūz ile sâz kıldı enîn
Yine rakşa başladı her meh-cebîn

3644 Çıkup taht-ı Fağfûra şâhib-kırân
Merâtiblerince oturdu mihân

3645 İdüp meclis ârâste şehriyâr
Getürdi mey ü mîve-i hõş-güvâr

...

3726 Şeh-i Çin ile ‘îş idüben müdâm
Komazdı elinden şehin-şâh cām

3727 İder ‘işret iki şeh-i bi-naẓîr
Bir oldu iki tâc u iki serîr (Behiştî, *İN*)

Zâtî’nin *Şem ‘ü Pervâne* mesnevîsinde şehzade olan Pervâne, Lâlâ Nasır tarafından ava götürülür ve gece olunca da eğlence tertip edilir:

1012 Toyınca itdiler av u şikârı
Gelüp bir yirde kıldılar qarârı

1013 Kırılmışdı otağı girdi ol şâh
Felekden yire irdi gūiyā māh (Zâtî, *ŞP*)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde şehzade olan Ferhâd ile Çin hakanı olan babası, çıktıkları seferde çeşitli vesilelerle bezm kurarlar:

1871 Şeh oturdu sağında şâh-zâde
Kılur ‘arızların gül-reng bâde

1903 İdüp ol kaşr-ı minâdan yaña ‘azm
Gelüp Ferhâd ü hâkân kırdılar bezm

1932 Bu faşl içre yine şeh-zâde vü şâh
Varup zer kaşrı kıldılar tarab-gâh

1975 Pes ol kâfûrî kaşr içinde dil-şâd
Geyüp sincâb ü kākum şâh ü Ferhâd (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ermen melikesi Mihîn Bânû, Ferhâd’ın onuruna bezm düzenler:

4392 Bu yaña çeşme üstinde kıvanu
Kurup günlükler oturmuşdı Bânû

4393 Şalup gâbrâya gūn-â-gūn bisâtı
Kılurdu ‘işret ü zevk ü neşâtı

...

- 4395 Edeble diz çöküp öñinde Ferhād
Dilinde midḥat u göñlünde feryād (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim'in kurduğu bezmler yer alır.

Bunlardan ilki:

- 305 Şecâ' atle o şâh-ı mülk-i 'Oşmân
Ki ya' nî ḥazret-i Sultân Selîm Hân

- 325 Kaçan kim meclis-i ḥâş itse ol şâh
Felekde reşk iderler mihr ile mâh

- 326 Müzeyyen bezm-i şeh meḥ-pârelerle
Nitekim âsumân seyyarelerle (Ûdî, MM)

Şehzade Selim'in bir diğer bezmi Bayezid'i yendikten sonra bir bahar mevsiminde bağda gerçekleşir. Şehzâde Selim başka bir zamanda Mısır'dan gelen Mâh ile bezm kurar:

- 1034 Revân oldu kaçan kim gülşene Şâh
Şanasın rûḥ buldı anda her kâh

- 1035 Bisât-ı meclis-i şâhî kırıldı
Kulağı çeng ile 'ûduñ burıldı

- 1181 Hem ermiş idi eyyâm-ı ramazân
Mısır'dan geldi hem Mâh-ı Ramazân

...

- 1202 Müretteb oldu çünkim bezm-i şâhî
Buyurdı Şâh gelsün diyü Mâh'ı (Ûdî, MM)

Çin hakanı Fağfur'un oğlu Cemşîd bir gün güzel vakit geçirmek için bağda bezm kurar:

- 1184 Didi şeh kim varuñ görün o bağı
Benüm için kuruñ anda otağı

- 1185 Bulurlar varuban bir bezmgâhı
Kurarlar anda şehçün bârgâhı

- 1186 Cihānuñ yıkmağa köhne ribâtın
Döşerler şöḥbet ü meclis bisâtın

...

- 1189 Gelüben bâğa itdü şâh 'işret
Dilin ol 'işret ile kıldı râḥat

1190 O bāğ içre bir ulu bezm iderler

Şehi āvāzeyile germ iderler

(Cem Sultan, CH)

Hükümdar ve şehzadelerin yanı sıra hükümdarın hanım ve kızları da bezm düzenleyebilirler. Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Rum hükümdarının hanımı Efser ile Cemşîd oturup eğlenirler (b. 3452-3481):

3452 Yirinden uruban lutf ile Efser

Eline aldı bir zerrîn sāgar

3453 Didi kim içerem ' aşkuñla bir cām

Nice olur ise olsun ser-encām

3454 Çü Efser buldı kendözine mūnis

Hemān lahza kıılır bir hūb meclis

(Cem Sultan, CH)

Abdî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Müşgin Şah'ın karısı ve aynı zamanda Gül'ün annesi Susen, Gül ile birlikte bezmde eğlenmektedir (b. 839- 916):

839 Şol eyyām idi Gül Sūsen'le hālvēt

Oturup bezm ider germ idi şöhbēt

840 Turup hīdmet ider bir Zühre-manzar

Leṭāfetde şanasın mihr-i hāver

841 Nevā vü çengde Nāhīd oña yār

Olup eyler girift ile dil-efgār

...

(Abdî, GN)

Şeh-nâme'de Keykubād, Rüstem'i tahtına davet ederek bezm kurar:

9002 Feraḥ kıldı bu sözler Keykubād'ı

Sevindi cāmı gönli toldı şādī

...

9011 Pes andan Rüstem'i tahtına aldı

Eline cām-ı mey şundı vü güldi

9012 Didi kim tut mey-i gül-reng içelüm

Zamāne guşşasından hoş geçelüm

(Şerîfi, ŞN)

Şeh-nâme'de bir başka zaman Keyhüsrev, Rüstem ile eğlenmek için bezm kurar:

20888 Pes andan bezme āğāz eylediler

Şarāb içmeklige sāz eylediler

20889 Mey içildi vü çalındı çeğāne

Ser-āğāz eylediler ' āşıkāne

20890 Gülistân içre âvâz-ı terennüm
İderler kim işiden ‘akl ider güm

20891 Gice tâ şubha dek içüp şarâbı
Olurlar mest ü diñlerler rebâbı (Şerîfî, ŞN)

Firâkî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisindeki bezmlerin birinin kurucusu şehzade olan Hüsrev’dir:

546 Şehenşeh gördi kim âsûde ‘âlem
Cihân ağyardan hâlî vü hurrem

...

549 Kaçan kim bâdeden germ olsa Hüsrev
Hikâyet itdürürdi köhne vü nev (Fîrâkî, HŞ)

Mustafa Çelebi’nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisinde Şam şâhı Muhsin Şâh, bir bahar mevsiminde bağda bezm kurar:

4693 Görür Muhsin cihân döndi cinâna
Dili meyl itdi seyr-i gülsitâna

...

4695 Pes andan eyle kıldı emr ü fermân
Kurıldı bağ içinde tâk u eyvân

4696 Gelüp bülbül gibi muṭrib ḥurūṣa
Şürû‘ oldı binâ-yı ‘îş u nūṣa (Mustafa Çelebi, VG)

Ahmed Rıdvan’ın *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Hüsrev Perviz mutlu olmak için bezm kurar:

364 Oturdu ol gece şeh-zâde ḥalvet
Buyurdu kıldılar bir ‘âlî şöḥbet (A. Rıdvan, HŞ)

2.5.1.2. Vezir, Bey ve Pehlivanlar

İncelenen mesnevilerde bezm düzenleyen bir diğer zümre de vezir, bey ve pehlivanlardır. *Şeh-nâme Tercümesi*’nde Rüstem diğer pehlivanlarla beraber bezmde işret eder (b. 12046-12056):

12046 Yazılmış adına menşûr-ı ḥanî
Ki Rüstem’dür cihānuñ pehlevânı

12047 Oturmuş-ıdı bir gün elde bâde
Ki virmez bâde içen ‘ömri bâda

12048 Bizemişler bir ulu bezm-gâhı
Oturmuş yir yir mîr ü sipâhî

...

(Şerîfî, ŞN)

Ümmî İsâ'nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Mihr'i esir alan Zengi Bey bezm kurar:

515 Zengîler iletdi Mihri ƣal' aya
Gördi ol beg Mihri kim beñzer aya

517 Buyurur bezm iletin getürdiler
‘İşrete meşğûl olup oturdılar

(Ümmî İsâ, MV)

Mustafa Çelebi'nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisinde iki sevgilinin düğünü münasebetiyle kabile reisi olan Varka'nın babası Hümâm tarafından bezm düzenlenir:

1100 Atası Varƣanuñ gördi ki ‘âlem
Donandı nitekim maħbûb-ı âdem

1107 Didi demdür bu faşl içre ki Gül-şâh
‘Arûs olsun bezensün taht-ı dergâh

...

(Mustafa Çelebi, VG)

2.5.1.3. Sevgililer

İki kahramanlı aşk mesnevilerinde ve sergüzeşt-nâmelerde işret meclislerini iki sevgili birlikte düzenleyebildiği gibi sevgililerden biri tek başına da düzenleyebilir. Sevgililer sergüzeşt-nâmelerde sıradan kimselerken aşk mesnevilerinde genellikle şehzadedirler.

Halilî'nin *Fürkat-nâme*'sinde sevgilinin bağa gelerek âşık ile işret ettiği sahnede, sevgilinin ismi belirtilmez. Sevgili, lale yanaklı güzel diye tanıtılır. Âşık, bezm sahnesinde kendisinden “kul” diye bahseder:

1232 Birazdan ol nigâr-ı lâle-ruhsâr
Göründi şöyle kim mâh-ı deh çâr

1233 Gelür ol şâh iki hem-râh önince
Bulut gibi yürürler mâh önince

1243 Hezâr i' zâzile ol şâh-ı hûbân
Gelüp gördi beni giryân u biryân

...

1247 Pes andan feht-i bâb idüp kelâma
Teveccüh etti bu ben ğulâma

(Halilî, FN)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisindeki aşk hikâyesinde sevgili konumunda olan Gül, çeşitli vesilelerle, bazen tek başına bazen de Hüsrev'le beraber işret meclisi düzenler:

816 Pes ol şāh-ı cihān u hūr-ı cennet
Diledi bāğ içinde kıla şöhet

817 Buyurdi ol nigārīn kullarına
Cihān bendeydi aña kulları ne (Tutmacı, GH)

Yine Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Isfahan şahının elinde tutsak olan Gül, esaretten kurtulmak için bir gece bağda işret edeceğini söyleyerek buradan kaçma planı yapar. Bu meclisi düzenleyen ve en yüksek statüye sahip kişi Gül'dür:

3104 İrişdi bāğa çün ol serv-i āzād
Gül ü şimşād kıldı dād u feryād
...

3110 Kırılmış bir muraşsa' taht-ı zerrīn
Bisātı cümlesi zer-beft u rengīn

3111 Giçüp anda karar eyledi ol māh
Anuñlan buldı zīnet ol çemengāh (Tutmacı, GH)

Yine *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, Isfahan şahının elinden kurtulduktan sonra Rum diyarına varınca önce bir köşkte bir ay eğlenir. Daha sonra Rum kayserinin bağına geçerek eğlencesine burada devam eder (b. 2440-2447):

3440 Gül oturmuş 'imārī içre çün gül
Hātūnlar çevre yanında çü bülbül

3441 Kırılmış üstine çetr-i hümayūn
Muraşsa' ser-be-ser pür-dürr-i meknūn (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde iki sevgili bazen de birlikte bezm tertip ederler:

1539 Eline aluban Hürmüz elini
Revān oldı tıutup oda yolını
...

1541 Dūçāra ol arada yog idi rāh
Revān ol kaşra girdi ol iki māh (Tutmacı, GH)

Behişt'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Mihr, Nahid ile evlendikten sonra, iki sevgili işret meclisi kurarak baş başa eğlenirler:

4245 Çıkup tahta yine dilşād u handān
Oturdi yanına ol māh-ı tābān

4246 Nigāruñ kaldurup yüzden niķābın
Giderdi mihr-i Mihr'inden şehābın

- 4247 Düzinüp kuşanup ol serv-i âzâd
‘Arūsâne oturdı yâ ile şâd (Behiştî, MM)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde ana karakterlerden biri olan Şem‘, kızlarla beraber havuz başında eğlenir:

- 1477 Var idi Şem‘ ile on kız muḳarreb
Ḳamusı bî-bedel şehd ü şeker-leb (Zâtî, ŞP)

Yine Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘ ile Pervâne, ilk buluşmalarının gerçekleştiği sarayda bezm tertip edip baş başa eğlenirler. Bu eserdeki bir diğer bezmde baharın gelişyle iki sevgili bağda eğlenirler:

- 1576 O murḡı eyleyüp bir yirde pinhân
O dem Pervâne ile Şem‘ -i tâbân

- 1577 Revân şu bigi girdiler sarâya
Oturdular ikisi bir araya

- 1787 Göricek Şem‘ ü Pervâne bu faşlı
Eyitdiler ki bunun budur aşlı

- 1788 Gülistânda ḳuravuz ‘ıyş otaḡın
Yaḳavuz zevḳ ü şādānũñ çerāḡın (Zâtî, ŞP)

Taşlıcalı Yahyâ’nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde sevgili olan Şâh, arkadaşlarıyla gülistanda işret meclisi kurar. Şâh’ın yanında kaç arkadaşının olduğunu bezmde anlatılan hikâye sayısından ortaya çıkmaktadır. Her bir katılımcının bizzat yaşamış olduğu aşk maceralarının anlatıldığı hikâye sayısı dördttür. Buradan hareketle Şâh’a üç arkadaşının eşlik ettiği anlaşılmaktadır:

- 1367 Söyleşürken Gedâ bu ḥayret ile
Şâh geldi o bâḡa devlet ile

- 1369 Bir alay ḥûb-rûlar ile meger
Seyre gelmişdi ol meh-i enver

- 1371 Dil-rubâlarla hem-nişîn oldı
Ḥalkâ soḥbete nigîn idi (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisindeki işret meclislerinden birini Şem‘ tertip eder. Musiki dinleyerek gamdan kurtulmak isteyen Şem‘’in düzenlediği bu mecliste Pervâne, henüz vakaya girmiş değildir:

329 Bir gice tahtı üzre yatmış iken
Baş şalup dürlü fikre batmış iken

330 Diledi kim ideydi meclis-i mey
Aña hâlet vireydi nağme-i ney

337 Mîr-i meclis ki anda Şem‘ oldı
Hüblar çevresinde cem‘ oldı (Mu‘îdî, ŞP)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisindeki bir başka işret meclisini yine Şem‘ bağda otağ içinde tertip eder:

441 Tünd-i bād oldı çün ‘ayn ü ār
Nāz ile ‘azm-ı çāder itdi nigār

444 Şem‘ i zeyn itdi şanma tahtla tāc
Tāc u taht anuñ ile buldı revāc (Mu‘îdî, ŞP)

Ûdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Mısır’a giden Âşık (Ûdî), daha sonra âşık olacağı Ramazan adlı güzelin evine misafir olur. Mısırlı diğer güzeller de bu mecliste hazır bulunurlar:

394 Dönüp ol mâh ile pes yola girdük
Hemân-dem âsitân-ı yāre irdük

...

396 Meger kim ehl-i şöhet hāzır imiş
Çamu ahvāle anlar nāzır imiş

397 Görüp efgendesiyle yāri anlar
Hemân-dem bildiler aḥbārı anlar
...

401 O bezm içre olanlar hūb idi hep
Mışır şhrindeki maḥbūb idi hep (Ûdî, MM)

Mesnevilerde mekân tasarımıından yeme ve içmeye kadar hemen her unsuruyla bezm cennetle mukayese edilir. Bu benzerlik ilişkisinin kurulduğu unsurlar arasında bezme katılan sevgilinin cennet hurileriyle mukayesesi yer alır. Tasvirî anlatımlarda bütün varlığıyla sevgili, cennet hurisi veya ondan daha üstün bir güzelliğe ve yaradılışa sahiptir.

Halîlî’nin *Fürkat-nâme* mesnevisinde sevgili bir gün bağa gelerek âşığıyla sohbet eder. Sevgilinin gelişi cennete giren huri gibidir. Bağı şöyle bir seyreden sevgili, bir ağacın altına geçip oturur. Şair bağı cennete, içindeki sevgiliyi de huriye benzetir:

1245 Revân oldı revân bir bâğa girdi
Şanasın hūrdur uçmağa girdi

- 1245 Temāṣā iderek bŭstān içinde
Oturdı bir dırahtistān içinde (Halîlî, FN)

Fürkat-nâme'deki meclisin devamında, sohbet esnasında âşığın okuduğu gazelde sevgili cennet gülüne benzetilir:

- 1274 Burḳa' getür yüzünden eyā cennetüñ gülü
Bulsun baḳup cemālūñe nŭrile fer gözüm (Halîlî, FN)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül'ün gönülden gam ve kederi gidermek amacıyla bağda tertip ettiği bezimde Gül, cihan şahı ve cennet hurisi gibi nitelemelerle tavsif edilir. Hürmüz'e aşkı henüz gizli olan Gül, Hürmüz'ün bağdan çıkarılması üzerine üzüntü duyar. Hürmüz'ün bu hali, hurinin cennetten çıkarılmasına benzetilir:

- 816 Pes ol şāh-ı cihān u hŭr-ı cennet
Diledi bāğ içinde kıla şöḥbet
...
830 Düzüldi 'ākıbet bir hŭb şöḥbet
Ki varup kıla ol maḥbŭb şöḥbet
831 Sürerler Hürmüz'i ol bāğ içinden
Ḳovarlar hŭriyi uçmağ içinden
832 Çü Hürmüz'den tehī eylediler bāğ
Gül'e şan urdılar lāle bigi dāğ (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül'ün meclis kurduğu yer en yüce cennet olan 'Huld-ı berîn', Gül ise cennet hurisidir:

- 3104 İrişdi bāğa çün ol serv-i āzād
Gül ü şimşād kıldı dād u feryād
3105 Çemen beñzer idi hŭld-ı berīne
Gül-i ra' nā içinde hŭr-ı 'īne (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüsrev'in düğününde davetliler için verilen ziyafetten sonra bezm kurulur. Burada Gül için süslenen kasrın salonu tezyinatıyla Huld cennetini hayran bırakır. Sarayda kurulan tahta geçen Gül güzelliğiyle huri, daha da öte şekillenmiş ruhtur. Boyu ise cennet bağındaki servi; dudakları yüce Firdevs cennetindeki Kevser suyudur:

- 5185 Düzüldi Gül-ruḥ içün ḳaşr-ı eyvān
Ki ḳaldı zīnetine Hŭld ḥayrān

5186 uruldı bir muraşşa‘ taht-ı zerrin
Ki zerrin tahta giçdi ol nigarin
...

5188 Geçer taht üstine ol hür-peyker
Ne hürî belki ol rûh-ı musavver
...

5191 Boyı cennet bāğının ‘ar‘ arıydı
Lebi Firdevs-i a‘ lâ kevşeriydi (Tutmacı, GH)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘, ney dinlemek için gülistanda kurduğı mecliste şaraba musiki eşlik ederken, ay yüzlü güzeller raks ederler. Bu haliyle bezm cennet olurken Şem‘ de cennetteki huri, elden ele gezen kadehler ise tertemiz şaraptır:

346 Cennet ol bezm hās u şem‘ idi hür
Devr iden bādeler şarāb-ı tahūr (Mu‘îdî, SP)

2.5.1.4.Periler

Mesnevilerde insan dışındaki varlıklardan periler de bezm düzenler. Bu masalsı varlığa ait bezmlere nadir rastlanır. Aşkî’nin *Heft-peyker* mesnevisinde Hint prensesi Fûrek’in cumartesi gecesı Behram Şāh’a anlattığı hikâyede, peri kızlarının gece bağda düzenledikleri bezmin tasviri yer alır:

1941 Esdi bir yel nitekim bād-ı bahār
omadı ol cāyda hergiz ğubār

1942 Şoñra bir ebr irdi bārān eyledi
Sebzeler üzre dūr efşān eyledi

1943 Oldıçün cā rüfte vū hem nem-zede
Hūblardan oldı ol cā bütkede

1944 Gördüm ırakdan gelür biñ ola hür
Şabr ile ārām benden oldı dūr

...

1952 Başlarınıñ üzerind’ol hūrlar
Götürürler ferş-i sīm ü taht-ı zer

1953 Döşediler ferşi tahtı kırdılar
Bağlayup el tahta karşı tırdılar

...

1960 Geldi ol bānū-yı aşr-ı zer-nigār
Çıkdı ol taht üstine kıldı arār

- 1961 Bir dem oturdu çün ārām eyledi
‘Āşık-ı dīdāra in‘ām eyledi
...
- 2001 Pes buyurdu ol meh-i şīrīn-kelām
Tā ola miḥmān içün ḥāzır ta‘ām
- 2002 Ḥān getürdi ḥādim-i bāğ-ı bihişt
Her birisi müşk-bū ‘anber-sirişt
- 2003 Kāsesi pīrūze vü yāķūt idi
Kāse içindeki cāna ķūt idi
- 2004 Her neyi k’endīşe iderdi gümān
Maṭbahı anı getürürdi revan
- 2005 Çünki yiyüp sīr olduķ ni‘meti
Şerbeti ardınca şundi şerbeti
- 2006 Yiyüp içüp eyledük zevķ ü şafā
Şurb u ekl ile pūr oldu iştīha
- 2007 Geldi muṭribler araya sāz ile
Çaldılar ırladılar āvāz ile
- 2008 Raķşa girdi luṭf ile raķķāşlar
Her biri gösterdi biñ dürlü hūner
- 2009 Çün perīler raķşdan oldu berī
Yīrlü yirinde oturdu her biri
- 2010 Eyledi sāķīlere bānū ḥiṭāb
Tā ki gerdişde ola cām-ı şarāb
- 2011 Meclis ehlin meyle sāķī kıldı germ
‘Özre başlandı aradan gitdi şerm
- 2012 Şevķ-i ‘aşķ-ı dil-ber ü cām-ı şarāb
Kıldı yek-bāre beni mest ü ḥarāb

(Aşķī, HP)

Aşķī’nin *Heft-peyker*’inde çarşamba gecesi Mağribli prenses Āzeryûn’un anlattığı hikâyede Mısır’da yaşayan Mâhân adındaki genç, arkadaşlarıyla bağda eğlendikten sonra gece vakti yürüyüşe çıkar. Sarhoş olan Mahan’a div, cin, periler musallat olur. Bir ihtiyar tarafından bir köşke yerleştirilen Mâhân, köşkün bahçesindeki sandal ağacının üzerindeki tahta oturtulur.

Tam uyuyacağı sırada karşıdan ellerinde mumlarla gelen peri kızları, bağda bezm kurarlar ve Mâhân'ı da davet ederler:

- 3460 Tekye kılup yatacağı çağda
Rüşenini şem' gördi bāğda
- 3461 Çünkü bakup eyledi nîkû nigāh
Şandı gökden yire inmiş mihr ü māh
- 3462 Karşudan gördi gelür hefdeh nigār
Her biri biñ fitne ider āşikār
- 3463 Ellerinde şem' vü leblerinde kıand
Cân-ı çeşm-ārāy gibi dil-pesend
- 3464 Eylemişler luṭf ile ol hūblar
Tāze gül yaprağını tolu şeker
- 3465 Şuffe-i bāğ öñine eyleyü lāğ
Geldiler niteki tābende çerāğ
- 3466 Ol arada luṭf ile oturdılar
Hüsrevāne bezm-i tāze kıurdılar (Aşkî, HP)

Perilerin bir diğerk bezmi Zâtî'nin *Şem ü Pervâne* mesnevisinde sihirbaz Naccâr'ın Pervâne'nin derdine çare bulmak için perilerin şâhından yardım istemek için gittiği hamamda gerçekleşir. Naccâr'ın gittiği hamamda peri şâhı, hamamda bir altın tahta oturarak güzellerle beraber eğlenmektedir:

- 1406 Tırup vardı o hāmmāma ol üstād
Kāmu hūddāmı anuñ hurrem ü şād
- 1407 Şoyındı fūte tıutındı beline
Alup bir taş-ı garrāyı eline
- 1408 İçine şu bigi oldı revāne
Gözi tıuş oldı bir nāzūk civāna
- 1409 Bir altun kürsiye geçmiş oturmış
Melāmet burka'ın yüzden götürmüş
- 1410 Kıurılmış bir güzel maḥbūb meclis
Kāmunuñ ḥaddi lāle çeşmi nergis
- 1411 Kimisi çağırup kimi çalardı
Olar hāmmāma āvāze şalardı

1412 İderdi anlara ammām āheng
Olaruñ her birisi ābūk ü ſeng

1413 Uſûl üzre iderlerdi kıyıldı
O sâ‘at anları Naccâr bildi

1414 Eyitdi ol yiğit ſāh-ı perīdūr
Bular ol pādſāhuñ leſkeridūr

1415 Görüp Naccâr’ı anlar aya arſar
Ol üstād ile oynar ferſe ſarſar

1416 Ser-ā-ser her uſûle oynadı ol
Kim ol ſāhuñ atında oldu mağbûl (Zâtî, ſP)

Cem Sultan’ın Cemſîd ü Hurſîd mesnevisinde Rum’a doğru yola koyulan ſehzade, yolda arſılarına çıkan yeſil köſkün bahçesinde iſret eder. Burası cinlerin yeridir ve öd ve anber yakılarak bunların ortaya çıkmaları sağlanır. Ortaya çıkan periler de bezmde ſehzadeye eſlik ederler:

1631 O hoſ oğulu ſeh buldı ferağlar
Didi devr eylesün zerrin adeğler

1632 Döſendi meclis ü ſoğbet bisātı
Göñülden itdiler ‘ıyſ u neſātı

1633 ü înîler yüzün gördü perîler
Hemân dem yüz yire urdı perîler

1634 ılurlar perîler birle ſoğbet
İderlerdi mey ile cānı rāğat

1635 ü mey anları ıldı mest ü ſeydā
amusı ſoğbet içre oldu peydā

Bu meclisin devamında periler, sultanları Hûrzād’a Cemſîd’din gelişinden haber verirler. ſehzadeyi gören Hûrzād ona hayran olup aşık olur. Onu sarayına davet eder. Bu daveti kabul eden Cemſîd, Mihrâb’la beraber perilerin sarayına gider. Burada meclis kurulur, eğlenirler. Hûrzād Cemſîd ile kardeş olur. Peri ona iki cevher ve başı darda kaldığı zaman yakması için de saçından üç tel verir (b. 1675-1717):

1683 Tevāzzu‘ eyledi o Hûr-zāde
Bile oturdı tağta ſāh-zāde

1684 Oturdu ikisi taht üzre hurrem
Periyile oluban şah hem-dem
...

1700 Hemân kıldı işâret geldi sâķī
Şehûñ şundı eline cām-ı bâķī

1701 Kılurlar yine bir hoş meclis-i hâş
Olup cinnī muğannī mâh raķķās
...

(Cem Sultan, CH)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Nevruz, gamdan kurtulmak için işret meclisi düzenler (b. 2180-2183). Nevruz bezmde eğlenmekteyken ona âşık olan Sünbül adlı peri kızını meclisi basar. Taraflar arasında çatışma yaşanır ve Nevruz peri kızına esir düşer (b. 2195-2244).

2201 Çün bu fermânı göricek ceyş-i dīv
Bir nefesden kıldılar ol dem ğırīv

2202 Hevl-nāk ol laḫza cümle irdiler
Meclis içre şāhuñ üstin urdılar

2203 Her biri bī-ḫadd ḫasāret etdiler
Rāh-zen-veş şāhı ğāret etdiler

(Muhibbî, GN)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde yolda karşılaştıkları bir cadı Nevruz'a âşık olur. Nevruz cadının teklifini reddedince hapsedilir. Daha sonra Nevruz teklifi kabul eder ve meclis kurup eğlenmeye başlarlar. Cadı bezmde çok içip sarhoş olunca Nevruz, onun başını keser ve esaretten kurtulur (b. 2818-2834):

2818 Emr kıldı anda sâḫir ol seḫer
Meclis idüp 'ayşa bünyād etdiler

2819 Yüridi encümleyin seyyāreler
Devr-i şoḫbet kıldılar meh-pāreler
...

2833 Oldı hūş-ber çünki cām-ı hoş-güvār
Düşdi yüzün ol la'īn ü ḫāk-sār

2834 Gördi çün bu fırsatı şāh-ı cihān
Kesdi cāzū başını ol-dem revān

(Muhibbî, GN)

Manisalı Câmîî'nin *Muhabbet-nâme* mesnevisinde 1748-1822, 2940-2945, 3149-3157, 3374-3535 beyitleri arasında perilerin düzenlediği bezmler tasvir edilir.

2.5.1.5.Güzeller

Bezm kurup eğlenen bir diğer grup ise kızlardır. Bezmlerdeki güzellerden kasıt genelde cariyeler olup bunlar da bezmlerde hizmet ederler. Bunlar dışında kalan hür güzellerin de bezm kurdukları görülür. *Heves-nâme* ve *Ebkâr-ı Efkâr*'da güzellerin kurdukları bezmler tasvir edilir.

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde Edirne'de güzellerin kurduğu meclisler yer alır:

273 Lâleveş tutdu her büt-i mehzûn
Câm-ı la'îl ile mey-i gül-gûn

...

277 Zer ü zîverle kâmet-i mahbûb
Bir elifdür zer-âb ile mektûb

278 Gülbün-i gül gibi nice dil-ber
Geymiş esimi erguvânîler

279 Âsumâniyle çok meh-i tâbân
Âb içinde ay ' aksi hemân

280 Gül gibi al ile niçe hûnî
Kimi geymiş çü-gonçe gül-gûnî

281 Sîne âyine-i mücellâdur
Tabak-ı sîmden muşaffâdur

...

348 Turmadan geldi serv-i bâlâlar
Sidre-kâmet güzeller a' lâlâlar

349 Zînet itdi kenârını Tunca
Serv-i bâlâlar ile boyunca

350 Bir içim şu gibi güzeller hep
Mâ'î gönlekli bî-bedeller hep (Fikrî Çelebi, EE)

2.5.1.6.Çeşitli Toplumsal Zümreler

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde Tunca'nın karşı yakasındaki bahçede toplumdan çeşitli zümrelere ait çelebiler, beyler ve ağalar, Rumeli abdalları, hâceler, gayrı müslim güzeller ile kadınlar meclis kurarlar:

427 Gördüm anda bir iki meclis-i hâş
Zühre-sâzende müştî-raqqâş

- ...
- 433 Her biri t̄aze n̄azen̄in elebi
N̄arven amet̄i v̄ü one lebi
- ...
- 452 Biri ol bezm-i cennet̄as̄adan
Ḡül̄üst̄an-ı bihišt̄-ār̄adan
- 453 T̄ot̄olu ḡül-‘ ız̄ār z̄ib̄alar
‘ İşret eylerdi begler aalar
- ...
- 489 urulup gine meclis-i z̄ib̄a
S̄ür̄öl̄ür bezme r̄ah-ı r̄u-efz̄a
- 490 C̄ümle R̄umili geregi şeh-b̄az
Ekşeri dil-ber-i h̄üm̄a-perd̄az
- ...
- 518 H̄v̄aceler bezme olmiş am̄ade
Her biri b̄i-naır d̄ünȳada
- 519 H̄v̄ace ‘ Abdu’r-rız̄a v̄ü ‘ Abdu’llāh
Anlaruñ gibi bir nice ḡüm-rāh (Fikr̄i Çelebi, EE)

2.5.1.7.Sıradan Kişiler

Mesnevilerde sıradan kimselerin ve halkın kurduğu bezm̄ler de bulunur. Halk kitleleri genellikle h̄ük̄ümdarların verdiği eğlencelere katılımcı stat̄üsüyle iştirak ederken Aşk̄i’nin *Heft-peyker* mesnevisinde ise kıtlıktan sonra bolluk ve berekete kavuşan halk, Behram řāh’ın teşvikiyle her tarafta bezm kurup eğlenir:

- 1334 H̄alk̄ em̄in oldı irişdi r̄ah̄ata
Başladılar her şarafda ‘ işrete
- ...
- 3337 Āhen̄ind̄ür ‘aynı şatuban zere
Her kişi t̄iğın değişdi řāğara
- 1338 Bezm ile h̄alk̄ olmiş idi eyle řād
K’eylemezdi kimse t̄iğ u t̄iri yād (Aşk̄i, HP)

Ahmed-i D̄aī’nin *eng-nāme* eserinde bir bahar mevsiminde bağda yiğitler bezm kurarlar (b. 340-724):

437 O bâğ içinde bir meclis kurulmuş
İrem bâğına beñzer taht urulmuş

438 Oturmuş bir niçe nâzûk yigitler
Nedîm ü ‘ârif ü çâbük yiğitler

...

(Ahmed-i Dâî, ÇN)

Tacizâde Cafer Çelebi’nin *Heves-nâme*’sinde bir bahar mevsiminde şair ve arkadaşları ile sevgili ve beraberindeki kızların düzenledikleri 13 meclise ait tasvirler yer alır. Bu eserde de bezm kuranların hepsi sıradan kimselerdir.

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde deniz yolculuğuna çıkan Ferhâd’ın bulunduğu geminin fırtınadan parçalanması üzerine Ferhâd, oradan geçmekte olan bir tâcir gemisi sayesinde kurtulur. Tâcirler, yolculuk esnasında gemide zaman zaman eğlenerek vakit geçirirler:

3564 O tâcirlerle idüp ihtilâtı
Berâ-yı hâtır eyler inbisâtı

3565 Gehî şûr u şegâb gâhî terennüm
Gehî ‘îş ü tarab gâhî terennüm

(Lâmiî Çelebi, FŞ)

Ûdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde âşık, bir arkadaşı ile çemende işret eder. Bu meclis sıradan iki kişi tarafından kurulur:

149 Benüm var idi bir yâr-ı qadîmüm
Ezelden olmuş idi hem nedîmüm

150 Baña bir gün dedi ol yâr-ı gârum
Benüm sensin qadîmî gam-güsârum
...

166 Oturduk ‘ârifâne bezme ol dem
Hemân bir ben idüm bir dahı hem-dem

(Udî, MM)

2.5.2. Bezmin Katılımcıları

2.5.2.1. Padişah ve Şehzadeler

Aşk mesnevilerinde ana karakterler genellikle şehzade, yani hükümdar çocuklarıdır. Bunlar eğlencelere şehzade sıfatıyla değil, daha çok sevgili vasfıyla katılırlar. Bu nedenle sevgililer her ne kadar şehzade olsalar da bunları katılımcılar kategorisinde ‘sevgililer’ bölümüne yerleştirdik.

Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde yedi iklimin padişah kızları Behram Şâh'a mecliste eşlik ederler. Bu padişah kızlarının isimleri şöyledir: Hind padişahının kızı Fûrek, Çin hakanının kızı Yağma-nâz, Saklab kızı Nesrîn-nûş, Mağrib şâhının kızı Azeryûn, Harezmsâh'ın kızı Hoş-perî, Rum kayserinin kızı Hümây, Kısra kızı Dürsiti:

1710 Girüp ol cennet içine şehriyâr
‘Ayş kıldı itdi şükr-i Kirdigâr

...

1712 Yidi kişver rām olmış ‘ahdine
Yidi şeh duhtın getürmiş mehdine

1713 Günbedûn her birini ol nîk-rây
Eyledi bir pâdişeh duhtına cây (Aşkî, HP)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sindeki bir başka bezmde Çin hakanı İskender'i Hoten ülkesine davet eder. İskender misafiri olduğu Fağfur tarafından ağırlanır:

3643 Getürdi şehi şehre şâh-ı Hoten
Şeref buldı şâh ile zîbâ-mihen

3644 Çıkup taht-ı Fağfûra şâhib-kırân
Merâtiblerince oturdı mihân

3645 İdüp meclis ârâste şehriyâr
Getürdi mey ü mîve-i hōş-güvâr (Behiştî, İN)

Şehzadelerin davet edildiği bezmlerden biri de Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde geçer. Şâh Keyvân Mihr'in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun onuruna bezm düzenler:

2393 Buyurdı şeh bezendi meclis-i hâş
Oturdı muṭrib ü deffâf u rakḳâş

...

2418 Yine toldurdı cāmı aldı Keyvân
Didi kim sen daḥı nûş eyle ey cân

2419 Elin öpüp didi Mihr ey cihân-dâr
‘Ademden ideli Hâk ben kuluñ var (Behiştî, MM)

Firâkî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Ermen ülkesine giden Hüsrev, Bânû tarafından onuruna verilen bezme iştirak eder:

1134 Girüp oturdılar şâh ile Bânû
Gelüp qarşuda Şîrîn çökdi zânû

- 1135 Müheyy’olmuş idi esbâb-ı ‘işret
Buyurdılar açıldı bâb-ı ‘işret (Fîrâkî, *HŞ*)

Fîrâkî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Bânû tarafından Hüsrev’in onuruna verilen bezme hânedandan olan Şîrîn de iştirak eder:

- 1134 Girüp oturdılar şâh ile Bânû
Gelüp karşuda Şîrîn çökdi zânû

- 1135 Müheyy’olmuş idi esbâb-ı ‘işret
Buyurdılar açıldı bâb-ı ‘işret (Fîrâkî, *HŞ*)

2.5.2.2. Seçkin Kişiler

Mesnevilerde daha çok hükümdarların davetlisi olarak bezmlere davet edilen seçkin kimseler, genelde hükümdarlara yakın olanlar ile devlet yöneticileridir. Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Sıfahan şâhı, devlet erkânını davet ederek bezm kurar:

- 2883 Oturdi tahtına şâh-ı Sıpâhân
Derildi çatına şâhib-külâhân

- 2884 Müdevver oturup erkân-ı devlet
Müheyyâ eylediler bezm ü ‘işret (Tutmacı, *GH*)

Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde doğu seferini tamamlayan İskender’in Rum’a döneceğinden haberdar olan Rus, Eflak ve Leh hükümdarları, Rusların öncülüğünde İskender’e savaş açarlar. İskender, bu ittifakı yendikten sonra beraberindeki ‘havâs’ dediği seçkin adamlarıyla bezm kurar:

- 4033 Olur çünki düşmen işinden hâlâş
İder bezm-i hâlî gelürler havâş

- 4034 Yiyüp içdiler itdiler ‘iş ü nûş
Kimi cûş idüp oldı kimi hamûş (Behiştî, *İN*)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd’ın babasının gama müptela olan Ferhâd’ı bu dertten kurtarmak için bahar mevsiminde düzenlediği bezme vezir Mülk-ârâ da katılır:

- 1873 Konup şolında tahtuḥ kürsî-i zer
Oturdi anda Mülk-ârâ-yı şafder (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Manisalı Câmiî’nin *Muhabbet-nâme* mesnevisinde Merzüban Şah, Vamık ile birlikte feraset sahibi beyleri bezimde ağırlar:

4400 Buyurdı cem‘ ola yegâne begler
Fırâset şâhibi ferzâne begler

4401 Şalarlar ol yiñi bünyâda pertev
Müşeref ola cennet gibi ol ev

4402 Dirildi ol maķâma ehl-i ‘işret
İdeler Vâmık’ı ol bezme da‘vet (Manisalı Câmiî, MN)

Mustafa Çelebi’nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisinde Anter’in Varka’yı esir alması üzerine düzenlediği bezme ona bağlı ban, beyler de katılır:

4363 İder ‘Anter dağı bir bezm-i şâhî
Ki bişdi şöhetinde gāv u mâhî

4364 Olur emrinde çün resm-i ziyâfet
Begini banlarını kıldı da‘vet

...

4367 Biri birine begler ulular
Boşaldup sâgarı içdi tölular (Mustafa Çelebi, VG)

2.5.2.3. Sevgililer

Aşk ve sergüzeşt-nâme mesnevilerindeki bezmler genellikle sevgililer tarafından düzenlenir. Bununla birlikte sevgililerin birbirini davet ettiği veya bunlardan birinin veya ikisinin üçüncü kişiler tarafından ağırlandığı bezmler vardır. Sevgililerden birinin diğerini davet ettiği veya sevgililerin üçüncü bir şahıs tarafından davet edildiği meclislerle ilgili örnekler aşağıda verildi.

Lâmî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Mihin Bânû, Şîrîn’in Ferhâd’a olan meylini fark ettikten sonra Şîrîn’de meydana gelen mutsuzluğu gidermek için teşekkür bahanesiyle Ferhâd’ı bezme davet eder. Bu bezimde Şîrîn, önce meclise gelmeyerek gizli bir bölmeden Ferhâd’ı izler. Ferhâd’ın okuduğu âşıkâne gazelden sonra Şîrîn, dayanamayarak meclise gelir ve kendi eliyle Ferhâd’a şarap sunar. Daha sonra iki sevgili baygınlık geçirirler:

4580 Görüp Ferhâdı Bânû itdi ikrâm
Didi itsün bu kürsî üzre ârâm

...

4709 İşitdi çün bu şi‘r-i âb-dârı
Dilinüñ kalmadı ayruk kararı

4710 Olup ebrûsı gibi tākātı tāk
Tāriķdı ğurfe içre cān-ı müştāk

4711 Yirinden tırdı mest ü ‘âşıkâne
Hırāmân bezme dek oldu revâne

(Lâmiî Çelebi, *ŞP*)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisinde Şem‘, Anber vasıtasıyla Pervâne’yi meclisine davet eder. Bezmde iki sevgili hasret giderip baş başa eğlenirler:

917 Geldi ya‘ nî ki da‘ vete ‘ Anber
Şundı maḥmûra cām-ı cān-perver

918 Bezm-i Şem‘e getürdi âyende
Ber-murād itdi Tañrı anı da

919 Hoş şafâlar sürüp iki maḥzûn
Yine ḥaşr oldu Leylâ vü Mecnûn (Mu‘îdî, *ŞP*)

2.5.2.4.Kahramanlar, Askerler ve Pehlivanlar

Bazı bezmlere pehlivan, asker ve kahramanlar davet edilir. Bu tür bezmler savaş öncesinde ve zafer sonrasında gerçekleştiği gibi özellikle *Şeh-nâme’de* Sam, Zâl ve Rüstem gibi pehlivanların katıldıkları bezmler tasvir edilir.

Behiştî’nin *İskender-nâme’*sinde İskender, Hindistan seferi öncesinde beylerin sefere katılmalarını sağlamak için onları bezme davet eder:

1931 Kāmu beglere nāme gönderdi şāh
Geleler ki ḥāzır idüben sipāh

...

1934 Çü dergāhına geldi begler tamām
İder bezm-i sultān-ı zu‘l-iḥtirām (Behiştî, *İN*)

Şerîfî’nin *Şeh-nâme’*sinde hükümdar Menûçehr, pehlivan Sam’ı Mazenderan’dan yanına çağırır. Sam’ın gelişi sebebiyle bezm kurulur (b. 6195-6198):

6195 Hemān başladılar esbāb-ı ‘îşe
Kim oldur şāhlarda ulu pîşe

6196 Şabāḥa dek yidiler içdiler çün
Bağışladı yük-ile Sām’a altun (Şerîfî, *ŞN*)

Şeh-nâme’de pehlivan Zâl’in hükümdar Menûçehr’in yanına gelmesi nedeniyle devletin ileri gelenlerinin de katıldığı bir bezm tertip edilir:

6598 Pes andan çekdiler nüzl-ile nî‘ met
Oturdu yir yirin erbāb-ı devlet

...

6601 İcildi tolular zerrin kadehler
Boşaldı guşsa dil tıldı ferahdan

6602 Turarak şahuñ artdı Zāl'a meyli
İder in'âm-ıla ihsân hayli (Şerîfi, ŞN)

Şeh-nâme Tercümesi'nde Mazenderan'da devi öldüren Rüstem, beraberindeki
pehlivanlarla Kâvus'un bezminde eğlenirler:

10444 Kodılar Rüstem'e bir kürsi-yi 'âc
Biline zer kemer başa güzel tâc

10445 Dirildi şah u öñine pehlevânlar
Ki oynarlardı şeh yolında cânlar

10446 Oturdu şah u andan Rüstem-i Zāl
Tutarlar maqdemini Rüstem'ün fâl

10447 Oturdu Tūs'ıla Gūderz ü Küşvād
Dağı Şābūr u Gīv ü dağı Ferhād

10448 İdüben şādılık anda pey-â-pey
Çalup çeng ü çeğâne içdiler mey (Şerîfi, ŞN)

Şeh-nâme Tercümesi'nde günlerden bir gün Keyhüsrev İran uluları pehlivanlarla bezm
kurar:

25575 Şeh-i Īrān oturmuşdı bir gün
Elinde tutmuş-ıdı cām-ı gül-gūn

25576 Oturmuş karşusunda pehlevânlar
Şeh-ile şöbet ider-idi anlar

25577 Oturmuş Gīv ü Gūderz'ile Bījen
Dil-āver Gūstehen ol şīr-efgen

25578 Bahādur Zeng anda Şāvrān'dan
Ki Īrān pehlevānidur zamānda

25579 Dağı serdār-ı leşker Tūs-ı Nūder
Dağı Şeydūş u Ferhād-ı dil-āver

25580 Oturmuş dağı Mīlād oğlu Görgīn
Felek evcine ırgürmüş külāhın (Şerîfi, ŞN)

Mustafa Çelebi'nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisinde savaşta Anter'in Varka'yı esir aldığı haberini alan askerler eğlence düzenlerler:

4355 Çü Varķa ‘Anter’üñ oldı esîri
Hudâ’dan ğayrı ķalmadı zahirî

...

4359 Bırakdı ‘askeri içre münâdî
Didi her ğayme içre bezm-i şâdî

4360 Kırılısun şubĥadeķ dil-şâd olalum
Esîr oldı ‘adû âzâd olalum

...

4362 Çü emr-i ‘Anteri ğuş itdi ‘asker
Çeküp cām-ı meyi nûş itdi ‘asker (Mustafa Çelebi, VG)

2.5.2.5.Nedim ve Nedimler

Nedim, meclislerde padişah ve şehzadelere eşlik edip onlarla sohbet eden, özel yeteneklere sahip bilgili, kültürlü ve seçilmiş kişilere verilen addır. Âdâb kitaplarında nedimlerde bulunması gereken özelliklerden ve onların görevlerinden sıkça bahsedildiği gibi nedimlerle alakalı menkıbelere de yer verilir.

Câhız, hükümdarların nedimlere neden ihtiyaç duyduklarını şöyle açıklar:

“Hükümdar düşük seviyeli kimseye oyun ve eğlencesi, cesur kimseye cesareti (*be’s*), mizah düşkünü kimseye nükteleri (*hikâyât*), âbid ve zâhid kimseye nasihat ve öğütleri için muhtaçtır. Ciddi ve âkil insanlara ihtiyacı olduğu gibi coşan ve coşturan insanlara da ihtiyaç duyar. İlminde derin bilgi sahibi âlimin dostluğuna da gereksinim duyar” (Câhız, 2015: 27).

Câhız, nedimlerin mizacı mutedil, bünyesi sağlam, hoş sohbet, geveze olmayan, tarih ve görgü kurallarını bilen, nadir şiir ve mesellerden haberdar olan, her konuda biraz bilgisi bulunan ve iyi ile kötüyü fark eden kimseler olması gerektiğini belirtir (Câhız, 2015: 49).

İncelediğimiz mesnevilerde daha çok kadın kahramanların kurduğu bezmlerdeki nedimelerden bahsedilir. Bunlar genelde güzellik ve yetenekleri ile ön plandalar. Mesnevilerde nedimler için ‘harîf’ ve bu kelimenin çoğulu ‘harifân’, ‘musahib’ ve ‘hem-dem’ gibi ifadeler kullanılır:

540 Cihân ğuşşasından buluban ferâĝ
Muşâhibleri ile eylerdi lâĝ

4374 Deger māl-i ‘âlem şehâ bir ğarîf
Ki şâhib-kemâl olup ola zârîf

4489 Ȧarifān-ı meclis gerek aşdıķā
V'egerni ki meyden bulunmaz şafā (Behiştî, İN)

Nedimlerde aranan özellikler gönöl ehli ve nedimlerin hikmet sahibi olmalarıdır:

686 Bir iki ehl-i dil olsun nedīmü
Ȧerīf ü muṭrib ü sāķī nigārın (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3418 Gelüp bir kaç nedīm-i ehl-i hikmet
İderler Mihr ü Keyvān ile şöhet (Behiştî, İN)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Bânû'nun Ferhâd'ı davet ettiği bezmde Ferhâd'a çeşitli sorular soran Bânû'nun on nedimesinin vasıfları anlatılır. Bu nedimler çeşitli ilimlere vakıf, hüner sahibi kızlardır:

4656 Ne meclis bāğ-ı Rızvāndan nümū-dār
Ne bāde āb-ı ḥayvāndan nümū-dār

4657 Ȧarīfi ney-şeker-veş cümle dil-bend
Nedīmi gül gibi yekser şeker-ḥand

4658 Semen-ber yāsemen-ten serv-ḳadler
Şeker-güftār u gül-ruḥ lāle-ḥadler

4659 Velī mümtāz içinden on perī-rū
Ȧamunuñ çeşmi fettān zülfī cārū

4660 Nigārīn bezminüñ dün gün nedīmi
Müşerref yüzlerinden cān ḥarīmi

4661 Şeh-i ḥübān virüp anlara destur
Bu cennet bezme ḥāzırlardı ol ḥūr

4662 İdüp onı daḥı on fenni tekmiñ
Ȧamunuñ bilmiş idi fazlını il

4663 Biri 'ilm-i nücūmuñ zü-fünūnu
Biri fenn-i ḥisābuñ reh-nümūnı

4664 Tevārīh içre biri kāmīl üstād
Mu'ammāda çıkarmış birisi ad

4665 Birisi seyr-i edvār içre rakḳās
Birisi baḥr-i eş'ār içre ḡavvās

- 4666 Birinüñ şivesi ‘ilm-i haqâyık
Belâgatde biri şâhib-dağâyık
- 4667 Biri şatınc-bkz-ı nat‘-ı eflâk
Biri nerrâd-ı nakş-ı tahte-i hâk
- 4668 Dil-ârây u dil-ârâm u dil-âsâ
Semen-büy u semen-rüy u semen-sâ
- 4668 Perî-çihır ü perî-zâd u perî-veş
Melek-simâ zihî on ism-i dil-keş
- 4670 Çü meclis oldu tâb-ı bâdeden germ
Açıldı perdeler yüzden gidüp şerm
- 4671 İdüp Bânü kemâl ü fazl izhâr
Ma‘ârif perdesinden açdı dîzâr
- 4672 O mehlerden yaña kıldı işâret
Bedîzâr oldu yüz dil-keş ‘ibâret
- 4673 Gelüp fenninde her şüh-ı saşun-ver
Su‘âl ü şüheler ‘arz itdi yir yir

(Lâmiî Çelebi, FŞ)

Zâtî’nin Şem‘ ü Pervâne mesnevisinde Şem‘, onun yakınlığını kazanmış olan on nedimesiyle havuz başında eğlenir:

- 1476 Anı maşbübeler almış araya
Gül olmuş her biri bāğ-ı şafāya
- 1477 Var idi Şem‘ ile on kız muşarreb
Kamusı bî-bedel şehd ü şeker-leb
- 1478 Biri Şemse biri Zühre biri Māh
Biri Nevruz anuñ birisi Gülşāh
- 1479 Biri Serv ikisi Tūṭī vü Kumrı
Mezîd eyler bularuñ seyri ‘ömri
- 1480 Birisi Nevbahār u biri Būlbūl
Kamusınuñ lebi ğonce yüzi gül
- 1481 Bulardan Serv Māh u Şemse rakḳāş
İder halkı şafā baħrına ğavvāş

1482 Dağı hem Nevbahār u Zühre çengi
Urulardı dem-â-dem çenge çengi

1483 Olaruñ def-zeni Gülşāh u Nevruz
Sürerlerdi şafâyı her şeb ü ruz

1484 Dağı hem Tūtî vü Kumrı vü Bülbül
Güzel güyendelerdi kâr-ı gulğul

1485 Felekde encüme beñzerdi ol çok
İçinde mäh-ı enver Şem‘ pür-şevk (Zâtî, ŞP)

Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Hurşîd, annesi tarafından affedilip hapsedildiği kaleden kurtulunca beraberindeki çegi ve bin ay yüzlü güzelle kutlama yapar (3504-3509):

3504 Çü geldi ol mäh girü hānesine
Bulıdı şanasın cānānesine

...

3506 Var idi dağı biñ ay yüzlü dil-ber
Kamunuñ saçı sünbül la‘ li şekker

...

3509 Girü çengiler itdi sāza
Girü evvelki şöhet oldı taze (Cem Sultan, CH)

Firâkî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Hüsrev’in bezmindeki nedimler için yâr, hem-dem ve musahip ifadeleri kullanılır. Bunlar zarif, hordedan ve irfan ehli kimselerdir:

547 Gönül hoş eyleyüp nüş itdi şahbâ
Münāsib yâr ile halvetde tenhâ

548 Zarîf ü horde-dānlardı katında
Ma‘ ârif söylenürdi şöhetinde

549 Kaçan kim bādeden germ olsa Hüsrev
Hikāyet itdürürdi köhne vü nev

550 Bu kânun idi kim her bir muşāhib
Diye bir kışsa ammâ ki münāsib

551 Şehün bir hem-demi var idi meşhūr
Nedim-i bezm-i fağfūr adı Şābūr (Firâkî, HŞ)

Firâkî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Hüsrev’in bir başka bezminde nedimler (mahremeler) mecliste Hüsrev’e eşlik ederler:

- 712 Görüp mahremleri anuñ bu hâlin
Didiler def kılmağa melâlin
...
716 Olup derd ü ğam ‘ışkıyile dil-rîş
Yirişmez k’olasın bî-‘işret ü ‘îş (Fîrâkî, *HŞ*)

2.5.2.6.Bilgin ve Filozoflar

Bazı bezmlere bilge ve filozofların davet edildiği görülür. Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde İskender’in meclisinde aynı zamnada hocası olan filozof Aristo (m.ö. 384-322) bulunur:

- 538 Ki bir gün Sikender o şâhib-ķırân
Cihân-gîr u gerden-keş ü nev-cuvân
539 Oturmuş muşerref idüben serîr
Yanında Arîştō muķarreb vezîr
540 Cihân ğuşşasından buluban ferâĝ
Muşâhibleri ile eylerdi lâĝ
541 Ķurup bezm-i şâhi idup ‘îş ü nûş
Gehî mey icüp geh ider sâz ğuş (Behiştî, *İN*)

2.5.2.7.Halk Kitlesi

Genelde bir zafer kutlaması veya mutlu bir olay ve haberdan sonra hükümdarlar tarafından bütün halkın iştirak edebildiği eğlenceler düzenlenir.

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Hürmüz’ün Rum kayserinin oğlu olduğu öğrenildikten sonra bütün şehir süslenip eğlenceler düzenlenir. Kayser ve Hürmüz ile birlikte bütün halk bu eğlencelere katılır:

- 2072 Bezendi şehir ü bāzār u mahalle
Düzendi hûb-rûlar geydi hulle
2084 Ķarış Ķatış bile pîr ü cûvân hem
Meze dahı şekerden bî-ķerân hem (Tutmacı, *GH*)

Yine Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül’ün ikinci defa esaretten kurtulup Rum ülkesine gelmesi üzerine bütün şehir ve pazar süslenir. Her yerde çeng, ney ve şarkılar eşliğinde eğlenceler tertip edilir. Bu eğlencelere bütün şehir halkı iştirak eder:

- 5131 Ķamu şahrâ vü deşt ü şehir ü kişver
Deñiz bigi kılurdi cûş leşker

5132 Ȑonandı vü bezendi ŧehr ü bāzār
Çalındı çeng ü ney geh zîr ü geh zār

5133 Nireye kim baĥayduñ ŧoĥbet idi
Şafā vü zevķ ü ŧevķ ü ‘ iŧret idi

5134 Virür ĥūblar yūzi meclislere nūr
Şehir ŧankim behiŧt idi bular ĥūr (Tutmacı, GH)

Behiŧtî’nin *Mihr ü Müŧteri* mesnevisinde Mihr’in memleketi Istahr’a dönmesi üzerine
ülkede büyük sevinç yaşanır. Halk, ŧehzadenin dönüşünü bir hafta boyunca eğlenerek kutlar:

4396 Gice gündüz idüp bir hafta ŧoĥbet
Kılurlar ĥalk-ı ‘ âlem zevķ u ‘ iŧret (Behiŧtî, MM)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd’ın doğumu sebebiyle
düzenlenen eğlenceye halk da davet edilir:

1375 Pes idüp ‘ iŧ ü nūŧ-ı kāmurānî
Kılur Çîn ehli bezm-i ŧāzumānî

1376 Güneŧler devr idüp peymānelerden
Ȑolar gök na‘ re-i mestānelerden (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Keykāvus’un sefer dönüşü, Mazenderan’dan İran’a varması üzerine ŧehir süslenir,
bütün halkın katıldığı eğlenceler düzenlenir:

10893 Dönüp Kāvūs çün Īrān’a irdi
Göñüllerden feraĥ keyvāna irdi

10894 Bizetdiler kamu ŧehri diyārı
Ȑonatdılar ol eṭrāfı kenārı

10897 Ne kim var-ıdı anda bay u yoĥsul
Kamusı ‘ iŧe nūŧa oldu meŧĥul (Şerîfî, ŞN)

Mustafa Çelebi’nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisinde iki sevgilinin düĥünü münasebetiyle
düzenlenen bezme seçkin ve sıradan kimseler davet edilir:

1155 Çü tezyîñ-i bisāṭ irdi temāma
Şalā vü da‘ vet oldu ĥāŧ u ‘ āma

1159 Dirildi da‘ vet olup ĥāŧ u ‘ āma
Bihiŧt ehli gibi dārü’s-selāma

1160 Gelürler bir yire ednâ vü eşrâf
Oturlar yir yirin ecnâs u eşnâf

(Mustafa Çelebi, VG)

2.5.3. Bezmdde Hizmet Edenler

Bezmdde yer alan bir diğer grup ise hizmetkârlardır. Hizmetkârlar, hazırlık sürecinden başlamak üzere bezmlerin her aşamasında hizmet etmekle görevli kişilerdir. Bunlar bezm için mekânı hazır hale getirme, araç gereçleri temin etme, bezmin düzen ve asayişini sağlama, mecliste bulunanlara şarap sunma, musiki icra etme, şarkı söyleme, raks etme vb. görevleri ifâ ederler. Bezmlerde geri planda çalışan hizmetçilerle birlikte sakiler, çalgıcılar, şarkıcılar ve rakkaslar da hizmetkâr sınıfına mensup olup bunlar köle ve cariye kimselerdir. Çalışmamızda bunlar kişiler saki, çalgıcılar, şarkıcılar, rakkaslar ve hizmetçiler alt başlıklarında ele alındı.

2.6.3.1.Sakiler

İşret meclisinde hizmet eden ve kadehle şarap sunduğu için kendisine çok önem verilen kişi sakidir. Sakisiz bir işret meclisi tasavvuru neredeyse imkânsız bir haldir. Sakiler genç ve güzel kölelerden seçilip özel olarak yetiştirilirler. Boyu ve güzelliği ile ön plana çıkan saki, çoğunlukla erkek olmalarına karşın davranışları efeminedir. Tasvirlerde saki için kullanılan ifadeler ve oluşan imaj sebebiyle cinsiyet olarak onu kadınlardan ayırt etmek oldukça güçtür:

1038 Döner peymâneler pervâne-âsâ
Yanardı şem' gibi sâķī güyâ

(Ûdî, MM)

Tasvirlerde saki, elinde kadehle mecliste yürümesiyle anlatılır: “Saki, elinde billur kadehle gezer; içinde ışık veren, nur çeşmesi”:

2412 Gezer sâķī elinde cām-ı billür
İçinde pertev-efgen çeşme-i nūr

(Behiştî, MM)

Sakiler mecliste la'l kırmızı kadehler yürütünce, katılımcıların gönlündeki gam yerini mutluluğa bırakır:

1267 Yüritdi sâķīler la' lîn kadehler
Gönülden gitdi ğam geldi feraħlar

(Halilî, FN)

Genellikle sakilerin güzelliğini belirtmek için ‘mâh-rû’ yani ay yüzlü sıfatı kullanılır:

842 Yürüyüp sâķīyân-ı mâh-ruḥsâr
Semen-sîne gül-endām u şeker-bār

843 Yañağı lāle vü gözleri āle
Alıban şîşe vü cām u piyale

844 Lebi la‘l u dişi dūr sīm-gabgab
Tolu şunar idi cām-ı leb-ā-leb (Tutmacı, *GH*)

340 N’ola rakş ursa dōne dōne kebāb
Māh-rūlar şunardı cām-ı şarāb (Mu‘îdî, *ŞP*)

Tasvirlerde sakiler ‘sim sâ‘id’ yani kolları beyaz ve ‘sîm simâ’ gümüş gibi beyaz yüzlü kimselerdir:

2885 Yüriyüp sâkiyân-ı sîm-sâ‘id
Kime hezl ile şundı kimeye cidd (Tutmacı, *GH*)

4261 Yüridi sâkiyân-ı sîm-sîmâ
Elinde cām-ı zerrîn bâde-peymâ

4262 Şunardı bî-muḥābâ bâde vü cām
Ser-ā-ser cām içi tolu ser-encām (Tutmacı, *GH*)

Gül ü Hüsrev’de yer alan aşağıdaki beyitte sakinin siyah tenli olabileceğini göstermektedir:

1596 Sâkî-i sîm-i zenc şun bize şahbâ bu gice
Tâ ki biz irürevüz şöḥbeti şubḥa bu gice

Tasvirlerde saki bazen de ‘hûn-rîz’ yani kan dökücü gözlere sahip olmalarıyla ön plana çıkar:

2398 Gözi sâkîlerûn ḥûn-rîz ü ser-mest
Lebinde nuḳl ü zerrîn cām der-dest (Behiştî, *MM*)

Çalışmamızın bu kısmında bezmde hizmet edenlerden saki ile ilgili birkaç örnek vermekle iktifa edildi. Ayrıca klasik şark edebiyatında saki-nâme edebi türünde sakilerin özellikleri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır (Canım, 1998; Arslan, 2012). Tasvirlerde yer alan saki ile ilgili bilgiler III. bölümde, şarap bahsinde detaylıca ele alındı.

2.6.3.2.Çalgıcılar

Musiki, eğlence meclislerinin temel unsurlarından biri olduğu için bezmde hizmet eden kişilerden bir bölümü de çalgıcılardır. Çalgıcılar için ‘mutrib’, ‘râmişger’ ve ‘sâzende’ denir. ‘Mugannî’ şarkı söyleyen kişi olmakla birlikte bazen saz da çaldığı için yer yer çalgıcı anlamında da kullanılır. Çalgıcılar bir müzik aleti çalmalarının yanında bazen de şarkı söyleyip şiir okurlar.

1262 Pes andan düzdi mutribler terāne
Fiğāna başladı çeng ü çegāne (Halilî, *FN*)

838 Pes āġāz itdi muṭrıblar alup sâz
Nevâzişle nevâ kıldılar āġāz

839 Sıpâhân perdesinde düzedip çeng
‘Irâķa eylediler râst âheng
...

(Tutmacı, *GH*)

1028 Eline sâz alup niçe muṭrıb
Naġmeler ṭoldı maşrıķ u maġrıb

1029 Ğonçe-mânend açınca biri dehân
İtdi bu şi‘r-i dilkeş ile terân

(Mu‘îdî, *ŞP*)

552 Melek sâķî vü ḥûr râmişgerân
İderler şehûn meclisini cinân

1936 Muġannî şehe karşı dutmışdı şaf
Kimi çâr-pâre çalar kimi def

(Behiştî, *İN*)

2409 İderdi zârı muġannîyle şeş-târ
Meger anlarda daḥı var bu sevdâ

2410 Muġannî eylemiş çînîleri sâz
Virür her kâsesi bir dürlü âvâz

(Behiştî, *MM*)

Bir müzik aleti çalanlar, müzik aletinin ism-i fâil veya nisbet eki almış hali olan deffâf, avvâd, çengî şekliyle de adlandırılırlar:

1265 Çü çengî çenge uruben düzetdi
Felekde Zühre âhengin gözetdi

(Halilî, *FN*)

2393 Buyurdu şeh bezendi meclis-i ḥâş
Oturdu muṭrıb ü deffâf u rakķâş

2426 Şehûn var idi ‘avvâdı yegâne
Nazîri gelmemiş idi cihâna

(Behiştî, *MM*)

1483 Olaruñ def-zeni Gülşâh u Nevrûz
Sürerlerdi şafâyı her şeb ü rûz

(Zâtî, *ŞP*)

Mecliste bulunan güzeller farklı görevlerde hizmet ederler. Bunlardan bir bölümü çalgıcı, bir bölümü de şarkıcıdır. Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân, Mihr’in

şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine kurduğu bezmde güzeller saf halinde otururlar. Güzellikleriyle bezmi cennete çeviren bu güzeller musiki icra ederler:

2395 Perîler şöyle zeyn itdi serâyı
Unutdurdı behişt-i dil-güşâyı

2396 Oturdılar güzeller dahı saf saf
Kimisi ney çalardı kimisi def

2397 Şadâ-ger rûd u ‘ûd âteş fûrûzân
Ciger biryân u micmer şem‘-i sûzân (Behiştî, MM)

Behiştî’nin *İskender-nâme* mesnevisinde İskender’in bezmi tarif edilirken, saki meleğe, çalgıcılar da hurilere benzetilir. Bu yönüyle bezm de cennet olur:

551 Sürûd eylese her kaçan arganûn
Cigerden olurdu revân rûd-ı hûn

552 Melek sâkî vü hûr râmişgerân
İderler şehûn meclisini cinân (Behiştî, İN)

Bu bölümde çalgıcılarla ilgili birkaç örnek vermekle yetindik. İncelediğimiz mesnevilerde çalgıcılarla ilgili elde ettiğimiz bulgular III. bölümde, musiki alt başlığında detaylıca ele alınmıştır.

2.6.3.3.Şarkıcılar

Bezmde hizmet eden bir diğer grup ise şarkıcılarıdır. Şarkıcılar için Arapça ‘mugannî’, Farsça ‘güyende’, ‘hânende’, ‘hunyâ-gerân’ ve ‘hoş-hân’ gibi ifadeler kullanılır. Mutrip, çalgıcı anlamına gelmekle beraber bazen de şarkıcı anlamında kullanılır.

1266 Olup güyendeler her demde gûyâ
Okırlardı müdâm [eş‘âr-ı] garrâ (Halilî, FN)

1484 Dahı hem Tûtî vü Kûmrî vü Bülbül
Güzel güyendelerdi kâr-ı gulğul (Zâtî, ŞP)

2184 Muğannî virür bezme şevk ü şafâ
Ziyâde olur açıla iştihâ

3655 İder dilberûn her biri bir sürûd
Enîn eyleyüp itdi âheng-i rûd (Behiştî, İN)

4647 Muğannîler olup bu bezme dem-sâz
Nevâdan itdiler şehnâza pervâz

- 4653 Turup raqş itdi serv-āyīn güzeller
Oqındı gül gibi rengin gāzeller
- 4654 Geçüp āvāz-ı rūh-efzā felekden
İrişdi na‘reler milk-i melekden (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 1041 Kimi sâzende vü kimisi hoş-ḥān
Ḳamusı reşk-i mihr-i çerḥ-i gerdūn (Ūdî, MM)
- 3604 Şundı mey sākî didi muṭrib sūrūd
Ṭoldı nāy āvāzıla çerḥ-ı kebūd (Aşkî, HP)

Tasvirlerde mugannîlerin Dâvud sesli, İsâ nefesli, Zühre tabiatlı ve Zühre gibi oldukları belirtilir. Bunlar sesleriyle feleḡi titretir, şarkı okumaları sırasında etrafa inci ve şeker saçarlar. Ayrıca mugannî ve sazandeler bûlbûl, kumru ve papaḡana benzetilirler:

- 1876 Muḡannîler çekerdı naḡme-i tîz
Nitekim vaḡt-i gül mürḡ-i seḡer-ḡîz (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 1194 Düzildi Zühre-ṭal‘at māh-rûlar
Ḳamu sâzende vü güyende bular (Ūdî, MM)

Bu bölümde şarkıcılarla ilgili birkaç örnek beyit vermekle yetindik. Şarkıcılar hakkında bilgiler III. bölümde detaylıca ele alınmıştır.

2.6.3.4. Rakkâslar

Bezmdede dans eden rakkâs veya rakkâseler erkek ve kadın cariyelerden seçilir. İşret meclisinde hazırlık safhasında rakkaseler de mecliste yerlerini alırlar. Bezmdede musikin icrasıyla birlikte sahneye çıkarlar. Rakkaseler, güzellikleriyle birlikte çevik olmaları, ince belleri, ayak becerileri ve ellerinde çarpâre ile tasvirlerde ön plana çıkarılırlar.

- 450 Aldı raqqâslar eline çarpâre
Her birinün yüzi aḡ gözi ḡara
- 451 Her bir[i] [bir] yaña döner raqqş urur
Eyle döner kim felekler hep döner (Ümmî İsâ, MV)
- 3653 Sarây içi ṭoldı terennüm-serây
Bulınmaz olur raqqşa raqqâşe cây (Behiştî, İN)
- 1481 Bulardan Serv Māh u Şemse raqqâş
İder ḡalkı şafâ baḡrına ḡavvâş (Zâtî, ŞP)

- 345 Rakş urup niçe şūh meh-rūlar
Halka halka çözüldi gīsūlar (Mu‘îdî, ŞP)

Behiştînin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde şarabın etkisiyle sevgilisini hatırlayan Mihr, ele mızrap alır bir yandan çalarken diğer yandan gazel okur. Bu durumdan meclistikler çok etkilenirken rakkas da yakasını yırtar:

- 2434 Şarāb-ı şevk ile ol māh-ı tannāz
Dileyüp aldı muṭribden ele sāz

- 2436 Çalar ol şedd ile terci‘-i dil-keş
Urur ‘ūdî dil-i Keyvāna āteş

- 2439 Okuyup şi‘r-i dil-keş fūrkat-āmīz
İder bezm ehlinūn āteşlerin tīz

- 2440 Şeh-i rakḳāş ider kuli tarab-nāk
El urdı yaqasını eyledi çāk (Behiştî, MM)

Tasvirlerde klişe benzetmelerden biri de rakkaselerin hareketleri ve renkli giyimleriyle tavusa benzetilmeleridir:

- 1040 Cināna dönmiş idi bezm-i sulṭān
Pür olmuş idi anda ḥūr ü ḡilmān

- 1042 Kimi cevlānger ü ṭāvūs-ı rakḳāş
Ḳamusı olmuş idi kıdvetü’n-nās

- 1043 Hevāda her birisi reşk-i nāhīd
Müferriḥ māh-rūlar çün meh-i ‘īd

- 1044 Bularuñ rakşına eflāk [ü] ḥurşīd
İderdi döne döne ḳaşd-ı taḳlīd (Ūdî, MM)

Amber yağdıran rakkas bezmde dans edince saçından misk saçır:

- 3665 Urur rakş rakḳāş-ı ‘anber-feşān
Olur muşg-i çīnī saçından demān (Behiştî, İN)

2.6.3.5.Şakacılar

Bezmlerde hizmet etmekle görevli diğer bir grup şakacılarıdır. Âdâb kitaplarında da hükümdar meclislerinde yer aldığı belirtilen bu kişiler, incelenen mesnevilerdeki bezmlerde az görülür:

1154 Neyûn feryâdı vü muṭrib nevâsı
Meyûn ḥâlâtı sâķınûn şafâsı

1155 Nedîm ü bezle-gûlar meclis-ârâ
Ġazel-ḥ'ân dil-rübâlar ' işret-efzâ (Firâķî, HŞ)

2.6.3.6.Hizmetçiler

Meclislerde kendilerinden 'hûb' ya da 'hûblar' yani güzel ve güzeller diye bahsedilen kişiler de yer alır. Bunlar için 'kenizek' ve 'imâri' denildiğinden bunların hürriyetlerinden yoksun kölelerden oldukları anlaşılmaktadır. Güzelliklerini vurgulamak için "hûr", "mahbûbe" ve "meh-rû" gibi ifadeler kullanılır. Güzol olmalarının yanı sıra çeşitli yeteneklere sahip, eğitimli kimselerdir. Hizmetkâr sınıfından sayılan bu güzel kızların kimlikleri, görevleri ve sayıları her mecliste farklılık arz eder.

550 Müdâm işdügünce güzeller şarâb
Piyâlenün ağzı ṭolardı lu' âb

2183 Şurâḥî gelüp bezme öpdî zemîn
Dizildi güzeller çü dendân- ı sîn (Behiştî, İN)

1039 Veyâ pervâneveş ḥûbân olup cem'
Bu cem' e olmuş idi şâh bir şeme (Ûdî, MM)

718 Gelüp ferrâşlar maḥbûb u zîbâ
Döşendi yir yirin eñsüz ü dîbâ (Firâķî, HŞ)

'Karavaş', 'kul', 'hâdim' veya 'huddâm' denilen hizmetçilerin çokluğu bezmi düzenleyenin büyüklüğünün ve gücünün göstergesi sayılır. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül'ün bir gece bağda düzenlediği bezimde beraberinde yüz tane hizmetçi kız bulunur:

3101 Süvâre oldı bile yüz karavaş
Boyı uzun yüzi aḡ kara göz kaş (Tutmacı, GH)

Yine Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, İsfahan şahının elinden kurtulduktan sonra Rum diyarına varınca önce bir kasırda bir ay eğlenir. Gül'ün yanında iki yüz tane beyaz tenli, selvi boylu cariye, kenizek vardır. Kızların beyaz tenli olduklarını belirtmek için daha çok uzak Doğu ve Orta Asya kavimlerine olan mensubiyetleri vurgulanır. Bunların bir kısmı Gül'e eğlencede eşlik ederken, binlercesi de hizmet eder:

3440 Gül oturmuş ' imâri içre çün gül
Ḥâtûnlar çevre yanında çü bülbül

...
3442 Yanınca iki yüz daḥı ‘imārī
Kimi Ḥalluḥ kimi Türk ü Tatarī

...
3445 Oturup māh-rūlar rūy-der-rūy
Mey-i gül-reng içerlerdi be-her sūy

...
3467 İdi Gül-ruḥ’uñ ḥalvet sarāyı
Kenîzekleri Çinî vü Hıṭâyî

3468 Giçer taḥta oturur ol semen-ber
Ṭutar şaf karşıusına ḥūb-rūlar

...
3471 Hezārān serv-ḳadd ü sīm-sīne
Ki ḥizmetkār idi ol meh-cebīne (Tutmacı, GH)

Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde tahta oturan Nahid’i ortalarına alan güzellerin vasıfları şöyledir: Narin ve cilveli kızlar, beyaz yüzlü, gümüş göbekli, fıstık ağızlı, nar memeli, gonca dudaklı, selvi yürüyüşlü, baştan ayağa gümüş ve altına gömülmüş, süslü sevgili gibi gönül süsleyicidirler:

4235 Ḳurulmuş taḥt-ı zerrīn-i muraşsa‘
Oturur dilber üstinde murabba‘

4236 Mehi ortaya almış nāzeninler
Semen ruḥsāreler sīmīn sürīnler

4237 Ḳamu piste dehān u nār-pistān
Ḳamusı ḡonce leb serv-i ḥurāmān

4238 Zer ü sīm içre müstaḡraḳ serāpā
Büt-i ārāste gibi dilārā (Behiştî, MM)

Bezmlerde bulunan güzellerin beyaz yüzleri mum gibi ışık saçarak meclisi aydınlatır.

Meclis cennet, güzeller de huri olur:

5134 Virür ḥūblar yüzi meclislere nūr
Şehir şankim behişt idi bular ḥūr (Tutmacı, GH)

3422 Yanar şem‘ -i fūrūzān gibi her ḥūr
Olur bezm içi bunlarıñla pūr-nūr (Behiştî, MM)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde II. Selim'in işret meclisindeki güzel cariyeler gökteki yıldızlar gibi şehzadenin bezmini süslerler:

326 Müzeyyen bezm-i şeh meh-pârelerle
Nitekim âsumân seyyarelerle

1200 Pür oldu hâle-i bezm içre hûbân
Nitekim encüm ile mâh-ı tâbân (Ûdî, *MM*)

Güzeller, bezmde hizmet etmenin yanı sıra, farklı rollerde yer alırlar. Kadın kahramanların düzenledikleri bezmlerde güzeller daha çok nedime rolündelerken erkek kahramanların bezmlerinde ise bezmi süsleyen, güzellikleri ve cinsel kimlikleriyle ön plandadırlar. Kadın kahramanların meclislerinde kızlar, onların sohbetlerine eşlik edip nedimelik yaparlar. Bu güzeller türlü eğlenceli gösteri, yetenek ve davranışlarıyla efendilerini eğlendirirken kendileri de eğlenceye iştirak ederler.

Mu'îdî'nin *Şem' u Pervâne* mesnevisinde Şem''in kurduğu mecliste Şem''e güzeller de eşlik eder. Şem''in etrafına toplanan bu güzeller ona nedimelik yaparlarken birkaçı da eline kadeh alıp şarap sunar. Selvi boylular da mecliste hizmet etmeye başlar. Buradan da anlaşılacağı üzere bu güzellerden bir bölümü nedimelik yaparken bir bölümü de mecliste hizmet eder:

337 Mîr-i meclis ki anda Şem' oldu
Hûblar çevresinde cem' oldu

338 Nâle idince nây ile kânûn
Rağsa girdi piyâle-i gül-gûn

339 Koptı yir yirine kıyâmetler
Geldi refâre serv-kâmetler

...
347 Bahtıyâr oldu çün felek-yâver
Öpdi ağzın güzellerüñ sāgar

...
396 İçilüp çifte çifte tolular
Öpişür yok dimezdi meh-rûlar (Mu'îdî, *ŞP*)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Nevşâd ülkesinin hükümdarı Ferruh'un bezminde yer alan güzeller nigar ve duhteran şeklinde iki grup olarak tasvir edilir:

569 Bir yaña tırdı nigâr-istân-ı Çîn
Lâle-ruğ hurşîd-şal' at meh-cebîn

570 Hüsni içinde her biri mânend-i mihr
Görmemiş mişlin birinün nüh-sipih

571 Her birinün hâcibi Çâç-ı kemân
Tîr-i müjgânı hadeng-i cân-sitân

572 Her birinün gözleri Türk ü Moğol
Cân ü dil târâcın eyler tûrmaz ol

573 Bir yañadan duhterân-ı mâh-tâb
Turdılar hüsni içre hem-çün âf-tâb

574 Her birinün çeşmi devrân âfeti
Cân ü dil mülkine şalmış ğâreti

575 Her birisi hüsni içinde nâzenîn
Encüm-i çarh-ı melâhat meh-cebîn

576 Gönce-fem gül-ruh kâmusı lâle-hadd
Mihr-ıtal' at mâh-peyker serv-kadd (Muhibbî, GN)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsn* mesnevisinde Gül'ün bağda düzenlediği işret meclisinde huri kızlar Gül'e eşlik ederken bir diğer eğlencede güzeller süslenip hulle giyerler:

837 Oturdu çevre hüriler derildi
Bezendi şöhet ü meclis kuruldı

2072 Bezendi şehir ü bazar u mahalle
Düzendi hübrüler geydi hulle (Tutmacı, GH)

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde Tunca'nın karşı yakasındaki mesire alanında beyler ve ağalar meclisi tasvirinde bu mecliste hizmet eden güzeller anlatılır. Sahip oldukları güzelliklerinin yanı sıra giyim kuşamlarıyla da detaylıca tasvir edilmeleri dikkat çekicidir:

452 Biri ol bezm-i cennetâsâdan
Gülüstân-ı bihişt-ârâdan

453 Toptolu gül-ı izâr zîbâlar
İşret eylerdi begler ağalar

454 Gül gibi bir nihâl-i sîm endâm
Tutuban câm-ı bâde-i gül-fâm

- 455 Bezm ol āfitāb-ı bezm-ārā
Sürer idi şarāb-ı rūḥ-efzā
- 456 Nāz ile bağlamışdı hıdmete bil
Altun üsküfli niçe şem‘ -i Çigil
- 457 Nice üsküf hümā-i zerrīn-per
Nice şem‘ -i Çigil çerāğ-ı kamer
- 458 Her güneş yüzli pādişāh olmuş
Gün gibi şāh-ı zer-külāh olmuş
- 459 Gerçi par par yanar leṭāfetde
Od yanar başlarında hıdmetde
- 460 Kuşanup mū-miyāna sīm kemer
Bir kıluñ üstine donanmışlar
- 461 Benek altunlılarla her cānān
Şan ki ṭāvūsdur urur cevlan
- 462 Hey nice cāme gülşen-i terdür
Tāze güller aña beneklerdür
- 463 Cāme-i zer-nigār u ḳadd-i laṭīf
Şan ki altun ile yazılmış elīf
- 464 Gülşen-i tāze cāme-i rengīn
Tügmeler anda ḡonçe-i nesrīn
- 465 Geyer eḡnine niçe mehveşler
Āsumānī güzel mūnaḳḳaşlar
- 466 Kimi mā‘ī geyardi āb gibi
Kimi līmūnī āfitāb gibi
- 467 Kimi nārencī kimi līmūnī
Sūsen kimi kimi gül-gūnī
- 468 Şems destār ile kamer-ruḥlar
Ne kamer mihrbān-ı ferruḥlar
- 469 Nice destār tāze aḳ güldür
Ṭaylesān ḳatmeri ḳaranfüldür

- 470 Hüb ser-müzeler geyerler idi
Kebkebi anlaruñ güherler idi
- 471 Nice ser-müze nice kepkebler
Meh-i nev kimi kimi kevkebler
- 472 Taşınur kimisi geyüp zer-bâf
Hançer-i zer-nişân u sîm-ğilâf
- 473 Deşne-i mâh-ı nev gibi zer-kâr
Tîz ü hûn-rîz şan ki gamze-i yâr
- 474 Hâşılı her birisi bir hurşîd
Evc-i ‘ izzetde nite kim nâhid

- 475 Âfet-i cân-ı mümkün ü imkân
Şûr u âşub u fitne-i dü-cihân (Fikrî Çelebi, EE)

Bezmde hizmet eden güzel cariyeler aynı zamanda çalgı çalma, şarkı söyleme ve dans etme yeteneklerine sahiptirler.

Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde iki sevgili hoşça vakit geçirirler. Mecliste bulunan kızların adları sıralanır. Bunlar Semenendâm, Gülpeyker, Perirû, Semenbuy, Kamerruhsar, Dîlcû, Melekmanzar, Şekerhand, Kamerveş ve Şekergüftar hâle münasip gazel okur, güzel sözler söylerler:

- 2593 Arada kıılır idi devr sâgar
Tolu olmuş meclis mâh-rûlar
- 2594 Öri tırmışdı on zîbâ qaravaş
Kamusı mâh-rûy u hûb u dil-keş
- 2595 İşiden kişiler olmağ için şâd
Kamusınuñ adını idüben yâd
- 2596 Semenendâm u Gülpeyker Perirû
Semenbûy u Kamerruhsâr Dîlcû
- 2597 Melekmanzar Şekerhand ü Kamerveş
Şekergüftar idi onıncı dil-keş (Cem Sultan, CH)

Ûdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim (II. Selim)’in cennet misal bezmlerinde bulunan ay yüzlü huri ve gılman güzeller sâzende, hânende ve rakkaslardır:

- 1040 Cinâna dönmiş idi bezm-i sulţân
Pür olmuş idi anda hûr ü gılmân

1041 Kimi sâzende vü kimisi hoş-ḥân
Ḳamusı reşk-i mihr-i çerḥ-i gerdûn

1042 Kimi cevâlânger ü tâvûs-ı raḳḳâş
Ḳamusı olmuş idi kıdvetü'n-nâs

1043 Hevâda her birisi reşk-i nâhîd
Müferriḥ mâh-rûlar çün meh-i 'îd

1044 Bularuñ raḳşına eflâk [ü] ḥurşîd
İderdi döne döne ḳaşd-ı taḳlîd

1193 Geçüp mihr-i sipihrâsâ o sulṭân
Cinân-ı bezmi tutdı ḥûr ü ḡilmân

1194 Düzildi zühre-tal' at mâh-rûlar
Ḳamu sâzende vü gûyende bular

1195 Kimi çengî vü 'ûdî kimi raḳḳâş
Ḳamusı olmuş idi çâker-i ḥâş (Ûdî, MM)

Köle ve cariyelerden seçilen hizmetçiler bezm için gerekli olan bütün hazırlıkları yaparlar. Bezm başladıktan sonra da mecliste her türlü hizmeti yerine getirirler:

1935 İder bezmi dilberler ârâste
Füzûn oldu şâdi vü ḡam kâste (Behiştî, İN)

1019 Yaluñ yüzlü güzeller yaḳdılar şem'
Muşâhibler ser-â-ser oldılar cem' (Zâtî, ŞP)

1027 Sîm-berler ṭururdu ḥidmetde
Oturandar neşât u 'işretde (Mu'îdî, ŞP)

Hâşimî'nin *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde iki sevgilinin bezminde bulunan güzeller hizmet etmek için hazır beklerler:

2339 Olup ḥâzır ḳamu serv-i sehîler
Güneş tal'atlu mâh-i ḥargehîler

2340 Kamusı ḥûb u âfetdür zemâna
Ḳamu ḳaddi ḳıyâmetdür cihâna

2341 Kimi çengîdür anuñ kimi raḳḳâş
'Avâm añma ḳamusı hem-dem-i ḥâş

2342 Kimi ser-dîh olaruñ kim şâķī
Vururlar cür'alardan 'ömre bâķī

2343 Bu ferrile ķamusı bende fermân
Dilerler olalar yolına ķurbân (Hâşimî, MV)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân ile Mihr'in baharda bağda icra ettikleri bezmde yer alan cariyelerden bazıları hizmet ederken bazıları da güzellikleriyle ön plana çıkarlar:

3419 Tırur karşıısına zerrîn kemerler
Ķamu gün yüzler ü alnı ķamerler

3420 Ķamu el bağlayup düzmişler aķtâr
Olup hāmûş hem-ķün naķş-ı dîvâr

3421 İderdi püşt-i pâ her şûh-ı seyrân
Muşavver ten gibi bî-hûş u bî-cân

3422 Yanar şem' -i fûrûzân gibi her hûr
Olur bezm içi bunlaruñla pür-nûr

...

3440 Aluban araya zerrîn kemerler
Bürümüş çevresin Mihrüñ ķamerler (Behiştî, MM)

Yukarıdaki mecliste bulunan sazendeler için peri ifadesi kullanılır. Bu peri güzellerden bazıları bezmde musiki icra ederler:

3453 Perîler çalduğına germ olup çeng
Hezâr âvâz ider âh ile âheng (Behiştî, MM)

Mâcerâ-yı Mâh mesnevisinde Şehzâde Selim ile Mısır'dan gelen Mâh'ın işret meclisinde ay yüzlü güzeller meclisi süsleyip hazır ederler:

1194 Düzildi zühre-ţal' at mâh-rûlar
Ķamu sâzende vü gûyende bular

...

1196 Elinde kiminüñ la' lîn tabaķlar
İçi pür sîm ile zerrîn varaklar

1197 Kimisi sükkerî pür-nuķl-i zîbâ
Kimisi pür mey ile cām-ı şahbâ

1198 Kimi atlas tutar kimi serâser
Müzeyyen itdiler bezmi ser-â-ser

- 1199 Müheyyâ olmuş idi niçe hil' at
Ola tâ kim anuñla mâha ' izzet (Ûdî, MM)

Köle ve cariye olan bu güzellerin bir metâ gibi hediye edildiği de görülür. Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin hakanının İskender'i Hoten ülkesine daveti vesileyle kurulan mecliste Hakan tarafından İskender'e hediye edilenler arasında güzeller de yer alır. Bu güzellerin vasıfları klişe benzetmelerle anlatılırken bunların cennetten gelen hûr ve gılman gibi oldukları vurgulanır:

- 3677 Hıttâyî perî Çînî maḥbûblar
Dil ü cān gibi cümle mergûblar

- 3678 Boyı her birinüñ çü şimşād ü serv
Çemānında her birisi çün tezerv

- 3679 Kāmu nāz-perverd ü nāzuk-ḥırām
Kāmu mihr-i raḥşān u māh-ı tamām

- 3680 Kāmu gözleri cādū mekkāreler
Kāmu ḡamzesi ḥūnî ḥūn-ḥ̄āreler

- 3681 Kāmu nāristān u nārenc-būy
Kāmu sīb ḡabḡablu ḡūlnār-rūy

- 3682 Kāmusı perî-ḥ̄v̄ūn [u] firîşte-şikār
Behiştî kāmı ḥūr u ḡilmān-vār (Behiştî, İN)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin hakanı tarafından İskender'e hediye edilen bu cariyelerden birinin diğerlerinden çok daha güzel olduğu belirtilir. Onun peri yüzlü ve gılman kıskançlığında olduğu vurgulanır:

- 3684 Biri birisinden çe ger dil-pezir
Birisi velîkin katı bî-naḡîr

- 3690 Peri yüzli vü reşk-i ḡilmān idi
Firişte gibi başdan ayağa nūr (Behiştî, İN)

İşret meclisleri cennet olunca meclisteki güzeller de hûr ve gılmana benzetilir. Bu güzeller bazen de hûr ve gılmanı kışkandıracak güzelliğe sahiptirler. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde bezmde Gül'e eşlik eden kızlar birer huri, güzellerin giydiği elbiseler cennet giysileridir. Hüsrev'in Rum ülkesine geri gelmesi üzerine süslenen şehir cennete, buradaki güzeller ise hurilere benzetilir:

830 Düzüldi ‘ākıbet bir hūb şöhet
Ki varup kıla ol maḥbūb şöhet

...

837 Oturdu çevre hūriler derildi
Bezendi şöhet ü meclis kuruldı

...

2072 Bezendi şehir ü bāzār u maḥalle
Düzendi hūb-rūlar geydi hulle

5132 Tınandı vü bezendi şehir ü bāzār
Çalındı çeng ü ney geh zîr ü geh zār

5133 Nireye kim baḥayduñ şöhet idi
Şafā vü zevk ü şevk ü ‘işret idi

5134 Virür hūblar yüzi meclislere nūr
Şehir şankim behişt idi bular hūr (Tutmacı, GH)

Ûdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzâde Selim ile Mâh’ın buluşmaları neticesinde düzenlenen bezmde Şâh gökteki güneş, diğer katılımcılar da hūr ve gılman gibi cennet bezmine gelirler:

1193 Geçüp mihr-i sipih-râsâ o sulṭân
Cinân-ı bezmi tıtdı hūr ü gılmân (Ûdî, MM)

Sonuç olarak tezin II. bölümünde bezm tasvirlerinde ‘dış unsurlar’ başlığı altında bezmlerde yer alan doğal unsurlar ele alındı. Bu unsurların tümü her bezmde mutlak surette var olurlar. Diğer bir ifadeyle bir bezm, bir zaman ve mekânda kişi ve kişiler tarafından belli araç gereçlerle icra edilir. Yalnız bu unsurların şairler tarafından ele alınış biçimleri kişisel tercih, beğeni ve yetenek sonucu olarak mesnevilere yansır ve bu yansıma kişisel farklılıklar barındırır.

Bezmin dış unsurlarından zaman ve mekân şairlerin kişisel tercihleri sonucu önem arz eder. Bazen uzun tasvirlerle ele alınan zaman ve mekân bazen de kısaca geçirilerek verilir. Dış unsurlardan dikkat çeken bir diğer husus, sergüzeşt-nâmelerde bezmin mekânı ve kişilerinin sıradanlaşmasıdır. Bezmlerin en renkli ve sosyokültürel unsurun olduğu kısım, tasvirlerde her ne kadar az da yer verilse, bezmlerin hazırlık bölümleridir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

15-16. YÜZYIL MESNEVİLERİNDE BEZM TASVİRLERİ: İÇ UNSURLAR

Tezin III. bölümünde bezmlerin başlangıcından bitimine kadar yer alan konular ele alınmaktadır. ‘İç unsurlar’dan kasıt, bezmin temel konuları olan saz, söz ve şarabın yanında ziyafet ve sofrata tasvirleri ile özellikle hükümdar bezmlerinde dağıtılan hediye ve bağışlardır.

Bazı işret meclislerinde uzunca tasvirlerle ele alınan ve kültürel unsurlar bakımından değerli bilgiler barındıran ziyafet ve sofrata tasvirleri bu bölümde incelendi. Bezmlerin en önemli unsuru olan şarap ve şaraba ait unsurlar mesnevi metinlerinde geniş yer almaktadır. Tezde bu unsurlar çeşitli yönleriyle ele alındı. Bezmlerdeki musiki ise mutluluk ve hüznün atmosferinin oluşumunu sağlayan unsurların başında gelir. Bu bölümde musiki tasvirleri ile bu tasvirlerde yer alan musiki makamları ve aletleri incelendi. Çeşitli duyguların tercümanı olan ve musikiye eşlik eden şiirler şekil bakımından tasnife tabi tutularak ele alındı. Son olarak bazı bezmlerde görülen hediye ve bağışlarla ilgili bilgiler yine bu bölümde yer verildi.

3.1.Ziyafet Ve Sofra Tasvirleri

Bezm tasvirlerinde görülen bir diğer unsur yiyecek ve içecek çeşitlerinin anlatıldığı ziyafet sofralarıdır. Özellikle hükümdar saraylarındaki mükellef sofralarda görülen çok çeşitlilik, zenginliğin bir göstergesi olarak kabul edilir. Burada yer alan bilgilerin kendi dönemine ışık tutması, dönemin yaşam biçimi hakkında bilgi vermesi yönüyle önemli birer kültürel unsur kabul edilebilir.

Mesnevilerde ziyafet ve sofrata tasvirleri işret meclislerinden bağımsız, evlenme, elçi kabulü, hoşagiden bir haber sonrası gibi sebeplerle yer aldığı görülür. Bu çalışma kapsamında incelenen sofrata tasvirleri ise bazı bezmlerde yer verilen ziyafet sahneleridir. Mesnevilerde görülen sofrata tasvirleri için Şentürk’ün genel değerlendirmesi şöyledir:

“Mesnevilerde büyük ziyafet sahneleri daha çok kalabalık işret meclisleri ve düğün tasvirlerinden önce yer alır, ardından da çoğunlukla işret ve musiki meclisi tasvirlerine geçilir. Bu tasvirler daha çok saray çevrelerinde mühim bir misafirin konuklandığı bahislerde aşırı mübalağalı ifadelerle anlatılır. Pişen et ve yemek adları verilerek bunların çokluğu birtakım klişeleşmiş ifadelerle vurgulanır” (Şentürk, 2002: 608).

Tasvirlerde sofrâ için çoğunlukla ‘hân’, ‘simât’ ve ‘sofra’ ifadeleri kullanılır. Sofra yuvarlak, altından veya altın rengindedir: *Çekerler kehkeşân-veş zer simâtı / Ki reşk eylerdi gerdûnuñ bisâtı* (Lâmiî Çelebi, *FŞ*, 4592). Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde sofrâ sandal ağacından, dairesel ve sarıdır. Çeşitli nimetlerle donatılan sofrâ ferahlık verir: *Tolup kurş-ı lîmü vü şandal-simât / Virürdi müferreh cüvâriş neşât* (Behiştî, *İN*, 1960). Sofraların zenginliği daima yıldız topluluğu ‘keh-keşen’ yani samanyoluna benzetilir veya onunla mukayese edilir: *Simât-ı bezm dönmiş keh-keşâne / Gümiş sāğarlar ahterden nişâne* (T. Cafer Çelebi, *HN*, 2882); *Simât-ı şâh döndi keh-keşâne / Şafâ virdi şafâsı bu cihâna* (Ûdî, *MM*, 1201).

Ziyafet sofrasını düzenlemekle görevli olanlara çeşnigîr ve zevvâk denir. Bunlarla birlikte ay yüzlü, gönül kapalı ve yeni sakalları yeni bitmiş oğlanlar da ziyafet sofralarını düzenlemekle görevlidirler:

- 1961 Çekerler simâtâ şu denlü ni‘am
Olur cümle zevvâklar kaddi ham (Behiştî, *İN*)
- 5039 İşâret itdi zevvâkına sultân
Nefâyisle pür oldı şahın-ı meydân (Manisalı Câmiî, *MN*)
- 4591 Semen-ber dil-rübâlar nâzûk ü ter
Şunup pîş-gîrler mehtâba beñzer
- 4592 Çekerler kehkeşân-veş zer simâtı
Ki reşk eylerdi gerdûnuñ bisâtı
- 4593 Güneş gibi tutar meh-çihreler hoş
Tabağlar kâseler zerrîn ü dil-keş
- 4594 Şeker-ğandeyle her bir çâşnî-gîr
Nazardan meclis erbâbın kılur sîr
- 4595 Semen-simâlaruñ başında sînî
Müzellef hûblar dūşında çînî (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Ziyafet sofrası ile cennet sofrası ve nimetleri arasında benzerlik ve mukayese yapılır. Bazen de mübalağayla bezm sofrasının cennettekinden daha üstün olduğu belirtilir:

- 3204 İder idük lehv ile dürlü neşât
Bîş idi firdevsden rûy-ı bisât (Aşkî, *HP*)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisindeki sofrâ tasvirinde anlatılan yiyecekler lezzet ve çokluğu ile Adn cennetinin nimetleri gibidir. Yine sofradaki nimetlerin lezzetini belirtmek için Allah'ın İsrailoğullarına indirdiği “menn” kudret helvası ile “selvâ” bildircına benzeyen kuşun geçtiği *Kur'an* ayetlerine (Bakara 2/57; A'râf 7/160; Tâhâ 20/80) telmihte bulunulur. Aynı meclis tasvirinde yemekten sonra şarap sunumuna geçerken de meclis Rıdvan bağına, bâde de 'âb-ı hayvân'a benzetilir:

4626 Mürabbâlar kim şemsî vü nârî
Na'im-i 'Adn-veş yokdur şümârî

4637 Kılup encîrler bî-dûd helvâ
Firâvân her taraf pür-menn ü selvâ

4656 Ne meclis bâğ-ı Rızvândan nümü-dâr
Ne bâde âb-ı hayvândan nümü-dâr (Lâmiî Çelebi, FŞ)
Bezmlerdeki ziyafet faslı genelde şarap sunumundan önce gelir:

3650 Yinildi ni' am oldılar çünkü sîr
Getürdi mey ortaya şâhib-serîr (Behiştî, İN)

3423 Yinildi nûzl ü ni' met oldı âhîr
Şurâhîler olur meclisde hâzır (Behiştî, MM)

1024 Yenildi hân olındı şükr-i Yezdân
Kırıldı meclis-i mey oldı fermân (Zâtî, ŞP)

Yemek sofrası İbrahim Halil sofrasına benzetilir:

2422 Çekildi Husrevün hân-ı Halîli
Sebîl olup şarâb-ı Selsebîli (Fîrâkî, HŞ)

Yemek yendikten sonra dua edilir ve sofrâ kaldırılır:

3456 Çü kudret olduğı denlû yenildi
Zebân-ı 'acizile şükri dinildi

3457 Dehân açup kamu şîrîn zebânlar
Du' âlar kıldılar götürüldi hânlar (Lâmiî Çelebi, VR)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender, Hindistan seferi öncesi beyleriyle düzenlediği bezmde yemek şarap sunumu, musiki icrası ve rakkasın dansından sonra yer alır.

Yemekten sonra hazım için tekrar içki ikramı yapılır:

1960 Tölup kuruş-ı lîmû vü şandal-simât
Virürdi müferreh cüvâriş neşât

1961 Çekerler simāṭa şu denlū ni‘ am
Olur cümle zevvâklar ḳaddi ḥam

1962 Biri biri ardınca tāze kebāb
Gelür meclise bî-‘ aded bi-ḥisāb

1963 Gelür kebg ü derrāc ü tîḥū teḳerv
Murādınca yir begler ü şāh-ı nev

1964 Çinî kāseler pür olup cā-be-cā
Ḳonar sofrada turş-ı işteh-fezā

1965 Dili diledüğün yidi her kişi
Yemek içmek oldı ḳamunuñ işi

1966 Yemekler yinüp çünki oldı tamām
Şunar sāğarı sāḳî ḥazm-ı ta‘ ām (Behiştî, *İN*)

İşret meclislerindeki sofrā tasvirlerine ait temel hususlar yukarıda belirtildikten sonra, bu meclislerde yer alan sofrā ziyafet tasvirleri aşağıda verildi. Bu tasvirlerde yer alan yemek, tatlı, içecek, meze ve sofrā gereçlerine ait bilgiler alt başlıklar halinde incelendi.

Aşḳî’nin *Heft-peyker* mesnevisinde cuma günü anlatılan hikâyede meclis için bütün sebeplerin yani gereçlerin hazırlandığı belirtilen beyitten sonra bunların açıklaması yapılır. Bu tasvirde meclis sofrasında yer alan yemek ve meyveler sıralanır:

4029 Didi kim bir gün bizi bir āşinā
Geldi eyledi serāyına şalā

4030 Eylemiş esbābı heb ārāste
Ḥāzır olmuş her ne ise ḥāste

4031 Berre-i büryān kebāb murğ germ
Girdeler isfid ü tāze saḥt u nerm

4032 Zerde vü ḳalye birinc ü ḡurbā
Dāne vü kîpā vü dürlü şurbā

4033 Mîveler ḥūb u latîf u dil-firîb
Hinduvāne ḥarbüze engür u sîb

4034 Hîç añılmazdı nârenc ü alû
Nâr-ı pistân ile hân idi tolu (Aşkî, HP)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin Hakan'ının İskender'i Hoten ülkesine daveti münasebetiyle kurulan mecliste içki faslından önce yemek ikramı yapılır:

3645 İdüp meclis ârâste şehriyâr
Getürdi mey ü mîve-i hõş-güvâr

3646 İdüp meclisi zeyn nuql ü şeker
Sipihir itmiş idi hemîn cām-ı zer

3647 Ne denlû bu 'âlemde na' mā ki var
Kamu hâzır itmiş idi tâc-dâr

3648 Dökilmiş idi bezme helvâ-yı nağz
Lezîz eylemiş anı bādām-ı mağz

3649 Çeker iptidâ hânı Hâkân-ı Çîn
Görinmez olur çînîlerden zemîn

3650 Yinildi ni' am oldılar çünkü sır
Getürdi mey ortaya şâhib-serîr (Behiştî, İN)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Pervâne'nin avda Lâlâ Nasır ile birlikte düzenledikleri işret meclisinde sofrâ döşenir ve nimetler dökülür, açlık giderek yerine rahatlık gelir. Şâhın sofrası bir hazine gibidir. Pilav ve zerde gümüş ve altın olduğu için ejder onu dolamış, ayın hâlesi gibi olan börek de bakışlardan kurtulmaz:

1020 Döşendi şofra vü dökildi ni'met
Gürisne oldu seyr ü buldı rāhat

1021 Hemân gencine idi şofra-i şâh
Kim ol gencincede her ân u her gâh

1022 Pilav zerde idi sîm ile zer
Anuñçün anı tolaşmış ejder

1023 Yâhud bir hâle idi börek mäh
Nazardan eksük olmaz idi her gâh

- 1024 Yenildi hân olındı şükr-i Yezdân
Çurıldı meclis-i mey oldu fermân (Zâtî, ŞP)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem' ile Pervâne'nin kışın sarayda düzenledikleri eğlencelerde, ocaktaki ateşte döne döne pişen tavuklar sofraya getirilir:

- 1709 Ol ehl-i meclise faşl-ı zemistân
Odı itdi Hâlîlâsâ gülîstân

- 1710 Sürelerdi aña karşı şafâlar
İderdi şan yalûñ yüzlü vefâlar

- 1711 İderdi mâkiyân anda semâ' ı
Çılurdu hâmlıklar ile vedâ' ı

- 1712 Olurdu puhte anda döne döne
Gelürdi anlaruñ âhîr öñine

- 1713 Şu deñlü döne döne çevrilürdi
O bezme ' âkıbet ol yol bulurdu (Zâtî, ŞP)

Lâmîî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Mihîn Bânû, Şîrîn'in Ferhâd'a olan meylini fark ettikten sonra Şîrîn'de meydana gelen mutsuzluğu gidermek için teşekkür bahanesiyle Ferhâd'ı misafir ettiği bezmdeki sofraya tasviri, hacim ve detay bakımından dikkat çekicidir. Yiyeceklerin çeşitliliği, sofraya kurmakla görevli kişilerin güzellikleri, kap kacakların özellikleri detaylıca tasvir edilir:

...

- 4589 Çü merdümlik hadîşi oldı âhîr
Revân h'ân çekdiler bî-hadd u vâfir

- 4590 Ne diyem vaşfın ol h'ân-ı 'azîmüñ
Niçe 'add idem envâ'ın na'ñmüñ

- 4591 Semen-ber dil-rübâlar nâzûk ü ter
Şunup pîş-gîrler mehtâba beñzer

- 4592 Çekerler kehkeşân-veş zer simâtı
Ki reşk eylerdi gerdüñüñ bisâtı

- 4593 Güneş gibi tutar meh-çihreler hoş
Tabaklar kâseler zerrîn ü dil-keş

- 4594 Şeker-ḥandeyle her bir çāšnī-gīr
Nazardan meclis erbābın kılur sīr
- 4595 Semen-sīmālaruñ başında sīnī
Müzellef ḥūblar dūşında çīnī
- 4596 Tezerv ü kebk ü tihūlar ḳavurma
Dücāc u baṭṭ u āhūlar çevürme
- 4597 Ḥamelle şevr biryān mihr ü meh nān
Felekler sebzesi üstinde tarzān
- 4598 Pilāvuñ şofra şahnında kılālī
Ḳurılmış ḥayme-i gerdūn mişālī
- 4599 Hilālī riştelerden tār u pūdī
Kevākib gibi içinde noḥūdī
- 4600 Ya bir ser-keş perī-rūdur semen-ber
Ruḥında fūlfūlī ḥāl-i mu‘anber
- 4601 Tutan bādām-veş göz zerdesine
Ḥarāretten yaḳar gün gibi sīne
- 4602 Niçe cān olmasun şevḳ ile meftūn
Gümiş tebsileruñ şahnı pūr altun
- 4603 Olan mantūlarından çāšnī-gīr
Ṭoyar göñli gözi cānı olur sīr
- 4604 Muḥīt-i revgān içre mākiyānı
Şalup mürgāb-veş deryāya cānı
- 4605 Ğarīḳ-āyīn ururlar dest ü pāyi
Ḳılurlar ehl-i bezme āşināyī
- 4606 Noḥūd ābı durur şarrāf-ı māhir
Ṭabaḳ şahnını itmiş pūr-cevāhir

- 4607 Piyāz ol cevher içün rişte olmuş
Eritmiş bağırını sergeşte olmuş
- 4608 Karışmış şîr ü hurmā bal ile yağ
Yoğurd ile borāniler yüzi ağ
- 4609 Olup māhiçenüñ pür şahını māhî
Ki cān māhiyyetin bilmez kemāhî
- 4610 Yatur ğarķ olıban deryā-yı kıanda
Muza‘fer-veş ider buğrāya ğande
- 4611 Bu ğamdan kıalyeler düşmiş tırş-rū
Yanınca şahıt olmuş bile yahñū
- 4612 Kılup pür-halkā kıaddin mār-girdār
Müşevveş zihni ğüyā turra-i yār
- 4613 ‘Aceb mi yağı bağırunıñ erise
Ki çokdan köfte-dildür herise
- 4614 Piyāz içinde māhiler ğayālî
Ke-enne’ş-şemse fî-cevfi’l-hilālî
- 4615 Leb-i şîrinini añma ğülācuñ
Ki ‘ıtrı sîr ider cānın yüz acıñ
- 4616 Semen-ber bir peridür nāzük ü ter
Sirişti müşk ü mā-verd ile sükker
- 4617 Ħayālāt-ı kıatāyıf ‘aķla sığmaz
Dil ile ol leṭāyif naķle sığmaz
- 4618 Ne diyem kūy-ı me’mūniyyeden şerh
Beyān çevġanın eyler fikreti tarķ
- 4619 Ēülāb-āmiz sükker lıķmelerdür
Şafā-engiz cevher tu‘melerdür

- 4620 Dilini revgān-ı bādām idüp mūm
Şeker pālūdelerdür peyk-i hulkūm
- 4621 Tolup pisteyle hoş senbūse-i ter
Leb-i dilber gibi pūr-şehd ü şekker
- 4622 İdüp zülbiyyeler hoş şemseler zeyn
Görüp levzīneler kılmış güher zeyn
- 4623 Uran peşmīne helvāsına dīşī
Yolarlar dest-i hayret birle rīşī
- 4624 ‘Alādīnī vü şābūnī vü kāhī
Hacil itmiş nücūm u mihr ü māhı
- 4625 Nuḡuller ḡālebī işler şekerden
Çörekler ḡurşalar yāḡūt u zerden
- 4626 Mürabbālar kim şemsī vü nārī
Na‘īm-i ‘Adn-veş yokdur şümārı
- 4627 Elin naḡş eylemiş barmaḡ çörekler
Turur keffin yumup şekker börekler
- 4628 Eli yufḡa durur gerḡi raḡīfūñ
Velīkin öte ucıdur zarīfūñ
- 4629 Hoş-āb-ı sīb ü bih envā‘-ı menḡū‘
Kimi şīrīn kimisi turş u maṡbū‘
- 4630 Şekerler kelle iken cān eritmiş
‘Aseller bu yolda ‘ömrin çüritmiş
- 4631 Fevākih şınfı hoḡ olmazdı ma‘dūd
Enār u ḡarbūze engūr u emrūd
- 4632 Niçe engūr ‘unḡūd-ı Şüreyyā
Ya burc-ı Hūşedür pūr-necm-i ḡarrā

- 4633 Niçe emrūd nāzūk şīşe-i ҡand
Şuyı cüllāb u ta‘mı şehd-mānend
- 4634 Enārı hoşķa-i mercān u yāķūt
Ki cān pūr-ķuvvet andan sīne pūr-ķūt
- 4635 Daķı her ķarbūze bir bedr-i ğarrā
Keserseñ yüz hilāl olur hüveydā
- 4636 İçi kāfūr-veş taşu muza‘fer
Şekerden tatlu būyı misk-i ezfer
- 4637 Ҡılup encirler bī-dūd helvā
Firāvān her ҡaraf pūr-menn ü selvā
- 4638 Niçe şerķ ide ol ni‘metleri dil
Ki irdi mūra ğāv peşşeye pīl
- 4639 Bilinmez ekşeriniñ cins ü faşlı
Degül nām u nişān u fer‘ ü aşlı
- 4640 Muķaşşal cümle tertīb ile ķondı
Şalā olındı bismillāh oķındı

- 4641 Murād olduķca her biri yinildi
Ṭabaķlar ğötrölüp şükri dinildi (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Heves-nâme’de şair arkadaşlarıyla beraber sevgilinin bezmine davet edilir. Şair, ‘cennet-misal’ olarak nitelendirdiği bezmi tasvir ederken ilkin sofradaki yiyecekleri sıralar:

- 2518 Donanmış dilber-i ra‘n gibi bezm
Bezenmiş şahid-i ğarrā gibi bezm
- 2519 Dökilmiş ortaya ni‘met firāvān
Yanar her ğuşede bir şem‘-i tābān
- 2520 Bürüncek kāsesi başda külāhı
Laṭīf ü müştēhā sāķ aña māhī
- 2521 İdüp zīnet anı nāzūk ğidālar
Getürmüş āb-ı rüyın şürbālar

- 2522 Şeker bādām çeşm-i hālet-engīz
Cevāriş kurşası gūş-ı dil-āvīz
- 2523 Düşüp dendān yirine ḥabb-ı kūknār
Şeker-beste-dehān idi şeker-bār
- 2524 Leb-i cān-perver idi cām-ı gül-gūn
Siyeh ḥāl idi her bir ḥabb-ı zeytūn
- 2525 Turunc olmışdı ğabğab nār pistān
Muşaffā sīb gül-nār-ı zenaḥdān
- 2526 Penīr-i sükkerī bīnī-i sīmīn
Ṭabaḳlar şūret-i kej-düme-āyīn
- 2527 Baḥūr-ı dāmen ü ceybi tevābil
Mebār engüşt ü finduḳlar enāmīl
...
- 2531 Dil-i müştāḳ idi her mürğ-ı biryān
Kebāb itmışdı anı nār-ı hicrān

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Diğer sofra tasvirleri: **Hamdullah Hamdī**, *TU*, 463-468; **Hamdullah Hamdī**, *YZ*, 4708-4714; **Kemalpaşazade**, *YZ*, 5858-5890; **Lâmiî Çelebi**, *VR*, 2753-2776, 3427-3453; **Manisalı Câmîî**, *MN*, 3396-3412, 5037-5050.

3.2.1. Yemek, Tatlı ve Yiyecek Çeşitleri

Sofra tasvirlerinde yer alan yemek, tatlı ve yiyecek çeşitleri kaynaklarda ulaşılabildiği bilgiler çerçevesinde alfabetik sıraya göre aşağıda verildi.

Alâdînî

Bu yiyecek hakkında kaynaklarada bir bilgiye ulaşılamadı. Diğer tatlı çeşitleriyle aynı beyitte yer aldığı için ‘alâdînî’nin bir tatlı çeşidi olduğu söylenebilir:

- 4624 ‘Alâdînî vü şābūnî vü kāhî
Ḥacil itmış nücūm u mihr ü māhı

(Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Bademli Helva

Bademli bir tatlı çeşididir:

- 3648 Dökilmiş idi bezme helvâ-yı nağz
Lezîz eylemiş anı bādām-ı mağz (Behiştî, İN)

Bal / Asel

Sofra tasvirlerinde tatlı bir yiyecek olan bal (asel) yer alır:

- 4608 arışmış şîr ü urmâ bal ile yağ
Yoğurd ile borânîler yüzi ağ (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 4630 Şekerler kelle iken cân eritmiş
‘Aseller bu yolda ‘ömrin çürütmüş (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Balık / Mâhî

Sofra tasvirlerinde yer alan yiyeceklerden biri de balıktır:

- 2520 Bürüncek kâsesi başda külâhı
Laîf ü müşteâ sâķ aña mâhî (T. Cafer Çelebi, HN)
- 4609 Olup mâhiçenüñ pür şaķnı mâhî
Ki cân mâhiyyetin bilmez kemâhî
- 4610 Yatur ğarķ olıban deryâ-yı anda
Muza‘fer-veş ider buĝrâya ande
...
- 4614 Piyâz içinde mâhîler ayâli
Ke-enne’s-şemse fî-cevfî’l-hilâlî (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 4363 İder ‘Anter daķı bir bezm-i şâhî
Ki bişdi şöħbetinde ğâv u mâhî (Mustafa Çelebi, VG)
- 2776 O gice bezme ‘azm itdi Zeliĥâ
Kebâb-ı murĝ u mâhî oldı peydâ (Taşlıcalı Yahya, YZ)

Borani

Yoğurtla yenen pirinçli ıspanak ve benzeri sebze yemeĝidir (*Kubbealtı Lugatı*, 21.06.2021)

- 4608 arışmış şîr ü urmâ bal ile yağ
Yoğurd ile borânîler yüzi ağ (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Börek

Hamur ve yufkanın içine kıyma, peynir, tavuk gibi çeşitli şeyler konulup tava, sac veya fırında pişirilerek yapılan yemektir (*Kubbealtı Lugatı*, 21.06.2021):

- 3434 Virüp barmağ hesabını çörekler
Elin çeynerdi kıymalı börekler (Lamiî Çelebi, VR)
- 1023 Yâhud bir hâle idi börek mâh
Nazardan eksük olmaz idi her gâh (Zâtî, ŞP)

Buğra

Kelime turna horozu anlamının yanında Acem yahnisi ve salma denen yemeğin de adıdır ve Buğra Han'a atfedilir (Mütercim Asım Efendi, 2009: 95). Şirvanî'nin *Kitabü't-tabîh* tercümesinde bu yemek salma ve buğra-yı Harezmi adıyla tarif edilir (Argunşah ve Çakır, 2005: 128):

- 4610 Yatur ğarğ olıban deryâ-yı kanda
Muza'fer-veş ider buğrâya hânde (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 3440 Tölup çinî tabaqlar içi buğrâ
Felekler şahıdır pür-necm-i ğarrâ (Lâmiî Çelebi, VR)

Büryan

Sofra tasvirlerinde sıkça yer alan büryan, her çeşit etin kebab edilmesidir:

- 4597 Hânelle şevr biryân mihr ü meh nân
Felekler sebzesi üstinde tarzân (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 4031 Berre-i büryân kebâb murğ germ
Girdeler isfîd ü tâze saht u nerm (Aşkî, HP)
- 3410 Koyun kuzu şu deñlü oldu biryân
Ki meclis ehli çübân oldu yeksân (Manisalı Câmiî, MN)
- 5047 Gelür dürrâc ü bıldırcın firâvân
Konılır yir yirin biryân-ı mürğân (Manisalı Câmiî, MN)

Cevariş Kursa

Yuvarlak cevariş helvasıdır:

- 2522 Şeker bādām çeşm-i hâlet-engîz
Cevâriş kuruşası gûş-ı dil-âvîz (T. Cafer Çelebi, HN)

- 3452 Nuḳū‘āt u murebbālar firāvān
Cevāriş ḳurşalar bî-ḥadd u pâyān (Lâmiî Çelebi, VR)

Çevirme

Tavuk, kaz ve ahu gibi hayvan etlerinin ateşte çevirilerek pişirilmesidir. Şirvanî’nin *Kitabü’t-tabîh* tercümesinde tavuk çevirmenin tarifi yer alır (Argunşah ve Çakır, 2005: 123):

- 4596 Tezerv ü kebk ü tihûlar ḳavurma
Dücâc u baṭṭ u âhûlar çevürme (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 5044 Ḳoyun yaḥnîleri perverde olmış
Çevürme ḳuzularî içi tolmış (Manisalı Câmiî, MN)

Çorba

Bir çeşit sulu sıcak yiyecektir:

- 4032 Zerde vü ḳalye birinc ü ḡurbā
Dâne vü kîpā vü dürlü şûrbā (Aşkî, HP)
- 2521 İdûp zînet anı nâzûk ḡidâlar
Getürmiş âb-ı rûyın şûrbâlar (T. Cafer Çelebi, HN)

Çörek / Parmak Çörek/ Kursa

“Yumurtalı, az yağlı veya şekersiz muhtelif şekilde yapılmış, ufak hamur işi yiyeceklerin ortak adıdır” (*Kubbealtı Lugatı*, 21.06.2021). Kursa kelimesi de çörek anlamında olup sofralarda sıkça yer alır:

- 5870 Beyâz-ı ‘arızın ‘arz itdi çörek
Yazıldı üstine ḥamsü’l-mübârek (Kemalpaşazade, YZ)
- 3400 Dökildi bâdemî yağlı çörekler
Çekildi saḥn ile şekker börekler (Manisalı Câmiî, MN)
- 4625 Nuḳuller ḳâlebî işler şekerden
Çörekler ḳurşalar yâḳût u zerden
- 4627 Elin naḳş eylemiş barmak çörekler
Ṭurur keffin yumup şekker börekler (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 2759 Hezārân meh gibi sîmîn küliçe
Şekerden ḳurş-ı zerrîn niçe niçe (Lâmiî Çelebi, VR)

Girde / Ragîf (kirde)

Arı buğday unundan yapılan yufka demektir:

- 4031 Berre-i büryân kebâb murğ germ
Girdeler isfîd ü tâze saht u nerm (Aşkî, HP)
- 4628 Eli yufka durur gerçi rağîfûñ
Velîkin öte ucıdur zarîfûñ (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 2758 Münevver girdeler mânend-i kâfûr
Şu resme nerm idi şan sîne-i hûr (Lâmiî Çelebi, VR)

Gülâc /Güllaç

İnce yufkadan yapılan bir çeşit tatlıdır:

- 4615 Leb-i şîrînini añma gülâcuñ
Ki 'ıtrı sır ider cânın yüz acuç
- 4616 Semen-ber bir perîdür nâzûk ü ter
Sirişti müşk ü mâ-verd ile sükker (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 5049 Şeker senbûseler bādām-ı terden
Gülâcı kimse fark itmez şekerden (Manisalı Câmiî, MN)

Güvercin Eti

Güvercin etinin çeşitli şekillerde pişirildiği görülür:

- 3408 Şeker senbûse ile çerb ü şîrîn
İçi bādām ile tölmiş gügercin (Manisalı Câmiî, MN)
- 5046 Döner ortada gügercin kebâbı
Yüzerdi rûğan üzre mürğ-ı âbî (Manisalı Câmiî, MN)

Gûrbâ

Bir çeşit yiyecek adı olduğu anlaşılan 'gurbâ' hakkında kaynaklardan bir bilgiye ulaşılamadı:

- 4032 Zerde vü kalye birinc ü gûrbâ
Dâne vü kîpâ vü dürlü şûrbâ (Aşkî, HP)

Halka Çini

Bir tatlı çeşididir (Argunşah ve Çakır, 2005: 127):

- 5871 Tütup barmak çörek şükre elini
Du‘ âya ağız açmış halka çinî (Kemalpaşazade, YZ)

Helva

Yumurta akı, nişasta, tereyağı, bal ve şeker unundan yapılan bir tatlı çeşiddir (Argunşah ve Çakır, 2005: 120):

- 5875 Bişürmişler-idi helvâ-yı rengin
Leb-i dil-ber gibi zîbâ vü şîrin (Kemalpaşazade, YZ)

Herise

Koyun eti, haşlanmış buğday ve çeşitli baharatların karışımıyla yapılan etli bir yemek çeşididir (Yerasimos, 2002: 72-73):

- 4613 ‘Aceb mi yağı bağrının erise
Ki çokdan köfte-dildür herise (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Kâhî

Yumurta, nişasta, tereyağı, bal ve miskli şeker unundan yapılan bir tatlı çeşididir (Argunşah ve Çakır, 2005: 127):

- 4624 ‘Alâdîni vü şâbûni vü kâhî
Hıcıl itmiş nücûm u mihr u mâhî (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Kadayıf

Hamurdan yapılan bir tatlı çeşididir. Şirvanî’nin *Kitabü’t-tabîh* tercümesinde bu tatlının farklı tarifleri yer alır (Argunşah ve Çakır, 2005: 116-117):

- 4617 Hâyâlât-ı kâtâyıf ‘aqla sığmaz
Dil ile ol leâyıf nakle sığmaz (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Kalye

Patlıcan ve kabak gibi sebzelerin az yağda pişirilmesi ile yapılan etsiz veya az etli yemek çeşididir (*Kubbealtı Lugatı*, 16.12.2020):

- 4032 Zerde vü kalye birinc ü gürbâ
Dâne vü kîpâ vü dürlü şûrbâ (Aşkî, HP)

- 4611 Bu gamdan kalyeler düşmüş turş-rû
Yanınca şaht olmuş bile yahnu (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Kavurma

“Kendi yağı ile kavrulduktan sonra ileride yenmek üzere saklanan ettir” (Kubbealtı Lugatı, 16.12.2020):

- 4596 Tezerv ü kebk ü tîhûlar kavurma
Dücâc u baṭṭ u âhûlar çevürme (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Kebap

“Ateşte veya susuz olarak bir kap içinde pişirilen bir et yemeği” (Kubbealtı Lugatı, 21.06.2021) olan kebabın dört ayaklı hayvanlardan, kuş ve balıktan yapıldığı belirtilir. Sofralarda en fazla yer alan yiyeceklerdendir:

- 4031 Berre-i büryân kebâb murğ germ
Girdeler isfîd ü tâze saḥt u nerm (Aşkî, HP)
- 1963 Gelür kebg ü derrâc ü tîhû tezerv
Murâdınca yir begler ü şâh-ı nev (Behîstî, İN)
- 1372 Mürğ u mâhi o bezme oldı kebâb
Sâğâr-ı gülden içdiler mey-i nâb (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)
- 447 Yaḥnî-i tâze niçe berre-i ter
Nice kuşlar kebâbı civ civ öter (Fikrî Çelebi, EE)
- 732 Şeker nuḳl ile idüp bezmi memlû
Kebâb itdük firâvân kebg ü tîhû (T. Cafer Çelebi, HN)
- 4133 Buyurdı kim getürdiler şarâbı
Külengiyle kebûterden kebâbı (Hâşimî, MV)
- 2760 Kebâb olmuş şu denlû ördek ü kız
Ki murğ ‘ aḳl ider gördükde pervâz (Lâmiî Çelebi, VR)
- 1051 Anuñ ‘ışkına nûş etdi şarâbı
Yedi yanmış cigerden hem kebâbı (A. Rıdvan, HŞ)

Keşkek

“Et ve buğdayın hamur haline gelinceye kadar dövülmesi suretiyle yapılan meşhur yemektir” (Kubbealtı lugatı, 21.06.2021):

- 466 Ağarmış dünbeyile rū-yı keşkek
Yüzer deryā-ı rūgān içre ördek (Hamdî, *TU*)

Kîpâ

Bu yiyecek hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşılamadı:

- 4032 Zerde vü qalye birinc ü gûrbā
Dāne vü kîpā vü dürlü şûrbā (Aşkî, *HP*)

Kûknâr

Kûk-nar haşhaş demektir (Kantar, 1998: 504):

- 2523 Düşüp dendân yirine habb-ı kûknâr
Şeker-beste-dehân idi şeker-bâr (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Külüçe

(Koliçe), kurabiye (Kantar, 1998: 499); küçük yağlı ekmektir (Armutlu, 2016: 65):

- 2759 Hezārān meh gibi sîmîn külüçe
Şekerden kurş-ı zerrîn niçe niçe (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Levzîne

Bademden yapılan helva, bir tür şekerlemedir. Arapça kaynaklarda ‘levzinac’ şeklinde geçer (Ahsen, 2019: 121). Şirvanî’nin *Kitabü ’t-tabîh* tercümesinde levzinenin farklı tarifleri yer alır (Argunşah ve Çakır, 2005: 113, 121, 127):

- 5862 Geyüp levzînden dîbā-yı zer-keş
Pilāv olmuşdı bir maḥbûb-ı ser-keş (Kemalpaşazade, *YZ*)
- 4622 İdüp zülbiyyeler hoş şemseler zeyn
Görüp levzîneler kılmış güher zeyn (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Makiyân/ Pişmiş Tavuk / Dücâc

Sofralarda yer alan tavuk etinin çeşitli şekillerde pişirildiği görülür:

- 1709 Ol ehl-i meclise faşl-ı zemistân
Odı itdi Ḥalîlāsâ gülistân
...
- 1711 İderdi mâkiyân anda semâ‘ı
Kılurdı ḥāmlıklar ile vedâ‘ı
- 1712 Olurdı puḥte anda döne döne
Gelürdi anlaruñ âḥir öñine (Zâtî, *ŞP*)

4604 Muḥīṭ-i revgān içre mākiyānı
Şalup mürgāb-veş deryāya cānı

4605 Ğarīḳ-āyīn ururlar dest ü pāyi
Ḳılurlar ehl-i bezme āşināyī (Lâmiî Çelebi, FŞ)

4596 Tezerv ü kebk ü tihûlar ḳavurma
Dücâc u baṭṭ u âhûlar çevürme

Mantı

Kıyma, hamur, yoğurt, sarımsak ve sumaktan yapılan bir yemek çeşididir (Yerasimos, 2002: 122-123):

4603 Olan mantûlarından çāşnī-ğīr
Ṭoyar göñli gözi cānı olur sīr (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Me'mûniyye

Tavuk beyazı, pirinç unu, bal, süt, badem, nebati yağ, gül suyu ve toz şekerden yapılan bir çeşit tatlıdır (Yerasimos, 2002: 130-131):

4618 Ne diyem kūy-ı me'mûniyyeden şerh
Beyân çevgānın eyler fikreti tarḥ

4619 Gülâb-âmīz sükker luḳmelerdür
Şafâ-engīz cevher tu'melerdür (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3444 Ṭutup gū gibi me'mûniyye meydān
Zebān ehline eyler bend çevgān (Lâmiî Çelebi, VR)

Mürabbâ

Sofralarda yer alan yiyeceklerden biri de reçel demek olan mürabbâdır:

4626 Mürabbâlar kim şemsī vü nārī
Na'im-i 'Adn-veş yokdur şümārı (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3452 Nuḳū' âṭ u mürabbâlar firāvān
Cevāriş ḳurşalar bī-ḥadd u pāyān (Lâmiî Çelebi, VR)

Nân/ Ekmek

Buğdaydan yapılan temel gıdadır:

4597 Һamelle şevr biryān mihr ü meh nān
Felekler sebzesi üstinde tarzān (Lâmiî Çelebi, FŞ)

767 Mihr ü meh kırs olur bezm de nān
Ol tabaķ güller ile şofra cinān (Behiştî, HP)

Nohud-âb

Bir çorba çeşididir (Yerasimos, 2005: 67). Şirvanî *Kitabü't-tabîh*'te tarifini verir (Argunşah ve Çakır, 2005: 113, 123).

4606 Noḥūd-âbı durur şarrâf-ı mâhir
Ṭabaķ şaḥnını itmiş pür-cevâhir

4607 Piyâz ol cevher içün rişte olmuş
Eritmiş bağrını sergeşte olmuş (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Ördek Eti / Mürğ-i âbî

Sofralarda yer alan yiyeceklerden biri de ördek etidir:

466 Ağarmış dünbeyile rû-yı keşkek
Yüzer deryâ-ı rûğān içre ördek (Hamdî, TU)

5046 Döner ortada gügercin kebâbı
Yüzerdi rûğān üzre mürğ-ı âbî (Manisalı Câmiî, MN)

Paluze/ Şeker Pâlûde

Araplarda 'felûzec' olarak da bilinen bir tatlı çeşididir (Armutlu, 2016: 66). Şirvanî'nin *Kitabü't-tabîh* tercümesinde bu tatlının tarifi yer alır (Argunşah ve Çakır, 2005: 113, 123):

4620 Dilini revgān-ı bādām idüp mûm
Şeker pâlûdelerdür peyk-i ḥulķûm (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3448 Ne şîrîn yârdur pâlûde-i ter
Ten-i dil-ber gibi el degse ditrer (Lâmiî Çelebi, VR)

Peşmîne Helvası

Sofralarda yer alan bir tatlı çeşididir. Şirvanî'nin *Kitabü't-tabîh* tercümesinde bu tatlının tarifi yer alır (Argunşah ve Çakır, 2005: 126-127):

4623 Uran peşmîne helvâsına diş
Yolarlar dest-i hayret birle rîşi (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Peynir

Sofrada yer alan yiyeceklerden biri de peynirdir:

- 2526 Penîr-i sükkerî bîñî-i sîmîn
Tabaqlar şüret-i kej-düme-âyîn (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Pilav / Birinc / Dâne

Pirinçten yapılan bir çeşit yemek olan pilavın çok yağlı olanının makbul olduğu anlaşılıyor. Nohutlu da yapılan pilav, sürekli zerde ile birlikte anılır:

- 4032 Zerde vü kılye birinc ü ğürbâ
Dâne vü kîpâ vü dürlü şûrbâ (Aşkî, *HP*)

- 1022 Pilav zerde idi sîm ile zer
Anuñçün anı tolaşmış ejder (Zâtî, *ŞP*)

- 4598 Pilâvuñ şofra şahnında kılâli
Kurılmış hayme-i gerdün mişâli

- 4599 Hilâlî riştelerden târ u pûdı
Kevâkib gibi içinde nohûdı
...

- 4601 Tutan bādām-veş göz zerdesine
Harâretten yaķar gün gibi sîne (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

- 465 Pilâvuñ şöyle çerb olmuş meyânı
Ki ördek gibi yüzer mâkiyânı (Hamdî, *TU*)

- 3402 Pilâvuñ kubbessin eflâke teşbîh
İder rişte k'ider her vech-i tevcih

- 3403 Nohud ol kûbbe üzre aķterândur
Ki rişte ara yirde keh-keşândur (Manisalı Câmîî, *MN*)

Ayrıca bu dönem sofrata tasvirlerinde yer alan 'dâne' piriç demektir:

- 4032 Zerde vü kılye birinc ü ğürbâ
Dâne vü kîpâ vü dürlü şûrbâ (Aşkî, *HP*)

- 5861 Çemen şahnı gibi pür-sebzesini
Ki kırmış dâne anda haymesini (Kemalpaşazade, *YZ*)

Piyaz / Soğan

Çeşitli yemeklere katılan bir sebze çeşididir:

- 4607 Piyâz ol cevher için rişte olmuş
Eritmiş bağrını sergeşte olmuş
- 4614 Piyâz içinde mâhîler hayâli
Ke-enne’ş-şemse fî-cevfi’l-hilâlî (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Rugan

Kadı lokması adıyla bilinen tatlıdır. Şirvanî’nin *Kitabü’t-tabîh* tercümesinde kadı lokması tarifi yer alır (Argunşah ve Çakır, 2005: 117):

- 3439 Tolanmış devrini ruğan haremvar
Meger cennâtdur tahtında enhâr (Lâmiî Çelebi, VR)

Sabûnî

Bir tatlı çeşidi olan sabûnînin döküldüğü kalıp, sabun kalıbına benzediği için adını sabundan almıştır. Çözülmüş şeker ve öğütülmüş bademle yapılır. Arapça kaynaklarda ‘sabuniyye’ şeklinde yer alır (Ahsen, 2019: 122):

- 4624 ‘Alâdîni vü şâbûnî vü kâhî
Hacil itmiş nücûm u mihr ü mâhî (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Salma

Etli bir yemek çeşididir (Yerasimos, 2002: 64-65; Argunşah ve Çakır, 2005: 128):

- 3401 Kõnıldı yañnîler çerb ü muħarrâ
Pilav u zerde vü zirvâ vü salma (Manisalı Câmiî, MN)

Senbûse

Baklava yufkası inceliğindeki hamurla yapılan bir tatlı çeşididir (Yerasimos, 2002: 132-133). Senbûse, sofrâ tasvirlerinde en çok görülen tatlılardandır:

- 4621 Tõlup pisteyle hoş senbûse-i ter
Leb-i dilber gibi pür-şehd ü şekker (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 2762 Dimiş sükker börek senbûseyi kõ
Leb-i yâre varup sen bûse-yi kõ (Lâmiî Çelebi, VR)
- 3408 Şeker senbûse ile çerb ü şîrîn
İçi bādām ile tõlmış gügercin (Manisalı Câmiî, MN)

- 5049 Şeker senbûseler bādām-ı terden
Gülâcı kimse farķ itmez şekerden (Manisalı Câmîî, MN)

Şeker

Şeker, sofralarda en sık yer alan yiyeceklerden biridir. Çoğu zaman meze olarak geçer:

- 3646 İdüp meclisi zeyn nuķl ü şeker
Sipihir itmiş idi hemîn cām-ı zer (Behiştî, İN)
- 4630 Şekerler kelle iken cân eritmiş
‘Aseller bu yolda ‘ömrin çüritmiş (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Şeker Bādām

Yumurta akı, şeker ve bademle yapılan bir tatlı çeşididir (Argunşah ve Çakır, 2005: 121):

- 2522 Şeker bādām çeşm-i hâlet-engîz
Cevâriş kûrşası gûş-ı dil-âvîz (T. Cafer Çelebi, HN)
- 3447 Şekerler ķarma bādāmında yok söz
Diküpdür hûr-ı ‘în dirler aña göz (Lâmiî Çelebi, VR)

Şeker Börek

Hamur, toz şeker, öğütölmüş badem, gül suyu gibi malzemelerle yapılan bir tatlı çeşididir (Yerasimos, 2002: 136-137):

- 3400 Dökildi bādemi yağlı çörekler
Çekildi sahn ile şekker börekler (Manisalı Câmîî, MN)
- 4627 Elin nakş eylemiş barmaķ çörekler
Turur keffin yumup şekker börekler (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 2762 Dimiş sükker börek senbûseyi ķo
Leb-i yâre varup sen bûse-yi ķo (Lâmiî Çelebi, VR)

Tarhûn

“Güzel rayihalı olan kökü müstamel bir cins nebat, tırhun, ra’lûl” (Şemseddin Sami, 2015: 1181) şeklinde tarif edilen bir ot çeşididir:

- 3405 Kebâb-ı keklik ü biryân-ı berre
Müzeyyen üsti terhûn ile terre (Manisalı Câmîî, MN)

- 4597 H̄amelle şevr biryān mihr ü meh nān
Felekler sebzesi üstinde tarzān (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Terre

“Turpgillerden, yapraklarından salata yapılan ve çeşitli türleri bulunan baharlı bitkidir” (Kubbealtı Lugatı, 21.06.2021):

- 3405 Kebāb-ı keklik ü biryān-ı berre
Müzeyyen üsti terhūn ile terre (Manisalı Câmîî, MN)

Turşu / Humuzât

Ekşi yiyeceklerdir:

- 1964 Çinî kāseler pūr olup cā-be-cā
Konar sofrada turş-ı işteh-fezā (Behiştî, İN)
- 4611 Bu ğamdan kalyeler düşmiş turş-rū
Yanınca şaht olmuş bile yaḥnū (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 3442 Şıfâtın kaḅğı dānā diye bi’z-zāt
Şu denlü varidi kışm-ı ḥumūzāt (Lâmiî Çelebi, VR)

Yahni

Etlerin sulu pişirme yöntemidir. Etler yumuşayıncaya kadar suda pişirilir. Daha sonra tencereye soğan, bal, sirke, baharat, nohut ve hamur parçaları ilave edilir ve etler iyice yumuşayıncaya kadar pişirme işlemi sürdürülür (Yerasimos, 2005: 86-87):

- 4611 Bu ğamdan kalyeler düşmiş turş-rū
Yanınca şaht olmuş bile yaḥnū (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 447 Yaḥnî-i tāze niçe berre-i ter
Nice kuşlar kebābı civ civ öter (Fikrî Çelebi, EE)
- 3401 Kōnıldı yaḥnîler çerb ü muḥarrā
Pilav u zerde vū zirvā vū salma (Manisalı Câmîî, MN)

Yağ

Sofralarda balın yanında yağ da bulunur:

- 4608 Karişmış şîr ü ḥurmā bal ile yağ

Yoğurd ile borānīler yüzi ağ (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Yoğurt

Sofrada yer alan yiyeceklerden biri de yoğurttur:

- 4608 Karışmış şîr ü hürmā bal ile yağ
Yoğurd ile borānīler yüzi ağ (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Zerde

Genelde pilavla beraber ikram edilen safranla koku ve renk verilmiş şekerli pirinç tatlısıdır (Yerasimos, 2002: 142):

- 4032 Zerde vü kılye birinc ü gürbā
Dāne vü kīpā vü dürlü şürbā (Aşkî, HP)

- 4601 Tutan bādām-veş göz zerdesine
Harāretten yaqar gün gibi sīne (Lâmiî Çelebi, FŞ)

- 467 Saçılmış zerdenün şahına şekker
Cemāli perre olmuş verd-i aḥmer (Hamdî, TU)

Zeytin

Sofralarda yer alan yiyeceklerden biri de siyah zeytindir:

- 2524 Leb-i cān-perver idi cām-ı gül-gün
Siyeh ḥāl idi her bir ḥabb-ı zeytūn (T. Cafer Çelebi, HN)

Zirvâ

Koyun budu etinden yapılan bir yemek çeşididir (Yerasimos, 2002: 86-87; Argunşah ve Çakır, 2005: 123):

- 3401 Kõnıldı yaḥnīler çerb ü muḥarrā
Pilav u zerde vü zirvā vü salma (Manisalı Cāmiî, MN)

Zülbiye

Badem ve şeker ile doldurulan, gül suyu, misk veya kâfur ile tatlandırılan bir çeşit turtadır. Arapça kaynaklarda ‘zelebiye’ şeklinde yer alır (Ahsen, 2019: 122):

- 4622 İdüp zülbiyyeler hoş şemseler zeyn
Görüp levzīneler kılmış güher zeyn (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.2.2. Meyveler

Tasvirlerde meyveler Farsça'dan 'mîve' veya Arapça'dan 'fevâkih' kelimeleriyle ifade edilir. Bunlar daha çok lezzet ve çokluklarıyla ön plana çıkartılır:

- 4033 Mîveler hûb u latîf u dil-firîb
Hinduvâne harbûze engûr u sîb (Aşkî, *HP*)
- 3645 İdüp meclis ârâste şehriyâr
Getürdi mey ü mîve-i hõş-güvâr (Behîstî, *İN*)
- 4631 Fevâkih şınfı hoş olmazdı ma'dûd
Enâr u harbûze engûr u emrûd (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

2766 Döküldi ol kadar cins fevâkih
‘Uķûl-ı kâinâtı kıldı vâlih
Lâmiî Çelebi'nin *Veyse ü Râmîn* mesnevisinde sofrada bulunan meyveler ‘Şıfat-ı eşmâr
ı cân-perver u midhat-ı fevâkih çün gevher’ başlığı altında tasvir edilir:

- 2767 Alup cân bûyını andan melekler
Meşâm-ı carhı tutdı muşğ ü ‘ anber
- 2768 Leb-i dil-ber gibi şîrîn ruṭablar
Ki hûn itmiş ğamından dil ‘inebler
- 2769 Şararmış rû-yı ‘âşık gibi ayvâ
Kızarmış hadd-i cânân gibi elma
- 2770 Turunc-ı mihri mât eylerdi narenc
Meger mîzân-ı dehr idi güher-senc
- 2771 Enârından ‘aķîķûñ dürci dil-teng
Alur yâķût ‘unnâbın görüp reng
- 2772 Dil ü cânın yaķar incîri baluñ
Aķıdur aĝzı şuyını zülâlûñ
- 2773 Virür engûrı cûş aşḥâb-ı nûşa
Hurûş-efzâ olur erbâb-ı hûşa
- 2774 Şekerden ṭa‘ m-ı şeftâlûsı şîrîn
Virür dil-teşneler cânına teskin

2775 Her emrūdi ki mānend-i güherdür
Şorarsañ kûze-i şehd u şekerdür

2776 Kim eyler piste vü bādāmını yād
Ki destinden kıılır şehd u şeker dād (Lâmiî Çelebi, VR)

Bezm tasvirlerinde yer alan meyveler alfabetik sıralamayla aşağıda verildi:

Armut

4633 Niçe emrūd nāzūk şīşe-i kıand
Şuyı cüllāb u ta‘mı şehd-mānend (Lâmiî Çelebi, FŞ)

2775 Her emrūdi ki mānend-i güherdür
Şorarsañ kûze-i şehd u şekerdür (Lâmiî Çelebi, VR)

Ayva / Bih

2769 Şararmış rû-yı ‘āşık gibi ayvā
Kızarmış ħadd-i cānān gibi elma (Lâmiî Çelebi, VR)

3451 Turunc u sīb u bih nārenc u leymūn
Dökülmüş yire gūya necm-i gerdūn (Lâmiî Çelebi, VR)

Elma

4033 Mīveler ħūb u latīf u dil-firīb
Hinduvāne ħarbūze engūr u sīb (Aşkî, HP)

2525 Turunc olmışdı ġabġab nār pistān
Muşaffā sīb gül-nār-ı zenaĥdān (T. Cafer Çelebi, HN)

2769 Şararmış rû-yı ‘āşık gibi ayvā
Kızarmış ħadd-i cānān gibi elma (Lâmiî Çelebi, VR)

Erik/ Alû

4034 Hīç añılmazdı nārenc ü alû
Nār-ı pistān ile ħān idi tolu (Aşkî, HP)

Hunnab

2771 Enārından ‘aķīķūn dürci dil-teng
Alur yāķūt ‘unnābın görüp reng (Lâmiî Çelebi, VR)

Hurma / Rutab

- 4608 arışmış şır ü ħurmā bal ile yağ
Yoğurd ile borānīler yüzi ağ (Lāmiī Çelebi, FŞ)
- 2768 Leb-i dil-ber gibi řirīn ruṭablar
Ki ħūn itmiř ġamından dil  inebler (Lāmiī Çelebi, VR)

İncir

- 4637 ılup encirler bī-dūd ħelvā
Firāvān her ṭaraf pūr-menn ü selvā (Lāmiī Çelebi, FŞ)
- 2772 Dil ü cānın yaar inciri baluñ
Aıdur ağzı şuyını zülālūñ (Lāmiī Çelebi, VR)

Hinduvāne / Karpuz

- 4033 Mīveler ħūb u latīf u dil-firīb
Hinduvāne ħarbūze engūr u sīb (Ařkī, HP)

Harbūze / Kavun

- 4631 Fevākih řınfı ħoż olmazdı ma‘dūd
Enār u ħarbūze engūr u emrūd
...
- 4635 Daı her ħarbūze bir bedr-i ġarrā
Keserseñ yüz hilāl olur hüveydā
- 4636 İi kāfūr-veř ṭaşı muza‘fer
řekerden ṭatlu būyı misk-i ezfer (Lāmiī Çelebi, FŞ)

Enār / Nar

- 4034 Hī añılmazdı nārenc ü alū
Nār-ı pistān ile ħān idi ṭolu (Ařkī, HP)
- 2525 Turunc olmişdı ġabġab nār pistān
Muřaffā sīb ġül-nār-ı zenadān (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2771 Enārından  aıķūñ dürci dil-teng
Alur yāķūt  unnābın ġörüp reng (Lāmiī Çelebi, VR)

Narenc / Turunc

- 4034 Hîç añılmazdı nârenc ü alû
Nâr-ı pistân ile hân idi tolu (Aşkî, *HP*)
- 2770 Turunc-ı mihri mât eylerdi narenc
Meger mîzân-ı dehr idi güher-senc (Lâmiî Çelebi, *VR*)
- 2525 Turunc olmışdı ğabğab nâr pistân
Muşaffâ sîb gül-nâr-ı zenağdân (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Emrûd / Üzüm

- 4033 Mîveler hûb u latîf u dil-firîb
Hinduvâne ħarbüze engûr u sîb (Aşkî, *HP*)
- 4632 Niçe engûr ‘unķûd-ı Şüreyyâ
Ya burc-ı Hûşedür pür-necm-i ğarrâ (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

İneb / Üzüm

- 2768 Leb-i dil-ber gibi şîrîn ruṭablar
Ki hûn itmiş ğamından dil ‘inebler (Lâmiî Çelebi, *VR*)
- 2773 Virür engûrî cûş aşḥâb-ı nûşa
Hurûş-efzâ olur erbâb-ı hûşa (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Şeftali

- 2774 Şekerden ṭa‘m-ı şeftâlûsı şîrîn
Virür dil-teşneler cânına teskin (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Piste / Fıstık

- 2776 Kim eyler piste vû bādāmını yād
Ki destinden kıılır şehd u şeker dād (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Badem

- 2776 Kim eyler piste vû bādāmını yād
Ki destinden kıılır şehd u şeker dād (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Limon

- 3451 Turunc u sîb u bîh nârenc u leymûn
Dökülmüş yire gûya necm-i gerdûn (Lâmiî Çelebi, *VR*)

3.2.3. İçecekler

İşret meclislerinin temel içeceği şaraptır. Sofra tasvirlerinde ise şaraba nadir rastlanılır. Kural olarak yemekle birlikte şarap içilmez. Yemek yendikten sonra, işret faslında şarap içilir. Ziyafet sofralarında yemeğe eşlik eden içeceklerden az bahsedilir. Bunlar süt (şîr), gülâb veya cüllâb, hoşâb ve şerbet olarak yer alır. Sofra tasvirlerinde yer alan içecekler örnek beyitlerle aşağıda alfabetik sıraya göre verildi:

Gülâb (Cüllâb)

Gül suyu ve gül şerbeti anlamına gelir:

- 2087 Ta‘âm[1] şehdi vü cülâbı kandı
İçenler ol şarâbı kanda kandı (Tutmacı, *GH*)

- 3406 Gülâc ile tolu la‘lîn tabaqlar
Hoşâb-ı nâb ile çînî çanaqlar

- 3407 Gülâca şöyle saçmışlar gülâbı
Tamâm olmazdı bir yılda hisâbı (Manisalı Câmiî, *MN*)

Hoşâb

- 4629 Hoş-âb-ı sîb ü bih envâ‘-ı menkû‘
Kimi şîrîn kimisi turş u maṭbû‘ (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

- 3406 Gülâc ile tolu la‘lîn tabaqlar
Hoşâb-ı nâb ile çînî çanaqlar (Manisalı Câmiî, *MN*)

Süt / Şîr

- 3397 Çekildi bezme geldi nüzl-i ni‘met
Ne‘âyim ü nefâys şîr ü şerbet (Manisalı Câmiî, *MN*)

- 4608 Karışmış şîr ü ḥurmâ bal ile yağ
Yoğurd ile borânîler yüzi ağ (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Şerbet

- 2085 Müsekker leblebü fistuḵ münâḳḳâ
Kadeḥler sîm ü zer şerbet musaffâ (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

- 468 Çü görüldi ni‘am devr itdi şerbet
İrişdi meclise zevḳ [ü] ḥalâvet (Hamdullah Hamdî, *TU*)

- 3411 Şu deñlü şerbete şekker ezildi
Hisâbı deftere bir yıl yazıldı (Manisalı Câmîî, MN)

3.2.4. Mezeler

Meze anlamına gelen ‘nukl’ ve ‘nevâle’, içkiyle birlikte yenen hafif yiyeceklerdir.

Bunlar daha çok kuruyemiş, meyve ve tatlı cinsinden yiyeceklerdir:

- 3425 Döküp meclis içine mîve vü mey
Girür devrâna sâķî-i Hızır ney (Behîstî, MM)
- 32573 Öñine aldı hoş cām-ı şarābı
Tenāvül eyledi nuķl ü kebābı (Şerîfî, ŞN)
- 34032 Olurlar yimege içmege meşgûl
İderler nuķl-ile meyden tenāvül (Şerîfî, ŞN)
- 4625 Nuķuller ķālebî işler şekerden
Çörekler ķurşalar yāķût u zerden (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 1196 Elinde kiminûñ la‘ lîn tabaķlar
İçi pür sîm ile zerrîn varaklar
- 1197 Kimisi sükkerî pür-nuķl-i zîbā
Kimisi pür mey ile cām-ı şahbā (Ûdî, MM)

Meze, şarabın ağızlara vereceği acılığı azaltmak için kullanılır. Her şarap kadehinin yanına özel bir meze konulurmuş: ilk kadehe güzel gül kokusu, ikinci kadehe meyve kurusu, üçüncü kadehe bitki reçeli, dördüncü ve beşinci kadehe iki çeşit yemek, altıncı kadehe yeterli yiyecek. Yedinci kadehte bedeni yağlamak ve uyumak için yağ verilen mezelermiş (Armutlu, 2015: 116).

Tasvirlerde bezmin hazırlık ve işret fasıllarında mezeler hakkında bilgi verilir. Karanlık gökyüzünün bezm olduğu tasavvurlarda yıldızlar bu mecliste meze olur:

- 3646 İdüp meclisi zeyn nuķl ü şeker
Sipihir itmiş idi hemîn cām-ı zer (Behîstî, İN)
- 941 Bezm-i ‘ālî ķurıldı çün ol şeb
Meh gümüş tebsi nuķl idi kevkeb

- 943 Şoĥbet esbābı cümle ĥāzır idi
Şeker[ü] nuĥl ü piste vāfir idi (Mu‘îdî, ŞP)

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Rum kayseri, Hürmüz’ün kendi oĥlu olduĥunu öĥrendikten sonra düzenlenen eĥlencede sakilerin sunduĥu şarabın etkisi anlatılırken sofrada bulunan mezeler sıralanır:

- 2084 Ėarış ĥatış bile pîr ü cüvān hem
Meze daĥı şekerden bî-kerān hem

- 2085 Müsekker leblebü fistuĥ münakĥā
Kadeĥler sîm ü zer şerbet musaffā (Tutmacı, GH)

İşret ve sofrataşvirlerinde yer alan meze çeşitleri aşıaĥıda verildi:

Badem

- 1726 Geh andı la‘lini nûş eyledi cām
Geh andı nergisin nuĥl itdi bādām (Manisalı Cāmîî, MN)

- 3409 Gümişden tepsilerden nukl-ı bādām
Zeberced kāselerde kırmızı cām (Manisalı Cāmîî, MN)

Kuru Üzüm

- 505 Şarāb-ı la‘l-i rengîn cām-ı yāĥût
Mevîz ü piste vü bādām u mā ĥût (Ahmed-i Dâî, ÇN)

Leblebi

- 2085 Müsekker leblebü fistuĥ münakĥā
Kadeĥler sîm ü zer şerbet musaffā (Tutmacı, GH)

- 506 Ėızıl üzüm şekerlü leblebiyle
Süde şekker ĥatar her leb lebiyle (Ahmed-i Dâî, ÇN)

Limon

- 1946 Bu bezme nuĥl içün nârenc ü lîmûn
Pür idi süfreler ĥün necm-i gerdûn (Lâmîî Çelebi, FŞ)

Narenc

- 1946 Bu bezme nukl içün nârenc ü lîmûn
Pür idi süfreler ĥün necm-i gerdûn (Lâmîî Çelebi, FŞ)

Piste / Fıstık

- 2085 Müsekker leblebü fıstık münakḳā
Kadehler sīm ü zer şerbet musaffa (Tutmacı, *GH*)
- 943 Şoḥbet esbābı cümle ḥāzır idi
Şeker[ü] nuḳl ü piste vāfir idi (Mu‘îdî, *ŞP*)

Şeker

- 1959 Döker bezmine şol ḳadar nuḳl şāh
Ki şekkerden olur şan [ol] bezm-gāh (Behiştî, *İN*)
- 1197 Kimisi sükkerî pür-nuḳl-i zibā
Kimisi pür mey ile cām-ı şahbā (Ûdî, *MM*)
- 943 Şoḥbet esbābı cümle ḥāzır idi
Şeker[ü] nuḳl ü piste vāfir idi (Mu‘îdî, *ŞP*)
- 1190 Şükûfe neşr olur gibi şecerden
Pür oldı bezm içi nuḳl-i şekerden (Mustafa Çelebi, *VG*)

Yaş Hurma

- 553 Mey-i surḥ ile nuḳl-i ḥurmā-yı ter
Virür meclisine şehün zib u fer (Behiştî, *İN*)

3.2.5. Sofra Gereçleri

Ziyafet sofraları için gerekli olan kap kakaklar hakkındaki bilgilere bezmilerin hazırlık ve sofrata tasvirleri bölümlerinde yer verilir. Anlatımlarda detaya girilmeden, genelde klişe ifadelerle belirtilen bu aletlerin altın, gümüş ve mücevher oluşları ile çoklukları vurgulanır. Şentürk’ün tespitiyle “işret ve ziyafette kullanılan tabak, tepsi, kadeh vb. aletler cennet tasvirlerinde olduğu gibi daima altın, gümüş ve mücevherlerle süslüdür” (Şentürk, 2002: 607).

Tasvirlerde bezmilerin bütün gereçlerinin gümüş ve altından olduğu vurgulanır:

- 752 Meclis esbābı ḳamu sīm ile zer
Tās-ı saḳā gibi pür cāmı güher (Behiştî, *HP*)
- 1933 Kemer zer cāme zer mey zer ḳadeḥ zer
Zer-ender-zer eger taḥt u ger efser
- 1934 Müretteb cümle bezm ālātı altun
Ki reşk odına yandı mihr-i gerdūn (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Bezm sofralarındaki yiyeceklerle dolu kap kacaklar ihtişam ve övünç sebebidir. Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde sofranın zenginliğini vurgulamak için çini tabaklardan yerin görünmediği belirtilir:

3648 Dökilmiş idi bezme helvâ-yı nağz
Lezîz eylemiş anı bādām-ı mağz

3649 Çeker iptidâ hânı Hâkân-ı Çîn
Görinmez olur çinilerden zemin (Behiştî, *İN*)

Sofra tasvirlerinde yer alan kap kacak isimleri alfabetik sıralamayla aşağıda verildi. Sürahi ve kadeh, şarap unsurlarının anlatıldığı bölümde ele alındığı için tekrara düşmemek adına bunlarla ilgili bilgilere ayrıca burada yer verilmedi.

Kâse

Cam, çini ve toprak gibi maddelerden yapılmış çukur çanak olan kâseler altın rengi ve çinili olmalarıyla ele alınır:

4593 Güneş gibi tutar meh-çihreler hoş
Tabağlar kâseler zerrîn ü dil-keş (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

1964 Çini kâseler pür olup cā-be-cā
Konar sofrada turş-ı iştah-fezā (Behiştî, *İN*)

3409 Gümüşden tepsilerden nukl-ı bādām
Zeberced kâselerde kırmızı cām (Manisalı Câmiî, *MN*)

2753 Elinde her mehün bir sîm kâse
Güneş nûrını gelmiş iktibâsa (Lâmiî Çelebi, *VR*)

2763 Tabağlar sîm ü zerden mihr ü mehveş
Billûri kâseler maḥbûb-ı dil-keş (Lâmiî Çelebi, *VR*)

Kaşık

766 Toldı ḥüsnîler ile şahın-ı sarāy
Kim bulunmazd(ı) kaşık komağa cāy (Behiştî, *HP*)

5043 Kaşıklarda gören dāne birinci
Şanurlardı şadef ağzında inci (Manisalı Câmiî, *MN*)

Mâhiçe

Mâhiçe, aşağıdaki beyitten anlaşıldığı kadarıyla içine balık konan bir tür tabak çeşididir:

- 4609 Olup mâhiçenüñ pür şahını mâhî
Ki cân mâhiyyetin bilmez kemâhî (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Memzûc

Sözlüklerde “karışık, karışmış” gibi anlamlar verilen memzûcun metinlerden hareketle sürâhi olduğu anlaşılmaktadır.

- 4644 Gelüp memzûclar ortaya zerden
Tolup sîmîn kadehler la‘l-i terden (Lâmiî Çelebi, FŞ)

- 2423 Tutarlar ellerinde mâh-rûlar
Gümüş memzûclar altun sebûlar (Fîrâkî, HŞ)

- 295 Aldı sâķî ele memzûc-ile cām
Kıldı tāvûs-i cinân gibi hîrām

- 301 Cām-ı zer mest olup açıldı hemân
İtdi memzûc dili sırr-ı nihân (Behîştî, HP)

- 3501 Çü zer memzûclar keşf itdi sâķî
Şıgâdı sâ‘id-i sîmîni sâķî (Lâmiî Çelebi, VR)

- 751 Geldi memzûc u şurâhî vü kadeh
Kılb ola tâ zer u sîm ile ferah (Behîştî, HP)

- 1106 Güz geçüp irmiş idi şavlet-i dey
Başladı toñmağa memzûcda mey (Behîştî, HP)

Simât / Sofra

Sofra için ‘hân’ ve ‘simât’ kelimeleri kullanılır. Tasvirlerde sofrâ daha çok altından veya altın rengindedir:

- 4034 Hîç añılmazdı nârenc ü alû
Nâr-ı pistân ile hân idi tolu (Aşķî, HP)

- 3396 Salarlar üstine zerrîn bişâti
Bişât üzre döşediler simâti (Manisalı Câmiî, MN)

- 4592 Çekerler kehkeşân-veş zer simâtı
Ki reşk eylerdi gerdünüñ bisâtı (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Behitî'nin *İskender-nâme*'sinde ise sofranın sandal ağacından yapıldığı, yuvarlak ve sarı olduğu belirtilir:

- 1960 Tölüp kürş-ı lîmû vü şandal-simât
Virürdi müferreh cüvâriş neşât

- 1961 Çekerler simâta şu denlü ni' am
Olur cümle zevvâklar kıaddi ham (Behiştî, İN)

Tabak

İçine yiyecek konan yayvan kap olan tabak, tasvirlerde daha çok altın sarısı rengi ve çinili olmasıyla ele alınır:

- 3646 İdüp meclisi zeyn nuql ü şeker
Sipihir itmiş idi hemîn cām-ı zer

- 3649 Çeker iptidâ hânı Hâkân-ı Çîn
Görinmez olur çinilerden zemîn (Behiştî, İN)

- 1641 Murâd oldukca her biri yinildi
Tabaklar götrülüp şükri dinildi

- 4593 Güneş gibi tutar meh-çihreler hoş
Tabaklar kâseler zerrîn ü dil-keş

- 4595 Semen-simâlarıñ başında sinî
Müzellef hūblar düşında çinî

- 4606 Noḥūd âbı durur şarrâf-ı mâhir
Tabak şahını itmiş pür-cevâhir (Lâmiî Çelebi, FŞ)

- 2754 Sehi kıad serviler destinde yekser
Çenâr-âsâ zebercedden tabaklar (Lâmiî Çelebi, VR)

Tepsi/ Sini

Tepsi veya sini gümüş, bakır, pirinç gibi maddelerden yapılan, fincan, kadeh, tabak vb. taşımaya yarayan, üzerinde yemek yenilen, derinliği az düz kaplardır. Tasvirlerde daha çok gümüşten yapıldıkları vurgulanır:

- 941 Bezm-i ‘âli kûrıldı çün ol şeb
Meh gümüş tebsi nuql idi kevkeb (Mu‘îdî, ŞP)
- 4602 Niçe cân olmasun şevk ile meftûn
Gümüş tebsilerûn şahnı pür altun
- 4595 Semen-sîmâlarûn başında sînî
Müzellef hûblar dūşında çînî (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 2755 Semen sîma gümüş siniler-ile
Zumürrüd hâşiiyet çiniler-ile (Lâmiî Çelebi, VR)

Çalışmanın bu bölümünde bezmlerde yer alan ziyafet ve sofrâ tasvirleri incelendi. Zenginliğin bir göstergesi olarak kabul edilen sofrâ tasvirlerinde çeşitli yemek adları, yiyecekler, meyveler, içecekler, mezeler ve sofrâ gereçlerinin işlendiği görülür. İncelenen mesnevilerden özellikler Lâmiî Çelebi’nin eserlerinde sofrâ tasvirlerine genişçe yer verdiği görülür.

3.2.Bezm Tasvirlerinde Şarap

Şarap bezmin temel unsurlarından biridir. Bezmlerin iştret bölümlerinde şaraptan mutlaka bahsedilir ve şarap çeşitli yönleriyle ele alınır. Tasvirlerde şarabı tamamlayan unsurlar saki, kadeh ve sürahidir. Bezm tasvirlerinde şarap, kadeh, sürahi ve saki çeşitli edebî sanatların imkanlarıyla birden çok ad ve sıfatla yer aldıkları gibi nitelik ve etkileriyle de ele alınırlar. Tasvirlerde şarabın vasıflarıyla birlikte içenlerde meydana getirdiği ruh ve davranış değişiklikleri sıkça anlatılır.

Bezmlerde şarap ve şarabı tamamlayan unsurlar çok çeşitli ve zengin anlam katmanlarıyla işlenmiştir. Şarap ve şarapla ilintili unsurların divan şiirinin inşasındaki önemini Doğan şöyle açıklar:

“...Divan şiirinde şarap ve şarap ile ilgili kelime ve kavramlar vazgeçilmez bir özellik taşır. Başta divanlar ve mesneviler olmak üzere hemen her türden şiirin içinden şarap ve şarap ile ilgili kelimelerin çıkartılması hâlinde divan şiirinin çökeceğini söylemek, gerçeğin en yalın ifadesidir. ...Şarap ile doğrudan veya dolayısıyla ilişkili olan kelime ve terkiplerin gerçek anlamları ve bu kelimelerin arka planında kastedilen mecazî (metaforik) anlamlar divan şiirinin binasını ayakta tutan temel sütunlardan biridir” (Doğan, 2008: 64).

Bu başlıkta bezm tasvirlerinde yer alan şarap, şarabı tamamlayan unsurlar ile şarabın tesiri ele alındı. Şarap ve şarapla ilgili unsurların açıklamalarına geçmeden önce bezm tasvirlerinde şarapla ilintili bütün bu unsurların birlikte işlendiği tasvirlerden örnekler verildi.

Bezm için hazırlanan şarap yemek ve ziyafet faslından sonra saki tarafından sürahiden kadehe doldurularak meclis ehline sunulmaya başlanır. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüsrev'in düğününde davetliler için verilen ziyafetten sonra bezm kurulur. Bu bezmde şarabın unsurları olan şarap, saki, kadeh ve şarabın etkisi anlatılır:

5175 Ta'âm çün yindi sofra götürüldi
Şîre âlâtı geldi bezm uruldu

5176 Şunardı sâķi-yân-ı mâh-peyker
Eliyle bâde vü ağzıyla şekker

5177 Kimüñ kim ağzı meyden telh olurdu
Lebiyle girü ol şîrîn kılordı

5178 Kadeh çün devre başladı pey-â-pey
Hıred mest oldu ol resme ki hey hey

5179 Yürekler kızdı vü yüzler kızardı
Şular kim katı mest idi kızardı

5180 Ki tıraydı vü yirinden gideydi
Az idi belki yirinden gideydi

5181 İçerek esriyürek añul añul
Çoh ağzı başlar oldu katı yünül (Tutmacı, GH)

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Şâh u Gedâ* mesnevisindeki işret meclisinde yemek faslına şarap eşlik eder:

1371 Dil-rubâlarla hem-nişîn oldu
Halka sohbete nigîn idi

1372 Mürğ u mâhi o bezme oldu kebâb
Sâğar-ı gülden içdiler mey-i nâb

1375 Her ne yirde ki nüş-ı bâde olur
Eksilür ğam şafâ ziyâde olur (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Yukarıdaki işret meclisi gece olduğunda da devam eder. Gece bölümünde içki faslı biraz daha detay kazanır. Şarap, kadeh ve musiki aletleri gam askerleriyle savaşırlar. Gam askerleri yenildikten sonra bu mutluluk ile şarap içilir:

1410 Şımağa ya‘ni cünd-i ğamla savaş
Kadeh oldu orada hazır baş

1411 Leşker-i ğuşşa ile kılmağa cenk
Neyi tir itdi kurdı yayını çenk

1412 Çekdi bu rezm için sürâhi levâ
Âl pervâzıdur mey-i hâma

1413 Kıldılar arada şarâb ile âl
Âldılar ‘asker-i ğamı fi’l-hâl

1414 Bu sürûr ile ol perî-rûlar
Biri birine içdi tölular (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsnü* mesnevisinde Rum kayseri, Hüsmûz’ün kendi oğlu olduğunu öğrendikten sonra bütün şehir süslenir ve bir ay boyunca tüm halk işret eder. Bu eğlence tasvirinde sırasıyla ay yüzlü sakiler, onların kadehte sundukları şarap, şarabın içenler üzerindeki etkisi ve mezeler anlatılır:

“Gümüş gerdanlı, ay yüzlü, yasemin kokulu ve şeker dudaklı sakiler kollarını sıvadılar. Gönülleri gibi yüzleri de sade olan sakilerin ellerinde içi şarapla dolu kadeh... Diz çöküp eğilerek, kadehi doğru tutup pişmişlerin ellerine hâm (şarap) sunarlardı. Şarap dalgıç gibi kadehe dolar; başlarda burunları oynatırdı. Şarabın etki ettiği mideler akıl için tuzak, aklın avcısı saki, tuzağın yemi de kadehtir. Şarap ok gibi damarlarda hızlıca hareket ederek canlıyı öldürür, ölüyü canlandırır. Sürâhinin sesi, coşkun sarhoşluğu ve gürlemesi çok yükseklerle çıkmıştı. Yudum yudum ne kadar az içtilerse de sarhoşluk, kura gibi yuvarlanırdı. Ne güzel zaman, fırsat ve an ki mutluluk ansızın gelip gam gide. Bezmede genç ve ihtiyar iç içe; ayrıca tatlı mezeler de sonsuz... Mest edici leblebi, kabuksuz fıstık; kadehler gümüş ve altından, şerbet saf. Çeşit çeşit içki küçük kadehte çekilirdi; birbiri ardınca içilirdi. Meclisin yemeği bal ve gül şerbeti şekerdi; o şeker şarabı içenler doydular.”

2074 Şığanup sâķi-yân-ı sîm-ğabğab
Kamer-rûy u semen-bûy u şeker-leb

2075 Elinde cām içinde tölü bâde
Gönülleri bigi ruhları sâde

- 2076 Çok urup egri vü toğru tutup cām
Şunardı puhtelerüñ eline hām
- 2077 Tolar peymāneye sāğar çü ğavvāş
Kılur bīnīleri başlarda rakķāş
- 2078 Mey urmuş mi‘ delerde ‘ aql içün dām
Anuñ şayyādı şākī dānesi cām
- 2079 Tamarlarda segirdüp oĥ bigi mey
Kılurdu ĥayyı meyyit meyyiti ĥayy
- 2080 Şurāhī kulkulı vü mest-i cūşī
İrürmişlerdi ‘ ayyūķa ĥurūşı
- 2081 Nice az içdilerse cür‘ a cür‘ a
Yuvalanurdu esrükler çü kūr‘ a
- 2082 Zihī vaķt ü zihī fırsat zihī dem
Ki nā-geh şādılık gelüp gide ğam
- 2084 Kariş katiş bile pīr ü cūvān hem
Meze daĥı şekerden bī-kerān hem

- 2085 Müsekker leblebü fistuķ mūnaķķā
Kadeĥler sīm ü zer şerbet musaffa

- 2086 Piyācuķ dürlü dürlü çekilürdi
Biri biri peyince dökilürdi

- 2087 Ta‘ ām[1] şehdi vü celābı ķandı
İçenler ol şarābı ķanda ķandı (Tutmacı, GH)

Halilî, *Fürkat-nāme* mesnevisinde saki, kadeh, şarap, şarabın sunumu, şarabın etkisi ile birlikte kısa bir işret atmosferini tasvir eder:

“Sakiler la’l kadehler yürütünce gönülden gam gidip sevinç geldi. Sohbet öyle ısındı ki birbirine fırsat vermezlerdi. Şarap, çemen, saz ve sevgilinin yanağı rakibin ayıplamasından uzak nasip oldu. Sevinçten gözlerimden yaş aktı; sevgilimin ayağına baş koydum.”

- 1267 Yüritdi sākīler la‘ līn ķadeĥler
Gönülden gitdi ğam geldi feraĥlar

1268 Şu resme oldu germ-â-germ şöhet
Ki birbirine virmezlerdi fırsat

1269 Şarâb u sebz[e] vü sâz u ruh-ı yâr
Müyesser oldu çün bî-ṭa' n-ı ağıâr

1270 Revân itdi ferahlardan gözlerüm yaş
Dil-ârâmuñ ayağında kodı baş (Halilî, FN)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisindeki işret meclisinde şarap sunumu yemek faslından sonradır. Şarap dolu sürahiler bezme getirilir. Meclis içine şarap ve meyveler dökülür. Gözünden ok fırlatan sarhoş saki işveli olur. Kim ki onun elinden içse, taze şarap gibi coşar. (Saki) elindeki şarap kadehini sakalsızken sunduğunda o zehir olsa bile içeceğe dönüşür. Ay gibi parlak olan kadeh menzil içinde menzilleri seyrederek bezmde devran eder. Şarabın etkisiyle yer yer neşeli yapraklar açılır; ölümsüzlük suyu ırmağı bezmin ortasında akar:

3423 Yinildi nüzl ü ni' met oldu âhîr
Şurâhîler olur meclisde hâzır

3424 Getürdi bezme sâķî çünki râhî
Zemîn bûs itdi şöhetde şurâhî

3425 Döküp meclis içine mîve vü mey
Girür devrâna sâķî-i Hızır ney

3426 Eger her şey'ün olmasa niyâzı
Şurâhî dahı kılmazdı namazı

3427 Şafâ esbâb[1] olduķda müheyyâ
Nişâr-ı nuķl-ı meclisdür Şüreyyâ

3428 Şurâhî ile leb-ber-leb olup cām
Komadı dilde şabr u cānda ārām

3429 Girişme-sâz olur sâķî-i ser-mest
Gözinden nāvek-efgen şest-der-şest

3430 Elinde her kişi kim nûş iderdi
Şarâb-ı tâze gibi cûş iderdi

3431 Şunuban cām-ı meyi olsa bî-rîş
Elinde nîş ise dahı olur nûş

3432 Menâzil seyr idüp mâh-ı dirahşân
Kadeh meclis içinde itdi devrân

3433 Açıldı cā-be-cā şad-berg-i handân
Revân ortada cūy-ı āb-ı hayvân (Behiştî, MM)

Behiştî'nin *İskender-nâme* mesnevisinde İskender, veziri Aristo ve musahipleri ile kurduğu mecliste daha çok kadeh-şarap ilişkisi üzerinde durulur. Şarap ve su ile doldurulan kadeh çeşitli renklere girer ve farklı tatlar verir. Kadeh şarap ile dolduğunda la'l, su ile dolduğunda elmas rengini alır:

541 Kurup bezm-i şāhi idup 'iş ü nūş
Gehī mey icüp geh ider sâz gūş

542 Eline alup cām-ı şāhen-şehi
Gehī pür ider idi gāhī tehi

543 İdüp cāmı geh la' l la' l-i müzāb
Geh elmās iderdi pür eyleyüp āb

544 Ter-āteş ala pür olup āb-ı huşg
Mu' attar iderdi dimāğı çü müşg

545 Olup şekker-efşān u hem nūş-baḥş
Güneş gibi meyden kadeh pür-dıraḥş

546 Hırāmān olup sākī-i hōş-hırām
Şunardı yüz iğrāz u nāz ile cām (Behiştî, IN)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin Hakan'ının İskender'i Hoten ülkesine daveti münasebetiyle kurulan mecliste sofrta tasvirinden sonra içki sunumu, musiki dinletisi, rakkaselerin gösterisi ile şarap ve musikinin etkisi iç içe geçen bir anlatımla dile getirilir:

3650 Yinildi ni' am oldılar çünkü sîr
Getürdi mey ortaya şāhib-serîr

3651 Şurāhī çü hunyā-gerān dutdı şaf
Yanında durur cām-ı zerrîn çü def

3652 İdüp kân-ı zer bezmi zerrîn-cām
İder devr şākī-i tihū-hırām

3653 Sarāy içi tıldı terennüm-serāy
Bulınmaz olur rakşa rakḳāşe cāy

- 3654 Çü bülbül şadâlar idüp bülbüle
Tolar sâzdan şâķ içi velvele
- 3655 İder dilberün her biri bir sürüd
Enin eyleyüp itdi âheng-i rüd
- 3656 Mey-i hōş-güvâr oldı âb-ı Hayât
Şunar zindegāniye şāha berât
- 3657 Olur ğamze-i sākî nāvek-figen
İder ehl-i meclis hayātın micen
- 3658 Hırāmân olur sākî-i encümen
O kebg-i derî idi meclis çemen
- 3659 Gül-i mîve vü nuķl ü cām ü şarāb
Sürüd ile rüd [u] rebāb u kebāb
- 3660 Virür meclis-i Husrev-i Çîne zîb
Dimāĝı mu‘ attar ider ‘ üd-ı tîb
- 3661 İdüp cūş deryā-yı mey itdi mevc
Şadā-yı ney ile şeref buldı evc
- 3662 Çalar çengde Zühre bir resme seyr
Melāyik üşer meclise hem-çü tayr
- 3663 O hûri-nejādân-ı merdüm-sirişt
İderler şehün bezmini çün behişt
- 3664 Çalar naĝme-ger arganün u rebāb
Virür mest olanlara dārüy-ı h’āb
- 3665 Urur rakş rakķāş-ı ‘ anber-feşān
Olur muşg-i çîni şaçından demān
- 3666 Çalup çār-pāre ciger-pāreler
Gözi her birinün yürek yāreler
- 3667 Urur her biri çarķ hem-çü sipihr
Elindeki defler meh-i bedr ü mihr
3668. Toĝup burc-ı vāhidde mihr ile māh
İçer biri birine pür iki şāh

3669 O bezm-i müşerref olunca tamām
İderler biri birine iltiyām (Behiştî, İN)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde iki sevgilinin sarayda düzenledikleri bezmin tasvirinde ilkin kadehe atfedilen özellikler 'vasf-ı cām' ifadesiyle anlatılır. Akabinde kadehle ilgili bir gazel yer alır. Daha sonra şarap faslına geçilir:

15932 Şafâ kesb eyle gûş it vaşf-ı cāmı
Müdām anuñla nûş eyle müdāmı

1593 Getürdiler o dem bir cām-ı şāfî
Gönülden tâ gide endüh-ı cānı

1594 Kim ol zevk ü şafâ bahrine gird-âb
Bir âteşdândur ammâ münce mid-âb

1595 Şafâ vü zevk murğı âşyânı
İdinür ol tûṭî mesken anı

1596 Şafâ maḥbûbına çāh-ı zenaḥdān
Şarāb anuñ içinde rūḥ-ı rindān

1597 Revān emr oldı kim bir zülfi müşke
Koya nār-ı teri ol āb-ı ḥuşke

1598 Gönüller mülketine ura âteş
Ġamuñ aḥvālını ide müşevveş

1599 Şurāḥî cûş itdi geldi vecde
O sākî ayağına kıldı secde

1600 O sākî'nüñ elinde cām-ı pür-mül
Açılmış şāḥda gūyâ kızıl gül

1601 Şafâ vü zevk ile ol ruḥları al
Bu şi'ri okıdı şevk ile der-ḥāl

1602 Budur ol şi'r-i bî-manend-i hem-tā
Bîr aḥar şu bigi pāk u muşaffā

1603 Şikār it bir Hümā'yı iç şarābı
Ocaḳda cıv cıv ötsün kuş kebābı

1604 Töludur āftāba ey sitāre
Getür bu menzile ol āftābı

- 1605 Kadeh baħr-ı şafāda bir gemidür
Anuñ bir bādbāndur her ħabābı
- 1606 Kōmaz Mevlā ile kıl arasında
Şarāb perdedür şūfī ħicābı
- 1607 Der-i mey-ħāneye dā'im yüzüñ sür
Dilerseñ südde-i devlet-meābı
- 1608 Oķındı bu ġazel ħün āħir oldı
Şafā vü zevķ ü ħālet zāħir oldı
- 1609 Pes andan şundı şāh-ı kāmṛāna
Şafālar sürdi içdi kana kana
- 1610 Kadeħ her ġonce-yi pür-şevķ ü mesṛūr
Tolanup nūş urur mānend-i zenbūr
- 1611 Aġup yā tūṭī la' līn ġümiş bāl
Uġup seyr eyledi her servi fi'l-ħāl
- 1612 Ġüzeller la' līn öper ġördi rāħı
Birez ol ħāle şokrandı sürāħī
- 1613 Ayakdan ħālet-i mey ħıķdı başa
O sâ' at 'aķl ile ġirdi savaşa
- 1614 Revān āl ile şāh-ı 'aķlı tıtdı
Ol āla tuş olan kendin unıtdı
- 1615 Şunup Pervāne'ye bir ħoş tolu Şem'
Didi nūş idüp eyle 'aķluñı cem'
- 1616 Elinden cāmı alup ol mūkerrem
Bu şi' ri oķıdı şevķ ile ol dem
- 1617 Budur ol şi' r-i bī-miṣl-i şafā-baħş
Olur derd ehline bundan devā-baħş
- 1618 Feraħşād eyledüñ ħürşīd-i cām ile bu ġamnākı
Murādum kuṭbı üzre döndürüpdür ṭālī' eflākı
- 1619 Sitārem ġör rızamuñ semtin idindi mesīr encüm
Müşerref itdü ey meh pertev-i luṭfuñla ben ħāki

1620 Bana ğam zehr içürmişdi elüme bir ayak şunduñ
Ne derdüm var irişdürdüñ ṭabībüm yine tiryāki

1621 O bir ḥunīdūr ey sāķī iĉer süze süze ḳanum
Helāk itdüñ beni süzme o çeşm-i mest-i bī-bāki

1622 Ḥabāb anuñ ğümiş zengi kızarmışdur yürür şāfī
Ayaḳdur Zātiyā meydān-ı bezmüñ peyk-i çālāki

1623 Diline geldi bu nazm-ı dil-keş
O bezmüñ ḥarmanına urdı āteş

1623 Bu şi‘ri okıyup nūş itdi cāmı
Eyitdi derdüme buldum devāmı (Zâtî, ŞP)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde içinde Ferhâd’ın da bulunduğu tüccar gemisi yolda karşılarına çıkan korsanlarla başa çıkıldıktan sonra Aden ülkesinin sahiline varır. Deniz yolculuğu sırasında çekilen sıkıntıları unutmak için gemidekilerin kurduğu meclis tasvirinde kadeh ve şarabın özellikleri ile şarabın Ferhâd üzerinde etkisi anlatılır. Şarabın etkisiyle başı kızışan Ferhâd, aşk acısını okuduğu bir gazelle dile getirir. Bezm Yemen’in Aden kentinde kurulması nedeniyle şair Yemen, Süheyl yıldızı ve akik ifadelerini bir arada kullanır. Akik taşının kırmızığını en iyi Yemende görülen Süheyl yıldızından aldığı tasavvurunu kadeh, şarap ve şarabın parlaklığı üzerinden anlatır:

3630 Ḳurup meclis getürdiler mey-i nāb
Yemende yok ‘akīk ol resme sīr-āb

3631 Süheyl idi meger kim sāġar-ı zer
Ki virdi ol ‘aķīķüñ rengine fer

3632 İdüp Ferhâda her bir ḥvāce ibrām
Ḳoyup ser bende-veş şundu ṭolu cām

3633 İdüp her yüzden envā‘-i telaṭṭuf
Yüz urup ḳıldılar bī-ḥad tekellüf

3634 Olup ḥāṭırları-y-çün ol daḥı rām
Mey içüp ‘işret itdi kām u nā-kām

3635 Şarāb ile çü ḳızdı başı anuñ
Şürāḥī gibi aḳdı ḳan yaşı anuñ

3636 Cigerden ney gibi ḳıldı fiġāne
Didi bu şi‘ri ol dem yāne yāne

Ġazel

- 3637 Tıtalum mey göñül açar leb-i dilber yirine
Bize cân mı virür ol buse-i şekker yirine
- 3638 Haberüm yāra iletmezse eger peyk-i şabā
Burc-ı tenden uçuram cânı kebüter yirine
- 3639 Elüm irmezse eger kıoçmağa ol tāze güli
Cānumı bağruma başam ten-i dilber yirine
- 3640 Rumh-ı gamzeñ siper-i şineye itmezse güzër
İy kaşı ya müjeñ oqlarını gönder yirine
- 3641 Kād-ı mevzūnuña ben servi niçe beñzedeyim
Kim anuñ bād-ı şabā daħl kıılır her yirine
- 3642 Būlbūlūñ bağrı niçe lāle gibi tolmaya hūn
Kıoçduğı kıurı diken olsa gül-i ter yirine
- 3643 Dil-i zārum gibi ger badiye-i ġamda kıalam
Döşenem hār-ı muğaylānuñı pister yirine (Lāmiî Çelebi, FŞ)

Lāmiî Çelebi'nin *Ferhād ile Şîrîn* mesnevisinde Bānû, Ferhād'ı davet ettiğı bezmde kadehten ona şarap ikram eder. Bānû, şarabın etkisiyle Ferhād'ın coşup bezmde destan anlatmasını, hikmetle konuşmasını ister. Ferhād kadehi eline alır ve bir terci-i bend okur. Daha sonra Şîrîn'den gelen feryatlarla birlikte Ferhād kadehteki şarabı içër ve kendini kaybeder:

- 4730 İdüp Ferhāda cāndan merħabāyı
Elinden şundı ol cām-ı şafāyı
...
- 4735 Murādum ol durur kim eyleyüp cūş
Alup bu cāmı bir dem idesin nūş
- 4736 Çeküp ol cām ile cāndan nevāyı
Bu bezmūñ olasın destān-serāyı
- 4737 İdüp gül gibi ol hıkmət sözün gūş
Kılavuz biz daħı būlbūl-şıfat cūş
- 4738 Görüp ol zār bu lūtf u nevāzı
Bir iken yüz biñ oldı sūz u sāzı
- 4739 Baş urup ayağı aldı elinden
Şenā gevherlerin şaçdı dilinden

- 4740 O yâķūt-ı revânı itmedin nûş
Derûnından bu terci' eyledi cûş
...
- 4832 Temâm itdi çü bu terci'i Ferhâd
Nigârîn eyledi ney gibi feryâd
- 4833 Bu feryâd urdı bezm içine bir od
Ki oldu ķubbe-i eflâķ pür-dûd
- 4834 İrüp bu âteşün Ferhâda tâbı
Revân nûş itdi ol la'l-i müzâbı
- 4835 Dilinde şöyle bir zevķ oldu peydâ
Buķârından dimâķı tıldı sevdâ
- 4836 Ol iki od idüp cânına kârı
Ėadeķ-veş gitdi elden ihtiyârı
- 4837 Hemân bir âh idüp şevķ ile düşdi
Perîler segrîşüp üstine üşdi
- 4838 Niçe terkîb idi ol câm-ı şâfî
Ki niş-i ķahr idi hem nûş-ı şâfî
- 4839 O şehdi ķankı naķl itmişdi hâşıl
Ki hem tiryâķ idi hem zehr-i ķâtil
- 4840 Bu telķ işi görüp Şîrîn-i pür-şûr
Derûnından maķabbet eyledi zûr

(Lâmiî Ėelebi, FŞ)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Hurşîd, Cemşîd'in aşkının sadakatini öğrenmek için bezm kurarak onu meclise davet eder (b. 2512-2689). Birbiriyle konuşan iki sevgili hoşça vakit geçirirler. Bu tasvirde kadeh, saki, şarap, şarabın rengi ve etkisi gibi unsurlar birlikte ele alınır:

- 2512 Bu hâli görüben Hurşîd-i enver
Hemân ol dem bir ulu şöķbet eyler
- 2513 Bulunmağ için ol şöķbetde revnaķ
Yüridi her yaña câm-ı mürevvaķ
- 2514 Şuñardı her yaña sâķî piyâle
Mey ile bitdi ol şöķbetde lâle

2515 Meyûñ rengi ruh-ı sâķīye düşdi
Şabā yiliyile zülfi qarışdı

2516 O gün eylediler bir meclis-i hâş
Ki ol meclisde meh olmuşdı rakķāş (Cem Sultan, CH)

Bihıştî Ramazan'ın *Cemşâh u Alemşâh* mesnevisi dinî kurallara göre ele alınmıştır. Bu hassasiyet hikâyenin bütün kurgusunda tutarlı bir şekilde devam eder. Bu mesnevideki bezmlerde şarap yerine su ve şerbet tüketilir:

663 Her tarafdan açıldı bâb-ı maķâl
Yendi ni' met içildi âb-ı zülâl

664 Kılmamağa gıdâ-yı kersüm berd
Çekdiler kana kana şerbet-i serd

698 Kâse kâse gelürdi şerbet-i kand
Nûş iderdi ol iki sükker-ḥand (Bihıştî Ramazan, CA)

Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil* eserinde Zülf'ün düzenlediği bezmin işret tasviri kısa olsa da şarap ve şaraba ait unsurlar barındırması yönünden önemlidir. Bu kısa tasvirde şarap, sâgar, câm, hilâlî kadeh, saki, rebâb, şarabın etkisi ve bezmin coşkusu gibi bezm unsuları bulunur:

3060 Sâķī yine sâgara urup el
Devr eyledi câmlar müselsel

3061 Erbâb-ı tarab içüp şarâbı
Söyletmege başladı rebâbı

3062 Devr eyledi sâgar-ı hilâlî
Germ oldu çü âftâb ahâlî

3063 Āvâze yine sipihre irdi
Bezm ehli biri birine girdi (Y. Vâlî, HD)

Bezmlerde yer alan diğer şarap tasvirleri: **Cemâlî**, HH, 4261-4291; **Firâķî**, HŞ, 724-737.

İncelenen mesnevilerde şarap ve şaraba ait unsurların işlendiği tasvirler genel hatlarıyla yukarıda verilen örnek metinler gibidir. Bezmlerde yer alan şarap, kadeh, sürahi ve saki ile ilgili tasvirler alt başlıklar halinde aşağıda incelendi.

3.2.1. Şarap

Mesnevilerde şarapla ilgili anlatımlar genel bezm tasvirlerinde bezmin diğer unsurlarıyla birlikte yer aldığı gibi bazen de müstakil başlıklar altında ele alınabilmektedir. Şarap, ham maddesi, kokusu, tadı, rengi ve etkisi ile ön plana çıkarılıp çeşitli nesnelere benzetildiği gibi bu özelliklerinden hareketle farklı isimlerle de anılır.

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsindeki işret tasvirinde Şem'in beraberindeki kızlarla eğlendiği mekânda yer alan şarap havuzunun özellikleri anlatılır. Yuvarlak olan havuzun içi şarapla doludur. Havuzun ortasına konan parlak mum hale içindeki ay gibidir. Havuzun kenarına da baştan başa yapılan şadırvanların içi çeşit çeşit şarapla doldurulmuştur. Bir kısmı beyaz, gül renkli ve menekşe bir kısmı da efsunlu şarap. Güzeller onu aralarına almışlardır. Şem'in yanında eşsiz, şeker dilli on nedime vardı... Havuzun içinde bulunan billur kayığın (kadehin) sütunları gümüşten, yelkeni ince ipekten ve dümeni altından olup bu haliyle ne tarafa istersen gidebilir. Saki, kayığın içene şarap koyar ve gönderir. İçme sırası kimdeyse onu alır ve içtikten sonra tekrar sakiye gönderir:

1470 Görür var anda bir havz-ı müdevver
Laîf ü nâzûk ü maḥbûb u cevher

1471 İçinde komamışlar hîç âbı
Tolınca aña koymışlar şarâbı

1472 Komışlar ortasında şem'-i rahşân
Şanasın hâle içre mâh-ı tâbân

1473 Kim ol havzuñ kenârında ser-â-ser
Düzüp bir nice şadırvân komışlar

1474 Pür olmuş her biri bir dürlü meyden
Bu vaşfı görmemiş bir kimse şeyden

1475 Kimi anuñ beyâz u kimi gül-gün
Benefşe kimisi kimi gül-efsûn

1476 Anı maḥbûbeler almış araya
Gül olmuş her biri bağ-ı şafâya

1477 Var idi Şem' ile on kız muḥarreb
Kamusı bî-bedel şehd ü şeker-leb
...

1493 Var ol havz içre bir billûr zevrak
O zevrak virmiş ol hoş havza revnak

1494 Sutūnı var anuñ hālî gümüşden
Bürüncükden taķılmış aña yelken

1495 Laṭīf altun dümen düzmişler aña
Gider havz içre istersen ne yaña

1496 Anuñ koyardı sākī içine mül
Nice sākī saçı sünbül yüzi gül

1497 O ‘İsā-dem nefes ururdu aña
Nefes tutup revān ol fülk-i ğarrā

1498 Varurdu aña her kimünse nevbet
Tutup el üzre eylerlerdi hürmet

1499 Şafā ile şarābın eyleyüp nūş
Şalarla sākīye kalsa içi boş (Zâtî, ŞP)

Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şāh Keyvân’ın Mihr’in şerefine kurduğu
bezmde sakinin sunduğu şarabın özellikleri anlatılır:

2398 Gözi sākīlerün hūn-riz ü ser-mest
Lebinde nuql ü zerrin cām der-dest

2399 İçi pür rāğ rāğ-ı rūğ-perver
Sürür-efzā çü rūğ u reng-āver

2400 Çü tiryāk lebi cān-bağş-ı cānān
Virür ğam zehri öldürdüğine cān

2401 Şafā vü rengde çün āb u āzer
Meferrihlikde çün yāķūt ile zer

2402 Virür cām içre şu‘le bedr mānend
Yanında bī-bahādur şerbet-i khand

2403 Dırağşān şemse beñzer menzil-i tās
Fürüzān nāra beñzer micmeri kās

2404 Getürür pīr-i fāniye cüvānī
Hayāt-efzā çü āb-ı zindegānī

2405 ‘İtāb-ı yār-veş telh ü şeker-riz
‘İzārı gibi āb-ı āteş-engiz (Behiştî, MM)

Heves-nâme'de şair, arkadaşlarıyla birlikte Kâğıthâne'de ırmak kenarında düzenledikleri bezmde, mekân tasvirinden sonra meclise getirilen şarabı 'sıfat-ı bâde' başlığı altında tasvir eder.

Rengi dolayısıyla yakut denilen şarabın kişiler üzerindeki fiziksel ve ruhsal etkisi, şişelerde saklanma şekli, mecliste kadehte el üstünde tutulma durumu, ömür bağına taze tutması ile aynı zamanda katil oluşuna değinilir. Çok zaman geçirmesine rağmen yine de hâmdır. Şarap, şen Mısır'da bir Yusuf yüzlüdür ki sürâhi zindanı ona candır. Hapisten çıktıktan sonra gönül tahtına geçerek genç ve ihtiyarları hoş tutar. Meclislerdeki ulu kimseler onu el üstünde tutarak yüceltirler:

Sıfat-ı Bâde

734 ' Aceb yâķûtdur kim kân-ı dürden
Denhân-ı hâķ olupdur aña maķzen

735 Kişiyi ' âleme sultân ider ol
'Urûķına girüp seyrân ider ol

736 Kılur geh şişede menzil perivâr
Gehî gül gibi başlarda yiri var

737 Şuvarup ' ömr bâğın dutmağa ter
Kurar meclisde devr-i dâyimîler

738 Egerçi âb-kirdâr âteş-engîz
Kâtı kıttâl u merd-efgen ' aceb tîz

739 Geçürmiş şiddet-i ' aşr ile eyyâm
Velîkin puhte olmamış dahı hâm

740 Tarab Mısırında bir Yûsuf-liķâdur
Ki zindân-ı şurâhî aña câdur

741 Çeker gerçi belâ-yı habsi vâfir
Halâş olup çıkar zindândan âķir

742 Giçer dil tahtına şehlik ider ol
Kamu pîr u cüvânı hoş dutar ol

743 Ne meclisde ki ol ola ulular
El üstüne dutup anı ulular

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Heves-nâme'de şair arkadaşlarıyla birlikte gece düzenledikleri bezmde şarabı tasvir eder. Şarap parlak ayın vekili olup can âlemini aydınlatır. Ölçüsüz lezzete sahip şarabı içenlerin yanakları tazelenir. Kendini düşünen her nefis ondan kâm alsın diye kadeh güzeli ortaya gelir. Şarap ile meclis ısınır, gam eksilip mutluluk artar. Şarap kargaşa sebebi olduğu için mugannîler hey sesleriyle bağırlarlar:

2078 Mey olup nâyib-i ħurşîd-i rahşân
Münevver oldu andan ' âlem-i cân

2079 Yine ruhsârı kıldı tâze bâde
Şafâ vü zevkî bî-endâze bâde

2080 Yine ortaya düşdi şâhid-i câm
Ki andan kâm ala her nefis-i ħod-kâm

2081 Yine meclisleri germ itdi bâde
Gam eksildi neşât oldu ziyâde

2082 Meger kim âlet-i hengâmedür mey
K'aya qarşar muğannîler urur hey (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Yine *Heves-nâme*'de, şairin de iştirak ettiği sevgilinin iştret meclisinde sürahi ve kadeh tasvirinden sonra şarap, 'sıfat-ı müdâm' başlığı altında tasvir edilir. Hükümdara benzetilen şaraptaki hava kabarcığı ona taç olur. Şarap aşk arzusuna dost, akla düşmandır. Ateş mizaçlı, peri yaradılışlı olan şarap gönül şişesinde kanadı olan peri gibi halkın aklını alır. Bütün vücudu kuvvet olan şarap düşmana yenik düşmeyen bir pehlivandır. Küçük büyük herkesin yanında hürmeti olan şarap el üstünde tutulur. Karanlık gecede şarap ölümsüzlük suyu olup içene ebedi hayat bahşeder:

2735 Ne mey dil kişverinüñ pâdişâhı
Ĥabâbından başında tâc-ı şâhî

2736 Şurâhîler aña ĥargâh-ı zer-kâr
Gümiş altın kadehler şuffa-i bâr

2737 Yaraşur ger disem nûş-ı revândur
Ki anuñ devrinde ĥalk âsûde-cândur

2738 Degüldür bir nefes ĥâlî țarabdan
Hevâ-yı ' ıřķa yâr u ' aķla düşman

2739 Ne yirde bulsa ' aķluñ ĥân mânın
Ĥarâb eyler ķomaz nâm u nişânın

- 2740 ‘ Aceb nārī-mizāc u āteşī-ṭab‘
Sezādur aña ger dirsem perī-ṭab‘
- 2741 Ki diller şîşesi içre perī var
Ṭutar ḥalkı alur ‘ aqlın perīvār
- 2742 Vücūdı ser-te-ser tāb u tūvāndur
Başılmaz ḥaşma gürbüz pehlevāndur
- 2743 Girüp meydāna itse kārzārı
Yıkar biñ Rüstem ü İsfendiyār’ı
- 2744 Ulu kiçi yanında ḥürmeti var
El üstine ṭutarlar ‘ izeti var

- 2745 Gice zulmet mey āb-ı zindegānī
İçüp buldum ḥayāt-ı cāvidānī (T. Cafer Çelebi, HN)

Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevîsinde Pervâne’nin avda Lâlâ Nasır ile birlikte düzenlediği iştret meclisinde ‘şarabın vasfı’ başlığı altında şarabın özellikleri, kişide yarattığı duygusal ve fiziksel değişim anlatılır. Bu tasvirde daha çok şarabın etkileri ele alınır. Câm, sürahi, sürahinin çıkardığı ses gül, gonca ve bülbül benzetmesiyle ele alınır:

- 1024 Yenildi ḥân olındı şükr-i Yezdān
Ḳurıldı meclis-i mey oldı fermān
- 1025 Şarāb-ı ḥoş-güvāruñ vaşfıdur bu
Ki ḳomaz ādemüñ ḳalbinde ḳayḡu
- 1026 Getürdiler şarāb-ı ḥoş-güvārı
İder ḡāyetde ferbiḥ ol nizārı
- 1027 Nice mey āftāb-ı ‘ālem-ārā
Kim ol bī-ḡıll u ḡış pāk u muşaffā
- 1028 Virürdi gökde nūrı māḥ-i tāba
N’ola ḥūrşīd dinse ol şarāba
- 1027 Ḳarañu dilleri ol rüşen eyler
Cemāl-i dil-rübāyı gülşen eyler
- 1030 Nice olmaya lāyık āferine
Peri geçse ziyāsından görine

- 1031 Kılur ol ‘arız-ı cānānı gül gül
İder ‘uşşākı karşıusunda bülbul
- 1032 Ger içse ğurbe urur şîre pençe
Dimez k’ide baña şāyet şikence
- 1033 Olur bi-bāk meydāna girüp mûş
Ėanı ğurbe dir anı eylese nûş
- 1034 Eger kaşşāb-ı dervîş içse anı
Ėoyunı biñ olur bekler çobānı
- 1035 Göñül mülkinden endūhı kim eyler
Faķiri pādşāh-ı ‘ālem eyler
- 1036 O bezm-i gülşen içre cāmlar gül
Sürāhî ğonce vü āvāzı bülbul
- 1037 Boyı servi yaluñ yüzlü güzel mum
Aña cān virmege pervāneler mum
- 1038 Döküpdür çüp-ı sîme zer külāhı
Aţar Pervāne aña tîr-i āhı
- 1039 Gelüp sākî ele aldı ayağı
Şuwardı āb-ı ĥayvān ile bāĖı
- 1040 Çü şāha seb‘a-yı seyyāle irdi
Revān Ėam-hānesini seyle virdi
- 1041 Ayakdan ĥālet-i mey başa çıķdı
Binā-yı Ėuşşa vü endūhı yıķdı (Zâtî, ŞP)

Yine Zâtî’nin *Şem‘ ü Pervāne* mesnevisinde Şem‘ ile Pervāne sarayda ilk defa bir araya gelerek bezm tertip ederler. Bu bezmde bir şarap tasviri yer alır:

- 1582 Budur evşāf-ı rāĥ-ı rūĥ-ı şānî
Bulur şafvet şı kim nûş eler anı
- 1583 Getürdiler şarāb-ı erguvānî
Eţibbā kavli üzre rūĥ-ı şānî
- 1584 Nice mey cānā ol cānlar bağışlar
Dil-i pür-derde dermānlar bağışlar

1585 ‘Adū-yı ğuşşa vü ğam yār-ı şādī
Be-ġāyet ğuşşalu cānuñ murādı

1586 Zērāfet ehlinüñ cisminde cānı
Arada iki yāruñ tercümānı

1587 Açar esrār-ı rüyından niķābı
Der-i deryā-yı şādī merħabāyı

1588 Civān eyler eger pīr içse anı
Kıyās it kim ne eyler ol civānı

1589 Kimüñ kim var ise başında devlet
Ayağın öpüp eyler aña hürmet

1590 Leb-i la‘līnler anı içse der-hāl
Geçirür la‘lden şan rişte-yi āl

1591 Leb-i cānāna beñzer ol hū taḥķīķ
N’ola barmağ ile gösterse ibriķ (Zâtî, ŞP)
Aşağıdaki tasvirde Zâtî şarabı kıvılcık ve al ata benzetir:

1812 Yüridi yine ol zerrīn ayaklar
Semend-i āla bindiler yayaklar

1813 Mey ehl-i işretüñ la‘lin semendi
Kadehdür anuñ altun sīne-bendi

1814 Ol atüñ her kim olursa suvārı
Gider elden ‘inān-ı ihtiyārı

1815 Şeherden gün kıvılcıca itdiler nūş
Ziyāde oldı mihr u ğam ferāmūş

1816 Şu deñlü çekdiler nār-ı şarābı
Akıtdı ruḥları gülden gül-ābı (Zâtî, ŞP)

Zâtî’nin *Şem’ ü Pervâne* mesnevisinde Şem’, elçinin Pervâne hakkında getirdiği mutlu haberle şarap içip eğlenir. Şarap ateşe benzetilir ve aydınlık vasfıyla anlatılır:

2568 Eline aldı nār-ı ter ayağın
Münevver eyledi ‘işret çerāğın

2569 Şumū‘-ı şevk-i envārından ol nār
Gönül fānūsını eyler pür-envār

2570 Egerçi bir muşaffâ u durur ol
Revân ğam-hânesine od urur ol

1571 Ol âteş-ıaşlet âbı eyledi nûş
Hevâ bahrı gönülde eyledi cûş (Zâtî, ŞP)

Mesnevilerde ‘câm’, ‘tolu’, ‘kadeh’ vb. kadeh anlamındaki kelimeler mecaz-ı müsel yoluyla içki manasında kullanılır:

1592 Nice kim her birisi câm içerdî
Şükûfe üsdine aḥça şaçardı

1603 Velî Hürmüz hemîn içerdî câm
Ele girmezdi şeftâlû vü bādām (Tutmacı, GH)

1971 Tölular içüp begler [u] şehr-i yâr
‘Aṭâ itdi her birine bir diyâr (Behiştî, İN)

2417 Dökülsün düşmenün mey gibi xanı
Çü sāğar nûş ide aḥbâbuñ anı (Behiştî, MM)

4693 Aña kendü elinden içürüp câm
Perâşân hâtırına virdi ârām (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Tasvirlerde şarap Kevser suyu ve Cennet şarabı ile mukayese edilir ve bunlarla benzerlik ilişkisi kurulur. Aşkî’nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh, perşembe günü sarı renk elbise giyerek sandal renkli kümbete eğlenmeye gider. Behram’a huriler saf ve kokulu şarap sunarlar. Şarabın tadı şirin, rengi de akik kırmızısıdır. Sandal renkli köşk en yüce cennet; içki Kevser suyu, güzeller ise cennet hurileridir:

3605 Şunar idi hûriler câm-ı raḥîḳ
Ṭa‘mı şîrîn rengi mânend-i ‘aḳîḳ

3606 Xaşr-ı sandal-reng idi Huld-ı Berîn
Āb-ı Kevşer mey şanemler hûr-ı ‘în (Aşkî, HP)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘ in ney dinlemek için gülistanda kurduğı mecliste şaraba musiki eşlik ederken ay yüzlü güzeller raks ederler. Bu haliyle bezm cennet, Şem‘ de cennetteki huridir. Sarı kadehler ise cennetteki şaraptır:

346 Cennet ol bezm-i ḥâs u şem‘ idi hûr
Devr iden bādeler şarâb-ı ṭahûr (Mu‘îdî, ŞP)

Şarapla ilgili unsurlardan biri de ‘habâb’ denilen kadehteki şarabın üzerinde oluşan kabarcıklardır. Bu şarap kabarcıklarıyla ilgili çeşitli hayaller kurulur:

2734 Ĥabāb-ı mey anuñ bî-çāresidür
Hevādārı durur āvāresidür

2735 Ne mey dil kişverinüñ pādişāhı
Ĥabābından başında tāt-ı şāhī (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Kadehte sunulan şarap beyaz, saf ve paktır. Onun sarhoşluğundan zerre korku bulunmaz:

1348 Cām-ı billūruñ içindeki nebīd
Āb-ı Kevşer gibi şīrīn ü sefid

1349 Aķ olup mey çün ola şāfī vü pāk
Yok ĥumārından anuñ zerrece bāk

1350 Şīşesi dūr idi vü ĥamrı gülāb
Tāb virüp meh virdi şehe tāb (Behiştī, *HP*)

Yukarıdaki örnek pasajlarda görüldüğü üzere şarap çeşitli unsurlarıyla var olur. Bu başlıkta bezm tasvirlerinde yer alan şarabın özellikleri, şarapla ilgili öne çıkartılan hususlar, şarap türleri ve adları, şarap içmenin adabı ve şarabın etkileri ele alındı.

3.2.1.1.Şarap Çeşitleri ve Adları

Şarap fazla çeşit ve ada sahip bir içecektir. İncelenen mesnevilerdeki iştret tasvirleri şarap adlar ve çeşitleri bakımından oldukça zengin bir içerik sunmaktadır. Bu türlerinin fazlalığını Zâtî aşağıdaki beyitte şöyle dile getirir:

1474 Pür olmuş her biri bir dürlü meyden
Bu vaşfı görmemiş bir kimse şeyden (Zâtî, *ŞP*)

Doğan'ın klasik şiirde şarabın adlarıyla ilgili tespiti ise şöyledir:

“Şarap, klasik edebiyat metinlerinde, imal edilmiş şekli, sarhoşluk verici etkisi, rengi, kokusu ve içerisine katılan çeşitli maddeler bakımından birbirinden çok değişik adlar almış ve bu adlandırma birçok estetik benzetmeye (teşbih) konu olmuştur” (Doğan, 2008: 65).

3.2.1.1.1. Āb-ı âteş-engîz / hayvân / ‘îş / mey / zindegân / Kızıl su / Su

Farsçada su anlamına gelen āb kelimesi, farklı sözcüklerle terkip oluşturarak şarap anlamında kullanılır:

3279 Acı sözi gibi yāruñ şeker-rîz
Ruĥı mehrü-veş āb-ı âteş-engîz (Hassan, *MM*)

- 4616 O meclisde olmuş idi bâde gerdân
 ẖadehler ʈoluyidi âb-ı hayvân (Cem Sultan, CH)
- 4230 Ki ʈün gördi Hümâ esbâb-ı ‘îşi
 Aķıtdı nâr-ı ‘ışķa âb-ı ‘îşi (Cemâlî, HH)
- 867 ẘarab âb-ı meyile tâzelendi
 Felekler nağmeden âvâzelendi (Lâmiî Çelebi, VR)
- 3278 Virürdi pîre nîrû-yı cüvânlık
 Pes adı oldu âb-ı zindegânlık (Hassan, MM)
- 1377 Diyüp dilden ğam-ı devrâna yâ hû
 ẖara ķayguyı def eyler kızıl şû (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 2415 ẘapuña âb-ı hayvân olsun ol şû
 O varduğı yire varmaya ķayġu (Behiştî, MM)

3.2.1.1.2. Âb-ı ineb

‘Üzüm suyu’ anlamına gelen bu tamlama, üzümünden çekilmiş şarap veya rakı demektir:

- 3239 Cem‘ olup meclisine aşķâbı
 ‘İneb âbın içerde ‘ünnâbı (Hamdî, YZ)
- 4708 Kâseler ni‘ metile leb-ber-leb
 Kâşîlerde leb-â-leb âb-ı ‘ineb (Hamdî, YZ)

3.2.1.1.3. Arak

“Üzüm veya başka maddelerden çekilip elde edilen içki, rakı. İmbikten çekilirken ter damlaları gibi düştüğü için bu isim verilmiştir” (Arslan, 2012: 32). Ter anlamına da geldiğinden şairler bu kelimeyi tevriyeli kullanmışlardır:

- 1433 Getürmişdi ‘arak gül bergine mül
 Açardı hüsñ şuhfından varak gül (Cemâlî, HH)
- 2045 Yanduğın şû şahîh şanmazduk
 ‘Araķı görmesek inanmazduk (Vücûdî, HY)

3.2.1.1.4. Al şarap / Bâde-i âl / Revân âl

Pembeye kaçan kırmızı renk anlamına gelen al kelimesinin ‘âl’ şeklindeki okunuşu Arapça hile anlamındadır. Bu haliyle al, şarap adı olarak kullanımasının yanı sıra îhâm yoluyla şarabın sarhoşluk etkisi de belirtilir:

- 2771 Çekelüm bâde-i gül-rengi anı
Tutalum âl ile ol arslanı (Taşlıcalı Yahyâ, YZ)
- 929 Derd-i ‘aşk eylese za‘îfî’l-hâl
Bir ‘aşâdur elünde bâde-i âl (Gelibolulu M. Âlî, MM)
- 363 Âl ile yüz kızarup ikide bir
Çâk idersin hemîşe perde-i sır (Mu‘îdî, ŞP)
- 1614 Revân âl ile şâh-ı ‘aqlı tutdı
Ol âla şuş olan kendin unuttı (Zâtî, ŞP)

3.2.1.1.5. Âteş-i ter / Nâr-ı ter

Islak ateş demektir. Kırmızı şarap ve sevgilinin dudağı anlamlarına gelen bu tamlama (Onay, 2013: 63-64), bezm tasvirlerinde şarap adı olarak kullanılır. Kadeh demek olan ‘kuru su’ veya ‘ab-ı huşk’ ile şarap anlamına gelen ‘ıslak ateş’ veya ‘nâr-ı ter’ gibi zıt unsurlar aynı beyitlerde kullanılır:

- 2953 Şunub pür şîşeler şâha semen-ber
Kuru şu-y-ile virdi âteş-i ter (A. Rıdvan, HŞ)
- 2568 Eline aldı nâr-ı ter ayağın
Münevver eyledi ‘işret çerâğın (Zâtî, ŞP)
- 274 Câm-ı nâb içre bâde-i aḥmer
Âb-ı huşk içre oldu âteş-i ter (Fikrî Çelebi, EE)
- 1597 Revân emr oldu kim bir zülfi müşke
Koya nâr-ı teri ol âb-ı huşke (Zâtî, ŞP)

3.2.1.1.6. Bâde

Tasvirlerde en fazla yer alan şarap adlarından biri olan bâde, “mutlak üzümünden yapılan şarap” (Levend, 1980: 324), “mecazen sekir verici mâyilere denir” (Onay, 2013: 79). Mecazen kadeh anlamında da kullanılır. Bâd kelimesi de şarap anlamına gelir:

- 2075 Elinde cām içinde tolu bâde
Göñülleri bigi ruhları sâde (Tutmacı, *GH*)
- 3411 İçelüm bâde vü güş idelüm sâz
Ne resme göstere kim bile dem râz (Behiştî, *MM*)
- 4016 Bâdeden şâh olmuş idi nîm-mest
Şaldı ârâm-ı dili boynına dest (Aşkî, *HP*)
- 1221 Şıgayup sâkî sâ‘id-i sîmîn
Beglere şundı bâde-i rengîn (Rahmî, *ŞG*)

3.2.1.1.7. Bâkî Şarap / Mey-i Bâkî

Sözlükte “*daimî, kalan, artan*” (Şemseddin Sami, 2015: 100) gibi anlamlara gelen bâkî kelimesi, bezmde arta kalan şarap kastedilir. Bu kullanım bir şarap türü olarak şiirlerde yer alır. Ayrıca bâkî kelimesinin ‘ebedî’ anlamı da kastedilerek arzulanan bezmin niteliği de belirtilmiş olur:

- 947 Cām-ı mey nûş idelüm şun bize sâkî bu gice
Dünkiden qalmadı mı gizlüce bâkî bu gice (Mu‘îdî, *ŞP*)
- 1700 Hemân kıldı işâret geldi sâkî
Şehûn şundı eline cām-ı bâkî (Cem Sultan, *CH*)
- 4923 Getür sâkî mey-i bâkî demidür
Ki cāndan dil-ber oldı bize hem-dem (Cem Sultan, *CH*)
- 1834 Otursak bir arada ittifākî
Fenâ dünyâda itsek ‘îş-i bâkî (T. Cafer Çelebi, *HN*)

3.2.1.1.8. Benevşî Şarap

Menekşe şarabı (Arslan, 2012: 33) demektir:

- 688 Benevşî nûş kıl yüzün gül olsun
Hacil kıl bağ-ı cennet lâle-zârın (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)
- 1475 Kimi anuñ beyâz u kimi gül-gün
Benefşe kimisi kimi gül-efsün (Zâtî, *ŞP*)

3.2.1.1.9. Beyaz Şarap

“Beyaz üzüm yahut boya veren kabukları ayrılmış siyah üzümün fermantasyonuyla elde edilir” (Şentürk, 2016: 192):

- 1475 Kimi anuñ beyāz u kimi gül-gün
Benefşe kimisi kimi gül-efsün (Zâtî, ŞP)

3.2.1.1.10. Bint-i kerm / rez / ü'l-ineb / Duhter-i rez

Kerm kelimesi “asma, üzüm asması, asmalık” (Kantar, 1998: 492) gibi anlamlara gelir. Bağ (üzüm) kızı anlamındaki bu tamlama şarabın ismi olur. Bu terkip *Heves-nâme*’de yer alır. Aynı anlama gelen bint-i rez ve bintü’l-ineb terkiplerinin kullanımları daha yaygındır:

- 1099 Görüp pākīze bint-i kermi şudan
Şurāhiler çeküp aldı sebūdan (T. Cafer Çelebi, HN)
- 1849 Eger olmasa idi bint-i kerm ol
Bulıma idi ol da bezmine yol (T. Cafer Çelebi, HN)
- 1209 Gehī şevka gelürler bint-i rezden
İderler gāhi hazz çeşm-i çerezden (Mustafa Çelebi, VG)
- 4285 Emīr –i meclis ü şāh-ı tarabdur
Ruḥ-ı mestūre-i bintü’l-‘inebdür (Cemālî, HH)
- 2043 Görür çün duhter-i rez ya‘nî bāde
Öpişmekdür kuçışmağdur irāde (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2030 Dest-i yār ile oldı hem-destān
Duhter-i rez bu bezmi yıkdı hemān (Vücûdî, HY)

3.2.1.1.11. Dem

Soluk, nefes, an, vakit, saat, zaman ve kan gibi farklı anlamlara gelen dem kelimesi şarap adı olup şairlerce çoğu zaman tevriyeli kullanılır:

- 1722 Ayak şun destūme sāķī cihān ma‘nāda bir demdür
Cihānda bir demi zāyi‘ geçürmez şol kim ādemdür (Zâtî, ŞP)
- 2042 İçildi çok tolular geldi demler
Öpişdiler kuçışdılar şanemler (T. Cafer Çelebi, HN)

3.2.1.1.12. Derya

Bazı beyitlerde şarap yerine derya ve deniz kelimelerinin kullanıldığı görülür. Şentürk, şarap yerine derya denmesine “*sular seller gibi çok şarap içildiğini vurgulamaya yönelik bir benzetme kalıbının sonradan isim hâlini almış olmasından kaynaklanmış olabilir*” der (Şentürk, 2019: 122). Aşağıdaki beyitlerde deniz gibi içenleri dalgalandırması ve çokluğu yönleriyle şaraba derya ve deniz denilmiştir:

- 6516 İçüp altun gemilerden denizler
Bulut bigi eli dökerdi gevler (Şeyhî, *HS*)
- 498 Gümüş peymânede deryâ-yı la‘lîn
‘Aceb mevce getürdi şöhet ehlin (Hamdî, *TU*)
- 1598 Bize hum-ḥâne şarâbı ne kadar kıla meded
Bâde yerine gerek içile deryâ bu gice (Tutmacı, *GH*)

3.2.1.1.13. Erguvan Şarabı / Şarâb-ı erguvân / Mey-i erguvânî / Râh-ı erguvânî

Erguvan denilen kırmızıya mâil bir çiçekten yapılan şaraptır (Arslan 2012:36). İçene ferahlık verir, şerbeti sarhoşu ayıltır ve mahmurluğu giderir (Mütercim Asım Efendi, 2009: 222). Tadı acıdır (Şentürk, 2020: 199):

- 2271 Ergavânî meyle bâng-ı erḡanûn
Kıldı ruḡsârını şahuñ lâle-gün (Aşkî, *HP*)
- 3117 Ergavânî meyle bânuñ erḡanûn
Eyledi şahuñ neşâtını füzûn (Aşkî, *HP*)
- 4182 Kenâr-ı cûda râḡ-ı erḡuvânî
İçerlerdi kim oldur ruḡ-ı şânî (Hassan, *MM*)
- 4263 İçüp dilber şarâb-ı erḡuvânî
Çeker yanına mâh-ı mihr-bânı (Behiştî, *MM*)
- 1583 Getürdiler şarâb-ı erḡuvânî
Eṭibbâ kavli üzre rûḡ-ı şânî (Zâtî, *ŞP*)
- 1259 Semâ‘-ı erḡanûn itdiler gûş
Şarâb-ı erḡavân kıldılar nûş (Cem Sultan, *CH*)
- 2696 Şarâb-ı erḡavânî itdiler nûş

Semâ‘-ı erġanūnı kıldılar gūş (Şerîfî, ŞN)

6600 Getürdiler şarâb-ı erġavānı
Tūrup devr itdürür sākīler anı (Şerîfî, ŞN)

3.2.1.1.14. Eski Şarap / Şarab-ı köhne / Köhne-sâl

Eski, yıllanmış şarap demektir. Yıllanmış şarabın acılığı ve keskinliği içenleri daha çok sarhoş ettiği için raġbet görmüştür (Armutlu, 2015:117). Daha berrak ve hoş kadifemsi bir tadı vardır (Şentürk, 2020: 221). Aşağıdaki beyitlerde de anlaşıldığı üzere makbul bir şarap türüdür:

4143 O meclisde içildi eski müller
O müllerden açıldı taze güller (Hâşimî, MV)

32351 Biraz kim bâdeden eylediler nūş
Şarâb-ı köhne itdi başların hoş (Şerîfî, ŞN)

1146 Zihî ‘ işret k’ider Şîrîn ü Husrev
Şarâb-ı köhne-sâl ü maḥrem-i nev (Fîrâkî, HŞ)

3.2.1.1.15. Gül Kokulu Şarap / Gül-âmîz mül / Râh-ı gül-fâm / Gül Mül

Onay, gül-fâm ifadesinin gül kokulu şarap anlamına da geldiğini belirtir. Bu sebeple gül kokulu şarap bir şarap türü olarak kabul edilmelidir. “*Gül-fâm olan yalnız sâġar deġil, şarap da olur. Fâm koku mânâsına da gelir. Nasıl ki Diyarbakır’ın gül kokan gül rakısı meşhurdur*” (Onay, 2013: 356).

1880 Şaçarlardı biribirine güller
İçerlerdi gülâb-âmîz müller (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Gül enkli, kırmızı şarap:

1906 Girü nergesleyin başdan tutup cām
Sürildi devr içildi râḥ-ı gül-fām (Lâmiî Çelebi, FŞ)

1969 Seyr idüp elde taze ter gül mül
Reşk odıyla kebâb ola bülbül (Vücûdî, HY)

3.2.1.1.16. Gül-efsûn Şarap

İçine afyon katılan şarap demektir. Zâtî, bir şarap türü olarak bahseder:

1475 Kimi anuñ beyâz u kimi gül-gün
Benefşe kimisi kimi gül-efsûn (Zâtî, ŞP)

3.2.1.1.17. Hâm Şarap / Mey-i Hâm

“Küpte veya fıçıda kaynayıp köpük atmamış şarap; şarabın köpük atmadan önceki hali” (Arslan, 2012: 38). Şarabın üçte biri geride (aşağıda) kalsın diye fazlaca kaynatılır. Bu çeşit şarabın sarhoşluk derecesi az olur. Hâm yani işlenmemiş şarap, kaynamış şaraba göre daha kıymetlidir (Armutlu, 2015:118):

509 Şurâhî kûlgulinden cām içerler
Herîf-i puhtelerdür hām içerler (Ahmed-i Dâî, ÇN)

2886 Şeh içdi çünki bir nice tolu cām
Anı hoş-baht eyledi mey-i hām (Tutmacı, GH)

3.2.1.1.18. Hamr

Şarabın bir diğer ismi de hamrdır. Arapça olan bu kelime, sarhoş edici herhangi bir içki anlamındadır:

2039 İçirdi hamrı bir dildâr-ı maḥmūr
Nitekim selsebîli hūr-ı maḥşūr (T. Cafer Çelebi, HN)

26627 Şoñında gördiler şoḥbet yarağın
Bozarlar hamr-ıla ‘aḳluñ yasağın (Şerîfî, ŞN)

2908 Yâr ile huld-i berîn oldı şahrâ bu gice
Aḳsun ırmağ oluban bâde-i hamr bu gice (T. Cafer Çelebi, HN)

4605 Olup maḥbûblar meclisde sâḳî
Şunarlardı ḳamu hamr-ı revâḳî (Cem Sultan, CH)

3.2.1.1.19. Kırmızı Şarap / Mey-i surh / Bâde-i ahmer / Bâde-i hamra / Mey-i ahmer / Mey-i hamra

Şarabın türlerinden biri de kırmızı (kızıl) renkli olandır:

553 Mey-i surh ile nuḳl-i ḥurmâ-yı ter
Virür meclisine şehün zīb u fer (Behiştî, İN)

2726 Mey-i surh ile pür bir sâğar-ı zer
Ki şüretde gül-i ra‘ nâya benzer (T. Cafer Çelebi, HN)

- 274 Cām-ı nāb içre bâde-i aḥmer
Āb-ı huşk içre oldı âteş-i ter (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 956 Bundan özge olur mı bezm-i şafā
Pür ola anda bâde-i ḥamrā (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)
- 942 Kıldı çarḥı sürāḥî-i minā
Şafaḥ oldı aña mey-i ḥamrā (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)
- 2035 Ne şaḳîdür görñ mey-i aḥmer
Hürmet itdüklerince başa çıkar (Vücûdî, *HY*)
- Şarabın kırmızılığını belirtmek için gül rengi, lale, la'l ve yakut kelimeleriyle çeşitli terkipler yapılır. Bunlar örnekleriyle aşağıda ele alındı.

3.2.1.1.19.1. Şarâb-ı gül-gûn/ Bâde-i gül-fâm / -i gül-reng / -i gül-gûn / Mey-i gül-reng / gül-fâm / gül-gûn / gül-nâr / Hamr-ı gül-gûn

Gül renkli, kırmızı şarap demektir:

- 950 Hem-nişîn oldular o mahzuna
Nüş-ı cām-ı şarâb-ı gül-gûna (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)
- 435 Eyleyüp nüş-ı bâde-i gül-fâm
Niçe nüşîn-leb açar idi kelâm (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 935 Oturmuş bâde-i gül-reng ider nüş
Muḡannîler surûdın eyleyüp gûş (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2200 Yâr içdükce bâde-i gül-gûn
Anuñ oldı sürāḥî-veş dili ḥûn (Vücûdî, *HY*)
- 3445 Oturup māh-rûlar rûy-der-rûy
Mey-i gül-reng içerlerdi be-her sūy (Tutmacı, *GH*)
- 2278 Şeh mey-i gül-rengden olmışdı germ
Söyledi dil-dârına luṭf ile germ (Aşkî, *HP*)
- 2534 Mey-i gül-gûn elüñe al ki güller
Müzeyyen eyleyüpdür sebzezarı (Cem Sultan, *CH*)
- 273 Lâleveş tutdu her büt-i mevzûn
Cām-ı la'îl ile mey-i gül-gûn (Fikrî Çelebi, *EE*)

2373 İder la‘l-ı revân ser-cümle gül-reng
Olur meclis içi pür-şüh u pür-şeng (Hâşimî, MV)

1431 Nitekim Cem elinde cām-ı yâkût
Revân la‘l iderdi rûhına kût (Cemâlî, HH)

3.2.1.1.19.4. Yâkût Şarap / Yakûtî Şarab / Mey-i yâkût / Yâkût-ı seyyâl / Yâkût-ı revân / Kızıl Yâkût

Yâkût kelimesiyle yapılan çeşitli terkipler kırmızı şarabı ifade eder:

3135 Cām-ı la‘lîn ile yâkûtî şarâb
Eyler idi devr söylerdi rebâb (Aşkî, HP)

716 Bu resme her biri bir şi‘r-i garrâ
Oğur hem nûş ider yâkût-ı hamrâ (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3135 Cām-ı la‘lîn ile yâkûtî şarâb
Eyler idi devr söylerdi rebâb (Aşkî, HP)

561 Her birisi elde tutdı la‘l-cām
Tolu olmuş içi yâkût müdâm (Muhibbî, GN)

2725 Çü hâzır oldu ol rahşende yâkût
Ki cisme kuvvet olup cânlara kût (Hâşimî, MV)

1557 Kıldı çün ruhsârını yâkût mey
Cebhesinüñ güllerinden geldi hey (Aşkî, HP)

2536 Mey-i yâkûtı kıl kendözüne kût
Bilürsin kim cihānuñ yok qarârı (Cem Sultan, CH)

516 Bınâr olmuş aķar yâkût-ı seyyâl
Yatur sıl alır ser-hoşı der-hâl (Ahmed-i Dâî, ÇN)

733 Oturduk taraf-ı cûda fâriğü‘l-bâl
Getürdük ortaya yâkût-ı seyyâl (T. Cafer Çelebi, HN)

4740 O yâkût-ı revânı itmedin nûş
Derûnından bu terci‘ eyledi cûş (Lâmiî Çelebi, FŞ)

568 Geldi sîmîn-sâķ ü sâ‘id sâķıyân
Şundılar her biri yâkût-ı revân (Muhibbî, GN)

- 2797 Du‘âlar itdi ol ‘âlî-cenâba
Kızıl yâkûtı şaldı la‘l-i nâba (Taşlıcalı Yahya, YZ)

3.2.1.1.20. Kümeýt

Şarabın bir diğér ismi de kümeýttir. Rengi “*siyaha çalan kırmızı şarap*” (Levend, 1980: 327), “*koyu renkli şarap. Rengi kırmızı-siyah olan şarap*” (Arslan, 2012: 41) şeklinde tarif edilir. Yelesi ve kuyruğu siyah at anlamına gelen kümeýt kelimesi şairler tarafından tevriyeli kullanılmıştır:

- 2872 Şafâ vü ‘îş pervîzine şeb-dîz
Kümeýt-i bâde-i gül-gün sebük-ñîz (T. Cafer Çelebi, HN)

- 3276 Kümeýt-i ser-keş idi âb u âteş
Revânlıktan çıkup her dem başa hoş (Hassan, MM)

3.2.1.1.21. Kut-ı revân / Câm-ı revân-bahş

Kut kelimesi “*yaşamak için yenen şey, azık, rızık, gıda, tûşe*” (Şemseddin Sami, 2015: 699), revân ise giden, akan, sıvı, çevik, akıcı, hemen ve ruh (Kanar, 1998: 318) gibi anlamlara gelir. Kut-ı revân tamlaması şarabın akıcılık özelliği de göz önünde bulundurularak ruhun gıdası, can bağışlayan anlamıyla şarap adı olur:

- 660 Getür sâķî şu yâkût-ı revânı
Ne yâkût-ı revân kût-ı revânı (Ahmed-i Dâî, ÇN)

- 637 Bezm[i] zeyn itdi görür kût-ı revân
Oldı hayvân suyu zulmetde nihân (Behîştî, HP)

- 6631 Geldi ol dem mäh-ţal‘at sâķiyân
Her birisi şundılar kût-ı revân (Muhibbî, GN)

- 2361 Didi vü çekdi bir câm-ı revân-bahş
Ki ola bir cür‘ası ‘Îsâya cân-bahş (Hâşimî, MV)

3.2.1.1.22. La‘l-i müzâb / Yâkût-ı müzâb

“*Erimiş la‘l ki şarâb-ı nâbiddir. Kana dahi itlak olunur*” (Mütercim Asım Efendi, 2009: 480). Bir şarap türü olan la‘l-i müzâbın metinlerde yâkût-ı müzâb şekli de kullanılır. Veyse ü Râmîn’de bir beyitte bu şarabın la‘l-ı nâbdan daha üstün olduğu belirtilir:

- 543 İdüp cāmı geh la‘l la‘l-i müzāb
Geh elmās iderdi pūr eyleyüp āb (Behiştî, *İN*)
- 1856 Ki her beytinde ögmişdür şarbı
Cihāna virmez ol la‘l-i müzābı (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 4834 İrüp bu âteşün Ferhāda tābı
Revān nūş itdi ol la‘l-i müzābı (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 1428 Pūr idüp lāle için la‘l-i müzāb
Zeyn için meclise kebk oldı kebāb (Behiştî, *HP*)
- 2787 Şunar zerrīn-kadehden la‘l -i nābı
Ne la‘l-i nāb yāķūt-ı muzābı (Lâmiî Çelebi, *VR*)

3.2.1.1.23. Mey

Farsça olan mey, üzümnden yapılan şaraba denir. Gül suyu anlamına da gelir (Mütercim Asım Efendi, 2009: 517). Mecâzen kadeh anlamında kullanılır:

- 3425 Döküp meclis içine mīve vü mey
Girür devrāna sākī-i Hızır ney
- 3449 Şu deñlü içdi ol baħr-ı vefā mey
Ĥabāb-āsā düzildi ĥaddine ĥūy
- 4259 Nedīmi ĥūr olupdur sāgārı māh
Nice mey içmesün ol gāh u bī-gāh (Behiştî, *MM*)
- 2514 Şuñardı her yaña sākī piyāle
Mey ile bitdi ol şöħbetde lāle (Cem Sultan, *CH*)
- 1945 Güzeller geydi nārencī ĥabālar
İçildi mey ĥılındı merhabālar (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

3.2.1.1.24. Mey-i ra’nâ

Kadehin sarı rengi ile şarabın kırmızılığının bir araya gelmesi ra’nâ olarak ifade edilir:

- 928 Mey-i ra‘ nāda bu ne ĥikmetdür
Ĥaste-i ‘aşķ olana şerbetdür (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)

3.2.1.1.25. Sarı Renkli Şarap / Mey-i asfer

Sarı renkli bir şarap çeşidi (Arslan 2012: 42):

- 1583 Mey-i aşfer idicek devri çü mäh
Germ olup şeh yine kec itdi külâh (Behiştî, HP)
- 1230 Mey-i aşferle keh-rubâyî cām
Gāhveş diller itdi bî-ārām (Rahmî, ŞG)

3.2.1.1.26. Muhammer Mey

Muhammer kelimesi mayalanmış, ekşiyip kabarmış, yoğrulmuş demektir (*Kubbealtı Lugatı*, 23.04.2021). Muhammer mey, mayalanmış, kaynayıp kıvama gelen şarap anlamındadır:

- 3673 Muḥammer meyden olsun merkez-i gıl
Ki rûşen cām-ıla ola ḥâne-i dil (Hassan, MM)

3.2.1.1.27. Müdâm

Müdâm, sürekli, daima ve şarap anlamlarına gelir. Şairler bu kelimeyi sıklıkla tevriyeli kullanarak çeşitli söz sanatları ortaya koymuşlardır. Uzun süre fıçıda kalan yıllanmış şarap (Arslan, 2012: 43), cevherî şarap -buna müdâme de derler- (Levend, 1980: 329) çeşidine verilen addır:

- 475 Müdâm olsun diyen cânuñ sürûrî
Müdâmıla yusun dilde fütûrî (Hamdî, TU)
- 1592 Şafâ kesb eyle gûş it vaşf-ı cāmı
Müdâm anuñla nûş eyle müdâmı (Zâtî, ŞP)

3.2.1.1.28. Mül

Farsça olup şarap, içki anlamına gelir.

- 1496 Anuñ kıoyardı sâķî içine mül
Nice sâķî saçı sünbül yüzi gül (Zâtî, ŞP)
- 564 Şundı gül yüzlüler ehl-i bezme mül
Her biri şevķ-ile açıldı çü gül (Muhibbî, GN)
- 1287 Şafâdan tâb virdi ruhlara mül
Kızardı çihreler şu resme kim gül (Sûzî Çelebi, GN)

3.2.1.1.29. Nebîz

Hurma, kuru üzüm, bal, buğday, arpa vs.den yapılan şarap çeşididir (Levend, 1980:329; Arslan, 2012: 43; Kanar, 1998: 649). Nebîd şeklinde de geçer:

- 1348 Câm-ı billûruñ içindeki nebîd
Âb-ı Kevşer gibi şîrîn ü sefîd (Behîstî, HP)

3.2.1.1.30. Râh / Rûh

Arapça neşe, şarap anlamlarına gelen râh, özel olarak insana rahatlık veren güzel kokulu şarap demektir (Arslan, 2012:44). Rûh ise “Çeşitli çiçeklerden çekilen derecesi yüksek rakı, iksir. Gül, menekşe, lale gibi çiçeklerden çekilen içki, şarap” (Arslan, 2012: 44) demektir. Şairler rûh, râh, râhat, ervâh kelimeleriyle cinas yapmışlardır:

- 3424 Getürdi bezme sâķî çünki râhı
Zemîn bûs itdi şöhetde şurâhî (Behîstî, MM)
- 1639 Yine tıdırubân câm-ı şabûhı
Müferraḥ itdiler râḥ ile rûhı (Tutmacı, GH)
- 1612 Güzeller la‘lîn öper gördi râhı
Birez ol ḥâle şökrandı sürâhî (Zatî, ŞP)
- 2365 Aña da şundı şâķî râh-ı rûhı
Ki bula rûhı râḥatdan fütûhı (Hâşimî, MV)
- 489 Ȑurulup gine meclis-i zîbâ
Sürülür bezme râḥ-ı rûḥ-efzâ (Fikrî Çelebi, EE)
- 3272 Yüridi râḥ-ı revḥ-ı rûḥ tende
Revânı sâkin-idi cismi tende (Hassan, MM)

3.2.1.1.31. Rahîk

Saf, duru ve kokulu şarap (*Kubbealtı Lugatı*, 12.05.2021); halis şarap (Levend, 1980: 330); yılanmış şarap (Arslan, 2012: 44) demektir:

- 3605 Şunar idi ḥûriler câm-ı rahîķ
Ȑa‘mı şîrîn rengi mânend-i ‘aķîķ
- 3606 Ȑaşr-ı şandal-reng idi Ḥuld-ı Berîn
Âb-ı Kevşer mey şanemler ḥûr-ı ‘în (Aşkî, HP)

3.2.1.1.32. Revak (Rivak, revâkî, mürevvak) Şarap / Mey-i revâk

Şarabın sıfatı, adı ve türü olarak revâk, rivâk, mürevvak kelimeleriyle oluşturulan terkipler süzölmüş, saf ve halis şarap anlamına gelir (Levend, 1980: 329, 331; Arslan, 2012: 42,46):

- 2513 Bulunmağ için ol şöhetde revnak
Yüridi her yaña cām-ı mürevvak (Cem Sultan, CH)
- 2528 Getür sâkî içelüm cām-ı mürevvak
Görelüm hoş bugün rûz-ı bahârı (Cem Sultan, CH)
- 457 Aldı Mihr eline bir ulu ayak
Toptolu kıldı anı mey-i revâk (Ümmî İsâ, MV)

3.2.1.1.33. Reyhanî Şarap

Tasvirlerde reyhan veya rayhanî şeklinde yer alır. Kokulu bir şarap çeşididir (Arslan, 2012: 44):

- 673 Getür sâkî kadeh reyhânî tıldur
İçelüm râhı kim râhat demidür (Ahmed-i Dâî, ÇN)
- 703 Buyur sâkî getürsin cām-ı yâkût
İçelim râh-ı hoş-reyhân içinde (Ahmed-i Dâî, ÇN)
- 1520 Dahı reyhânî ki meclis yârıdur
Nuql-i şâyeste ki râhuñ yârıdur (Aşkî, HP)
- 2110 Mümessek şerbet ile râh-ı reyhân
Ruñı al eyleyüp çeşmi_itdi fettân (Abdî, GN)

3.2.1.1.34. Sabûh

Bir diğér şarap türü sabûhdur. “Mahmurluğu gidermek için sabahleyin içilen şarap” (Levend, 1980: 330), “geceden artıp kalan ve mahmurluk sökmek, neşe tazelemek için sabahleyin içilen şarap” (Onay, 2013:352) şeklinde tarif edilir. Bezmlerde sabah vaktinde şarap içme tavsiye edilmemiştir (Armutlu, 2016: 89):

- 1639 Yine tıldurıban cām-ı şabûhı
Müferrañ itdiler râh ile rûhı (Tutmacı, GH)

2525 Elüñe al şabūhī cām-ı gül-gün
Ki la' lünden ider mey iftiḥārı (Cem Sultan, CH)

2730 Şubūhı rahş-ı gül-gün-ı şehir-ḥız
Ġayūkı esipdür şebdiz-i şeb ḥız (Hâşimî, MV)

3.2.1.1.35. Sâf ve Duru Şarap / Mey-i Sâf

Şarap türlerinden biri de saf ve duru olandır. “Yıllanmış şarabın tortusu dibe vurunca yukarıda kalan kısmı saf ve temiz olur” (Armutlu, 2015: 114). Tasvirlerde bu tür şarap ‘sâf’, ‘bî-gış’, ‘nâb’ vb. kelimelerle oluşturulan terkiplerle anlatılır. “Şaraba su katılmadığı sürece o şarap sertliğini ve acılığını muhafaza eder. Böyle şaraba yani su katılmamış şaraba ‘nâb’ yani ‘sâf’ sıfatı verilir, onun değeri daha çok olur, kıymeti artar” (Armutlu, 2015: 118).

3.3.1.1.35.1. Mey-i sâf / sâfî / Nûş-ı sâfî / Câm-ı sâfî

Katıksız, duru, saf şarap türüdür:

4265 Mey-i şâfî zihî ṭāvūs-ı ...
Leb-i şîrîn zihî ḥurmâ-yı bî-ḥâr (Behiştî, MM)

1996 İşâret kıldı sulṭân geldi sâķî
Mey-i şâfî eline aldı sâķî

1997 İki hefte şeh anda ‘işret itdi
Mey-i şâf ile gönlin rāḥat itdi (Cem Sultan, CH)

2286 Hemân dem şād u ḥurrem oldu Ḥurşîd
Mey-i şâf ile bî-ğam oldu Ḥurşîd (Cem Sultan, CH)

4838 Niçe terkîb idi ol cām-ı şâfî
Ki niş-i ḳahr idi hem nûş-ı şâfî (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.2.1.1.35.2. Şarâb-ı bî-gaş / Bâde-i bî-gaş / Mül-i bî-gaş

“Hilesiz ve katıksız şarap” (Levend, 1980:331) anlamındaki bir şarap çeşididir:

2998 Egildiler şarâb-ı bî-ğaş ile
Egerçi toğrılur tîr âteş ile (T. Cafer Çelebi, HN)

2043 Seyr iden cām-ı bâde-i bî-ğaş
Gördi bir yirde âb ile âteş (Vücûdî, HY)

- 444 Bezme virmişdi zīnet-i dil-keş
Gül-i bî-ḥār ile mül-i bî-ḡaş (Fikrî Çelebi, EE)

3.2.1.1.35.3. Şarâb-ı Nâb / La'l-i nâb/ Mey-i nâb / Yâkût-ı nâb / Bâde-i nâb

‘Nâb’ kelimesiyle yapılan terkiplerde şarabın halis, katıksız, saf ve duru olduğu belirtilir. Bahadır, üzüme hiçbir madde konulmadan kendi kendine tahammür etmesiyle saf şarap cinsinin oluştuğunu belirtir (Bahadır, 2009: 39):

- 2941 Getürdi küh-ı Kâf'un ni' metinden
Şarâb-ı nâb u şîr ü şerbetinden (Manisalı Câmiî, MN)
- 2532 Perîler mecma' ı ol bezm-i dil-keş
Şarâb-ı nâb-ı âteş-rengden ḥeş (T. Cafer Çelebi, HN)
- 1675 Dutup destinde ol la' lîn müzâbı
Dökerler nergisi yâkût-ı nâbı (Cemâlî, HH)
- 577 Câm-ı gevherler pür olup la' l-i nâb
İki kıldan şundılar bezme şarâb (Muhibbî, GN)
- 967 La' l-i nâbına oldığınca qarîn
Eyle aña öpülmegi telkîn (Gelibolulu M. Âlî, MM)
- 5568 Zer şurâḥîler tolu yâkût-ı nâb
Nuḳl-ı sükkeler kadeḥler pür-şarâb (Muhibbî, GN)
- 3240 Sâkin itmege sîne tâbını
Bâdenüñ nûş iderdi nâbını (Hamdî, YZ)
- 2052 Qan yalaşdı leb ile bâde-i nâb
Tolageldi görince çeşm-i ḥabâb (Vücûdî, HY)
- 1185 Şurâḥîler ser-â-ser pür mey-i nâb
Ḥarâm oldu bezimde nergese ḥvâb (Ûdî, MM)
- 283 Mey-i nâbı hemân ki ney-şekker
Belki dahı elezz ü şîrînter (Fikrî Çelebi, EE)

3.2.1.1.36. Şahbâ

“Beyaz üzümden yapılan şarap. Rengi kırmızıya çalan sarı renkli şarap, siyah renkli şarap, rengi beyaza çalan şarap için de kullanılır” (Arslan, 2012: 45). “Kırmızı şarap” (Levend, 1980: 330; Onay, 2013: 356) demektir:

- 1596 Sâķī-i sīm-i zenc şun bize şahbâ bu gice
Tâ ki biz irürevüz şöhbeti şubha bu gice (Tutmacı, GH)
- 3394 Dimāğī cām-ı şahbâdan müşevveş
Dilinde dâğ var cânında âteş (Behiştî, MM)
- 1497 Hoş olur leyle-i kāmîrâda şahbâ
Yine alduk ele cām-ı muşaffâ (T. Cafer Çelebi, HN)
- 1812 Şehenşâhuñ elinde cām-ı zerrîn
İçi tolu mey-i sahbâ-yı la‘lîn (Manisalı Câmîî, MN)

3.2.1.1.37. Süci

Türkçe olan kelime şarap demektir (Dilçin, 1983: 195):

- 506 Sücinüñ şîşede görsen mizâcın
Şanasın od ile şu imtizâcın (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.2.1.1.38. Şarâb

“Tahammür etmiş, içeni sarhoş eden üzüm suyu” (Onay, 2013: 382) demektir:

- 550 Müdâm işdügünce güzeller şarâb
Piyâlenün ağzı tolardı lu‘âb (Behiştî, İN)
- 4249 El urdı Mihr-i meh-peyker şarâba
Yine meyl eyledi çeng ü rebâba (Behiştî, MM)

Şaraba atfedilen özellikleri belirtmek için farklı kelimelerle çeşitli terkipler oluşturulur. Ruha canlılık veren anlamındaki ‘ruh-efzâ’, ruhu besleyen anlamıyla ‘rûh-perver’, cennetteki içeceğe benzetmek için ‘selsebil’, parlaklığı sebebiyle ‘şeb-çerâğ’ vb. kelimelerle yapılan terkipler örnek verilebilir:

- 455 Bezm ol âfitâb-ı bezm-ârâ
Sürer idi şarâb-ı rûh-efzâ (Fikrî Çelebi, EE)
- 1892 Mey-i şâfi şarâb-ı rûh-perver
Gelüp ortaya kıldı şühlikler (T. Cafer Çelebi, HN)

- 4264 Yanında huşk-vārī var idi hūş
Şarâb-ı selsebîli çeşme-i nūş (Behiştî, MM)
- 3531 Yine kaldırdı sâķiler ayaķı
Pür itdiler şarâb-ı şeb-çerâķı (Manisalı Câmîî, MN)
- 3151 Yürüdüb sâķiler zerrîn ayaķı
İçürdiler şarâb-ı şeb-çerâķı (A. Rıdvan, HŞ)

3.2.1.1.39. Şarâb-ı Hoşgüvâr / Mey-i Hoşgüvâr / Mey-i Hoş-hûr /Câm-ı hoş-güvâr

“Hoş içimli, hazmı kolay olan lezzetli şarap, baş ağrısı vermeyen şarap” (Arslan, 2012:

46) demektir:

- 1026 Getürdiler şarâb-ı hoş-güvârı
İder ğāyetde ferbiḥ ol nizârı (Zâtî, ŞP)
- 3656 Mey-i hoş-güvâr oldı Āb-ı Ḥayât
Şunar zindeġāniye şāha berât (Behiştî, İN)
- 932 Ne ‘acebdür bu kim mey-i ḥ^voş-ḥ^vur
Dāyim eyler velāyetiyle zuhūr (Gelibolulu M. Âlî, MM)
- 1548 Çü birkaç çekdi cām-ı hoş-güvârı
Dimāġına irişdi mey buḡârı (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2833 Oldı hūş-ber çünki cām-ı hoş-güvâr
Düşdi yüzün ol la‘îñ ü ḡāk-sār (Muḥibbî, GN)

3.2.1.1.40. Şarâb-ı Tahûr

Cennet içkisinin adıdır. Aşağıdaki beyitte “...rableri onlara tertemiz bir içecek verir” mealindeki (İnsan 76/21) Kur’an ayetinden manen iktibas yapılmıştır. Cennet içkisi beyitte kendisine benzetilen unsur olarak yer alır.

- 346 Cennet ol bezm-i ḡās u şem‘ idi ḡūr
Devr iden bâdeler şarâb-ı ṭahûr (Mu‘îdî, ŞP)

3.2.1.1.41. Şarâb-ı telh / telh-âmiz / Mey-i telh

Acı şarap anlamında şarab-ı telh terkiḫi, bir şarap türü ve adı olarak kullanılır. Şarabın acılığını artırmak için şaraba ‘sabr’ bitkisinin de katıldığı söylenir (Armutlu, 2015: 116):

- 4978 Leb-i şîrîni şevkıyla idüp cûş
Şarâb-ı telhı şerbet-vâr ider nûş (Kemalpaşazade, YZ)
- 438 İçilürdi şarâb-ı telh-âmîz
Gönçe-lebler olurdı şekker-rîz (Fikrî Çelebi, EE)
- 1735 Mey-i telh ile ‘âlemden alup dâd
Ġam-ı devr acısından oldı âzâd (Zâtî, ŞP)
- 49 Mey-i telh içdugince şehd-i lebler
Muğannîler kılurlardı tarâblar (Lâmiî Çelebi, VR)
- 1231 Bulup âlâm-ı devrândan emânı
Mey-i telh ile eglerlerdi cânı (Mustafa Çelebi, VG)
- 4142 Mey-i telhı koyup şîrîn-perest ol
Mey-i Şîrînile bu gice mest ol (A. Rıdvan, HŞ)

3.2.1.1.42. Şîre

Şîre veya şıra, boza ile haşış suyundan yapılan bir şarap çeşididir (Levend, 1980: 332). Üzüm suyu sıkıldıktan yedi gün sonra şıra adını alır ve az çok sarhoş eder (Onay, 2013: 23). Şîre, sadece şarap anlamında da kullanılır (Arslan, 2012: 47):

- 5175 Ta‘âm çün yindi sofra götürüldi
Şîre âlâtı geldi bezm uruldu
- 5176 Şunardı sâķiyân-ı mâh-peyker
Eliyle bâde vü ağızıyla şekker (Tutmacı, GH)

3.2.1.1.43. Taze Şarap / Şarâb-ı tâze / Bâde-i ter / La’l-i ter

Taze şarap, taze kırmızı şarap demektir. “Yeni şarapların üretimi esnasında şarapta oluşması istenmeyen bakterileri engelleme amacıyla kullanılan kükürt dioksit, taze şarabı içenlerde baş ağrısına sebep olur” (Şentürk, 2020: 221):

- 3430 Elinde her kişi kim nûş iderdi
Şarâb-ı tâze gibi cûş iderdi (Behiştî, MM)
- 4519 Oturup bâde-i ter nûş kıldı
Dil ü cânın anuñla hoş kıldı (Cem Sultan, CH)
- 4644 Gelüp memzûclar ortaya zerden
Tolup simîn kıadehler la’l-i terden (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.2.1.1.44. Tolu

Kadeh manasına gelen tolu kelimesi içki anlamında da kullanılır. “...*dolu kelimesinin içki anlamı kazanması hayli eski olmalıdır*” (Şentürk, 2019: 269):

- 1971 Tölular içüp begler [u] şeh-i yâr
‘Aṭā itdi her birine bir diyâr (Behiştî, İN)
- 1615 Şunup Pervâne’ye bir hoş tolu Şem‘
Didi nûş idüp eyle ‘aḳluñı cem‘ (Zâtî, ŞP)
- 1414 Bu sürûr ile ol perî-rûlar
Biri birine içdi tölular (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

3.3.1.1.45. Ukar

Bir diğer şarap çeşidi de ukârdır. Ukar “*yıllanmış, yıllarca fıçıda beklemiş şarap, kırmızı şarap*” (Arslan, 2012: 47) demektir.

- 1715 Günde bir günbedde şâh-ı Cem-tebâr
Gûş idüp ney nûş iderdi ‘uḳâr (Aşkî, HP)
- 3607 Giceye dek şâh-ı Cemşîd-iḳtidâr
Câm-ı zerden içdi yâḳûṭî ‘uḳâr (Aşkî, HP)

3.2.1.1.46. Ümmü’l-habâis

‘Kötülüklerin anası’ anlamına gelen bu terkip hadisten kinayedir. Şarap adı olarak metinlerde geçer:

- 4290 Gider anı k’olur her cürme bâ‘ iş
Ḥaṭâ hem nûş u hem ümmül’-ḥabâiş (Cemâlî, HH)

3.2.1.2.Şarap İçmenin Âdâbı

Tasvirlerde şarap içmenin âdâbı ile ilgili bilgilere az yer verilir. Bir olay anlatıldığı için öğüt niteliğini taşıyan âdâb konusu işretlerde ele alınmaz. Daha çok protokol kurallarının anlatıldığı Farsça ve Arapça’dan tercüme eserler ile saki-nâme ve işret-nâmelerde bu konu işlenmiştir.

Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde İskender’e tavsiyelerde bulunanlardan İpokrat, şarabın âdâbını şöyle açıklar: “safa bulmak için şarabın gereklerine riayet etmek gerekir. Bezm yeri içinden akarsu geçen bir gülistan olmalı. Mugannî ve saki sakalsız, uzun boylu ve misk kokulu

olmalı. Nedimler doğru kişiler olmalı yoksa şaraptan safa bulunmaz. Yeni elbise giyilmeli ve yemek yemeli. İşrete az içerek başlamalı.”

4485 Levâzımları çok şarābuñ şehā
Ri‘ âyet gerek kim bulasın şafā

4486 Gerek ola bezm-gāh-ı laṭīf
Müzeyyen ola hem-çü ‘Adn-i şerīf

4487 Ola gül-sitān aḳa āb-ı zülāl
Getürmeye baksañ ne sūya melāl

4488 Muḡannī vü sāḳī gerek sāde-rū
Ola her biri serv-ḳad müşg-bū

4489 Ḥarifān-ı meclis gerek aşdıḳā
V’egerni ki meyden bulunmaz şafā

4490 Geyüp cāme-i nev yiye ol ḡidā
Ḳıl az içmek ile şehā ibtidā (Behiştī, İN)

Bezm tasvirlerinde olayların anlatımı sırasında meclistekilerin şarabı nasıl içtiklerine yer yer değinilir. Behiştī’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân, Mihr’in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine bezm kurar. Sakinin sunduğu kadehi alan Şâh Keyvân ayakta ve misafiri Mihr’in ‘aşkına’ der. Kural olarak ilk kadehi büyük olan içer ve büyük olanın aşkına içilir. Bu nedenle Mihr ayağa kalkar ona afiyet olsun der. Bu tasvirde kadehi birinin ‘aşkına’ veya ‘şerefine’ kaldırma âdeti yer alır:

2412 Gezer sāḳī elinde cām-ı billūr
İçinde pertev-efgen çeşme-i nūr

2413 Alup sāḳī elinden cāmı Keyvân
Ayıtdı ‘ışḳuñā ey şūḥ-ı mihmān

2414 Ayaḡ üzre ṭurup baş urdı mihmān
Didi nūş olsun ey sulṭān-ı devrān

2415 Ṭapuñā āb-ı ḥayvān olsun ol şu
O varduḡı yire varmaya ḳayḡu

2416 Cihān ṭurduḳça ṭursun ey cihān-dār
Hemişe mey gibi ol sürḥ-ruḥsār

2417 Dökülsün düşmenün mey gibi kanı
Çü sâgar nûş ide aḥbābuñ anı

2418 Yine tıldurdı cāmı aldı Keyvân
Didi kim sen daḥı nûş eyle ey cān

2419 Elin öpüp didi Mihr ey cihân-dâr
‘Ademden ideli Ḥaḥ ben ḵuluñ var

2420 Bunuñ ben reng ü bûyın bilmezem hîç
Velîkin içerem çün şeh didi iç

2421 Bunı zehr ise daḥı eylerem nûş
Kim olur zehr elinden sen şehün nûş

2422 Ayaḡ üzre tıruban nûş kıldı
İçicek bâde gibi cûş kıldı

2423 Ḳadeḥ çün la‘line oldu mülâḳî
Ḥasedden bulsa yirdi cāmı sâḳî

2424 Çerâḡ-ı meclis-ârâ şem‘-i meh-veş
İdüben nûş cāmı oldu ser-ḥoş

2425 Çü cān-perver müli nûş eyledi gül
Açıldı gül gibi vü oldu bülbul (Behiştî, MM)

Hâşimî’nin *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde iki sevgilinin bezminde ilk kadehi saki içir:

2349 Gümişden serv gibi ḵurdı şâḳî
Şıḡmayup sâ‘idi keşf itdi şâḳî

2350 Yıdı âb-ı ḥayât ile çü destin
Çevürdi çekdi hem bālâ vü pestin

2351 Eline aldı bir cām-ı şafâ-baḥş
Ki ola bir ḵaṭresi anuñ şifâ-baḥş

2352 Urup baş ayaḡı çün nûş kıldı
Kıvâma geldi şâḳî cûş kıldı

2353 Çü şâḳî içdi vü tıldurdı cāmı
Bu âteş birle puḥte ide cāmı

...

(Hâşimî, MV)

Cemşîd ü Hurşîd'de Cemşîd, sevgilisine kavuşma ümidi ile kadehi fal (dilek) tutar. Bu gelenek başka tasvirlerde görülür:

3572 Revân Cemşîd'e sundı ol cāmı Kayşer
Tırup Kayşer öñinde öpdı ol yer

3573 O cāmı fāl tıtdı şāh Cemşîd
Nigāra irmege tıtaradı ümmîd (Cem Sultan, CH)

Firâkî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde Hüsrev, Şîrîn'in misafiri olarak mecliste yer alır. Şarap kadehini eline alan Şîrîn 'dost aşkına' diyerek içer. Hüsrev de elinde dolu kadehle onu takip eder:

2159 Didi Pervîze Şîrîn ey civân-baht
Kevâkib saña merkep âsmân taht

2162 Hemân-dem bir tılu kıalduradı bî-hûş
Be-ı ışk-ı düst deyü eyledi nûş

2163 Tıutup Hüsrev de cām-ı Hüsrevânî
Koma kıl? vardı diyü içdi anı

2164 Görüp bu 'ış u nûşı mäh-rûlar
Biribirine çekdiler tılular

2165 Tıutup her biri elde cām-ı gül-gün
İçerler 'ışk ile olursa da hün (Firâkî, HŞ)

Bezmde kendini kaybedecek düzeyde sarhoş olanlara gitmeleri için müsaade edilir:

3332 Çü olmaz mest olanuñ hâli mestür
Yüki yitene sulţân virdi destür (Şeyhî, HŞ)

4368 Çü çıkdı başlarına dîv-i bâde
İçende kılmadı bir 'aklı sâde

4369 Ezelden bezm-i meyde budur 'âdet
Virürler yüki yitene icâzet (Mustafa Çelebi, VG)

Adap olarak bezmlerin ne zaman kurulması gerektiği ile ilgili genel bir kural yoktur.

Behişti'nin dediği gibi şarap içen için gündüz ve gece birdir:

1097 Zeyn ider bezmleri nuql ile cām
Bir olur bâde-keşe şubh ile şām (Behişti, HP)

3.2.1.3.Şarabın Etkileri

Bezm tasvirlerinde şarabın anlatıldığı bölümlerde, şarabın içenlerde meydana getirdiği ruhsal ve fiziksel etkiler dile getirilir. Şarap bezm ehli için en lezzetli ve arzu edilen bir içecek olduğu için onun etkileri de istenen bir durumdur. Bu açıdan bezm tasvirlerinde şarap, etkileri sebebiyle nadiren tenkit edilir.

Taşlıcalı Yahyâ'nın *Yûsuf u Zelîhâ* mesnevisinde Zelîhâ'nın sunduğu kadehi reddeden Yûsuf, şarabın kötülüklerini anlatır (b. 2798-2809). Bunun üzerine Zelîhâ şarap bezmini dağıtır, İlâhî bir meclis kurar.

Tasvirlerde 'şarabın göze gelmesi', 'keyfiyetin başa çıkması', 'germiyet (sıcaklık) vermesi', 'başın kızarması', 'kendinden geçme' gibi ifadeler şarabın etkisini belirtmek için kullanılır:

1556	İçdi Hüsrev bir niçe tolu kadeh Germ oldu kellesi gönli ferah	
2278	Şeh mey-i gül-rengden olmışdı germ Söyledi dil-dârına lûtf ile germ	(Aşkî, HP)
4268	Şarâb-ı şevk ile kızmışdı başı Kıomadı meclisinde hîç nâşî	(Behîştî, MM)
1041	Ayağdan hâlet-i mey başa çıkdı Binâ-yı gûşşa vü endûhı yıkdı	(Zâtî, SP)
401	Baş a çıkup göze gelince şarâb Geldi yol kesdi anda rehzen-i h'âb	
955	Mest ü germ olup ol yüzi şulular Yağdı yağmur gibi yine tolular	
956	Şem' gördi ki bâde geldi göze Dönüp ol mübtelâyı çekdi söze	(Mu'îdî, SP)
242	O demde bâdeyi şöyle içürmiş Ki kendümden beni âhir geçürmiş	(Ûdî, MM)
746	Çü geldi meclis ehlinüñ gözine Şu' â' ı düşdü anlaruñ yüzine	(T. Cafer Çelebi, HN)

Zâtî, aşağıdaki beyitte ise ‘ayak’ kelmesini kadeh ve insan uzvu anlamlarında kullanarak şarabın etkisini anlatır:

1041 Ayağdan hâlet-i mey başa çıktı
Binâ-yı gûşsa vü endûhı yıkdı (Zâtî, ŞP)

Aşağıda Taşlıcalı Yahyâ’nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde şarabın sohbeti verdiği sıcaklık, şarabın etkisiyle katılımcıların birbirine nazlanmaları, kur yapmaları, şarabın aradan hicap perdelerini kaldırıp kişileri birbirine yakınlaştırma gibi etkileri anlatılır:

“Şarabın etkisi güneş gibi başa çıkarak sohbet ehline hararet verdi. Her taraftan niyaza başladılar; birbirine naza başladılar. Örtü ve perde şevk ile yırtılıp Şâh’ın izniyle katıksız şarap içtiler. Her birinin yanağı gül, gönlü bülbül oldu. O namı Şâh, ruh-ı sâni olan şaraptan bir nice kadeh içerek canına can kattı. Şarap, Şâh’ın gözüne gelince beraberindeki dilberlere hitap etti...”

1415 Gün gibi çıktı başa keyfiyyet
Şohbet ehline virdi germiyyet

1416 Her yaneden niyâza başladılar
Biri birine nâza başladılar

1417 Çâk olup şevk ile niķâb u hicâb
Şâh destûrî içdiler mey-i nâb

1418 Yanağı gül gül oldu her birinüñ
Dilleri bülbül oldu her birinüñ

1419 Cânına cân katup o Şâh-ı benâm
Rûh-ı şâniden içdi bir nice câm

1420 Çünkü Şâh’uñ gözine geldi şarâb
Kıldı dilberlere o demde hitâb (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Heves-nâme’de şairin bezmine gelen yaşlı kadına saki şarap ikram eder. Şarap kadının karanlık gecesini aydınlatır, yedi endamını coşturur. Yüzüne renk gelir, gözü kanlanır, gönlü açılır, hatırı şad olur:

1544 Bu eşnâda dutup sâķî piyâle
Şafâ geldi diyü kıldı havâle

...

1548 Çü birkaç çekdi câm-ı hoş-güvârı
Dimâğına irişdi mey buķârı

1549 Münevver itdi tîre şâmin anuñ
Getürdi cûşa heft endâmın anuñ

1550 Yüzinüñ za‘ ferânı buldı rengi
Gözi odlandı yıldız kurdı yengi

1551 Açıldı gönli oldı hâtırı şād
Çarışdı lâğa itdi söze bünyād (T. Cafer Çelebi, HN)

Aşağıdaki tasvirde şaraba olağanüstü özellikler atfedilir. Şarap aslan devirir, karanlık günü aydınlatır. Eğer biri şarapla yiğitlik yarışına girse bir anda şarabın esiri olur.

3602 Ki zîrâ bâde olur şîr-efgen
Kılur tîre olmuş iken günü rûşen

3603 Ki her kim eylese meyle dilîrî
Olur bir lahzada anuñ esîri (Cem Sultan, CH)

Şarabın etkilerinden biri de sert gönülleri mum gibi yumuşatmasıdır:

1277 Meyden oldı başlar âteş gibi germ
Saht-diller oldılar çün mûm-ı nerm (Muhibbî, GN)

Muhibbî’nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde düğün için verilen ziyafetten sonra kurulan bezimde şarap, insanlar üzerindeki tesiri perspektifinden tasvir edilir:

6637 Eylediler sāğarun bağrını hûn
Ehl-i meclis rûyı oldı lâle-gûn

6638 Hâleti bâde ‘ aceb hâlet durur
Kim anı nûş idene selvet verür

6639 Mümsik-i zerd eri cömerd eyler ol
Ehl-i tañnîş olanı merd eyler ol

6640 Bendeyi eyler hemîn şâh-ı cihân
Pîr-i bî-tâba verür tâb ü tevân

6641 Eyleyenler nûş ol cām-ı Cem’i
Gözine göstermez olur ‘ âlemi

6642 Tab‘ -ı insânı tamâmet ter tutar
Bu nihâl-i bâğ-ı ‘ ömri tâzeler

6643 Qalbi muzlim olanuñ mışbâhıdur
Hüzn ü guşşa fi‘ linüñ miftâhıdur

6644 Şûretüñ zer olsa eyler la‘ l-i nâb
Bî-ķuvâ olsañ verür cismüñe tâb

6645 Bezmde çün sâķıyân-ı sîm-sâķ
Ehl-i bezme virdiler la‘ lîn ayak

6646 Pes bir elden cümlesi mest oldılar
Düşüp ayakdan yere pest oldılar

6647 Bâdeden her biri oldı kelle germ
Ara yerden getdi pes cilbâb-ı şerm

6648 Unudup her biri elden sâğarı
Güft ü gūya başladılar her biri (Muhibbî, GN)

Şarap üç defa devr edince içenlerde etkisi ortaya çıkar. Bu döngüye selâse-i gassâle denir:

2185 Çü devr itdi üç kerre la‘ lîn cām
Olur şehlerüñ ‘ârızı lâle-fām (Behiştî, İN)

Bezm tasvirlerinde şarabın farklı etkilerinden bahsedilir. Bunlardan öne çıkanlar alt başlıklar halinde aşağıda ele alındı.

3.2.1.3.1. Sarhoşluk Vermesi / Aklı Baştan Götürmesi

Şarap içen kişide meydana getirdiği özellikle kendini bilemez, davranışlarına hâkim olamaz durumudur. Şarabın etkisiyle akıl devre dışı kalır ve kişi farklı dürtülerle hareket etmeye başlar. Tasvirlerde bu durum ‘mest olma’, ‘mest-i lâ-ya‘ kıl’, ‘esriklik’, ‘ser-mest’ gibi ifadelerle dile getirilir:

5178 Kadeh çün devre başladı pey-â-pey
Hîred mest oldı ol resme ki hey hey

5179 Yürekler kızdı vü yüzler kızardı
Şular kim katı mest idi kızardı

5180 Ki tıraydı vü yirinden gideydi
Az idi belki yirinden gideydi

5181 İçerek esriyürek añul añul
Çoh ağız başlar oldı katı yünül (Tutmacı, GH)

- 557 Aldı zengî kadehi nûş eyledi
Şol sâ‘at ‘aqlı ferāmûş eyledi (Ümmî İsâ, *MV*)
- 689 Tolu huşyâra şun lâ ya‘kıl olsun
Kadeh maḥmûra vir yazsun ḥumārın (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)
- 4262 Melik ser-mest ü devlet sâz-kârî
Elinde cām-ı mey yanında yârı (Behiştî, *MM*)
- 2178 Dögölüp sîneler içildi şarâb
Mest-i lâ-ya‘kıl oldılar aḥbâb (Vücûdî, *HY*)
- Bazen şarabın ‘nîm-mest’ yani yarı sarhoşluk etkisinden bahsedilir:
- 4016 Bâdeden şâh olmuş idi nîm-mest
Şaldı ârām-ı dili boynına dest (Aşkî, *HP*)
- 2041 Çün oldı nîm-mest ol âfet-engîz
Göge çıkdı sürûd-ı ḥâlet-engîz (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Bazı durumlarda şarabın sarhoşluk etkisinden yararlanıldığı görülür. Ümmî İsâ’nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde Mihr esaretten kurtulmak için yanında bulunanları işret meclisine davet eder. Bunlara büyük kadehten şarap içirip onları sarhoş ederek uyutur. Mihr, Vefa ile ata binerek oradan kaçar:

- 457 Aldı Mihr eline bir ulu ayak
Toptolu kıldı anı mey-i revâk
- 458 Her kişiye bir ayağı bitürür
İçdügi sâ‘at şol kadem yaturur
- 459 Geceye dek anda ‘işret itdiler
Her biri esiriyüben yitdiler (Ümmî İsâ, *MV*)
- Ûdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Ûdî’nin (Âşık), şarabın etkisiyle aklı elden gider ve arkadaşına aşk sırrını anlatır. Bu tasvirde şarabın etkisiyle akıl melekesi devre dışı kalan, anlattıklarından pişmanlık duyan, hayıflanan bir âşık vardır:
- 242 O demde bâdeyi şöyle içürmiş
Ki kendümden beni âḥir geçürmüş
- 243 Gidicek kişinüñ ‘aqlı elinden
Kamu esrârını söyler dilinden

244 Kāmu aldurmayıgör ‘ aklı bir ān
Kişiye aşşı kılmaz şöñ peşimān

245 O dem kim meclis-i ‘ išetde ol yār
Alup ‘ aqlumı itmiş çār-nā-çār

246 Su ’āl itmiş kāmı aḥvāli baña
Dimişem mācerā-yı māhı aña

247 Uyanup kışşadan çün oldum āgāh
Hemāndan cān ü dilden eyledüm āh (Ūdī, MM)

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Rum kayserinin Hürmüz’ün kendi oğlu olduğunu öğrenmesi üzerine düzenlenen eğlencede ay yüzlü, yasemin kokulu ve tatlı dilli sakiler şarap sunarlar. Vurulmuş midelerde şarap akıl için tuzak, saki avcı, kadeh yemdir:

2074 Şığanup sākīyān-ı sīm-ğabgab 192
Kāmer-rūy u semen-būy u şeker-leb

2077 Tolar peymāneye sāgar çü ğavvāş
Kılur bīnīleri başlarda rakḳāş

2078 Mey urmuş mi‘ delerde ‘ aql içün dām
Anuñ şayyādī şākī dānesi cām (Tutmacı, GH)

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde išet meclislerinde şarabın sarhoşluk etkisi farklı beyitlerde dile getirilmiştir:

845 Çü döndi bir iki devri şarābuñ
Bilürsün ne durur ğavrı şarābuñ

846 Çü Gül mest oldı didi muṭrıba tīz
Oḥı bir şi‘ r-i şīrīn ü şeker-rīz

1641 Çü bir nice kadeḥ pūr kıldılar nūş
Yine düşüp yaturlar mest ü medhūş

1642 Düşüp ser-mest ol iki yār-ı cānī
Unutmuşlar idi iki cihānı

2082 Zihī vaḳt ü zihī fırsat zihī dem
Ki nā-geh şādılık gelüp gide ğam (Tutmacı, GH)

Cem Sultan’ın *Cemşid ü Hurşid* mesnevisinde iki sevgilinin bezminde Cemşid, şarabın etkisiyle sarhoş olur. Cemşid Hurşid’in zülfüne el uzatınca sevgilinin hışmına uğrayarak

meclisten kovulur. Firâkî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde de buna benzer bir sahnede Hüsrev, Şîrîn'den azar işitip bezmden kovulur (b. 2166-2222).

2685 Şehenşeh olmuş idi şöyle ser-mest
Ki urdı añsuzda dil-ber zülfine dest

2686 Kalem mest olana çekmek hatâdur
Ki derd-i 'aşk ile ol mübtelâdur

2687 Melik çün düşmüş idi dest ü pâdan
Halâş isterdi zülf-i âşinâdan

2688 Yapışdıysa o meh zülfine Cemşîd
Nola çün kendüden olmuşdı nevmîd

2689 Edebsüzlük çün itdi şâh Cemşîd
Hemân sat sâ' at hışm itdi Hurşîd

2690 Katından itdi Cemşîd'i o meh dūr
Hemân ol sâye bigi oldu bî-nūr (Cem Sultan, CH)

Zâtî sarhoşluğun etkisiyle bazı kişiler için 'yüki yitdi' der. Akıl beraberinde bilinci taşıdığı için kişilere sorumluluk ve dertler getirir. Âdeta bir yük olan akıl, şarabın etkisiyle geçici de olsa kaybolur:

...

1087 Bu şevk ü şādî itdi bunları mest
Yudılar 'aql baħrından bular dest

1088 Bu bezm içre anuñ kim yüki yitdi
Nite kim 'aql-ı mestân tırdı gitdi

1089 Görürler naķd-ı 'aqlı hâb kapdı
Kamu dîde ser-â-ser kapu yapıdı

1090 Yitişdi hâlet-i mey leşker-i hâb
'Aceb mi yapsa cümle dîdeler bâb (Zâtî, ŞP)

Tasvirlerde şarabın sarhoşluk etkisi ile aklın baştan gitmesini ifade eden birkaç örnek beyit aşağıda verildi:

2081 Nice az içdilerse cür' a cür' a
Yuvalanurdı esrükler çü kur' a

2424 Çerâğ-ı meclis-ârâ şem' -i meh-veş
İdüben nüş cāmı oldu ser-hoş (Behiştî, MM)

- 3194 Çü ‘ işret arada oldu ziyâde
Humâr itdi qamusın cām-ı bâde (Cem Sultan, CH)
- 2996 Virüp hoş ‘ aql u hūşı bâde bâda
Tekellûf qalmadı hergiz arada (T. Cafer Çelebi, HN)

3.2.1.3.2. Utanma Duygusunu Ortadan Kaldırması

Tasvirlerde şarabın örtü anlamındaki ‘hicab’ ve ‘nikabı’ ortadan kaldırdığı belirtilir. Bu örtü ev sahibi ile misafir arasındaki çekingenlik, tasavvufi anlamda varlığı örten sır perdesi, yaradan ile yaradılanı birleştigi ‘fenafillâh’ makamı olabildiği gibi utanma, ar perdesi anlamında da kullanılır. Özellikle aşk mesnevilerinde gerek temsili gerek gerçek olsun iki sevgilinin buluşmasında şarap, utanma perdelerinin kaldırmasına neden olur. Böylece normal zamanlarda ayıp sayılan, cesaret edilemeyen hal ve davranışlar olağanlaşır.

- 730 Humârı bâdenün çıkdıka başa
Ururdi şîşe-i nāmûsı taşā (Fîrâkî, HŞ)

Ferhâd ile Şîrîn mesnevisinde şarabın etkisiyle ev sahibesi Bânû ile Ferhâd arasında çekingenlik perdesi kalkar ve Bânû nedimeleri vasıtasıyla Ferhâd’ın bilgi düzeyini öğrenmek için soru sordurtur:

- 4670 Çü meclis oldı tâb-ı bâdeden germ
Açıldı perdeler yüzden gidüp şerm
- 4671 İdüp Bânû kemâl ü fazl izhâr
Ma‘ârif perdesinden açdı dîzâr (Lâmîî Çelebi, FŞ)

Taşlıcalı Yahyâ’nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde şarabın etkisiyle katılımcılar birbirine nazlanır, kur yapar ve aralarındaki perdeler şevk ile kalkar:

- 1415 Gün gibi çıkdı başa keyfiyyet
Şoḥbet ehline virdi germiyyet
- 1416 Her yânedan niyâza başladılar
Biri birine nâza başladılar
- 1417 Çâk olup şevk ile niḳâb u ḥicâb
Şâh destûrî içdiler mey-i nâb (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrav* mesnevisinde Gül ve Hüsrav’ın düzenledikleri bezimde iki sevgili birbirine şarap ikram edip mest ve şaşkın olurlar. Böylece aradaki naz ü niyaz perdesi kalkar:

- 1641 Çü bir nice ḳadeḥ pür kıldılar nûş
Yine düşüp yaturlar mest ü medhûş

...

- 1643 Şarâb alup ol iki şâh-bâzı
Bu nâzı kıomış elden ol niyazı (Tutmacı, GH)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Mihr'in şarabın etkisiyle Nâhid'e olan şevki artar, Mihr sevgilisiyle baş başa kalmak için meclisi dağıtır:

- 4266 Dili dildârı şevkıyle pür-cüş
İderdi cām-ı cānān ' ışkına nüş

- 4267 Nigāruñ dil-sitānı fitne-engiz
İder gönlindeki ' ışk âteşin tiz

- 4268 Şarâb-ı şevk ile kızmışdı başı
Kıomadı meclisinde hîç nâşî

- 4269 Girüp halvet yine yârı olur germ
Yine gitdi aradan perde-i şerm (Behiştî, MM)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Âşık'ın arkadaşıyla sohbetinde şaraptan umdukları, iki arkadaş arasındaki perdeyi kaldırmasıdır:

- 155 Gerekdür hem bize cām-ı muşaffâ
Anuñla kıalbümüz ola mücellâ

- 156 Hicâbı ref' ide ol aramızdan
Şikâyet eyleyevüz yaramuzdan (Ûdî, MM)

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisindeki çelebiler meclisinde şarabın etkisiyle utanma duygusu kalkar, dilberler göz ve dudaktan öpüşmeye başlarlar:

- 438 İçilürdi şarâb-ı telh-âmiz
Gönçe-lebler olurdu şekker-riz

- 439 Gözlerini biri birinün öper
Tâze bādāma kıplayup şekker

- 440 Öpüşüp birbiriyle her dil-ber
Biribirine cān yidürürler

- 441 Nâz ile her nigâr-ı şekker kıand
Ezilür birbirine nite ki kıand

- 442 Râyegān anda buse-i leb-i ter
Rüz-i ' id olsa nite kim şekker

443 Kelleler şem‘ gibi olup germ
Çāk olmış mey ile perde-i şerm

444 Bezme virmişdi zînet-i dil-keş
Gül-i bî-hâr ile mül-i bî-ğaş (Fikrî Çelebi, EE)

Muhibbî’nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Aden şâhı Bedî, Gül’ün katılımıyla bezmde eğlenir. Şarabın etkisiyle Bedî, Gül’e el uzatır:

4472 Kelleler meyden çün âteş oldu germ
Şaldı yüzden her biri cîlbâb-ı şerm

4473 Germ oldu kalb-i şeh mânend-i nâr
Şundı ol-dem destine ol kâm-kâr

4474 Şokdı anı koyınâ simîn-berün
Tutdı iki sîbini ol dil-berün

4475 Girdi çün büstâna şâh-ı kâm-kâr
Râst geldi destine iki enâr (Muhibbî, GN)

Şarabın etkisiyle bezmde bulunanların öpüşmeye, kucaklaşmaya başladıkları belirtilir:

2042 İçildi çok tolular geldi demler
Öpişdiler kuçışdılar şanemler (T. Cafer Çelebi, HN)

Tasvirlerde şarabın hayâ perdesini kaldırdığına neden olduğu belirtilen diğer beyitler aşağıda verildi:

2906 Çü sākîler tolandurdı şarâbı
Şehün gitdi utanması hicâbı (A. Rıdvan, HŞ)

4694 Dil-i Ferhâd olup ol câmdan germ
Bu şi‘ri okıdı mestâne bî-şerm (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.2.1.3.3. Uyku Getirmesi

Şarap, sarhoşlukla birlikte uyku getirir. Özellikle bezmin sonlarına doğru şarap tüketiminin artması ile gece düzenlenen iştretlerin ileri saatlere dek sürmesi içkinin vücut üzerindeki etkisini artırır. Buna bağlı olarak uyku gelir. Bezmlerin gece olmasından hareketle uyku eşkıyaya benzetilir ve uyku için yol kesen, eşkıya anlamındaki ‘rehzen’ ifadesi kullanılır.

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde iştret meclisinde içilen şarabın uyku getirme etkisi şöyle dile getirilmiştir:

Çifte çifte kadehler içilip öpüşen ay yüzlüler yok demezlerdi. Şarabın etkisi başa çıkıp, göze gelince yol kesici uyku gelip yol kesti. Meclis ehli kendinden geçerek, ayakta duramaz halde sarhoş oldu. Sarhoş Şem‘ bezmi dağıtarak naz ile eve yöneldi:

401 Başa çıkup göze gelince şarāb
Geldi yol kesdi anda rehzen-i h‘āb

402 Ehl-i meclis ki mey-perest oldu
Turamaz ayağ üzre mest oldu

403 Tağıdup Şem‘ -i serkeş ol bezmi
Hāneye itdi nāz ile ‘azmı (Mu‘idî, ŞP)

Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Cemşîd, eğlencede içkinin etkisiyle uyuyakalır. Rüyasında çok güzel bir yer ve o yerde kurulu bir saray görür. Sarayda bulunan kıza âşık olur. Cemşîd, uykudan uyanınca düşünüyü hatırlayarak feryat etmeye başlar, ‘aşk’ redifli bir gazel okur. Mecliste bulunanlar bu durumun sebebini sorarlar fakat Cemşîd derdini anlatmaz. Nedimler Cemşîd’in bu davranışlarını içkinin etkisine yorarlar. Onu tekrar eğlendirmeye çalışır, içki ile kaygılarından kurtulabileceğini düşünürler (b. 1201-1256):

1201 Meyi çün içmiş idi ol ziyāde
Belürdi kendözinde fi‘l-i bāde

1202 Çü meyle şāh gönli oldu pür-tāb
Hemān lahza yörendi nerkise hāb

1203 Çü şāha sāğar-ı mey kār itdi
Gül ü nesrīn içinde düşdi yitdi

1204 Dir idi fāhte zevk ile güğü
Şehūñ nerkislerin tutmuşdı uyhu

1205 Uyrken şāh nā-geh gördi bir hāb
Ki aķar Kevşer bigi bir çeşm-i āb

1206 Kenārından şunuñ birmiş reyāhīñ
Pür olmuş her yaña gül-berg-i nesrīn

...

1233 Uyanup çün nażar kıldı şehenşāh
Nigārīñ görmeyüben eyledi āh

1234 Çü bī-dil oldu şeh feryād kıldı
O gördügi düşini yād kıldı

- 1235 Fiğân idüp yaqasın çāk kıldı
Yaş ile yir yüzün nemnāk kıldı (Cem Sultan, CH)

Heves-nâme ve *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevilerinde geçen aşağıdaki örneklerde şarabın etkisiyle gözlere uyku çöktüğü görülür:

- 3020 İçildi dūst-kāmīler pey-ā-pey
Dimāğı itdi ħīre neşve-i mey
- 3021 Çün oldı ‘aqla çīre bāde-i nāb
Şebīhūn itdi yir yir leşker-i ħ^vāb
- 3022 Perī-rūlar gözini tıtdı uyĥu
Yatağına yöneldi her bir āhū (T. Cafer Çelebi, HN)
- 736 Çü Hüsrev tāb-ı meyden oldı bī-tāb
Alur nergislerin endīşe-i ħ^vāb
- 737 Koyup elden ayağı ehl-i şoĥbet
Ferāgat ħ^vābiyle oldı rāĥāt (Firākī, HŞ)

3.2.1.3.4. Konuşturucu Olması

Şarabın etkilerinden biri de içen kişilerin dillerinin çözülmesine, anlamlı anlamsız konuşmalarına ve sırlarını ortaya dökmelerine neden olmasıdır.

Heves-nâme’de şarap kibrit-i ahmere benzetilerek onu ele alan bezm ehlinin işi altın olur. Kalpten hile ve riyayı giderir; nasıl ve niçinleri unutturur. Şarabın etkisi göze gelince katılımcıların yüzü aydınlanır. Katılımcılar gül gibi açılarak konuşmaya, sırlarını ortaya dökmeye başlarlar. Aşk derdine düşen bu yâran, aşk hikâyelerini anlatırlar:

- 744 Ele geldi çün ol kibrit-i aĥmer
İşini ehl-i bezmūñ eyledi zer
- 745 Giderdi ħalbden ġışş u riyāyı
Unutdurdı ħamu çün u çerāyı
- 746 Çü geldi meclis ehlinūñ gözine
Şu‘ā‘ı düşdü anlaruñ yüzine
- 747 ‘Aķīķe döndürüben keh-rübāyı
Dıraĥşande Süheyl itdi Sühā’yı

748 amu ayyibü'n-nefs eyledi devr
Söze başlandı her yüzden 'ale'l-fevr

749 ızaru utanu meclisde her yâr
Açılup gül gibi keşf itdi esrâr

750 Bular düşmiş imiş ğavġa-yı 'ışķa
Esir olmuş imiş sevâd-yı 'ışķa

751 Yolında ħâk olup bir lâle-rûyuñ
Olap şeydâsı bir zencîr-mûyuñ

752 Cemâlin kıblegâh itmişler imiş
İşigin secdegâh itmişler imiş

753 Hikâyet eyledi her biri ħâlin
Beyân itdi ser-â-ser kı̇l u kı̇lin (T. Cafer Çelebi, HN)

Yine *Heves-nâme*'de yer alan bir başka bezm tasvirinde sarhoşluġın konuşturuocu etkisi ele alınır:

1892 Mey-i şâfî şarâb-ı rûġ-perver
Gelüp ortaya kıldı şûġlıklar

1893 Açup her kışıyi ol meclis-ârâ
Bu meclis ehlinüñ a' lâ vü ednâ

1894 amarlarına girdi itdi te 'şîr
amuya râzını söyletdi bir bir (T. Cafer Çelebi, HN)

Mu'îdî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem', şarabın Pervâne'ye etki ettiġini gördükten sonra çeşitli sorularla onu konuşturunur:

956 Şem' gördi ki bâde geldi göze
Dönüp ol mübtelâyı çekdi söze

957 Pes eyitdi ki ey belâ dîde
Dürlü dürlü ġam ile rencide

958 Kimesneñ var mı kıandedür vaanuñ
Ne içün yok libâs ü pîrehenüñ

959 Didi bir ' aşıkum ġarîb ü gedâ
Menzilüm kûy-ı 'aşķ u şehir-i vefâ

...

(Mu'îdî, *ŞP*)

Mecliste kadeh dönünce şarabın etkisiyle katılımcılar yaprak açmış gül gibi konuşmaya ve gülmeye başlarlar:

3432 Menâzil seyr idüp mâh-ı dirahşân
Kadeh meclis içinde itdi devrân

3433 Açıldı cā-be-cā şad-berg-i handân
Revân ortada cūy-ı āb-ı hayvân

(Behiştî, MM)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Âşık, şarabın etkisiyle şuurunu kaybeder ve aşk sırrını arkadaşına söyler:

242 O demde bâdeyi şöyle içürmiş
Ki kendümden beni âhir geçürmüş

...

246 Su 'âl itmiş kamu ahvâli baña
Dimişem mâcerâ-yı mâhı aña

247 Uyanup kışşadan çün oldum āgāh
Hemândan cān ü dilden eyledüm āh

(Ûdî, MM)

Luhrâsb büyük bir bezm kurup İran'ın bey ve ulularını davet eder. Luhrâsb'ın oğlu Güştâsb içkinin etkisiyle gönlündeki arzuyu dile getirir, babasından İran tahtını kendisine bırakmasını ister:

29773 Biraz Güştâsb içdi germ oldı
Şarâb-ıla katı bî-şerm oldı

29774 Ne kim gönlinde vardı itdi izhâr
Şarâb-ıla kişi saklamaz esrâr

29775 Ne kim sırrı var-ısa eyledi fâş
Toğundı şîşe-yi esrârını taş

...

29786 Ne ola sen dahı bu taht u tâcı
Baña virsen kosañ elden 'ilâcı

...

(Şerîfî, ŞN)

Şarapla sarhoş olanların dillerinin çözülmesi, yüz ve yanaklarının gül pembesi olması durumu ile gül ve bülbül olayı arasında benzerlik ilişkisi kurulur:

1418 Yanağı gül gül oldı herbirinûñ
Dilleri bülbül oldı herbirinûñ

(Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

2425 Çü cān-perver müli nûş eyledi gül
Açıldı gül gibi vü oldı bülbül

(Behiştî, MM)

- 1281 Geldi ol dem cūşa bülbul mül gibi
Kıldı ğulğul şevkle bülbul gibi
- 1282 Zevk-i meyle def -i hâclet eyledi
Şâh öñinde çok nedâmet eyledi
- 1283 Kıldı bezm içinde efsûn-sâzlık
Söz-ile kıldı suhan-perdâzlık (Muhibbî, GN)

3.2.1.3.5. Coşkunluk ve Cesaret Vermesi

Şarabın etkilerinden biri de içen kişide meydana getirdiği coşkunluk ve cesaret halidir.

Böylece içen kişiler daha canlı ve cüretkâr olurlar:

- 517 Kime kim cām içey mey cān bağışlar
Ġdā-yı rūh olur reyhān bağışlar (Ahmed-i Dâî, ÇN)
- 2526 Mey-i cān-bağış içüp ‘ıyş u neşât it
Ne hoş mevsim durur gör rûzgârı (Cem Sultan, CH)
- 2787 Cüvān olur bunı nûş eyleyen pîr
Hemîşe mûr-ı mazlûmı ider şîr (Taşlıcalı Yahya, YZ)
- 2788 Müşbihdür bu cāma ‘ışk-ı dildâr
Kıomaz âdemde hergiz havf-ı ağıâr (Taşlıcalı Yahya, YZ)
- 4676 Dilîr olmuş idi mey cür’etinden
Ne mey cām-ı pey-â-pey cür’etinden (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 583 Mey ile şöyle virdi meclisine cûş
Ki bulunmazdı ğamdan ğayrı hāmûş (Hamdî, TU)
- 725 İçildi çün şarâb-ı ergavânî
Kıamu bezm ehlinûñ cûş itdi kıanı (Fırâkî, HŞ)

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde içenin damarlarında ok gibi hareket eden şarap canlıyı öldürdüğü gibi ölüyü de canlandırır. Ayrıca bu ifadeyle şair, Kur’an’da geçen ve Allah’ın kudretinin büyüklüğünün belirtildiği ayetlerden (En’am 6/95, Yunus 10/31, Rûm 30/19) lafzî iktibas yaparak şarabın olağanüstü etkisini dile getirmiş olur:

- 2079 Tamarlarda segirdüp oh bigi mey
Kılurdu hayyı meyyit meyyiti hayy (Tutmacı, GH)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân'ın Mihr'in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine kurduğu bezmde ilk defa içki içen Mihr, şarap gibi coşar:

2422 Ayağ üzre turuban nûş kıldı
İçecek bâde gibi cûş kıldı (Behiştî, *İN*)

Lâmiî Çelebi *Ferhad ile Şîrîn* mesnevisinde Ferhâd, bezmde içtiği şarabın etkisiyle aşk acısını bir gazelle dile getirir:

3634 Olup hâtırları-y-çün ol dahı râm
Mey içüp 'işret itdi kâm u nâ-kâm

3635 Şarâb ile çü kızdı başı anuñ
Şürâhî gibi aqdı kan yaşı anuñ

3636 Cigerden ney gibi kıldı figâne
Didi bu şi'ri ol dem yâne yâne
Gazel

3637 Tıtalum mey gönül açar leb-i dilber yirine
Bize cân mı virür ol buse-i şekker yirine

... (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Bezm tasvirlerinde şarabın kişide meydana getirdiği coşkunluk hali ile ilgili diğer beyitler aşağıda verildi:

1945 Elinden iden sâķinün bâde nûş
İder tâze mey gibi cûş u hurûş (Behiştî, *İN*)

2422 Ayağ üzre turuban nûş kıldı
İçecek bâde gibi cûş kıldı (Behiştî, *MM*)

1376 Güneşler devr idüp peymânelerden
Tolar gök na' re-i mestânelerden (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

4735 Murâdum ol durur kim eyleyüp cûş
Alup bu câmı bir dem idesin nûş

4736 Çeküp ol câm ile cândan nevâyı
Bu bezmüñ olasin destân-serâyı

4737 İdüp gül gibi ol hikmet sözün gûş
Kılavuz biz dahı bûlbûl-şıfat cûş (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

344 Her çemende şadâ-i nûş-â-nûş
Cism ü câna virürdi cûş u hurûş (Fikrî Çelebi, *EE*)

- 3256 Yine nûş oldı sāgarlar pey-â-pey
Münevver itdi yine cânları mey (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 675 Bezm içinde ağıdı çünkim rûd-ı mül
Tâze oldı ehl-i meclis hem-çü gül
- 676 Cûşa geldi her birisi mül gibi
Her biri açıldı güldi gül gibi (Muhibbî, *GN*)
- 2385 Mey-i ser-keş idüp şîrâne te'sîr
Vefâ çeşminde bebr ol demde naḥḥîr (Hâşimî, *MV*)

3.2.1.3.6. Gam Gidermesi / Mutluluk Getirmesi

Şarap içmenin en büyük sebeplerinden biri gamı gidermektir. Türlü sebeplerle üzülen kişiler, bu üzüntülerini içki içerek unutmaya çalışırlar. Gamdan paslanmış gönüllerini şarapla cilatırlar, gamın yerini böylece mutluluk alır:

- 2081 Nice az içdilerse cür' a cür' a
Yuvalanurdı esrükler çü ḡur' a
- 2082 Zihî vaḡt ü zihî furṣat zihî dem
Ki nâ-geh şādılık gelüp gide ḡam (Tutmacı *GH*)
- 1267 Yüritdi sâḡîler la' lîn ḡadeḡler
Gönülden gitdi ḡam geldi feraḡlar (Halilî, *FN*)
- 6603 İçenler oldılar çün mest ü bî-hûş
Olundı yir yirin beglere destûr (Şerîfî, *ŞN*)
- 16257 Yiyelüm içelüm bir hafta bârî
Çekelüm ḡoş şarâb-ı ḡam-güsârî (Şerîfî, *ŞN*)
- 1905 Yine devr eyledi çînî ḡadeḡler
Gönüldi ḡuşşalar geldi feraḡlar (Lâmîî Çelebi, *FŞ*)
- 1375 Her ne yirde ki nûş-ı bâde olur
Eksilür ḡam şafâ ziyâde olur (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)
- 1519 Gönül âyînesinün jengini pâk
İdüp bâde ider şâhî feraḡnâk (Manisalı Câmiî, *MN*)

Şarabın gamı gidermesi etkisini anlatmak için şarap suya, gam da gemiye benzetilerek şarabın gam gemisini batırdığı belirtilir:

3445 Şu deñlü mevc urdı baħr-ı cüllāb
Ki ğam keştisini ğarķ itdi ol āb (Behiştî, *MM*)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde peri olan Hûrzâd'ın Cemşîd ile bezminde Cemşîd şarap içince yüzüne gülümseme gelir, mutlu olur:

1702 Kadeħ devr itdi ol devrān içinde
Kadeħ şan kim beden mey cān içinde

1703 Mey içüp şāh-zāde oldı ħandān
Diyüben uşbu sözi oldı şādān

1704 Berü şun sākîyā bir tölî cāmı
Bügün hoş görelüm uşbu maķāmı (Cem Sultan, *CH*)

Şarabın gam giderici, mutluluk bahşedici etkilerinin anlatıldığı diğer örnek beyitler aşağıda verildi:

1377 Diyüp dilden gam-ı devrāna yā hū
Kara kayguyı def eyler kızıl su (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

448 Şubħ olunca piyāle devr itdi
Buldı cālar şafā vü ğam gitdi (Mu'îdî, *ŞP*)

971 Belālar 'uķdesin mey kılmaĝa ħal
Boyın çekdi şurāĥî öpdî cām el (T. Cafer Çelebi, *HN*)

2515 Meyüñ rengi ruħ-ı sākîye düşdi
Şabā yiliyile zülfi ķarışdı (Cem Sultan, *CH*)

3258 Şurāĥîler tırup zānū be-zānū
Kılurlar idi her kim içse tıpu (T. Cafer Çelebi, *HN*)

3.2.1.3.7. Yüz ve Yanakları Kızartması

Şarabın etkilerinden biri de içenin yüzünü kızartması, yanaklarını pembeleştirmesidir:

1557 Kıldı çün ruħsārını yākūt mey
Cebhesinüñ güllerinden geldi ħey (Aşkî, *HP*)

578 Gün gibi devr etdi birkaç la' l-i cām
Ehl-i bezmüñ oldı rüyı lāle-fām (Muhibbî, *GN*)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde güzellerle şarap içen Mihr'in yüzü şarabın etkisiyle kızarır, yanakları gül pembesi olur:

“Mihr'in çevresini saran ay yüzlü, zerrin kemerli güzeller onu aralarına alırlar. Binlerce lütuf ile o ruh bağışlayan (Mihr), gül yanaklarını şarap ile kızartır. Dokunaklı nağme ve şarapla gönlüne ve canına iki ateş vurur. Şarap denizi o kadar dalgalandı ki o su, gam gemisini batırdı. Harman, ansızın tutuşup yansa acayıptır ki ona yağ dökerler. O, gözleri mest olan altın kadeh çeker, şarap seli uzun selviyi aşağı indirir. Kırmızı renkli kadehi lale gibi tutardı; gonca gibi gönül kanını içerdi. Vefa denizi (Mihr) şarabı o kadar içti ki yanaklarına kabarcıklar gibi ter dizildi. Şarap, yüzünde taze güller açarak sümbül saçları gül üstüne halka halka oldu. Dilberin elinde nergis gibi kadeh; yanağı şaraptan şakayık gibi pembe.”

3440 Aluban araya zerrin kemerler
Bürümüş çevresin Mihr'ün kamerler

...

3443 Hezerân luğf ile ol rûh-perver
İder gül-ruhların cām ile aḥmer

3444 Dil ü cāna iki âteş urur key
Mü'ezzir nağme biri birisi mey

3445 Şu deñlü mevc urdı baḥr-ı cüllāb
Ki ḡam keştisini ḡarḡ itdi ol āb

3446 Dutuşup nāgehānī yansa ḥırmen
‘ Acebdür kim dökerler aña revḡan

3447 Çeker zerrin kadeḥ ol nergis-i mest
İder serv-i bülendi seyl-i mey pest

3448 Tutardı lāle gibi la‘l-gün cām
Kılurdu ḡonce-veş ḥün-ı dil āṣām

3449 Şu deñlü içdi ol baḥr-ı vefā mey
Ḥabāb-āsā düzildi ḥaddine ḥūy

3450 Yüzine tāze güller açuban mül
Gül üzre ḥalka ḥalka oldu sünbül

3451 Elinde dilberün nergis gibi cām
Ruḥı meyden şakāyık gibi gül-fām

(Behiştî, MM)

Aşkî'nin *Heft-peyker*'inde erguvan şarabının etkisiyle Behram Şâh'ın yanakları yakut, gül ve lale rengi olur:

1557 Kıldı çün ruhsârını yâkût mey
Cebhesinüñ güllerinden geldi hey (Aşkî, *HP*)

2270 Câm-ı gül-gün ile girü pâdişâ
Şâdlıguñ kaşına urdı bina

2271 Ergavânî meyle bâng-ı erğanün
Kıldı ruhsârını şahuñ lâle-gün (Aşkî, *HP*)

Şarabın içenin yüzünde meydana getirdiği renk değişimini ifade eden diğer örnek beyitler aşağıda verildi:

5178 Kadeh çün devre başladı pey-â-pey
Hired mest oldu ol resme ki hey hey

5179 Yürekler kızdı vü yüzler kızardı
Şular kim katı mest idi kızardı (Tutmacı, *GH*)

2185 Çü devr itdi üç kerre la' lîn cām
Olur şehlerüñ 'ârızî lâle-fām (Behiştî, *İN*)

927 Kızarmış her birisi tâb-ı mülden
Pür olmuş şahn-ı meclis tâze gülden (T. Cafer Çelebi, *HN*)

1418 Yanağı gül gül oldu herbirinüñ
Dilleri bülbül oldu herbirinüñ (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

3.2.1.3.8. Aklı Başa Toplaması

Bezm tasvirlerinde şarabın etkilerinden biri de kişinin aklını başına toplamaya vesile olmasıdır. Özellikle aşk derdine giriftar olan âşıkların şarap ile dağınık zihinlerini derlemelerine yardımcı olur:

662 Dimâguñ kuvveti aklıñ şafası
Mesîhâ milletin tende cāmı (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

1615 Şunup Pervâne'ye bir hoş tolu Şem'
Didi nûş idüp eyle 'aklıñı cem' (Zâtî, *ŞP*)

4692 Oturdu ol bisât üstine Bânû
Olup Ferhâd ile zânû-be-zânû

- 4693 Aña kendü elinden içürüp cām
Perāşān hātırına virdi ārām (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

3.2.1.3.9. Hazmı Kolaylaştırması

Şarabın etkilerinden biri de hazmı kolaylaştırmasıdır. Yemek ziyafetinden sonra sakinin sunduğu şarabın vücudun sindirim sistemine yardımcı olduğu belirtilir:

- 1966 Yemekler yinüp çünkü oldu tamām
Şunar sāğarı sāķī hazm-ı ʿā ām
1967 Şalup mey deñizine altun gemi
Kimi ğarķ oldu şināver kimi (Behiştî, *İN*)

3.2.1.3.10. Harap Gönülleri Tamir Etmesi

Gönle ferahlık veren, iç açan, ruhu besleyen gibi anlamlara gelen ‘cân-perver’ ifadesi, şarabın kişide meydana getirdiği canlılık ve ferahlığı belirtmek için kullanılır. Aşk derdini çeken Mihr, Keyvân Şâh’ın sunduğu şarabı içince kendisine canlılık gelir ve bülbül gibi konuşmaya başlar:

- 2424 Çerāğ-ı meclis-ārā şem‘ -i meh-veş
İdüben nüş cāmı oldu ser-ħoş
2425 Çü cān-perver müli nüş eyledi gül
Açıldı gül gibi vü oldu bülbül (Behiştî, *MM*)

Ûdî’nin *Mihr ü Mâh* mesnevisinde Âşık, arkadaşıyla düzenlediği bezmde şarapla aşk gamıyla paslanan kalplerini parlatmak ister:

- 155 Gerekdür hem bize cām-ı muşaffā
Anuñla ğalbümüz ola mücellā (Udî, *MM*)

Bezm tasvirlerinde şarabın kalbi temizleyip can bağışlama etkisiyle ilgili diğer örnek beyitler aşağıda verildi:

- 1542 Oturdılar getürdiler şarābı
Götürdiler gönüllerden ħarābı (Tutmacı, *GH*)
1419 Cānına cān ħatup o Şâh-ı benām
Rūħ-ı şāniden içdi bir nice cām (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

3.2.1.3.11. Kayıtsızlık Vermesi

Şarabın etkilerinden biri de içenin dünya ve ukbâyı unutmasıdır. Böylece şarabın etkisiyle kişi an ve gelecek ile ilgili kaygılardan kurtulmuş olur.

1642 Düşüp ser-mest ol iki yâr-ı cānî
Unutmuşlar idi iki cihānı (Tutmacı, *GH*)

1148 Cihān kaygıların idüp ferāmūş
Müdām eylerler idi cām-ı Cem nūş (Firâkî, *HŞ*)

3.2.1.3.12. Mahmurluk Vermesi

Şarabın etkilerinden biri de içeni sersemleştirmesi, içende baş ağrısı yapması ve gözleri baygınlaştırmasıdır:

520 Kimi maḥmūr kimi ser-ḥoş kimi mest
Ḳomışlar rûy-ber-rûy dest-ber-dest (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

4256 Elinde gâh sāğar gâh ṭanbūr
Gehî mest ü gehî çün çeşm-i maḥmūr (Behiştî, *MM*)

2862 Tıtuşdı cānı çün cām-ı mül ile
Yudı berg-i gülün ḥûn-ı dil ile

2863 Serinde keç-külâh u bâde der-dest
Gözi nergisleyin maḥmūr u ser-mest (Lâmiî Çelebi, *VR*)

729 Olup ol şûrete Pervîz ḥayrân
Ne içer bilmez idi mey mi yâ ḳan

730 Ḥumârı bâdenüñ çıkdukca başa
Ururđı şişe-i nāmûsı ṭaşa (Firâkî, *HŞ*)

3.2.1.3.13. Bakışları Süzgünleştirmesi

Şarap süzgün bakışlara neden olur. Özellikle sakilerin süzgün bakışlarının temelinde şarap vardır:

519 Kiminüñ nergisi meyden süzilmiş
Gül üzre der düritmiş dür düzilmiş (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

3.2.1.3.14. Kişiyi Gamlandırması

Şarap bazen kişileri hüzne sevk eder, gam ve hasret gibi duyguları depreştirme etkisi yapar. Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Sıfahan şâhının gündüz devlet erkânıyla birlikte kurduğu bezmde içkinin etkisiyle Gül'e olan hasreti artar, bülbül gibi figana başlar:

2885 Yüriyüp sâkiyân-ı sîm-sâ' id
Kime hezl ile şundı kimeye cidd

2886 Şeh içdi çünkü bir nice tolu cām
Anı hoş-baht eyledi mey-i hām

2887 Dimāğına çü mey fi' li irişdi
Mey ile ' ışk sevdâsı qarışdı

2888 Yine düşdi ögine hasret-i Gül
Yine efgāna başladı çü bülbül

2889 Yine dükendi şabrı vü qarârı
Yine oldu perişân rûzigârı (Tutmacı, GH)

Lâmiî Çelebi'nin *Salâmân u Absâl* mesnevisinde Salâmân tarafından bezmde 'kadeh' redifli gazel okunur:

1266 Her kaçan ol sîm-ber destine alsa zer kadeh
' Aks-i la' linden olur yâkût-veş aḥmer kadeh

1267 Hârı gül hârâyı la' l ü topağı altun ider
' Ayn-ı iksîr-i sa' âdetdür meger cevher kadeh

1268 Cāna la' l-i yār gibi cān bağışlar dem-be-dem
Çeşm-i hayvāndur el-ḥaḳ işbu cān-perver kadeh

1269 Naḳş idelden cānına aks-i leb ü denādānuñı
Oldı çarḥ-āyîn cevāhir birle pür-zîver kadeh

1270 Gün gibi seyr-i cihān eyler nazar iden aña
Hikmet uşurlābıdur yā cām-ı İskender kadeh

1271 Cām-ı hicrān şuna diyü āh kim devrān eli
Kāse-i gerdūn gibi pür-hūn-ı dildür her kadeh

1272 Nūş-ı cāndur zehr-i ḡam şunarsa sen ḥūrî baña
Kim gerekmez ḡayr elinden olsa pür-kevşer kadeh (Lâmiî Çelebi, SA)

Salâmân'ın bu gazeline Absal da 'kadeh' redifli gazelle cevap verir:

- 1275 Her kaçan bezm eyleyüp dutsa o meh-peyker kadeh
‘ Aks-i ruhsârından olur gün gibi enver ade kadeh
- 1276 Boşalup durmaz tolar bâkî degüldür iki dem
Şöyle beñzer kim ‘ arazdur bâde vü cevher kadeh
- 1277 Mürdelerdür gördügi bu derdmendin her nefes
Dirilür devrinde ‘ İsi gibi cân-perver kadeh
- 1278 Katre katre eşk-i renginümle çeşmüm naşşıdur
La‘ l ü yâkût ile kim bulmuşdurur zîver kadeh
- 1279 Cân diyârın hıfz için Ye‘ cüc-ı gamdan bağlamış
Sîm ü zerden âhenin hoş sedd-i İskender kadeh
- 1280 Sâkiyâ devrân-ı câm hicrden gam yok baña
Yâr elinden şimdi kim bir nûş-ı cândur her kadeh
- 1281 Devr-i fırsatdur bugün gel sâkiyâ ‘ ayş idelüm
Bezm cennet yâr-ı rıdvân kâse-i kevşer kadeh (Lâmiî Çelebi, SA)

3.2.1.3.15. Kişiyi Cömert Yapması

Şarap cimri olanları cömert yapar. Özellikle Cahız, halife ve hükümdar gibi yönetici kişilerin şarabın etkisiyle bezmlerde çokça ihsanat ve bahşişlerde bulunduklarını rivayet eder:

- 2789 Hâsîs olanı eyler Hâtem-i Tayy
Yaramaz ‘ âdeti tebdîl ider mey (Taşlıcalı Yahya, YZ)

3.2.2. Kadeh ve Kadeh Çeşitleri

3.2.2.1. Kadeh

Divan edebiyatında içki kadehi için ‘câm’ kelimesi daha yaygın kullanılır. Sözlükte ‘câm’, “cam veya topraktan yapılmış bardak, içki kadehi”; ‘kadeh’ ise “içki içmekte kullanılan küçük bardak, cam, piyâle” (Kubbealtı Lugatı, 21.09.2019) şeklindeki tanımlar, bu iki kelimenin az bir nüans farkıyla aynı anlama geldikleri görülür. Bu bölümün başlığında, günümüz okurları için daha anlaşılır olması için ‘kadeh’ kelimesini tercih ettik.

Bezm tasvirlerinin şarabın ele alındığı bölümlerinde içki kadehinden sıkça söz edilir. Saki şarap sunumunu kadehle yaptığı için bezm ehlinin gözü hep ondadır. Tasvirlerde beyit içinde kadehten bahsedildiği gibi müstakil başlıklar altında kadeh, ona yüklenen anlamlarla birlikte de ele alınır.

İçki kadehi için çok zengin bir isim literatürü olduğu görülür. Bu adlandırmaların kaynağı bazen kadehin yapıldığı madde ve rengidir: Altın gemi, câm-ı billûr, câm-ı gülgûn, câm-ı zer, la'lin kadeh, simîn kadeh, sağâr-ı gül. Bazen de kadehin şekli dolayısıyla: At gözü, at kulağı, ayak, hilâlî, rıtl-ı girân. İçki kadehi şekil olarak günümüz kadehlerinden farklı, daha çok tas şeklinde, ağız kısmı geniş, yayvan ve derin kaplardır. Hacim olarak ne kadar sıvı konulabildiği ise belirtilmez.

Şarap-kadeh bağlamında akla gelen ilk unsurlardan biri câm-ı Cem'dir. Pîşdâdiyân'ın dördüncü hükümdarı ve şarabın mucidi kabul edilen Çemşîd'in içki kadehinin adı câm-ı Cem'dir. Câm-ı Cem'de yedi yatay çizginin bulunduğu rivayet edilir. İlk çizgi hatt-ı cevri olup kadehin dudağa değdiği yere yakındır. Bu çizgiye kadar içilen şarabın insanı yere yıktığı söylenir. Diğer çizgiler hatt-ı Bağdâd, hatt-ı Basra, hatt-ı ezrak, hatt-ı eşk (veya hatt-ı Vereşger), hatt-ı Kâseger ve hatt-ı Furudîn'dir (Yazıcı, 1993:42).

Divan edebiyatında kadeh renk ve şekil yönüyle ağız, dudak, lâle, gül, âşığın kanlı gözü ile benzerlik kurulur. Sevgilinin ağzı ve dudağı güzel söz, buse veya gülüş dolayısıyla âşığa şarap sunan bir kadehtir (Kurnaz, 1993: 41).

Tasvirlerde kadeh güneş ve aya benzetilir: *Nedîmî hûr olupdur sâğârı mâh / Nice mey içmesün ol gâh u bî-gâh* (Behîştî, MM, 4259). Eğlence meclislerinde ise bezm halkası güneş ve ayın yörüngesine, kadeh de şekil ve içindeki şarabın parlaklığı sebebiyle güneş ve parlak aya benzetilir. Kadehin bezm halkasını bu şekilde dolanmasına devr-i kadeh denir.

4642 Çü h^vâna iştiâ kalmadı bâkî
Şurâşîler getürdi bezme sâkî

4643 Düzildi şöyle bezm-i hüsrev-âyîn
Ki hayrân kaldı çarh-ı keş-rev-âyân

4644 Gelüp memzûclar ortaya zerden
Tolup simîn kadehler la'1-i terden

4645 Şan oldu her biri bir pâre yâkût
Niçe yâkût rûha kuvvet ü kût

4646 Tolanup gün gibi germ itdi bezmi
Fürûğî şem'-veş nerm itdi bezmi (Lâmiî Çelebi, FŞ)

1967 Şalup mey denizine altun gemi
Kimi garğ olıdı şinâver kimi

- 1968 Hilâli güneş yüzlü gerdân ider
Menâzilleri mâh seyrân ider (Behiştî, *İN*)
- 3432 Menâzil seyr idüp mâh-ı dirahşân
Kadeh meclis içinde itdi devrân (Behiştî, *MM*)
- 1604 Töludur âftâba ey sitâre
Getür bu menzile ol âftâbı
- 1618 Feraḥşād eyledün ḥurşîd-i cām ile bu ḡamnâkı
Murādum kuṭbı üzre döndürüpdür ṭālî‘ eflâkı (Zâtî, *ŞP*)
- 340 N’ola raḡṡ ursa döne döne kebâb
Mâh-rûlar şunardı cām-ı şarâb
- 341 Sîm sâ‘ id bir iki cānâne
Eline aldı la‘l-i peymâne
- 342 Gün gibi devre başlayınca kadeh
Ehl-i bezme irişdi zevḡ ü feraḥ (Mu‘îdî, *ŞP*)
- 942 Dökülüp orta yire ḥırman-i gül
Āfitâb olmuş idi sâḡar-ı mül (Mu‘îdî, *ŞP*)
- Tasvirlerde kadeh, şarap denizinde yüzen gemiye benzetilir:
- 1197 Kadeḡler baḡr-i meyde zevraḡ oldı
Şürâḡiler meye müstaḡraḡ oldı (Cem Sultan, *CH*)
- 4617 Kadeḡler baḡr-i meyde zevraḡ oldı
Şürâḡiler meye mustaḡraḡ oldı (Cem Sultan, *CH*)
- Şarapla dolan kadeh ‘lıklık’ şeklinde bir ses çıkarır:
- 1210 Çalınur geh kemânçe ḡâhi ıḡlık
İdüp ḡulḡul şurâḡî cām lıḡlık (Mustafa Çelebi, *VG*)
- Tasvirlerde saki ve şaraba kadeh eşlik eder. Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ve Hürmüz baş başa eğlenirken birbirine şarap ikram ederler. Bu tasvirde kadeh şarapla birlikte yer alır:
- 1639 Yine tölürıban cām-ı şabûḡı
Müferraḡ itdiler râḡ ile rûḡı (Tutmacı, *GH*)
- 1640 Bu aña ol buña şunışdılar cām
Ne bilsünler ki n’olısar ser-encām

- 1641 Çü bir nice kadeh pür kıldılar nûş
Yine düşüp yaturlar mest ü medhûş (Tutmacı, GH)

Şem‘ ü Pervâne mesnevisinde Şem‘ ile Pervâne’nin düzenledikleri bezmde Zâtî, şarap tasvirine kadehin özelliklerini ele alarak giriş yapar. Bu tasvirde kadeh şeklinden dolayı girdap, kuş yuvası, çene çukuru; içine şarap konulduğu için ateşdân; yapıldığı maddeden dolayı donmuş su ve kırmızı şarapla dolu olduğu için dalında açılmış güle benzetilir. Meclis menzil olunca kadeh de bu menzili dolanan güneş olur. Kadeh, sefa denizinde yüzen gemi, şarabın kabarcıkları da ona yelken olur. Bezmde bulunanlar, şevk ve mutluluk dolu birer gonca olunca kadeh de arı gibi dolanarak nûş vurur. Ya da bezmde bulunanlar servi olup kadeh de kırmızı papağan gibi gümüş kanatlarını açar ve onları dolaşır:

- 1592 Şafâ kesb eyle gûş it vaşf-ı cāmı
Müdām anuñla nûş eyle müdāmı
- 1593 Getürdiler o dem bir cām-ı şāfī
Göñüldeñ tã gide endüh-ı cāmı
- 1594 Kim ol zevk ü şafâ bahrine gird-âb
Bir âteşdândur ammâ münce mid-âb
- 1595 Şafâ vü zevk murğı âşyânı
İdinür ol tūṭī mesken anı
- 1596 Şafâ maḥbûbına çâh-ı zenaḥdân
Şarâb anuñ içinde rûḥ-ı rindân
- 1597 Revân emr oldı kim bir zülfi müşke
Koya nâr-ı teri ol âb-ı ḥuşke
- 1598 Göñüller mülketine ura âteş
Ġamuñ aḥvâlini ide müşevveş
- 1599 Şurâḥī cûş itdi geldi vecde
O sâķī ayağına kıldı secde
- 1600 O sâķīnün elinde cām-ı pür-mül
Açılmış şâḥda gūyâ kıızıl gül
- 1601 Şafâ vü zevk ile ol ruḥları al
Bu şī‘ri okıdı şevk ile der-ḥâl

- 1602 Budur ol ŧi' r-i bī-manend-i hem-tā
Bīr aḳar ŧu bigi pāk u muṣaffā
- 1603 ŧikār it bir Hümā'yı iç ŧarābı
Ocaḳda cıv cıv ötsün ḳuṣ kebābı
- 1604 Tōludur āftāba ey sitāre
Getūr bu menzile ol āftābı
- 1605 Ḳadeh baḫr-ı ŧafāda bir gemidūr
Anuñ bir bādbāndur her ḫabābı
- 1606 Ḳomaz Mevlā ile ḳul arasında
Ṣarāb perdedūr ŧūfī ḫicābı
- 1607 Der-i mey-ḫāneye dā'im yüzüñ sür
Dilerseñ südde-i devlet-meābı
- 1608 Oḳındı bu ḡazel ḡün āḫir oldı
Ṣafā vü zevḳ ü ḫālet zāhir oldı
- 1609 Pes andan ŧundı ŧāh-ı kāmṛāna
Ṣafālar sürdi içdi ḳana ḳana
- 1610 Ḳadeḫ her ḡonce-yi pūr-ṣevḳ ü mesrūr
Tolanup nūṣ urur mānend-i zenbūr
- 1611 Aḳup yā tūṭī la' līn ḡümiṣ bāl
Uḳup seyr eyledi her servi fī'l-ḫāl
- 1612 Ḡüzeller la' līn öper ḡördi rāḫı
Birez ol ḫāle ŧoḳrandı sürāḫī
- 1613 Ayakdan ḫālet-i mey ḳıḳdı baṣa
O sā' at ' aḳl ile girdi savaṣa
- 1614 Revān āl ile ŧāh-ı ' aḳlı tıtdı
Ol āla ṭuṣ olan kendin unutdı
- 1615 Ṣunup Pervāne'ye bir ḫoṣ tolu Ṣem'
Didi nūṣ idüp eyle ' aḳluñı cem'
- 1616 Elinden cāmı alup ol mūkerrem
Bu ŧi' ri aḳıdı ṣevḳ ile ol dem

- 1617 Budur ol şi‘r-i bî-mişl-i şafâ-bahş
Olur derd ehline bundan devâ-bahş
- 1618 Feraḥşād eyledün ḥürşîd-i cām ile bu ḡamnākı
Murādum kuṭbı üzre döndürüpdür ṭālî‘ eflākı
- 1619 Sitārem gör rızamuñ semtin idindi mesîr encüm
Müşerref itdü ey meh pertev-i luṭfuñla ben ḥāki
- 1620 Bana ḡam zehr içürmişdi elüme bir ayak şunduñ
Ne derdüm var irişdüdüñ ṭabîbüm yine tiryāki
- 1621 O bir ḥünîdür ey sākî içer süze züse ḡanum
Helāk itdüñ beni süzme o çeşm-i mest-i bî-bāki
- 1622 Ḥabāb anuñ gümüş zengi kızarmışdur yürür şāfî
Ayakdur Zātiyā meydān-ı bezmüñ peyk-i çālāki
- 1623 Diline geldi bu nazm-ı dil-keş
O bezmüñ ḡarmanına urdı āteş
- 1624 Bu şi‘ri okıyup nüş itdi cāmı
Eyitdi derdüme buldum devāmı (Zâtî, ŞP)
- Heves-nâme*’de sevgilinin işret meclisinde sürahi tasvirinden sonra kadeh, ‘sıfat-ı cām’ başlığı altında tasvir edilir:
- 2727 Ne sāḡar şevḡ deryāsına gird-āb
Ki olur çok zevraḡ-ı ‘aḡl anda ḡarḡ-āb
- 2728 Sarāy-ı ‘işret ü şādîye revzen
Dil ü cān ḡānesine cām-ı rüşen
- 2729 Şafā ‘āşıklarına çeşm-i terdür
Belālar tîri def‘ine siperdür
- 2730 Ya oldur māh-peyker bir dil-ārām
Sebük-rūḡ u girān-ḡadr u mey-āşām
- 2731 Şeb ü rûz olduḡıyçün kendü mey-ḡār
Olur mey-ḡārlar ile rûz u şeb yār
- 2732 Şu deñlü nüş ider her dem mey-i nāb
Ki almaz anda reftār itmege tāb

2733 Ne yirde kim murād ola huzûrî
Götürürler getirürler zarûrî

2734 Hâbâb-ı mey anuñ bî-çâresidür
Hevâdârî durur âvâresidür

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Diğer kadeh tasviri: Hâşimî, *MV*, 2727-2734.

3.2.2.2.Kadeh Adları ve Çeşitleri

Kadehler yapıldığı madde, renk, şekil, içindeki şarap, işlev ve büyüklüklerine göre çeşitli isimler alırlar.

“Burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus; şarap ile şarabın içerisine konulduğu çeşitli şekil ve evsftaki kadehlerin edebiyatta artık birbiri ile özdeşleşmiş olması dolayısıyla, şiirde zaman zaman değişik isimler alan şarap ile değişik şekillerdeki kadehin birbirinin yerine kullanılmış olmasıdır” (Doğan, 2008: 66).

Bezm tasvirlerinde tespit edilebilen kadehin isim ve çeşitleri alfabetik sıraya göre aşağıda verildi:

3.2.2.2.1. Âbgîne

“Şişe, sürâhi, kadeh” (Arslan, 2012: 32) demektir:

275 Âteş-i sürh idi mey-i gül-fâm
Âb-ı yah-beste âbgîne-i câm

(Fikrî Çelebi, *EE*)

3.2.2.2.2. Âb-ı Huşk / Âb-ı serd / Kuru su

‘Kuru su’ anlamındaki bu terkip, cam veya billur bardak, şişe, kadeh (Şentürk, 2016: 31-32; Arslan 2012: 31) demektir. “Bu tabirin, camın su gibi şeffaf olmasının yanı sıra kuruluşu sebebiyle geliştirildiği anlaşılmaktadır” (Şentürk, 2016: 31).

544 Ter-âteş ile pür olup âb-ı huşg
Mu‘ attar iderdi dimâğı çü müşg

(Behiştî, *İN*)

2196 İçi âb-ı serd ile pürdür şarâb
Karışur ne mey şuya ne hamra âb

(Behiştî, *İN*)

2953 Şunub pür şişeler şâha semen-ber
Kuru şu-y-ile virdi âteş-i ter

(A. Rıdvan, *HŞ*)

1597 Revân emr oldı kim bir zülfî müşke
Koya nâr-ı teri ol âb-ı huşke

(Zâtî, *ŞP*)

3.2.2.2.3. Âfitâb / âfitâbe / Hurşid / Câm-ı âfitâb

Kadehten kinaye (Arslan, 2012: 32) olup su kabı demektir. Şentürk, ibrik anlamına geldiğini belirttiği ‘âfitâbe’nin sürâhi anlamının da olduğunu söyler (Şentürk, 2016: 109-111). ‘Âfitâb’ın yanı sıra ‘hurşid’ kelimesinin de kadeh anlamına geldiği görülür:

- 1604 Ṫoludur âftâba ey sitâre
Getür bu menzile ol âftâbı (Zâtî, ŞP)
- 1618 Feraḥşād eyledün ḥurşid-i cām ile bu ḡamnākı
Murādum ḳuṭbı üzre döndürüpdür ṭâli‘ eflākı (Zâtî, ŞP)
- 1734 Olinca tâ ki üç ay ol iki mâh
Ṫutup ḥurşid cāmı elde her ḡāh (Zâtî, ŞP)
- 3057 Baḥr-i cām üstinde cem‘ olmuş ḥabāb
Mün‘ akis içinde cām-ı âf-tāb (Muhibbî, GN)
- 563 Ṫutdı elde muṭribān zerrin rebāb
Sākīyān-ı mâh cām-ı âf-tāb (Muhibbî, GN)

3.2.2.2.4. Altın Ayak / Altun Piyâle / Piyâle-i zer / Altun Sâḡar / Sâḡar-ı zer / Zer Ayak / Zer Kadeh / Câm-ı Zer

Altından yapılma veya altın rengindeki şarap kadehi:

- 4606 Alup billūr ele altun ayaḡı
Şunarlardı gözedüp şol u saḡı (Cem Sultan, CH)
- 1711 Yine devr itdi sākīler otaḡı
Yine yürütdiler altun ayaḡı (T. Cafer Çelebi, HN)
- 3822 Ṫurup negiz gibi altun piyâle
Şunardı sākī-i müşḡin-külâle (Manisalı Câmîî, MN)
- 2945 Pür eyledi bir altun sâḡarı şāh
Derūnında ḳılup derd ile bir āh (Manisalı Câmîî, MN)
- 1807 Alup destine sākī zer ayaḡı
Güneş gibi ṫolandı şol u saḡı (Lâmiî Çelebi, VR)
- 762 Mey-i gül-fāmıla piyâle-i zer
Gūyiyā verd-i aḥmere benzer (Sinoplu Beyânî, ŞG)

- 2726 Mey-i surh ile pür bir sāğar-ı zer
Ki şüretde gül-i ra‘ nāya benzer (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 1941 Yine sāķī elinden sāğar-ı zer
Tolandı bezmi gün gibi ser-ā-ser (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 853 Tütup destinde her gül sāğar-ı zer
Olup gül-bün gibi meydān girān-ser (Lâmiî Çelebi, *VR*)
- 2985 Sāķi-i şekker-dehān u gül-‘izār
Cām-ı zerden şundi yāķūtī ‘uķār (Aşkî, *HP*)
- 1940 Kõdı her yek önine ol şim-ber
Şurāķi-i zerrīn ele cām-ı zer (Behiştî, *İN*)
- 2312 Revān bir cām-ı zer Cemşid’e Hırşid
Viribidi ki anı nūş ide Cemşid (Cem Sultan, *CH*)

3.2.2.2.5. Altın Gemi / Keşti-i zer / Zevrāk-ı zer

Yaldızlı ve süslü kadeh (Aslan, 2012: 40) demektir. Gemi, keşti ve zevrak olarak adlandırılan kadeh çeşidi diğer kadehlere göre daha büyüktür. Şarabın deryaya benzetildiği yerlerde şarap kadehi de gemi olur:

- 1967 Şalup mey deñizine altun gemi
Kimi ğarķ olıdı şināver kimi (Behiştî, *İN*)
- 769 Baħr-i yāķuta şalup keşti-i zer
Yığılur nūde gibi nuķl ü şeker (Behiştî, *HP*)
- 1222 Kūlzūm-i şevķe şalmağa leşker
Baħr-ı yāķūta şaldı zevrāk-ı zer (Rahmî, *ŞG*)

3.2.2.2.6. Asâ

Bir kadeh çeşidi olan asâ, şairler tarafından tevriyeli olarak kullanılır (Bahadır, 2012: 288):

- 3021 A‘ mā gibi yollar üzre ķāyim
Destūnde ‘aşā vū kâse dāyim (Y. Vâlî, *HD*)

3.2.2.2.7. Aşkar Gözü

“Edebî metinlerde kullanılışından büyük bir kadeh cinsi olduğu anlaşılıyor” (Şentürk, 2016: 393). Sözlükte ‘aşkar’ kırmızı renkli at anlamındadır. Şarap ata, kadeh de şekil bakımından atın bazı uzuvlarına benzetilir. Tasvirlerde ‘aşkar gözü’ bir kadeh ismi olarak kullanılır:

- 1969 İçüp at kulağı vü aşkar gözi
Açıldı kâmunıñ yûzi vü gözi (Behiştî, İN)
- 4136 Egerçi at kulağı pür-hünerdir
Velî ‘aşkar gözi key mu‘teberdür (Hâşimî, MV)
- 2195 İçdi aşkar gözi toluları Yâr
Gözlerini Hayâl’üñ eyledi çâr (Vücûdî, HY)

3.2.2.2.8. At Kulağı

Levend at kulağı için “büyük kadeh” der (Levend, 1980: 336). Şentürk Hayretî’nin bir beytinden hareketle at kulağının aşkar gözünden küçük olduğunu belirtir (Şentürk, 2016: 401).

- 502 İçer şeh-zâdeler altun ayağı
Sürerler sâde ruhlar at kulağı (Hamdî, TU)
- 4137 Egerçi gönli tıtdı at kulağı
Yelüp yitmezidi nefsiñ ulağı (Hâşimî, MV)
- 2196 Gâh içüp at kulağı peymâne
Anı çignetdi nâza mestâne (Vücûdî, HY)

3.2.2.2.9. Ayak

Türkçede kadeh (Onay, 2013: 68), ayaklı şarap kadehi (Levend, 1980: 336) demektir. Tür olarak ayaklı kadeh, Batı tarzı olup divan şiirinde ancak XVII. yüzyılda görülür (Şentürk, 2016: 464). ‘Eyeğ’ şeklinde de yazılır. İnsan uzvu anlamına da gelen ayak kelimesi, şiirde farklı sanatsal oyunlarla yer alır. “...‘ayak’ kelimesinin kökeninin antik dönemlerde ayinlerde kullanılan ayak biçimindeki kadehlere kadar uzanan ilginç bir yapı arz ettiği görülmektedir” (Şentürk, 2016: 443).

- 554 Gitdi zengîler [vü] Mihr durdı örü
Aldı ayak eline geldi girü (Ümmî İsâ, MV)

- 737 Koyup elden ayağı ehl-i şöhbet
Ferâgat ẖ'âbiyle oldı râhât (Firâkî, HŞ)
- 429 Sâkî-i serv-kadd ü simîn-sâk
Aluben gül gibi eline ayak
- 430 Yürür ayaklar ile bâde-i nâb
Ne ayak cām-ı mihr-i 'âlem-tâb (Fikrî Çelebi, EE)

3.2.2.2.10. Cem Kadehi / Cām-ı Cem / Cām-ı Cemşîd / Kâse-i Cem

Cām-ı Cem, Pişdâdiyân'ın dördüncü hükümdarı ve şarabın mucidi kabul edilen Cemşîd'in içki kadehidir. Rivayetlerde değişik özelliklerin atfedildiği bu kadeh çeşidi yedi adet yatay çizgiye sahip ve daima şarap doludur.

- 4245 Şehinşeh nûş iderdi cām-ı Cemşîd
Gözinden gitmez idi rûy-ı hurşîd (Cemâlî, HH)
- 2605 Zâhid saña hûr u havz-ı Kevşer
Yiter baña yâr u kâse-i Cem (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2890 Yine hâkân düzüp 'îş için esbâb
İçerler cām-ı Cem'den bâde-i nâb (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 6641 Eyleyenler nûş ol cām-ı Cem'i
Gözine göstermez olur 'âlemi (Muhibbî, GN)
- 1148 Cihân kayguların idüp ferâmûş
Müdâm eylerler idi cām-ı Cem nûş (Firâkî, HŞ)

Behişti'nin *İskender-nâme*'sinde Hindistan Keyd'inin İskender'e hediye ettiği dört unsurdan biri de cām-ı Cem'dir. Bu tasvirde cām-ı Cem'in özellikleri şöyle anlatılır:

- 2195 O devrden birisi dağı cām-ı Cem
Ne deñlu ki içseñ degül hamrı kem
- 2196 İçi âb-ı serd ile pürdür şarâb
Karışur ne mey şuya ne hamra âb
- 2197 Eger biñ yıl içseñ içinden şarâb
Ne mümkün ki eksile iy kām-yâb (Behişti, İN)

Şeh-nâme Tercümesi'nde Cemşîd için yapılan kadehin özelliklerine kısaca değinilir. Bir üstad-ı kâmil tarafından yapılan câm-ı Cem, her şeyi gösterdiği gibi ondan şarap içen kişi gam ve tasa çekmez:

1046 Düzerler kendüye ikâmetle bir câm
Ki zâhir anda ne olsa ser-encâm

1047 Bu eflâk ü bu encüm hey'et-ile
Çamu vaz' olmuş anda hikmet-ile

1048 Feleklerde ne varsa anda merķūm
İder müstaķbelūn hâlini ma' lūm

1049 Düzüp üstād-ı kâmil şan' at-ile
Anı vaz' eylemiş hâşiyet-ile

1050 Ne deñlü k'andan içerler müdāmī
Bulurlar tolu ol câmı müdāmı

1051 Budur hâşiyetinden birisi hem
Ki ğuşşā görmez andan içen âdem

1052 Odur kim dirler aña câm-ı Cemşîd
Anuñla geçdi hoş eyyām-ı Cemşîd (Şerîfî, ŞN)

3.2.2.2.11. Billûr Kadeh / Câm-ı billûr

Parlak, şeffaf, temiz kadeh veya camdan yapılmış kadeh demektir:

582 Pür idüp la' l ile billûr ayağı
Müheyyâ eyledi şekker tutağı (Hamdî, TU)

2412 Gezer sâķī elinde câm-ı billûr
İçinde pertev-efgen çeşme-i nûr (Behişti, MM)

1381 Semen-rûlar oturdı bir araya
Şeker-gûlar ellerinde câm-ı billûr (Cem Sultan, CH)

3.2.2.2.12. Bülbül / Bel bil

Bülbül bir kadeh çeşididir. Metinlerde bülbülün  o ulu ‘bel bil’ şekli de yer alır. B lb le kelimesine sözlüklerde sürahi, şarap kabı, su kabı (Arslan, 2012: 34) anlamları verilir. B lb li ise emzikli su kabı, sürahi (Onay, 2013: 99), genel olarak içki, küçük kadeh anlamına da gelir (Arslan, 2012: 34). Beyitlerde ku  adı olan bülbül kelimesiyle kullanılarak çeşitli kelime oyunları yapılır.

- 3295 S r   ler    ırdı yine  ul ul
 terdi b lb le nitteki bülbül ( eyh , H )
- 641 B lb le bülbüli   n itdi sad 
 oldı ‘ lem içi b ng ile nid 
- 642 A ıdup ağzı  uyın meclise c m
Eyledi serv gibi s   (y)i h r m
- 643 Mest olur  or içine b lb le ba 
R z-ı s  ar açılup eyledi f   (Behi  , HP)
- 4893 I ildi her ya a c m-ı bel bil
  r   ler eyledi  avt-ı   l gil (Cem Sultan, CH)

3.2.2.2.13. Gümüş Kadeh / Sim n Kadeh / S m Ayak / Gümüş Peym ne

G m  ten mamul şarap kadehi:

- 1807 Rev n  u bigi gidiler o b  a
K’uralar sim ile zerr n ayağa (Z   ,  P)
- 498 G mi  peym nede dery -yı la’l n
‘Aceb mevce getürdi  o bet ehlin (Hamd , TU)
- 4644 Gelüp memz clar ortaya zerden
 olup sim n  ade ler la’l-i terden (L mi  Çelebi, F )

3.2.2.2.14. C m

Tasvirlerde kadeh adı olarak en çok c m kelimesi ve bu kelime ile yapılan terkipler kullanılır. Sözlüklerde “cam veya topraktan yapılmış bardak, içki kadehi” (Kubbealtı Lugatı, 14.03.2021), “kadeh” (Levend, 1980: 22; Arslan 2012: 34)  eklinde yer alır. C m kelimesiyle yapılan terkiplerin bazısı ile kadeh ve kadeh çeşidi belirtilirken, bir kısmı da benzetme unsuru olarak kullanılır.

4262 Şunardı bî-muḥābā bâde vü cām
Ser-â-ser cām içi tolu ser-encām (Tutmacı, GH)

1942 Şurāḥî ider ḳahḳaha ḥande cām
Çalar çengi rakḳāş ider ḥōş-ḥırām (Behiştî, İN)

3451 Elinde dilberün nergis gibi cām
Ruḥı meyden şaḳāyık gibi gül-fām (Behiştî, MM)

1036 O bezm-i gülşen içre cāmlar gül
Sürāḥî ḡonce vü āvāzı bülbül (Zâtî, ŞP)

Cām kelimesi ile yapılan terkiplerden kadeh ve kadeh türü belirtenler alfabetik sıraya göre aşağıda ele alındı.

3.2.2.2.14.1. Cām-ı bâde / Cām-ı bâkî / Cām-ı mey / Cām-ı mül / Cām-ı müdām / Cām-ı rahîk / Cām-ı sahbâ / Cām-ı sâgar / Cām-ı şarâb

Cām kelimesinin şarap anlamındaki farklı kelimelerle oluşturduğu terkipler bazen kadeh bazen de şarah anlamında kullanılır:

2569 Gice olunca içerler cām-ı bâde
Ḳamusınuñ dil ü cānı şafāda (Cem Sultan, CH)

1700 Hemān kıldı işâret geldi sâḳî
Şehūñ şundı eline cām-ı bâḳî (Cem Sultan, CH)

4262 Melik ser-mest ü devlet sâz-kārî
Elinde cām-ı mey yanında yārı (Behiştî, MM)

1859 Eline menzilgeh-i cām-ı mül olmak
Nihāl-i sâ' idi şāḥ-ı gül olmak (T. Cafer Çelebi, HN)

2862 Tıtuşdı cānı çün cām-ı mül ile
Yudı berg-i gülin ḥūn-ı dil ile (Lâmiî Çelebi, VR)

1041 Hind mülkün idüben zeyn temām
Her kişi aldı ele cām-ı müdām (Behiştî, HP)

2191 Yidirüp gözi yağını bādām
Cān ile besler anı cām-ı müdām (Vücûdî, HY)

- 2032 Tamâm oldıydı ol gün cām-ı şahbā
Yinildi vü içildi aña dek tā (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 1197 Kimisi sükkērī pür-nuql-i zībā
Kimisi pür mey ile cām-ı şahbā (Ûdî, *MM*)
- 3291 Çü birkaç devr-i cām-ı sāgar oldı
Dimāğ-ı rûḥ bûyından ter oldı (Hassan, *MM*)
- 2058 Baqdı bülbül kebāba reşk itdi
Lāle cām-ı şarāba reşk itdi (Vücûdî, *HY*)
- 3605 Şunar idi hüriler cām-ı raḥîḳ
Ṭa‘mı şîrîn rengi mānend-i ‘aḳîḳ (Aşkî, *HP*)
- 1639 Yine taldurıban cām-ı şabûḥı
Müferraḥ itdiler rāḥ ile rûḥı (Tutmacı, *GH*)

3.2.2.2.14.2. Cām-ı Safâ / safâ-baḥş / -rîz

Mutluluk veren içki kadehi anlamındadır:

- 4730 İdüp Ferhâda cāndan merḥabâyı
Elinden şundı ol cām-ı şafâyı (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 977 Baş urup çekdi bir cām-ı şafâ-baḥş
Çalup ırladı bir naḳş-ı hevâ-baḥş (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2941 Çü devr itdi biraz cām-ı şafâ-rîz
Su‘āl itdi Şekerden şāḥ Pervîz (A. Rıdvan, *HŞ*)

3.2.2.2.14.3. Cām-ı cevher / Cām-ı mücevher

Bu terkipler altın, elmas, inci, pırlanta, yakut, zümrüt vb. ile süslü veya bunlardan yapılma kadeh anlamındadır:

- 577 Cām-ı gevherler pür olup la‘l-i nāb
İki ḳoldan şundılar bezme şarāb (Muhibbî, *GN*)
- 3919 Feleker şanki her cām-ı mücevher
İçinde bâde ḥurşîd-i münevver (Taşlıcalı Yahyâ, *YZ*)

3.2.2.2.14.4. Câm-ı direfşende

Direfş kelimesinin anlamlarından biri de “*pertev, ziya ve leme’an*”dır (Mütercim Asım Efendi, 2009: 182). Câm-ı direfşende kadeh türü olarak ışıldayan kadeh olabildiği gibi kadehdeki parlak şarap da olabilir:

- 1809 Ele ala cām-ı direfşendeyi
Koya içine la‘l-i raḥşendeyi (Behiştî, İN)

3.2.2.2.14.5. Câm-ı erguvânî-reng

Bu tür kadeh parlak morumsu pembe erguvan rengine sahiptir:

- 2315 Ergavânî cām ü bāng-ı erġanūn
Kehrübāsın eylemişdi la‘l-gūn (Aşkî, HP)
- 282 Geh kılr nāle erġanūn ile çeng
Geh güler cām-ı erguvânî-reng (Fikrî Çelebi, EE)
- 2075 Tutarlar elde cām-ı erġuvān-reng
İderler nağme-i Dāvūda āheng (Firākî, HŞ)

3.2.2.2.14.6. Câm-ı Mercân

Mercanla süslü kadeh demektir:

- 501 Kadeḥ her kūşede leb-ber-leb olmuş
Leb-ā-leb cām-ı mercān la‘l ṭolmuş (Hamdî, TU)

3.2.2.2.14.7. Câm- Meserret

Mutluluk kadehi demektir:

- 1809 Sürüp bir nice gün bu resme ‘işret
Kılup demler içüp cām-ı meserret (Lâmiî Çelebi, VR)

3.2.2.2.14.8. Câm-ı Musaffâ

“Parlak Kadeh” (Levend, 1980: 22). “*Lekesiz kadeh. Câm kadeh demek ise de câmu musaffâ süzülmüş şarap manasına da gelir*” (Onay, 2013: 356):

- 2708 Sâḫiyâ cām-ı muşaffâyı pür it nûş idelüm
K’oldı esbâb-ı şafâ yine müheyyâ bu gice (Cemâlî, HH)
- 4892 Yüridi her yaña cām-ı muşaffâ
Cefâ gidüp şafâlar oldı peydâ (Cem Sultan, CH)

- 1497 Hoş olur leyle-i kâmrâda şahbâ
Yine aldık ele cām-ı muşaffâ (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 155 Gerekdür hem bize cām-ı muşaffâ
Anuñla kalbümüz ola mücellâ (Udî, *MM*)
- 2295 Mey ü zevk-ile sür cām-ı muşaffâ
‘Ûd u ney gibi olsun bād-peym (Kemalpaşazade, *YZ*)

3.2.2.2.14.9. Cām-ı Mülemmâ

Parlak içki kadeh demektir:

- 985 Başında cevherî tâc-ı muraşşa‘
Elinde abherî cām-ı mülemmâ (Şeyhî, *HŞ*)

3.2.2.2.14.10. Cām-ı Mürevvak

Sakinleştirici kadeh demek olup şarap anlamına da gelir:

- 1543 Çü devre başladı cām-ı mürevvak
Bilür ‘âkıll niyedür fi‘l-i mülhak (Tutmacı, *GH*)
- 2513 Bulunmağ için ol şöhetde revnak
Yüridi her yaña cām-ı mürevvak (Cem Sultan, *CH*)
- 2528 Getür sâkî içelüm cām-ı mürevvak
Görelüm hoş bugün rûz-ı bahârı (Cem Sultan, *CH*)
- 723 Ele almış iki cām-ı mürevvak
Ki iki ‘âleme bir kıllı aylak (Hamdî, *TU*)
- 637 Gene devr eyledi cām-ı muravvak
Şafâ deryâsına şalındı zevrak (A. Rıdvan, *HŞ*)

3.2.2.2.14.11. Cām-ı Müzehheb

Çeşitli taş ve renklerle süslü kadeh demektir:

- 4206 Tolu içdi cevârîye birer hep
Şarâb-ı la‘l-gün cām-ı müzehheb (Hâşimî, *MV*)

3.2.2.2.14.12. Cām-ı Nâb

Berrak şarap kadehi demektir:

- 274 Cām-ı nāb içre bāde-i aḥmer
Āb-ı ḥuṣk içre oldı āteş-i ter (Fikrî Çelebi, *EE*)

3.2.2.2.14.13. Cām-ı rahşende

Parıldayan kadeh demektir:

- 2992 Ele sākī alup rahşende cāmı
Revān-puḥte olanlar içdi cāmı (T. Cafer Çelebi, *HN*)

3.2.2.2.14.14. Cām-ı Şāhen-şāhi

Büyük kadeh demektir:

- 542 Eline alup cām-ı şāhen-şehi
Gehī pūr ider idi gāhī tehi (Behiştî, *İN*)

3.2.2.2.14.15. Cām-ı zer-kâr / zer-nigâr

Altınla işlenmiş, yıldızlı kadeh demektir:

- 1020 Elinde kim dutardı cām-ı zer-kâr
Felek ser-mest olup kıldı nīgūsār (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 723 Gümüş bileklü sākīler ḳamervār
Ṭutarlar ellerinde cām-ı zer-kâr (Firākî, *HŞ*)
- 1512 Kebāb eyleñ didi ölen şikārı
Getürdüñ bezme cām-ı zer-nigārı (Manisalı Cāmîî, *MN*)

3.2.2.2.15. Çanak

Kadeh demektir (Arslan, 2012: 35):

- 1908 Yüritdi sākīler ḳulḳul ayağı
Götürdi ḥūblar başbaş çenāğı (Lâmîî Çelebi, *FŞ*)
- 1856 Elinden yire şaldı zer ayağı
Hemān mestāne ḳaldurdi çanağı (Lâmîî Çelebi, *VR*)

3.2.2.2.16. Çifte Tolu

Bahadır’a göre çifte tolu, beyitlerden hareketle iki kadeh büyüklüğünde veya iki kadehin yapışık olduğu ayaklı bir kadehtir (Bahadır, 2012: 295):

- 396 İçilüp çifte çifte ṭolular
Öpişür yok dimezdi meh-rûlar (Mu‘îdî, *ŞP*)

3.2.2.2.17. Çînî Kadeh /Çînî Sâğar

Beyaz porselenden yapılan Çin menşeli bir kadeh çeşididir:

- 1905 Yine devr eyledi çîñî kadehler
Gönüldi guşşalar geldi ferahlar
- 1910 Görindi bāde çîñî sâğar içre
Felek-mānend çarḥ-ı aḥḍar içre (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.2.2.2.18. Dostkâmî / Dostgâni

Bir kadeh çeşidi olan dostkâmî, kaynaklarda dostkâmî, dostgâni ve dostkâni şeklinde geçer. Arslan “büyük kadeh. Arkadaş veya sevgililerle içilen şarap. Bir toplantıda bulunanlara şarap ikram etme” (Arslan, 2012: 36) şeklinde tanımlar. Armutlu, ‘dostgâni’ veya ‘dostkâmî’ kavramlarının İran edebiyatında dostlarla birlikte şarap içmek veya dostların şerefine kadeh kaldırmak ya da dostları anarak şarap içmek anlamlarında kullanıldığını söyler (Armutlu, 2016: 95).

- 2366 Pey-â-pey düstkamîler içildi
Vefâ kıddine ḥil’ atler biçildi (T. Cafer Çelebi, HN)
- 1747 Didüm içmek gerek düstgāñî
Baña virmek gereksin müjdegāñî (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2993 Yine toğdı nücūm evc-i şerefden
İçildi düst-kāmî her taraftan (T. Cafer Çelebi, HN)
- 3020 İçildi düst-kāmîler pey-â-pey
Dimāğî itdi ḥîre neşve-i mey (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2747 Kılurken şöḥbet ü ‘ıyşî müdāmî
İçerler idi cām-ı dost-kāmı (Cem Sultan, CH)
- 10871 Anuñ üstine bir hafta tamāmî
Biribirine içdi dost-kāmı (Şerîfi, ŞN)
- 13476 İçüben birbirine dost-kāmî
Gönüller pür-şafâ oldı tamāmî (Şerîfi, ŞN)
- 26268 Çün oldı üç gün ‘işret tamāmî
İçerler birbirine dost-kāmı (Şerîfi, ŞN)

- 2831 Bâde birle pür kırup bir la‘l-i cām
İçdi anı ‘aşk-ı şāha dost-kām (Muhibbî, GN)
- 3823 İçerdüm dost-kāmı nûş-ber-nûş
Cihān fikrini itmişdüm ferāmûş (Manisalı Câmîî, MN)

3.2.2.2.19. Fağfûrî Kadeh

Porselenden yapılan kadeh (Arslan, 2012: 37) demektir. Bu pordelen Çin’de üretildiği için çini adını almıştır. Çin’de üretilenleri İznik ve Kütahya’da üretilen yerli çinilerden ayıtmek için ‘fağfurî çini’ tabiri kullanılmıştır (Şentürk, 2020: 305):

- 1977 Tutarlar elde fağfûrî kadehler
Niçe fağfûrî kâfûrî kadehler (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.2.2.2.20. Hüsrevânî Kadeh / Câm-ı Hüsrevânî

Hüsrevânî kadeh *Şeh-nâme*’de Keyhüsrev’e atfedilen bir kadeh çeşididir. Keyhüsrev dünyanın sırlarını bu kadehe bakarak görürmüş. Bu kadehe ‘câm-ı gîtî-numây’/dünyayı gösteren kadeh denilmiştir (Armutlu, 2015: 122):

- 25813 Çeker her biri cām-ı hüsrevânî
Ki tâze eyleye rûh-ı revânî (Şerîfî, ŞN)
- 2163 Tutup Hüsrev de cām-ı Hüsrevânî
Koma kul? vardı diyü içdi anı (Fîrâkî, HŞ)

3.2.2.2.21. Hilâlî Kadeh / hilâl / mâh

Bir diğer kadeh çeşidi hilâl, hilâlî ve mâhtır. Tasvirlerde bu kelimeler tevriye ve tenasüp gibi sanatlarla ele alınır:

- 1968 Hilâlî güneş yüzlü gerdân ider
Menâzilleri mâh seyrân ider (Behîştî, İN)
- 298 Gâh mâh aldı ele gâh hilâl
Devr idüp eyler idi gunc-ı delâl (Behîştî, HP)
- 3062 Devr eyledi sāgar-ı hilâlî
Germ oldı çü âftâb ahâlî (Y. Vâlî, HD)

3.2.2.22. Kabak

Su kabağı kurutulup içi çıkartılır. Bu kap tuz, sirke kabı, maşrapa gibi kullanılır. Şarap, kabakların büyüklerine konulur, daha küçük olanlar ise kadeh yerine kullanılır (Onay, 2013: 230). Kabaktan yapılan şarap kabına ‘kâlih’ de denir (Armutlu, 2015: 128). Aşağıdaki beyitlerde kabağın sürahi ve kadeh olarak kullanıldığı görülür:

- 1430 Şehe feryâd u yâd eyletdürüp ney
Kabağından dökerdi sağara mey (Cemâlî, HH)
- 500 Kabağ anuñ içün boynın uzadur
Meger kendü içün nevbet gözedür (Hamdî, TU)
- 474 Şafâ sür hey gözüm tıldur kabağı
Geçer çün gülsitân-ı ‘ömr çağı (Hamdî, TU)
- 2903 Şarâb-ı nâz ile tılu kabağı
Mu‘ anber sâye bân kaşı karağı (T. Cafer Çelebi, HN)

3.2.2.23. Kadeh

“İçine içki konan küçük bardak” (Onay, 2013: 234), “bardak, küçük bardak, içki bardağı” (Arslan, 2012: 399) anlamlarına gelir. Şarap tasvirlerinde sıkça yer alır. Çeşitli sözcüklerle terkipler oluşturarak kadeh ve şaraba ait çeşitli özellikler belirtir:

- 5178 Kadeh çün devre başladı pey-â-pey
Hıred mest oldu ol resme ki hey hey (Tutmacı, GH)
- 556 Bir kadeh benüm elümden iç i yâr
Kim bizüm derdümüze ola tîmâr
- 557 Aldı zengî kadehi nûş eyledi
Şol sâ‘ at ‘ aklı ferâmûş eyledi (Ümmî İsâ, MV)
- 545 Olup şekker-efşân u hem nûş-bağş
Güneş gibi meyden kadeh pür-dırağş (Behiştî, İN)
- 3432 Menâzil seyr idüp mâh-ı dirâğşân
Kadeh meclis içinde itdi devrân (Behiştî, MM)
- 1610 Kadeh her gonce-yi pür-şevk ü mesrûr
Tolanup nûş urur mânend-i zenbûr (Zâtî, ŞP)

3.2.2.2.24. Kâfûrî Kadeh

Aşağıdaki beyitte fağfurî kadehten sonra kâfûrî kadeh geldiği için bu tür kadehin de beyaz çin porseleninden yapılan kadeh anlamına geldiği söylenebilir:

- 1977 Tutarlar elde fağfurî kadehler
Niçe fağfurî kâfurî kadehler (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.2.2.2.25. Kâse

İçine sıvı şeyler konan kap, çinî tabak, kadeh (Onay, 2013:249-250), çanak ve içki kadehi (Arslan, 2012: 40) demektir:

- 2403 Dırağşân şemse beñzer menzil-i tās
Fürûzân nâra beñzer micmerî kās (Behiştî, MM)
- 373 Aña kıldı işâret şâh Pervîz
Didi toldur muraşsa' kâseyi tîz (A. Rıdvan, HŞ)
- 2955 Kolu tolu 'adedsüz kâse-i mey
Şeker 'aşkıyla şâh içdi pey-â-pey (A. Rıdvan, HŞ)
- 3021 A' mâ gibi yollar üzre kâyim
Destüñde 'aşâ vü kâse dâyim (Y. Vâlî, HD)

3.2.2.2.26. Kâşî Kadeh

Sırlı çanak ve tabak çeşididir (Mütercim Asım Efendi, 2009: 404). Aşağıdaki beyitte bu tür bir kaba üzüm suyu konulduğu belirtilir:

- 4708 Kâseler ni' metyle leb-ber-leb
Kâşilerde leb-â-leb âb-ı 'ineb (Hamdî, YZ)

3.2.2.2.27. Kehrubâyî câm

Sarı renkli kadeh demektir:

- 1230 Mey-i aşferle keh-rubâyî câm
Gâhveş diller itdi bî-ârâm (Rahmî, ŞG)

3.2.2.2.28. Ke's

Ke's, "çanak, kadeh. Şarap dolu bardak; bir bardak şarap" (Arslan, 2012:40) demektir. 'Ke's-i devvâr' ve 'ke's-i ekber' terkiplerinden de anlaşıldığı gibi bu tür kadeh yuvarlak ve büyüktür:

- 12034 Görür Kāvus devletdür ziyāde
Eline aldı gine ke's-i bāde (Şerîfî, ŞN)
- 4074 Birbirine eyleyüp la'lin sebîl
Şundılar şevk-ile ke's-ı selsebîl (Muhibbî, GN)
- 4469 Çü bir kaç devr geçdi ke's-i devvār
Şanasın mihr-i gerdün oldu seyyār (Hâşimî, MV)
- 5485 Tūrurdu meclis içre ke's-i ekber
Anı pür kıldı vü kaldırdı ber-ser (Hâşimî, MV)

3.2.2.2.29. Keştî-i Cem

Keştî, “*gemi şeklindeki kadeh, şarap dolu kadeh*” (Arslan, 2012:40) demektir. Keştî-i Cem tamlamasıyla Cemşîd'e atfedilen kadeh anlamına gelir:

- 4782 Nûş eyle bu niş zehrin iy cān
Ancak saña sunmadı bu devrān
- 4783 Gark-āb-ı ğam oldu keştî-i Cem
Gitdi yile milket-i Süleymān
- 4784 Sākî berü sun şu cāmı kim Cem
Bir kıatresine virürdi biñ cān (Lâmiî, Çelebi, FŞ)

3.2.2.2.30. Kırmızı Renkli Kadeh / Cām-ı ahmer

Kadehler türlü özellikleriyle adlandırılır. Bu özelliklerinden biri de sahip oldukları renktir. Kırmızı renkli kadeh çeşitli terkiplerle tasvirlerde yer alır:

- 3569 Revān Şādî'ye şundı ol cāmı Kayşer
Didi virdi saña bu cām-ı ahmer (Cem Sultan, CH)

3.2.2.2.30.1. Cām-ı lâle-reng

- 2040 Yine çengine aldı çengi çengî
Çeküp bir nice cām-ı lâle-rengi (T. Cafer Çelebi, HN)

3.2.2.2.30.2. Gül Kadeh / Gül-gûn Kadeh / Gül-gûn Piyâle / Sâğar-ı gül / Cām-ı gül-gûn / gül-reng / gül-fâm

- 1372 Mürğ u mâhi o bezme oldu kebâb
Sâğar-ı gülden içdiler mey-i nâb (Taşlıcalı Yahyâ, ŞG)

- 1260 Yüridi her yana gül-gün kadehler
Ki gitdi ğamlar u geldi ferahlar (Cem Sultan, *CH*)
- 1372 Mürğ u mâhi o bezme oldu kebâb
Sâğâr-ı gülden içdiler mey-i nâb (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)
- 2592 Yine devr eyledi gül-gün piyâle
Yine ney eyledi efgân u nâle (Cem Sultan, *CH*)
- 565 Câm-ı gül-gün bezm içinde devr eder
Şan açılmış gülşen içre verd-i ter (Muhibbî, *GN*)
- 1866 Şu kim tutmaz bu demde câm-ı gül-gün
Kılur ğam dâğı bağrın lâle-veş hûn
- 1874 Ayağ üstinde yüz gül-çihre-i şeng
Tutardı ellerinde câm-ı gül-reng (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 715 Şarâb-ı ergavân u câm-ı gül-gün
İder dilden ğam u endûhı bîrûn (Fîrâkî, *HŞ*)
- 431 Şîve-i erganûn nâle-i çeng
Hânde-i câm-ı bâde-i gül-reng (Fîkrî Çelebi, *EE*)
- 454 Gül gibi bir nihâl-i sîm endâm
Tutuban câm-ı bâde-i gül-fâm (Fîkrî Çelebi, *EE*)
- 964 Didi ey câm-ı bâde-i gül-gün
Bir nazar şanki dîde-i pür-hûn (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)

3.2.2.2.30.3. La'l-gün Câm

- 3448 Tutardı lâle gibi la'l-gün câm
Kılurdu ğonce-veş hûn-ı dil âşâm (Behîştî, *MM*)

3.2.2.2.30.4. Piyale-i âl

- 332 Didi Kâfûr 'Anbere fi'l-hâl
Demidür devr ide piyâle-i âl (Mu'îdî, *ŞP*)

3.2.2.2.31. La'lin Piyâle / La'lin Ayak / La'lin Kadeh / La'l Sâgar / Câ'm-ı la'lin

“La'l kadeh benzetme unsurlarıyla iç içe girmiş bir kadeh çeşididir. Yakut kadehten kastedilenin yakut taşı ile süslenmiş kadeh olma ihtimali fazladır” (Bahadır, 2012: 299).

- 369 Muraşsa' la'lile zerrin kadehler
Ki nûrından bulur meclis ferahlar (A. Rıdvan, HŞ)
Yukarıdaki beyitte görüldüğü üzere kadehler la'l ile süslenirler.
- 4175 Yine devr eyledi la'lin piyâle
Ki iderdi ta' neler âb-ı zülâle (Cem Sultan, CH)
- 600 Yine almış ele la'lin piyâle
Diler kim H'âce'nün var aqlın ala (Hamdî, TU)
- 1267 Yüritdi sâkîler la'lin kadehler
Gönülden gitti gam geldi ferahlar (Halîlî, FN)
- 4898 Serv-kâmet sâkiyân-ı sîm-sâk
Her biri şundi ele la'lin ayak (Muhibbî, GN)
- 26629 İçerlerdi meyi la'lin kadehden
Şaçarlardı zer ü sîmi ferahdan (Şerîfî, ŞN)
- 2307 Yine bir yire cem' olup perîler
Tutarlar lâle gibi la'l sâgar (Kemalpaşazade, YZ)
- 3135 Câm-ı la'lin ile yâkûti şarâb
Eyler idi devr söylerdi rebâb (Aşkî, HP)
- 273 Lâleveş tutdu her büt-i mehzûn
Câm-ı la'lin ile mey-i gül-gün (Fikrî Çelebi, EE)
- 12055 İçüp la'lin kadehlerden şarâbı
Şekerden nuql idüp yirler kebâbı (Şerîfî, ŞN)

3.2.2.2.32. Peymâne

“Büyük kadeh, ölçek” (Onay, 2013: 336):

- 2077 Tolar peymâneye sâgar çü gavvâş
Kılur binîleri başlarda rakqâş (Tutmacı, GH)
- 1376 Güneşler devr idüp peymânelerden
Tolar gök na' re-i mestânelerden (Lâmiî Çelebi, FŞ)

- 960 İcdiler anda nice peymāne
Yād olındıķça la’l-i cānāna (Gelibolulu M. Âlî, *MM*)

3.2.2.2.33. Firûze Kadeh / Câm-ı pîrûze

Firuze, gök mavisi ve yeşil tonları arasında değişik damarlara sahip değerli bir taştır (Şentürk, 2020: 472). Firuze kadehten kasıt bu renkli taşlarla süslü veya bu renkte olan kadehtir:

- 433 Câm-ı pîrûze tâze bîr kılar
Şem‘-i kâfûrî gönçe zanbaķlar (Muîdî, *ŞP*)

3.2.2.2.34. Piyacuk

Küçük kadeh (Kızıлтаş, 2018: 1314) demektir:

- 2086 Piyâcuķ dürlü dürlü çekilürdi
Biri biri peyince dökilürdi (Tutmacı, *GH*)

3.2.2.2.35. Piyâle

“Kadeh, bardak” (Onay, 2013: 337) anlamındadır:

- 3446 Piyâle döner ü âğâz ider çeng
İrür âvâzı çengün tâ be-ħarçeng (Tutmacı, *GH*)
- 550 Müdām işdügünce güzeller şarâb
Piyâlenün ağzı tölardı lu‘ âb (Behîştî, *İN*)
- 891 Ele sâz aldı birkaç gözi ala
Girüp ortaya rakş urdı piyâle (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 1011 Felek elden koyınca zer piyâle
Bular elden kımadılar piyâle (T. Cafer Çelebi, *HN*)

3.2.2.2.36. Rıtl-ı girân

“Büyük ağır kadeh. Bu tür büyük kadehler bezmde saki tarafından ortada dolaştırılır ve içindeki içkiden herkese bir yudum sunulur” (Arslan, 2012: 44):

- 2954 Şehûñ cûş eyleyüp şevķile kıanı
Sebük nûş eyledi rıtl-ı girân (A. Rıdvan, *HŞ*)
- 2208 Câm olup ellerinde rıtl-ı girân
Yükleri yetdi oldılar mestân (Vücûdî, *HY*)

3.2.2.2.37. Sâğar

Kadeh, içki kadehi, (Onay, 2013: 356) demektir:

- 1204 Elinde sâkinüñ sâğar ile mül
Açılmış şâh-ı gül ucında şan gül (Mustafa Çelebi, VG)
- 963 Evvelâ kıldı sâğarına hitâb
Tolmuş iken derünü bâde-i nâb (Gelibolulu M. Âlî, MM)
- 4257 Kaçan kim ideydi sâğar-ı mül
Lebi hürmâsın eylerdi tenakkül (Behiştî, MM)
- 4176 Arada yürür idi sâğar-ı mül
Muğanniye şürâhî dirdi kulkul (Cem Sultan, CH)
- 2282 Yüridi sâğar-ı mey çün pey-â-pey
Eşer kıldı dile âvâze-i ney (Kemalpaşazade, YZ)
- 724 İşâret kıldı Hüsrev sâğar-ı mey
Yüridi vü çalındı barbeğ ü ney (Fîrâkî, HŞ)

3.2.2.2.38. Sağrak

Tasvirlerde yalnızca *Çeng-nâme*'de görülen sağrak, kadeh demektir (Arslan, 2012: 45):

- 508 Tururlar sâkîler serv-i revânlar
Sürer sağrakı hep devr ile anlar (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.2.2.2.39. Sifâl

Çanak, çömlek anlamında olan sifâl, edebiyatta kadeh yerine kullanılır. Eski ayyaşlar bununla içermiş (Onay, 2013: 369):

- 3030 Didi ki eyâ sifâl-i 'işret
V'ey süfle-nihâd u hâk-înet (Y. Vâlî, HD)

3.2.2.2.40. Şîşe

Şarap şişesi, kadeh (Arslan, 2012: 47) demektir:

- 476 Cemâlün gül gibi gülsün hemîşe
Elünden kanlar ağladukça şîşe (Hamdî, TU)
- 2034 Cāmuñ ağzına dil şokup şîşe
Kıldılar la' l-i Yâr'ı endîşe (Vücûdî, HY)

2914 Kebk-i kuhsâr gibi ahaha ile Ca‘ fer
Riş-i takvāya güler şişe-i řahbā bu gice (T. Cafer elebi, HN)

2953 şunub p r şişeler şaha semen-ber
uru şu-y-ile virdi āteř-i ter (A. Rıdvan, Hş)

3.2.2.2.41. T s

Su kabı, şarap kadehi (Arslan, 2012: 47):

2403 Dıraşş n şemse be zer menzil-i t s
F r z n n ra be zer micmer  k s (Behişt , MM)

3.2.2.2.42. Tolu

“İkiyle doldurulmuş kadeh, sağrak” (Dilin, 1983: 209) demektir. Bazen şarap anlamında kullanılır. “İki ile dolu kadeh manasındaki bu kelime zikr-i mahal irade-i h l olarak ikiden kin ye olarak kullanılır” (şentürk, 2019: 269):

2162 Hem n-dem bir  olu aldurdu b -h ş
Be-‘ iş-ı d st deyü eyledi n ş (Fir k , Hş)

1615 şunup Perv ne’ye bir hoş  olu şem‘
Didi n ş idüp eyle ‘ aqlu ı cem‘ (Zat , şP)

276 Bezme yağmur gibi yağınca  olu
Oldı an mest her g l-i hod-r  (Fikr  elebi, EE)

844 Lebi la‘ l u dişi d r s m-ęabęab
 olu şunar idi c m-ı leb- -leb (Tutmacı, GH)

1010 Bu şev ile oturan ehl-i diller
 olular idi birbirine yek-ser (T. Cafer elebi, HN)

6601 İildi  olular zerr n adehler
Boşaldı ęuřřa dil  oldı feraћdan (şer fi, şN)

3.2.2.2.43. Yakut  Kadeh / Yak t C m / Y k t Ayak

Yakut taşlarıyla süslü veya yakut rengindeki kadeh eşididir:

2316 L le gibi destine y ķ t-c m
Alup oturmuş idi hoş ş d-k m (Aşk , HP)

32574 Oturup idi y ķ t  adeћden
İerek g l gibi güldi feraћdan (şer fi, şN)

- 687 Buyur sâķī getürsün cām-ı yâķūt
Şarāb-ı la‘l-rengün hoş-güvārın (Ahmed-i Dâî, ÇN)
- 4150 Deme gül cām-ı yâķūtı tolu mül
Şerār-ı āh-ı ‘āşıkdur degül gül (Hâşimî, MV)
- 1431 Nitekim Cem elinde cām-ı yâķūt
Revān la‘l iderdi rūhına ķūt (Cemālî, HH)
- 2566 Alup billūr ele yâķūt ayağı
Mey ile gözedürdi şol u sağı (Cem Sultan, CH)

3.2.2.2.44. Zerrîn Kadeh / Cām-ı zerrîn / Zerrîn Ayak

Altın renkli kadeh (Arslan, 2012: 35) çeşididir. Cām-ı zerrin terkininin beyaz şarap anlamına geldiğı de belirtilir (Devellioğlu, 2015: 139).

- 2398 Gözi sâķīlerün hūn-riz ü ser-mest
Lebinde nuķl ü zerrîn cām der-dest (Behiştî, MM)
- 3442 Başında tâc-ı la‘lîni keyānî
Elinde cām-ı zerrîn husrevānî (Behiştî, MM)
- 4258 Bir elde cām-ı zerrîn içi pür mül
Bir elde dest-i dilber deste-i gül (Behiştî, MM)
- 3651 Şurāķî çü hunyā-gerān dutdı şaf
Yanında durur cām-ı zerrîn çü def
- 3652 İdüp kân-ı zer bezmi zerrîn-cām
İder devr şâķî-i tihū-hırām (Behiştî, İN)
- 4261 Yüridi sâķiyān-ı sîm-sîmā
Elinde cām-ı zerrîn bāde-peymā (Tutmacı, GH)
- 2362 Ele sâķî çün aldı cām-ı zerrîn
Şafā-bağş oldu meclis cennet-āyîn (T. Cafer Çelebi, HN)
- 1812 Yüridi yine ol zerrîn ayaklar
Semend-i āla bindiler yayaklar (Zâtî, ŞP)

- 3447 Çeker zerrîn kadeh ol nergis-i mest
İder serv-i bülendi seyl-i mey pest (Behiştî, MM)
- 1075 Benefşe al ele bâğ-ı bahâra ta‘n ider meclis
Kamu zerrîn kadeh nergis duhân-ı şem‘ sünböldür (Zâtî, ŞP)
- 1676 O meclisde sürâhî serv-i sîmîn
Kamu zerrîn kadehler verd-i nesrîn (Zâtî, ŞP)
- 1027 Müheyyâ oldılar zerrîn-kadehler
Tutarlar bezm için zerrîn kadehler (Udî, MM)
- 2718 Girü devr eyledi zerrîn kadehler
Cefâlar gitdi vü geldi ferahlar (Cem Sultan, CH)
- 6601 İçildi tolular zerrîn kadehler
Boşaldı guşsa dil tıldı ferahdan (Şerîfî, ŞN)

3.2.3. Sürahi

“İçine su, şerbet, şarap vb. şeyler koymaya yarayan, uzun boyunlu cam veya billûr kap”
(Kubbealtı Lugatı, 15.03.2021) anlamına gelen sürahi, şaraba ait unsurlardan biridir.

Şarabın saklandığı büyük küplere hûm denir: *Hûm-ı bâde gibi olup pür-cûş / Yârını seyr iderken ol med-hûş* (Vücûdî, HY, 2192). Küplerdeki şarap sebû da denilen sürahilere doldurularak bezme getirilir:

- 1404 Dutup la‘lîn kadehler lâle-rûlar
Boşaldı pür şürâhîler sebûlar (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2041 Kâtresin dökse bâdenüñ biregi
Acır idi sebûlaruñ yüreği (Vücûdî, HY)

‘Kerâbe’ ise büyük testi demektir: “Akrabalık hatırına büyük testi içelim. Gam ve dert ülkesini harap edelim.”

- 1854 Kârâbet yâdına içüp kerâbe
Virelüm derd u ğam mülkin harâbe (Lâmiî Çelebi, VR)

Belbele “eskilerin ‘kumkuma’ dedikleri emzikli testi ve boğazlı sürahiye denir. Çok zaman galat olarak ‘bûlbüle’ şeklinde okunmuştur” (Şentürk, 2017: 174):

641 Belbele bülbüli çün itdi sadā
Toldı ‘ālem içi bāng ile nidā

642 Akıdup ağzı şuyın meclise cām
Eyledi serv gibi sākī(y)i hırām

643 Mest olur kor içine belbele baş
Rāz-ı sāğar açılup eyledi fāş (Behiştî, HP)

Bezm tasvirlerinin şarap bölümlerinde sürahiden bir veya birkaç beyitle bahsedilir. Bezmlerin hazırlık aşamasında sürahiler şarap doldurulup mecliste hazır bekletilir. Yemek faslından sonra sakilerin sürahideki şarabı kadehlere doldurup dağıtmasıyla bezm başlamış olur. Şarap konulan kap olma dışında sürahinin bezmde başkaca bir fonksiyonu bulunmaz.

Şairlerin sürahinin şekli, rengi, içindeki şarap, şarap boşaltılırken eğik tutuluşu ve çıkardığı sestten hareketle sürahiye çeşitli anlamlar yükledikleri görülür. Kadehe göre arka planda kalması, onun kadehi kışkandığı şeklinde bir imaj oluşturulmuş. Bundan hareketle sürahi ve kadeh arasında karşılıklı atışmaların olduğu metinler ortaya konulmuştur.

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde şarap tasvirinde içi şarapla dolu sürahi bezmde hazır bekletilir. Katılımcıların sabırsızlıkla beklediği şarabın yemekten sonra saki tarafından sunumu yapılır:

423 Yinildi nūzl ü ni‘ met oldı āhîr
Şurāhîler olur meclisde hāzır

3424 Getürdi bezme sākî çünki rāhı
Zemîn būs itdi şöhetde şurāhî
...

3426 Eger her şey ’üñ olmasa niyāzı
Şurāhî dahı kılmazdı namazı

3427 Şafā esbāb[1] olduḡda müheyyā
Nişār-ı nuḡl-ı meclisdür Şüreyyā

3428 Şurāhî ile leb-ber-leb olup cām
Ḳomadı dilde şabr u cānda ārām (Behiştî, MM)

Sürahi altın veya gümüşten yapılır: *Ḳodı her yek önine ol sîm-ber / Şurāhî-i zerrîn ele cām-ı zer* (Behiştî, İN, 1940), *O meclisde sūrāhî serv-i sîmîm / Ḳamu zerrîm kadehler verd-i nesrîm* (Zâtî, ŞP, 1676). Sürahi gümüş boylu selvi, kadehler de nesrin gülüdür: *O meclisde sūrāhî serv-i sîmîm / Ḳamu zerrîm kadehler verd-i nesrîm* (Zâtî, ŞP, 1676). Sürahinin içi şarapla

doludur: *Şurāḥinūñ pür olmuş idi varı / Çekerdi ayağ ile intizārī* (Üdî, MM, 165), *Şurāḥiler ser-ā-ser pür-mey-i nāb / Harām oldı bezimde nergese ḥāb* (Üdî, MM, 1185). İçi şarapla dolu sürahinin ısıltısı şimşek parıltısına benzetilir: *Bezimde şu‘le-i berķ-ı şurāḥī / Ne şāmı bildürürdi ne şabāḥı* (Üdî, MM, 1221). Sürahi sakinin elinde bezme getirilir: *Şurāḥinūñ el üstinde ayağın / Sürerdi sākī-i meclis ayağın* (Üdî, MM, 400).

Mecliste sürahidan kadehe şarap boşaltılırken sürahinin eğilmesi, onun yeri öptüğü, secde ettiği veya namaz kıldığı şeklinde yorumlanır:

2183 Şurāḥī gelüp bezme öpdi zemīn
Dizildi güzeller çü dendān- ı sīn (Behiştî, İN)

3426 Eger her şey’ün olmasa niyāzı
Şurāḥī dahı kılmazdı namazı (Behiştî, MM)

1599 Şurāḥī cūş itdi geldi vecde
O sākī ayağına kıldı secde (Zâtî, ŞP)

Tâcîzade Cafer Çelebi *Heves-nâme*’de sürahiyi kırmızı taçlı horoza benzetir:

2883 Tabaklar pür-kebāb-ı kebk ü dürrāc
Şurāḥiler ḥorūs-i âteşin-tāc (T. Cafer, Çelebi, HN)

Sürahi, içi dolu şarapla çeşmeye benzetilince şarap da su olur:

1080 Bu meclis bir güzel ra‘nā teferrücgāhdur Zātī
Sürāḥī çeşmesār olmuş aña āb-ı revān müldür (Zâtî, ŞP)

Sürahinin boşaltılırken çıkardığı ‘kulkul’ sesi onun coştığı veya kahkaha attığı şeklinde yorumlanır: *Şurāḥī kulkulı vü mest-i cūşī / İrürmişlerdi ‘ayyūka ḥurūşı* (Tutmacı, GH, 2080), *Şurāḥi ider kahkaha ḥande cām / Çalar çengi rakḳāş ider ḥōş-ḥurām* (Behiştî, İN, 1942). Belâbil her yañada iderdi gulğul / Şurāḥiler muṭribe dirdi ki kulkul (Cem Sultan, CH, 1196). Sürahinin çıkardığı ‘kulkul’ sesi tevriyeli olarak ‘söyle söyle’ anlamında da kullanılır:

4176 Arada yürür idi sāğar-ı mül
Muğanniye şurāḥi dirdi kul kul (Cem Sultan, CH)

29894 Dinüp sāzende az itdükçe gulğul
Boğuz çeküp şurāḥi dir ki kul kul (Şerîfî, ŞN)

Bezimde çengin çıkardığı coşkulu müziğe sürahiler de çıkarttıkları sesle eşlik eder, şarkı söylerler: *Çalınduğınca meclisde çegāne / Şurāḥiler bile dirdi terāne* (Behiştî, MM, 2411). Sürahi goncaya, çıkardığı ses de bülbülün ötüşüne benzetilir: *Yine bülbül gibi ötdi şurāḥi /*

Başup bağrına ol gül yüzlü rāhı (T. Cafer Çelebi, *HN*, 1403). *O bezm-i gülşen içre cāmlar gül / Sürāhī gönce vü āvāzı bülbul* (Zâtî, *ŞP*, 1036).

Bezme getirilen sürahiler bezmdeki şarkıcılar gibi saf tutarken yanlarına konan altından kadehler de defe benzetilir. Bu kadehler bezmi altın ocağı yapıp çil kuşu yürüyüşlü saki de bezmde döner durur:

3651 Şurāhī çü hunyā-gerān dutdı şaf
Yanında durur cām-ı zerrīn çü def

3652 İdüp kân-ı zer bezmi zerrīn-cām
İder devr sākī-i tihū-ḥırām (Behiştî, *İN*)

Bezmdе bulunanların haline acıyan sürahi, şarabın sunulmasını ister:

270 Acıyup meclise ol dem şurāhī
Didi bu aradan anı sür aḥī (Ūdî, *MM*)

Heves-nâme'de sevgilinin iştret meclisindeki sürahi, 'sıfat-ı surahi-yi sîm-endâm' başlığı altında tasvir edilir. Sürahi kadehin ağzına dilini sokarak güzellerden kam almasını ister. Kadeh her neredeyse sürahi onu bulur, kulağına eğilip bunu söyler: Yürü her bir güzelle dudak dudağa ol; yüzden hayâyı götürüp edepsiz ol. Güzellerin gözü önünde âşıkların lale renkli şarabını (kan) bağrına doldurduğu için günahkârdır. Güzeller o kana susadıkları için her bir kirpikleri hançerdir. Böylece sürahi arzusuna ulaşmışken ansızın boğazı ele verir. Sakiler boğazını öyle tutarlar ki canı azar azar çıkar:

2712 Güzellerden yûri al diyü kâmuñ
Şurāhī ağzına dil şokdı cāmuñ

2713 Bulup kandaysa cāmı şoylar idi
Kulağına egilüp söyler idi

2714 Ki yûri her biriyle leb be-leb ol
Götür yüzden ḥayâyı bî-edeb ol

2715 Gözine karşı her bir nāzenīnūñ
Şarāb-ı lāle-ruḥ 'âşıklarınūñ

2716 Başardı bağrına gül yüzlü rāhı
Bu yüzden pür-günāh idi şurāhī

2717 Güzeller kanına dil-teşne idi
Anuñçün her müje bir deşne idi

2718 İdereken kām-rānlık her zamān ol
Ele virdi boğazı nā-gehān ol

2719 Şu deñlü tıtdı sākīler boğazın
Ki çıkdı var cānı azın azın (T. Cafer Çelebi, HN)

Varka vü Güşâh mesnevisinde de bir sürahi tasviri yer alır. Sürahidenden kadehe boşaltılan kırmızı şarap onun ağladığı şeklinde yorumlanır. Bu tasvirde sürahi altından mamul, başında la'l ve cevherle süslü taç takılı, altından zincir saçlıdır:

1191 Muğannî ırladı nāy itdi efgān
Kadeh güldi şurāhî ağladı kan

...

1194 Pür idüp ağzına dek rūḥ-ı rāhı
Düzildi meclise zerrin şurāhî

1195 Serine tāt urup la' l ü güherden
Kılur gīsūların zencir zerden

1196 Dönüp bir dil-ber-i gerden-firāza
Kulağ urmuş durur bezm içre sāza

1197 Alup pīrāmenini sāgar u cām
Dutarlar kavline geh gūş u geh gām

1198 Dutup meclisde kāse cām u sāgar
Şurāhiden müdāmī mey ider cer

1199 Açup bāzār-ı meclis içre dükkān
Şurāhî ḥ'āce sāgar cüre gılmān

1200 Ya beñzer meclis içre ḥoḳḳa-bāza
Oturmuş ḥoḳḳa-i cām ile bāza (Mustafa Çelebi, VG)

Bir diğer sürahi tasviri Hâşimî'nin *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde yer alır (b. 2735-2740).

Bazı bezm tasvirlerinde kadeh ve sürahi münazaraları yer alır. Bezmlerde kadehin sürahiye göre daha ön planda olması, bezimde sevgilinin dolu şarap kadehini yudumlamak için dudağını kadehe değdirmesi 'sürahinin kadehi kıskanmasına neden olduğu' şeklinde yorumlanmıştır. Sürahi çıkardığı sesle bu kıskançlığı dışa vurmuş olur. Bu haliyle sürahi homurdanır veya söylenir. Bu yorumdan hareketle bezm tasvirlerinde sürahi ve kadehin atışmalarının olduğu metinler kaleme alınmıştır.

1078 Sürāhî ağlamış sākī lebūnī öpdügiçün cām
Sür anı ḳahḳaha ile sürāhîyi yine güldür

1612 Güzeller la' lîn öper gördi rāhı
Birez ol hāle şokrandı sürāhî (Zâtî, ŞP)

Mu'îdî'nin *Şem' u Pervâne*'sinde sohbet sırasında sürahi ile cām arasında sözlü sataşma yaşanır. Kadehin mecliste sevgilinin dudağından öpücük alması sürahinin kıskanarak bağrının kan dolmasına neden olur. Sürahi kadehe haddini bilmesi gerektiğini söyler ve her ne kadar el üstünde tutulan olsa da kadehin sürahinin ayağına baş koyduğunu ona hatırlatır. Bu duruma üzülen kadeh, sürahiye tebessüm ederek cevap verir. Kadeh, sürahinin köle olduğunu, kadehe baş eğdiğini, işret parmağına kendisinin yüzük olduğunu sürahiye hatırlatır. Bunun üzerine sürahi söylediklerinden pişman olur. Boyuna nispeten kadrinin alçak olduğunu söyler ve eski dostluklarının devam etmesini talep eder. Sonunda birbirini sahiplenene sürahi ve kadeh aradaki kin ve kibri kaldırırılar. Bu duruma mecliste oturanlar sevinir ve meclis kaldığı yerden devam eder (b. 348-395):

- ...
- 349 Sağar aldıkça buse cânāndan
Bağrı tolu şurāhî ğayretle
- 350 Çün şurāhî bu resme oldu hāzīn
Didi ol ithāmuñla cāma hemīn
- 351 Vaz'-i haddūñ neden ki bilmiyesin
Haste dillerle hoş dirilmeyesin
- 352 Nice sāğar gerekse cām-ı Cem ol
Saña düşmez leb-i nigāre vuşul
...
- 373 Bu süḥandan tebessüm itdi kadeḥ
Döndi böyle tekellüm itdi kadeḥ
- 374 Didi rindāne ey şurāhî-i zer
Dil uzatma ki kıana döndi ciger
- 375 Gögsüñi germe nāzlanma inen
Bendesin ser-firāzlanma inen
...
- 378 Ben ğam okını men' ider siperüm
'Ays ü 'işret sipihrüne kıamerüm
...

- 380 Kim ki benümle bir dem hurrem olur
Ne kadar pür-gam ise hurrem olur
- 381 N'ola meyl itse baña il ' âlem
'İşret engüştine benüm hâtem
- 382 Gülşen-i bezme hey 'etüm güldür
Baña kim hem-dem olsa bülbüldür
...
- 385 Çün şurâhîye irdi kışşa-i cām
Didi ey sāğēr-i nikū fercām
...
- 387 Ne ki didünse cümlesi haçdur
Kadüme göre kadrüm alçaçdur
...
- 391 Bir nefes ayru olma yanumdan
Leblerün çekmesün dehānumdan
...
- 393 Birbirine temelluğ itdi yine
Dil-i cāndan ta' alluğ itdi yine (Mu'îdî, ŞP)

3.2.4. Saki

Saki, bezmde kadehi şarapla doldurup bezm ehline sunmakla görevli kişilere verilen addır. Bezmin genel düzeninden başkaca sorumlulukları olmakla birlikte sakinin en temel görevi şarap sunmaktır. Bunun için de kendisine çok önem atfedilen sakinin fiziksel özellikleri, yürüyüşü ve şarap sunumu ile de metinlerde kendisinden sıkça bahsedilir. Genellikle kadın ve erkek kölelerden seçilmekle birlikte, erkek olanlar da kadın davranışlar sergileyen, genç ve sakalsız kimselerdir.

- 2565 Çün oldı arada bu ' aşk bâķī
Yirinden tırdı yüz nāz ile sāķī
- 2566 Alup billūr ele yāķūt ayağı
Mey ile gözedürdi şol u sağı
- 2567 Kadehler pür idi yāķūt u mercān
Şūrāhîler dökerdi āb-ı hayvān
- 2568 Şarāb ile iderdi devr sāğār
Hacel olurdı görse āb-ı Kevşer (Cem Sultan, CH)

1039 Gelüp sâķī ele aldı ayaķı
Şuvarđı âb-ı ĥayvân ile bâķı (Zâtî, ŞP)

400 Şurâķīnün el üstinde ayaķın
Sürerdi sâķī-i meclis ayaķın (Ūđî, MM)

Tâcîzade Cafer Çelebi Heves-*nâme*’de saki için ‘şarâbî’, Yenipazarlı Vâlî *Hüsn ü Dil*’de ‘şarabdâr’ der:

2709 Buyurđı ol nigâr-ı mâh-ruĥsâr
Şarâbîler ide nâz ile reftâr

2710 Gümüş bileklü sâķîler açâ sâķ
Ķadeĥ devr ide ĥoş-vakt ola ‘uşşâķ (T. Cafer Çelebi, HN)

2295 Gördükde Tebessüm anı pür-ġam
Emr itdi şarâbâdra ol dem

2296 Sâķī şıġayup o sîm sâķı
Şundı eline şarâb-ı bâķī (Y. Vâlî, HD)

Meclislerde birden fazla saki ve dolayısıyla birden çok kadeh dolaşır. Her mecliste bir tane saki ve kâse olduķu varsayımı doğru değildir:

842 Yürüyüp sâķīyân-ı mâh-ruĥsâr
Semen-sîne ġül-endâm u şeker-bâr (Tutmacı, GH)

1267 Yüritdi sâķîler la‘lîn Ķadeĥler
Gönülden ġitdi ġam ġeldi feraĥlar (Halilî, FN)

Tutmacı’nın *Ķül ü Hüsn ü Hüsn* mesnevisinde mecliste sakilerin şarabı nasıl sundukları da anlatılır: “Gümüş gerdanlı, ay yüzlü, yasemin kokulu ve şeker dudaklı sakiler kollarını sıvadılar. Gönülleri ġibi yüzleri de sade olan sakilerin ellerinde içi şarapla dolu kadeh... Diz çöküp eğilerek, kadehi doğru tutup pişmişlerin eline hâm şarap sunarlardı.”

2074 Şıġanup sâķīyân-ı sîm-ġabġab
Ķamer-rûy u semen-bûy u şeker-leb

2075 Elinde câm içinde tolu bâde
Gönülleri biġi ruĥları sâde

2076 Çök urup egri vü toġru tutup câm
Şunardı puĥtelerün eline ĥâm (Tutmacı, GH)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem'in on kızla birlikte havuz başında düzenlediği bezmde saki şadırvandan doldurduğu çeşit çeşit şarabı Şem' ve beraberindekilere sunar:

1473 Kim ol havzuñ kenârında ser-â-ser
Düzüp bir nice şadırvân komışlar

1474 Pür olmuş her biri bir dürlü meyden
Bu vaşfı görmemiş bir kimse şeyden

...

1491 Var ol havz içre bir billûr zevrağ
O zevrağ virmiş ol hoş havza revnağ

...

1496 Anuñ koyardı sâķī içine mül
Nice sâķī saçı sünbül yüzi gül (Zâtî, ŞP)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül'ün bağda düzenlediği işret meclisinde saki şöyle tasvir edilir: Ay yüzlü, gümüş sineli, gül endamlı, şeker saçan, yanağı lale, gözleri ela sakiler kadehi ele aldılar. Dudağı la'l, dişi inci, gümüş gerdanlılar, dolu kadehten şarap sunardı. Şarap bir iki devir dönünce, şarabın dibinin nasıl olduğunu bilirsin...

842 Yürüyüp sâķīyân-ı mäh-ruhsâr
Semen-sîne gül-endâm u şeker-bâr

843 Yañağı lâlê vü gözleri âle
Alıban şîşe vü cām u piyâle

844 Lebi la' l u dişi dür sîm-gabgab
Tolu şunar idi cām-ı leb-â-leb

845 Çü döndi bir iki devri şarābuñ
Bilürsüñ ne durur gavrı şarābuñ (Tutmacı, GH)

“Edalı yürüyen saki kadehi eline aldı; sürahi bezme gelerek selam verdi. Kadehler yer yer şakayık idi, gümüş sineli saki de fidan. O gümüş göğüslü, her birinin önüne altın sürahi koydu; ellerine altın kadeh verdi. Peri yüzlünün elindeki dolu kadeh fidan dalında açılmış lale gibidir. Sakinin elinden şarap içen taze şarap gibi coşar... Altın kadeh, bezmi altın yatağı yapınca çil kuşu yürüyüşlü saki bezmde devreder... Lezzetli şarap ölümsüzlük suyu olup Şâh'a canlılık beratı verir. Sakinin gamzeleri ok atıcı olup mecliste bulunanlar, hayatlarını kalkan eder. Meclisin sakisi eda ile yürür; o keklik yürüyüşlü idi meclis çemen.”

1937 Alur cām ele sâķī-yi hoş-hırām
Şurāhî gelüp bezme virdi selām

...
1939 Şakāyık idi cā-be-cā cāmlar
Nihāl idi hem sākī-i sīm-ber

1940 Kōdı her yek önine ol sīm-ber
Şurāhi-i zerrīn ele cām-ı zer

...
1944 Elinde peri-peykerün cām-ı pür
Açılmış nihāl üzre şan lâledur

1945 Elinden iden sākīnün bāde nūş
İder tāze mey gibi cūş u hurūş

3652 İdüp kân-ı zer bezmi zerrīn-cām
İder devr şākī-i tihū-hırām

...

3656 Mey-i hōş-güvār oldı Āb-ı Hayāt
Şunar zindegāniye şāha berāt

3657 Olur ğamze-i sākī nāvek-figen
İder ehl-i meclis hayātın micen

3658 Hırāmān olur sākī-i encümen
O kebg-i derī idi meclis çemen (Behiştī, İN)

Saki ölümsüzlük suyuna benzetilen şarabı sunduğu veya zor durumda kalanların imdadına yetiştiği için Hızır'a benzetilir:

3424 Getürdi bezme sākī çünkü rāhı
Zemīn būs itdi şöhetde şurāhī

3425 Döküp meclis içine mīve vü mey
Girür devrāna sākī-i Hızır ney (Behiştī, MM)

1913 Bu demler virse tañ mı mürdeye cān
Ki sākī Hızır idi mey āb-ı hayvān (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Tasvirlerde sakinin bezmdeki yürüyüşünün 'hoş-hırām', yani edalı olduğu belirtilir. Onun bu edalı yürüyüşü çil kuşu ve keklik yürüyüşüne benzetilir:

546 Hırāmān olup sākī-i hōş-hırām
Şunardı yüz iğrāz u nāz ile cām

1937 Alur cām ele sākī-yi hōş-hırām
Şurāhī gelüp bezme virdi selām

3652 İdüp kân-ı zer bezmi zerrîn-cām
İder devr sākī-i tihū-hırām

3658 Hırāmân olur sākī-i encümen
O kebg-i derī idi meclis çemen (Behiştî, *İN*)

Saki şarap sunarken kollarını sıvar. Onun kollarının gümüş beyazı olduğunu belirtmek için ‘sim-sâ’id’ ifadesi sıklıkla kullanılır:

2710 Gümüş bileklü sākīler açā sāk
Kadeh devr ide hoş-vaht ola ‘uşşāk (T. Cafer Çelebi, *HN*)

341 Sīm sâ‘id bir iki cānāne
Eline aldı la‘l-peymāne (Mu‘idî, *ŞP*)

429 Sākī-i serv-ğadd ü sīmīn-sāk
Aluben gül gibi eline ayak

430 Yürür ayaklar ile bāde-i nāb
Ne ayak cām-ı mihr-i ‘ālem-tāb (Fikrî Çelebi, *EE*)

Tasvirlerde sakinin yüzü için ay yüzlü, gül yüzlü, peri yüzlü ve gül yanaklı benzetmeleri yapılır:

2074 Şığanup sākīyān-ı sīm-ğabgab
Kamer-rüy u semen-büy u şeker-leb

5176 Şunardı sākīyān-ı māh-peyker
Eliyle bāde vü ağzıyla şekker

5177 Kimün kim ağzı meyden telh olurdu
Lebiyle girü ol şirîn kılandır (Tutmacı, *GH*)

1555 Çün yimekten iştihā oldu berī
Sākī-i gül-ruh yürütdi sāgarı

2985 Sākī-i şekker-dehān u gül-‘izār
Cām-ı zerden şundı yāqūtī ‘uqār (Aşkî, *HP*)

1802 Mey-i surh ile sākī-i meh-likā
Vire kalb āyinesine şafā

1944 Elinde peri-peykerün cām-ı pür
Açılmış nihāl üzre şan lâledur (Behiştî, *İN*)

1496 Anuñ koyardı sâķī içine mül
Nice sâķī saçı sünbül yüzi gül (Zâtî, *ŞP*)

Bezmede hizmet eden sakinin sade yüzlü ve sakalsız olması gerektiği özellikle vurgulanır. Saki elindeki şarap kadehi sakalsızken sunduğunda o zehir olsa bile içeceğe dönüşür:

2074 Şığanup sâķīyân-ı sîm-ğabgab
Kamer-rüy u semen-büy u şeker-leb

2075 Elinde cām içinde tolu bâde
Gönülleri bigi ruhları sâde (Tutmacı, *GH*)

3429 Girişme-sâz olur sâķī-i ser-mest
Gözinden nâvek-efgen şest-der-şest

3430 Elinde her kişi kim nüş iderdi
Şarâb-ı tâze gibi cüş iderdi

3431 Şunuban cām-ı meyi olsa bî-rîş
Elinde nîş ise dañı olur nüş (Behiştî, *MM*)

Ayrıca saki için şeker (tatlı) dilli, dudaklı ve ağızlı, gümüş gerdanlı (sim gabgab) ve yasemin kokulu sıfatları kullanılır. Onun göğsü gümüş (sim-ber), saçları sünböldür:

5176 Şunardı sâķīyân-ı mâh-peyker
Eliyle bâde vü ağızıyla şekker

5177 Kimüñ kim ağızı meyden telğ olurdu
Lebiyle girü ol şîrîn kılurdu (Tutmacı, *GH*)

2985 Sâķī-i şekker-dehân u gül-‘izâr
Cām-ı zerden şundı yâķütî ‘uķâr (Aşkî, *HP*)

2074 Şığanup sâķīyân-ı sîm-ğabgab
Kamer-rüy u semen-büy u şeker-leb (Tutmacı, *GH*)

1939 Şaķâyık idi cā-be-cā cāmlar
Nihāl idi hem sâķī-i sîm-ber

1940 Kōdı her yek önine ol sîm-ber
Şurâķi-i zerrîn ele cām-ı zer (Behiştî, *İN*)

- 1496 Anuñ koyardı sâķī içine mül
Nice sâķī saçı sünbül yüzi gül (Zâtî, ŞP)

İşret meclisinde sakinin kaş ve gözle yaptığı işaretler ile korkusuz mest süzgün bakışları katılımcılar üzerinde etkili olur:

- 2398 Gözi sâķīlerüñ ħün-riz ü ser-mest
Lebinde nuķl ü zerrin cām der-dest

- 3429 Girişme-sāz olur sâķī-i ser-mest
Gözinden nāvek-efgen şest-der-şest (Behiştî, MM)

- 1621 O bir ħünidür ey sâķī içer süze züse xanum
Helāk itdün beni süzme o çeşm-i mest-i bî-bāki (Zâtî, ŞP)

Sakilerin ellerinde kadehle meclisi devretmeleri güneşin yörüngesindeki dönüşüne benzetilir:

- 1908 Yüritdi sâķīler kulkul ayağı
Götürdi ħublar başbaş çenāğı

- 1909 Güzeller sebz-pūş olup melek-vār
Güneşler bezmi devr itdi felek-vār (Lâmiî Çelebi, FŞ)

- 1941 Yine sâķī elinden sāğar-ı zer
Tolandı bezmi gün gibi ser-ā-ser (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Cennetle mukayese edilen bezmin sakisi de huri veya gılman olur. Her yönüyle en ideal olan bezmde katılımcılara şarap sunup hizmet etmekle görevli olan sakiler de cennet ehline hizmet eden hūr ve gılmana benzetilir. Bazen de saki meleğe benzer:

- 552 Melek sâķī vü ħūr rāmişgerān
İderler şehün meclisini cinān (Behiştî, İN)

Aşķî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde Behram Şâh, perşembe günü sarı renk elbise giyerek sandali kümbete eğlenmeye gider. Huri güzeller Behram'a saf ve kokulu şarap sunarlar. Şarabın tadı şirin, rengi de akîk kırmızısıdır. Sandal renkli köşk en yüce cennet, içki Kevser suyu, güzeller de cennet hurileridir:

- 3605 Şunar idi ħuriler cām-ı raķīķ
Ta'mı şirin rengi mānend-i 'akîķ

- 3606 Kaşr-ı şandal-reng idi ħuld-ı Berin
Āb-ı Kevşer mey şanemler ħūr-ı 'in (Aşķî, HP)

Tasvirlerde bezmde dönen kadehler pervane, saki de yanan muma benzetilir:

1038 Döner peymâneler pervâne-âsâ
Yanardı şem‘ gibi sâķī güyâ (Ûdî, MM)

Heves-nâme’de kadeh güneş olur, vücudu nur ile donatılmış saki de güneşin yörüngesinde döndürmekle görevlidir. Saki güneşe cihanı gezdirir, onu doğudan batıya iletir:

2720 Sipîhr-i ‘îş ü nûş ol bezm-i ferruḥ
Güneş bâde nedür sâķī-i gül-rûḥ

2721 Müvekkel âftâba bir firişte
Vücûdı nûr ile olmuş sirişte

2722 Aña seyr itdürüp yap yap cihânı
İledür mağribe maşrıḳdan anı

2723 Nedür maşrıḳ zer ü sîmîn evânı
Nedür mağrib mü‘ âşirler dehânı

2724 Nigârîn sâķīye itdi işâre
Şafâ geldüñ sun a ben ḥaksâra

2725 Dil ü cāndan olup fermânına rām
Getürdi şundı ol serv-i gül-endām

2726 Mey-i surḥ ile pür bir sâğar-ı zer
Ki şûretde gül-i ra‘ nâya benzer (T. Cafer Çelebi, HN)

Lâmiû Çelebî’nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde ay yüzlü sakiler güzellikleriyle bezmi aydınlatırlar. Her biri varlığın ruhu olan sakilerin dudakları gönül hastalarının derdinin dermanıdır. Dudakları cana can bağışlayan, erguvan şarabı gibidir. Sözleri ölümsüzlük suyudur, bakışları cana işler. Her biri, ellerinde la’l kadeh ile gül fidanında yeşeren lale gibidir. Onlar altın kadehlerde saf ve katıksız şarap sunarlar. Zaman döngüsüne teselsül gösterip cihan rağmına safalar sunarlar. İki koldan ellerinde kadehle yürüyen sakilerin sundukları şarap ile mutluluk hasıl olur. Dertler unutulur, gönülden dostluklar oluşur.

2782 Gelüp pes sâķiyân-ı mäh-sîmâ
Fürûğ-ı ḥüsni mihr-i meclis-ârâ

2783 Ne sâķī her biri bir cān-ı ‘âlem
Lebi dil-ḥasteler derdine emsem

2784 ‘ Aceb emsem ki virür cāna cānı
Şanasın kim şarâb-ı erguvânî

2785 Sözi âb-ı hayâta cân bağışlar
Kaya bağışları cân içre işler

2786 Tutar her biri bir la' lîn piyâle
Gören dir bitdi şâh-ı gülde lâl

2787 Şunar zerrîn-kadehden lal' -i nâbı
Ne la' l-i nâb yâkût-ı muzâbi

2788 Teselsül gösterüp devr-i zamâne
Şafâlar ' arz ider rağm-ı cihâne

2789 İki koldan yürütdiler ayağı
Bir elden gözlediler şol u şağı

2790 Ferağlar geldi miñnetler göneldi
Gönülden âşinâlıklar olundu

2791 ' Aceb mi kılsa cânı bâde bî-ğam
Urur çünkim leb-i cânânedem (Lâmiî Çelebi, VR)

Şeh-nâme Tercümesi'nde saçlarından güzel kokular gelen, kolları beyaz, gül yüzlü, sakalsız sakiler, ellerindeki Hüsrevânî kadehi bezmde devr ettirerek cana can bağışlayan şarabı sunarlar:

25813 Çeker her biri cām-hüsrevânî
Ki tâze eyleye rûh-ı revânı

25814 Ayağ almış ele gül yüzlü sâkî
Ki her birisinüñ sîm-idi sâkî

25815 Kadeh devr itdürürler sâde-rûlar
Saçılır saçlarından hoş hoşular (Şerîfî, ŞN)

Özetle bezm tasvirlerinde şarap sunmakla görevli saki çeşitli özellikleriyle yer alır. Saki, kadeh ve şarap birbirini tamamlayan üç unsurdur. Sakinin güzelliği ve şarabın büyüleyici özellikleri bir arada ele alınır. Aşk mesnevilerindeki bezmlerde sevgilinin aynı zamanda saki görevini görmesi ve mutrip olup çalıp söylemesi arzu edilen bir durumdur. Böylesi bir durumda bezmde iki sevgileden başka kimse bulunmamış olur.

3.3.Bezm Tasvirlerinde Musiki

Bezmin temel unsurlarından biri de musikidir. İşret meclisinde katılımcılar musiki eşliğinde mutlu vakit geçirerek neşe ve hüznün duygularını birlikte yaşarlar. İncelenen mesnevilerdeki bezm tasvirlerinde mugannî, mutrip, rakkas, müzik aletleri, musiki makamları ve musikinın katılımcılar üzerindeki etkisi şeklinde ifade edilebilen musiki ile ilgili unsurlar ele alınır. Bu tasvirlerde şiir, çoğu zaman musikiyi tamamlayan bir unsur olarak çeşitli duyguların tezahürü ve tercümanı olup musikiyle iç içe geçer.

Şiirde musiki ve musikiye ait kavramların kullanılması hususunda Tekin'in *Çeng-nâme* özelindeki tespiti Divan şiirinin bütünü için geçerlidir:

“Ahmed-i Dâî, *Çeng-nâme*'de musikiye ait özel teknik terimleri hem birer musiki terimi olarak hem de onların diğer kelime mânâlarını göz önüne alarak kullanmış; böylece hem kendi musiki bilgisini ortaya koymuş, hem de edebî değer taşıyan bir eser meydana getirmiştir. Yani Ahmed-i Dâî eserini yazarken hiçbir şekilde musikiye ait ilmî bir eser yazmak istememiş; ancak eski edebiyatımızda birçok şairin çeşitli ilim alanlarındaki bilgilerinden şiirlerinde faydalandıkları gibi o da musiki alanındaki bilgisinden faydalanmış ve bu bilgisini *Çeng-nâme*'de bir malzeme olarak kullanmıştır” (Tekin, 2017: 366-367).

Bezmdde sakinin şarap sunumuyla birlikte mutripler tarafından farklı makamlarda icra edilen musiki faslı gelir. Musikiye sesleriyle eşlik eden şarkıcıların okudukları şiirler ve işretin yükselen heyecanına bedenleriyle hünerli hareketler sergileyen rakkasların dansı eşlik eder.

Bezm tasvirlerinde musiki unsurları iç içe ele alındığı gibi bazen de bu unsurlardan birinin müstakil bir başlık altında çeşitli yorumlarla ele alındığı olur. Bunlar genelde sazendelerden çengi ile musiki aletlerinden ney, çeng, ud ve kopuzdur.

İncelenen mesnevilerdeki bezm tasvirlerinde yer alan musiki tasvirlerinden örnek metinler aşağıda verildikten sonra musikiye ait unsurlar alt başlıklar halinde ele alındı.

Halîlî'nin *Fürkat-nâme*'sinde “sıfât-ı sohbet” başlığı altında ele alınan bezmdde mutriplar musiki icra ederken çengî çenge vurarak ahenk tutar; gûyendeler ise şiir okurlar:

- Şıfât-ı şöhet
1262 Pes andan düzdi mutribler terâne
Fiğâna başladı çeng ü çegâne

1263 Defûn âvâzı vü nâyûn fiğânı
Gönül açdı ferahlendürdü cânı

1264 Dütâ tanbûra düzdükçe nevâyı
Virürdü cânâ bûy-ı âşinâyî

- 1265 Çü çengî çenge uruben düzetdi
Felekde Zühre âhengin gözetdi
- 1266 Olup güyendeler her demde gūyā
Okırlardı müdām [eş'âr-ı] ğarrā
- 1267 Yüritdi sākîler la' lîn kadehler
Gönülde gitdi ğam geldi ferahlar
- 1268 Şu resme oldı germ-â-germ şöhet
Ki birbirine virmezlerdi fırsat
- 1269 Şarâb u sebz[e] vü sâz u ruh-ı yâr
Müyesser oldı çün bî-ṭa' n-ı aġyâr
- 1270 Revân itdi ferahlardan gözlerüm yaş
Dil-ârâmuñ ayağında kodi baş
- 1271 Okudum işbu şi' ri düzdüm âvâz
Nevâma bülbül-i cân oldı dem-sâz (Halîlî, FN)
- Bezmlerde hizmet eden güzellerin bir kısmı, özellikle kadın kahramanlara eşlik eden güzeller, çeşitli yeteneklere sahip, şarkıcı, çalgıcı ve rakkaselerdir.
- Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde ana karakterlerden biri olan Şem', on nedimeyle havuz başında eğlenir. Bu nedimelerin isimleri Şemse, Zühre, Mâh, Nevrûz, Gülşâh, Serv, Tûtî, Kumri, Nevbahar ve Bülbül'dür. Serv, Mâh ve Şemse rakkase, Nevbahar ve Zühre çengî, Gülşâh ve Nevrûz defzen, Tûtî, Kumri ve Bülbül güyendedir:
- ...
- 1477 Var idi Şem' ile on kız muḳarreb
Ḳamusı bî-bedel şehd ü şeker-leb
- 1478 Biri Şemse biri Zühre biri Mâh
Biri Nevrûz anuñ birisi Gülşâh
- 1479 Biri Serv ikisi Tûtî vü Kumri
Mezîd eyler bularuñ seyri 'ömri
- 1480 Birisi Nevbahâr u biri Bülbül
Ḳamusınuñ lebi ğonce yüzi gül
- 1481 Bulardan Serv Mâh u Şemse rakḳâş
İder ḥalkı şafâ bahırına ğavvâş

1482 Dağı hem Nevbahār u Zühre çengi
Ururlardı dem-ā-dem çenge çengi

1483 Olaruñ def-zeni Gülşāh u Nevrūz
Sürerlerdi şafāyı her şeb ü rūz

1484 Dağı hem Tūṭı vü Kūmrı vü Bülbül
Güzel gūyendelerdi kār-ı gūlgūl (Zâtî, ŞP)

Hâkeza *Mâcerâ-yı Mâh*'ta da bezmde hûr ve gılmana benzetilen güzellerin sâzende ve gūyende oldukları belirtilir:

1040 Cināna dönmiş idi bezm-i sultān
Pür olmuş idi anda hûr ü gılmān

1041 Kimi sâzende vü kimisi hoş-hān
Kamusı reşk-i mihr-i çerh-i gerdūn

1193 Geçüp mihr-i sipih-rāsā o sultān
Cinān-ı bezmi tutdı hûr ü gılmān

1194 Düzildi zühre-ṭal' at māh-rūlar
Kamu sâzende vü gūyende bular (Ūdî, MM)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, İsfahan şahının elinden kurtulduktan sonra Rum diyarına varınca onun için hazırlanan eğlencede güzeller içki içip musiki eşliğinde eğlenirler.

3443 Yüz adım yirde bir kaşr-ı mu' allā
Düzetmişler idi bir evc-i a' lā

3444 Gelürdi her yañadan dürlü āvāz
Kopardı her tarāfdan sūz ilen sāz

3445 Oturup māh-rūlar rüy-der-rüy
Mey-i gül-reng içerlerdi be-her sūy

3446 Piyāle döner ü āgāz ider çeng
İrür āvāzı çengün tā be-ḥarçeng

3447 Ne resm ile ki çeng āgāz iderdi
Çü şekker ney cevābın sāz iderdi (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül ile Hüsrev'in düğününde davetliler için verilen ziyafetten sonra bezm kurulur. Bu bezmde musiki icra edilir:

5182 Kılurdı rāst muṭrıblar ser-āġāz
Nevā vü ıṣfahān nev-rūz u ṣehnāz

5183 Fiġānlar ıķoparurdı nāle-i ney
Ki ġāyet ḥūb olur sāz-ı ney ü mey

5184 Gehī zār ile ıķılur erġanūn sāz
Gehī ıķeng ile zār olur ser-āġāz (Tutmacı, GH)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân'ın Mihr'in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine kurduğu bezmde güzeller güzellikleriyle meclis öyle süslerler ki gönül çekici cenneti unuttururlar. Sıra halinde oturan bu güzellerin musiki icra ettikleri aletler şunlardır: Ney, def, rûd, ûd, ıķeng, berbat, kânûn, kemânçe, tanbûr, şeştâr ve ıķegâne:

2395 Perîler şöyle zeyn itdi serāyı
Unutdurdı behişt-i dil-güşāyı

2396 Oturdılar güzeller daḥı şaf şaf
Kimisi ney ıķalardı kimisi def

2397 Şadā-ger rûd u 'ûd âteş fûrûzân
Ciger biryân u micmer şem'-i sûzân
...

2406 ıķalardı ıķengi ıķenge uruban ıķeng
Dutardı berbat u kânûn âheng

2407 Kemânçe inleyüp feryād ider nāy
Olur her biri 'ıṣķ u şevķ-efzāy

2408 Fiġān u nāle eyler 'ûd u tanbûr
Meger anlar da oldı yârdan dūr

2409 İderdi zārı muġanniyle şeş-târ
Meger anlarda daḥı var bu sevdā

2410 Muġanni eylemiş ıķinîleri sāz
Virür her kâsesi bir dürlü āvāz

2411 ıķalınduġınca meclisde ıķegâne
Şurāḥîler bile dirdi terâne (Behiştî, MM)

Yine *Mihr ü Müşteri*'de Keyvân Şâh işreti şarap ve musiki eşliğinde eğlenme olarak tarif eder:

3411 İçelüm bâde vü gûş idelüm sâz
Ne resme göstere kim bile dem râz

3412 Bugün ‘îş idelüm el virdi furşat
Ola mı kim bilür yarında ruhsat (Behiştî, MM)

Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân ile Mihr’in meclisinde musiki faslı tasvir edilir. Bu tasvirde çalgıcılar, çalgı aletleri ve musikinin etkileyici atmosferi işlenir:

3434 Eline sūz ile ‘avvād alup ‘ūd
Dimāğî âteş-i şevk itdi pür-dūd

3435 Olur bir resm ile germ erganūn sâz
Getürür çarha çarhı sūzı âvâz

3436 Terennüm eyleyüp mürğ-i hoş âheng
Nevāya başladı kânūn ile çeng

3437 Rebâb itdi şu resme nevha ey yâr
Kim oldı Zührenūn çengi nigū-sâr

3438 Çıkup her sâzdan bir dürlü âvâz
Cihānuñ cevfi[i] şoldı nağme vü sâz

3439 Şu deñlü dökdi yaş dürrâc u tîhū
Fürūzân âteşe şan saçdılar şu (Behiştî, MM)

Behiştî’nin *İskender-nâme* mesnevisinde İskender’in bezmlerinin birindeki musiki tasvirinde ūd, ney, berbat ve erganūnun etkileyici sesi, şarkıcıların nağmeleri ve şarap sunan saki bezmi cennete çevirir:

547 Alup ‘ūd ile bülbul-i hoş-nevā
Virürdi şadāsı kulūba şafā

548 Delinüp dil-i ney viricek nefes
Dimāğa tolardı hevā vü heves

549 Enīn ile itdükçe barbuṭ figān
Olurdi şurāhīnün eşki revān

550 Müdām işdügünce güzeller şarāb
Piyālenün ağzı tolardı lu‘ āb

551 Sürūd eylese her kaçan arganūn
Cigerden olurdi revān rūd-ı hūn

- 552 Melek sâķī vü hūr rāmişgerān
İderler şehün meclisini cinān (Behiştî, İN)

Mesnevîlerde musiki aletlerinin vasıfları söylendikten sonra bunların çeşitli makamlarda icra edilmesiyle oluşan atmosfer de anlatılır. Oldukça hareketli, ritmi yüksek, katılımcıları etkileyen musiki, orada bulunanları vecde getirip kimsede akıl ve sabır bırakmaz. Zâtî Şem' ü Pervâne'de müzik aletlerinin vasıflarını anlattıktan sonra bunların uyum içinde nasıl bir armoni oluşturup ses çıkarttıkları tasvir edilir:

- 1065 Olup bunlar biri biriye dem-sâz
Maķâm-ı Zühre'ye irişdi âvâz
- 1066 Bular seyr itdiler cümle maķâmı
Bular vecde getürdi hâşş u 'âmı
- 1067 Bırakdı meclise eşvâķı bunlar
Muḥayyer eyledi 'uşşâķı bunlar
- 1068 Bularuñ naķşı ḥalka eyleyüp âl
Ḳarâr u 'aķl u şabrı aldı der-ḥâl
- 1069 Derisine şafâdan sıgmayup def
Gögüs kaķup geķer bunlara keķ keķ
- 1070 Velî ğâyetde gözlerdi uşûli
Uşûl añlayanuñ olmışdı kûlî

- 1071 Ziyâde kellesi kızmışdı deplek
İderdi cümleden feryâd yigrek (Zâtî, ŞP)

Zâtî'nin Şem' ü Pervâne mesnevisinde Şem' ile Pervâne'nin kışın sarayda düzenledikleri bezmde musiki icrası da yer alır. Çeng, rebâb, kânûn ve ney etkileyici sesler çıkarırlar. Ayrıca şair kânûn ve neyi lûgat anlamları ile birlikte onlara yüklenen imajlarla ele alır, bu kelimeleri cinaslı bir şekilde kullanmayı da ihmal etmez:

- 1728 Kaķan kim çenge çengi çeng ururdu
Rebâb anı görüp öte tûrurdu
- 1729 İderdi tûrmayup âh u fiġânı
Gülince ol kaķurdu kılca cāmı
- 1730 Düzen virüp özine geldi kânûn
İle naķş itmegi idindi kânûn

1731 Vişālũñ olduğıçün şöñi hicrân
Yüzini yırtup itdi âh u efgân

1732 Fiğânlar eyleyüp iderdi neyler
Kişi âh itmeyüp ‘ âlemde n’eyler

1733 Metâ‘-ı vuşlatuñ hicrânı vardur
Anuñçün neyleruñ efgânı vardur (Zâtî, ŞP)

Yine Zâtî’nin *Şem’ ü Pervâne* mesnevisinde Şem’ ile Pervâne’nin kışın sarayda düzenledikleri bezmde müzisyenler, yetenekleriyle başta musikar olmak üzere çeşitli aletlerle etkileyici musiki icra eder, şiir seslendirirler:

...
1715 Hârâretten olup ruhsârı gül gül
Şafa vü şevk ile diz çökdi bülbül

1715 Fiğân itdürdi mûsikâre ol yâr
Lebinde bir güzel şîrîn beñi var

1716 Perestü beççeler açup dehânı
Şanasın beñ görüp itdi fiğânı

1717 Kim ol cādū firîb ü çeşmi sehğâr
Aña şîhr idüp üfürdükçe her bâr

1718 Ser-â-ser her mağâmı nite kim tayr
‘ Acepdür bir kanad ile ider seyr

1719 Oluban yârda tûṭî vü kumri
Tutarlardı yanınca def ü dumrı

1720 Şafâlardan şunup halka naşîbi
Oқırlardı bu şi‘ r-i di-firîbi

1721 Bu şi‘ r-i bî-nazîre ol ki nâzır
Şafâ kesb ide bundan kalbi vâfir

1722 Ayak şun destüme sâķî cihân ma‘ nâda bir demdür
Cihânda bir demi zâyî‘ geçürmez şol kim âdemdür

1723 Ele al cāmı hürmetle harîm-i dehr-i dün içre
Saña ‘ ömr-i muḥarrem ḥaşr olınca şanma maḥremdür

1724 Cihânda öl diril bir hoş kıyâmet yâr ile ḥaşr ol
Ölmeden ğam yimez ol kim Mesîḥ anuñla hem-demdür

1725 Şafâ sür 'ıyş u 'ışret kı l yüzini guşşanuñ görme
Ölüm den evvel öldüren cihānda ādemi ğamdur

1726 Cihānda 'ālim oldur 'ayn ü kıdd ü kākül ü ağızın
Temāşā eyle yaruñ kimseye kıalmaz bu 'ālemdur (Zâtî, ŞP)

Ferhād ile babasının sonbaharda sarı köşkte düzenledikleri bezmin musiki tasvirinde yerdeki döşeklere oturan mutripler mey içtikten sonra musiki icra ederler.

1935 Mişāl-i atlas-ı çarh-ı pür-ahter
Zemīne şaldılar zerrīn döşekler

1936 Geçüp üstine mutribler oturdı
Mey içüp perdeyi yüzden götürdi

1937 Yine od urdı bezm ehline 'avvād
Yine sūz ile neyler kıldı feryād

1938 Yine efgān u zārī eyledi çeng
Yine şeş-tā vu def oldu hem-āheng

1939 Rebāb idüp hicāz evcinde şehnāz
'Irāk u ısfahāndan virdi āvāz

1940 Gelüp kânūn ile ber-bat zübāna
Dinildi naķş u taşnīf ü terāne (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhād ile Şîrīn* mesnevisinde Bânû'nun Ferhād'ı davet ettiği bezimde sofr a ve şarap tasvirinden sonra musiki tasviri gelir:

4647 Muğannīler olup bu bezme dem-sāz
Nevādan itdiler şehnāza pervāz

4648 Tıutup rāh-ı hicāz u ısfahānı
Muḥayyer itdiler pīr ü cüvānı

4649 Urup neyler için od eylediler
Deminden dehri pür-dūd eylediler

4650 İdüp bu sūz şöyle nağmeler 'ūd
Felekde Zührenüñ kıldı yirin od

4651 Rebāb itdi enīn ü nāle āğāz
Kıpuzla çeng ü kânūn oldu dem-sāz

4652 Gerüp bu âteş ile sîne defler
Şafâ ehli şu gibi çaldı kefler (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Çin hakanı Fağfur'un oğlu Cemşîd, bir güzel günde güzel vakit geçirmek için bağda bezm kurar. Bu bezmde mutripler çalgılarıyla, mugannîler de şarkılarıyla şehzadeyi eğlendirirler:

1189 Gelüben bâğa itdü şâh 'işret
Dilin ol 'işret ile kıldı râhat

1190 O bâğ içre bir ulu bezm iderler
Şehi âvâzeyile germ iderler

1191 Gelüp muṭribler anda şaf tutarlar
Muğannîler dahı hem kef tutarlar

1192 Eline muṭrib almış idi çengi
Şafâyıla ururdı çenge çengi

1193 Muğannî çenge çün âheng iderdi
Gülün yüzini reng-â-reng iderdi

...

1258 Yine bezme yiñi âgâz iderler
Muğannîler hicâz âvâz iderler

1259 Semâ'-ı erğanün itdiler gûş
Şarâb-ı ergavân kıldılar nûş (Cem Sultan, CH)

Muhibbî'nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Nevşâd ülkesinin hükümdarı Ferruh'un bir oğul sahibi olmasının sevinci ile kurduğu bezmin müzik tasvirinde mutrip, mugannî, musiki aletleri ve makamları ele alınır:

580 Bezm içine geldiler sâzendeler
Ney-veş efgân kıldılar sâzendeler

581 Etsün-içün kalbden def -i melâl
Virdiler şeş-tâ vü çenge gûşmâl

582 Eyleyüp seyr-i şıfâhândan nevâ
Bûselik gösterdi aşhâb ü vefâ

583 Oldılar 'uşşâkdan nağme-sâz
Kıldılar seyr-i 'ırâkden hicâz

- 584 Nağme-verler sâzı hoş-ter kıldılar
Hâl-i ‘uşşâkı muhayyer kıldılar
- 585 ‘Üdlar yanup tutuşdı od-ile
İnledi ney nağme-i Dāvūd-ile
- 586 Gösterüp evc-i hüseyñiden nevā
Kıldılar ‘uşşâk kalbin tolu vā
- 587 Her biri şevk-ile olup kand-rîz
Ehl-i bezmün kalb-i nārın itdi tîz
- 588 Hum gibi her biri dilden kıldı cûş
..... tıldı ber-elem...
- 589 Kıldılar ol dem şadā kaķnūs-veş
Urdı cevlan hūblar tāvūs-veş
- 590 Bezm içinde ‘üdlar kıldı şadā
Etdile hâl-i cihāndan iştikā
- 591 Gūş-ı tanbūr ü rebābı burdılar
Şûret-i deffe tabanca urdılar
- 592 Kıldı zârı nâylar bülbül gibi
Ehl-i diller cûş kıldı mül gibi
- 593 Şavt-ı rûh-efzâyı kânûn etdiler
‘Ālemi ser-cümle mecnûn etdiler (Muhibbî, GN)

Yukarıda örnekleri verilen musiki tasvirleri hemen her bezmde az veya çok yer alır. Bu tasvirlerde musikinin etkileyici sesi, musiki aletleri ve makamlarının ön planda olduğu görülür. Bezm tasvirlerinden hareketle işret meclislerinde yer alan mugannî, mutrip, musiki aletleri, musiki makamları ve rakkaseler alt başlıklar halinde aşağıda ele alındı.

3.3.1. Şarkıcılar / Mugannîler

Bezmde güzel sesleriyle şarkıcılar şarkı ve şiir okurlar. Çeşitli duyguların tercümanı olan şarkıcılar için Arapça ‘mugannî’, ‘kavvâl’; Farsça ‘gûyende’, ‘hunyâ-gerân’, ‘hoş-hân’,

‘nevâ-sâz’ ve ‘nağme-ger / -kâr’ denir. Genelde güzel sesli cariyeye ve kölelerden seçilen şarkıcılar, güzellikleriyle hur ve gılmana benzetilirler. Güzellerin Dâvud sesli, İsâ nefesli, Zühre gibi veya Zühre yaradılışlı oldukları belirtilir. Ayrıca güzel sesleriyle öten bülbüle benzetilirler ve bunlar şarkı söylemeye başlayınca bülbül susar. Şarkı söylerken göğsü çıkan seslerinden felek titrer.

1429 Nevâ-gerler tutarlardı sürûdî
Muğannîler düzerdi ‘ûd rûdî

2115 Semen-sîmâlar oldılar nevâ-sâz
Şeker-leble iderdi çerha âvâz (Cemâlî, HH)

Bezmede gûyendeler şarkı söylemenin yanında şiir de okurlar:

1266 Olup gûyendeler her demde gûyâ
Okırlardı müdâm [eş‘âr-ı] ğarrâ (Halîlî, FN)

Bezmlerde muğannîler şarkı söylemenin yanında mutrip gibi saz da çalarlar:

2409 İderdi zârı muğannîyle şeş-târ
Meger anlarda dağı var bu sevdâ

2410 Muğannî eylemiş çînîleri sâz
Virür her kâsesi bir dürlü âvâz

2411 Çalınduğınca meclisde çegâne
Şurâhîler bile dirdi terâne (Behîstî, MM)

3193 Giceye dek kırlurlar ‘ıyş u ‘işret
Muğannîler iderler sâza kuvvet (Cem Sultan, CH)

Tasvirlerde muğannîlerin tiz perdeden seslerinin göğsü çıkıp feleği doldurduğu ve titrettiği belirtilir. Zühre’ye kadar erişen bu seslerin güzelliğini gökteki ay ve Zühr’e kıskanır.

407 Tutardı âsumânı şavt-ı hoş-ğon
İnilerdi şadâdan çerh-i gerdûn (Ûdî, MM)

Tasvirlerde şarkıcılar ya Zühre’ye benzetilir ya da Zühre tabiatlı oldukları vurgulanır. Bunun sebebi işret ve eğlencenin bu yıldız mensup olduğu inancıdır. Yıldız ilmine göre yeri üçüncü gök olan Zühre yeşil renklidir. Tabiatı soğuk, şehvet, eğlence ve koku alma Zühre’ye aittir. Yunan mitolojisinde Afrodite, Romalılarda Venüs adıyla tanrıça bir kadın olarak yer alır. Doğu minyatüründe iki eliyle bir kopuz tutan, yeşil ve sarı elbiseli, bileklerinde bilezik, parmağında yüzük, ayaklarında halhal bulunan bir kadın şeklinde çizilmiştir. Doğu mitolojisinde Hârut ve Mârut’u baştan çıkardıktan sonra gökyüzüne çıkıp yıldız olan fettan

kadıdır. Bezm tasvirlerinde ise feleğin çalgıcısı olduğu tasavvuruyla daha çok çengi bir kız olarak geçerken bazen de gûyende olur:

1193 Geçüp mihr-i sipihrāsā o sultān
Cinān-ı bezmi tutdı hūr ü gılmān

1194 Düzildi Zühre-ṭal‘ at mäh-rûlar
Ḳamu sâzende vü gûyende bular (Ûdî, MM)

3457 Yine geldi şarāb-ı nāb şāha
İrişdi Zührenüñ āvāzı māha (Behiştî, MM)

1040 Cināna dönmiş idi bezm-i sultān
Pür olmuş idi anda hūr ü gılmān

1041 Kimi sâzende vü kimisi hoş-ḥān
Ḳamusı reşk-i mihr-i çerḥ-i gerdūn (Ûdî, MM)
Ay yüzlü şarkıcıların Davudî sesli nağmeleri bütün canları felek gibi oynatır:

2792 Pes andan soñra ḥübān-ı meh-āsā
Cemāle Yūsuf u enfāse ‘ İsā

2793 Bir ağızdan idüp Davūdî elḥān
Götürdi raḳşa her cānı felek sān (Lâmiî Çelebi, VR)

2075 Tutarlar elde cām-ı erḡuvān-reng
İderler nağme-i Dāvūda āheng (Firākî, HŞ)

Tasvirlerde sâzende ve gûyendeler bülbül, kumru ve papağan gibi kuşlara benzetilirken bazen de bunlar şarkı söyleyince bu kuşlar sükût eder:

1876 Muğannîler çekerci nağme-i tîz
Nitekim vakt-i gül mürḡ-i seḥer-ḥîz (Lâmiî Çelebi, FŞ)

1036 Ḳamu muṭribler oldı bülbülāsā
İñilerdi şadādan şaḥn ü şaḥrā

1037 O dem kim bu şadāyı itdiler gūş
Hezārān bülbül anda oldı ḥāmūş (Ûdî, MM)

Tasvirlerde seslendirilen güfteler için ‘sürûd’, ‘nağme’, ‘nevâ’, ‘terâne’, ‘sürûd’, ‘nağme’, ‘hevâ’, ‘ah’, ‘yelâle’ vb. ifadeler kullanılır:

- 3604 Şundı mey sākī didi muṭrib sūrūd
Toldı nāy āvāzıla çerḡ-ı kebūd (Aşkī, HP)
- 1004 Göñüller cūş idüp ol nağmelerde
Pür oldı şaḡn-ı meclis na‘ relerden (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2283 Revān Ḥurşid germ oldı nevādan
Getürdi sīm ü zer zevḡ [u] şafādan (Cem Sultan, CH)
- 2591 Daḡı yig oldı şoḡbet ol şafādan
Ḳamusı ḡurrem oldı ol nevādan (Cem Sultan, CH)
- 1920 Sūrūd u nağme āğāz eylediler
Güzeşte ‘īşe āvāz eylediler (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2364 Yine seyr eyledi nāzūk hevālar
Küdüretler gidüp geldi şafālar (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2558 Muṭriblerinüñ terānesinden
Āfāk hemīşe pür-şadādur (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2916 Sūrūdı şöyle te‘şir itdi cāna
K’irişdi na‘ re ṭāḡ-ı āsmāna (T. Cafer Çelebi, HN)
- 858 Terān-ı rūda muṭribler sūrūdı
İdüp yarı ururdu dehre ‘ūdı (Lâmiî Çelebi, VR)
- Heves-nâme’de okunan şarkılar için âh ve yelâle ifadeleri sıklıkla kullanılır:*
- 2030 Ser-âğāz eyledi âh u yelâle
Şafāsından semā‘ urdu piyāle (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2075 Yürütdi yine sākīler piyāle
Çağırdı yine muṭribler yelâle (T. Cafer Çelebi, HN)
- 3255 Yine muṭribler ırladı yelâle
Yine gezdürdi sākīler piyāle (T. Cafer Çelebi, HN)

Şarkı okuma eylemi için ‘ırlamak’, ‘gazel ırlamak’, ‘sūrūd âğāz kılmak’, ‘nevâ âğāz kılmak’, ‘âğāz kılmak’, ‘âğāz eylemek’, ‘terâne etmek’, ‘avaz çekmek’, ‘nazik havalar seyr eylemek’ vb. ifadeler kullanılır:

- 1191 Muğannî ırladı nây itdi efgân
 adeh güldi şur h  aqladı an (F r k , HŞ)
- 1401 Yine bir yire cem  oldu güzeller
 Yine ırladı murib ter güzeller (T. Cafer elebi, HN)
- 2228 şar b-ı ş f  v  eng   eg ne
 Güzel g yende kim ide ter ne (şer f , şN)
- 2764 ekerdi h b-r lar  nki  v z
 Gelürdi c n-ı   aşık  uşşadan v z (Cem l , HH)
- 2363 Yine murib s r d  g z ıldı
 Elini ağzına dem-s z ıldı (T. Cafer elebi, HN)
- 2364 Yine seyr eyledi n z k hev lar
 K d retler gidüp geldi şaf lar (T. Cafer elebi, HN)
- 838 Pes  g z itdi muriblar alup s z
 Nev zişle nev  ıldılar  g z
 ...
- 847 Baş urup murib alup eline s z
 Bu ş ri eyledi s z ile  g z (Tutmacı, HG)

Bezm tasvirlerinde yer alan şiir güfteleri o u zaman mugann ler tarafından eşitli makamlarda okunur. Cem Sultan'ın *Cemş d   Hurş d* mesnevisinde Rum hükümdarının hanımı Efser ile Cemş d'in bezminde engi şekker ve şekern z, bestelenen gazelleri seslendirirler:

- 3456 Rev n aldı şekern z eline eng
  lur engine anu  şekker  heng
- 3457 ek p   uşşda derd ile  v z
 Bu eby t  hem n dem ıldı  g z
-  azel
- 3458 G l y z n s z bulımaş revnaķ şeh  bust numuz
 Sen bile olmayacaķ b -n r olur eyv numuz
 ...
- 3462 Nice terk eyleyelüm köyünü sin n dil-ber 
  n iki    lemede oldur revza-i R zv numuz

Meşnevî

3463 Bu şi‘ri çün tamâm itdi Şekernâz
Revân Şekker kılup çengine âgâz

3464 Şeker çekdi revân bir şavt-ı pür-ḥâl
Bu ebyâta nazîre didi fi’l-ḥâl

Gazel

3465 Gelmeyince bezmümüze şol meh-i tâbānumuz
Ḥurrem olmaz derd ü ḡamdan bu dil-i vîrānumuz

...

3469 Kılalum bülbül bigi efgân u nâle rûz u şeb
Luṭf idüp gösterdi çün yüz ol gül-i ḡandānumuz (Cem Sultan, CH)

Tasvirlerde şarkıcılar ‘gûyende’, ‘hoş-hân’, ‘hunyâ-ger’, ‘kavvâl’, ‘mugannî’, ‘nağme-ger / -kâr / -perdâz’, ‘nevâ-sâz / -ger’ ve ‘rah-zen’ adlarıyla da yer alırlar. Bu adların geçtiği örnek beyitler aşağıda verildi:

Gazel-hân

Gazel okuyan, gazel formundaki şiirleri taksim eden kişi demektir (Öztuna, 1990: I, 300):

1155 Nedîm ü bezle-gûlar meclis-ârâ
Ḡazel-ḡân dil-rübâlar ‘işret-efzâ (Fîrâkî, HŞ)

Gûyende

Guften kelimesinden ism-i fâil olup söyleyici, mütekellim manasındadır (Mütercim Asım Efendi, 2009: 309):

2986 Çaldı muṭrib çeng ü geldi söze rûd
Cûş idüp gûyendeler didi sürûd (Aşkî, HP)

2228 Şarâb-ı şâfi vü çeng ü çegâne
Güzel gûyende kim ide terâne (Şerîfî, ŞN)

1484 Daḡı hem Tûṭî vü Kûmrı vü Bülbül
Güzel gûyendelerdi kâr-ı ḡulḡul (Zâtî, ŞP)

Hânende

Türk musikisinde kadın ve erkek okuyucuya verilen addır. Günümüzde ses sanatkarı denmektedir (Öztuna, 1990: I, 328):

- 2157 Olup sâķī-yi şekker-leb şifâ-sâz
Virüp ħʿânende vü gūyende âvâz (Fîrâķî, *HŞ*)

Hoş-hân

Güzel öten (Kantar, 1998: 268) demek olan bu kelime metinlerde şarkıcı anlamında kullanılır:

- 1041 Kimi sâzende vü kimisi hoş-ĥân
Ėamusi reşk-i mihr-i çerĥ-i gerdûn (Ûdî, *MM*)

Hunyâ-ger

Mutrip ve hânende (Mütercim Asım Efendi, 2009: 371) demektir:

- 3651 Şurâĥî çü ĥunyâ-gerân dutdı şaf
Yanında durur cām-ı zerrîn çü def (Behiştî, *İN*)

Kavvâl

Okuyan, söyleyen anlamına gelen kavvân kelimesi musikide şarkı okuyan demektir (Öztuna, 1990: I, 435):

- 1057 Terennümler kılub şevķile kavvâl
Niçe bî-dilleri etmişdi pâ-mâl (A. Rıdvan, *HŞ*)
- 727 Terennümler idüp şevķ ile kavvâl
Kılurlardı qarâr u şabrı pâ-mâl (Fîrâķî, *HŞ*)
- 1139 Münâsib şiʿrler okurdu kavvâl
Virürdi ehl-i bezme vecd ile ĥâl (Fîrâķî, *HŞ*)

Mugannî

Arapça bir kelime olan mugannî şarkı söyleyen, hânende demektir (Öztuna, 1990: II, 60). Metinlerde ‘mugnî’ şeklinde de geçer:

- 2184 Muğannî virür bezme şevķ ü şafâ
Ziyâde olur açıla iştihâ (Behiştî, *İN*)
- 112 Muğannîler seyr idüp nâzûk havâlar
Semâʿa girdiler ĥürî-liķâlar (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 4889 Muğannîler ururken çenge hoş çeng
Felekde anlara Zühre iderdi âheng (Cem Sultan, *CH*)

- 437 Düşüp çengine muğnî bir nigāruñ
Götürdi perdesin her perde-dāruñ (Hamdî, *TU*)

Nağme-ger / perdâz / ver

Bir ahenk icra eden, şarkıcı demektir (Şemseddin Sami, 2015: 906-907; Kanar, 1998: 567):

- 1805 Velî çünki dil-dār ola nağme-ger
Kişie muğannî vü sâķî yiter (Behiştî, *İN*)
- 2857 Bülend-āvāz ile idüp ser-āğāz
Bu kıavli başladı ol nağme-perdāz (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 584 Nağme-verler sâzı hoş-ter kıldılar
Hāl-i ‘uşşâķı muhayyer kıldılar (Muhibbî, *GN*)

Nevâ-sâz / -ger

“*Hânende ve sazende manasınadır*” (Mütercim Asım Efendi, 2009: 555):

- 990 Tamâm itdi çü kıavlin bu nevâ-sâz
Belürdi ol kıarafdan nağme-i sâz (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 2918 Didüm ol eski yâr-ı ercmente
Nevâ-ger müstemende derdmende (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Râh-zen

Mutrip ve mugannî manasına gelir (Mütercim Asım Efendi, 2009: 616):

- 3268 Olup mutribler ü hoş râh-zen cem‘
Oturup micmere? ayağ üzre olup cem‘ (Hassan, *MM*)

3.3.2. Çalgıcılar / Sâzendeler

Bezm tasvirlerinde yer alan musiki unsurlarından biri de çalgıcılardır. Musiki icra etmekle görevli olan bu kişiler için ‘mutrib’, ‘çalıcı’, ‘râmiş-ger’, ‘sâzende’, ‘dem-sâz’ ve ‘nağme-ger /-ver /-serây’, ‘nevâ-ger’ denir.

- 1595 Yine çün mutrib aldı eline sâz
Bu şi‘ ri eyledi Hürmüz ser-āğāz (Tutmacı, *GH*)
- 591 Oturmuş bir çalıķı sâz elinde
Çalar bir sâz-ı hoş-āvāz elinde (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)

- 3664 Çalar nağme-ger arğanūn u rebāb
Virür mest olanlara dārūy-ı h'āb (Behiştî, *İN*)
- 4466 Şoḥbet içre irdiler sâzendeler
Her birisi Zühre-āyīn nağme-ver (Muhibbî, *GN*)
- 2952 'Ayš itmek içün oturdı behrām
Rāmiş-geri zühre mäh-ı nev cām (Y. Vâlî, *HD*)
- 1505 Aldı kânūn eline nağme-serāy
Başladı nağme-i eşvāk-ferāy (Behiştî, *HP*)
Sâzendeler musiki icra etmenin yanında şarkı da seslendirirler:
- 2029 Yine sâzende şevk ile çalup sâz
Dilini eyledi sâzına dem-sâz
- 2030 Ser-âğâz eyledi āh u yelāle
Şafâsından semā' urdı piyāle
- 2363 Yine muṭrib sürūd âğâz kıldı
Elini ağzına dem-sâz kıldı (T. Cafer Çelebi, *HN*)
- 3455 O yirdeyidi Şekker'le Şekernāz
Olurlar cān ile ol bezme dem-sâz (Cem Sultan, *CH*)
- 4466 Şoḥbet içre irdiler sâzendeler
Her birisi Zühre-āyīn nağme-ver (Muhibbî, *GN*)
- 1198 Bu resme şoḥbet ü 'iyy-ı şehāne
İdüp her yañada muṭrib terāne (Cem Sultan, *CH*)
- Batı mitolojisi ve doğu esâtirinde Zühre çengi olarak telakki edilir. Bezmlerde icra edilen musiki çeşitli yönleriyle Zühre ile ilişkilendirilir. Bazen mutripler Zühre olur, bazen çıkan sesler Zühre'ye ulaşır ve Zühre tempo tutarak raks eder. Bazen de Zühre, gökten meclise gıpta ile bakar.
- 1597 Muṭribā sen dahı hoş söz ile bir sâz it kim
Ğışş ide 'ıyşumuza Zühre-i zehre bu gice (Tutmacı, *GH*)

892 Finğāna başlayup çeng ü çeğāne
İrişdi Zühre sem'ine terāne (T. Cafer Çelebi, *HN*)

410 Bileydi Zühre-i zehrā hevāda
Olurdi muṭrib-i bezm ol arada (Ūdî, *MM*)

427 Gördüm anda bir iki meclis-i hāş
Zühre-sāzende müşteri-raqqāş (Fikrî Çelebi, *EE*)

Sazendelerin çaldığı musiki nāle, feryat, figan gibi insanın çıkardığı seslerle anlatılarak etkileyciliği vurgulanmak istenir. Ney ile kânûn nāle edince bezmde kadehler dönmeye başlar. Erganun iniltisi ile ud nağmesi bezme ateş düşürür. Âşıkların gönlünün harap olması için çeng çalınır, ney feryat eder:

20741 Çalındı niçe gün ceng ü çeğāne
İrer āvāzı sāzuñ āsumāna (Şerîfî, *ŞN*)

338 Nāle idince nāy ile kânûn
Rağşa girdi piyāle-i gülğün
...

343 Nāle-i ergānûn ü nāğme-i 'ūd
Şaldı ol bezm-gāhuñ içine od

344 Dil-i 'âşıklar olmağa ber-bād
Çalınup çeng iderdi ney feryād (Mu'îdî, *ŞP*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde Çin Hakan'ı ile İskender'in bezminde bulunan çengi sazende Zühre olup çaldığı müziğin etkileyciliği ile meclise gelen melekler burayı cennete çevirirler. Nağmeger erganun ve rebâb çalarak mest olanlara uyku ilacı verir. Amber saçıcı rakkas dans ederek saçından etrafa misk (koku) yağdırır. Gözleri yürek yaralayan her bir rakkas çarpâre çalarak ciğer parçalar. Her biri felek gibi dönerek vururlar; ellerindeki defler dolunay ve güneştir:

3662 Çalar çengde Zühre bir resme seyr
Melâyik üşer meclise hem-çü tayr

3663 O hûri-nejādân-ı merdüm-sirişt
İderler şehûn bezmini çün behişt

3664 Çalar nağme-ger argānûn u rebâb
Virür mest olanlara dārûy-ı h'âb

3665 Urur rakş rakķāş-ı ‘anber-feşān
Olur muşg-i ĉini şaçından demān

3666 Çalup çār-pāre ciger-pāreler
Gözi her birinüñ yürek yâreler

3667 Urur her biri çarķ hem-çü sipihr
Elindeki defler meh-i bedr ü mihr (Behiştî, İN)

Yine Mu‘îdî’nin Şem‘ ü Pervâne’ sinde iki sevgilinin buluşmasında ney, çeng, ruhefzâ,
kemançe çalınır. Bu etkileyici atmosfere okunan bir gazel eşlik eder:

941 Bezm-i ‘ālî kurlldı çün ol şeb
Meh gümüş tebsi nuķl idi kevkeb
...

944 Çalınup nây u çeng ü rûh-efzâ
Kopdı meclisde fitne vü ğavġa

945 Geldi bezme kemānce itdi enīn
Ne enīn cān-fezâ şadâ-yı ħazīn

946 Gûş-ı ‘uşşāķa şöyle dokındı
Anda bu şi‘r-i dilkeş okındı

Ġazel ez-zebān ķāl ki münāsib ħāl būd

947 Cām-ı mey nûş idelüm şun bize sākī bu gice
Dünkiden ķalmadı mı gizlüce bākī bu gice

948 ‘Ayš u ‘işret gūnidür ħasret ü miĥnet gitdi
Vaşl-ı dilber demidür ańma firķāti bu gice

949 Āh idüp şevķ ile çarķuñ yüregiñ daġlıyalum
Yaķalum odlara nüh tāk u revākı bu gice

950 Şem‘-veş ķarşuda pır pır yanar ol meh-liķā
Yine yüz tıtdı bize devlet-i bākī bu gice

951 Çāk olursa yaķamuz itme te‘accüb ki yine
Yār ile şöhetümüz geēdi kıyākī bu gice

952 Muṭribā çün bu maķāma gele dem-sāz ola nāz
Yūri seyr eyle şıfāhān ü ‘ırākı bu gice

953 Oķınup çün ğazel tamām oldı
Şūr u şevķ ile bezm içi ṭoldı (Mu‘îdî, ŞP)

Muhibbî’nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Nevruz’un bezminde hazır bulunan köle (gulām) ve cariye (kenizek) sazendeler musiki icra ederek etkileyici sesleriyle gazel okurlar. Bu musiki tasviri oldukça tafsilatlıdır. Burada sazendelerin vasıfları, çalınan musiki aletleri, okunan gazeller ve gazellerin okunduğu makamlar yer alır:

677 Başladılar sāza pes sāzendeler
Açdılar ol dem nefes sāzendeler

678 Geldiler ortaya çünkim şaffile
Başladılar söze çeng ü deffile

679 Rūydan def‘-i maķāmi‘ etdiler
Şevķle sāzı maķāmi‘ etdiler

680 Çengi çekdiler kenāra hūblar
Ṭutdılar boz deffleri maḥbūblar

681 Rāst-gū olmadığ-ıçün he zamān
Burdılar gūşān-ı ṭanbūrı revān

682 Çün teĝannī eyledi derd-ile ‘ūd
Cānı yandı sāmi‘uñ mānend-i ‘ūd

683 Encüm-āyīn yüridi seyyāreler
Devr-i şöhet kıldılar meh-pāreler

684 Vardı şāhuñ bir kenīzi hūb-rū
Zūlfı ‘anber ruḥları gül müşg-bū

685 İlm-i mūsikārı bilmişdi tamām
Ger teĝannī eylese ol nīk-nām

686 Eyleyüp Zühre şadāsın istimā‘
Kılur-idi şevķ u zevķinden semā‘

- 687 Rāst perde üzre düzse ger nevā
Pes muḥayyer ola her ‘ uşşāk añā
- 688 Çün ḥüseynī perdeyi sâz eyleye
Añā cān murgını dem-sâz eyleye
- 689 Ger ‘ ırākuñ perdesin açsa revān
Pes maḳarr olurdı añā ısfahān
- 690 Çünki ol āvāz-ı şehnāz eyleye
Zühre anuñla ser-āġāz eyleye
- 691 Bülbül-āsā çünki naġmāt ide ol
Niçe ‘ Abdülkâdir’i māt ide ol
- 692 İşbu şevki gördi çün ol Zühre-nāz
Pes alup bir berbâtı kıldı nevāz
- 693 Rāst perde üzre düzüp sâzını
Bu ġazel birle çıġardı āvâzını
- Şi‘ r-i Münāsib-ḥāl
- 694 Ḥamdüli’l-lāh şeb-i Qadr oldu muḳadder bu gece
Eyledi anı Ḥudā bize müyesser bu gece
...
- 700 Añma iy dil ġam u ġuşşa adını bir dem unud
Etdi Ḥaḳḳ çün feraḥ ü şādı müyesser bu gece
- Meşnevī
- 701 Ol nigār etdi bu resme çün sürūd
Buldılar ol sözde ehl-i bezm sūd
- 702 Oldılar ol şevkle şeydā gibi
Cūşa geldi her biri deryā gibi
- 703 Bir kenīzüñ daḡı vardı māh-rū
Lāle-ḡadd ü serv-ḳadd ü müşg-bū
- 704 Aldı pes bir ‘ ūda virdi ġüşmāl
Bu ġazel üstine düzetdi maḳāl

Şi‘ r-i Münāsib-ḥāl

- 705 Oldı meh burc-ı şerefde çü hüveydā bu gece
Kılalum biz daḥı şevḳ-ile temāşā bu gece

...

- 711 Şal şafā pisterini gülden eyā bād-ı şabā
Yatalum bād-ile ‘uryān ü mu‘arrā bu gece

Meşnevī

- 712 Çün bu şi‘ ri söyledi ol mäh-rū
Geldi pes bir mihr daḥı ilerü
- 713 Zühre-āyīn şundı destin çünki pes
Buruban gūşın anuñ çekdi nefes
- 714 Söze geldi şevḳle açup lisān
Eyledi bu şi‘ ri sâz-ile beyān

Şi‘ r-i Münāsib-ḥāl

- 715 Ḥamdüli’l-lāh bu gece şem‘ -i şebistān bundadur
Zīr-i ḥāke getdi şanmañ mihr-i raḥşān bundadur
- ...
- 721 Minnet etme pād-şāh çarḥa zerre-yi nāb-içün
Bendeyi қо gel-berü devletlü sulṭān bundadur

Meşnevī

- 722 Çünki ol mäh eledi sözin tamām
Geldi girü bir güneş yüzlü ğulām
- 723 Aldı bir ṭanbūrı ol-dem şevḳle
Burdı gūşın çünki ol geldi dile
- 724 Eyledi ‘aḳd-i lisān ol-demde ḥall
Söyledi vü kıldı tanzīr-i ğazel

Ġazel-i Münāsib-ḥāl

- 725 Ölme ğamdan iy gönül gel āb-ı ḥayvān bundadur
Gel-berü bī-şafvet iseñ rāḥat-ı cān bundadur
- ...

- 729 İy şafâ ceyşi ser-â-ser eylemeñüz intişâr
İçtimâ‘ idüñ bu dem kim yüce dīvân bundadur

Meşnevî

- 730 Çün tamâm etdi kelâmın ol ğulâm
Geldi bir dil-ber dağı şâhib-kelâm

- 731 Mihr gibi dâyire ihzâ eyledi
Nâz-ile geldi kelâma söyledi

- 732 Râstda düzüp şadâsın bî-ḥalel
Eyledi ol dağı tanzîr-i ğazel

Ġazel-i Münāsib-ḥâl

- 733 Gel-berü açıl gül kim gülistân bundadur
Güş eyle şevkle murğ-ı hoş-elhân bundadur

- 737 Halk-ı dünyānuñ birine kılma ‘arz-ı ihtiyâc
Gel-berü iy sayıl-i dil birr ü ihsân bundadur

Meşnevî

- 738 Kıldı ol meh-rû kelâmın çün tamâm
Geld’ilerü yine bir şîrîn ğulâm

- 739 Kızdurup yüz deff-veş ol şâhib-kemâl
Aldı bir kânûn virdi güşmâl

- 740 Pes teğannî eyleyüp açdı lisân
Eyledi bezm içre bu şi‘ri beyân

Ġazel-i Münāsib-ḥâl

- 741 N’ola çekdiyse güneş çehresine kara niķâb
Ḥamdüli’l-lâh ki bu şeb yok ruḥ-ı mâh üzre hicâb

...

- 745 Oldı bu bezm-i şafâ içre güneş zerrîn-câm
Raķş eder mâh semâ‘ına çalar Zühre rebâb

- 746 Çün tamâm etdi sözün ol Zühre-sân
Aldı pes bir cām ele şāh-ı cihān (Muhibbî, GN)

Metinlerde sâzendeler, çaldıkları müzik aletini ism-i fâil veya nispet eki almış haliyle de adlandırırılar: Ūdî veya avvād, çengî, deffâf, rebâbî gibi. Vurmalı çalgı olan defe Farsça’da eklendiği kelimelere vuran, vurucu anlamını katan ‘-zen’ eki getirilmesiyle ‘defzen’ olur. Bezm tasvirlerinde çalgıcı anlamına gelen ‘çengî’, ‘defzen/deffâf’, ‘mutrib’, ‘nâyî’, ‘rebâbî’, ‘sâzende’ ve ‘ūdî/avvād’ kelimeleriyle ilgili örnekler aşağıda verildi.

Çengî

Çarpâre, def, zil veya kaşık çalarak oynayan oyuncu kadın, rakkase anlamındaki çengi, bezm tasvirlerinde daha çok çeng çalan kişidir. Çeng-nevâz da denir. Bezm tasvirlerinde sıkça bahsedilen çengilerin müstakil başlıklar altında da özellikleri işlenir:

- 749 Yer yer oturdı gelüp çeng-nevâz
Her biri aldı ele nâz ile sâz (Behiştî, HP)
- 2406 Çalardı çengi çenge uruban çeng
Dutardı berbať u kânûn āheng (Behiştî, MM)
- 1193 Geçüp mihr-i sipihrāsā o sultān
Cinān-ı bezmi tıtdı hūr ü gılmān
- 1195 Kimi çengî vü ‘ūdî kimi rakķāş
Kamusu olmuş idi çāker-i hāş (Ūdî, MM)

Çengîler genelde cariye olup isimleriyle anılırlar. Ayrıca fiziksel güzellikleri ve etkileyici sesleriyle ön plandadırlar.

Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Şeker adındaki güzel sesli çengî Cemşîd’i eğlendirmek için türlü makamlarda müzik icra eder, gazel okur:

- 1312 Şehūñ bir qaravaşı vardı meh-rū
Şeker-nām u şeker-rîz ü şeker-gū
- 1313 Şafāyile kaçan çenge ursa çengin
Atardı yire gökden Zühre çengin
- 1314 Şehi şād itmeğe çeng aldı Şekker
Şanasın kim dilinden yağdı şekker

1315 Şeker çün şöhbete eyledi âgâz
‘Acem yüzinde der-ḥâl itdi âvâz

1315 Şehenşeh gönlini itmege şādān
Gehī ‘uşşāk kıldı geh şıfāhān

1316 Bulunmağıçün ol şöhbet ḥālāt
Didi ne denlü vardiye maḳāmāt

1317 ‘Acemde seyr idüp kıldı qarārı
Dilinde oldı bu ebyāt cārī

1318 Didi bu şi‘ri Şekker şeh dilinden
Hemān dem āh geldi şeh dilinden

Ġazel

1320 Başuma geldi bir sevdā ki olmaz ‘ayān itmek
Belā durur ‘ayān itmek ḳazā durur nihān itmek

1321 Bu gice ḥāb içinde görinde bana bir şūret
Gerekdür yolına anuñ dil ü cān revān itmek

1322 Göñül gitdi elümden çün nigāruñ zülfüne vardı
Niçün epsem tıram baña gerek tedbir-i cān itmek

1323 Nola cānumı terk itsem nigāruñ ‘aşkı yolında
Ne ḥācet yok nesneyçün bu deñlü çok ziyān itmek

1324 Anuñ vaşlıyıçün nola eger dünyâyı terk itsem
Ki yārūñ ḥāk-i pāyine olur terk-i cihān itmek

1325 Çü cañdan ‘aşkına düşdün nigāruñ iy dil-i şeydā
Anı bulmağa tedbīr it ne ḥācet çok fiğān itmek

1326 Anuñ ‘aşkına çün düşdüm belā vü nihnete ile ben
Ser-i zülfi ḳoḥusına gerekdür cān feşān itmek

(Cem Sultan, CH)

Heves-nâme’de sevgilinin çadırında düzenlenen, şair ve arkadaşlarının da eşlik ettiği bezmde sevgili, çengiden çenge vurmasını ister. Eserde çenginin musiki icrası öncesinde ‘hasb-i hâl-i çengî’ başlığı altında çenginin evsâfı anlatılır:

2842 Var idi anda bir sâzende dil-ber
Nigâr-ı Zühre-tal‘ at mâh-manzar

2843 Lebin depretse ol dildâr-ı şannâz
Virürdi ‘ âşıkı cânından âvâz

2844 Ele çeng alsa ol şîrîn-şemâyil
Olurdi mâh burc-ı kavse mâyl

2845 Çü geldi meclise ol meclis-ârâ
Eline aldı çengin Zühre-âsâ (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Zühre görünümlü olan çengi, saz çalmanın yanında etkileyici sesiyle şarkı da okumaktadır:

840 Tırup hıdmet ider bir Zühre-manzar
Leţâfetde şanasın mihr-i hâver

841 Nevâ vü çengde Nâhîd oña yâr
Olup eyler girift ile dil-efgâr

842 Ğınâda mişli yok bir mâh-ı dil-keş
Nazîrin görmemişdi âb u âteş

843 Sürûd-ı rûd ile eyler ser-âgâz
Cihân hâlkın kıılır çengine dem-sâz (Abdî, *GN*)

Diğer çengi tasviri: **Hâşimî**, *MV*, 2389-2394.

Def-zen/ Deffât(f)

Def çalan kimse demektir (Öztuna, 1990: I, 212):

2393 Buyurdi şeh bezendi meclis-i hâş
Oturdı muţrib ü deffâf u raqqâş (Behişti, *MM*)

1483 Olaruñ def-zeni Gül-şâh u Nev-rûz
Sürerlerdi şafâyı her şeb ü rûz (Zâtî, *ŞP*)

Mutrip

Çalgıcı anlamına gelen mutrip, şiirde daha çok sazende ve hânende topluluğu manasıyla yer alır (Öztuna, 1990: II, 85). Kelimenin çoğulu ‘mutribân’ dır:

2986 Çaldı muţrib çeng ü geldi söze rûd
Cûş idüp güyendeler didi sürûd (Aşkî, *HP*)

- 2071 Pes ol şād ile ʿişret eyledi sâz
Düzetdi her ʿarafdan muṭrib āvâz (Tutmacı, *GH*)
- 5193 Pey-â-pey muṭribân-ı bülbül-âheng
Kamu Gül medḥin oḥurdı urup çeng (Tutmacı, *GH*)
- 406 Şadâ-yı sâz-ı muṭrib ol arada
İderdi zühreye ʿnı hevâda
- 410 Bileydi zühre-i zehrâ hevâda
Olurdi muṭrib-i bezm ol arada (Ûdî, *MM*)
- 2071 Pes ol şād ile ʿişret eyledi sâz
Düzetdi her ʿarafdan muṭrib āvâz (Tutmacı, *HG*)
- 2393 Buyurdi şeh bezendi meclis-i hâş
Oturdi muṭrib ü deffâf u raḳḳâş (Behiştî, *MM*)
- Bezmlerde mutripler çoḡu zaman bestelenen gazel güftelerini musiki eşliğinde
seslendirirler:
- 1028 Eline sâz alup niçe muṭrib
Nağmeler ṭoldı maşrık u mağrib
- 1029 Ğonçe-mânend açınca biri dehân
İtdi bu şiʿr-i dilkeş ile terân
- Ğazel-i dîlcü ez-zebân-ı muṭrid dil-cüy
- 1030 Ey revân olup giden rūḥ-ı revânum gitme gel
Lâle-veş fâş olmasun ṭâğ-ı nihânum gitme gel
- 1031 Sen giderseñ derd ile ölmek muḳarrerdür baña
Bârî var iken yetiş cismüme cânum gitme gel
- 1032 Âb-ı hayvândur lîk dirgür dil ü cân mürdesin
Ey Mesîḥ-i ʿâlemüm ḥaḳdur zebânum gitme gel
- 1033 Gül yüzün hicrinde her şeb zâr olup bülbül gibi
Kimseyi uyutmaz olupdur fiğânum gitme gel
- 1034 Görmeyeliden bilüni kılca mecâlüm kalmadı
Kılca raḥm idüp ey meh-tâb-ı mihr-bânum gitme gel

- 1035 Çeşm-i hûn-rizûñ firâkıdur beni mecrûh iden
Nev-civânsun düşmesün boynuña hâlüm gitme gel (Mu‘îdî, ŞP)

Nâyî

Ney çalan kişilere nâyî ve neyzen denir (Öztuna, 1990: II, 99). Tasvirlerde neyin özellikleri ayrı başlıklar altında verildiği için ney çalan kişiler için de özel bir alan açıldığı görülür. Lâmiî Çelebi’nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde Şâmî adındaki nâyî tasvir edilir:

- 3614 Şehün var idi iki hoş-beyânı
Cihânun dü-fünûn u hem-zebânı
...
- 3624 Dilümden meh-lika aldı kararını
Ol iy Şâmî bu bezmün sâzkârı
- 3625 Göricek şahdan bu ihtimâmı
Hemândem baş urup diz çökdi Şâmî
- 3626 Eline aldı bir nâzik niğâli
Ki servi mât ider kaddi hayali
- 3627 Cüvân-ı bî-dil u hayrân u bî-dem
Ne kim dirseñ tutar çeşm üzre ol dem
- 3628 Taşı gibi derûnı şaf u sâde
Sipîhr-âyîñ gözi gönli küşâde
- 3629 Nazarda bî-zebân u ser bürîde
Tehî dil sine çâk u kör dîde
- 3630 Dehân açdıkça lîkin ‘ışkı şerhe
Deminden diller olur şerha şerha
- 3631 Ser-â-pâ olsa tañ mı derd çün dil
Ki ‘ışka nice yirden bağlamış bil
- 3632 Dehân-ı yârile hem-dem dehânı
Beyân eyler zebân-ı bî-zebânı
- 3633 Nevâda bülbül-i şîrîn-zebân ol
Suğanda tûti-i şeker-dehân ol
- 3634 Hevâ-yı tab‘ı güyâ serv-i ser-keş
Demi bād-ı semûm-âsâ pür-âteş

- 3635 Tenidür şanasın mār-ı füsürde
Hevā germiyyetinden cānı zinde
- 3636 Yılan gibi çü kavından çıkar ol
Dem-i pür-semmile cānlar yaķar ol
- 3637 Demādem ‘ ışķdur cānında yādı
Cihāndan bir nefes dirlik murādı
- 3638 Murādın bildi şāhuñ çünki Şāmī
Dil u cān-ile gösterdi kıvāmı
- 3639 Çeküp hoş pīç-i neyden bir piyāle
Usūl-ı neyle saldı çarķa nāle
- 3640 Ser-āğāz itdi şavt-ı mu‘ tedilden
Cihān pür-āteş oldu cān u dilden
- 3641 Bülend itdi çü gül-bang-ı nevāyı
Getürdi rakşā aşķāb-ı şafāyı
- 3642 Hemāndem cān u dilden yāne yāne
Didi gelmez benüm derdüm beyāne (Lāmī Çelebi, VR)

Rebābī

Rebāb çalan sanatkār demektir (Öztuna, 1990: II, 221):

- 26152 Getürdi ortaya nuķl ü şarābı
Rebābīler inildetdi rebābı
- 35024 Getürdiler şarāb-ıla kebābı
İnildetdi rebābını rebābī (Şerīfī, ŞN)

Sāzende

Saz çalan sanatkār (Öztuna, 1990: II, 268), çalgıcı demektir. Mutriple eş anlamlı kullanılır:

- 972 Bizümle vardı bir sāzende üstād
K’olurdı nāğmesinden cān u dil şād
- 973 Sebük-rūķ idi her kıldan çalardı
Sürūdı cāna vāveylā şalardı

974 Dil ü cānı yaḳardı sâz u sūzı
Rumûz-ı ıṣṣı söylerdi ḳopuzı (T. Cafer Çelebi, *HN*)

4466 Şoḥbet içre irdiler sâzendeler
Her birisi Zühre-âyın nağme-ver (Muhibbî, *GN*)

Ûdî / Avvâd

Ûd musiki aletini çalan kişilere ûdî veya avvâd denir (Öztuna, 1990: I, 129; II, 459).

6650 Cümle ‘avvādān gelüp şaff tıtdılar
Zühre-âyın ḥūblar deff tıtdılar (Muhibbî, *GN*)

Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân’ın Mihr’in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine düzenlediği bezmin tasvirinde ûd ve avvâd ele alınır. Bu tasvirde avvâd ûd çalar, şarkı söyler, çeşitli makamlarda musiki icra eder ve hüzünle gazel okur:

2426 Şehûñ var idi ‘avvâdı yegâne
Naẓîri gelmemiş idi cihana

2427 Eger Fisağurus işitse anı
Unudurdu şadâ-yı âsmânı

2428 Eline ‘ûdı alup eylese cûş
Felekde Zühre-i zehrâ dutar gûş

2429 Kaçan şevḳ ile ḳavle itse âğâz
Olur dem-beste murgân-ı sūḥan-sâz

2430 Çalardı gâh taşnîf ü ‘ameller
Okırdı gâh derd ile ğazeller (Behiştî, *MM*)

Ûdî, Mâcerâ-yı Mâh mesnevisinde kendisinin II. Selim’in meclisinde ûd çaldığını belirtir:

336 O şāhuñ meclis-i ḥāşında dāyim
Olurdum ḥidmet-i sâz ile ḳāyim

337 İderdüm geh nevâ vü gâh ‘uşşâḳ
Gönülse ârzü eylerdi ı‘râḳ

338 Çalardum meclis-i şāhîde ‘ûdı
Anuñçün maḥlaş oldu baña ‘ûdî

339 Kaçan âheng olaydı ‘ûd ile çeng
Tıtarı tâ hevâdan zühre âheng

1193 Geçüp mihr-i sipihrāsā o sulṭān
Cinān-ı bezmi ṭutdı ḥūr ü ḡılmān

1195 Kimi çengī vü ‘ūdī kimi raḳḳāş
Ḳamusi olmış idi çāker-i ḥāş (‘Ūdī, MM)

Diğer avvād tasvirleri: **Hassan**, MM, 3297-3305; **Manisalı Cāmīū**, MN, 3431-3435.

3.3.3. Müzik Aletleri

Bezm tasvirlerinde yer alan musiki unsurlarından biri de müzik aletleridir. Bu tasvirlerde bir müzik aleti müstakil bir başlık altında ele alınabildiği gibi çeşitli müzik aletlerinin bezmin diğer unsurlarıyla birlikte de ele alınabildiği görülür. Bezm tasvirlerinde müzik aletleri çıkardıkları etkileyici seslerle anlatılır.

“Eğlence meclislerinde musiki aletleri söz konusu edildiğinde bunlar hakkında istisnasız olarak en çok kullanılan müşterek nokta sesleri hakkında inleme, yanık sesler çıkartma, figan etme vb. yorumlar yapılmasıdır. Terennüm sırasında çıkan bu gibi inilti, nâle, figan, feryat, vb. sesler bu aletlerin yanması ve dinleyenleri de yakması şeklinde ifade edilir” (Şentürk, 2002: 624).

Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde işret meclisinde çalınan musiki aletleri karma şekilde ele alınır. Bunlar çarpâre, def, ney (nây), ūd, rebâb, muğnî, berbat, kânun, kemânçe, tanbûr, şeştârdır. Ayrıca mugannînin çini kaseleri saz olarak kullandığı belirtilir:

1936 Muğannî şehe karşı dutmuşdı şaf
Kimi çār-pāre çalar kimi def

1942 Şurāḥi ider ḳahḳaha ḥande cām
Çalar çengi raḳḳāş ider ḥōş-ḥīrām

1943 Döger gögsüni germ olup bezme def
Şadālar virur şevḳ-i zevḳ ile kef

1955 Dolup dilleri āḥ u nāleyle ney
Ciger çāk idüp cāna ururdı key

1956 Yaḳup ‘ūd oda cānı mānendi ‘ūd
Dimāḡı ḳarardur çıkar başa dūd

1957 Enīn itdügünce cigerden rebāb
İder ‘āşık-ı sūḥte-dil [hem] kebāb

1958 Muğannî çü muğnî çala gâh gâh
Tolardı sarâyûn içi âh vâh

2406 Çalardı çengi çenge uruban çeng
Dutardı berbať u kânûn âheng

2407 Kemânçe inleyüp feryâd ider nây
Olur her biri ‘ ışk u şevk-efzây

2408 Figân u nâle eyler ‘ûd u tanbûr
Meger anlar da oldı yârdan dūr

2409 İderdi zârı muğannîyle şeş-târ
Meger anlarda dağı var bu sevdâ

2410 Muğannî eylemiş çînîleri sâz
Virür her kâsesi bir dürlü âvâz (Behiştî, MM)

Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde Çin Hakan’ı İskender’i Hoten ülkesine davet eder. İki hükümdarın bezminde yer alan musiki aletleri rûd, rebâb, ûd, ney, çeng, erganun, çarpâre ve deftir:

3654 Çü bülbül şadâlar idüp bülbüle
Tolar sâzdan şâķ içi velvele

3655 İder dilberûn her biri bir sürûd
Enîn eyleyüp itdi âheng-i rûd
...

3659 Gül-i mîve vü nuķl ü cām ü şarâb
Sürûd ile rûd [u] rebâb u kebâb
...

3661 İdüp cûş deryâ-yı mey itdi mevc
Şadâ-yı ney ile şeref buldı evc

3662 Çalar çengde Zühre bir resme seyr
Melâyik üşer meclise hem-çü tayr
...

3664 Çalar nağme-ger arganûn u rebâb
Virür mest olanlara dârûy-ı h’âb

3665 Urur rakş rakķâş-ı ‘anber-feşân
Olur muşg-i çînî saçından demân

3666 Çalup çār-pāre ciger-pāreler
Gözi her birinüñ yürek yāreler

3667 Urur her biri çarḥ hem-çü sipihr
Elindeki defler meh-i bedr ü mihr (Behiştî, *MM*)

Musiki tasvirlerinde müzik aletleri kişileştirilir. Bunlar çıkarttıkları seslerle inler veya figân ederler:

2592 Yine devr eyledi gül-gün piyāle
Yine ney eyledi efgân u nāle (Cem Sultan, *CH*)

2698 Rebāb iñler figāna geldi neyler
İşidüp anı ‘āşık gör ki n’eyler (Şerîfî, *ŞN*)

Taşlıcalı Yahyâ’nın *Şâh u Gedâ* mesnevisinde Şâh’ın üç arkadaşıyla düzenlediği bezmde ney nāle ve figan ederek mahzun gönülleri mutlu kılar. Şarabın etkisiyle gam eksilir, mutluluk artar. Neyin inleyişi her tarafa yayılır; diğer yandan bülbül figan eder:

1374 Naylar nāle vü figân itdi
Dil-i maḥzûnı şād idi

1375 Her ne yirde ki nûş-ı bâde olur
Eksilür ğam şafâ ziyâde olur

1376 Ney olur idi her yana nālân
Bir yana ‘andelîb iderdi figân (Taşlıcalı Yahyâ, *ŞG*)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘’in kurduğu bezmin tasvirinden ney, kanun, erganun, ud, berbad, çeng gibi müzik aletleriyle musiki icra edilir:

338 Nāle idince nāy ile kânûn
Raḳşa girdi piyāle-i gül-gün

343 Nāle-i ergânûn ü nāğme-i ‘ūd
Şaldı ol bezm-gāhuñ içine od

344 Dil-i ‘āşıklar olmağa ber-bād
Çalmup çeng iderdi ney feryād (Mu‘îdî, *ŞP*)

Tasvirlerde müzik sesinin yeryüzünü doldurup gökyüzüne ulaştığı şeklindeki klişe ifadeler kullanılır. Şarkıcıların göğe ulaşan seslerinden felek inler. Aşağıdaki beyitte çengin çıkarttığı sesin yengeç burcuna ulaştığı belirtilir:

- 3446 Piyâle döner ü âgâz ider çeng
İrür âvâzı çengün tâ be-ḥarçeng (Tutmacı, GH)

Yine farklı tasvirlerde def, ney, çeng ve çeşte sesinin dağ ve çölü doldurduğu, feleğe ulaştığı vurgulanır:

- 449 Def ü ney çengile çeşte âvâzı
Toptolu oldu kūh u şahrâ yüzi (Ümmî İsâ, MV)

- 342 Çerḥa irmişdi maḡne-i ney ü çeng
Aña âb-ı revân ider âheng (Fikrî Çelebi, EE)

- 407 Tutardı âsumânı şavt-ı hoş-ḥân
İñilerdi şadâdan çerḥ-i gerdûn (Ûdî, MM)

İncelenen mesnevilerdeki bezm tasvirlerinde yer alan müzik aletleri alfabetik sıraya göre aşağıda ele alındı:

3.3.3.1.Berbat

“Büyük ve yuvarlak gövdesi kaz göğsüne benzetildiği için bu ismi alan, kopuza ve lavtaya benzer mızraplı çalgı” (*Kubbealtı Lugatı*, 22.04.2022). Daha çok İran’da kullanılan telli bir çalgıdır (Şentürk, 2017: 200):

- 1395 Raḡş urdı âteş üstinde kebâb
Söyler idi berbat ü çeng ü rebâb (Aşkî, HP)
- 2406 Çalardı çengi çenge uruban çeng
Dutardı berbât u kânûn âheng (Behiştî, MM)
- 1940 Gelüp kânûn ile ber-bat zübâna
Dinildi naḡş u taṣnîf ü terâne (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.3.3.2.Çarpâre

Dört parça, dört kısım anlamlarına gelen çarpâre (çarpara, çehâr-pâre) Türk musikisinde bir usul vurma aletidir. Dört parça sert tahtadan yapılmıştır ve ikişer parçası avuç içine alınarak çalınır. Özellikle oyun havaları ve köçeklerde usul vurmaya yarar (Öztuna, 1990: I, 197). Bezm tasvirlerinde de tevriyeli olarak kullanılır:

- 1082 Turup şevḡ ile raḡşa girdi raḡḡâş
Şafâ bahırına ḡalkı idi ḡavvâş
...

- 1085 Urur cellâd-ı çeşm-i cāna yāre
Dil-i miskîni eyler çār pāre
- 1086 O rakş eyler ayalar kıarsulurđı
Cihān gümlerđi yirler şarşulurđı (Zâtî, ŞP)
- 450 Aldı rakķāslar eline çārpāre
Her birinüñ yüzi ak gözi kıara (Ümmî İsâ, MV)
- 1936 Muğannî şehe kıarşu dutmışdı şaf
Kimi çār-pāre çalar kimi def (Behiştî, İN)
- 12524 Eline çār-pāre aldı rakķāş
Çaluban rakş uruban oynadı hāş (Şerîfî, ŞN)

3.3.3.3.Çegan / Çegâne

Türk musikisinde kullanılan bir nefesli çalgı aletidir (Öztuna, 1990: I, 189):

- 3454 Çalınduğınca şöhetde çeğâne
İderdi rûd-ı şevķ ile terâne (Behiştî, MM)
- 892 Finğāna başlayup çeng ü çeğâne
İrişdi Zühre sem‘ ine terâne (T. Cafer Çelebi, HN)
- 2425 Çalar sâzendeler çeng ü çeğâne
İder muṭribler āheng ü terâne (Firâkî, HŞ)

3.3.3.4.Çeng

Bezm tasvirlerinde adı en çok geçen aletlerden biridir. Harpe’e benzeyen telli bir saz olan çengin kökeni çok eskidir. Sümerler, Eski Mısırlılar, Asurlar, İbrânîler, Babilliler, Eski Yunanlılar, Romalılar ve diğerk antik kavimlerde çeşitli şekil ve büyüklükte çengler görülür (Öztuna, 1990: I, 198).

İlk dönem musiki kaynaklarına göre çeng:

“Çanak, boyun, perde, deste ve kirişler olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Çanak tanbura şeklinde olup tek parçadan ibarettir. Boyun kısmı at boynu gibi uzun ve eğridir. Perde kısmı ise iki kırıña yakın uzunluktadır. Çengin genel olarak sekizerli üç grup halinde yirmi dört kırıña (tel) vardır. ‘Hâd’, ‘zîr’ ve ‘müselles’ adını alan bu gruplardan zîrler sol elin, diğerkleri ise sağ elin parmaklarıyla çalınır. Sol kola alınarak çalınan çeng parmağā geçirilen mızrapla da çalınabilir” (Güldaş, 1993: 268).

Bezm tasvirlerinde çeng diğer musiki aletleriyle birlikte yer aldığı gibi müstakil başlık altında da ele alındığı görülür. Cafer Çelebi *Heves-nâme*'de çengîyi tavsif ettikten sonra 'sıfat-ı çeng' başlığı altında çengi tasvir eder. "Çeng Zühre ahenkli ve dairenin dörtte biri ve ay şeklindedir. Dert ve dostların gamı nedeniyle beli bükülmüş; öyle incelmış ki bir damar ve deri kalmış. Öyle zayıf ve güçsüz ki eğer biri ona dokunsa feryat eder. Vücudu dertlerle sayısız delinmiş; burgularından sınırsız kurt düşmekte. Her biri mutluluk diyarına doğru yol olan teller birbirinin yanına dizilmiş. Gamdan kılca canları kalmış; o ay (çengi) toplayıp çengine tel yapmış. Canın ona çokça mey etmesinde şaşılacak ne var. Zira her cinsin kendi cinsine meyli olur":

Sıfat-ı Çeng

2846 Ufuk zânû-yı mäh Zühre-âheng
Sipîhr-i bezme rub'-ı dâyire çeng

2847 İki bükmiş bilin derd ü gam-ı dust
Naḥîf olmuş hemân kalmış reg ü pust

2848 Şu resmedür za'îf ü nâ-tüvân ol
Ki degse bir kişi eyler figân ol

2849 Delinüp derd ile cismi 'adedsüz
Düşüpdür burgılardan kirm ḥadsüz

2850 Düzilmiş birbiri yanına evtâr
Şafâ kūyına rāh-ı rāst her tār

2851 Ğamından kılca kalmış cānları āh
Dirüp çengine evtâr itmîş ol mäh

2852 Aceb mi cān āna meyl itse ḥaylî
Ki her cinsün olur cinsine meylî

(T. Cafer Çelebi, *HN*)

Zâtî, *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde 'sıfat-ı çeng' başlığı altında çeng aletini tavsif eder. Çeng meclisi aydınlatan ay, dili ve ağzı olmayıp konuşan yeşil bir papağan, kanadı olmasa da her (musiki) makamını gezen bir kuş, beli bükülmüş, saç ayağa düşmüş bir yaşlıdır:

1048 Şıfât-ı çeng-i bî-mānende ur gūş
Şarāb-ı şevk ü zevkîn kıl anuñ nūş

1049 Pes andan bir hilāl-i meclis-ārā
Sipîhr-i bezm içinde oldu peydā

1050 Hemân ol bir yaşıl tûṭīye beñzer
Dili vü ağzı yok ammâ ki söyler

1051 Kaçan kim olsa bir üstâda dem-sâz
Çıkar her bir kılından hoş âvâz

1052 Kanadı yok egerçi nite kim tayr
Ser-â-ser her maḳâmı ol ider seyr

1053 Bili bir pîre-zen bigi бүkilmiş
Şacı inmiş ayağına dökilmiş

1054 Koçanlar anı her kıldan çalarlar
Gönüller şehrine ğavğa şalarlar (Zâtî, ŞP)

Yine Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Şem' ile Pervâne'nin meclisinde çengi olan Zühre ve Nevbahar çeng çalar, her biri 'bu gece' redifli birer gazel okur. Bu tasvirde önce çeng tasvir edilir sonra da çengiler şiir okur:

1625 Gelüp yüz şevk ile ol iki çengi
O dem 'ışk ile urdı çenge çengi

1626 Ne çeng ol bir diyâr-ı dil-güşâdur
Her evtârı reh-i şehir-i şafâdur

1627 Şafâ vaşfını yazmağa ser-â-ser
Kamu evtârı bir maḥbûb maşar

1628 O bir serv-i sehîdûr kim hevâdan
Añılmış bâğ-ı meclisde avadan

1629 Bir ejderhâ dūrûr ağzın açupdur
Ġam u ğuşşa o korkudan kaçupdur

1630 Anı o gözleri cellâd çaldı
Gönüller mükine âşûb saldı

1631 Anı inletdi ol dem kendü yârı
Felekler bigi kat kat zârı zârı

1632 Bu şi'ri uydurup söz ile Zühre
Okıdı şîve vü nâz ile Zühre

...

1634 Oldı yüz şevk ile bir şeh bize mihmân bu gice
Müşteri ile konuştu meh-i tâbân bu gice

...

1641 Çü Zühre okıdı haţm itdi anı
Bu şi're Nev-bahâr açdı dehânı

1642 Eyledi bir meh-i eflâk-i melâhat bu gice
Menzilin necmümüzüñ burc-ı sa'âdet bu gice

...

(Zâtî, ŞP)

Lâmîî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde çeng kendi sergüzeştini anlatır (b. 3562-3578). Çeng gamlı, belî bükülmüş ve sürekli inleyen imajıyla ele alınır:

3562 Didi benven bugün 'uşâkka dem-sâz
Nevâm anuñçun olmışdur ser-efrâz

3563 Kılup seyr-i 'Irâk u İşfehânı
Hicâza itmiş iken 'azm-i cânı

3564 Esîr-i çeng-i 'ışk oldum benâgâh
'Aceb mi cân u dilden eylesem âh

3565 Çü seyrân eyledüm zülf-i nigârı
Egüp boynum işimdür âh u zârı

3566 Görüp rûyını mihri yakdı sînem
Anuñ çün böyle cândan pür-enînem

3567 Bu eyvân-ı sipenc içre çeküp renc
Benî derd u gam itmişdür nevâ-senc

3568 Egerçi reşk-i gülzâr-ı bahâram
Cigerden lâle gibi dâg-dâram

3569 Virür her dem baña gam güşmâli
Neye varur bunuñ bilsem me'âli

3570 Baña māhum ne kīn eyler felekler
Meger ister ki kıaddum ide çenber

3571 Derūnum nāhun-ı derd eyleyüp rīş
Bana devrān eli geçdi ‘aceb iş

3572 Belüm bükdi ğamuñ bār-ı girānı
Esirger yok mı bu āzürde cānı

3573 Anuñçün böyle ser-efgendeyem ben
Ki ‘ışka boynı baĝlu bendeyem ben

3574 Dil u cāndan kaçan itsem ser-āĝāz
Virür her bir kılum biñ dürlü āvāz

3575 Sözüñ cānlar yaķar köynüklüyem ben
Dü-tā kıaddem çü ğamdan yüklüyem ben

3576 Dilüm mecrūh u cānum pür-nevādur
İñildüm ‘ālemi tutsa revādur

3577 Elemden tende kıalmadı mecālüm
Ayaĝ üstine yok tırmaĝa hālüm

3578 Şu kim eyler vişāl-i yāri der-hāst
Bilür ser-cümle ğüftārüm durur rāst (Lâmiî Çelebi, VR)

Tasvirlerde çeng, musiki icralarında diĝer musiki aletleriyle birlikte de yer alır:

2273 Ol ğün anda tā irince vaķt-i şām
Bāng kıldı çeng ü devr eyledi cām (Aşkî, HP)

3436 Terennüm eyleyüp mürĝ-i hoş āheng
Nevāya başladı kıānūn ile çeng

3453 Perīler çalduĝına germ olup çeng
Hezār āvā ider āh ile āheng (Behiştî, MM)

5132 Tınandı vü bezendi şehir ü bāzār
Çalındı çeng ü ney ĝeh zîr ü ĝeh zār

1877 Nevā-yı çenge def kıldukça āheng
Hurūş-ı ney giderdi niçe ferseng (Lâmiî Celebi, FŞ)

408 Bezimde çalınurdu nāy-ı āheng
Ġidā-yı rūḥ olurdu ‘ūd ile çeng (Ūdî, MM)

Diğer çeng tasvirleri: **Ahmed-i Dâî**, ÇN, 591-658; **Şeyhî**, HŞ, 2997-3003; **Hâşimî**, MV, 2395-2404, 6092-6096.

3.3.3.5.Çeşte

Çeşte, çögür gibi beş kirişli, karnı küçük ve yuvarlak, kolu kısa, perdeleri sık bir müzik aletidir. Evliya Çelebi’ye göre Balat çingeneleri tarafından çalınırdı (Öztuna, 1990: I, 200):

449 Def ü ney çengile çeşte āvāzı
Toptolu oldı kūh u şahrā yüzi (Ümmî İsâ, MV)

3.3.3.6.Def

Türk musikisinde bir usul vurma aletidir (Öztuna, 1990: I, 211). “*Parmakla vurulmak suretiyle çalınan, bir tarafına ince bir deri gerilmiş ve etrafına birkaç çift zil konmuş, yuvarlak bir kasnakтан ibaret musiki aleti, daire*” (*Kubbealtı Lugatı*, 30.04.2021). Def, çok eski devirlerden beri tanınan ve genelde ritim için kullanılan bir çalgıdır. Kelimenin aslı Sümerce dap olup Akkadca aracılığıyla Arapça’ya ve diğer Sâmi dillerine geçmiştir. Çivi yazılı Akkadca tabletlerden hareketle defi Sümerler’in daha önce yaptıkları ağaç tepsie bakarak icat ettiklerini ve önceleri bu çalgının sonraki tepsiler gibi bakırdan yapılmış olduğunu göstermektedir. Ahşap kasnak üzerine ne zaman deri gerildiğini tespit etmek zordur. Def, her dönemde ve her bölgede daima tek yüzlü yapılmış, hatta tepsisi olarak da kullanılmıştır (Bozkurt, 1994: 83).

Bezm tasvirlerinde def, müstakil başlıklar altında tasvir edildiği gibi diğer musiki aletleriyle birlikte de çeşitli beyitlerde yer alır. Tasvirlerde defin yüzüne tokat vurulan, dövülen ve aya benzetilme imajları sıklıkla kullanılır:

438 Elif kâmetlüler kef urdı deffe
Şafâ vü şevk irişdi kamu şaffe (Hamdî, TU)

52944 Dögilür her yaña dāyire vü def
Tutarlar dört yaña çalıcılar şaf (Şerîfî, ŞN)

1069 Derisine şafādan sıgmayup def
Gögüs kaçup geçer bunlara kef kef

- 1070 Velî gâyetde gözlerdi uşûli
Uşûl añlayanuñ olmışdı kûlî
- 1674 Olara eşrefi çeğşitmese def
Kimesne yüzine urmaz idi kef
- 1675 O meclis def pulından çıñ çıñ ötdi
Nuķūd-ı ‘aķlı ıřķ nerrādı utdı (Zâtî, ŞP)
- 284 Halka der-güş bendesi oluban
Defler olmazdı taşra dāyireden (Fikrî Çelebi, EE)
- 1220 Kābûl itseydi ol dem muṭrib-i şāh
Bezimde def iderdi gögsini māh (Ūdî, MM)
Lāmî Çelebi’nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde bir def tasviri yer alır (b. 3584-3602):
- 3584 Didi şimdi benem ser-halka-i ğam
Anuñçün sinem oldı zār u pür-dem
- 3585 Yirüm od eylemişdür kül gibi ‘ıřķ
‘Aceb mi itse benzüm gil gibi ‘ıřķ
- 3586 Dilümdür çarhveş mihriye pür tef
Yüzüme tañ mı ursam baħrveş kef
- 3587 Cihān içre benem ser-geşte ṭālî‘
Meh-āsā rūz u şeb ber-geşte ṭālî‘
- 3588 Dilüm göynüklü sīnem pür belādur
Yaķılar yaķsalar baña revādur
- 3589 Bugün raķķās-ı dehrem ‘ıřķ elinden
Ötersem nola güm güm ğam yilinden
- 3590 Kārarmışdur günüm çün mātemile
Dögünsem yiridür dest-i ğamile
- 3591 Gülerken gül gibi bülbulveşem zār
Ki pehlüm içre var yüz āhenīn hār
- 3592 Sipihre egmez iken nāz idüp ser
Kādüm devr-i ğam itdi şimdi çenber

- 3593 Ruḥum ‘arz eylesem ben şūḥ u şengül
Gözine şalmazidi nergisi gül
- 3594 Bugün gül-nāre döndüm tāb-ı ğamdan
Ḳatı ser-geşteyem devr-i elemnden
- 3595 Günümnden yanariken bedr-i enver
Tenüm ‘ışık odı kıldı sikke-i zer
- 3596 Ğam odından çekerven geh şikence
Yirem devrāñ elinden geh ṭabanca
- 3597 Ṭolu dūd-ı hevāyile dimāğum
Şızırdum āteş-i ‘ışık ile yağum
- 3598 Eger olmazsa dildārum hevādār
Ururam yire yüz bu derd ile zār
- 3599 Ne añlar bu ḥazīn cānuñ dilinden
Ṭabanca yimeyen devrān elinden
- 3600 Ne bilsün şol ki oldı dārdan dūr
Ne çenber içre ḥallāc idi Manşūr
- 3601 Şu kim gün gibi eyler çehresin ḥāk
Nice çenberde oynar bilür eflāk
- 3602 Çün oldı meh-liḳā Zühreyle dem-sāz
Zemīnden ṭāḳ-ı çarḥa irdi āvāz (Lâmiî Çelebi, VR)
- Diğer def tasviri: **Hâşimî**, MV, 6097-6105.

3.3.3.7. Deplek

Türk musikisinde usul vurma aletlerinden biri olan dümbelek (deplek, düblek), bir çömleğin dibi çıkarılıp deri gerilerek yapılan bir çeşit darbukadır (Öztuna, 1990: I, 238):

- 1069 Ziyāde kellesi kızmışdı deplek
İderdi cümleden feryād yigrek (Zâtî, ŞP)

3.1.1.1. Dumrı

Vurmalı çalgılardan def demektir (Dilçin, 1983: 73):

- 1719 Oluban yārda tūṭī vü kumri
Ṭutarlardı yanınca def ü dumrı (Zâtî, ŞP)

3.1.1.2. Dütâ

Dütâ (Dütâr / dombra) Kazak Türklerinin iki telli bağlama çeşididir. Uzunluğu 120-130 santim, gövdesi üç köşe veya ovaldır. Doğa Kazakistan tipinin sapı daha kısadır. Türkmenler tamdra, Tacik, Özbek ve Kırgızlar dü-târ derler. Ancak dü-târın boyu daha küçüktür (Öztuna, 1990: I, 230):

- 1264 Dütâ ṭanbūra düzdükçe nevâyı
Virürdi cāna bûy-ı aşinâyî (Halîlî, FN)

3.1.1.3. Erganûn (Org)

Bezm tasvirlerinde çokça yer alan musiki aletlerinden biri de Erganûndur. Erganûn, çeşitli yaylı ve nefesli sazların seslerini veren binlerce borudan oluşan musiki aletidir. Kilise musiki aleti olarak bilinir (Öztuna, 1990: II, 161):

- 2271 Ergavānî meyle bāng-ı erġanûn
Kıldı ruḥsārını şāhuñ lāle-gûn
- 3117 Ergavānî meyle bānuñ erġanûn
Eyledi şāhuñ neşāṭını füzûn (Aşkî, HP)
- 3435 Olur bir resm ile germ erġanûn sâz
Getürür çarḥa çarḥı sūzı āvâz (Behiştî, MM)
- 1259 Semâ‘-ı erġanûn itdiler gûş
Şarāb-ı erġavān kıldılar nûş (Cem Sultan, CH)
- 2696 Şarāb-ı erġavānı itdiler nûş
Semâ‘-ı erġanûnı kıldılar gûş (Şerîfî, ŞN)
- 282 Geh kılur nāle erġanûn ile çeng
Geh güler cām-ı erġuvānî-reng (Fikrî Çelebi, EE)

3.1.1.4. İkılık

İkılık (ıklığ), tîz sesli eski bir Türk sazıdır (Öztuna, 1990: I, 365). İki veya üç telli, uzunbir yayla çalınan rabâb ve kemançeye benzeyen bir tür kemanedir (*Kubbealtı Lugatı*, 31.05.2021). Yalnızca bir örneğine tesadüf edildi:

- 1210 Çalınur geh kemânçe gâhi ıklık
İdüp kulkul şurâhî cām lıklık (Mustafa Çelebi, VG)

3.1.1.5. Kânun

Telli ve mızraplı bir çalgıdır. Köken bakımından antik dönem, Eski Mısırlılar ve Sümerler’e kadar götürülebilir. Çeng ve kânunun aynı kökenden geliştikleri şüphesizdir (Öztuna, 1990: I, 424-425). Kânun, şöyle tarif edilir:

“Sol köşesi kesik dikdörtgen biçimindeki tahta bir tabla üzerine geçirilmiş tellerden meydana gelen ve yatık durumda dizler üzerine konarak iki elin işaret parmağındaki yüksüklere tutturulmuş birer mızrapla çalınan çalgı” (*Kubbealtı Lugatı*, 05.05.2021):

- 1940 Gelüp kânûn ile ber-bat zübâna
Dinildi naşş u taşnîf ü terâne (Lâmiî Çelebi, FŞ)
- 593 Şavt-ı rûh-efzâyı kânûn etdiler
‘Âlemi ser-cümle mecnûn etdiler (Muhibbî, GN)
- 338 Nâle idince nây ile kânûn
Raşsa girdi piyâle-i gülgün (Mu‘îdî, ŞP)

3.1.1.6. Kemânçe

Farsça küçük yay, küçük yaylı çalgı anlamına gelen kemânçe XIX. yüzyıldan önce bugün ‘rebâb’ olarak bilinen ayaklı kemana verilen addır. Keman da denilen bu alet XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Türk musikisinde görülen tek yaylı çalgıdır (Karakaya, 2002: 250):

- 945 Geldi bezme kemânçe itdi enîn
Ne enîn cân-fezâ şadâ-yı hazîn (Mu‘îdî, ŞP)
- 1210 Çalınur geh kemânçe gâhi ıklık
İdüp kulkul şurâhî cām lıklık (Mustafa Çelebi, VG)

Zâtî Şem‘ u Pervâne’de kemançeyi tavsif ederken onun göklere çıkan inleme sesi, insanlar üzerindeki etkisi ve tek telden oluşuna dikkat çeker:

- 1055 Kemânçe vaşfidur bu dir gören oğ
Okı kalbün şafâ kesb itsün ey şüh
- 1056 Anuñla toğdı bir kıyruklı yıldız
Anuñ şevkinden oldı gice gündüz

- 1057 İderdi burc-ı kavse gelse zârı
Kıomazdı kimsede kıılca kıarârı
- 1058 Çekerler hıançer ol şîşine her bâr
Yaķar hıalkı demürden yüregi var
- 1059 Düzen virmiş özine bir kııl üzre
Şalar âşüb u ğavgâyı il üzere (Zâtî, ŞP)

3.1.1.7. Kopuz

Türkler tarafında en az 15 asırdır kullanılan bu çalgı beş telli olup ûda benzer (Öztuna, 1990: I, 455):

- 2802 Tırup burduķça řanbũruñ kıulaĝın
Kıopuzlar çatladurlardı řamaĝın (Lâmiî Çelebi, VR)

Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sindeki bir bezm tasvirinde sazendenin eline aldığı kopuz 'sıfat-ı kopuz' başıĝıyla tasvir edilir. Kopuz, hoş hal ile makam seyrine davet eden bir rinde benzetilir. Sözü mest, avazı ise erkektir. Ya da cezbeli bir abdaldır ki her bir kıılı aşkının alâmeti olarak muhabbet destanını okur:

Sıfat-ı Kıopuz

- 2920 K'odur bî-perde bir rind-i hıarâbât
İder hoş-hâl şala seyr-i maķâmât
- 2921 Sözi mestâne vü âvâzı erkek
Şafâ vü şıdk eri yolında gerçek
- 2922 Yaħod bir cezbelü şevķ ehli abdâl
Kı her târıdur ser-rişte-i hâl
- 2923 Dil olup her kıılı 'ışkũñ nişânın
Virüp okur maķabbet dâstânın
- 2924 Kebâb olmaĝa dil şevķ odına heş
Nedür her burĝusı bir sîh-i dil-keş (T. Cafer Çelebi, HN)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevîsinde Pervâne'nin avda Lâlâ Nasır ile birlikte düzenlediĝi işret meclisinde kopuz zarafet kasrının sahibidir. Aşkın ona temas etmesinden boynu bükük dertli bir âşıktır:

- 1060 Kıopuz evşâfidur bu tıut kıulaĝũñ
Şafâsından anuñ çatlat dimâĝũñ

- 1061 Dağı bir şāhib-i kaşr-ı zarāfet
Bularla eyledi bî-perde şöhet
- 1062 Müşebbek sinelü yufka yürekli
O ehl-i şöhet gāyet gereklü
- 1063 Kim ol ‘āşık bigi boynını egmiş
Meger ‘āşıklık ol miskine degmiş
- 1064 Aña haletler irdükçe nevādan
Dimāğın çatladurdu ol şafādan (Zâtî, ŞP)

3.1.1.8. Kûs

Büyük davul veya kös olarak bilinen kus bir vurma aletidir (Öztuna, 1990: I, 464). Daha çok savaş musikisinde geçer. Bezm tasvirlerinde az rastlanan bir enstrümandır:

- 3633 Gelüp eyledi kırtılan dest-bûs
Yine bār-gāhında çalındı kûs (Behiştî, İN)
- 4607 Hurûş-ı kûs eyvāna yitişdi
Nefîr-i nây Keyvân’a yitişdi (Cem Sultan, CH)
- 3834 Hemân kim oldı aḥşam çaldılar kûs
Yidi vü içdi anda il ü ulus (Şerîfî, ŞN)

3.1.1.9. Muğnî

Safiyüddin el-Urmevî (ö. 693/1294)’nin icat ettiği bir çeşit kânundur (Öztuna, 1990: II, 60). Gövde kısmı rebaptan büyük, yirmi dört veya otuz dokuz telli olup XVIII. yüzyıla kadar kullanılmıştır (*Kubbealtı Lugatı*, 06.05.2021):

- 1958 Muğannî çü muğnî çala gāh gāh
Tolardı sarāyuñ içi āh vāh (Behiştî, İN)

3.1.1.10. Mûsikâr

Miskal adıyla da bilinen bu çalgı “*pestten tize doğru ağız armonikası şeklinde yanyana dizilmiş birkaç kamıştan meydana gelen ve ney gibi üflenene bir çeşit nefesli saz*” (*Kubbealtı Lugatı*, 06.05.2021):

- 1715 Fiğân itdürdi mûsikāre ol yār
Lebinde bir güzel şîrîn beñi var (Zâtî, ŞP)

5084 Tamāmet devr idüben mūsikārı
Dügāh yüzinde kıldılar qarārı

(Manisalı Cāmîî, MN)

3.1.1.11.Nefîr

Türk musikisinde iki asırdan beri terk edilmiş nefesli bir müzik aletidir (Öztuna, 1990: II, 1069. Nefîr, “boynuz, bronz ve gümüşten yapılmış ağızlıklı, alttan yukarıya genişleyip dar ucundan üflenen, üzerinde perde delikleri bulunmayan bir borudan ibarettir” (Karakaya, 2006: 525):

4448 Nefîr itdükçe devri devr-i sâgar
Nevâ eylerdi ‘ uşşâk u muhayyer

(Cemâlî, HH)

3.1.1.12.Ney / Nây

Farsça bir kelime olan nây kamış demektir. Arapçası mizmardır. Kelimenin kökeni çok eski olup Sümercede bir nefesli saza verilen ‘nâ’dan türediği ileri sürülmüştür (Öztuna, 1990: II, 116). Türkçede bu kelime uzun süre ‘nây’ şeklinde kullanılmış, daha sonra ney şeklini almıştır. Nefesli bir saz olan ney, tek parça ve dokuz boğumlu bir kamışın içi boşaltılarak üzerine yedi delik (biri arka, altısı ön tarafta) açılmak suretiyle elde edilir (Uygun, 2007: 68). Bezm tasvirlerinde ney iki özelliğiyle sürekli ele alınır. İlk vatanından veya sevgilisinden uzağa düşmüştür. İkincisi, neyin geçtiği yerlerde Mevlanâ (ö. 672/1273) ve Mevlevilik bir şekilde anılır.

1042 Bu ara vaşf-ı nây-ı mevlevîdür
Surûr-ı sîne mihr-i pertevîdür

1043 Gelüp ol bezme bir hoş serv-i kâmet
Çopardı şûr-ı âhından kıyâmet

1044 Delinmiş bağı beñzi sâz olmuş
Fiğânı Zühre’ye dem-sâz olmuş

1045 Kuşanmış bir nice gayret kuşağın
Dem-â-dem ölçerür ‘ışkuñ ocağın

1046 Kamu ‘uşşâkı yakduğın nevâdan
Tehî şanmañ derûn-ı pür-hevâdan

1047 Nefes oğullarıdır zevk ü şâdi
O bir hoş mevlevîdür nây adı

(Zâtî, ŞP)

- 2407 Kemānçe inleyüp feryād ider nāy
Olur her biri ‘ışk u şevk-efzāy (Behiştî, *MM*)
- 408 Bezimde çalınurdu nāy-ı āheng
Ġidā-yı rūḥ olurdu ‘ūd ile çeng (Ūdî, *MM*)
- Diğer ney tasvirleri: **Hâşimî**, *MV*, 6106-6114; **Lâmî Çelebi**, *VR*, 3643-3660.

3.1.1.13.Rebâb

Telli bir saz olup kemañçe ve kemanın atalarından sayılmaktadır. İran musikisinden Arap musikisine geçip oradan da Yakındoĝu ve Akdeniz coĝrafyalarında yayılmıştır. Sap kısmının ucunda Hindistan cevizinden yapılma kâsesi vardır ve dize dayayarak yayla çalınır (Öztuna, 1990: II, 221):

- 1335 Raķş urdu āteş üstinde kebāb
Söyler idi barbaṭ ü çeng ü rebāb (Aşkî, *HP*)
- 3437 Rebāb itdi şu resme nevḥa ey yār
Kim oldu Zührenüñ çengi nigū-sār (Behiştî, *MM*)
- 1811 Yine el urdılar çeng ü rebāba
Yine başladılar nūş-ı şarāba (Zâtî, *ŞP*)
- 6653 Sînesini rişte rişt’etdiler rebāb
Oldı raķķāş anda māh ü āf-tāb (Muhibbî, *GN*)

3.1.1.14.Rûd

İran kökenli telli bazen de yaylı bir sazdır (Öztuna, 1990: II, 237):

- 3655 İder dılberüñ her biri bir sürûd
Enîn eyleyüp itdi āheng-i rûd (Behiştî, *İN*)
- 551 Sürûd eylese her kaçan arganûn
Cigerden olurdu revān rûd-ı ḥûn (Behiştî, *İN*)
- 4411 Düşürdi ‘ûda āteş sâzı ‘ûduñ
Geçürdi Zühreyi āvâzı rûduñ (Cemâlî, *HH*)

3.1.1.15.Rûh-efzâ

XV. yüzyıl Türk musikisinde kullanılan bir telli sazdır (Öztuna, 1990: II, 327):

- 6652 Şavt-ı rûḥ-fezâyı iş‘âr etdiler
Hâlet-i kânûndan iḥbâr etdiler (Muhibbî, *GN*)
- 6662 ‘Âlemi inletdiler şeş-tâyile
İnlediler şavt-ı rûḥ-efzâyile (Muhibbî, *GN*)
- 944 Çalınup nây u çeng ü rûḥ-efzâ
Kopdı meclisde fitne vü gavğa (Mu‘îdî, *ŞP*)
- 1232 Muğannîler çöküp diz Zühreāsâ
Kimi def çaldı kimi rûḥ-efzâ (Mustafa Çelebi, *VG*)

3.1.1.16. Santur

Telli bir çalgı olup tellerine iki küçük tokmakla vurularak icra edilir. İran’da daha yaygındır (Öztuna, 1990: II, 262). İncelenen mesnevilerde sadece Abdî’nin *Gül ü Nevrûz*’unda geçer:

- 1677 Rebâb u ‘ûd u tanbûr ile sanṭur
Gül’uñ derd-i firâkın eyledi dūr (Abdî, *GN*)

3.1.1.17. Sâz

Müzik aletlerinin tamamına saz denildiği gibi daha çok halk müziğinde kullanılan dört telli bağlamanın da adıdır (Öztuna, 1990: II, 2649):

- 838 Pes âgâz itdi muṭrıblar alup sâz
Nevâzişle nevâ kıldılar âgâz (Tutmacı, *GH*)
- 847 Baş urup muṭrıb alup eline sâz
Bu şi‘ri eyledi sūz ile âgâz (Tutmacı, *GH*)
- 2742 Yiñi ‘ışkı nigāruñ oldı tâze
Hemân emr itdi ol dem ‘ûd u sâza (Cemâlî, *HH*)

3.1.1.18. Şeştâr / Şeştâ

Metinlerde şeştâr veya şeştâ şeklinde geçen bu musiki aleti altı çift telli ve perdelidir. Mızıplı olmayıp bir kucak çengine benzer ve telleri elle çekilir (Öztuna 1990: II, 353):

- 2409 İderdi zârı muğannîyle şeş-târ
Meger anlarda dahı var bu sevda (Behiştî, *MM*)
- 1938 Yine efgân u zârî eyledi çeng
Yine şeş-tâ vu def oldı hem-âheng (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

- 860 Sekiz şavtı idüp taķrîr bir bir
Ėama okurdu şeştâ çâr tekbir (Lâmiî Çelebi, VR)
- 581 Etsün-içün ħalbden def -i melâl
Virdiler şeş-tâ vü çenge güşmâl (Muhibbî, GN)
- 6656 Neyleri biñ derd-ile inletdiler
Şavt-ı şeş-tâyı revân diñletdiler (Muhibbî, GN)

3.1.1.19. Tanbûr

Tanbur mızrapla çalınan telli bir çalgıdır. Tanbur kelimesinin aslının Sümerce ‘pandur’, ‘pantur’ ve Yunanca ‘pandura’ sazlarının adından geldiği ileri sürülmüştür. Sümer musikisinde kullanılan ‘pantur’ tanburun atası kabul edilir (Öztuna, 1990: II, 272-274). Kuzey Irak ve Kuzey Suriye, İran’ın Luristan bölgesindeki Ehli- Hak dergâhları, Özbek ve Uygur bölgelerinde bağlamaya benzer çalgılara tanbur denilir (Karakaya, 2010: 553):

- 4256 Elinde gâh sāgar gâh tanbûr
Gehî mest ü gehî çün çeşm-i maħmûr (Behiştî, MM)
- 32575 Olıcak mest ele tanbûr aldı
Biraz ırladı ol tanbrı çaldı (Şerîfî, ŞN)
- 591 Güş-ı tanbûr ü rebâbı burdılar
Şûret-i deffe tabanca urdılar (Muhibbî, GN)

3.1.1.20. Ūd

“Teknesi yarım armudu andıran, dilim adı verilen 17 ile 27 ahşap şeridin birbirine yapıştırılmasından meydana gelen, göğsü ladinden, perdesiz, kısa saplı, beşi çift, biri tek on bir telli, mızraplı çalgı” (Kubbealtı Lugatı, 27.04.2021):

- 1733 Oldılar ol gün idüp nâz u niyâz
Giceye dek ‘ūd-süz ‘ıtr-sâz (Aşkî, HP)
- 3163 Hemân aldı Şekernâz eline ‘ūd
Bıraħdı ehl-i meclis içine od
- 3164 Kılurken ‘ūd âh u nâle
Okıdı uşbu şi‘ri ol gazâle (Cem Sultan, CH)

Lâmiî Çelebi’nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde avvadın çaldığı ūd, şikâyetini dile getirir (b. 3667-3684):

- 3667 Benem didi bugün serdâr-ı ‘uşşâķ
Dil u cāndan vişāl-i yāre müştāk
- 3668 Ser-ā tā-pā tenümdür ‘ışķa dem-sāz
Virür her bir regüm derdile āvāz
- 3669 Dimāğum künbed-i gerdūna hem-ser
Doludur dem-be-dem āh u fiğānlar
- 3670 Ğam āhengin kıllur her mū tenümde
Serüm bār-ı girāndur gerdenümde
- 3671 Var iken pençe-i şirāne bende
Bir āhū çeşme kıldum cānı bende
- 3672 Ğam-ı dilden ne diyem vaşf-ı hālī
Yirem miñnet elinden gūşmālī
- 3673 Delindi tahte-i sinem ğamile
Ney-āsā hem-dem oldum nālemile
- 3674 ‘Aceb mi inlesem bülbulleyin zār
Gül-i sinemde mısmār oldu her hār
- 3675 Ne vardur her nefes yansam yaķılsam
Bu ğamdan bilmezem hergiz ne kılsam
- 3676 Cefāyı ol şanem gönlinde yazdı
Diriğā sikkeyi mermerde kıazdı
- 3677 Çıkardum ihtiyār ipin elümden
Şu‘ūrum yokdur aşsunlar kıolumdan
- 3678 Elüm çekdum cihān sevdālarından
Gözüm yumdum zamān ğavğalarından
- 3679 Dilüm pürdür ğam-ı cānāneyile
Geçer ‘ömrüm kıuru efsāneyile
- 3680 Uram toprağā ser bī-cān mużtarr
Baña olmazsa hem-pehlū o dil-ber
- 3681 İdindüm cāne hicrān nālesin iş
Diriğā vaşl şaydurmaz baña diş

3682 Çü zârı idem epsem bilmezem ben
Kolumdan aşşalar dem kılmazam ben

3683 Ciger pür-zaḥmdur mızrâb-ı ğamdan
Dil-figârem kıatı dest-i elemnden

3684 Bu âh-ı germi bilmez serd olanlar
Ne bilsün derdümü bî-derd olanlar (Lâmiî Çelebi, VR)

3.1.1.21. Zurnay

Aslının ‘sûr-nây’ şeklinde, düğün neyi anlamına geldiği rivayet edilir. Müzik aleti olan zurna demektir (Öztuna, 1990: II, 530):

443 Viribi şehre getürün şem‘ ü şarâb
Hoş çalınsun zu[r]nây u çeng ü rebâb (Ümmî İsâ, MV)

3.1.2. Musiki Perde ve Makam Adları

Musiki tasvirlerinde musiki makam adları sıklıkla geçer. Bir musiki terimi olarak makamın tarifi şöyledir:

“Basit makamlarda bir dörtlü ile bir beşlinin sıralı yahut sırasız olarak, birleşik makamlarda ise birden fazla dörtlü, beşli ve dizinin kulağa en hoş gelecek şekilde birbirine eklenmesiyle oluşan dizi veya dizilerde o makamın ses perdelerini teşkil eden durak, güçlü, asma karar ve kararlarla bunların üzerinde bulunan çeşniler belirtilerek belli bir seyir çeşidine uygun nağmeler meydana getirecek şekilde gezinmektir” (Özkan, 2003: 411).

İlk dönem musiki nazariyesi hakkında bilgi veren eserlerde makam yerine edvâr kelimesinin yanı sıra âvâze, âğâze, şube ve terkip kelimeleri kullanılmıştır (Özkan, 2003: 411). Türk musikisinde tarih boyunca 650 civarında makam kullanılmış, bunların yarısı kadar örneği günümüze ulaşabilmiştir (Özkan, 2003: 412).

Safiyüddin el-Urmevî (ö. 693/1294)’nin *Kitabü’l-edvâr*’ında yer alan on iki devir şunlardır: Uşşak, nevâ, bûselik, ırak, ısfahan, zirefkend, büzürg, zengûle, rehâvî, hüseynâ ve hicâz. Altı avaze şunlardır: Gevaşt, nevrûz, selmek, gerdâniye, mâye ve şehnâz. Dört şube ise şöyledir: Yegâh, düğâh, segâh ve çargâh (Özkan, 2003: 411). Daha sonraki dönemlerde kaleme alınan eserlerde bu sayılarda değişiklik meydana gelmiş, belli sayılara çeşitli anlamlar yüklenmiştir.

5061 Yidi âvâze on iki maḳâmı
Bilürdi perde perde her maḳâmı

...
5064 Bilürdi dürlü dürlü naķş u taşnîf
 Kamusın kendüsi kılmışdı te'lîf (Manisalı Câmîî, MN)

595 Yigirmi dört şube altı âvâz
 On iki perdeden söyler kamu râz (Ahmed-i Dâî, ÇN)

Anlatımlarda musiki makamlarının adları çift anlamda kullanılır. Tasvirlerde müzik sesi ile çalınan makam arasında anlam ilişkisi kurularak bir yanda sesin etkileyiciliği vurgulanırken aynı zamanda musikinin çalındığı makam da belirtilmiş olur.

Tasvirlerde mutrip ve sazandelerin musikiyi hangi makamlarda icra ettikleri zaman zaman belirtilir. Bazı beyitlerde birden fazla makam adı geçtiği için bu beyitler birden fazla başlıkta kullanıldı. Aşağıda makam isimlerinin geçtiği tasvirlerden örnek pasajlar sunulduktan sonra makam adları alfabetik sıraya göre verildi.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül'ün bağda düzenlediği işret meclisinde mutriplerin çeşitli sazlarla icra ettikleri musiki, makamları ile dile getirilir:

838 Pes âğâz itdi mutrıblar alup sâz
 Nevâzişle nevâ kıldılar âğâz

839 Sıpâhân perdesinde düzedip çeng
 'İrâka eylediler râst âheng

840 Gehî zeng ola geh nev-rûz u şeh-nâz
 Dügâh u çâr-gehde itdiler sâz

841 Ohıdılar gazel şol resme kim gül
 Muḥayyer oldı şevkinden çü bülbül

...
858 Yire düşdi vü 'aqlı gitdi şol dem
 Çalarken çalıcılar zîr ü geh bem

859 Nihâvend ü nevâ ider iken sâz
 Ġam irdi vü rehâvî oldı şeh-nâz (Tutmacı, GH)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Rum hükümdarının kızı Hurşîd, bir meclis kurarak Cemşîd'i davet eder. Bu mecliste Hurşîd, Cemşîd'in ona olan aşkını fark eder. Çengiler, ikisinin ağzından belli makamlarda gazeller okur:

İlkin çengi Ergavansaz, nevâ makamında mesnevi vezniyle yazılan gazeli okur:

2263 Hemân Hurşîd ol dem eyleyüp nâz
Didi kim eyleñüz siz sâza âğâz

2264 Eline Ergavânsâz aldı çün çeng
Şeker birle Şekernâz itdi âheng

2265 Nevâ yüzinden çekdi bir hoş âvâz
Edâ kıldı bu şi‘ri Ergavânsâz
Gazel

2266 Olıcağ zülfün yüzün üzre niķâb
Şanki pinhân olur ebr içre âftâb

2267 Kapuña yüz sürerem her rûz ü şeb
Olmadı lîkin baña bir fetḥ-i bâb

...
2272 Virürem yoluña cânı iy perî
Söz budur va’llâhu a‘lem bi’ş-şavâb

Ergavansaz’dan sonra çengi Şekker, gene mesnevi vezniyle yazılan gazeli acem makamında okur:

2273 Tamâm itdi çü şi‘ri Ergavânsâz
‘Acem yüzünde Şekker kıldı âvâz

2274 Şehenşâhu dilinden ol hünerver
Didi bu şi‘ri dilden dökdi şekker

Gazel

2275 Her ne cân kim zülfüne olmaz esîr
Olur âsân işi ‘âlemde ‘asîr

...
2281 Hâşıl iderdüm hayât-ı câvidân
Ger yoluñda ölseyidüm ben faķîr

Daha sonra Hurşîd’in isteği üzerine çengi Neşâtengiz, onun dilinden gazel seslendirir:

2287 Didi yüz lutf ile Hurşîd bânû
Neşâtengiz’e iy meh-rûy-ı hoş-gû

2288 Elüñe lutf idüp al sûz ile çeng
Bu meh-rûlar saña eylesün âheng

...
2294 Revân Hurşîd dilinden o mehveş
Didi bu maṭla‘ı âvâz idüp hoş

Ġazel

2295 Kimsin iy rūḥ-ı revān bilsem seni
Kimsin iy cān-ı cihān bilsem seni

...

2299 Sinūñ içün virür idüm cānumı
Kimsin iy şāh-ı cihān bilsem seni

Bu şiiri duyan çengi Şekernaz, cevaben hicâz ve şehnâz makamlarında gazel okur:

2300 Şekenâz işidüp uşbu ḥitābı
Bu şi' r ile aña virdi cevābı

2301 Eline çeng alup itdi ser-āġāz
Ḥicāz eyleyüben gösterdi şeh-nāz

Ġazel

2302 Bil iy perī ki şıdk ile ben yāruñam senüñ
Zülfüñ ucında baġlu giriftāruñam senüñ

...

2306 Baña teraḥḥum eylesen iy seng-dil nola
Bunca zemān durur ki dil-efġāruñam senüñ (Cem Sultan, CH)

Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde iki sevgilinin bezminde çengi kızlar meclis atmosferine uygun olarak çeşitli makamlarda gazel seslendirirler. Bunlardan ilkin Baharefrûz, ısfahan ve hicâz makamlarında gazel okur:

Ġazel

2522 Kadeh şun gördüm iy sâķī bahārı
Ki ' işret kılalum yoġdur qarārı

...

2528 Getür sâķī içelüm cām-ı mürevvaġ
Görelüm hoş bugün rûz-ı bahārı

Baharefrûz bu şiiri okuduktan sonra Şekker eline çeng alır, nazire olarak aşağıdaki gazeli okur:

Ġazel

2532 Cihānuñ yoġ durur dil-ber qarārı
Şafāyile geçür leyl ü nehārı

...

2538 Başuña gül şaçar berg-i ter iy dost
Ne kılsun oldur anuñ yoġ [u] varı

Bu gazelle gönüllerdeki gamı gideren Şekker, tekrar eline saz alır, ısfahan ve nevrûz makamlarında 7 bendden oluşan murabbayı seslendirir:

2540 Girü bir sâza âgâz itdi pür-sûz
Şıfâhân eyler iken kıldı nev-rûz

2541 Kılup ma'niyle sözün mülemmâ'
Gelür Şekker diline bu murabba'
Murabba'

2542 Yaz oldı yine vaḳti durur sâķī getür mey
Bu demde eger içmez iseñ 'ömrüñi yok şay
İçüp diyelüm biz daḫı bu ḳavli pey-â-pey
Tâ den dereder tân[i] tenâten tene der ney

2555 Yokdur bilürüz uşbu cihānuñ çü ḳarârı
Zevḳ eyleyelüm bâde-i gül-gün ile bârî
Bu sözi dir iken yine sūz ile ḳamârî
Tâ den dereder tâni tenâten tene der ner

Gece devam eden sohbette Şekernâz ve Ergavansâz nevâ ve nevrûz makamlarında 'bu gice' redifli gazeli okurlar:

2571 Şekernâz eline aldı hemân çeng
Şekerle Eravânsâz itdi âheng

2572 Hemân dem çekdi bir âvâz-ı pür-sûz
Nevâda seyr idüp gösterdi nev-rûz

2574 İtdi Hırşîd-i cihân yine tecellâ bu gice
Ki ḳamer yüzi aña olmadı hem-tâ bu gice

2580 Zülfi ḳoḫusıla yâruñ yaluñuz bâğ degül
Müşg-bū oldı ḳamu dâmen-i şahrâ bu gice

Şekkernâz bu şiiri okuduktan sonra Şekker de 'bu gice' redifli gazeli okur:

2583 Oldı yüziyle bu 'âlem yüzi enver bu gice
Ki itdi mâh ile ḳırân mihr-i münevver bu gice

2589 Dil-berüñ ḫüsni şafâ virdi çü cân u dilüme
Nefesinden nola ger cân dōke şekker bu gice (Cem Sultan, CH)

Ûdî Mâcerâ-yı Mâh eserinde şehzadenin meclisinde hangi makamlarda musiki icra ettiğini belirtir. Bunlar nevâ, uşşâk, ırâktır:

336 O şāhuñ meclis-i ḫāşında dāyim
Olurdum ḫidmet-i sâz ile ḳāyim

337 İderdüm geh nevā vü gāh ‘uṣṣāk
Gönülse ārzū eylerdi ı‘rāk

338 Çalardum meclis-i ṣāhīde ‘ūdı
Anuñçün maḥlaṣ oldı baña ‘ūdī

...

340 Düşicek ‘aql ü dil āḥer hevāya
Hevā oldı nevā ben mübtelāya (Ūdī, MM)

Manisalı Cāmiî, *Muhabbet-nâme* mesnevisinde Merzüban Şâh’ın misafirlerini uğurlamak için düzenlediği bezmde Dilşâd adındaki üstat beraberindeki talebeleriyle musiki icra eder (5059-5075). Bu tasvirde musikinin hangi makamlarda icra edildiği de belirtilir:

5059 Gelinecek her kişinüñ çeşmine mey
Kimi kıânün gözedür kimisi ney

5060 Şeh-i Tūs’un var idi ğayet üstād
Çalardı cümle sâzı adı Dilşâd

5061 Yidi āvāze on iki maḳāmı
Bilürdi perde perde her maḳāmı

5062 Niçe şākirdleri var idi üstād
Kimisi nāyzen kimisi ‘avvād

5063 Kimi ṭanbūr çalar kimi kemānçe
Kimi def yüzine urur ṭabanca

5064 Bilürdi dürlü dürlü naḳş u taṣnīf
Çamusın kendüsi kılmışdı te’līf

5065 Kemāl ile çalardı cümle sâzı
İder bir nağmede seyr-i ḥicāzı

5066 Firūdāşt itse çeng olur iki ḳat
Felekde zühreyi kıлмаğ-ıçün māt

5067 Buyurdı Merzübān Şāh tutdılar sâz
Yanınca ehl-i diller kıldı āvāz

5068 Virürler sâzlarına gūşmālı
Kimesne eylemeye kıl ü kıli

- 5069 Burar burkılarını şağa şola
Firūdāşt eyleyüp girdi uşūla
- 5070 amusı birbirine oldu āheng
İşidenler alur ser-mest ü dil-teng
- 5071 alarlar bir faşıl ‘ūd ile anbūr
Dügāh ü sünbūle ‘uşşāk u māhūr
- 5072 alındı şevķ ile eng ü egāne
Üni irdi ‘ırāk u ıřfahān’a
- 5073 Kemānçeye neyi dem-sāz iderler
Hısār u selmek ü şehnāz iderler
- 5074 Ağız bir eyleyüp ‘uşşāk-ı dil-sūz
İderler būselik yüzinde nev-rūz
- 5075 Hüseynīde alarlar bir semā‘ī
İderler raķş idenler istimā‘ı

(Manisalı Cāmi‘, MN)

Bezm tasvirlerinde yer alan makam isimleri alfabetik sıra ve örnek beyitlerle aşağıda verildi. Makam isimlerinin bir kısmı aynı zamanda perde adıdır.

3.1.2.1.Acem

Türk musikisinde bir perde ve dört asırdan beri kullanıldığı tahmin edilen bir birleşik makam adıdır. Dizisi acem perdesi üzerindeki argāh beşlisiyle bayatī makamının birleşmesinden meydana gelir. Durağı ise dügāh perdesidir. İnici bir seyre sahiptir (Tanrıkorur, 1988: 321).

- 1315 Şeker ün şöhbete eyledi āgāz
‘Acem yüzinde der-āl itdi āvāz
...

- 1316 Bulunmağıün ol şöhbet ālāt
Didi ne denlū vardiye maķāmāt

- 1317 ‘Acemde seyr idüp ıldı arārı
Dilinde oldu bu ebyāt cārī

(Cem Sultan, CH)

- 2273 Tamām itdi ü şı‘ri Ergāvānsāz
‘Acem yüzünde Şekker ıldı āvāz

(Cem Sultan, CH)

3.1.2.2. Buselik

Bezm tasvirlerinde yer alan perde ve makamlardan biri de buselikti. ‘Ebû-selik’ özel isminden bozulmuş ve eski metinlerde bu şekliyle yer alır (Öztuna, 1990: I, 164). Yavaşça buselik makamını şöyle tarif eder:

“Yerinde bûselik beşlisine a) hüseyîde hicâz dörtlüsü b) hüseyîde kürdî dörtlüsü ilâvesiyle meydana gelen iki çeşit dizisi vardır. Donanımına herhangi bir ârıza işareti yazılmaz. Makamın güçlülere hüseyî ve cârgâh perdeleri, durağı düğâh perdesidir. Çıkıcı seyredir. Batı mûsikisindeki la minör gamına çok yakındır” (Yavaşça, 1992: 467).

“Öpücük anlamına gelen ‘bûse’den türemesi sebebiyle aynı zamanda ‘öpmelik’ gibi bir anlam ifade ettiğinden, şairler bununla ilgili pek çok söz oyunu geliştirmişlerdir” (Şentürk, 2017: 317):

435	Fiğân itdi şu resme bûselikde Nevâlar kıpırdı her bağı delükde	(Hamdî, TU)
582	Eyleyüp seyr-i şifâhândan nevâ Bûselik gösterdi aşhâb ü vefâ	(Muhibbî, GN)
3478	Kıopardı bûselikden bir terâne Cevâbın virdi şî’ rûn yana yana	(Manisalı Câmiî, MN)
2407	Muhalîf gelmedi çün itdi der-ğâst Mağâm-ı bûselikden gösterüp râst	(Hâşimî, MV)

3.1.2.3. Buselik-nevrûz

En az altı asırlık bir mürekkep makamıdır. Hızır bin Abdullah’ın *Edvâr*’ında yer alır (Öztuna, 1990: I, 166):

5074	Ağız bir eyleyüp ‘uşşak-ı dil-sûz İderler bûselik yüzinde nev-rûz	(Manisalı Câmiî, MN)

3.1.2.4. Büzürg

Bir birleşik makam olan büzürg (büzürg/k şeklinde de yazılır)ün dizisi şöyledir: “Hüseyî perdesine göçürülmüş bir hüseyî beşlisine, yerinde bir bûselik beşlisi ile rast perdesine göçürülmüş bir cârgâh beşlisinin ilâvesinden meydana gelmiştir” (Yavaşça, 1992: 522):

- 3030 İderken birbirine iki şeh nâz
Büzürgâne düzer kûçek-dehen sâz (Şeyhî, HŞ)
- 889 ‘Acemde bülbül âvâzıyla nevrûz
İdüp kûçekle büzürgden ider sûz (Abdî, GN)
- 2076 Seyr idüp halkı büzürg u kûçek
Geh nevâ eyledüm gehî selmek (Vücûdî, HY)

3.1.2.5.Cânfezâ

“6-7 asırlık bir birleşik makamdır. Saba makamının pest tarafında, durağı olan düğâh (lâ) perdesinden başlayarak hüseyinî-aşîrâna nakledilmiş bir uşşak dörtlüsü eklenmesinden ibarettir” (Öztuna, 1900: I, 172):

- 945 Geldi bezme kemânce itdi enîn
Ne enîn cân-fezâ şadâ-yı hazîn
- 946 Gûş-ı ‘uşşâka şöyle doķındı
Anda bu şi‘ r-i dilkeş oķındı (Mu‘îdî, ŞP)

3.1.2.6.Çârgâh

Türk musikisinde bir perde ve basit makam adıdır. Çârgâh makamı dizisi, “çârgâh veya kaba çârgâh perdesi üzerindeki bir çârgâh beşlisine bir çârgâh dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir” (Özkan, 1993: 228).

- 840 Gehî zeng ola geh nev-rûz u şeh-nâz
Düğâh u çâr-gehde itdiler sâz (Tutmacı, GH)

3.1.2.7.Dilkeş (Dilkeş-hâveran)

Bir birleşik makam olan dilkeş-hâverân makamının dizisi, “yerinde hüseyinî makamı dizisine ırak perdesindeki segâh dörtlüsünün veya ırak makamı dizisinin bir bölümünün eklenmesiyle meydana gelmiştir” (Özkan, 1994: 301):

- 3467 Gelüp her tûṭî-i gûya zebâne
Kıla bülbülleyin dil-keş terâne (Lâmiî Çelebi, VR)

3.1.2.8.Düğâh

Türk musikisinde bir perde ve birleşik makam adıdır. Saba makamına zengûle dizisinden birkaç sesin eklenmesiyle yapılmıştır (Öztuna, 1990: I, 236):

- 840 Gehî zeng ola geh nev-rûz u şeh-nâz
Dügâh u çâr-gehde itdiler sâz (Tutmacı, GH)
- 5071 Çalarlar bir faşıl ‘ūd ile tanbūr
Dügâh ü sünbûle ‘uşşâk u mähûr (Manisalı Câmîî, MN)

3.1.2.9.Evc / Eviç

Türk musikisinde bir perde ve birleşik makam adıdır. Makamın dizisi, “evîç perdesindeki eksik segâh beşlisine nevâda rast beşlisinin, yerinde uşşak makamı dizisinin ve ırak perdesindeki eksik segâh beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir” (Özkan, 1995: 521):

- 3661 İdüp cûş deryâ-yı mey itdi mevc
Şadâ-yı ney ile şeref buldı evc (Behîştî, İN)
- 1939 Rebâb idüp hicâz evcinde şehnâz
‘Irâk u ısfahândan virdi âvâz (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.1.2.10.Gerdâniye

Gerdâniye, bir perde ve birleşik makam adıdır. Makamın dizisi “*yerinde inici rast makamı dizisine yine yerinde inici hüseyinî makamı dizisinin eklenmesinden meydana gelmiştir*” (Özkan, 1996: 28):

- 2405 Kocar çün râhatü‘l-ervâh anı
Ki gerdâniyyeye dahl itdi anı (Hâşimî, MV)

3.1.2.11.Hicâz

Türk musikisinde bir perde ve basit makam adıdır. Hicâz makamı “*hicâz ailesi adı verilen birbiriyle yakın ilişkili dört makamdan oluşan grubun bir üyesidir. Dizisi, yerinde hicâz dörtlüsüne nevâda rast beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir*” (Özkan, 1998: 440). Hicâz, mukaddes toprakların bulunduğu coğrafi bölgenin de adıdır. Şairlerin bu makamı aynı zamanda bir coğrafi mekân adı olan, ırak ve ısfahan gibi makamlarla birlikte kullanmaya özen gösterdikleri görülür:

- 1258 Yine bezme yiñi âgâz iderler
Muğannîler hicâz âvâz iderler (Cem Sultan, CH)
- 1939 Rebâb idüp hicâz evcinde şehnâz
‘Irâk u ısfahândan virdi âvâz (Lâmiî Çelebi, FŞ)

- 4648 Tūtop rāh-ı hīcāz u ısfahānı
Muḥayyer itdiler pīr ü cūvānı (Lâmiî Çelebi, FŞ)

3.1.2.12.Hisar

Türk musikisinde bir perde ve makam adıdır. Hisar makamının dizisi, “*hüseynî perdesi üzerindeki inici zirgüleli hicâz dizisinin bir kısmı ile yerinde hüseynî veya acemli hüseynî dizilerinin birbirine eklenmesinden meydana gelmiştir. Ancak acemli hüseynî dizisi daha çok kullanılmıştır*” (Özkan, 1998: 126):

- 5073 Kemānçeye neyi dem-sāz iderler
Hīsār u selmek ü şehnāz iderler (Manisalı Câmîî, MN)

3.1.2.13.Hüseynî

Hüseynî, Türk musikisinde bir perde ve makam adıdır. Makamın dizisi “*yerinde hüseynî beşlisine hüseynî perdesinde uşşak dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir*” (Özkan, 1999: 21):

- 586 Gösterüp evc-i hüseynîden nevā
Kıldılar ‘uşşāk qalbin tolu vā (Muhibbî, GN)
- 688 Çün hüseynî perdeyi sâz eyleye
Aña cân murğını dem-sâz eyleye (Muhibbî, GN)
- 3440 Dutup vech-i hüseynîden hicâzı
Bu şi‘ri başladı söyletdi sâzı (Manisalı Câmîî, MN)
- 5075 Hüseynîde çalarlar bir semā‘î
İderler rakş idenler istimā‘ı (Manisalı Câmîî, MN)
- 2081 Çeng ile gāh ceng idüp baqdum
‘Ūd ile geh hüseynîye çıqdum (Vücûdî, HY)

3.1.2.14.Irak

Türk musikisinde bir perde ve makam adıdır. Irak makamının dizisi “*ırak perdesindeki segâh dörtlüsüne yerindeki uşşak dörtlüsünün katılmasından meydana gelmiştir*” (Özkan, 1999: 115). Aynı zamanda bir coğrafi mekân olan irak, şairlerce acem ve ısfahan gibi makamlarla birlikte kullanıldığı görülür:

- 4916 Irak idüp ‘acem yüzinde peydā
Okıdı uşbu şi‘ri ol semensā (Cem Sultan, CH)

- 1939 Rebâb idüp hicâz evcinde şehnâz
‘Irâķ u ısfahândan virdi âvâz (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 952 Muṭribâ çün bu maķâma gele dem-sâz ola nâz
Yüri seyr eyle şıfâhân ü ‘ırâķı bu gice (Mu‘îdî, *ŞP*)
- 337 İderdüm geh nevâ vü gâh ‘uṣṣâķ
Gönülse ârzü eylerdi ı‘râķ (Ûdî, *MM*)

3.1.2.15.İsfahan

En eski mürekkep makamlardan biridir. Buselik beşlisi, dügâh (lâ) üzerinde rast dörtlüsü ve beyatî makamından yapılmıştır (Öztuna, 1990: I, 370):

- 839 Sıpâhân perdesinde düzedip çeng
‘Irâķa eylediler râst âheng (Tutmacı, *GH*)
- 6655 İşfahân seyrin edüp her sîm-sâķ
Büselikden tıtdılar cây-ı ‘ırâķ (Muhibbî, *GN*)
- 4648 Tıutup râh-ı hicâz u işfahânı
Muḥayyer itdiler pîr ü cüvânı (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

3.1.2.16.Kûçek

Türk musikisinde en eski makamlardan biridir. Saba ile aşîrân (mi) perdesine nakledilmiş bir hüseyinî beşlisinden mürekkeptir (Öztuna, 1990: I, 463):

- 889 ‘Acemde bülbül âvâzıyla nevrûz
İdüp kûçekle büzürgden ider sûz (Abdî, *GN*)
- 2076 Seyr idüp ḥalkı büzürg u kûçek
Geh nevâ eyledüm gehî selmek (Vücûdî, *HY*)

3.1.2.17. Mâhûr

Türk musikisinde şed (göçürölmüş) bir makamdır. Dizisi “rast perdesindeki çârgâh beşlisine nevâ perdesindeki çârgâh dörtlüsünün eklenmesinden meydana gelmiştir” (Özkan, 2003: 394):

- 5071 Çalarlar bir faşıl ‘üd ile ṭanbûr
Dügâh ü sünbüle ‘uṣṣâķ u mâhûr (Manisalı Câmiî, *MN*)

3.1.2.18.Mâye

Mâye bir birleşik makamdır. “*Uşşak makamına segâh makamının eklenmesiyle yapılır. Segâh makamı ile segâh perdesinde karar eder*” (Öztuna, 1990: II, 31):

- 606 Hicâz u mâye vü nev-rûz u kûçek
Rekîb ü zâvül ‘uzzâl u selmek (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.19.Muhâlif

Türk musikisinde en az 5,5 asırlık bir birleşik makamdır. Nikriz ve segâh yapısındadır ve segâh perdesinde kalır (Öztuna, 1990: II, 61):

- 6119 Nevâ bu perde âhengine düz râst
Muğâlîf eyleme it k’ola der-ğâst (Şeyhî, HŞ)
- 2407 Muğâlîf gelmedi çün itdi der-ğâst
Mağâm-ı bûselikden gösterüp râst (Hâşimî, MV)

3.1.2.20.Muhayyer

Türk musikisinde bir perde ve basit makam adıdır. Hüseyinî beşlisinin tizi ve uşşak dörtlüsünden meydana gelen bu makam inici bir seyip takip edip dîğâh perdesinde karar kılar (Öztuna, 1990: II, 62). Şairler kelimenin lûgat anlamını da göz önünde bulundurarak tevriyeli kullanırlar:

- 1671 Muhayyer ‘aqlı uşşâkuñ nevâdan
Muşaffâ kalbi müştâkuñ şafâdan (Cemâlî, HH)
- 4648 Tütüp râh-ı hicâz u ısfahânı
Muhayyer itdiler pîr ü cüvânı
- 4789 Muṭrib yine râst kıl nevânı
Ki cân ola deng ü ‘aql hayrân
- 4790 ‘Uşşâkı muhayyer it demûnden
Bu nağme-y-ile kôpargıl efgân (Lâmiî Celebi, FŞ)
- 1067 Bırakdı meclise eşvâkı bunlar
Muhayyer eyledi ‘uşşâkı bunlar (Zâtî, ŞP)

3.1.2.21. Müberkâ

Türk musikisinde bir mürekkep makam olup XVIII. asra kadar kullanılmıştır (Öztuna, 1990: II, 86):

- 610 Müberkâ^ç yüz dutar şeh-nâz içinde
Nühüfte perdesi var sâz içinde (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.22. Nevâ

Türk musikisinde bir makam ve perde adıdır. Makamın dizisi “*uşşak dörtlüsüne nevâ perdesinde bir rast beşlisinin eklenmesiyle meydana gelmiştir*” (Özkan, 2007: 27). Ses, âhenk, nağme, inilti ve inleyiş gibi anlamlara gelmesi sebebiyle şairler arasında îhâm, cinas ve tevriyeli olarak kullanılmaya uygun bir yapıya sahiptir (Şentürk, 2016: 177).

- 3436 Terennüm eyleyüp mürğ-i hoş âheng
Nevâya başladı kânûn ile çeng (Behiştî, MM)
- 2265 Nevâ yüzinden çekdi bir hoş âvâz
Edâ kıldı bu şi‘ri Ergavânsâz (Cem Sultan, CH)
- 337 İderdüm geh nevâ vü gâh^ç uşşâk
Gönülse ârzü eylerdi^ç ırâk (Ûdî, MM)

3.1.2.23. Nevrûz

Türk musikisinde en eski makamlardan biridir. Tiz durakta yani acem (fa) perdesinde kalan acem-aşîrân makamına bu isim verilmiştir (Öztuna, 1990: II, 115):

- 5182 Kılurdı râst muṭrıblar ser-âgâz
Nevâ vü ısfahân nevrûz u şehnâz (Tutmacı, GH)
- 2540 Girü bir sâza âgâz itdi pür-sûz
Şıfahân eyler iken kıldı nev-rûz (Cem Sultan, CH)
- 2572 Hemân dem çekdi bir âvâz-ı pür-sûz
Nevâda seyr idüp gösterdi nev-rûz (Cem Sultan, CH)
- 1070 Bu şi‘re ağlayup bir nakş-ı nevrûz
Çalardı virürdi meclise sûz (Zâtî, ŞP)

3.1.2.24.Nevrûz-ı acem

Türk musikisinde yaklaşık 5,5 asırlık bir birleşik makamdır. “*Makam acem (fa) perdesinde kalmaktadır. Onun için asıl nevrûz makamının diğer bir adı olması muhtemeldir*” (Öztuna, 1990: II, 115):

- 604 Si ɗarb u çâr ɗarb u zîr ü bemde
‘ Arab taşnîfi nev-rûz -ı ‘ acemde (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.25.Nihâvend

Türk musikisinde bir şed makamdır (Öztuna, 1990: II, 119). Makamın dizisi “...*rast perdesindeki bûselik beşlisine nevâ perdesinde kürdî ve hicâz dörtlülerinin eklenmesiyle oluşmuştur*” (Özkan, 2007: 99):

- 859 Nihâvend ü nevâ ider iken sâz
Ġam irdi vü rehâvî oldı şeh-nâz (Tutmacı, GH)

3.1.2.26.Nühüft

Türk musikisinde bir birleşik makam olan nühüftün dizisi “...*yegâh makamı dizisine hüseyinî-aşîrân perdesinde bir uşşak dörtlüsünün ilâvesiyle meydana gelmiştir*” (Özkan, 2007: 301):

- 610 Müberka yüz dutar şeh-nâz içinde
Nühüfte perdesi var sâz içinde (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.27.Pençgâh

“*Bir birleşik makam olan pençgâh; rast ve beyâtî dizileri ile pençgâh beşlisinden ibarettir*” (Öztuna, 1990: II, 187):

- 605 Dü-gâh u hem se-gâh u hem çâr-gâhı
Nihâvend ü hüseyinî penc-gâhı (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.28.Râhatülervâh

Türk musikisinde bir birleşik makam olan râhatülervâh makamının dizisi “...*hicâz ailesini meydana getiren makamlardan zirgüleli hicâz hariç diğer hümayun, hicâz ve uzzâl makamlarının dizilerine ırak perdesindeki segâh dörtlüsü veya ırak makamı dizisinin bir bölümünün eklenmesinden meydana gelmiştir*” (Özkan, 2007: 411):

- 439 Ser-âgâz eyleyüp kûçek dehenler
İrişdi râhatü'l-ervâha tenler (Hamdî, TU)

3.1.2.29.Râst

Türk musikisinde bir perde ve makam adıdır. “*Rast beşlisine rast dörtlüsünün eklenmesiyle yapılmıştır. Durağı rast (sol) ve güçlüsü -beşli ile dörtünün birleştiği 5. derece olan- nevâ (re) perdeleridir*” (Öztuna, 1990: 213):

- 5182 Kılurdı râst muṭribler ser-âgâz
Nevâ vü ıṣfahân nev-rûz u şeh-nâz (Tutmacı, GH)
- 6119 Nevâ bu perde âhengine düz râst
Muḥâlîf eyleme it k’ola der-ḥâst (Şeyhî, HŞ)
- 1582 Yine muṭribler ider sâzını râst
Çaldılar kimi ḥicâz u kimi râst (Behîstî, HP)
- 2630 Göster reh-i râst niçe bir dil
Seyr eyle ḥicâzı vü ‘ırâkı (T. Cafer Çelebi, HN)
- 687 Râst perde üzre düzse ger nevâ
Pes muḥayyer ola her ‘uşşâk aña (Muhibbî, GN)

3.1.2.30.Rehâvî

En az X. asırdan beri bilinen musikide bir mürekkep makamıdır. Aslı Urfalı, Urfalıya ait anlamına gelen Ruhâvî olmalıdır. “*İki türlü rehâvî vardır... Asıl rehâvî bayatî makamına rast makamı eklenerek yapılmış, iki basit makamdan müteşekkil bir terkiptir*” (Öztuna, 1990: II, 224):

- 859 Nihâvend ü nevâ ider iken sâz
Ġam irdi vü rehâvî oldı şeh-nâz (Tutmacı, GH)

3.1.2.31.Rekîb

Rekîb veya rekb Türk musikisinde bir mürekkep makamıdır. “*Dügâhta kalan çargâh olduğu için “çargâh-rekb” de derler*” (Öztuna, 1990: II, 225):

- 606 Ḥicâz u mâye vü nev-rûz u kûçek
Rekîb ü zâvîl ‘uzzâl u selmek (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.32.Selmek

Bir mürekkep makam olan selmek, hüseynî geçkili bir rast makamı olup rast perdesinde karar kılar (Öztuna, 1990: 283):

5073 Kemânçeye neyi dem-sâz iderler
Hisâr u selmek ü şehnâz iderler (Manisalı Câmiî, MN)

2076 Seyr idüp halkı büzürg u kûçek
Geh nevâ eyledüm gehî selmek (Vücûdî, HY)

3.1.2.33. Segâh

Türk musikisinde bir perde ve birleşik makam adıdır. Segâh beşlisi ile hicâz dörtlüsünden mürekkeptir. Segâh perdesinde karar kılar (Öztuna, 1990: 271):

605 Dü-gâh u hem si-gâh u hem çâr-gâhı
Nihâvend ü hüseynî penc-gâhı (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.34. Sipihr

Bir birleşik makam olan sipihr az kullanılmış va zamanla terkibi değişmiştir. İki şekli vardır. ‘Eski sipihr’ şehnâz ve hisar, ‘yeni sipihr’ ise hisar ve kûcekin birleşmesinden oluşur (Öztuna, 1990: 304):

3667 Urur her biri çarh hem-çü sipihr
Elindeki defler meh-i bedr ü mihr (Behiştî, İN)

3.1.2.35. Sünbüle

Türk musikisinde bir mürekkep makamıdır. Muhayyer-sünbüle makamının XIX. yüzyıl öncesi adıdır. İki makam arasında ehemmiyetsiz bir fark vardır (Öztuna, 1990: 319):

5071 Çalarlar bir faşıl ‘ūd ile tanbūr
Dügâh ü sünbüle ‘uşşâk u mähūr (Manisalı Câmiî, MN)

3.1.2.36. Şehnâz

Mürekkep bir makam olup 6. avaz sayılmıştır. Uzzal veya hicâz yahut hümâyûn makamına aşîrân (mî) perdesine göçürülmüş bir hümâyûn ilâvesiyle yapılmıştır (Öztuna, 1990: II, 339). Ayrıca ‘nazlı’, ‘şûh’ ve ‘güzel’ gibi anlamlara gelmesi nedeniyle kelimenin sıkça kullanıldığı görülür:

840 Gehî zeng ola geh nevrüz u şehnâz
Dügâh u çâr-gehde itdiler sâz

859 Nihâvend ü nevâ ider iken sâz
Ġam irdi vü rehâvî oldı şehnaz

- 5182 Kılurdu rāst muṭriblar ser-āġāz
Nevā vü işfahān nevrüz u şehnāz (Tutmacı, *GH*)
- 1939 Rebāb idüp hicāz evcinde şehnāz
‘Irāk u isfahāndan virdi āvāz
- 4647 Muġannīler olup bu bezme dem-sāz
Nevādan itdiler şehnāza pervāz (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 2301 Eline çeng alup itdi ser-āġāz
Hicāz eyleyüben gösterdi şehnāz (Cem Sultan, *CH*)
- 5073 Kemānçeye neyi dem-sāz iderler
Hisār u selmek ü şehnāz iderler (Manisalı Câmîî, *MN*)
- 35105 Sürer şehnāz-ıla cānlar şafālar
İrer ‘uşşāka biñ dürlü nevālar (Şerîfî, *ŞN*)

3.1.2.37. Uşşāk

Uşşāk dörtlüsüne bûselik beşlisi eklenerek yapılmış, uşşāk dörtlüsü ile düġāh perdesinde karar kılan basit makamlardan biridir (Öztuna, 1990: II, 461). Ayrıca ‘âşıklar’ anlamına gelen kelimenin tevriyeli olarak kullanıldığı görülür:

- 611 Ne yüz kim naġme-i ‘uşşāk ider ol
İşiden tākātını tāk ider ol (Ahmed-i Dâî, *ÇN*)
- 1067 Bırakdı meclise eşvākı bunlar
Muḥayyer eyledi ‘uşşākı bunlar (Zâtî, *ŞP*)
- 4789 Muṭrib yine rāst kıl nevānı
Ki cān ola deng ü ‘aql ḥayrān
- 4790 ‘Uşşākı muḥayyer it demünden
Bu naġme-y-ile kōpargıl efgān (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 337 İderdüm geh nevā vü gāh ‘uşşāk
Gönülse ārzü eylerdi ı‘rāk (Ûdî, *MM*)
- 1315 Şehenşeh gönlini itmege şādān
Gehî ‘uşşāk kıldı geh şıfāhān (Cem Sultan, *CH*)
- 2695 Muġannīler oturdu her yañadan
Ki ‘uşşākā şafā ire nevādan (Şerîfî, *ŞN*)

3.1.2.38. Uzzâl

Hicâz beşlisine uşşâk dörtlüsü eklenmesiyle yapılan ve düğâh perdesinde karar kılan bir basit makamdır (Öztuna, 1990: II, 467):

- 2082 Hayli dem-sâz idi baña ‘uzzâl
Şimdi şehnâz idince kıldı cidâl (Vücûdî, HY)

3.1.2.39. Zâvil

Bir birleşik makam olan zâvilin dizisi “*rast perdesindeki inici çârgâh dizisine seyrin ortasında ve sonunda nikriz makam dizisinin eklenmesiyle meydana gelmiştir*” (Özkan, 2013: 155):

- 606 Hicâz u mâye vü nev-rûz u kûçek
Rekîb ü zâvil ‘uzzâl u selmek (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.2.40. Zeng

Zeng veya zengûle Türk musikisinin 11. basit makamıdır. XIII. asırdan önceki bir asırda hicâzdan ayrılarak oluşmuş en eski makamlardandır. Hicâz beşlisi ile hicâz dörtlüsünden meydana gelir ve beşli ile düğâh perdesinde kalır (Öztuna, 1990: II, 521):

- 840 Gehî zeng ola geh nev-rûz u şeh-nâz
Düğâh u çâr-gehde itdiler sâz (Tutmacı, GH)

3.1.2.41. Zirkeş

Hüseynî ve ırak makamlarının birleşiminden meydana gelen, dilkeş-hâverân makamının eski adıdır (Öztuna, 1990: II, 529):

- 612 Kaçan kim zîr-keşde bem dutar ol
Mağabbet ehlini hürrem dutar ol (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.3. Musikinin Etkileri

Bezmlerde icra edilen musiki, katılımcıların mutluluğunu amaçlayan ve eğlenceyi tamamlayan bir unsurdur. Musiki, dinleyenlerin duygularında farklı etkiler uyandırır. Musikinin mutluluk etkisinin yanında bazen hüznün atmosferi oluşturarak gam artırıcı bir işlev görür; bazen de dinleyenleri mest ederek uyutur. Şentürk, tasvirlerde musikinin etkisini anlatmak için gönüllerin yandığı, gönüllerden kıvılcım ve duman çıktığı, gönüllere ateş düştüğü vb. kalıp ifadelerinin kullanıldığını belirtir (Şentürk, 2002: 621).

Bezmlerde musiki ve şarap eşliğinde eğlenmek esastır ve musiki ile şarabın etkileri arzulan bir durumdur:

2121 Eşer kıldı şehe şehzâdeye mey
Getürdi hem hürûşa nâle-i ney

2122 Şafâsı câmuñ u zevkî sürûdüñ
Nevâsı muṭribüñ âvâzı düdüñ

2123 Giderdi ehl-i meclisden kararı
Çıkarıdı âteş-i dilden şerârı (Cemâlî, HH)

Ahmed-i Dâî'nin *Çeng-nâme*'sindeki çeng tasvirinde çengin dinleyenler üzerindeki çeşitli etkileri dile getirilir. Çeng, dinleyenin aklı, ruhu, dinleme zevki ve duyguları üzerinde etki eder. Sözü'nün anlamının ancak ariflerin anladığı çengin sesine cahil ve şaşkınlara bile hayran kalırlar:

620 Eridür dileyen şahsuñ dimâğın
Uyarur istimâ'ı cân çirâğın

621 Anuñ âvâzını çün güş iderler
Şafâdan akl u cân bî-hüş iderler

622 Gehî ser-hoş olur geh ayılurlar
Şaşar akl u gider ög bayılurlar

623 Gehî sözler yaşından yir şulanur
Gehî gökler gırîden yanķulanur

624 Anuñ vecdinde şevk ile turlurlar
Semâ' u rakş iderler çarķ ururlar

625 Deñizdür taşmış anlar zevrak olmış
Anuñ mevcinde hep müstağrak olmış

626 Aña hayrân olup cümle ḥalâyık
Ayık ser-hoş olur ser-hoş ayık

627 İder bir sâz ile her demde bir sūz
Dili tañsuk özi söyler ' aceb söz

628 Sözinüñ ma' nîsin ' ârifler añlar
Velî hayrân kalur nâ-dân u tañlar

- 629 Çün ol hurrem olur anlar sevinür
Gönüller şād olur cānlar sevinür
- 630 Şafāsından çü ğāyet germ olurlar
İşidüp taş bağırlar nerm olurlar
- 631 Gönüller sırrın andan fāş iderler
Aña taḥsīn okup şā-bāş iderler
...
- 635 Şafāsından olur ğam-gīn feraḥ-nāk
Sem‘ından iderler cübbeler çāk

- 636 Nevāsı hoşluğa eyler delālet
Kıomaz ḥāṭırda bir zerre melālet
- 638 Dükeli hurrem ol derd ile inler
İniler her kişi kim anı dinler

- 639 Gehī aklı gider ögi dirilür
Diri ölür velī ölü dirilür (Ahmed-i Dâî, ÇN)

Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Keyvân'ın Mihr'in şehzade olduğunu anlaması üzerine onun şerefine bezm kurar. Bezmde yetenekli avvâdın çaldığı ud ile gamlanan Mihr ağlamaya başlar. Şarabın etkisiyle Mihr avvâddan ūdu alır ve etkileyici bir şekilde çalar. Ayrılık temalı şiirler okur. Meclistikileri hüzünlendirdiği gibi neşelendirir de. En sonunda Farabi gibi bir nağme çalarak herkesi uyutur. Sazı bırakıp evin yolunu tutar:

- ...
- 2431 O şevk ile idüp dil-dārını yād
Cigerden Mihr daḥı itdi feryād
...
- 2434 Şarāb-ı şevk ile ol māh-ı ṭannāz
Dileyüp aldı muṭribden ele sāz
- 2435 Virüp fi'l-ḥāl şedd-i pehlevānī
Ele mızrāb alır kim çala anı
- 2436 Çalar ol şedd ile terci‘-i dil-keş
Urur ‘ūdı dil-i Keyvāna āteş

- 2437 İrişdi çünki sâz-âvâz çarha
Getürdi Zühre-i gerdûnı çarha
- 2438 İrişdi güşına çün sâz-ı feryâd
Didi Nâhîd kim çenget merîzâd
- 2439 Oğuyup şî‘r-i dil-keş fûrkat-âmîz
İder bezm ehlinüñ âteşlerin tîz
- 2440 Şeh-i rakqâş ider kûlî tarab-nâk
El urdı yaqasını eyledi çâk
- 2441 Biraz çaldı buları itdi ğam-nâk
Yine çaldı biraz itdi ferağ-nâk
- 2442 Çü Fârâbî yine bir seyr çaldı
Kamunuñ gözlerini h‘âb aldı
- 2443 Kõdî sâzı vü gitdi hânesine
Varup râhat olur kâşanesine

(Behîştî, *MM*)

Yukarıdaki örnek tasvirlerde görüldüğü üzere musiki mutlu kılma, gamlandırma, mest etme, uyku getirme vb. etkilere sahiptir. Bu etkiler alt başlıklar halinde aşağıda ele alındı.

3.1.3.1.Mutluluk Getirmesi

Musikinin mutluluk etkisi dinleyeni mutlu etmesi, dert ve gamı unutturması ve dinleyeni yer yer coşturması şeklinde tezahür eder. Böylece gamlı gönüller huzur bulur, taş gönüller yumuşar:

- 820 Meger kim çeng ü ‘ûd âvâzesine
Gönül ârâm idüp baña ısına
- 821 Niçün ola gönülde guşsa müdğam
Giçer çünkim hemîşe şâdî vü ğam
- 2280 Mey-i gül-nâr-ile meclis olup germ
Ney âvâzı ider sengin dili nerm
- 629 Çün ol hurrem olur anlar sevinür
Gönüller şâd olur cânlar sevinür

(Tutmacı, *GH*)

(Kemalpaşazade, *YZ*)

- 630 Şafāsından çü ğāyet germ olurlar
İşidüp taş bağırar nerm olurlar
- 631 Göñüller sırrın andan fāş iderler
Aña taḥsīn okup şā-bāş iderler
...
- 635 Şafāsından olur ğam-ğīn feraḥ-nāk
Sem‘ından iderler cübbeler çāk
- 636 Nevāsı hoşluğa eyler delālet
Kıomaz ḥāṭırda bir zerre melālet (Ahmed-i Dâî, ÇN)

3.1.3.2. Gam Getirmesi

Musiki bazen de gam ve hüzne sebep olur. Özellikle bezmlerde âşıklar müziğin etkisiyle sevgililerini hatırlayıp kendilerini kaybederler:

- 1056 Ney-i nāyī çün arturmuşdı zārın
Yele vermişdi ‘uşşākuñ kararın
- 1057 Terennümler kılup şevkile kavvāl
Niçe bī-dilleri etmişdi pā-māl (A. Rıdvan, HŞ)

Hüsrev ü Şîrin hikâyesindeki aynı sahne Firâkî’de müziği dinleyenlerin sabır ve kararını ayaklar altına aldığı, Hüsrev Perviz’in ne içtiğinin farkında olmadığı şeklinde geçer:

- 727 Terennümler idüp şevk ile kavvāl
Kılurlardı karar u şabrı pā-māl
- 728 Ne dem kim nâyler feryād iderdi
Şekīb-i ‘âşıkı ber-bād iderdi
- 729 Olup ol şürete Pervîz ḥayrân
Ne içer bilmez idi mey mi yā kan (Firâkî, HŞ)

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül’ün bağda düzenlediği işret meclisinde mutribin okuduğu *Didi iy ‘ışkı derdi cānuma cān / Kanı sin gel ki cānum saña kurbān* matlalı şiirden etkilenen Gül duygulanır ve ah ile feryat eder. Nihâvend, nevâ, rehâvî ve şehnâz makamlarında çalınan musiki Gül’ü daha da gamlandırır. Aşk derdinin inlemeleriyle uyuyakalınca düşünde Hürmüz’ü görür:

- ...
- 855 Gül’e ğāyetde kār idüp bu āheng
Gül-âb itdi güle nergisden āveng

- 856 Gül-i nâzûk gönûl pür-‘ ıřķ u ser-mest
Ne ĥaddi ola řabruñ gözede dest
- 857 şabırdan çünki ma‘ zûl oldu ol mâh
Cigerden eyledi derd ile bir âh
- 858 Yire düşdi vü ‘ aķlı gitdi şol dem
Çalarken çalıcılar zîr ü geh bem
- 859 Nihâvend ü nevâ ider iken sâz
Ėam irdi vü rehâvî oldu şeh-nâz
- 860 Gül-i ra‘ nâ yaturdı ‘ ıřķ ilen zâr
Ėazîñ ü bî-ĥod u mest ü dil-efkâr
- 861 Ėam almış anı vü hem Ėamdan ol şâd
Ėarâb olmiş ‘ azîm ü yavlağ âbâd (Tutmacı, GH)

3.1.3.3.Uyku Getirmesi

Bezmede icra edilen musiki dinleyenleri mest eder, uyutur ve dinleyenlerin akıllarını başlarından alır:

- 621 Anuñ âvâzını çün Ėuş iderler
şafâdan aķl u cân bî-huş iderler
- 622 Ėehî ser-ĥoř olur geh ayılurlar
şaşar aķl u gider öĖ bayılurlar (Ahmed-i Dâî, ÇN)
- 3664 Çalar nağme-ger arĖanûn u rebâb
Virür mest olanlara dârûy-ı ĥ‘âb (Behiştî, İN)
- ...
- 2441 Biraz çaldı buları itdi Ėam-nâk
Yine çaldı biraz itdi feraĥ-nâk
- 2442 Çü Fârâbî yine bir seyr çaldı
Ėamunuñ gözlerini ĥ‘âb aldı (Behiştî, MM)
- Bezmlerde bazen katılımcılar müzik ve şarabın etkisiyle uyuyakalıp rüya görürler.

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül’ün bağda düzenlediği işret meclisinde çalgıcıların icra ettiği musikiden etkilenen gamlı Gül, kendinden geçerek rüyada Hürmüz’ün Ėülerek yanına geldiğini görür. Yan yana gelen iki sevgili, birbirlerinin boynuna kollarını dolarlar. Hürmüz

Gül'e sitemde bulunup onu bağdan neden kovduğunu sorar. Bunu duyan Gül uykudan çılgılık atarak uyanır:

- 858 Yire düşdi vü 'aqlı gitdi şol dem
Çalarken çalıcılar zîr ü geh bem
- 862 Yaturken ol semen-ber zâr u giryân
Görür düşde ki Hürmüz geldi hândân
- 863 Oturur bigi olurken yana yan
Yaturlar kocuşbanuñ câna cân
- 864 Kolu bir birinüñ boynında çenber
Güle gül katıban şekkere şekker
- 865 Gelüp eydür Gül'e kim iy vefâdâr
Niçün men 'âşıkâ olduñ cefâkâr
- 866 Şavâb işbu haţâyı nice gördüñ
Ki sen bâğa geliben bini sürdün
- 867 Revâ mıdur ki bâğda açıla gül
Aña hasret giçe bî-çâre bülbül
- 868 Çü sen 'ışk ile çün bülbül degülsin
Sürerseñ bülbülü hod gül degülsin
- 869 Bunı işdicegez ol peri-zâd
Beliñledi uyandı kıldı firyâd
- 870 Bu düşü gördi oldı 'ışkı hüşyâr
Hem ol uyğudan oldı fitne bîdâr (Tutmacı, GH)

3.1.4. Rakkaslar

Bezmlerde yer alan musiki unsurlarından biri de rakkaslardır. Rakkas ve rakkaseler bezmde müzik eşliğinde dans edip semâ yaparlar. Tasvirlerde bunlar çevik olmaları, ayak becerileri, uyumlu hareketleri, misk sürülmüş saçlarından etrafa güzel kokular yaymaları vb. özellikleriyle ön plandadırlar:

- 4412 Muğanniler huruşı irdi çerha
Şafâdan mäh-rûlar girdi çerha (Cemâlî, HH)

- 4653 Țurup raķş itdi serv-āyīn güzeller
Oķındı gül gibi rengin ğazeller (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)
- 1193 Geçüp mihr-i sipihrāsā o sultān
Cinān-ı bezmi Țıtdı hūr ü ğılmān
- 1195 Kimi çengī vü ‘ūdī kimi raķķāş
Țamusa olmiş idi çāker-i hāş (Ūdī, *MM*)
Aşğıdaki beyitlerde rakkas, hareketleriyle cevelān eden tavusa benzetilir:
- 589 Țıldılar ol dem şadā kaķnūs-veş
Urdı cevlan hūblar Țāvūs-veş (Muhibbī, *GN*)
- 863 Urup raķķāseler Țāvūsı cevlan
Țılurdi şāh-ı şūh-ı servi hayrān (Lâmiî Çelebi, *VR*)
- 503 Girüp Țāvūs-veş cevlanā raķķāş
Țarab-nāk oldı ğāyet meclis-i hāş
- 504 Şu resme kıldı raķş ol kađd-i mevzūn
Ki baş indürdi görüp çarh-ı gerdūn
- 505 Oķur her yañadan deff ü çeĝāne
Ki yok çağına raķķāşuñ bahāne (Hamdī, *TU*)
Tasvirlerde rakkaselerin semā ve dönüşleri ‘çarha girme’ şeklinde tanımlanır:
- 585 Yine bir māh-peyker girdi çarha
Ki çarhile haclet virdi çarha
- 586 Gehī Țāvūs gibi cilve eyler
Döner geh mu‘allaķ çün kebūter (Hamdī, *TU*)
Tasvirlerde rakkaselerin ellerinde bir müzik aleti olan çârpâra olur. Dört parça anlamına da gelen ‘çar-pâre’ ile çeşitli söz sanatları yapılır:
- 12524 Eline çâr-pâre aldı raķķāş
Çaluban raķş uruban oynadı hāş (Şerîfî, *ŞN*)
Aşğıdaki beyitlerde de Zühre sazende olurken, Ay ve Müşteri bezmin rakkası olur:
- 427 Gördüm anda bir iki meclis-i hāş
Zühre-sāzende müşteri-raķķāş (Fikrî Çelebi, *EE*)
- 1701 Țılurlar yine bir hoş meclis-i hāş
Olup cinnī muĝannī māh raķķās (Cem Sultan, *CH*)

Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne* mesnevisinde Pervâne'nin avda tertip ettiği bezimde rakkâsın özellikleri ele alınır. Rakkas aydınlık yüzü, kemende benzeyen saçları ve dünyayı sarsan etkileyici dansıyla yer alır:

- 1081 Gel ey zevk ü şafâ baħrına ğavvâş
Kulak tut bu muħaldür vaşf-ı rakķâş
- 1082 Turup şevk ile rakşa girdi rakķâş
Şafâ baħrına ħalkı idi ğavvâş
- 1083 Nice rakķâş-ı mihr-i ' âlem-ārâ
Münevver gün yüzinden rûy-ı dünyâ
- 1084 Şacı ħurşide şalmışdı kemendi
Bırakmışdı cihân boynına bendi
- 1085 Urur cellâd-ı çeşm-i cāna yāre
Dil-i miskini eyler çār pāre
- 1086 O rakş eyler ayalar kıarsulurđı
Cihân gümlerđi yirler şarşulurđı (Zâtî, ŞP)

Yine Zâtî'nin *Şem' ü Pervâne*'sinde Şem' ile Pervâne'nin bezminde Şemse ve Mâh adındaki rakkaselerin gösterisi tasvir edilir. Bu tasvirde rakkaseler bilinen özelliklerle tasvir edildikten sonra, iki rakkasenin gazel okumaları farklı bir durumdur:

- 1649 İşit rakķâş çarĥa girdüğini
Ol ehl-i bezme ĥâlet virdüğini
- 1650 Pes andan rakşa girdi iki rakķâş
Felekden oldı a' lâ meclis-i ĥaş
- 1651 Birisi Şemse anuñ birisi Mâh
Görenler anlaruñ yüzün ide rāh
- 1652 İkisi döne döne rakşı itdi
Görenler kıldı ĥayrān ' aklı gitdi
- 1653 Elinden gelse sal ol rûzgāra
İderdi çār-faşlı çār pāre
- 1654 Elinde ol iki mâhuñ ' anāşır
Olurđı çār pāre olsa kıadır
- 1655 Bu şi' ri okıdı şevk ile Şemse
Ĥarāret irdi andan gökde şemse

- 1656 Budur ol şî' r işit ey yâr-ı nâzûk
Virür qalbe şafâ her-bâr yük yük
- 1657 Tır ey haste gönül ölme yine derde devâ geldi
Yaturken künc-i mihnetde seni dermân aña geldi
- 1658 Kıyâmet sâ' at irişdi tır ey dil n'oldu ölürsin
Ki bir ' İsâ-dem ü âb-ı hayât-ı cân-fezâ geldi
- 1659 Tudağı ol şafâda zemzeme ta' n eyleyen irdi
Şafâ kesb idi qalbüm mürde haqqıçün şafâ geldi
- 1660 Çerâğı Pertev-i nûr-ı Muḥammed'den yaqar ḥüsni
Muḥammed ümmeti bir sâye-i luṭf-ı Hudâ geldi
- 1661 Gözüñ aç on sekiz biñ ' âlemi gördükçe haẓẓ eyle
Yine bir qalbi şâf âyîne-i gîti nümâ geldi
- 1662 Şeref vire felekde Müşteri'ye tâli' üm biñ yıl
Günüm toğdı dem-i devlet bu şeb ol meh-liqâ geldi
- 1663 Ser-â-ser devlet ü ' izz ü sa' âdet aña yâr olsun
Cihân tırdukça var olsun şafâ geldi şafâ geldi
- 1664 O şî' ri eyleyince Şemse âḥir
Bu maṭla' Meh dilinden oldı zâhir
- 1665 İrişdi bir kıyâmet-dem bu mürde cisme cân geldi
Kelâmı âb-ı Hızruñ ' ayni ' İsâ-yı zamân geldi
- 1666 Aqar şu bigi tâ qaşra irişdi ol lebi kevşer
Feraḥdan çeşme çeşme revân âb-ı revân geldi
- 1667 Bize ol ' ârızı Cennet lebi âb-ı hayât irdi
Tır ey dil niçün ölürsin hayât-ı cavidân geldi
- 1668 Hezârân şubḥ-ı ' ıyd olsa bu şeb qadrine irişmez
Bize bir kâm-yâb u kâmkâr u kâm-rân geldi
- 1669 Kimesne inlemez hergiz meger çengî elinden çeng
İmâret itdi mülk-i bezmi bir şâh-ı cihân geldi
- 1670 Cibâl-i hicr acıtmışdı benüm Ferhâd-veş cânım
Bu şeb câm-ı vişâlin şundi ol şîrîn-zebân geldi

1671 İlâhî şakla ol şîrîn-zebânı acılıklardan
Şükür kim bezme lezzet virdi bir şeker-feşân geldi

1672 Tamâm oldı ğazeller hep okındı
Ferah sultânı kaşr-ı kalbe kondı (Zâtî, ŞP)

Aşağıdaki tasvirlerde tavusa benzetilen rakkasın bedeniyle yaptığı hareketlerin izleyenler üzerindeki etkileri ön plandadır:

1946 Çü tāvūs-ı rakḳâş cevân ider
Şaçından saçup müşgi erzân ider

1947 İdüp ḳaddini ḥam gehî çün hilâl
İder gâh ḳanış vü ğunc u delâl

1948 Boyun rıhtesiyle alup ‘aql u hûş
Mu‘ allak dönicek ḳoparur ḥurûş

1949 Alup ğamzesi gibi geh tîĝ-ı tîz
Ḳoparur idi bezmde rûsteḥîz

1950 Anı şaḳınup bîmden Zühre çâk
İdüp oldı çok ehl-i diller helâk

1951 Gehî çenber idüp o dilber-miyân
Dehânı gibi ḥâtem olur hemân

1952 Düşüp çeşm-i mesti gibi ḥançere
Geçer zülfi mânendi ki çenbere

1953 Semâ‘ ın görüp serv ḥayrân olur
Şanevber gelüp cûşa rakḣân olur

1954 Virüp bezme bâzîçe ile ferah
Ḳomaz meclis ehli dilinde terah (Behiştî, İN)

Lâmiî Çelebi’nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde iki sevgilinin bulunduğu bezmde rakkas tasvir edilir (b. 3603-3613). Rakkaselerin benzetildiği tavus bu tasvirde rakkasın adı olur. Aynı imajlar çerçevesinde bu tasvirde de rakkas uzun saçlıdır, tavus kuşu gibi cevalân eder ve elinde çarpâre vardır:

3603 Meger kim bir perî-ruḥ meh-likâya
Ki saçı şalmışidi aya sâye

- 3604 Nesebde ana bir hemşire idi
Ruḥından ṭal‘ at-ı meh tîre idi
- 3605 Nigârın adını virmişdi Ṭāvūs
Okurdu cılve-i ṭāvûsa efsûs
- 3606 Kaçan germ olsa meclis rakş ururdu
Şeb-âsâ saçları mâhın bürürdi
- 3607 Hemândem gösterüp cevân-ı ṭāvūs
Felek san bir ḥayâl-engîz-i fânūs
- 3608 İki destine alup çâr pâre
Çeküp bir def-i ra‘ nâyı kenâre
- 3609 Gehi rakş urdu gâhi çenber oldu
Sipîhr-i ṭal‘ atı pür aḥter oldu
- 3610 Şu denlû itdi şirinkârlıklar
Özinden kıldı meh bîzârlıklar
- 3611 Felekler rakşa girdiler ṭarabdan
Pür oldu bezm içi şûr u şağabdan
- 3612 Şehûn söziyle cânı oda döndi
Dili bu odlu demlerden göyündi
- 3613 Yeter bir şu‘ le sem‘ -i dil-figâra
Yağar bin penbezârı bu şerâre

(Lâmiî Çelebi, VR)

Bezmlerde yer alan diğer raks ve rakkas tasvirleri: **Kemalpaşazade**, YZ, 5933-5936;
Manisalı Câmiî, MN, 5076-5085.

3.2.Bezmlerde Şiir

Bezmlerin şarap, musiki ve şiir olmak üzere üç temel unsur üzerinde inşâ edildiği daha önce belirtilmişti. Bu unsurlardan biri olan şiir, iştret atmosferiyle uyumlu olarak tasvirlerde yer alır. Şiirler bazen bezme katılanların coşkun duygularının anlatım aracı bazen de bezmin havası veya sevgilinin güzelliğini dile getirmede bir vasıta olur. Bezmlerde şiirler mecliste katılımcılar tarafından okunduğu gibi bestelenerek mugannî veya mutrip tarafından musiki eşliğinde de seslendirilir.

3153 Fiğân itdi gene çeng ü çeğâne
Gene söylendi eş'âr u terâne (A. Rıdvan, HŞ)

2697 Pey-â-pey şöhet itdiler niçe gün
Çalındı çeng okundu şi'r-i mevzûn (Şerîfi, ŞN)

Metinlerde bazen mecliste şiir okunduğu belirtilmekle yetinilirken bazen de okunan şiirin metnine yer verilir. *Heves-nâme*'de sevgilinin işret meclisinde hal ve zamana uygun şiirler okunduğu belirtilir: *Okıdı bir nice ebyât-ı fâyiķ / Münâsib vaķte aķvâle muķābıķ // Gehî tāze bahāriyyāt okındı / Gehî maķbûb ķūsniyyāt okındı // Gehî mestāne ķamriyyāt-ı rengîn / Gehî dilkeş rubā'ıyyāt-ı şîrîn // Okındı ķāşılı ğarrā ğazeller / İşidüp şevķ u zevķ itdi ğüzeller* (T. Cafer Çelebi, HN, 2759-2762).

Lâmî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde Bânû'nun Ferhâd'ı davet ettiği bezmde sofrâ, şarap, musiki ve rakstan sonra ğül gibi renkli ğazellerin okunduğu belirtilir: *Ĥurup raķş itdi serv-āyîn ğüzeller / Okındı ğül gibi rengîn ğazeller* (b. 4653). Halîlî *Fürkat-nâme*'de bezmde şiir okunup, sohbet edildiğini vurgular: *Pes andan meşğûl olduķ 'ıyşâ iy yâr / Biraz-dem okudum dîvân-ı eş'âr // Biraz sâ'at geķenki mâ-cerâdan / Ĥikāyet eyledük ķûn ü ķerâdan* (b. 1260-1261). Yine Mu'îdî *Şem' ü Pervâne*'de Şem'in düzenlediği bezmde ğönül yakıcı matla' ve rubâilerin okunduğu belirtir: *Oķınup sūznāk maķla'lar / Yine çağrıldı ķâr mışra'lar* (b. 444). Bu beyitlerden de ğörüldüğu üzere şiir okumak eğlencenin bir parķası olduğu gibi musikiden bağımsız da okunabilen bezmin bir unsurudur.

Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr* mesnevisinde Tunca ırmağının kenarındaki mesire alanında meclis kurup suya giren ğüzeller şiir okurlar:

348 Ĥurmadan geldi serv-i bālâlar
Sidre-ķâmet ğüzeller a' lâlâlar

349 Zînet itdi kenârını Tunca
Serv-i bālâlar ile boyunca

350 Bir içim ş u gibi ğüzeller hep
Mâ'î ğönlekle bi-bedeller hep

351 Nite kim Ĥuķî-i şeker-ğüftâr
Ġazel okur hezârı bûlbûlvâr

352 Ġötürüp her nigâr-ı ğül-ruķsâr
Ġül-i ter gibi defter-i eş'âr

353 Şi‘r-i şekker-şi‘âr u şîrîn-leb
Şan ki olurdu şekkerin ruḡeb

...

(Fikrî Çelebi, EE)

Bezm tasvirlerinde yer alan şiirlerin bir kısmı da bestelenerek okunur. Halilî’nin *Fürkat-nâme*’sinde gûyendeler işret faslında şiir okurlarken, Behiştî’nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde bezmin avvâdının ûd çalmanın yanında gazel de okuduğu belirtilir:

1266 Olup gûyendeler her demde gûyâ
Okırlardı müdâm [eş‘âr-ı] ġarrâ

(Halilî, FN)

2426 Şehûn var idi ‘avvâdı yegâne
Nazîri gelmemiş idi cihana

...

2430 Çalardı ġâh taşnîf ü ‘ameller
Okurdu ġâh derd ile ġazeller

(Behiştî, MM)

Bezm tasvirlerinin işret fasıllarında okunan şiirler formlarına göre tasnif edilerek alt başlıklar halinde aşağıda verildi.

3.2.1. Gazel

Bezmlerde okunan şiirlerin çoğunluğunu gazel türü oluşturur. Gazellerin bir kısmının ‘bu gece’ redifli olmaları dikkat çeker. Bunun sebebi işret vakti için gecenin seçilmesi, geceleyin etraf تنها ve rakip uykudayken sevgililerin buluşmak için geceyi bir fırsat olarak telakki etmeleri olduğu söylenebilir. Câhız, hükümdarların eğlendikleri ama bu eğlenceleri için bir vakit belirlenmesi ve buna bağlı kalınması gerektiğini belirtir. Mutlu hükümdar, gününü belli parçalara ayırmalı ve günün sonunda eğlenmeli ve dinlenmelidir der (Câhız, 2015: 82).

Bezmlerde gazeller genellikle mugannî ve mutrip tarafından okunur. Bununla birlikte ‘gazel okuyan’ anlamına gelen gazelhânlar tarafından da okunur:

743 ẖadeḡler devr idüp sâķî-i gül-ruḡ
Ġazel-ḡânlar virür meclisde pâsuḡ

(Abdî, GN)

Bezmlerde mugannî veya mutlip tarafından seslendirilen gazellerin hangi makamlarda okundukları belirtilir:

3151 Şeker şeh-nâz idüp gösterdi nev-rûz
Okıdı bir ġazel pür-ḡâl ü pür-sûz
Ġazel

3152 ẖanlı yaş ile oldı çü deryâ kenârumuz
Sensüz geçeli iy yüzi gül rûzgârumuz

...
3258 Derd ü belân ile kıluruz âh u nâleler
Elden gideliden berü şol gül-‘ izârumuz (Cem Sultan, CH)

Bezmlerde genellikle mutriplerin şiir okudukları görülür. Tutmacı’nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde Gül’ün bağda düzenlediği işret meclisinde mutriplerin gazel okuduğu belirtilir. Tasvirde mutripler gazel okurken bunların icra ettikleri musikinin alet ve makamlarına yer verilir:

838 Pes âgâz itdi mutrıblar alup sâz
Nevâzişle nevâ kıldılar âgâz

839 Sıpâhân perdesinde düzedip çeng
‘Irâka eylediler râst âheng

840 Gehî zeng ola geh nev-rûz u şeh-nâz
Dügâh u çâr-gehde itdiler sâz

841 Oñıldılar gâzel şol resme kim gül
Muñayyer oldı şevkinden çü bülbül (Tutmacı, GH)

Tutmacı’nın *Gül ü Hüsvrev* mesnevisinde iki sevgilinin bağda düzenledikleri işret meclisinde Hüsmüz “bu gece” redifli gazeli okur:

1594 Çü bâğı gezdi ol iki şeker-rîz
Yine ħalvetgehe irişdiler tîz

1595 Yine çün mutrıb aldı eline sâz
Bu şi‘ri eyledi Hüsmüz ser-âgâz

Bâz şi‘r-ħ^vanden-i Hüsmüz

1596 Sâķî-i sîm-i zenc şun bize şahbâ bu gice
Tâ ki biz irürevüz şöħbeti şubĥa bu gice

1597 Mutrıbâ sen dahı hoş söz ile bir sâz it kim
Ġışş ide ‘ıyşumuza Zühre-i zehre bu gice

1598 Bize ħum-ħâne şarâbı ne kadar kıla meded
Bâde yirine gerek içile deryâ bu gice

1599 Gelün meclisiyân içelüm ü esrimeyelüm
Tâ dem-i şubĥ idelüm şöħbeti ihyâ bu gice

1600 Ne gicedür bu gice geldi bize qadr ü berât
Yürî iy murğ-ı seher eyleme ġavgâ bu gice

1601 Dem bu demdür bu demi hoş görelüm kim bu dem
Bir dem-i hûb durur geldi müheyyâ bu gice

1602 Cennet içinde gerek hûr ile rıdvân yaşaya
Nitekim konuşur uş mâh u şüreyyâ bu gice (Tutmacı, GH)

Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde iki sevgilinin gece düzenledikleri bezmde
Bârbed Hüsrev'in dilinden, Nigîsâ da Şîrîn'nin dilinden 'bu gece' redifli gazel okurlar:

3213 Çü şöhet hâlî idi yâr-ı bedden
Ġazel bu resme geldi Bârbedden

Ġazel H'ânden-i Bârbed ez-Zebân-ı Hüsrev be-Münâsib-i Hâl

3214 Kevkeb-i devlet ü baht oldu münevver bu gice
Ki sa' âdet günidür bize musahhar bu gice

3215 Halka halka yüzini devr ider ervâh-ı melek
Ehl-i kuds oldu meger zülfine hem-ser bu gice

3216 Bu gice kadri biñ aydan yig ise tañ mi ki
Hağ Kudret ile şeb-i Kadr itdi muqadder bu gice

3217 Va' de-i cennet ise yarın u bir gün zâhid
Bize dîdâridurur nağd-ı muşavver bu gice

3218 Uyhu pervâsını қо bir nefes iy şem' -i şafâ
Yağalum nûruña pervâne bigi per bu gice

3219 Nağme-i 'ûd demi meclisi pür-' anber ider
Nefesinden n'ola ger ney döke şekker bu gice

3220 Seher-i maşşere-dek gün bigi bîdâr olalum
K'oldı ' âlemdeki maşşûd müyesser bu gice

3221 Olinca bârbed 'ûdı şeker-bâr
Nigîsâ çengi düzmişdi nigûsâr

...

Ġazel H'ânden-i Nigîsâ ez-Zebân-ı Şîrîn be Münâsib-i Hâl

3224 Oldı sa' d ılduzınuñ ġurresi ġarrâ bu gice
K'itdi mâh ile kırân Zühre-i zehrâ bu gice

3225 Şaçı çîn açdı mı yâ nâfe-i âhû-yı Hıfâ
K’oldı pür-müşk-i Hutun dâmen-i şahrâ bu gice

3226 İrse Hırzr itmez idi bu düne seyr-i zulumât
K’âb-ı Hayvân akıdur gülşen-i hâdrâ bu gice

3227 Benem ol kıatre ki şahrâlara salmışdı şehâb
İrdi gün pertevi cezbe eyledi deryâ bu gice

3228 Şubh-ı şoĥbet şeb-i vuşlat ĥaķı olsun bu dünün
Sâ‘ ati yıl demi ay laĥzesi yeldâ bu gice

3229 İrdi çün cānlara mi‘ rāc-ı Muĥammedden dem
Ne gerek tenlere iĥyâ-yı Meşîhâ bu gice (Şeyhî, HŞ)

Halilî’nin *Fürkat-nâme* mesnevisinde işret meclisinde sevgilinin ayağına baş koyan âşık, sevgiliyle baş başa kalmanın mutluluğu ile gözyaşı dökerken “gözüm” redifli gazeli okur:

1270 Revân itdi feraĥlardan gözlerüm yaş
Dil-ârâmuñ ayağında kıdı baş

1271 Oĥudum işbu şi‘ ri düzdüm âvâz
Nevâma bülbül-i cān oldu dem-saz
Ėazel

1272 Çün gülşen-i cemâlüne kıldı naĥar gözüm
Tañ mı dökerse eşkile ĥûn-ı ciĥer gözüm

1273 Şems-i cemâlünü görüriken mu‘ âylene
A‘ mâ degül-durur niye görsün kıamer gözüm

1274 Burķa‘ getür yüzünden eyâ cennetün güli
Bulsun baķup cemâlüne nûrile fer gözüm

1275 Şubh-ı vişâlüne irişem diyü iy güneş
Encüm şayar uzun giceler tâ-seĥer gözüm

1276 Yüzüm müjeyle kıapuñı pāk eylemek diler
Dergâhuña pes anuñ içün şu seper gözüm

1277 İster kim ayağıñ tozına müşteri-i dost
Mercân döker bu fikrile ber-surĥ [u] zer gözüm

- 1278 Mihmân olursa bir gece vaşluñ Ĥalîlîye
Şükrâne dâmenüñi kılar pür-güher gözüm (Halîlî, FN)

Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisinde Hümâyûn bezmde 'bu gice' redifli bir gazel okur:

- 2703 Yine ol turre-i tarrârı muṭarrâ bu gice
Şaldı cân ile dile ḥalka-i sevdâ bu gice
- 2704 Dost zülfine irüp tañ mıdur oldı[y]sa eger
Dil-i sevdâ-zede şūrîde vü şeydâ bu gice
- 2705 Ḥaṭṭ-ı reyḥânını kim nüṣṣa-i cāndur okıyup
Münşî-i rûḥ neler eyledi inşâ bu gice
- 2706 Şem' -i ḥüsnünde şehâ şevḳ ile pervâne-şıfat
Nicesi yandüğümü eyle temâşâ bu gice
- 2707 Kâmetüñ hem-ser-i Tûbî vü lebüñdür Kevşer
Meclis olsa ne 'aceb Cennet-i me'vâ bu gice
- 2708 Sâḳiyâ cām-ı muşaffâyı pür it nûş idelüm
K'oldı esbâb-ı şafâ yine müheyyâ bu gice
- 2709 İrmege ḳadre Hümâyûna felek yazdı berât
Muṭribâ eyle ṭarab k'eylerüz iḥyâ bu gice (Cemâlî, HH)

Heves-nâme'de aşk derdiyle üzülmekte olan şairi, arkadaşları teselli eder. El birliği ile bir çare bulabileceklerini, sevgilinin de şu an bezm kurarak işret ettiğini belirtirler. Şairden de sevgiliyi taklit ederek eğlenmesini talep ederler. Bezmde bulunan üstat sazende, şaire ait 'ışk' redifli gazeli okur:

- 979 'Âlem-i dilde 'alemler ḳaldurup şulṭân-ı 'ışḳ
Pâdişâh-ı 'aḳl olupdur bende-i fermân-ı 'ışḳ
- 980 Vaşl ile hicrân baña yeksân olursa ṭân degül
Şubḥdan şâma ne bilsün vâlih ü ḥayrân-ı 'ışḳ
- 981 Sofrasında sebze yirineydi ḥaḍrâ-yı felek
'Âşıḳa bezm-i ezelde kim çekildi ḥân-ı 'ışḳ
- 982 Düşdi girdâb-ı zenaḥdânına yâruñ fülk-i dil
Başlayup mevc urdı çün deryâ-yı bî-pâyân-ı 'ışḳ
- 983 Bir çemendür dil ki sevdâsıyla cân zülfünü
Ḥoş biter her güşesinde sünbül ü reyḥân-ı 'ışḳ

- 984 Çekdügi sevdāsıdur her laḥza sengīn-dillerūñ
Beñzer olmışdur dil ü cān keffe-i mīzān-ı ‘ ıṣḳ
- 985 Zūlf ü ebrūñuñ ḥayāliyle gören dir sīnemi
Sāyebān-ı fitnelerle pūr durur meydān-ı ‘ ıṣḳ
- 986 Şevḳ eliyle urmağa cāndan melāmet topını
Şundılar bī-dillere ebrūlaruñ ḥevgān-ı ‘ ıṣḳ
- 987 ‘ Āşıkam himmet idūñ sāyir kemālātum gibi
Mūcib-i endūh u ḥırmān olmaya irfān-ı ‘ ıṣḳ
- 988 Ruḥlaruñ şevḳında gör zūlfün şebinde göñlümi
Nūrdan ḳandīller ile zeyn olur dükkān-ı ‘ ıṣḳ
- 989 Ca‘ ferā ol serv-i gül-ruḥsārā bu şi‘ rüm benüm
Bir muḥabbet-nāmedür k’olmış anuñ ‘ unvānı ‘ ıṣḳ
Şairin bezminde bu gazel okunurken sevgilinin bulunduḡu çadırdan eğlence sesleri
yükselir. Şaire ait ‘benüm’ redifli gazelin çengi tarafından okunduḡu işitilir:
- 997 Göklere çıkşa yiridür āh u efgānum benüm
Gün gibi her-cāyīdür çün māh-ı tābānum benüm
- 998 Cān-ı peykān-ı ḥadengūñ cismüme degmiş durur
Hecre şabr idüp budur çıḳmaduḡı cānum benüm
- 999 Bu ne sırdur ser-güzeştüm ben ḥikāyet itmedin
Ḳışşa olmış söylenür dillerde destānum benüm
- 1000 Şandı ḥaddūñde ‘ araḳdur eşkümuñ ‘ aksin görüp
Ruḥlaruñ āyīnesinde çeşm-i giryānum benüm
- 1001 Tutaḡını dün gice ḥāb içre dişlerdüm bu gün
Leblerin gördüm ḳanatmış zaḥm-ı dendānum benüm
- 1002 Öldürüp ben ḥasteyi ḳurtardı miḥnetden ecel
Derd olan mecmū‘-ı ḥalḳa dermānum benüm
- 1003 Ca‘ fer’em kim şādıkam mihrinde anuñ şubḥveş
Niçün olmaz bir gice ol māh miḥmānum benüm (T. Cafer Çelebi, HN)

Yine *Heves-nāme*’de sevgilinin meclisinde şairin nevâ-ger arkadaşı kopuz eşliğinde ‘bu gice’ redifli gazeli okur:

2983 adr ile Leyle-i Mi' r c'a ber- -ber bu gice
Ki tecell ler ile d de münevver bu gice

2984 Yir yirin arşı Ő r h ler ider secde meger
Lahza lahza Şeb-i adr oldu muadder bu gice

2985 Nola Cennet dir isem bezme ki s k ler m z
Şundılar b de yirine bize kevşer bu gice

2986 '  lemd  zevk u Őaf  g lib olup kevn   mek n
Told  Ő d  v  s r r ile ser- -ser bu gice

2987 S ne-ber-s ne Ő r h ler ile duŐter-i rez
Leb-be-leb her b t-i ra' n yile s gar bu gice

2988 '  Ő   ' işret demidür Şavt-ı haz n ile s r d
Eylese r d ' aceb olmaya Ca' fer bu gice (T. Cafer Çelebi, HN)

Z t 'nin Şem'   Perv ne mesnevisinde müzik aletlerinin özellikleri anlatıldıktan sonra bunların uyum içinde çıkardıkları ahenk ile oluşan büyüleyici atmosferde meclis ehlinin kendilerini kaybettikleri belirtilir. Çalgıcı güzellerden biri gazel okur:

...

**1072 Bu Şi' re aŐlayup bir naşŞ-ı nev-r z
 alardı vir rd  meclise s z**

**1073 Budur ol Şi' r-i b -manend   g rr 
Őaf lar s r ilup bun  tem Ő **

1074 Bu bezm-i g Ő en- r nu  içinde c mlar g ld r
S r h   once v   v zesi fery d-ı bülbüldür

1075 Benefşe al ele b g-ı bah ra a' n ider meclis
amu zerr n adeh  nergis duŐ n-ı Şem' sünböldür

1076 Boy  servi yalın yüzlü g zeld r Şem' -i bezm- r 
Yanar par par sa a arŐu başında d d  k k ld r

1077 Hil l-i ' iydd r  eng   bu bezme Zühre  engid r
Şu'  -ı mihr   meh n y u felek def ay u g n puldur

1078 S r h  aŐlamıŐ s k  leb n   pd gi  n c m
S r an  ahaha ile s r h yi yine g ld r

1079 Eger bu meclise sākī gelürse nā-gehān šūfī
Aña turgil içür birkaç kez ağzın kan ile tıldur

1080 Bu meclis bir güzel ra‘ nā teferrücgāhdur Zātī
Sūrāhī çeşmesār olmış aña āb-ı revān mıldür (Zātī, ŞP)

Zātī’nin *Şem’ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘ ile Pervâne’nin düzenledikleri işret meclisinde saki mesnevi vezninde şiir; Pervâne, çengi olan Zühre ve Nevbahar ile rakkaselerden Şemse ve Meh birer gazel okur. Sakinin kadeh ve şarabın vasfının konu edindiği şiir şöyledir:

1600 O sākīnün elinde cām-ı pür-mül
Açılmış şāhda gūyā kıvıllı gül

1601 Şafā vü zevk ile ol ruhları al
Bu şi‘ ri okıdı şevk ile der-ḥāl

1602 Budur ol şi‘ r-i bī-manend-i hem-tā
Bīr aḡar şu bigi pāk u muşaffā

1603 Şikār it bir Hümā’yı iç şarābı
Ocaḡda cıv cıv ötsün kuş kebābı

1604 Tıldur āftāba ey sitāre
Getür bu menzile ol āftābı

1605 Kadeh baḡr-ı şafāda bir gemidür
Anuñ bir bādbāndur her ḡabābı

1606 Kızamaz Mevlā ile kul arasında
Şarāb perdedür şūfī ḡicābı

1607 Der-i mey-ḡāneye dā’im yüzün sür
Dilerseñ südde-i devlet-meābı

Aynı mecliste Şem‘’in , kendine gelsin diye Pervâne’ye şarap kadehi sunması üzerine Pervâne aşağıdaki gazeli okur:

1615 Şunup Pervâne’ye bir ḡoş tılu Şem‘
Dıdı nūş idüp eyle ‘ aḡluñı cem‘

1616 Elinden cāmı alup ol mükerrrem
Bu şi‘ ri okıdı şevk ile ol dem

1617 Budur ol şi‘ r-i bī-mıḡl-i şafā-baḡş
Olur derd ehline bundan devā-baḡş

- 1618 Feraḥşād eyledüñ hürşīd-i cām ile bu ğamnākı
Murādum kûṭbı üzre döndürüpdür ṭālī‘ eflākı
- 1619 Sitārem gör rızamuñ semtin idindi mesīr encüm
Müşerref itdü ey meh pertev-i luṭfuñla ben ḥāki
- 1620 Bana ğam zehr içürmişdi elüme bir ayak şunduñ
Ne derdüm var irişdüdüñ ṭabībüm yine tiryāki
- 1621 O bir ḥünīdür ey sākī iḥer süze süze kanum
Helāk itdüñ beni süzme o çeşm-i mest-i bī-bāki
- 1622 Ḥabāb anuñ gümüş zengi kızarmışdur yürür şāfī
Ayaḳdur Zātiyā meydān-ı bezmüñ peyk-i çālāki
Bu bezmde çengi olan Zühre ve Nevbahar ‘bu gece’ redifli birer gazel okurlar:
- 1632 Bu şi‘ri uydurup söz ile Zühre
Okıdı şi‘ve vü nāz ile Zühre**
- 1633 Budur ol şi‘r-i bī-hem-tā vü nāzük
Ḳarār uğrusı bir ‘ ayyār-ı çābük**
- 1634 Oldı yüz şevḳ ile bir şeh bize mihmān bu gice
Müşteri ile konuşdı meh-i tābān bu gice
- 1635 Luṭf idüp geldi şeref virdi şebistānumuza
Göñlümüzden toğup ol āfet-i devrān bu gice
- 1636 Bir kamer menzilümüz şöyle müşerref itdi
Reşk ider döne döne bu toğuz eyvān bu gice
- 1637 Çok şükr Ḥaḳḳ’a ki bedr oldı du‘ āmuz kameri
Nirde aḥşamlasa dirdük meh-i raḥşān bu gice
- 1638 Tāc-ı zerrīn ile par par yana ol māh-ı münīr
Oldı ğam-ḥānemüze şem‘-i şebistān bu gice
- 1639 Çok şükr kûṭb-ı murād üzre dönüp çarḥ-ı nücüm
Eyledi semt-i rızām üstine seyrān bu gice
- 1640 Ayuñ on dördine beñzer yüzi biñ işve ile
Geldi menzilgehüme bir şeh-i ḥübān bu gice
- 1641 Çü Zühre okıdı ḥaṭm itdi anı
Bu şi‘re Nevbahār açdı dehānı**

- 1642 Eyledi bir meh-i eflāk-i melāhat bu gice
Menzilin necmümüzüñ burc-ı sa‘ ādet bu gice
- 1643 Bir sa‘ ādet güneşi virdi şeref bezmümüze
Gün toğup başumuza gitdi nuḥūse bu gice
- 1644 Zülmet içre nite kim çeşme-i ḥayvān-ı Hızır
İtdi tatlu dil ile bize ziyāfet bu gice
- 1645 Çıkdı keyfiyyet-i cām-ı deheni başumuza
Şükr li’llāh bize çıkdı hele şoḥbet bu gice
- 1646 Bir lebi gonca gelüp gül bigi açdı dilümüz
Reşk ider bezmümüze gülşen-i Cennet bu gice
- 1647 Başumuza ḳadr ile gün bigi ilişdi felege
Virdi Hāḳ ḳadre irişmeklige ḳudret bu gice
- 1648 Sāye-i zülfi ile ‘ aḳs-i lebinden anuñ
Āb-ı Hızır oldı mey-i mülket-i zülmet bu gice
Bu işret meclisinde rakkāse olan Şemse ve Meh de birer gazel okurlar:
- 1655 Bu şi‘ ri okıdı şevḳ ile Şemse
Ḥarāret irdi andan gökde şemse**
- 1656 Budur ol şi‘ r işit ey yār-ı nāzūk
Virür ḳalbe şafā her-bār yük yük**
- 1657 Tır ey haste gönül ölme yine derde devā geldi
Yaturken künc-i mihnetde seni dermān aña geldi
- 1658 Kıyāmet sā‘ at irişdi tır ey dil n’oldu ölürsin
Ki bir ‘ İsā-dem ü āb-ı ḥayāt-ı cān-fezā geldi
- 1659 Tudağı ol şafāda zemzeme ta‘ n eyleyen irdi
Şafā kesb idi ḳalbüm mürde ḥaḳḳıçün şafā geldi
- 1660 Çerāğı pertev-i nūr-ı Muḥammed’ den yakar ḥüsni
Muḥammed ümmeti bir sāye-i luṭf-ı Hudā geldi
- 1661 Gözüñ aç on sekiz biñ ‘ ālemi gördükçe ḥazḳ eyle
Yine bir ḳalbi şāf āyine-i gītī nümā geldi
- 1662 Şeref vire felekde Müşteriye tāli‘ üm biñ yıl
Günüm toğdı dem-i devlet bu şeb ol meh-liḳā geldi

1663 Ser-ā-ser devlet ü ‘ izz ü sa‘ ādet aña yār olsun
Cihān tırduḡca var olsun şafā geldi şafā geldi

1664 O şî‘ri eyleyince Şemse āḡir
Bu maṭla‘ Meh dilinden oldu zāḡir

1665 İrişdi bir kıyāmet-dem bu mürde cisme cān geldi
Kelāmı āb-ı Hızruñ ‘ ayni ‘ İsā-yı zamān geldi

1667 Aḡar şu bigi tā ḡaşra irişdi ol lebi kevşer
Feraḡdan çeşme çeşme revān āb-ı revān geldi

1667 Bize ol ‘ ārıḡı Cennet lebi āb-ı ḡayāt irdi
Ṭur ey dil niçün ölürsin ḡayāt-ı cavidān geldi

1668 Hezārān şubḡ-ı ‘ ıyd olsa bu şeb ḡadrine irişmez
Bize bir kām-yāb u kāmḡar u kām-rān geldi

1669 Kimesne iñlemez herḡiz meḡer çengi elinden çeng
İmāret itdi mülk-i bezmi bir şāḡ-ı cihān geldi

1670 Cibāl-i hicr acıtmışdı benüm Ferḡād-veş cānum
Bu şeb cām-ı vişālin şundi ol şîrîn-zebān geldi

1671 İlāḡı şaḡla ol şîrîn-zebānı acılıḡlardan
Şükür kim bezme lezzet virdi bir şeker-feşān geldi (Zâtî, ŞP)

Zâtî’nin Şem‘ ü Pervâne mesnevisinde Şem‘ ile Pervâne’nin kış mevsiminde sarayda
düzenledikleri bezmde okunan gazelde eğlence teması işlenir:

1721 Bu şî‘r-i bî-naḡîre ol ki nāḡır
Şafā kesb ide bundan ḡalbi vāfir

1722 Ayaḡ şun destüme sâḡî cihān ma‘ nāda bir demdür
Cihānda bir demi zāyi‘ geḡürmez şol kim ādemdür

1723 Ele al cāmı ḡürmetle ḡarīm-i dehr-i dün içre
Saña ‘ ömr-i muḡarrem ḡaşr olunca şanma maḡremdür

1724 Cihānda öl diril bir ḡoş kıyāmet yār ile ḡaşr ol
Ölmeden ḡam yimez ol kim Mesîḡ anuñla hem-demdür

1725 Şafā sür ‘ ıyş u ‘ işret ḡıl yüzini ḡuşşanuñ görme
Ölümdeñ evvel öldüren cihānda ādemi ḡamdur

1726 Cihānda ‘ālim oldur ‘ayn ü kıadd ü kākül ü ağızın
Temāşā eyle yaruñ kimseye kıalmaz bu ‘ālemdür (Zâtî, ŞP)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem ile Pervâne’nin ilk buluşmaları sebebiyle gece tertip edilen bezmde musiki, âşıkların ruhuna etki edince geceye uygun olarak “bu gece” redifli gazel okunur:

...

946 **Güş-ı ‘uşşāka şöyle dokındı**
Anda bu şi‘r-i dilkeş okındı

947 Cām-ı mey nüş idelüm şun bize sākî bu gice
Dünkiden kıalmadı mı gizlüce bākî bu gice

948 ‘Ayş u ‘işret gūnidür kıasret ü miķnet gitdi
Vaşl-ı dilber demidür añma fırķāti bu gice

949 Āh idüp şevķ ile çarķuñ yüregın dağlıyalum
Yaķalum odlara nüh tāk u revākı bu gice

950 Şem‘-veş kıarşuda pır pır yanar ol meh-liķā
Yine yüz tıtdı bize devlet-i bākî bu gice

951 Çāk olursa yaķamuz itme te‘accüb ki yine
Yār ile şoķbetümüz geçdi kıyākî bu gice

952 Muķribā çün bu maķāma gele dem-sāz ola nāz
Yüri seyr eyle şıfāhān ü ‘ırākı bu gice

953 **Okınup çün gazel tamām oldı**
Şūr u şevķ ile bezm içi tıldı (Mu‘îdî, ŞP)

Mu‘îdî’nin *Şem‘ ü Pervâne* mesnevisinde Şem‘ dedikodulardan sakınmak için ayş ü işrete devam edip rakiplerle gönülsüz bir şekilde eğlendiği meclislerin birinde mutrip, musiki eşliğinde ‘gitme gel’ ve ‘gel’ redifli iki gazel okur:

...

1028 **Eline sāz alup niçe muķrib**
Nağmeler tıldı maşrıķ u mağrib

1029 **Ġonçe-mānend açınca biri dehān**
İtdi bu şi‘r-i dilkeş ile terān

Ġazel

- 1030 Ey revān olup giden serv-i revānum gitme gel
Lāle-veş fāş olmasun dāğ-ı nihānum gitme gel
- 1031 Sen giderseñ derdle ölmek muḳarrerdür baña
Bārī var iken yetiş cismümde cānum gitme gel
- 1032 Āb-ı ḫayvāndur līk dirgür dil ü cān mürdesün
Ey Mesīḫ-i ‘ālemüm ḫaḳdur zebānum gitme gel
- 1033 Gül yüzün hecrinde her şeb zār olup bülbul gibi
Kimseyi uyutmaz olupdur fiḡānum gitme gel
- 1034 Görmeyeliden bilünī kılca mecālüm ḳalmadı
Ḳılca raḥm idüp ey meh-tāb-ı mihr-bānum gitme gel
- 1035 Çeşm-i ḫūnrizün firāḳıdur beni mecrūḫ iden
Nev-civānsın düşmesün boynuña ḫānum gitme gel
- Ġazel-i dil-cūy ez-zebān-ı muṭrib-i dil-cūy
- 1036 Gel gel ey burc-i dilde māhum gel
Göge boyandı sensüz āhum gel
- 1037 Ölürem ḫasret ile gelmez iseñ
Boynuña düşmesün günāhum gel
- 1038 Her ḳuluñ devletünde ḫurrem iken
Beni ağlatma pādişāhum gel
- 1039 Pīr olayın dir iseñ ey yüzi gül
Nev-civān iken alma āhum gel
- 1040 Ḫūn-ı sürḫ oldı yaşı gözlerümün
Demidür ey saçı siyāhum gel
- 1041 Şol ḳara ṭonlu ḳa‘ be ḫaḳḳı için
Yitiş ey nūr-ı ḳible-gāhum gel (Mu‘îdî, ŞP)

Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde içinde Ferhâd’ın da bulunduğu tüccar gemisi Aden ülkesinde sahile varınca gemidekiler, deniz yolculuğu sırasında çekilen sıkıntıları

unutmak için işret meclisi kurarlar. Ferhâd, bu mecliste içkinin de etkisiyle sevgilisine duyduğu özlemi dile getiren bir gazel okur:

3637 Ṭtatum mey gön̄ül açar leb-i dilber yirine
Bize cān mı virür ol buse-i şekker yirine

3638 Ḥaberüm yāra iletmezse eger peyk-i şabā
Burc-ı tenden uçuram cānı kebūter yirine

3639 Elüm irmezse eger ıçoçmağa ol tāze gülü
Cānumı bağruma başam ten-i dilber yirine

3640 Rumh-ı ğamzeñ siper-i şineye itmezse güzer
İy kaşı ya müjeñ oklarını gönder yirine

3641 Ḳad-ı mevzūnuña ben servi niçe beñzedeyim
Kim anuñ bād-ı şabā daħl kıılır her yirine

3642 Būlbūlūñ bağırı niçe lāle gibi tōlmaya hūn
Ḳoçduğı kırı diken olsa gül-i ter yirine

3643 Dil-i zārum gibi ger bādiye-i ğamda kalam
Döşenem hār-ı muğaylānuñı pister yirine (Lāmiî Çelebi, FŞ)

Lāmiî Çelebi'nin *Ferhād ile Şîrîn* mesnevisinde Bānū, işret meclisinde Ferhād'a kendi eliyle şarap sunar. Ferhād'ın gönlü şarapla ısınınca aşağıdaki gazeli okur:

**4692 Oturdı ol bisāt üstine Bānū
Olup Ferhād ile zānū-be-zānū**

**4693 Aña kendü elinden içürüp cām
Perāşān ḥatırına virdi ārām**

**4694 Dil-i Ferhād olup ol cāmdan germ
Bu şi'ri okıdı mestāne bī-şerm**

Ġazel

4695 Sākıyā şanma şarāb-ı hoş-güvār egler beni
Bezm-i 'ışk içre ḥayāl-i la'l-i yār egler beni

4696 Gül yüzünden ayru düşmiş hār-ı ğamdan bağırı hūn
Bir nevā-keş būlbūlem kim āh u zār egler beni

4697 Gerçi kim pürdür hevāñ ile dilüm iy serv-kad
Cūy-veş her dem bu eşk-i bī-karār egler beni

4698 Halka-i zikri saña iy zâhid-i peşmîne-pûş
Künc-i ğamda sübhâ-i zülf-i nigâr egler beni

4699 Eşkûmi ol serv-ğad gördi geçerken didi kim
Dem-be-dem yolum alup bu cûybâr egler beni

4700 Bağlayup bir sâde-rû nakkaşe dil ıaldum esîr
Şanma bu büt-hânede nakş u nigâr egler beni

4701 Fûlk-i dil çokdan irerdi sâhil-i baır-i ğama
Lîki bu baıt-ı perişân-rûzıĝâr egler beni

4702 Lâmi‘î ser-menzil-i fûlk-i fenâdur maışadum
Vâh kim pâ-bend oldu ĝayd u kâr egler beni (Lâmiî Çelebi, FŞ)

Ûdî’nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Âşık, arkadaşı ile bezmde dertleşirken arkadaşı, çekmekte olduĝu ayrılık acısını bir gazelle dile getirir:

177 Terahhüm eyleyüp ol demde aña
Didüm ahvâlünü ‘ arz eyle baña

178 Naẓar kıldum o dem ol yâr-ı câna
Hemân bir şi‘r okudı ‘ âşıkâne

179 Dem-i hecr ırmeyince vuşlat-ı cânânı bilmezdüm
Vişâli cennetinde dûzağ-ı hicrânı bilmezdüm

180 Bilürdüm var iken bu ĝaleb-i fersûdede cânum
Velî evreng-i dilde hükm iden sultânı bilmezdüm

181 Meded ben bir oñılmaz derde şimdi mübtelâ oldum
Tabîbüm var iken bu derdüme dermânı bilmezdüm

182 Beni şâm-ı firâğ içre ıoyan baıt-ı siyâhumdur
Şeb-i fûrkatde berğ uran meh-i tâbânı bilmezdüm

183 Görinmezdi göze hâk-i rehi vuşlatda cânânun
Dirîğâ tûtiyâ-yı dîde-i giryânı bilmezdüm (Ûdî, MM)

Muhibbî’nin *Gül ü Nevruz* mesnevisinde Yemen Şâh’ı ile bezmde eğlenen Nevruz, şarabın etkisiyle feryat eder. Gül’den ayrı düştüğü için aşk derdini bir gazelle dile getirir:

4904 Şol dil ki lâle ruğlarının mübtelâsıdur
Dâğ-ı ĝam-ile ölmedi bir pul bahâsıdur

4905 Her dem siyāh geydügi peyveste rā kaşı
Tîr-i ğamından öline tütüdüğü yāsıdur

4906 Ol serv ü māh peykere olalı mübtelā
Göklerde āh ü yerde yaşum mācerāsıdur

4907 ‘Aşk-ı gönülde dilde mey-i la’ li söylenür
Her bir diyāruñ anıla āb ü hevāsıdur

4908 Dest-i ğam-ile pîrhenüm çāk etdürüp
‘Uryān eden beni bir kuçılasıdur (Muhibbî, GN)

Sevgililerin hazır bulunduğu bezmlerde seslendirilen gazellerde iki sevgilinin karşılıklı duyguları ifade edilir. Manısalı Câmîî’nin *Muhabbet-nâme* mesnevisinde bezmde hazır bulunan avvād ve çengi, iki sevgilinin birbirlerine olan aşk ve iştihaklarını cevabî gazellerle hüseyinî ve buselik makamlarında dile getirirler (gazel: 3441-3445, 3455-3458, 3470-3474, 3479-3483).

İncenen mesnevilerde bezm tasvirlerinde yer alan gazel formundaki şiirler EK 2’de tablo halinde sunuldu. İncelenen 40 eserin 18’inde bezm tasvirlerinde gazel türüne yer verilmiştir. Toplamı 92 olan bu gazeller en fazla Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde yer alır. Bunu Şeyhî, Zâtî ve Muhibbî’ nin eserleri takip eder.

Yukarıdaki tabloda yer alan ‘redd-i matla gazel’: Cem Sultan, CH, 4952-4956; ‘bî-elif gazel’: Cemâlî, HH, 2715-2721; ‘bir harfinde nokta olup bir harfinde nokta olmayan gazel’: Cemâlî, HH, 2726-2730; ‘noktasız gazel’: Cemâlî, HH, 2735-3740; ‘maklub gazel’: Cemâlî, HH, 2751-2755; ‘bu gece’ redifli gazeller’: Tutmacı, GH, 1596-1602; Şeyhî, HŞ, 3214-3220, 3224-3229; Cemâlî, HH, 2703-2709; T. Cafer Çelebi, HN, 2908-2914, 2983-2988; Muhibbî, GN, 705-711; Zâtî, FŞ, 1634-1640, 1642-1648.

3.2.2. Müstezâd

Bezmlerde okunan şiirlerin bulunduğu formlardan biri de müstazaddır. İncelenen mesnevilerdeki bezmlerin yalnızca birinde müstazad yer alır. Muhibbî’nin *Gül ü Nevrûz* mesnevisinde bir bahar mevsiminde gülşende eğlenmekte olan Gül, Bülbül’ün okuduğu bir müstazad ile Nevrûz’un aşkından haberdar olur:

1520 Çün etdi murğ-ı dil pervîz erişdi şevkle ehvā
Şehen-şāhuñ diyārından
1521 Erüp bir mülk-i ‘azîmîye pes etdi gül-şende cā
Cihān pür oldı zārından

- 1522 Fiğân içinde iken ol eriřdi nā-gehān Būlbūl
Aña Gül'den haber virdi
- 1523 Qarārı qalmadı hergiz çün irdi aña enbā
Gül-sitānuñ hezārından
- 1524 Tevāfuq eyleyüp fi'l-hāl ikisi kıldılar tayerān
Server ü şevk ü şād-ile
- 1525 Edüp bir gül-sitān içre cihāna şaldılar aşdā
Kelāmuñ ma' nā dārından
- 1526 Çü dil murğı nazar şaldı bene ki gördi bir verd
Ruḥı sürḥ-iken olmış zerd
- 1527 Kılur feryād būlbūl-veş vücūdın eylemiş ifnā
Bu dehrūñ yoğ ü varından
- 1528 Yañagı gül tarāğı gül kelāmı gül selāmı gül
Mühevveşdür güle gāyet
- 1529 Döker yaş jāle-veş çeşmi tutışmış ser-be-ser dünyā
Pes anuñ bağı nārından
- 1530 Çü gördi murğ-ı dil anı varup aña selām etdi
Ederek biñ hayā vü şerm
- 1531 Hiṭāb etdi revān ol-dem su'āl etdi bulup tenhā
Anuñ bu kār ü bārından
- 1532 Açıldı güldi pes ol-Gül kelāma geldi nāz-ile
Sūḥan-perdāzlık kıldı
- 1533 Dedi iy murğ-ı hoş-pervāz eşit virem saña ebnā
Maqālümūñ şamārından
- 1534 Meger bir gice yummuşdum gözüm çün dīde-i ' abher
Düşümde nā-gehān bir gül
- 1535 Baña ' arz etdi ruḥsārın göricek kılmışam iğmā
Mey-i la' lī ḥumārından
- 1536 Bu hāl içindeyiken ben nite ki gül gibi bir cām
Elüme şundı ol gül-ruḥ
- 1537 Alup nüş eyledüm anı anuñla oldu dil eşfā
Geçüp ğam-ı iftikārından
- 1538 Uyandum çün bu şevk-ile o gülden görmedüm āşār
Pes oldu yine dil ğam-nāk
- 1539 Revān feryād ü āh etdüm olup būlbūl gibi şeydā
Şemīm-i gül-' izārında
- 1540 O gül-ruḥ çünki nār urdı ser-ā-ser kişver-i qalbe
Vücūdum küllī nūr oldu
- 1541 Budur āşār ü aḥbārım ki saña eyledüm ifşā
Nihān ü āşikārından

- 1542 Eger var-ise dermānuñ alup ben ‘andelīb-i zār
Erişdür ol Gül’e bu dem
1543 Ve ger yoğ-ise terk eyle beni ğamla çekem esefā
Yanam bu ‘aşkı nārından
1544 Çü bu aḥbār-ı dil-sūzı gönül murğı alup andan
Hemīn-dem eyledi pervāz
1545 Erişdi sen Gül’e bu dem tutupdur luṭfuñla ircā
K’ere cūduñ bahārından (Muhibbî, GN)

3.2.3. Terci-i Bend

Bezmlerde yer alan şiir formlarından biri de terci-i benddir. Ahmed-i Dâî’nin *Çeng-nâme*’sinde mecliste çengin çalınmasıyla birlikte gûyende 7 bendlik bir terci okur (b. 660-715). Mir Süleyman övgüsünün tekrarlandığı beyitte vakit bahardır:

- 667 Yi iç hoş geç ki sulṭān devridür bu
Şehenşeh Mîr Süleymān devridür bu

Şair bir sevgili edasıyla hitap ettiği Mir Süleyman’ı gülistana eğlenmeye davet eder. Bahar, bağ, şarap, saki ve mutrip gibi eğlencenin temel kavramlarının kullanıldığı şiirde fâni dünyanın karşısında eğlenerek vakit geçirme düşüncesi şiirin bütününe hâkimdir.

Tâcîzâde Cafer Çelebi’in *Heves-nâme*’si ile Lâmiî Çelebi’nin *Ferhâd ile Şîrîn*’inde yer alan bezm tasvirlerinde bu formda okunan birer şiir yer alır.

Heves-nâme’de şair, arkadaşlarıyla davet edildiği, güzelin çadırda kurulan cennet-misal meclisi karşısında duygularını yedi bendden oluşan bir terci-i bendle irticâlen dile getirir (b. 2556-2653).

Ferhâd’ın, Bânû’nun bezminde gazel okuması üzerine, onu perde arkasından izleyen Şîrîn dayanamayarak meclise gelir ve eline aldığı dolu kadehle Ferhâd’a şarap sunar. Ferhâd şarabı içmeden önce içinden gelen coşkuyla dokuz bendden oluşan bir terci söyler (b. 4741-4831).

3.2.4. Murabba

Bezmlerde yer alan şiir formlarından biri de murabbadır. Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde, iki sevgilinin bezminde Şekker tekrar eline saz alır, ısfahan ve nevrüz makamlarında 7 bendden oluşan murabbayı seslendirir:

- 2540 Girü bir sâza âğâz itdi pür-sûz
Şıfâhân eyler iken kıldı nev-rûz
2541 Kılup ma‘niyle sözün mülemmā‘
Gelür Şekker diline bu murabba‘

Murabba‘

- 2542 Yaz oldu yine vaḳti durur sāḳī getür mey
Bu demde eger içmez iseñ ‘ ömrüñi yok şay
İçüp diyelüm biz daḥı bu ḳavli pey-ā-pey
Tā den dereder tān[i] tenāten tene der ney
...
2555 Yokdur bilürüz uşbu cihānuñ çü ḳarārı
Zevḳ eyleyelüm bāde-i gül-gün ile bārī
Bu sözi dir iken yine sūz ile ḳamārī
Tā den dereder tāni tenāten tene der ner (Cem Sultan, CH)

3.2.5. Rubâî

Bezmlerde okunan şiir formlarından bir de rubâîdir. Cem Sultan’ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde iki sevgili eğlenirlerken mutluluktan karşılıklı rubâî okurlar:

- 3306 Mey-i la‘ lîni yāruñ eyleyüp nūş
Ḳamu derd ü ğamı ḳıldı ferāmūş
3307 Şehenşeh çünki ḳurtıldı cefādan
Okıdı bir rübā‘ ī ol şafādan
Rubā‘ ī
3308 Sürdi zevḳ ile şafā dil ü cān bu gice
Ki oldı hem-dem benüm ile yine cānān bu gice
3309 Gitdi derd ile belā eyleyelüm ‘ ıyş u neşāt
Çünki bulındı benüm derdüme dermān bu gice
Meşnevi
3310 Bu ebyâtı işitdi ol ḳamer-rū
Dehānın açuban ‘ arz itdi lü’lū
3311 Ḳarışdurdı hemān dem ḳandi şîre
Didi uşbu rübā‘ īye nazîre
Rubā‘ ī
3312 Oldı sultān-ı cihān ḥāneme mihmān bu gice
Ḳıldı luṭf ile benüm derdüme dermān bu gice
3313 Çün ḳadem-rence ḳılup geldi bu gice baña yār
İderem cān ü dili yolına ḳurbān bu gice

Meşnevî

- 3314 Şeh işitdi çü Hurşîd'ün hıtâbın
Bu iki beyt ile virdi cevâbın

Rubâ'î

- 3315 Bu gice ol gicedür ki eyleyevüz 'ıyş-ı nihân
Çünkü fırsat bulup el virdi bize devr-i zemân
- 3316 Fırsat elde var iken 'ıyş u neşât eyleyelüm
Kim ne bilür ki nice olsa gerek hâl-i cihân (Cem Sultan, CH)

3.2.6. Lugaz

Bezmlerde okunan manzum şekillerden biri de lugazdır. Lâmiî Çelebi'nin *Veyse vü Râmîn* mesnevisinde iki sevgili için düzenlenen bezmde Şem' ve Pervâne adlarında iki kişi lugaz söylerler (b. 3469-3546). Lugaz, gül renkli şarap ve ney rengiyle ilgili büyü hakkındadır:

...

Efsûn-ı ney-reng der-lugaz-ı bâde-i gül-reng

- 3473 Nedür ol duh̄ter-i tâbende-aht̄er
Ki nûrından dil u cāndur münevver
- 3474 Zücâcı perde içre dîde-mānend
'Arûs-ı lâle-ğad mehrû-yı dil-bend
- 3475 Ruḥın şîşeyle 'arz eyler perivār
Şadefdür durci 'ālî gevheri var
- 3476 Dem-i cān-baḥşı guyā nefḥ-i Ĩsî
Furûzân ṭal' atı şan dest-i Mûsî
- 3477 Sürûrî ḳalbũñ vü reyḥānı rûḥũñ
Serāy-ı dilde miftāḥı fütûḥũñ
- 3478 Behişt-i şevḳ u zevḳũñ selsebîli
Yanar âteş veli baḡ-ı Ḥalîlî
- 3479 Nazarda lâle-gün bûyı benefşî
Çerāḡ-ı âsumân la' l-i bedaḥşî

- 3480 Tenüñ rûhı durur rûhuñ şafâsı
Kılur rûşen gönül beytin ziyâsı
- 3481 Dir idüm la‘l la‘l olsaydı seyyâl
Okurdum necm necm olsaydı cevval
- 3482 Baḥlîlî Hâtem eyler pîri bernâ
Ḥayâlî gülşen eyler ‘aqlı şeydâ
- 3483 Ğam-ı dilber gibi telḥ ü şeker-rîz
Ḥadd-i cânânveş âb-ı âteş-engîz
- 3484 Demâdem ‘aşr elinden bağır pür-ḥûn
Ki olmuş çehresi pâmal-ı her dûn
- 3485 Çeker maḥbesler içre erba‘îni
Dem-i eşkinden özge yok ḳarîni
- 3486 Güneşdür lîk mağrîbden toğar ol
Şolaḳdur sağı ḳor her-dem tutar şol
- 3487 Kümeyt-i çarḳdan tîz u revânter
Nihâdî âba beñzer ṭab‘ı âzer
- 3488 Gönül ḳandilinüñ tâbende zeyti
Şafâ meydânınıñ ser-keş kümeyti
...

(Lâmiî Çelebi, VR)

3.2.7. Mesnevi Vezninde Okunan Şiirler

Bezm tasvirlerinde yer alan şiirlerin bir bölümünü mesnevi vezniyle yazılanlar oluşturur. Bu tür şiirler genelde mutripler tarafından musiki işliğinde okunan manzumelerdir. Bezmlerde âşıklar hallerini, çektikleri sıkıntıları ve sevgiliye olan özlemlerini mutriplerin ağzından dile getirirler.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde Gül, bağda düzenlediği bezmde şarabın etkisiyle mest olur ve mutripten tez bir şiir okumasını ister. Aşk ve ayrılık temalı şiir mesnevi vezniyle aynı olup bestelenerek saz eşliğinde okunur:

- 846 Çü Gül mest oldu didi mutrıba tîz
Ohı bir şi‘r-i şîrîn ü şeker-rîz
- 847 Baş urup mutrıb alup eline sâz
Bu şi‘ri eyledi süz ile âğâz

Şi'r

848 Didi iy 'ıřķı derdi cānuma cān
Ķanı sin gel ki cānum saña Ķurbān

849 Cihānda senden artuĶ ĥāşılum yoĶ
Fırāķuñdan ĶatıraĶ müşkilüm yoĶ

850 Ķarārum aldı zülf-i bī-ķarāruñ
Ciger-ĥūn itdi la' l-i ābdāruñ

851 Ne var sensüz Ķurup eylerse reşķüm
Ciger oldu kebāb u bāde eşķüm

852 Dil eyle mest olupdur senden iy yār
Ki olası degül tā ĥaşr ĥüşyār

853 Göñül sensüz Ķalursa pür-ġam olsun
Ķo anda ġam hemişe müġam olsun

854 Hoş olur 'ıřķ yigitlikde ġāyet
Ĥuşūşā k'ola mülk ü māl u ni' met (Tutmacı, GH)

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrav* mesnevisinde Gül ile Hüsmüz'ün bağda düzenledikleri işret meclisinde içkinin etkisiyle mest olan Hüsmüz, eline sazı alıp şiir okur. Daha sonra Gül de Hüsmüz'e cevaben bir şiir okur. Bu iki şiir mesnevi vezniyle aynıdır. İşret meclisinde saz ve söz birbirini takip eder:

1544 Çü Hüsmüz mest oldu aldı sâzı
Urıban zaĥme kıla çaldı sâzı

1545 Çü 'ıřķ u sūz ile hoş-sâz kıldı
Bu şi'ri derd ilen āġâz kıldı

1546 Didi kim iy güler yüzlü dil-ārām
Cihān çün cān-sitāndur şun berü cām

547 Dem-ā-dem virelüm dādını 'ömrüñ
Zamāne Ķurmadın nā-geh deme dām

1548 Bizi ĥām iken uş 'ıřķ itdi puĥte
Çü 'ıřķuñ puĥtesiyüz içelüm cām

1549 Toġan çün öliserdür çār u nā-çār
Gelen hem ġidiserdür kām u nā-kām

- 1550 Yiyelüm içelüm ü ‘ıyş idelüm
Ne bilelüm ki n’olısar ser-encām
- 1551 Ğanīmet görelüm işbu demi kim
Giçer ‘ömr ü döner bu devr-i eyyām
- 1552 Çü rüz itdük bu gice hāş şoḥbet
İ Ḥaḫ yavuzı kör it tuymasun ‘ām
- 1553 **Çü Hürmüz oḫudu bu şı‘ri şol dem**
Cevābında didi maḥbūb-ı ‘ālem
- 1554 Şükür kim bize ruḥşat virdi eyyām
Ki kılduḫ biz iki bedīdde ārām
- 1555 Ser-encāmı koşun cām-ı pey-ā-pey
Demidür kim kılavuz ‘ıyşa iḫdām
- 1556 Bu gice kim bize baḫt oldı hem-dem
Ele girmez bu furşat daḫı madem
- 1557 Tenāvül it kayırma neng ü nāmı
Ki ‘uşşāḫa yaraşmaz neng ile nām
- 1558 Ḥazīn itdi Gül’i söz ile muṭrıb
Raḫīb itme bunı bed-ḫāhe i‘lām
- 1559 Bize çünki murād oldı müyesser
Bu gice şubḫa degin sürelüm kām
- 1560 Dūçār oldı dü yār irdi vişāle
Bize murğ-ı seḫer eyleme ibrām

Ḥikāyet

- 1561 **Biraz sâz ile Hürmüz söze geldi**
Biraz sâzı kodı vü söze geldi (Tutmacı, GH)

Heves-nâme’de sâzende kopuz eşliğinde mesnevi vezniyle şiir okur. Mutrip, mesnevi vezniyle okuduğu şiirde şairin sevgiliye olan aşkının meydana geliş serüvenini dillendirir: Şair, önceleri özgür bir kuş gibi yaşamakta iken bir lale yüzlünün zülfünün zincirine esir olur. Allah’ın şaire bağışladığı şairlik kudreti sayesinde sevgili ona merhamet eder, onu bezmine alır.

Daha sonra şiirde sevgilinin güzelliği dile getirilir ve kadir gecesi niteliğindeki bu bezmde zamanın durması ve bu halin haşre dek sürmesi temennisi yer alır:

2928 Benem ol t̄ayir-i ‘arş-āşiyāne
Ki bend itmiş degüldi dām u dāne

2929 Heves bāğında kalmayup nişīmen
Hevāya açmamışdur bāl u per ben

2935 Uçarken ‘āleminde fāriğü’l-bāl
Hevā-yı dām-ı zülf ü dāne-i hāl

2936 Bırakdı göz karası birle anı
Belālar ‘ukdesine nā-gehānī

2948 Beni itmiş iken fazlıyla her gāh
Yiri gögi yaradan kādīr Allāh

2949 Sūḥan vādīsinūn bebr-i beyānı
Me‘ānī bīşesi şīr-i jiyānı

2953 Şu deñlü eyledüm efsūn u siḥri
Ki gösterdi bu meh-rū rüy-ı mihri

2981 Zamānına bunun hadd ü nihāyet
Dem-i ḥaşr olsun u şubḥ-ı kıyāmet (T. Cafer Çelebi, *HN*)

Bezmlerde mesnevi vezninde okunan diğer şiirler: **Cemâlî**, *HH*, 2473-2518; **T. Cafer Çelebi**, *HN*, 2858-2903; **A. Rıdvan**, *HŞ*, 3759-3786, 3800-3830, 3841-3877, 3893-3926.

Özetle bezmin temel unsurlarından biri olan şiir, çeşitli şekillerde eğlencenin bir vasıtası olarak tasvirlerde yer alır. Bezm tasvirlerinde yer alan şiirler çoğunlukla gazel formunda, daha sonra mesnevi vezniyle yazılan şiirler (güfte) şeklindedir. Bezmlerde müstezâd, terci-i bend, murabba, rubâî ve lugaz örneklerinin az da olsa yer aldığı görülür.

3.3.Bezmlerde Dağıtılan Hediyeler

Bezmlerde yer alan bir diğer konu çeşitli hediye ve ihsanatın dağıtımıdır. Hükümdar, şehzade ve vezir gibi yönetici sınıfının düzenlediği bezmlerde cevher ve altın saçmak, bezmlerin sonlarına doğru katılımcılara hil’at giydirmek, çeşitli hediyeler vermek ve varsa bunların muratlarını yerine getirmek hükümdarlığın bir gereğidir.

Câhız, Emevî ve Abbasî halifelerinin kadim İran hükümdarlarını örnek alarak düzenledikleri bezmlerden (Câhız, 2015), Vâsıfî ise Mâveraünnehir ve Türkistan bölgelerinde

düzenlenen ve Hüseyin Baykara'nın adıyla özdeşleşen kültür ve edebiyat meclislerindeki bağışlar hakkında yer yer bilgi verirler (Kartal, 2017, 2018, 2019, 2019a, 2020).

Bezmdede cevher gibi değerli metaların saçılması büyüklüğün bir nişânesi ve hükümdar bezmlerinin bir âdetidir. Behiştî'nin *Mihr ü Müşteri* mesnevisinde Şâh Şapur'un veziri Destur'un sahip olduğu meziyetler anlatılırken onun bezmdede avuç dolusu cevher saçtığı belirtilir:

536 Şaçardı bezm içinde keff[i] gevher
Dökerdi rezm içinde şeş-peri per (Behiştî, *MM*)

Behiştî'nin *İskender-nâme*'sinde İskender kendisine bağlı beyleri davet ettiği bezmdede o kadar altın saçır ki ocaklarda altından eser kalmaz:

1975 Şu denlü nişâr itdi bezm içre zer
Ki kân içre kalmadı zerden eşer (Behiştî, *İN*)

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ile Şîrîn* mesnevisinde şarabın etkisiyle keyiflenen Ferhâd, bezmdede bazen gül bazen de cevher saçır:

1881 Bu bezme germ olup şeh-zâde-i Çîn
Çekerdi câm-ı gül-günî Cem-âyîn
...
1884 İdüp her laḫḫa bî-ḫad mihr-i zâhir
Nişâr eylerdi geh gül geh cevâhir (Lâmiî Çelebi, *FŞ*)

Bezmlerin hazırlık aşamasında mecliste katılımcılara hediye edilmek üzere kürklü, işlemeli elbiseler olan kıymetli hil'atlar hazırlanır. Câhız, hükümdarların özelliklerinden birinin de kendisini sevindiren kişiye hilat giydirmek olduğunu söyler (Câhız, 2015:47):

5087 Yidi gün rûz u şeb oldu ziyâfet
Buyurdı her birine yidi hil'at (Manisalı Câmiî, *MN*)

Mâcerâ-yı Mâh mesnevisinde Şehzade Selim'in Mâh ile düzenleyeceği bezmdede Mâh için çok sayıda hil'at hazır bulundurulur:

1199 Müheyyâ olmuş idi niçe hil'at
Ola tâ kim anuñla mâha ' izzet

Hediyeler bezmin sonlarına doğru takdim edilir. Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde Kayser, bezmin bitimine yakın Şâdi'ye hilat giydirir, Cemşîd'e altın işlemeli kaftanlar verir:

3580 Hemân sâ'atde hil'atlar buyurdı
Getürdüp Şâdi'ye ol dem geyürdi

- 3581 Virür Cemşîd'e de zerrîn kabâlar
İkisine de kıldı merhabâlar (Cem Sultan, CH)

Ûdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzâde Selim'in Mâh ile düzenlediği iştret meclisinde şehzade, mecliste bulunanlara çeşitli ihsanlarda bulunur. Mısır'dan gelen Mâh'a serâser ipekten kıyafet giydirir, Mihr'in beline murassa hançer takar:

- 1225 Bu şevkı gördi çün ol şâh-ı devrân
Kamu bezm ehlin itdi ğark-ı ihsân

- 1226 Letâfetle geyüp ol mâh-ı enver
Ser-â-ser egnine zerrîn serâser

- 1227 Muraşsa' hançeri taqdı biline
K'anuñla mâh-ı nevdügi biline (Ûdî, MM)

Yukarıdaki bezmin devamında Şehzade, şair ve sâzende Ûdî'nin muradını sorar. Ûdî kendisinin şehzade Sultan Murad'a kul olarak verilmesini talep eder. Şehzade Selim Ûdî'nin bu isteğini uygun bulur:

- 1233 Pes ol dem şâh-ı ' âlem bendesine
Buyurdu luğ ile efgendesine

- 1234 Murâduñ neydügin ' arz eyle baña
K'ideyin luğ ile ihsân saña

...

- 1239 Didüm iy pâdişâh-ı heft-kışver
Ki oldı baña bu luğfuñ müyesser

...

- 1241 Vire ben bendeyi şeh-zâdesine
Yiñi kul eyleye âzâdesine

- 1245 Beni kul eyleyüp irgür murâda
Ki ya' nî ħazret-i Sultân Murada

- 1246 Ola kim fenn-i ' ilm-i mûsiķide
Mişâlüm görmeye hiç âferide

- 1248 Niçe fenler idem meclisde izhâr
Ki anuñ ırmeye ğavrına aĝyâr

- 1250 Fünûn-ı çeng ü ' üd ü neyle dâyim
Olam her meclis-i şâhîde kâyim

1251 Tārīḫumdan ideydi şeh ri‘ âyet
Ḳonardı ‘ Ūdī’ nūñ başına devlet

1252 Ne kim şân-ı şehen-şâha sezâdur
Gedâya muḳtezâsı pür-‘ atâdur (Ūdī, MM)

Bezm tasvirlerinde hediye merasiminin yer aldığı bir diğer eser Behiştî’nin *İskender-nâme*’sidir. İskender, Hindistan seferi öncesi beyleri toplayıp savaş kararını bildirmek için kurduğu bezmde işret faslından sonra beylerin gönlünü savaşa ısındırmak için çeşitli hediyeler dağıtır:

“Beylerin her birine bir memleket hediye eder. Gümüş gem ve eyer verir; kıymetli taşlarla süslenmiş elbise, mücevher kemer... Keyânî külâh ile Hıtalı köleler verip bütün serverleri mutlu etti. Arap atı ve altın dizgin verip sürahi, memzuc ve kadeh bağışlar. Bezme o kadar altın saçtı ki maden ocağında altından eser kalmadı. Hükümdar verdiği armağanları taşıyabilmeleri için binek hayvanlar hediye etti. Cihan padişahı o kadar ihsanda bulundu ki hazinede altın kalmadı. Hazine boşaldı, gömüler tükenerek cimrilerin kesesine döndü.”

1971 Ṯolular içüp begler [u] şeh-r-i yār
‘ Aṭā itdi her birine bir diyār

1972 Gümüşlü oyanlar gümüşlü eyer
Muraşşa‘ libās ü mücevher kemer

1973 Keyānī külāh [u] Hıṭāyī gulām
Virüp itdi her serveri şād-kām

1974 Virüp esb-i tāzi vü zerrīn-licām
Bağışlar şurāḫi vü memzūc u cām

1975 Şu denlü nişār itdi bezm içre zer
Ki kân içre ḳalmadı zerden eşer

1976 ‘ Aṭāyāsını çekmek içün hemān
Maṭāyā ‘ aṭā itdi şāḫib-ḳırān

1977 Şu denlü ‘ aṭā itdi şāh-ı cihān
Ki ḳalmadı maḫzende zerden nişān

1978 Boşalup ḫazāyin dükendi defīn
Döner cimriler kīsesine hemīn

1979 Teveccüh idüp şâh-ı ‘âli-cenâb
Didi beglere eyleyüben hıttâb (Behiştî, *İN*)

Yine Behiştî’nin *İskender-nâme*’sinde doğu seferi sırasında Hindistan’a giden İskender, Keyd tarafından misafir edilir. Keyd, İskender’in ziyareti münasebetiyle kurduğu bezmde İskender’e dört hediye takdim eder. Bunlar, Şâh’ın Mâh adındaki kızı, cām-ı Cem, bir filozof ve bir tabiptir:

2182 Konukluk tamām oldı gitdi ‘avām
İki şeh qalup aldılar ele cām

2183 Şurāhî gelüp bezme öpdi zemîn
Dizildi güzeller çü dendân- ı sîn

2185 Çü devr itdi üç kerre la‘lîn cām
Olur şehlerüñ ‘ārızî lāle-fām

2186 Yüz urup didi Keyd iy pâdişā
Nemüz var ki sen şāha lâyıq ola

2187 Velî bende dört nesne var iy emîr
Bulınmaz cihānda birine nazîr

2188 Hemîn şāha lâyıq-durur o çehār
Bu ‘ālemde iy tāt-ver-i şehriyār

2189 Biri duhterümdür kenîzek şehā
Qabûl it degül gerçi saña sezā

2195 O devrden birisi dahı cām-ı Cem
Ne deñlu ki içseñ degül hamrı kem

2198 Biri dahı bir feylesûf-ı ‘azîz
Ki gelmeye mānendi [tā] rüsteñiz

2200 Biri bir cihān-dîde dānā tabîb
Ki cerrāh u keñhāldür ol lebîb

2203 Getürüp şehe viridi bunları Keyd
Velî gönlini itdi dil-dār şayd

2205. Sürüp ol gice Keyd ile şeh şafā
Dügüne ider ertesi ibtidā (Behiştî, *İN*)

İskender-nâme'de yer alan bir diğer hediye merasimi Çin hakanının İskender'i Hoten ülkesine daveti münasebetiyle düzenlenen bezmde geçmektedir. Bu meclisin sonlarına doğru Çin hakanı tarafından İskender'e kıymetli hediyeler takdim edilir:

“Çin hakanı hazinelerin kilidini açarak kıymetli mallar çıkardı. Ne kadar mücevher varsa İskender'e saçmak için hepsini çıkardı. Altın, gümüş ve Çin kumaşları taşındı; hazinede hiç inci kalmadı. Çini tabaklar ve kumaşlar gayet iç açıcı ve faydalı. Altın, gümüş, cevşen ve mücevherle bezeli kemer. Altın kılıflı nice Çin kılıcı. Mücevherle bezeli libâçe ve külah, bunların her biri Şâh'a layık olur. Hıtalı ve Çinli güzeller ki gönül ve can gibi hepsi rağbet görürler... Her birinin boyu şimşir ve selvi; yürüyüşlerinde her biri sülün gibi. Birbirinden makbul olan bu güzellerden biri oldukça eşsizdi. Beyaz sineli güzelin adı Nigâr, yanağı güzel gül, güzelliği bahar. Alnı yasemin, yanağı taze gül; ağzı gonca, dudağı şeker gibi... Güler yüzlü ve gönlü neşe dolu, halıdaki nakış gibi gelip yeri öptü. İskender o güzelleri görünce güzel, gönlünde hemen yer etti. Maçî yaylar, Çinî kalkan, çok değerli kılıçlar ve Hint işi baltalar. Tabakların içi kâfur, misk, amber, gâliye ve kuru öd dolu. Billur testi, kristal leğen; yeryüzünü gezen bir benzerini göremez. İtimatlı Şâh nice fildişi taht, nice altından taç hediye eder. Felek gibi yürüyen, su gibi akan, yel gibi tez ulaşan çevik bir at ona çeker... O dev soylu rüzgârdı, at değildi; onun künyesini Div-bâd koymuşlardı. Düşünce ve bakışta çabuk yürüyüşlü, gemi süslü ve at başlığı yaldızlı. Uçan, gezen bütün eşsiz ne varsa hepsini hükümdara armağan etti. Hânın armağan ettiklerinin tamamını İskender kabul etti.”

3670 Durup şâha yüz urdı Hâkân-ı Çîn
Koyup meclisi açdı genc-i defîn

3671 Hazâyınlerin kufılın idüp güşâd
Çıkardı olan mâlı ‘ âli-nejâd

3672 Cevâhirlerini ne deñlü ki var
Çıkardı ki eyleye şâha nişâr

3673 Taşındı zer ü sîm u kâlâ-yı Çîn
Hazâyinde kalmadı dürr-i şemîn

3674 Tabakhâ-yı Çînî vü Çînî-perend
Müferrih be-gâyet besâ sūd-mend

3675 Zer ü sîm ü cevşen muraşsa‘ kemer
Niçe tîğ-ı Çînî kıını cümle zer

- 3676 Muraşşa‘ libāce muraşşa‘ külāh
Olur her birisi sezā-vār-ı şāh
- 3677 Hıṭāyī perī Ğinī maḥbūblar
Dil ü cān gibi cümle mergūblar
...
- 3684 Biri birisinden çe ger dil-pezir
Birisi velīkin ḳatı bī-naẓīr
- 3685 Nigār-ı semen-sīne adı Nigār
Ruḥı verd-i zībā cemāli bahar
...
- 3706 Gelüp çehre ḥandān u dil pür-neşāt
Zemīn būs ḳıldı çü naḳş-ı bisāt
- 3707 Göricek o dilberleri şehriyār
Yir itdi dilinde hemānā nigār
- 3708 Kemānlar ḳamu Māçī Ğinī siper
Girān-māye şemşīr ü Hindī teber
- 3709 Ṭabaḳlar ṭolu içi kāfūr u müşg
Daḥı ‘anber ü ġāliye ‘ūd-ı ḥuşg
- 3710 Bilür āfitāba bilürin ṭaşt
Naẓīrini görmez iden arzı geşt
- 3711 Niçe taḥt-ı ‘āc [u] niçe tāc-ı zer
Çeker pīş-keş ol şeh-i mu‘teber
- 3712 Çeker bir semend aña gerdün-ḥırām
Şu gibi revān yel gibi tīz-kām
- 3713 Çü ‘ömr-i cüvānī şitābān-semend
Çü ḳavs-i ḳuzaḥ boynı ḳaddi bülend
- 3714 Şitābān cenge fuş u dum siyāh
Ḳazā vü ḳader idi ṭay itse rāh
- 3715 Ne bāre çü taḥt-ı Süleymān devān
Degül ana bir ḥaṭve devr-i cihān

3716 Hemîn berķ idi eyleyicek ſitāb
Cehende çü āteſ revende çü āb

3717 Degül esb bād idi ol dīv-zād
Dimiſler idi künyetin Dīv-bād

3718 Çü fikr ü nazar tîz anı hırām
Muraſſa‘ licām u müzehheb sitām

3719 Perende devende kamu bî-naẓîr
Bile piſ-keſ itdi ſāhib-serîr

3720 Kamu piſ-keſ eyledüğini Hân
Qabûl eyledi ſāh-ı ſāhib-kırān (Behiſti, İN)

Cem Sultan’ın *Cemſîd ü Hurſîd* mesnevisinde peri olan Hûrzād, Cemſîd ile bezmde kardeſ olurlar. Hûrzād, Cemſîd’e iki cevher, baſı darda kaldığı zaman yakması için saçından üç tel hediye eder:

...

1708 Ŗehenſāhā baña ol sen birāder
Olayın ben dağı sen ſāha hāher

1709 Bu sözi söyledi çün Hûr-zāde
Qabul itdi hemān dem ſāh-zāde

1710 Perî ſāh ile çün oldu birāder
Ŗaçarlar birbiri baſına gevher

1711 İki gevher perî ſāha getürdi
Ŗanasın kevkebi māha getürdi

1712 Gice ger birisi taſra tıraydı
Bir aylık yola aydınlık vireydi

1713 Saçı kılından üç kıl iki gevher
Virüp ſāha didi kimiy birāder

1714 Qaçan kim hālün olursa müſevveſ
Urasın bu kılun birine āteſ (Cem Sultan, CH)

Ŗerîfi’nin *Ŗeh-nāme Tercümesi*’nde hükümdar Menûçehr, pehlivan Sam’a yüklerce külçe altın ve kadeh hediye eder:

6196 Şabâha dek yidiler içdiler çün
Bağışladı yük-ile Sām'a altun

6197 Virür yüklerle Sām'a tibr-ile cām
Sevindi tibr ü cāmı göricek Sām (Şerîfî, ŞN)

Şeh-nâme Tercümesi'nde pehlivan Zâl'ın hükümdar Menûçeher'in yanına gelmesi nedeniyle devletin ileri gelenlerinin de katıldığı bezmin sonunda hükümdar Zâl'a hayli ihsanda bulunur:

...

6602 Tutarak şâhuñ artdı Zâl'a meyli
İder in'âm-ıla ihsân hayli

6603 İçenler oldılar çün mest ü bî-hüş
Olundı yir yirin beglere destür

...

6605 Baş urdı otağına gitdi Destân
Menûçeher itdi çok taşsın ü ihsân (Şerîfî, ŞN)

Şeh-nâme Tercümesi'nde Efrasiyâb Siyavuş'la bezmde eğlendikten sonra ona hilat ve taç giydirir; deve, at, katır, gümüş, altın ve altın kemerli güzel yüzlü köleler hediye eder:

17014 Siyâvuş adına içüp kadehler
Şeh-i Tûrân'a irişür ferahlar

17015 Giyürdi şâh aña bir hil'at ü tâc
Ki ol tâca cihānuñ halkı muhtâc

17016 Deve hem at u katır sîm ü zerden
Gulâm-ı hûb-rû zerrîn kemerden

17017 O deñlü virdi kim gelmez hisîba
İderler âferîn Efrâsiyâb'a (Şerîfî, ŞN)

Cehn'in Güstehen ile Keykavus'a gönderdiği armağanlar bezmde hükümdara takdim edilir. Bunlara bir bir bakan Keykavus hediyeleri mecliste bulunan beylere dağıtır:

29248 Pes andan itdiler 'azm-i nişâtı
Yimek geldi döşediler sumâtı

29249 Yimek yindi içildi cām-ı bâde
Ki gül vakti-y-ıdı hengâm-ı bâde

29250 Pes andan Güstehem ol armağanı
Ki virmiş-idi Cehn özine anı

29251 Getürdi çekdi anı şehriyāra
Olara şāh idüp bir bir nazāre

29252 ‘ Aṭā eyledi anı beglere şāh
‘ Aṭā itmek gerekdür şāha her gāh (Şerîfî, ŞN)

Şeh-nâme Tercümesi’nde babasına kızıp Hindistan’a doğru yola koyulan Şehzade Güştâsb’ın, kardeşi Zerîr tarafından ikna edilerek dönmesi üzerine Şāh Luhrâsb bezm düzenler. Bu bezmde şāh pahada kıymetli maden ve paralar dağıtır:

29898 İṣāret kıldı şāh-ı kadr-‘ ālî
Ki neşr eyleyeler dürr ü le‘ āli

29899 Nişār eyledi ḥāzinler güherler
Ki taş-ıla ber-ā-ber oldı cevher

29890 Olurlar ol kadar la‘ l ü zer-efşān
Şanasın oldı meclis ma‘ din ü kân

29901 Balık pulı gibi yaturdı aḥça
Çapışurlar kumāşı boğça boğça (Şerîfî, ŞN)

Bezmlerde yer alan diğer hediye tasvirleri: **Şerîfî**, ŞN, 38597-38610.

Bezmlerde hediye dağıtma geleneği az sayıda mesnevide bulunur. Bunlara bakıldığında hediye dağıtan kişilerin hükümdar ve şehzadeler oldukları görülür. Sevgililer arasında bir hediyeleşmeden bahsedilemez. Telif sergüzeşt-nâmelerde *Mâcerâ-yı Mâh* dışındaki eserlerde kahramanlar sıradan kişiler oldukları için bezmdekilere bir armağanda bulunma gibi bir durumları da yoktur.

SONUÇ

XV. ve XVI. yüzyıl Anadolu sahası Türkçe mesnevilerde “bezm” başlığı altında mesnevilerdeki bezm olgusuna ait malzemeyi iç unsurlar ve dış unsurlar şeklindeki bir tasnifle ele alan bu çalışmada öncelikle “bezm” kavramıyla ilgili isimlendirmelerin farklılıkları dikkat çekmektedir. İçkili eğlenceyi belirten bezm, mesnevilerde meclis, bezm, sohbet, ‘îş ve işret kelimeleri ve bu kelimelerle yapılan tamlamalarla ifade edilir. Bu kelimeler dışında eğlenceyi ifade etmek için nadiren de olsa âlem, dem ve tarab kelimelerinin kullanıldığı görülür. Tasvirlerde daha çok bezmin niteliğini vurgulamak için neşât, zevk, safa, temâşâ, tarab, nûş vb. müteradif kelimelerle atıf silsilesi oluşturulur. Divan edebiyatında çok yaygın bir kullanıma sahip olan ‘îş ü işret’ kavramı içkili eğlenceyi, zevk ve sefâyı ifade eder. Metinlerde ‘‘ıyş’ ve ‘işret’ kelimeleri bazen ayrı ayrı kullanılmakla birlikte ‘ıyş ü ‘işret şeklindeki kullanım daha yaygındır.

Mesnevilerde bezm olgusunun belli bir konu sıralamasıyla tasvir edildiği görülür. Bu sıralama zaman, mekân, hazırlık faslı, sofrâ, şarap, musiki, şiir, sohbet ve ihsanat şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Bezmin ana omurgasını oluşturan işret atmosferi, genelde “sıfat-ı sohbet” başlığı altında işlenir. Burada şarap ve musiki birlikteliği ağır basar. Musiki ve sohbet unsurlarını tamamlayan bir unsur olarak da şiir yer alır.

Bezmin dış unsurlarından zaman ve mekân şairlerin kişisel tercihleri sonucu önem arz eder. Bazen uzun tasvirlerle ele alınan zaman ve mekân bazen de kısaca geçirtilerek verilir. Dış unsurlardan dikkat çeken bir diğer husus, sergüzeşt-nâmelerde bezmin mekânı ve kişilerinin sıradanlaşmasıdır. Bezmlerin en renkli ve sosyokültürel unsurun olduğu kısım, tasvirlerde her ne kadar az yer verilse de bezmlerin hazırlık bölümleridir.

Eğlenmeyi temel amaç edinen bezmlerin bazı gerekçelerle düzenlediği görülür. Gerekçelerin çokluğu ve farklılığı göz önünde bulundurularak bunlar kısaca şöyle sıralanabilir: Gamdan kurtulmak ve güzel vakit geçirmek, sevgililerin bir araya gelmesi, musiki dinlemek, bir hedefe yönelik bir plan dâhilinde, savaş ve av, kına gecesi ve düğün, baharın / nevrûzun gelişi, misafir ağırlama, elçi gönderme veya elçi kabulü, taç giyme / tahta çıkma, hoşâ giden, beğenilen her olaydan sonra.

Genel hatlarıyla bu sebeplerle kurulan bezmlerin temel amacı eğlenmek, güzel vakit geçirmektir. Mesnevilerin tamamında vaktin müsait olmasının fırsat olarak tanımlandığı bir bakış açısı ve zihniyeti hâkimdir. Dünyanın faniliği karşısında her imkân ganîmet olarak telakki edilir ve bezme gerekçe yapıldığı görülür.

İncelenen bezmilerin ekseriyeti (%37) gamdan kurtulmak ve güzel vakit geçirmek, keder ve elemi gidermek, dertleşmek, dünyanın fâni olduğu bilinciyle felekten kâim almak, bazı sıkıntılı durumların bitimini kutlamak için düzenlendiği görülür. Bezm bazen de bir sebep bulunmaksızın, güzel vakit geçirmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bazı mesnevilerde perilerin de bu gerekçeyle düzenledikleri bezimler tasvir edilir.

Mesnevilerde düğünler bezm olarak tanımlanmakla birlikte düğün merasim ve ziyafetleri başlı başına bir eğlence türü olduğu için incelenen mesnevilerdeki düğün tasvirleri bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bununla beraber kına gecesi ve düğün eğlencelerinde bezm diye tarif edilen, genellikle yemek ziyafetinden sonra seçkin kimselerin iştirak ettiği içkili ve müzikli eğlenceler tasvir edilir. Ayrıca düğünlerin bitiminde iki sevgilinin birbirlerine kavuşmaları sebebiyle bezm düzenlenir.

İncelenen mesnevilerde yer alan 334 bezmin on farklı gerekçeye göre yapılan dağılımda bu bezmilerin %37'si gamdan kurtulmak ve güzel vakit geçirmek için düzenlendiği görülür. Bunu %13'le misafir ağırlama, elçi kabulü veya elçi gönderme nedeniyle düzenlenen bezimler, %11'le sevgililerin buluşmaları ve baharın gelişi sebebiyle düzenlenen bezimler takip eder.

Bezm tasvirlerinde yer alan önemli bir konu da zaman tasvirleridir. Bezimlerde zaman, anlatı süresi ve anlatı zamanı şeklinde ele alınmaktadır. Anlatı süresinde bezmin ne kadar sürdüğü, gündüz, gece, bütün gün, günlerce, ay, aylarca veya bütün yıl şeklindeki belirli ve belirsiz zaman dilimlerinden faydalanılarak belirtilir. Süre belirten anlatımlarda herhangi bir tasvire yer verilmez.

Anlatı zamanında ise bezmilerin ne zaman kurulduğu belirtilir. Bu zaman dilimleri genel hatlarıyla gündüz, gece ve mevsimlerdir. Anlatı zamanının yalın haliyle belirtildiği gibi çeşitli edebi sanatlarla tavsif ve tasvir edildiği de görülür. Mesnevilerde gece, gündüz ve çoğunlukla bahar mevsimi olmak üzere dört mevsim tasvirleri yer alır. Gece ve gündüz tasvirleri bir günün bitimi ve yeni bir günün başlangıcını, mevsim tasvirleri ise bir yılın bitimi ve yeni bir yılın başlangıcını okuyucuya hissettirmek gibi temel işleve sahiptir. Bütün iştret meclislerinde zaman tasvirlerinin bulunması gibi bir durum söz konusu değildir. Her şairin kendine özgü üslup, kurgu ve sanat yeteneğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan zaman tasvirleri, bir veya birkaç beyit olabildiği gibi onlarca beyit uzunlukta da olabilmektedir.

Mesnevilerde gün farklarını belirtmek için yapılan gündüz tasvirlerinin aydınlık ve güneş bağlamında ele alındığı görülür. Güneşin doğuşu ve aydınlanan tabiat türlü benzetmelerle işlenir. İncelenen 40 eserin sadece 10'unda gündüz tasviri bulunmakta olup bu tasvirlerin ise 8'inin Aşkî'nin *Hetf-perker* mesnevisinde yer aldığı görülür.

Divan edebiyatında gece sıkıntı, kasvet, sevgiliden ayrık gibi hallerle özdeş, âşıkların inleyişleri ile geçen, sabahı özlemle beklenen anlatımlarla dile getirilirken bezm tasvirlerinde ise gece, bütün bunların aksine gündüz kadar aydın tasvir edilir. Hava misk, amber ve öd kokusuyla doludur. Gökyüzünde kozmik unsurlar bezm kurar, yerde eğlenecekler için ise ay ışığıyla mehtap oluşturur. Samanyolu sofraya, ay ise kadeh olur. Ayrıca gece sevgililerin buluşma vaktidir. Cihanda herkes uykuya varmışken, rakip korkusu olmadan sevgililer bezimde baş başa vakit geçirirler. İncelenen 40 eserin 20'sinde bezimlerde gece tasvirlerine yer verilmiştir. Bezimlerde gece tasvirleri en fazla Aşkî'nin *Heft-peyker* mesnevisinde görülür. Aşkî'yi Tâcîzade Cafer Çelebi ve Zâtî eserleriyle takip ederler.

Mesnevilerde mevsim tasvirleri, yıl farklarını belirtmek için kullanılmasının yanı sıra konunun psikolojik atmosferini aksettirmek, hadisenin geçtiği sahneye dekor oluşturmak ve eseri süslemek için de kullanılır. İncelenen mesnevilerde bezimler yılın dört mevsiminde düzenlenmekle birlikte, bunlardan bahar bezimlerinin büyük çoğunluk oluşturduğu görülür. Bu nedenle bezm tasvirlerinde zaman bakımından en çok (%64) bahar tasvirlerine tesadüf edilir. Kış mevsimi savaş zamanı olmadığı anlayışı bütün eserlere hâkim ise de çalışma kapsamında incelenen mesnevilerin ekseriyetinin aşk konulu olması sebebiyle kışın düzenlenen bezimler ilkbahara göre daha azdır. Yaz ve sonbahar mevsimlerindeki bezimler ise nadir görülür. Sonuç olarak gece düzenlenen bezimler gündüze göre, bahar mevsiminde düzenlenen bezimler diğer üç mevsime göre daha fazladır. Kış mevsiminde düzenlenen bezimler sonbahar ve yaza göre sayıca fazladır.

İncelenen mesnevilerde bezimlerde zaman tasvirlerinden sonra mekân tasvirleri gelir. Bezmin yapıldığı yerler için 'bezm-gâh', 'bezm-sâz', 'işret-gâh', 'işret-âbâd' ve 'tarab-gâh' denir. Anlatımlarda bezmin icra edildiği yerin adı bazen belirtilmekle yetinilirken bazen de uzun tasvirlerle işlenir. Mesnevi hikâyelerinde bezimlerin bağ, saray, sarayın damı, çadır, hamam, ev, gemi, ırmak kenarı, havuz veya pınar başı gibi yerlerde kurulduğu görülür. Bunlara ilaveten bezimler, savaş meydanında, av alanında, ova ve sahrada da yapılır. Bütün halkın iştirak ettiği toplumsal eğlencelerde ise bütün şehir eğlence mekânı olur. Bu mekânlardan bağ ve saray tasvirleri çoğunluk teşkil eder. Bahar mevsiminde eğlencenin yeri bağ ya da bağda inşa edilen köşklendir. Görkemli ve kış mevsiminde kurulan bezimlerde işretin mekânı saraylardır.

Bahar mevsimi eğlence zamanı kabul edilir ve bu mevsimde bezimler bağda kurulur. Bu tür yerler için bağ ile birlikte gülistan, gülzâr, gülşen, çemen, bostan, sebze-zâr ve merg-zâr ve mürğ-zâr da denir. Bağlar yeşilliği, kokusu, ferahlığı, çiçekleri, meyveleri ve suyu ile cennete benzetilir. Sahip olduğu bu özellikleriyle bazen de cenneti kıskandırır. Bağ tasvirlerinde baharın gelişyle çiçeklerin düzenlediği temsili bezimler tasvir edilir.

Telif özelliğini taşıyan sergüzeşt-nâmelerin hepsinde mekân olarak bağ yer alır. Yalnızca Âdî'nin *Mâcerâ-yı Mâh* mesnevisinde Şehzade Selim'in eğlenceleri sarayda geçerken bu eserdeki Âşık'ın bezmi ise bağda gerçekleşir. Sergüzeşt-nâmelerdeki hikâye kahramanları sıradan kişiler olduğundan bunlara ait bir saray veya köşk de yoktur. Bu nedenle yerli özelliği taşıyan eserlerde bezmlerin bahar mevsiminde bağ ve ırmak kenarlarında gerçekleştiği görülür.

İncelenen mesnevilerden hareketle hangi mevsimde olursa olsun bezmlerin vazgeçilmez mekânı saraylardır. Tasvirlerde saraylar ihtişamı, güzelliği ve süsleriyle cennetle mukayese edilir. Saray Firdevs veya Huld cennetine, buradaki güzel veya güzeller hurilere benzetilir. Sarayların içinde veya dışında bulunan havuz lezzetiyle Kevser 'e, köşklerin bulunduğu yeşil alanlar cennete, bu köşkler de cennet kasırlarına benzetilir.

İncelenen bezmlerde 13 saray tasviri yer alır. Bezmlerin genellikle saray ve bağlarda geçmesine oranla saray tasvirlerinin az yapıldığı söylenebilir. Sergüzeşt-nâmelerde *Mâcerâ-yı Mâh* dışındaki eserlerde bezmin mekânı olarak saray yer almaz. Kahramanlar sıradan kişiler ve hikâyeler yerli olduğundan mekân da sıradanlaştığı görülür.

Bezmin kurulduğu mekânlardan biri de çadırlardır. Hayme, otağ, bârgâh, hargâh, çetr gibi sözcüklerle adlandırılan çadırların genelde bahar mevsiminde bağda veya av nedeniyle av alanında kurulduğu görülür. Bağlarda düzenlenen bezmlerde daha çok bağ tasvirleri ön plana çıkartıldığı için detaylı bir çadır tasviri yapılmaz. İncelenen bezmlerde toplam 8 adet çadır tasviri yer alır. Özellikle telif mesnevilerdeki bezm mekânlarının bağ olmasına karşın Türklerde gelişmiş çadır kültürünün mekân tasvirlerine taşınmadığı söylenebilir. Bahar bezmlerinde daha çok açık alanların eğlence mekânı olarak tercih edildiği görülür.

İncelenen mesnevilerde bezm icra edebilmek için çeşitli araç ve gereçlere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bezmlerin hazırlık aşamasında bu ihtiyaçlar 'esbâb-ı bezm', 'safâ esbâbı' ve 'bezm iletin' gibi ifadelerle dile getirilir. Bu ihtiyaçların neler olduğu ve hazırlık safhasında yapılanlarla ilgili detay verilmeden, çoğu zaman yukarıdaki ifadelerle bunların geçirildiği görülür. Bazı meclis tasvirlerinde ise bu aşamada yapılanlardan az da olsa bahsedilir. Bezm kurmak için bu aşamada yapılanlar şöyle sıralanabilir: Saraylar inşa edilir, çadır ve sayebân kurulur, meclis mekânı hazır hâle getirilir, taht kurulur, mum ve kandil yakılır, micmerde tütsü yakılır, musahipler toplanır, hizmetçiler hazır bulunur, mezeler hazırlanır, sofraya için hazırlık yapılır, şarap hazır bulundurulur.

Bezm, hükümdar saraylarına özgü bir eğlence olarak kabul edilse de kural ve görkemleri farklı olmak kaydıyla, toplumun her kesiminden bireylerin düzenleyebildiği ve iştirak edebildiği bir eğlenme şekli olduğu görülür. Bu tespitten hareketle bezmlerde hazır bulunan kişileri üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar, bezm kuranlar, bezme davet edilenler ve bezmde

hizmet edenlerdir. Metinlerde bezmi kuran kişiye ‘mir-i meclis’, bezmde hazır bulunanlara ‘ehl-i meclis’ denir. Mesnevilerde genellikle hükümdar, şehzade, sevgililer, vezir, bey, nedim, peri ve halktan kişilerin bezm düzenledikleri görülür. Çalışma kapsamında incelenen eserlerin çoğunluğunu sergüzeşt-nâme ve aşk türündeki mesneviler oluşturduğundan bu eserlerdeki bezmlerin ekseriyetinin sevgililer tarafından düzenlendiği görülür. Bezmlerin davetlileri ise çoğunlukla hükümdar, şehzade, seçkin kişiler, sevgililer, kahraman ve asker, nedim ve nedime, bilge ve halktan kişilerdir. Bezmler, çoğunlukla sevgililer tarafından düzenlendiğinden bunların davetlileri de en çok nedim ve nedimelerden oluştuğu sonucu orta çıkmaktadır.

Bezmlerde çeşitli hususların dikkat çektiği görülür. Bu hususlardan biri hokkabaz ve sihirbazların yeteneklerini sergileyerek bezmlerde çeşitli oyunlarla gösteri yapmalarıdır. Nadir de olsa bezmlerde satranç ve tavlanın oynandığı görülür. Bezmin bir diğer adı da sohbetir. Bezmlerde kişisel sıkıntılar, tarihî ve efsanevî olaylar, didaktik ve eğlendirici hikâyeler, farklı diyarların güzelleri ile âşıkların karşılıklı sitemleri gibi sohbet konuları yer alır. Özellikle Taşlıcalı Yahya’nın *Şâh u Gedâ*, Aşkî’nin *Heft-peyker* ve Tâcîzade’nin *Heves-nâme*’sinde bu tür konularda sohbetler yer alır. Ayrıca bezmdeki sevgililer hakkında mecazî temsiller, hale münasip meseller ve nükte söyleme gibi hususlar bezm sohbetlerinin dikkat çeken yönlerindendir. Bazı bezmlerde soru-cevap (müracâa) şeklinde iki sevgilinin karşılıklı konuşmaları yer alırken bazılarında da misafirin bilgi düzeyini öğrenmek için konuğa çeşitli ilmi konularda sorular sorulduğu görülür.

‘İç unsurlar’ adı altında ele alınan unsurlardan saz, söz ve şarapla birlikte ziyafet ve sofrta tasvirleri ile bazı hükümdar bezmlerinde görülen hediye merasimleridir. Bezmin iç unsurlarından biri olan ziyafet ve sofrta tasvirleri zenginliğin bir göstergesi olarak kabul edilir. Ziyafet sofraları tasvirlerinde yer alan kap-kacak ile yiyecek ve içeceklerin çeşitliliği dönemin yeme içme kültürü hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Tasvirlerde sofrta için ‘hân’, ‘simât’ ve ‘sofrta’ ifadeleri kullanılır. Ziyafet sofrasını düzenlemekle görevli olanlara çeşnigîr ve zevvâk denir. Bunlarla birlikte ay yüzlü, gönül kapan ve sakalı yeni bitmiş oğlanlar da ziyafet sofralarını düzenlemekle görevlidirler. Bezmlerdeki ziyafet faslı genelde şarap sunumundan önce gelir. Nadir örneklerde şarap sunumundan sonra kurulan sofralar da görülür.

Bezm tasvirlerinin işret bölümlerinde şarap, onu tamamlayan kadeh, saki ve sürahi unsurlarıyla birlikte ele alınır. Bu unsurlardan biri olan şarap, divan edebiyatı geleneğinde şarap metaforu etrafında oluşan imajlar çerçevesinde yer alır. İncelenen mesnevilerden sadece birinde şarap yer almaz. Bihiştî, *Cemşâh u Alemşâh* mesnevisini dinin şeri hükümlerini gözeterek kaleme aldığını belirtir. Bu sebeple şair, eserinde tasvir ettiği bezmlerde şaraba yer vermez.

Genel hatlarıyla şarap tasvirlerinde şarabın özellikleri, şarabın içenlerde meydana getirdiği ruh ve davranış değişiklikleri, şarabın türleri ve adlarının ön planda olduğu söylenebilir.

Bezm tasvirlerinde öğüt mahiyetindeki bezmin adabı ile ilgili bilgilere az değinilir. Tasvirlerde bezmin içinde ırmak geçen bağlarda kurulması tavsiye edilir. Şarkıcı, çalgıcı ve sakinin sakalsız, uzun boylu ve güzel kokulu olması istenir. Nedimlerin doğru kişilerden seçilmesi, bezm için yeni elbiseler giyilmesi tavsiye edilir. Yine bezmlerde yemek olmalı ve az içerek başlanmalıdır. Ev sahibi hükümdar ise ilk kadehi kendisi ayakta misafirin aşkına içer. Bazen ilk kadehi saki içer. İçerken dilek tutulur. Bezmde kendini kaybedecek düzeyde sarhoş olanlara yol verilir.

Şarabı tamamlayan unsurlardan biri de kadehtir. İşret tasvirlerinde kadehin şarabın diğer unsurlarıyla iç içe yer alması gibi müstakil başlıklar altında da ele alındığı görülür. Kadeh, çeşitli cisimlerle farklı yönlerde benzerlik ilişkisi bağlamında ele alındığı gibi yapıldığı madde, aldığı renk, sahip olduğu şekil vb. özellikleri dolayısıyla Arapça ve Farsça çeşitli adlar alırken farklı olarak Türkçe sağrak adına da rastlanmıştır.

Bezm tasvirlerinde şarapla birlikte ele alınan unsurlardan biri de sürahidir. Sürahi bu tasvirlerde çok ön planda olan bir unsur değildir. Daha çok rengi, aldığı şekil, içindeki şarap, şarap boşaltılırken çıkardığı sesle ele alınır. Özellikle sürahinin çıkardığı ‘kulkul’ sesi ile coştugu, kahkaha attığı, konuştuğu vb. yorumlar yapılır. Kadehe göre daha arka planda olması onun kadehi kışkandığı şeklinde bir imaj oluşturmuş, bu sebeple kadeh-sürahi münazaraları kaleme alınmıştır.

Bezmlerde şarabı tamamlayan unsurlardan biri de sakidir. Metinlerde saki için ‘şarâbî’ ve ‘şarabdâr’ da denir. Fiziksel özellikleri, yürüyüşü ve şarap sunumu ile de metinlerde kendisinden sıkça bahsedilir. Genellikle kadın ve erkek kölelerden seçilirler ve erkek olanlar da kadın davranışları sergileyen genç ve sakalsız kişilerdir. Sakinin sade yüzlü, sakalsız olması gerektiği özellikle vurgulanır. İşret meclisinde sakinin kaş ve gözle yaptığı işaretler ile korkusuz mest süzgün bakışları katılımcılar üzerinde etkili olur. Sakilerin ellerinde kadehle meclisi devretmeleri güneşin yörüngesindeki dönüşüne benzetilir. Cennetle mukayese edilen bezmlerin sakisi de huri veya gılman olur.

Bezmin temel unsurlarından biri olan musikinın bezm tasvirlerinde mugannî, mutrip, rakkas, müzik aletleri, musiki makamları ve musikinın katılımcılar üzerindeki etkisi gibi unsurlar çerçevesinde ele alındığı görülür. Şiir, çoğu zaman musikiyi tamamlayan bir unsur görünümündedir. Şarkıcılar için ‘mugannî’, ‘kavvâl’, ‘gûyende’, ‘hunyâ-ger’, ‘hoş-hân’, ‘nevâ-sâz / -ger’ ve ‘nağme-ger / -kâr /-perdâz’, ‘râh-zen’ denir. Genelde güzel sesli cariyeye ve kölelerden seçilen şarkıcılar, güzellikleriyle hur ve gılmana benzetilirler. Güzellerin Dâvud

sesli, İsâ nefesli, Zühre gibi veya Zühre yaradılışlı oldukları belirtilir. Bunlar bülbül, kumru ve papağan gibi kuşlara benzetilirler. Bezmlerde mugannîler şarkı söylemenin yanında mutrip gibi saz da çalarlar. Seslendirilen güfteler için ‘sürûd, ‘nağme’, ‘nevâ’, ‘terâne’, ‘hevâ’, ‘ah’, ‘yelâle’ vb. ifadeler kullanılır. Şarkı okuma eylemi için ‘gazel ırlamak’, ‘sürûd âğâz kılmak’, ‘nevâ âğâz kılmak’, ‘âğâz kılmak’, ‘âğâz eylemek’, ‘terâne etmek’, ‘terennüm etmek’, ‘âvâz çekmek’, ‘nazik havalar seyr eylemek’ vb. ifadeler kullanıldığı görülür.

Bezm tasvirlerinde musikiyi tamamlayan unsurlarında bir de çalgıcılarıdır. Musiki icra etmenin yanında şarkı da okuyan bu kişiler için ‘mutrib’, ‘çalıcı’, ‘râmişger’, ‘sâzende’, ‘dem-sâz’ ve ‘nağme-ger /-ver /-serây’, ‘nevâ-ger’ denir. Sâzendeler üdî veya avvâd, çengî, deffâf, rebâbî, nâyî şeklinde çaldıkları müzik aletini ism-i fâil veya nispet eki almış haliyle de adlandırırılar. Çalgıcılar ile Zühre arasında çeşitli yönlerde ilişki kurulur. Tasvirlerde çalgıcıların hangi musiki aleti çaldıkları ve hangi makamda müzik icra ettikleri de belirtilir.

Tasvirlerde yer alan musiki unsurlarından biri de musiki aletleridir. İncelemede 28 farklı musiki aleti tespit edilmiştir. Metinlerde musiki aletleri diğer musiki unsurlarıyla birlikte ele alındıkları gibi özellikle ney, çeng ve üd müstakil başlıklar altında da kendilerine yüklenen imajlarla ele alındıkları görülür. Musiki aletlerinin çıkardıkları sesler nale, feryat, figan, inleme vb. şeklinde yorumlanır. Bezmlerde en sık yer alan musiki aleti çengdir. Ney, üd, def de çoğu tasvirde yer alır.

Bezm tasvirlerinde toplam 41 farklı musiki makamı tespit edilmiştir. Musiki makam adlarının genelde tevriyeli kullanıldığı görülür. Böylece şair, musiki sesi ile çalınan makam arasında anlam ilişkisi kurarak bir yanda sesin etkileyiciliğini vurgularken aynı zamanda musikinin çalındığı makamı da belirtmiş oluyor.

Bezmlerde musiki faslında yer alan rakkas gösterileri eğlenceyi tamamlayan ve musikinin coşturucu bir sonucu olarak ortaya çıkar. Eğlencenin en zirve olduğu anlarda rakkas ve rakkaseler ellerinde çarpâre ile mecliste dans ve sema ederler. Onların bu hareketleri şairler tarafından feleğin dönüşüne ve tavusların cvelan etmelerine benzetilir. Rakkaselerin ince belleri ve güzel kokulu saçlarından misk yağdıran imajlarıyla ele alındığı görülür.

İncelenen mesnevilerdeki bezmlerde eğlencenin ana omurgasını oluşturan unsurlardan birinin de söz yani şiir olduğu görülür. Bezmlerde yer alan şiirlerin çoğunluğunu gazeller oluşturur. İncelenen eserlerin 18’inde toplam 92 gazel yer alır. Gazeller daha çok tercüme mesnevilerde görülür. Bezmlerde mesnevi vezniyle yazılan 10 şiir vardır. Bunlara ilaveten tasvirlerde müstezad, terci-i bend, murabba, rubai ve lugaz nazım şekillerinde kaleme alınan şiirler bulunur.

İncelenen mesnevilerdeki bezm tasvirlerinde işlenen konulardan biri de çeşitli vesilelerle bezmlerde dağıtılan hediyelerdir. Bu hediyeler bezmi düzenleyenin büyüklüğünün bir gereği ve cömertliğinin bir nişanesi kabul edilir. Ayrıca bezmlerde misafir olana duyulan sevgiye ve değere delalet eder. Hediye ve ihsanat genellikle hükümdar ve şehzadeler tarafından önemli misafirlere bezmin bitimine doğru takdim edilir. Hükümdarların misafir hükümdarlara verdikleri hediyelerin zengin içerikli ve pahada oldukça kıymetli nesneler oldukları görülür. Bezmlerde hediye ve ihsanat tasvirleri incelenen eserlerin azında bulunduğu tespit edildi. Bu hediyeleri dağıtanların hükümdar ve şehzadeler oldukları görülür. Telif sergüzeşt-nâmelerde *Mâcerâ-yı Mâh* dışındaki eserlerde kahramanlar sıradan kişiler oldukları için bir ihsanat da söz konusu değildir.

İncelenen mesnevilerde dil ve üslup bakımından XV. ve XVI. yüzyıl arasında belirgin bir fark tespit edilmemiştir. Telif mesnevilere oranla tercüme mesnevilerde bezm sayısı daha fazladır. *Gül ü Hüsvrev, Hüsvrev ü Şîrîn, Cemşîd ü Hurşîd, Hüvâ vü Hüvâyûn, Heft-peyker, İskender-nâme, Şeh-nâme, Gül ü Nevruz* gibi tercüme mesnevilerde bezm sayısının daha fazla olduğu görülür. Eserlerdeki beyit sayısı arttıkça bezm sayısı da artar şeklinde bir genelleme **yapılamaz.** *Şeh-nâme Tercümesi*'nde beyit ve bezm sayısı fazla olmasına karşın bu eserdeki bezm tasvirleri detaydan yoksun, klişe ifadelerle ele alındığı gibi tasvirî beyitler de azdır. Birinci sınıf şairlerin eserlerinde yer alan bezmlerin sayıca daha fazla, daha uzun ve fazla detaya sahip oldukları görülür. XV. yüzyıl mesnevilerinde yer alan bezm sayısı XVI. yüzyıla oranla (*Şeh-nâme* çıkartıldığında) daha fazladır. İki erkek kahramanın olduğu aşk mesnevilerdeki bezmlerin ekseriyeti sevilenin veya hikâyedeki üçüncü kişilerin düzenlediği bezmlerdir. *Fürkat-nâme* ve *Mâcerâ-yı Mah* mesnevilerinde iki erkek sevgilinin baş başa düzenledikleri birer bezm yer alır.

Bu tez çalışmasında bezm olgusu, altı asır hüküm süren divan edebiyatının XV. ve XVI. asırlarındaki mesnevilerde izi takip edilerek ele alındı. Bu çalışma bezm olgusunun bütününl yalnızca bir parçasındaki yansımasını göstermektedir. Bu kesitte bezmin her unsuruna dönemin maddi ve manevi varlığının yansıdığı görülür. Netice olarak bezmin bilinçli bir iradenin muayyen bir zaman ve mekânda çeşitli gereçlerle güzel vakit geçirmek için tertip ettiği sazlı, sözlü ve içkili bir merasim olduğu ortaya konuldu. Bu alanda yapılacak daha kapsamlı çalışmaların bezm literatürüne katkı sağlayarak bu olguyu ayrıntılı olarak ortaya çıkarmasını ve mazinin karanlığında görülmeyen kültürel varlıklarımıza ışık tutmasını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Ahsen, M. M.: 2019 **Abbasiler Döneminde Sosyal Hayat**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları.
- Akdeniz, S.: 2007 “Tasvirî (Descriptif) Metin Tipleri ve Tanzimat Döneminde Tasvirî Metinlerin Gelişim Çizgisi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 13, s. 1-20.
- Alpay Tekin, G.: 1992 **Çeng-nâme Ahmed-i Dâî**, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Alpay Tekin, G.: 2017 **Hayat Ağacı-Makaleler**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Altunmeral, M.: 2011 “Abdî’nin Gül ü nevrûz’u (İnceleme-Metin)”, (YL Tezi), **Celal Bayar Üniversitesi SBE**, Manisa.
- Alvan, T., M. H. Alvan: 2019 **Saz ve Söz Meclisi: Şiir ve Musıkî Medeniyetimiz**, İstanbul, Şule Yayınları.
- Argunşah, M., M. Çakır: 2005 **15. Yüzyıl Osmanlı Mutfağı Muhammed Bin Mahmûd Şirvanî**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları.
- Armutlu, S.: 1998 “Zâtî’nin Şem ü Pervâne’si, (İnceleme-Metin)”, (Dr. Tezi), **İnönü Üniversitesi SBE**, Malatya.
- Armutlu, S.: 2015 “Erken Dönem Farsça Mesnevilerde Bezm I”, **Doğu Esintileri**, sy. 3, s. 57-132.
- Armutlu, S.: 2016 “Erken Dönem Farsça Mesnevilerde Bezm II”, **Doğu Esintileri**, sy. 4, s. 37-104.
- Aycan, İ.: 1998 “İslâm Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 38, s. 155-193.

- Aycan, İ. vd.: 2017 **Emeviler Dönemi Bilim Kültür ve Sanat Hayatı**, Ed. İrfan Aycan, Ankara, OTTO Yayınları.
- Ayçiçeği, B.: 2014 “Behiştî Ahmed Sinan’ın (Ö. 917/1511-12?) İskender-nâme’si (İnceleme-Metin)”, (Dr. Tezi), **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul.
- Aydemir, Y.: 2017 **Vücûdî: Hayâl ü Yâr**, (Çevrimiçi) <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56189,vucudi-hayal-u-yarpdf.pdf?0>, (10.04.2019)
- Aydın Yağcıoğlu, S.: 2018 “Divan Şiirinde ‘Bezm-i Fenâ’ Üzerine Bir İnceleme”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 21, s. 17-48.
- Aytaç, A.: 2017 “Aşkî ve Heft Peyker Mesnevîsi (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)”, (Dr. Tezi), **Hacettepe Üniversitesi SBE**, Ankara.
- Baba, M. O.: 1986 “Mihr ü Müşeri (Hassan) [33b-39b]”, (YL Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Bahadır, S. C.: 2012 “16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar”, (Dr. Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Bayram, A.: 2017 **Firâkî ve Hüsrev ü Şîrîn’i**, (Çevrimiçi) <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55736,husrev-u-sirinpdf.pdf?0>, (25.12.2018).
- Benlioğlu, S.: 2018 **Saray ve Musiki, III. Selim ve II. Mahmud Dönemlerinde Musikinin Himayesi**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Biltekin, H.: 2010 “Şeyhî”, **DİA**, C. 38, İstanbul, s. 80-82.

- Birici, S.: 2004 “Türk Edebiyatında Şâh u Derviş (Şâh u Gedâ)’ler ve Hilâlî-i Çağatayî’den Yapılan Çevirilerin İncelenmesi”, (Dr. Tezi), **Fırat Üniversitesi SBE**, Elazığ.
- Bursalı Mehmed Tahir: **Osmanlı Müellifleri**, Haz. Mehmet Ali Yekta Saraç, 3 C., 2016 Ankara, TUBA Yayınları.
- Bozkurt, N.: 1994 “Def”, **DİA**, C. 9, İstanbul, s. 83-85.
- Bozkurt, N.: 1994 “Eğlence”, **DİA**, C. 10, İstanbul, s. 483-488.
- Bozkurt, N.: 2003 “Meclis”, **DİA**, C. 28, İstanbul, s. 241-242.
- Bozkurt, N.: 2006 “Nedim”, **DİA**, C. 32, İstanbul, s. 509-510.
- Câhız, Ebû Osmân Amr bin Bahr bin Mahbûb el-Câhız el-Kinânî: 2015 **Kitabü’t-Tâc fî ahlâki’l-mülûk**, Çev. Ali Benli, İstanbul, Klasik Yayınları.
- Canım, R.: 1998 **Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve İşretnâme**, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Coşkun, S. V.: 2013 “Zâtî”, **DİA**, C. 44, İstanbul, s. 150-151.
- Çapanoğlu, G.: 2014 “Ümmî İsâ Mihr ü Vefâ (Dil İncelemesi-Metin-Gramatikal Dizin)”, (YL Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE**, Erzurum.
- Çavuşoğlu, M.: 1979 **Yahyâ Bey Yûsuf ve Zelîhâ**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çelebioğlu, A.: 1999 **Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. Yüzyıla Kadar)**, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Çetin, N. M.: 1973 **Eski Arap Şiiri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlar.
- Delice, H. İ.: 1995 “Niğdeli Muhibbi Gül ü Nevruz (inceleme- metin- dizin)” (Dr. Tezi), **Fırat Üniversitesi SBE**, Elazığ.

- Demirel, M.: 2004 **Kemâl Paşa-zâde (Şemse'd-dîn Ahmed Bin Süleymân), Yûsuf u Zelîhâ (Süleymaniye, Lala İsmâil Efendi 621)**, Cambridge, Mass, Harvard University.
- Demirel, Ş.: 1995 “Behiştî, Heft-peyker (Metin-İnceleme)”, (YL Tezi), **Fırat Üniversitesi SBE**, Elazığ.
- Demirel, Ş.: 2017 **Behiştî, Heft-peyker (İnceleme-Metin)**, (Çevrimiçi) <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55737,heft-peyker-mesnevisipdf.pdf?0>, (25.12.2018).
- Devellioğlu, F.: 2015 **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C.: 1983 **Yeni Tarama Sözlüğü**, Ankara, TDK Yayınları.
- Dindar, M.: 1999 “Bihiştî Ramazan Efendi Cemşâh u Alemşâh (edisyon-kritik)”, (YL Tezi), **Uludağ Üniversitesi SBE**, Bursa.
- Doğan, M. N.: 2008 “Divan Şiirinde Şarap Metaforları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 38, sy. 38, s. 63-98.
- Ece, S.: 1996 “Tahkiye Açısından Haşimî'nin Mihr ü Vefâ Mesnevisi (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)”, (YL Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE**, Erzurum.
- Ece, S.: 2002 “Manisalı Câmîî'nin Vamık u Azrâ Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)”, (Dr. Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE**, Erzurum.
- Ece, S.: 2015 **Klasik Türk Edebiyatında Araştırma Yöntemleri (I-II)**, Erzurum, Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.
- Elmalı, H.: 2011 “Tasvir”, **DİA**, C. 40, İstanbul, s. 135-136.

- Ersan, M.: 2006 “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXI, sy. 1, s. 73-106.
- Ersoy, M. A.: 2016 **Kavâid-i Edebiyye**, Haz. Yusuf Turan Günaydın, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları.
- Erünsal, İ. E. 2010 “Tâcîzade Cafer Çelebi”, **DİA**, C. 39, İstanbul, s. 353-356.
- Esir, H. A.: 1998 “Lami‘î Çelebi: Hüsrev ile Şîrîn (İnceleme-Metin-İndeks)”, (Dr. Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Gültaş, A.: 1993 “Çeng”, **DİA**, C. 8, İstanbul, s. 268-269.
- Gümüş, M. Y.: 2019 “Şeyhî’nin Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisinde Meclis”, **Doğu Esintileri**, sy. 11, s. 257-303.
- Güneş, M.: 2014 **Hamdî ve Tuhfetü’l-Uşşak’ı**, Kütahya.
- Harmancı, M. E.: 2003 “Manisalı Câmi‘î: Muhabbet-nâme (Vâmık u Azr) İnceleme-Metin-Nesre Çevirme”, (Dr. Tez), **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul.
- Horata, O.: 2016 **Cemîlî Hü mâ vü Hü mâ yûn: İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım**, C. 1, Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Horata, O.: 2017 **Cemîlî Hü mâ vü Hü mâ yûn: İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım**, C. 2, Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- İbn Bîbî, el- Hüseyin bin Muhammed bin Alî el-Ca’ferî er-Rugadî: 1996 **el-Evâmirü’l-‘Alâ’iyye fi’l-umûri’l-‘Alâ’iyye (Selçuk-nâme)**, Haz. Mürsel Öztürk, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl **Lisânü'l-'arab**, 15 C., Beyrut, Dâru Sadır.
Muhammed bin Mûkerrem
bin Ali el-Ensârî: 1997
- İçli, A.: 2009 “Gelibolulu Mustafa Âlî Mihr ü Mâh İnceleme-Metin”,
(Dr. Tezi), **Fırat Üniversitesi SBE**, Elazığ.
- İnalçık, H.: 2017 **Has-bağçede ‘Ayş u Tarab Nedimler Şairler Mutripler**,
İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnce, A.: 2000 **Cem Sultan: Cemşîd ü Hurşîd**, Ankara, TDK Yayınları.
- İnce, A.: 2008 “Abdî'nin Gül ü Nevruz Mesnevisi”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, sy. 23, s. 51-130.
- İsen, M.: 1992 “Beyânî”, **DİA**, C. 6, İstanbul, s. 32.
- Kahraman, A.: 2011 “Tasvir”, **DİA**, C. 40, İstanbul, s. 16-138.
- Kâmûsü'l-muhît** <http://www.kamus.yek.gov.tr>
Tercümesi.
- Kallek, C.: 2001 “Kadeh”, **DİA**, C. 24, İstanbul, s. 55-56.
- Kanar, M.: 1998 **Büyük Sözlük Farsça-Türkçe**, İstanbul, Birim Yayınları.
- Kara, H.: 1986 “Mihr ü Müşeri (Hassan) [13b-20a]”, (YL Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Karakaya, F.: 2002 “Kemençe”, **DİA**, C. 25, İstanbul, s. 250-252.
- Karakaya, F.: 2006 “Nefir”, **DİA**, C. 32, İstanbul, s. 525-526.
- Kara, N.: 2009 “Kalkandelenli Mu'îdî'nin Şem' ü Pervâne Mesnevîsi”,
(YL Tezi), **Kocaeli Üniversitesi SBE**, Kocaeli.
- Karaköse, S.: 2004 “Divan Şiiri Gazellerinde Tasvir ve Tahkiye”, **İlmî Araştırmalar Dergisi**, sy. 18, s. 45-59.

- Kartal, A. 2011 **Doğunun Uzun Hikâyesi (Türk edebiyatında mesnevî)**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınevi.
- Kartal, A. 2017 **Baykara Meclislerinden Çırağan Eğlencelerine Lâlezâr Türk kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınevi.
- Kartal, A. 2018 “Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler 1-” **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 21, s. 541-562.
- Kartal, A. 2019 “Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler 2-” **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 22, s. 525-578.
- Kartal, A. 2019a “Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler 3-” **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 23, s. 610-668.
- Kartal, A. 2020 “Baykara Meclisinden Yansımalar –Eğlence Meclisleri-Edebî Meclisler-Hikâyeler 4-”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 24, s. 285-249.
- Kaya, B. A.: 2011 “Taşlıcalı Yahya”, **DİA**, C. 40, İstanbul, s. 56-157.
- Kızıлтаş, M.: 2018 “Tutmacı’nın Gül ü Hüsrev Mesnevisi (Tenkitli Metin-Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)”, (Dr. Tezi), **Bitlis Eren Üniversitesi SBE**, Bitlis.
- Köksal, M. F.: 2003 **Yenipazarlı Vâlî Hüsn ü Dil İnceleme-Tenkitli Metin**, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Köksal, M. F.: 2020 “Vâlî”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, (Çevrimiçi) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vali>, (11.05.2021).
- Köprülü, M. F.: 2011 **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları.

- Kubbealtı Lugatı.** <http://lugatim.com>
- Kur'an. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>
- Kurnaz, C.: 1993 “Câm”, **DİA**, C. 7, İstanbul, s. 41-42.
- Kut, G.: 2003 “Lâmiî Çelebi”, **DİA**, C. 27, İstanbul, s. 96-97.
- Kutlar O., F. S.: 2017 **Ûdî: Mâ-cerâ-yi Mâh**, (Çevrimiçi) <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55871,macera-yi-mahpdf.pdf?0>, (25.12.2019).
- Kültüral, Z., L. Beyreli: **Şerîfî: Şeh-nâme Çevirisi**, 4 C., Ankara, TDK Yayınları. 1999
- Levend, A. S.: 1980 **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Levend, A. S.: 2000 **Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi**, Ankara, TTK Yayınları.
- Merçil, E.: 2010 “Taht”, **DİA**, C. 39, İstanbul, s. 434-436.
- Muallim Naci: 1307 **İstılâhât-ı Edebiyye**, İstanbul, Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- Mütercim Asım Efendi: **Burhân-ı Katı**, Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, Ankara, 2009 TDK Yayınları.
- Nizâmülmülk, Hasan bin **Siyaset-nâme**, Haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara, Ali bin İshâk et-Tûsî: 1999 TTK.
- Onay, A. T.: 2013 **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Berikan Yayıncılık.
- Özdoğan, N.: 1982 “Mihr ü Müşeri (Hassan) [1b-13a]”, (Lisans Tezi), **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü**, İstanbul.

- Özgül, H.: 2008 “Mu’îdî, Şem’ ü Pervâne (Metin-İnceleme)”, (YL Tezi), **İnönü Üniversitesi SBE**, Malatya.
- Özkan, İ. H.: 1993 “Çârgâh”, **DİA**, C. 8, İstanbul, s. 228-229.
- Özkan, İ. H.: 1994 “Dilkeş-hâverân”, **DİA**, C. 9, İstanbul, s. 301.
- Özkan, İ. H.: 1995 “Eviç”, **DİA**, C. 11, İstanbul, s. 521.
- Özkan, İ. H.: 1996 “Gerdâniye”, **DİA**, C. 14, İstanbul, s. 28-29.
- Özkan, İ. H.: 1998 “Hicâz”, **DİA**, C. 17, İstanbul, s. 440-441.
- Özkan, İ. H.: 1998 “Hisar”, **DİA**, C. 18, İstanbul, s. 126-127.
- Özkan, İ. H.: 1999 “Hüseyinî”, **DİA**, C. 19, İstanbul, s. 21-22.
- Özkan, İ. H.: 2003 “Mâhur”, **DİA**, C. 27, İstanbul, s. 394-395.
- Özkan, İ. H.: 2007 “Nihâvend”, **DİA**, C. 33, İstanbul, s. 99-100.
- Özkan, İ. H.: 2007 “Nühüft”, **DİA**, C. 33, İstanbul, s. 301.
- Özkan, İ. H.: 2007 “Râhatülvah”, **DİA**, C. 34, İstanbul, s. 411-412.
- Özkan, İ. H.: 2013 “Zâvil”, **DİA**, C. 44, İstanbul, s. 155-156.
- Özkan, M., M. İsen: 1997 “Halîlî”, **DİA**, C.15, İstanbul, s. 229-230.
- Özsoy, N.: 1986 “Mîhr ü Müşeri (Hassan) [20a-26b]”, (YL Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Öztuna, Y.: 1990 **Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi**, 2 C., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, Z.: 1997 “Hamdullah Hamdî”, **DİA**, C. 15, İstanbul, s. 452-454.

- Öztürk, M.: 2009 “Lâmiî Çelebi’nin Veyse vü Râmîn Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)”, (Dr. Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE**, Erzurum.
- Özyıldırım, A. E.: 2017 **Mâşi-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Efkârı**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Polat, A.: 2017 “Behiştî Sinan’ın Mihr ü Müşterî Adlı Mesnevîsi (Metin-İnceleme), (Dr. Tezi)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü**, İstanbul.
- Saraç, M. A. Y.: 2002 “Kemalpaşazâde”, **DİA**, C. 25, İstanbul, s. 244-245.
- Sarıkaya, M. Y.: 2010 “Sûzî Çelebi”, **DİA**, C. 38, İstanbul, s. 4-5.
- Sefercioğlu, M. N.: 2001 **Nev’î Divanı’nın Tahlîli**, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Sefercioğlu, M. N.: t.y. “Divan Şiirinde Mûsikî İle İlgili Unsurların Kullanılışı”, (Çevrimiçi) <http://turkoloji.cu.edu.tr>, (14.12.2020).
- Sırma, İ. S.: 2017 **Abbasiler Dönemi**, İstanbul, Beyan Yayınları.
- Sırma, İ. S.: 2019 **Emeviler Dönemi**, İstanbul, Beyan Yayınları.
- Solmaz, A. O.: 2007 “Tutmacı’nın Gül ü Hüsrev Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin)”, (Dr Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE**, Erzurum.
- Sungur, N.: 2016 **Tâcî-zâde Cafer Çelebi: Heves-nâme, İnceleme – tenkitli metin**, Ankara, TDK Yayınları.
- Şahin, E.: 2011 “Bâkî Divanı’na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Yoplum Hayatı”, (Dr. Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Şeker, M.: 1997 **Gelibolulu Mustafa Âlî ve Mevâ’idü’n-nefâis fî-Kavâ’idi’l-mecâlis**, Ankara, TTK Yayınları.
- Şemseddin Sami: 2015 **Kamus-ı Türkî**, Haz. Paşa Yavuzarslan, Ankara, TDK Yayınları.

- Şentürk, A. A.: 2002 **XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevîlerinde Edebî Tasvirler**, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Şentürk, A. A.: 2016 **Osmanlı Şiiri Klavuzu 1**, İstanbul, OSEDAM.
- Şentürk, A. A.: 2017 **Osmanlı Şiiri Klavuzu 2**, İstanbul, OSEDAM.
- Şentürk, A. A.: 2019 **Osmanlı Şiiri Klavuzu 3**, İstanbul, OSEDAM-DBY Yayınları.
- Şentürk, A. A.: 2020 **Osmanlı Şiiri Klavuzu 4**, İstanbul, OSEDAM-DBY Yayınları.
- Şakiroğlu, M. H., G. Kut: 1993 “Cem Sultan”, **DİA**, C. 7, İstanbul, s. 283-286.
- Tanrıkörur, Ç.: 1988 “Acem”, **DİA**, C.1, İstanbul, s. 321-322.
- Tanyeri, M. A.: 1999 **Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler**, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Tarım E., Z.: 2007 “Onaltıncı Yüzyıl Osmanlı Sarayı’nda Eğlence ve Meclis”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C. 4, sy. 1, s. 1-15.
- Tarım E., Z.: 2017 “Minyatürde Sultan Süleyman’ın Musiki Meclisleri”, **Darülelhan Mecmuası**, sy. 8, s. 2-12.
- Tavukçu, O. K.: 2000 “Ahmed Rıdvan: Hüsrev ü Şîrîn (İnceleme-Metin)”, (Dr. Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE**, Erzurum.
- Tavukçu, O. K.: 2008 **Halîlî and his Furkat-nâme**, Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Tekin, M.: 2014 **Roman Sanatı I Romanın Unsurları**, İstanbul, Ötüken Neşriyat.

- Tıǒlı, F.: 2007 “Rahmî”, **DİA**, C. 34, İstanbul, s. 421-422.
- Timurtaş, F. K.: 1980 **Şeyhî ve Husrev ü Şîrîn’i (İnceleme-Metin)**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tiken, K.: 1986 “Mihr ü Müşeri (Hassan) [27a-33b]”, (YL Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Tolasa, H.: 1982 “XV. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri”, **Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 1, s. 1-13.
- Turan, Ş.: 2002 “Kemalpaşazâde”, **DİA**, C. 25, İstanbul, s. 238-240.
- Uçak, S.: 2015 “Hâşimî’nin Mihr ü Vefâ Mesnevisinin Tenkitli Metni ve İncelemesi”, (Dr. Tezi), **Fırat Üniversitesi SBE**, Elazığ.
- Uludağ, E.: 1997 “Vakaya Dayalı Bir Eser Olarak Lâmiî Çelebi’nin Salâmân u Absâl Mesnevisi (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme)”, (Dr. Tezi), **Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum**.
- Uygun, M. N.: 2007 “Ney”, **DİA**, C. 33, İstanbul, s. 68-69.
- Uyumaz, E.: 2007 “Türkiye Selçuklu Devletinde Resmî Eğlence/Bezm Meclisleri”, **İstanbul Üniversite Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, sy. 43, s. 37-50.
- Uzun, M. İ.: 1992 “Bihiştî Ramazan Efendi”, **DİA**, C. 6, İstanbul, s. 145-146.
- Ünver, İ.: 1989 “Ahmed Rıdvan”, **DİA**, C. 2, İstanbul, s. 123-124.
- Yavaşça, A.: 1992 “Buselik”, **DİA**, C. 6, İstanbul, s. 467-468.
- Yavaşça, A.: 1992 “Büzürg”, **DİA**, C. 6, İstanbul, s. 522.
- Yazıcı, T.: 1993 “Câm-ı Cem”, **DİA**, C. 7, İstanbul, s. 42.

- Yerasimos, M.: 2005 **500 Yıllık Osmanlı Mutfağı**, İstanbul, Boyut Yayın Grubu.
- Yerasimos, S.: 2002 **Sultan Sofraları 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Yıldız, A.: 2008 “Türk Edebiyatında Varka ve Gülşâh Mesnevileri ve Mustafa Çelebi’nin Varka ve Gülşah Mesnevisi”, (Dr. Tezi), **Gazi Üniversitesi SBE**, Ankara.
- Yılmaz, F. N.: 1986 “Mihr ü Müşeri (Hassan) [39b-45b]”, (YL Tezi), **İstanbul Üniversitesi SBE**, İstanbul.
- Yoldaş, K.: 1993 “Taşlıcalı Yahya Bey: Şâh u Gedâ (İnceleme-Metin)”, (YL Tezi), **İnönü Üniversitesi SBE**, Malatya.
- Yoldaş, K.: 1998 “Tutmacı’nın Gül ü Hüsrev’i”, (Dr. Tezi), **İnönü Üniversitesi SBE**, Malatya.

EKLER

EK 1: Mesnevilerde Yer Alan Bezm Tasviri Bölümleri Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Bezm Tasvirleri	Kaynak
1	<i>Mihr ü Vefâ</i>	Ümmî İsâ	441-462, 515-557	Çapanoğlu, 2014
2	<i>Gül ü Hüsrev</i>	Tutmacı	813-870, 1539-1579, 1580-1626, 1636-1643, 1928-1929, 2071-2089, 2883-2889, 3104-3119, 3440-3448, 3448-3472, 4257-4264, 5129-5135, 5175-5202	Kızıлтаş, 2018
3	<i>Çeng-nâme</i>	Ahmed-i Dâî	340-724	Tekin, 1992
4	<i>Hüsrev ü Şîrîn</i>	Şeyhî	877-885, 981-986, 1197-1207, 1231-1234, 1236-1314, 1998-2018, 2087-2097, 2863-3051, 3032-3038, 3092-3097, 3103-3141, 3175-3282, 3288-3310, 3318-3332, 4175-4205, 5316-5339, 6104-6375	Timurtaş, 1980
5	<i>Mihr ü Müşteri</i>	Hassan	3261-3332, 3634-3703, 4150-4206	Özdoğan, 1982; Baba, 1986; Kara, 1986; Özsoy, 1986; Tiken, 1986; Yılmaz, 1986
6	<i>Hümâ vü Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk)</i>	Cemâlî	1401-1435, 1667-1680, 1965-1971, 2046-2054, 2113-2125, 2460-2518, 2700-2780, 4192-4291, 4410-4431, 4446-4461	Horata, 2016, 2017
7	<i>Heft-peyker</i>	Aşkî	1341-1346, 1393-1408, 1499-1558, 1710-1722, 1723-1739, 2262-2280, 2314-2317, 2523-2544, 2772-2796, 3105-3130, 3131-3152, 3202-3212, 3462-3517, 3594-3610, 4001-4025, 4026-4037, 4356-4390	Aytaç, 2017
8	<i>Fürkat-nâme</i>	Halîlî	1257-1283	Tavukçu, 2008
9	<i>Cemşîd ü Hurşîd</i>	Cem Sultan	1179-1326, 1378-1400, 1614-1637, 1700-1717, 1995-1997, 2263-2320, 2512-2690, 2715-2725, 2726-2754, 3147-3195, 3296-3318, 3452-3481, 3504-3509, 3545-3584, 3590-3648, 3704-3708, 4174-7278, 4517-	İnce, 2000

			4531, 4601-4626, 4883-4937, 4938-5061	
10	<i>Tuhfetü'l-uşşâk</i>	Hamdullah Hamdî	431-442, 463-559, 579-615, 714-754, 4704-4782	Güneş, 2014
11	<i>Yûsuf u Zülîhâ</i>	Hamdullah Hamdî	2469-2472, 2514-2516, 2795-2801, 3239-3240	Öztürk, 2001
12	<i>Mihr ü Müşteri</i>	Behiştî	2393-2443, 3327-3457, 3955-3958, 4230-4264	Polat, 2017
13	<i>Heft-peyker</i>	Behiştî	242-307, 377-379, 633-645, 745-771, 986-108, 1040-1045, 1245-1253, 1326-1353, 1424-1435, 1499-1512, 1582-1586, 1652-1654	Demirel, 1995
14	<i>İskender-nâme</i>	Behiştî	538-554, 1801-1867, 1934-2026, 2182-2202, 2993-2994, 3638-3720, 4033-4044	Ayçiçeği, 2014
15	<i>Heves-nâme</i>	Tâcîzâde Cafer Çelebi	720-782; (792-804, 888-892, 1019-1023); 970-1011; 1077-1103; 1400-1407; 1410-1490; 1491-1957-; 2028-2032; 2036-1046; 2060-2490; 2360-2371; 2518-3022; 3244-3262	Sungur, 2016
16	<i>Tercüme-i Şeh-nâme-i Firdevsî</i>	Şerîfî-i Âmidî	Cilt 1: 1015-1033, 2220-2231, 2376-2379, 2691-2702, 3832-3834, 6195-6198, 6598-6605, 6972-6987, 7252-7256, 9011-9015, 10444-10448, 10869-10871, 10893-10897, 10985-10990, 11236-11255, 12034-12039, 12046-12056, 12518-12528, 13218-13236, 13474-13477, 16030-16034, 16256-16263, 17010-17017 Cilt 2: 17476-17480, 17493-17494, 17600-17603, 17688-17690, 20739-2071, 20888-20891, 22415-22417, 24475-24486, 4796-4799, 25539-25556, 25575-25581, 25807-25816, 26046-26052, 26152-26175, 26626-26631, 26646-26651, 28731-28733, 29248-29252, 29769-29814, 29891-29904, 32348-32351, 32569-32575, 33339-33341, 33888-34041, 35022-35026, 35094-35106 Cilt 3: 37136-37137, 38275-38277, 38369-38373, 38588-38638, 40304-40307, 40308-	Kültürel ve Beyreli, 1999

			40348, 43539-43544, 43928-43933, 44103-44106, 44237-44273, 44572-44574, 44590-44593, 44861-44864, 49293-49296, 49867-49869, 51776-51780, 52694-52698, 52397-52946, 54871-54880	
17	<i>Gazavat-nâme</i>	Sûzî Çelebi	1203-1291, 1748-1755	Levend, 2000
18	<i>Hüsrev ü Şîrîn</i>	Ahmed Rıdvan	364-375, 413-421, 633-655, 724-732, 783-788, 1033-1037, 1050-1062, 2904-2920, 2939-2956, 3150-3155, 3162-3165, 3704-3725, 3727-3927, 4138-4152	Tavukçu, 2000
19	<i>Yûsuf u Zelîhâ</i>	Kemalpaşazade	2272-2305, 2306-2309, 4839-4845, 4972-4988, 5858-5940	Demirel, 2004
20	<i>Ferhâd ile Şîrîn</i>	Lâmîî Çelebi	1375-1379, 1528-1533, 1540-1986, 2890-2891, 3564-3566, 3625-3643, 4392-4398, 4497-4519, 4579-4846	Esir, 1998
21	<i>Salâmân u Absal</i>	Lâmîî Çelebi	696-713, 917-926, 1222-1285	Uludağ, 1997
22	<i>Veyse vü Râmîn</i>	Lâmîî Çelebi	815-888, 1800-1864, 2271-2283, 2691-2819, 2853-2863, 3172-3862	Öztürk, 2009
23	<i>Gül ü Nevrûz</i>	Niğdeli Muhibbî	557-594, 670-759, 1275-1418, 1450-1565, 1783-1792, 2180-2183, 2818-2834, 2963-3062, 3335-3340, 3559-3691, 4072-4091, 4463-4475, 4897-4972, 5567-5569, 5570-5632, 6631-6664	Delice, 1995
24	<i>Şem' u Pervâne</i>	Zâtî	1012-1090, 1392-1425, 1470-1504, 1582-1678, 1679-1735, 1736-1876, 2555-2572, 3380-3390	Armutlu, 1998
25	<i>Hüsrev ü Şîrîn</i>	Firâkî	546-631; 712-737; 1128-1157; 2071-2085; 2051-2222; 2419-2425	Bayram, 2017
26	<i>Şâh u Gedâ</i>	Rahmî	1196-1301	Birici, 2004
27	<i>Varka ve Gülşâh</i>	Defter Eminî Mustafa Çelebi	1188-1234; 4355-4371; 4685-4836	Yıldız, 2008
28	<i>Cemşâh u Alemşâh</i>	Bihiştî Ramazan	628-664, 676-704	Dindar, 1999
29	<i>Ebkâr-ı Efkâr</i>	Mâşîzâde Fikrî Çelebi	256-284; 338-393; 397-449; 452-475; 485-505; 514-539	Özyıldırım, 2017
30	<i>Şâh u Gedâ</i>	Taşlıcalı Yahyâ	1316-1584	Yoldaş, 1993
31	<i>Yûsuf u Zelîha</i>	Taşlıcalı Yahyâ	2760-2811, 3917-3924	Çavuşoğlu, 1979

32	<i>Şem‘ u Pervâne</i>	Muîdî	315-403, 441-450, 915-973, 1023-141	Özgül, 2008
33	<i>Şâh u Gedâ</i>	Sinoplu Beyânî	751-783	Birici, 2004
34	<i>Mâcerâ-yı Mâh</i>	Ûdî	149-271, 300-340, 385-423, 1017-1057, 1179-1229	Kutlar, 2017
35	<i>Gül ü Nevruz</i>	Abdî	741-745, 839-916, 1675-1687, 1809-1878, 2105-2113; 2190-2205	İnce, 2008
36	<i>Muhabbet-nâme (Vâmık ü Azra)</i>	Manisalı Câmî	1504-1519, 1711-1729, 1748-1822, 1934-1937, 1947-1950, 2940-2945, 3149-3157, 3374-3535, 3819-3823, 4400-4413, 4992-5087	Harmancı, 2003
37	<i>Hüsn ü Dil</i>	Yenipazarlı Vâlî	962-974, 1191-1197, 1300-1326, 1573-1581, 1890-1904, 2225-2227, 2295-2297, 2906-2950, 2951-3003, 3004-3051, 3064-3103	Köksal, 2003
38	<i>Mihr ü Mâh</i>	Gelibolulu M. Âlî	927-1010	İçli, 2009
39	<i>Hayâl u Yâr</i>	Vücûdî	1963-2209	Aydemir, 2017
40	<i>Mihr ü Vefâ</i>	Hâşimî	2722-2740, 2339-2516, 2143-2145, 4117-4208, 4467-4470, 5479-5492, 6081-6130, 6138-6169	Uçak, 2015

EK 2: Bezm Tasvirlerinde Yer Alan Gazeller Tablosu

Sıra No:	Eser	Şair	Gazel	Toplam	Yüzdelik %
1	GH	Tutmacı	1596-1602	1	%1
2	HŞ	Şeyhî	1308-1314, 2012-2018, 2985-2991, 3006-3012, 3021-3027, 3124-3130, 3132-3139, 3214-3220, 3224-3229, 4181-4187, 4189-4195, 6125-6131, 6170-6176, 6215-6221, 6277-6283	15	%16
3	MM	Hassan	3320-3326	2	%2
4	HH	Cemâlî	2463-2469, 2703-2709, 2715-2721, 2726-2730, 2735-2740, 2751-2755	6	%7

5	<i>FN</i>	Halîlî	1272-1278	1	%1
6	<i>CH</i>	Cem Sultan	1237-1241, 1320-1326, 2266-2272, 2275-2281, 2295-2299, 2302-2306, 2522-2528, 2532-2538, 3152-3158, 3165-3171, 3186-3192, 3458-3462, 3465-3469, 3554-3558, 4179-4185, 4189-4193, 4197-4201, 4267-4271, 4904-4910, 4917-4923, 4928-4934, 4952-4956, 4968-4972, 5041-5045	24	%26
7	<i>TU</i>	Hamdullah Hamdî	591-595, 726-730, 738-743	3	%3
8	<i>HN</i>	T. Cafer Çeşebi	979-989, 997-1003, 2801-2807, 2908-2914, 2983-2988, 3013-3016	6	%7
9	<i>HŞ</i>	A. Rıdvan	3750-3756, 3792-3798, 3833-3839, 3885-3890	4	%4
10	<i>YZ</i>	Kemalpaşazade	5922-5928	1	%1
11	<i>FŞ</i>	Lâmîî Çelebi	3637-3643, 4695-4702	2	%2
12	<i>SA</i>	Lâmîî Çelebi	1266-1272, 1275-1281	2	%2
13	<i>GN</i>	Muhibbî	694-700, 705-711, 715-721, 725-729, 733-737, 741-745, 1388-1394, 4904-4908	8	%9
14	<i>ŞP</i>	Zâtî	1074-1080, 1600-1607, 1618-1622, 1634-1640, 1642-1648, 1657-1663, 1665-1671, 1722-1726	8	%9
15	<i>ŞP</i>	Muîdî	947-952, 1030-1035, 1036-1041	3	%3
16	<i>MM</i>	Ûdî	179-183	1	%1
17	<i>GN</i>	Abdî	847-851	1	%1
18	<i>MN</i>	Manisalı Câmîî	3441-3445, 3455-3458, 3470-3474, 3479-3483	4	%4
			Toplam	92	%100

ÖZGEÇMİŞ

Ortaöğrenimini Kocaköy Lisesi'nde (2004), lisans eğitimini İstanbul Kültür Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde (%100 burslu) (2009), yüksek lisansını Marmara Üniversitesi Türk-İslâm Edebiyatı bilim dalında (2015) tamamladı. 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı bilim dalında doktora öğrenimine başladı. 2011 yılından beri Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nda çalışmaktadır. Evli ve bir kız babasıdır.

